سەرچاوە Serchawe

پێڕست:

وتەکانی ناوداران دەربارەی منداڵان .... لاپەڕەی ٤

بابەتەکانی ساڵی: ٢٠١٠ - ٢٠١١............ لاپەڕەی......... ١١

١- منداڵانی کورد و زمانی کوردی لە تاراوگەدا...
٢- مافەکانی منداڵ...
٣- ئەدەبی منداڵان...
٤- ئاوڕێک لە ئەدەبی منداڵانی کورد بدەنەوە...
٥- پێویستە مافەکانی منداڵەکانمان جێبەجێ بکرێن...
٦- پێشێلکردنێکی زەقی مافەکانی منداڵان...
٨- یاری پێویستییەکی گرنگی منداڵانە...
٩- داگیرکەرانی کوردستان.. پێشێلی مافەکانی منداڵانی کورد دەکەن...
١٠- بەکارهێنانی منداڵان بۆ کاری تیرۆریستی گەورەترین تاوانە...

بابەتەکانی ساڵی: ٢٠١٢ - ٢٠١٣.......... لاپەڕەی......... ٤٩

١١- چۆن منداڵەکانمان هۆگری خوێندنەوەی پەرتووک دەکەین؟...
١٢- کاریگەری ئینتەرنێت لەسەر منداڵان...
١٣- کاریگەری تەلەفزیۆن لەسەر منداڵان...
١٤- وشەی ناشیرین و ناشایستە بە منداڵەکانتان مەڵێن...
١٥- منداڵی شەرمن و گۆشەگیر...

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

١٦-رۆشنبیریی منداڵان...
١٧- نووسەری سەرکەوتووی ئەدەبی منداڵان...
١٨- مێژووی ئەدەبی منداڵان(٤)...
١٩- شادیی منداڵەکانمان.. شادیی گەلەکەمانە...

بابەتەکانی ساڵی: ٢٠١٤............لاپەڕەی......... ١٥٦

٢٠- رۆڵی دایک لە پەروەردەکردنی منداڵ دا...
٢١- منداڵەکانی ئەمڕۆمان.. هیوای داهاتوومانن...
٢٢- مافەکانی منداڵان.. فەرامۆش مەکەن...
٢٣- زیرەکترین نۆ منداڵ لە جیهاندا...
٢٤- ئەدەبی منداڵانی کورد لە رۆژهەڵاتی کوردستان...
٢٥- ئەدەبی منداڵانی کورد لە باکووری کوردستان...
٢٦- ئەدەبی منداڵانی کورد لە رۆژئاوای کوردستان...

بابەتەکانی ساڵی: ٢٠١٥............لاپەڕەی......... ٢١٩

٢٧- راگەیاندنی منداڵان، گۆڤارەکانی منداڵان...
٢٨- راگەیاندنی منداڵان، گۆڤارە کوردییەکانی منداڵان...
٢٩- راگەیاندنی منداڵان، رادیۆ.. تەلەفزیۆن.. ئینتەرنێت...
٣٠- مێژووی سەرهەڵدانی شانۆی منداڵان...
٣١- دەربارەی چیرۆکی منداڵان...
٣٢- دەربارەی شیعری منداڵان...
٣٣- سایکۆلۆژیای وێنەکانی منداڵان...
٣٤- زۆر نازپێدان بە منداڵ.. لە رێی دەردەکا...
٣٥- چۆن دەزانی کە منداڵەکەت بەهرەمەندە؟...

سەرچاوە
Serchawe

وتەکانی ناوداران دەربارەی منداڵان

منداڵان نەوەی داهاتووی هەر گەل و وڵاتێکن.. منداڵان تۆی ژیان و مانن.. چرای ڕووناکی ماڵانن.. خۆشەویستن و هەردەم لەبەر دڵانن.. تافی منداڵیی، قۆناخی جوانیی و دڵپاکیی و ڕاستگۆییە.. جیهانی منداڵان، جیهانێکی بێ فڕوفێل و بێ درۆ و بێ رق و بوغز و کینەیە.. جیهانێکی وەنەوشەیی پڕ لە حەز و لە هیوا و لە خەونی شیرین و سەوزە.. زۆرن ئەو پەند و قسە نەستەق و وتانەی کە دەربارەی منداڵان وتراون.. چەپکێک لە وتەکانی ناودارانی جیهانم بۆ گوڵبژێر کردوون:

❊ **تۆماس فۆلەر**: چەند بەختیارە ئەو کەسەی کە دڵی بە منداڵەکانی خۆشە.

❊ **شکسپیر**: هیچ شتێک هێندەی ستاییش و پیاهەڵدان، کار ناکاتە سەر منداڵ.

❊ **تاگوور**: لەبەر ئەوە خۆشم ناوێ کە جوانە یا ناشیرینە، بەڵکو لەبەر ئەوە خۆشم دەوێ کە منداڵمە.

❊ **یۆ نامات**: تا تەمەنی سیانزە ساڵیم وام دەزانی کە ناوم "دەمت داخە" یە.

❊ **ریختەر**: شادی لە منداڵیدا شاییە، لە گەورەییشدا زەردەخەنە و گریانە.

❊ **جۆن مێرکس**: منداڵ دەڵێت، بەڵام گوێ ناگرێت.

❊ **برنادشۆ**: منداڵان کەسانێکی بچووکن، ڕێیان پێ نادرێ کە ئەو شتانەی دایک و باوکیان لە تافی منداڵییاندا کردوویانە، ئەمانیش بیان کەن.

بەشی یەکەم

⁕ **چارلیز دیکنیس**: هەر منداڵێک کە دێتە دنیاوە، لە هەموو ئەوانەی تر جوانترە.

⁕ **گراهام گرین**: ساتێکی شادییە لە منداڵیدا، کە دەرگا دەکرێتەوە و ئایندەی لێ دێتە ژوورەوە.

⁕ **کارین هۆرێنی**: منداڵ هەمیشە ئارەزووەکانی خۆی بە راست دەزانێت.

⁕ **جان جاک رۆسۆ**: ئەو منداڵەی هەست بە هەڵە و راستی نەکا، شایانی سزادان نییە.

⁕ **یوسف بۆ بێرت**: منداڵان زیاتر پێویستییان بە نموونە هێنانەوە هەیە، لەوەی کە رەخنەیان لێ بگرن.

⁕ **لودڤیج ڤان بیتهۆڤن**: ئامۆژگاری باش فێری منداڵەکانت بکە.. ئەمە ئەو شتەیە کە بەختەوەریان دەکات، نەک زێڕە.

⁕ **جاکسۆن براون**: کاتی گەڕان و یاری لەگەڵ منداڵەکانتدا دوامەخە، ئەو کاتانە چۆن بۆ تۆ گرنگن، ئەوها بۆ ئەوانیش گرنگن.

⁕ **وین دایر**: منداڵەکانت دەڕواننە هەموو ئەو کارانەی لە ژیانتدا دەیان کەیت.. نەک لەو قسانەت کە دەیان کەی.

⁕ **پیتەر مارتین**: لە خێزانێکدا، ژنەکە حکوومەتە، پیاوەکە گەلە و، منداڵەکانیش ئۆپۆزسیۆنن.

⁕ **کۆلێت**: شتێکی ناشیرین نییە، کە هەندێ جار بە رەوشتێکی بەرزەوە، منداڵان لە سنوورێکدا دایک و باوکیان رابگرن.

⁕ **دیجۆن راسکن**: کەمێک خۆشەویستی بە منداڵەکەت ببەخشیت، لە پاداشتی ئەو خۆشەویستییەت سوودێکی زۆرت دەبێت.

⁕ **ماهاتما گاندی**: ئەگەر بمانەوێ لەم جیهانەدا فێری ئاشتییەکی راستی ببین، پێویستە لە منداڵەکانمانەوە دەست پێ بکەین.

⁕ **جان جاک رۆسۆ**: لە پێش ژنهێنانمدا، شەش تیۆرم دەربارەی منداڵان هەبوو، ئێستا شەش منداڵم هەیە و، هیچ تیۆرێکم نییە.

⁕ **تۆڵستۆی**: منداڵان لە بەزەییدا باش نین.

سەرچاوە Serchawe

بەشی یەکەم

* **جوبران خەلیل جوبران**: گەلێ جار لای لایە بۆ منداڵەکانمان دەکەین.. کەچی خۆمان خەومان لێ دەکەوێت.

* **دایکێکی ماندوو**: تۆ منداڵێکت هەبێ، تۆ کارێکت هەیە.. بەڵام ئەگەر بوون بە دوو منداڵ ، تۆ دەبێ ببیت بە ناوبژیوان.

* **نۆسکار وایلد**: منداڵان بە خۆشەویستیی دایک و باوکیان دەست پێ دەکەن ، دوایش تاوانباریان دەکەن ، بە دەگمەنیش لێیان دەبوورن.

* **پیرەمێردی نەمر**: با وجود ئێستا منداڵ پەسەندە... کەس بە پیر ناڵێ کەرت بە چەندە.

* **جەواهیر لال نەهرۆ**: لە هەموو شوێنێکی جیهاندا، کە منداڵان بە یەکتری دەگەن، بێ ئەوەی کە بیر لە رەگەز و رەنگی پێست و سامان بکەنەوە، پێ کەوە یاری دەکەن.. تۆڕەش بن زوو ئاشت دەبنەوە.. بەڵام بەدبەختییان لەوەدایە کە گەورە دەبن.. فێری رەفتار و خوی گەورەکان دەبن.

* **جۆن کەنەدی**: گرنگترین پەیوەندی ریشەیی لە نێوانماندا ئەمەیە.. ئێمە هەموومان لەم گەردوونەدا دەژین.. هەمووان هەمان هەوا هەڵدەمژین.. هەمووان بیر لە داهاتووی منداڵەکانمان دەکەینەوە و.. هەمووشمان کۆچی دوایی دەکەین.

* **تێرنەس**: چاکتر وایە بە رێز و نەرم و نیبانییەوە منداڵەکانت بە خۆتەوە بگرێت، نەک بە ترسەوە بیان گرێتە خوت.

* **جاکسۆن براون**: پانتاییەکی زۆر لە ژیانی منداڵەکانتدا داگیربکە.

* **ئەلبێرت هۆبارد**: ئەگەر دەتەوێ منداڵی ژیر و زرنگت هەبێت، زانا و رۆشنبیر بە.

* **سیمۆنز**: پەروەردەکردنی منداڵ، بیست ساڵ بەر لە دایکبوونی دەست پێ دەکات.

* **تۆماس فۆلەر**: فرمێسکی منداڵ پاڕانەوەیە.. ئەگەر وەڵامی نەدەیتەوە دەبێت بە ئەمر.

* **مارتن لۆسەر کینگ**: خەون بەوەوە دەبینم، کە رۆژێک بێت بێت هەر چوار منداڵەکانم، لە نەتەوەیەکدا بژین، کە لە رەنگی پێستیان نەڕوانن.. بەڵکو بە پێی کەسایەتییان هەڵیان بسەنگێنن.

بەشی یەکەم

❊ **ئەلبێرت ئەنیشتاین**: وێڵ بوون بە دوای راستی و جوانیدا، جیهانێکە لە چالاکی، بواری ئەووەمان نادات کە، بە درێژایی ژیانمان بە منداڵی بمێنینەوە.

❊ **راڵف بۆس**: من منداڵانم خۆشدەوێت، بە زۆریش کاتێ کە دەگرین، چونکە یەکێک دێت و دووریان دەخاتەوە.

❊ **رالف والدۆ ئەمەرسۆن**: خۆشیمان لە جوانی و شادی منداڵاندا بەدی دەکەین ، کە دڵ زۆر لە جەستە گەورەتر دەکات.

❊ **هێنری دیڤید**: هەموو پیاوان لە منداڵان دەچن و، لە هەمان خێزاندان، هەر بە هەمان چیرۆکیش خەو دەیان باتەوە و لە خەو هەڵدەستن.

❊ **ئێریک هۆڤەر**: هەموو سەرکردەکان، هەوڵی ئەوە دەدەن، کە وەکو منداڵ سەیری لایەنگرەکانیان بکەن.

❊ **کۆکۆ تشانێل**: مادام ئەوە دەزانن کە، پیاوان وەکو منداڵان وان، کەواتە هەموو شتێک دەزانن.

❊ **مارک توین**: زۆربەی ئەو زانیارییانەی کە دەبنە هۆی بایەخ پێدان.. لە منداڵانەوە دێن، ئەوان چی بزانن دەیڵێن.

❊ **جان جاک رۆسۆ**: مرۆڤ بۆ ئەوە لە دایک نەبووە، کە هەر بە منداڵی لەسەر زەویدا بمێنێتەوە.

❊ **جاکسۆن براون**: پێش هەموو شتێک ئاگات لە خێزانەکەت بێت، دوایی لە منداڵەکانت بێت، دواتریش لە گیرفانت بێت.

❊ **سپیتلەر**: منداڵ بوونەوەرێکی هەستیارە، ئەو کەسانە بەرهەمیان هێناون، کە تەمەنی ئەویان تێ پەڕاندووە.

❊ **تۆلستۆی**: منداڵ لە هەموو سەردەمێکدا، هێمای بێ تاوانی و پاکی و خێر و راستی و جوانییە.

❊ **کورت ڤاڵد هایم**: سەرلەبەری دنیا قەرزاری منداڵن.

❊ **کۆنفۆشیۆس**: منداڵان، منداڵانی سەردەمی ئێمە نین.. منداڵانی سەردەمی خۆیانن.

❊ **پابلۆ بیکاسۆ**: هەموو منداڵێک هونەرمەندە.. کێشەکە ئەوەیە چۆن بە هونەرمەندی دەمێنێتەوە.

❊ **دەلالی لاما**: منداڵان گرنگترین سامانن لە ژیاندا.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

* **عەزیز نەسین**: منیش ڕۆژانێک منداڵ بووم.

* **فرۆید**: بەشی زۆری کەسایەتی هەر تاکێک لە تەمەنی منداڵیدا دروست دەبێت.. بە تایبەتیش تا شەش ساڵان.

* **مەکسیم گۆرگی**: دەتوانین بە زمانێکی شیرین و گونجاوی دوور لە ڕاپۆرتە زانیاری، بە راشکاوی بۆ منداڵان بدوێین.
* **ئەفلاتوون**: لە نێوان هەموو ئاژەڵەکاندا.. راهێنانی منداڵ گرانترە.

* **فریدریک دوگلاس**: چاندنی تۆی هێز لە منداڵەکانماندا.. ئاسانترە لە تیمارکردنی پیاوانی رووخاو.

* **تاگوور**: هەموو منداڵێکی لە دایکبوو ئەم پەیامەی پێیە.. خوا لە مرۆڤ بێ هیوا نەبووە.

* **جێمس باری**: هەر جارێک منداڵ بڵێت: من بڕوام بە جنۆکە نییە.. جنۆکەیەکی بچووک لە شوێنێکی ئەم جیهانەدا دەمرێت.

* **ماریا مەنتسۆری**: گرنگترین قۆناغ لە ژیانی مرۆڤدا، قۆناغی خوێندنی باڵای زانکۆ نییە، بەڵکو یەکەمین قۆناغی ژیانە، کە لە دایکبوونەوە تا تەمەنی شەش ساڵانە.

* **گابریێلا میسترال**: مرۆڤ هەڵەی زۆری کردووە، بەڵام ناڵەبارتری تاوان کە کردوویەتی پشتگوێخستنی منداڵانە، پەراوێزکردنی کانیاوی ژیانە، دەشێ زۆر شت بۆ کاتێکی تر دوابخرێت، بەڵێ زۆر، بەڵام تەنها پەروەردەکردنی منداڵان نەبێت، چونکە قۆناغی منداڵی ئەو قۆناغەیە هەموو خانەیەک لە خانەکانی و، هەریەکەش لە هەستەوەرییەکانیشی لەشی گەشە دەکەن.. کەواتە پێویستە لەسەرمان، لە ئەمڕۆوە بکەوینە خۆمان و، کارەکان نەخەینە بەیانی.

* **جۆن بلۆمب**: کاتێ کە منداڵەکانت ئەو پرسیارانە دەپرسن کە وەڵامیان هەیە.. ئەوە بزانە کە گەورە بوونە.

* **نیرما بۆمبیک**: وا باوە، کە ژمارەی منداڵەکانت، لە ژمارەی پەنجەرەکانی ئۆتۆمبیلەکەت زیاتر نەبن.

* **نیکۆل کیدمان**: من حەزم لە نواندنە... بەڵام خۆشییەکی گەورەتر دەبینم کە لەگەڵ منداڵاندا دەچم بۆ باخچەی ئاژەڵان.

* **ڤیکتۆر هۆگۆ**: کە منداڵێک لە دایک دەبێت، خۆشیش دێت و، رووناکیش شەوقەداتەوە.

سەرچاوە Serchawe

بەشی یەکەم

٭ **ســوقرات**: ئەی پیـاوان.. ئێـوە هەمـوو بایەخێکتـان داوەتە پـارە کـۆکردنەوە.. بەڵام بە کەمی بیـر لە منـداڵەکانتان دەکەنەوە، کە ئەو پارانەیان بۆ بەجێ دەهێڵن.

٭ **لێدیا سیفۆرنی**: ئەو نەریتـانەی کە منداڵان، لە قۆنـاغی زووی منداڵیـدا فێـری دەبـن، ئەمانەن ئەوە دیـاری دەکەن ئایـا ئەم منداڵانە، بە هەژاری یا بە دەوڵەمەنی ژیان بەسەردەبەن، بەرهەمهێنەر دەبن یا تەمەڵ دەبن، خێر یـا شەریان زیـاترە .. دەبا هەر لە منداڵییەوە فێری نەریتی باشیان بکەین، بۆ ئەوەی ئایندەیەکی باشیان بۆ دەستەبەر بکەین.

٭ **ئێگنس ئێشت**: نالەبارترین شت لە زانیاری دەروونناسی منداڵاندا، ئەوەیە کە منداڵان لێی تێ ناگەن.

٭ **هاردنگ**: خۆشنوودکردن و فێرکردنی منداڵ لە ئەمڕۆدا.. دوو بەقەی دۆێنێ تێ دەچێت.

٭ **دوروتی نوو نـونتی**: ئەگەرهـات منـداڵ لە کەشوهەوایەکدا بـژی رازی بێت.. فێـری ئەوەش بـووە کە لە خـودی خـۆی رازی بێت.

٭ **گۆتە**: دەشێ منداڵان بە ژیری لە دایک بن.. ئەگەر دایک و باوکیان وابن.

٭ **جۆن لۆک**: منداڵ کە لەدایک دەبێ، بریتییە لە کاغەزێکی سپی، چیمان بویێت لەسەری دەنووسین.

٭ **جان جاک رۆسۆ**: مرۆڤ بۆ ئەوە لەدایک نەبووە، کە هەر بە منداڵی بمێنێتەوە.

٭ **ئەرستۆ**: رەگی پەروەردە تـاڵە.. بەڵام بەرەکەی شیرینە.

٭ **سیمۆر**: پەروەردەی منداڵ، پێویستە بیست ساڵ بەر لە دایکبوونی دەست پێ بکات، ئەویش بە پەروەردەکردنی دایکی.

٭ **دانتۆن**: لە دوای پاروو ژیان.. یەکەمین پێویستی گەلان پەروەردەیە.

٭ **سوکرات**: پەروەردەی فەوشتی بۆ مرۆڤ.. گرنگترە لە نان و جلەکەی.

٭ **تشسترفێلد**: باشترین راسپاردەی مرۆڤ بۆ خەڵکی.. پەروەردەیەکی باشە.

٭ **ڤۆلتێر**: پەروەردە پێشکەوتنی بەهرەیە.. بەڵام دروستی ناکات.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

* **لامۆنیە**: ئەوەی لە باوەشی دایکماندا فێری دەبین.. هەرگیز ناسڕێتەوە.

* **هێلین کیلەر**: باشترین ئەنجامی پەروەردە.. لێبووردنە.

* **حەبووبە حەداد**: منداڵەکەت کوتاڵێکە لە بەردەستدا.. زیرەک بە لە دروونی.

* **جاک دولا کرۆتیل**: هەڵەی گەورەی پەروەردەکاران ئەوەیە.. باش بە بیری خۆیان ناهێننەوە.. کە ئەوانیش بچووک بوون.
* **جان جاک رۆسۆ**: ئێوە ئەی رابەر و مامۆستایان، هەوڵبدەن منداڵەکانتان بناسن، چونکە دڵنیام کە نایان ناسن.

* **جۆن دیۆی**: منداڵ ئەو خۆرەیە، کە هەموو دەزگا پەروەردەییەکان، بە دەوریدا دەسووڕێنەوە.

* **برناردشۆ**: ئەوەی ئێمە دەمانەوێت، منداڵ دوای زانیاری بکەوێت، نەک زانیاری دوای ئەو بکەوێت.

سەرچاوە: ماڵپەڕی نووسەر - ڕێکەوتی: ١٥ی سێپتەمبەری ٢٠١٢

بابەتەکانی ساڵی: ٢٠١٠ - ٢٠١١

منداڵانی کورد و زمانی کوردی لە تاراوگەدا.

زمان گرنگترین کۆڵەکەی نەتەوەیە. زمان ناسنامە و پێناسەی نەتەوەیە و بەڵگەنامەی کەسایەتییە. زمان ئامرازی لەیەکگەیشتن و پەیوەندی و پێکەوەگرێدانی ڕۆڵەکانی هەر نەتەوەیەکە. زمان گرنگترین ئامرازی پاراستنی فەرهەنگی نەتەوایەتییە. زمان کلیلی کردنەوەی دەرگاکانی میرات و کولتوور و وێژە و ژیان و شارستانیەتی نەتەوایەتییە. زمان ئامرازی پێشکەوتن و بنیاتنان و گەشەکردنە. شان بە شانی گەشەکردن و پێشکەوتنی مرۆڤ زمانیش لە گەشەکردندایە. هەر بە هۆی زمانیشەوە ئەمڕۆی هەر میللەتێک بە ڕابردوویەوە گرێدەدرێ. گرنگی زمان بۆ هەر نەتەوەیەک لە گرنگی نیشتمان کەمتر نییە. لەدەستدانی زمان لەدەستدانی گرنگترین کۆڵەکەی نەتەوەییە. بۆیە هەر نەتەوەیەک زمانەکەی خۆی خۆشدەوێ و بەشیرینترین زمانی دەزانێ و بایەخ و ڕێزی لای هەیە و پارێزگاریی لێدەکا. زمانی کوردی،لقێکە لە زمانە ئارییەکان. ئەگەر کۆنترین زمانەکانی ڕۆژهەڵات نەبێت، بێگومان یەکێکە لە زمانە هەرە دێرینەکانی دنیا، زمانێکی سەربەخۆی ڕەسەن و دەوڵەمەندە. ئەوەی ساڵەهای ساڵە و تا ئەمڕۆش کە ئێمەی کورد شانازی پێوە دەکەین، خۆڕاگریی و زیندوویی زمانی زگماکی ڕەسەنی کوردیمانە، لە ڕووی ئەو هەموو هەوڵە زۆرەی کە داگیرکەرانی کوردستان دایان و دەیدەن بۆ تواندنەوە و لەناوبردنی. لە هەندەراندا، یەکەمین و دووەمین پرسیار کە لە پەنابەر دەپرسن، تۆ خەڵکی کوێی؟ بە چ زمانێک دەدوێی؟

ئەمڕۆ ژمارەیەکی زۆری ڕەوەندی کوردی هەر چوار پارچەی کوردستان، لەگەلێ لە وڵاتانی جیهاندا پەنابەرن، بەشێکی زۆریان بوونەتە هاوڵاتیی ئەو وڵاتانە و بەزمانی فەرمی ئەو وڵاتانەش دەدوێن.. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا زمانی زگماکی کوردیمانیان لە یاد نەکردووە و لە ماڵەوە و لەگەڵ یەکتریدا هەر بە کوردی دەدوێن، لە هەموو شار و وڵاتێکیشدا کۆمەڵەی کولتووری کوردی و چەندین ڕێکخراو و کۆمەڵە و گروپی ڕۆشنبیری و هونەریی کوردی هەن و جۆرەهاش کۆڕ و سمینار و چالاکی کوردی ئەنجام دەدرێن.لە هەموو وڵات و شارێکیشدا بە بۆنەی خۆشترین و دێرینترین جەژنی کورد «نەورۆز» ڕەوەوندی کوردمان بە جلی کوردییەوە ئاهەنگی سروود و گۆرانی و هەڵپەڕکێی قەشنگ و شیاو سازدەکەن و جەژنە پیرۆزە لە

یەکتری دەکەن و سۆزی هاونەتەوەیی و هاونیشتمانی و هاوزمانیشیان لەلا شیرینتر و بەهێزتر دەبێت. ساڵانەش یادی مەرگەساتی هەڵەبجە و ئەنفال بەرز ڕادەگرن و، ڕێوڕەسم و کۆڕی شایستەیان بۆ دەگێڕن، باسی ئەم دوو تاوانە بێوێنەیە بۆ خەڵکی ئەو وڵاتانە دەگێڕنەوە. هەندێ لە وڵاتان، ڕێ بە منداڵانی بێگانە دەدەن،کە زمانی دایکیان لەبیرنەکەن،چونکە ئەوان لەو باوەڕەدان کە هەر منداڵێک زمانی ڕەسەنی خۆی باش بزانێ، دەتوانێ بە ئاسانی و زووتر فێری زمانی ئەو وڵاتەش ببێت، زووتریش لە کولتووریان نزیک دەبێتەوە.. سەرەڕای ئەوەش ئەمە یەکێکە لەو مافانەی کە ڕێکەوتنامەی مافی منداڵ کە لەلایەن نەتەوە یەکگرتووەکانەوە دەرکردووە.. فێربوونی دوو زمان یا سێ زمان و ئاشنابوون بە کولتوورێکی تازەش، ئاسۆی تێگەیشتن و زانیاری و ڕۆشنبیری منداڵ فراوانتر دەکات.

لە وڵاتانی سکەندناڤیا (سوید ـ نەرویج ـ دانمارک) منداڵانی بیگانە لە قۆناخی قوتابخانەی بنەڕەتیدا(لە پۆلی یەکەم تا نۆیەم) بۆیان هەیە لە هەفتەیەکدا کاتژمێرێک تا دوو کاتژمێر زمانی دایک فێربکرێن و بخوێنن، بۆ ئەم مەبەستەش دایک یا باوکی منداڵەکە بە ڕێی قوتابخانەکەیەوە ،داوادەکات کە مامۆستای زمانی دایک بۆ منداڵەکەی دابین بکەن.. تەنانەت ئەگەر ئەو منداڵە لە دوورترین دێ بێ ،یا تەنها یەک منداڵیش بێ، داواکەی ڕەتناکەنەوە و مامۆستای زمانی دایکی بۆ دەنێرن.. منداڵانی کوردیشمان لەو وڵاتانەدا، لەو هەل و شانسە بێبەش نین، تا ڕادەیەکی باش سوودیان لەم مافە وەرگرتووە.. بە هۆی کۆمەڵێک مامۆستای دڵسۆز و لێهاتووەوە،کە تا ڕادەیەکی باش سەرکەوتنیان بە پرۆسەی زمانی کوردی بەخشیوە، بە هەزاران منداڵی کوردیان فێری خوێندنەوە و نووسین و ڕێزمانی کوردی کردوون.. ئاشنای ئەدەب و کولتوور و جوگرافیای کوردستان و مێژوو و سەروەرییەکانی گەلەکەمانیان کردوون.. زۆربەی منداڵانی کوردمان دەتوانن بە زمانی پەتی کوردی گوزارشت لە هەست و سۆزی خۆیان بکەن.. سوودێکی گرنگی تری خوێندنی زمانی کوردی لە هەندەراندا ئەوەیە، لە هەر قوتابخانەیەکدا هەفتەی جارێک کۆمەڵێ منداڵانی کورد بەیەکدەگەن، دەشێ هەریەکەیان خەڵکی شارێک و بەشێکی کوردستان بن، هەستی هاونەتەوەیی و هاوزمانی هاوکوردستانی و هاوکولتووی و هاوخوێنی و هاوداب ونەریتی و هاو.. هتد،لایان دروست بووە،هێندەی ترش برایەتی و هاوڕێتیان خۆشتر و بەهێزتر بووە.. کۆگردی و هاوڕێتی ئەم منداڵە فێرخوازنە زیاتر تەشەنەی کردووە و بوونەتە هۆی ئەوەی کە خێزانەکانیشیان یەکتری بناسن و ببنە ئاشنا و یەکتری بەسەر بکەنەوە.. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا خوێندنی زمانی کوردی لە تاراوگەدا بێ گرفت و کێشە و بێ کەم وکوڕی نییە.

ئەوەی شایانی باسە و جێی داخە بەلای ئێمەوە، ئەوەیە کە هەندێک لە دایک و باوکان و خێزانی کوردمان لە هەندەراندا، گوێ و بایەخ بە گرنگی زمانی کوردیمان نادەن. هەر لە منداڵییەوە، هانی منداڵەکانیان دەدەن کە بە کوردی نەدوێن، خۆشیان لە ماڵەوە بە کوردی قسەناکەن، یا زۆر بە کەمی بە کوردی دەدوێن، بۆیە منداڵەکانیان کوردی نازانن، یا بە کوردییەکی زۆر سەقەتی بچڕبچڕ دەدوێن. هەست و سۆزی کورد و کوردستانپەروەریشیان کاڵە یا هەر نییانە.کە لێشیان

بەشی یەکەم

دەپرسی تۆ کوردی؟ دەڵی من: نەرویجیم، یا سویدیم ، یا دانمارکیم. ئەم گوناحەش لە ئۆباڵی دایک و باوکیاندایە.. هەڤقیشمان کە لۆمە و گلەییان لێبکەین..

من چەند ساڵێک لە پارێزگای هۆردەلاند لە نەرویج وانەی زمانی کوردیم دەووتەوە..لە ساڵی «٢٠٠٢»دا لە قوتابخانەیەکی بنەڕەتیی شاری«بێرگن»دا ،ناوی دوو قوتابی کوردی خوشک و برایان دامێ کە خەڵکی شاری «سنە»ی ڕۆژهەڵاتی کوردستانن، دایکیان داوای مامۆستای زمانی کوردی ی بۆ کردبوون.. دوو دیاری قنجم بۆیان کڕی و چووم بۆ قوتابخانەکەیان.. بەڕێوەبەری قوتابخانەکە هەردوو قوتابییەکەی هێنا،(کچەکە لە پۆلی چوارەم) و (کوڕەکەش لە پۆلی یەکەم) بوو.. دەستیانم گوشی و دیارییەکانم دانێ.. وتم من ناوم «ڕەزا شوان»ە، ڕەنگە زیاتر لە دە جار لە کچکە و لە کوڕەکەم پرسی: تۆ ناوت چییە؟ تەنها سەریان با دەدا. پرسیارەکەم گۆڕی: چاوم، دەستم، سەرم، ئاو، نانم پێشاندان و پرسێم ئەمە چیە؟ هیچ وەڵامیان نەدایەوە.. دەبڵێن ئاو، دەبڵێن.. بابە.. هەر سەریان با دەدا.؟ بەڵام کە بە نەرویجی لێم پرسین ناوتان چییە؟ یەکسەر ناوی خۆیان وت..تەلەفۆنم بۆ دایکیان کرد.. دایکیان وتی: «بەڵێ نە کچەکەم و نە کوڕەکەشم، کوردی هیچ تێناگەن و ناشتوانن بە کوردی بدوێن..» منیش پێم وت: «جا خوشکی بەڕێزم.. من چۆن بتوانم فێری ئەلفوبێی کوردییان بکەم؟ وادیارە تۆ و باوکیشیان لە ماڵەوە بە کوردی قسەناکەن و هەر بە نەرویجی دەدوێن؟» وتی: «بەڵێ ڕاستە وایە« ئەوەشم پێوت کە» ئۆباڵی ئەو دوو منداڵە لە ئەستۆی تۆ و باوکیاندایە..«. بەڵام گەلێ منداڵی کوردیشمان هەن کە لە هەندەران لە دایک بوونە و گەورەبوونە، چونکە دایک وباوکیان لە ماڵەوە هەربە زمانی کوردی خۆیان و منداڵەکانیان دەدوێن، ناڵێم کورییەکەیان پێرفێکتە بەڵام زۆر باشن و دانامێنن، لە قوتابخانەشدا بە پەرۆشیشەوە پێشوازی لە وانەی زمانی کوردی دەکەن.

گرفتێکی تری زمانی کوردی لە تاراوگەدا ، ئەوەیە هەندێک خۆشک و برا، کە زمانی کوردی دەڵێنەوە ،لەڕاستیدا مامۆستای پیشەیی نین، یان شارەزای بواری وانە وتنەوە و چونییەتی فێرکردنی منداڵ نین، بێ ئەزموونن و نابەڵەدن لە بواری پەروەردەکردن و فێرکردن و دەروونناسیی منداڵ و جیاوازی ئاستی هۆش و زەینی منداڵاندا، کڵۆڵن لە شێواز و ڕێبازە سەرکەوتووەکانی فێرکردنی ئەم سەردەمە.. ئەو توانایەشیان نییە کە بتوانن بە ئاسانی و سادەیی فۆرم و بابەتەکان بە ژیان و ژینگەی منداڵانەوە گرێ بدەن، یان بتوانن بۆ ئاسانکردنی فێرکردن، کەرەستە بەرجەستەییەکانی فێرکردن چ ڕاستی چ نموونە و وێنەیی وەستی بەکاربهێنن.. بۆیە ئەو قوتابییانەی کە دەکەوننە لای ئەم مامۆستایانەوە زوو لە وانەی کوردی بێزار دەبن و دەتۆرێن لەوانشە وازی لێبهێنن.. تا مامۆستا لێهاتووتر بێ، کەسایەتی هەبێت، ڕووخۆش و قسەخۆش بێ، قوتابییەکانی خۆشبوێ، هەست بەوە بکا کە هەڵگر و گەیەنەری پەیامێکی پیرۆز و هەستیارە.. زیاتر سەرکەوتوو دەبێ،

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

وەکو کورد دەڵێ: «باخی گوڵ گەش و جوان، بۆ ئازایەتی باخەوانەکەی دەگەڕێتەوە » یان وەکو دەڵێن با«نان بۆ نانەوا و گۆشت بۆ قەساب»بێت. چونکە کۆمەڵێک مەرج هەیە دەبێ لە مامۆستای سەرکەوتوودا هەبێ.

دایکان و باوکانی بەڕێز و مامۆستایانی دڵسۆزی کوردمان،ئەی هەموو ئەوانەی کە بە تەنگی منداڵەکانمان و چارەنووس و داهاتووی گەلەکەمانەوە دێن.. بۆ ئەوەی منداڵانی کوردنمان لە تاراوگەدا بتوانن بە زمانی شیرینی کوردی بدوێن.. بۆ ئەوەی منداڵانمان لە مێژووی کورد و جوگرافیای کوردستان و فەرهەنگ و داب و نەریتی ڕەسەنی گەلەکەمان نابەڵەد نەبن.. بۆ ئەوەی منداڵانی دیاربەکر و مەهاباد و کەرکوک و قامیشلی و هەموو شوێنەکانی تری کوردستان، بە یەکتری نامۆ نەبن.. بۆ ئەوەی منداڵەکانمان سۆز و خۆشەویستیان بۆ کورد و کوردستان کاڵەوە نەبێت.. بۆ ئەوەی منداڵەکانمان شانازی بە کوردبوون و کوردستانیەتی خۆیانەوە بکەن.. بۆ ئەوەی... هتد. پێویستە کوردیلەکانی ئەمڕۆمان کە نەوەی داهاتووی کوردستانن، بە کوردی گۆشیان بکەین، بە زمانی کوردی لەگەڵیاندا بدوێین ،فێری کوردایەتی و کوردستانپەروەرییان بکەین.. فێری بەها جوانەکانیان بکەین، فێری ئەوەیان بکەین کەلە کوێدا بژین هەر کوردین و کوردستانیش نیشتمانی یەکەممانە.

بۆ ئەم مەبەستەش من ئەم پێشنیارانەم هەیە:

١- تا تەمەنی شەش ساڵان لە ماڵەوە لەگەڵ منداڵەکانتاندا بە کوردییەکی پەتی بدوێن، هەڵەکانیشیان ڕاست بکەنەوە.

٢- سیدی ئەلفوبێی کوردیان بۆ بکڕن و بۆیان لێبدەن.

٣- گۆشەگیریان مەکەن و با تێکەڵی منداڵانی کوردی هاوتەمەنیان ببن.. چونکە لە یەکترییەوە وشەی تازە دەبیستن و سۆزی هاونەتەوەیی و هاوزمانیشیان لا دروست دەبێت.

٤- بە زمانی پەتی کوردی، بە شێوەیەکی سادە و ئاسان ،بە تام و چێژەوە، چیرۆکی کورتی بە سوودیان بۆ بگێڕنەوە، داواشیان لێبکەن جارێ یا زیاتر با منداڵەکان خۆشیان هەمان چیرۆک بگێڕنەوە ،ئافەرینیان بکەن و لە پاداشتی جوان گێڕانەوەیان خەڵاتیان بکەن.

٥- سیدی سروود و گۆرانی کوردی بۆ منداڵان بۆیان لێبدەن.

سەرچاوە
Serchawe

٦- ڕایانبهێنن بۆ ئەوەی ڕۆژانە سەیری ماوەی بەرنامەکانی منداڵان لە کەناڵە ئاسمانییە کوردییەکان بکەن.

٧- فێری مارشی نەتەوەییمان«ئەی ڕەقیب» یان بکەن.

٨- لە جەژنی نەورۆزدا جلی کوردیان لەبەربکەن و ئاڵایەکی بچووکی کوردستانیش لە بەرۆکیان بدەن و مۆمێکی گەورەش داگیرسێنن.

٩- دایک و باوک و مامۆستاکان، پێوستە بە پراکتیکی منداڵەکان فێری زمان و هەموو کارو هەڵسوکەوت و خوویەکی باشیان بکەن، نەک بە شێوەی تیۆری وشک.

١٠- بە کوردی و بە پراکتیکی فێری ژمارەکانیان بکەن.

١١- ئەلبوومێک بۆ منداڵەکانتان بکەن بە زۆرترین وێنەی جوانی هەمەجۆرە بیڕازێننەوە، بۆ نموونە وێنەی (شارەکانی کوردستان،وێنەی سەرکردە نەمرەکانی کورد، باڵندە، ئاژەڵ، گوڵ، جۆرەکانی میوە، جۆرەکانی پیشە،.... هتد) بە کوردی ناوەکانیان فێری منداڵەکانتان بکەن.

١٢- لە کوردستاندا چەند گۆڤارێکی ڕەنگین و بەسوود بە کوردی بۆ منداڵان دەردەکرێن لەوانە: (پەپوولە - هەنگ - باوەگوڕگوڕ - کەڤر - دنیای منداڵان ـ ...هتد) هەوڵبدەن زۆرترین ژمارەکانی ئەو گۆڤارانە بۆ منداڵەکانتان دابین بکەن.

١٣- کڕینی کتێبی کوردی (هۆنراوە - چیرۆک - شانۆگەری) بۆ منداڵان، تا فێری خوێندنەوە و نووسین دەبن، دایک و باوک و یا مامۆستاکان دەتوانن جار و بار ئەو کتێبانەیان بۆ بخوێننەوە.

١٤- دایک و باوکان و مامۆستاکان و خوێنەرانی دڵسۆز، دەزانم هەریەکە لە ئێوەش کومەڵێک سەرنج و تێبینی و ڕا و پێشنیاری جوان و بەسوودتان دەربارەی ئەم باتە لا هەیە، چونکە گرنگی فیربوونی زمانی کوردیمان لە لایەن منداڵەکانمانەوە لە تاراوگەدا هەموومان دگرێتەوە. چیش بچێنین ئەوە دەدوورینەوە.

٢٥ی ئۆکتۆبەری ٢٠١٠

سەرچاوە
Serchawe

مافەکانی منداڵ.

بە هۆی ئەو هەموو کارەسات و نەهامەتییە بێوێنانەی لە لایەن داگیرکەرە ڕەگەزپەرستەکانی کوردستانەوە، بەسەر گەلە بێگوناهەکەمانیان هێنان،هەموو کوردێک لە منداڵ و گەورەمانەوە،کەوتبووینە نێوان بەرداشی مردن و ژیان..لە سادەترین مافی ژیانێکی سادە و ساکار بێبەشیان کردووبوین، هەروەکو مرۆڤ نەبین و شایانی مان و ژیان نەبین. تا ئەمڕۆش بێجگە لە باشووری کوردستان، لە باکوور و ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوی کوردستاندا، بە ئاشکرا و بە بەرچاوی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی و نەتەوە یەکگرتووەکان و ڕێکخراوی مافەکانی مرۆڤ و ڕێکخراوی مافەکانی منداڵان، ستەم و چەوسانەوە و توقاندن و کوشتن و لە سێدارەدانی کورد و پێشێلکردنی مافەکانیان درێژەی هەیە، بەبێ هۆش تا ئێستا بەردەوامن لە تۆپباران و بۆمباباران و سووتاندن و کاولکردنی کوردستان.. مەخابین بۆ نەتەوە یەکگرتووەکان و ڕێکخراوی مافەکانی مرۆڤ و ویژدانی مرۆڤایەتی و جیهانی، کە لە ئاستی ئەم هەموو تاوانە زەقانە و ناهەقیانەی کە دەرهەق بە کورد دەکرێن.. کوێر و کەڕ و لاڵن..؟ تا ئەمڕۆش گەلی کوردمان باجی سیاسەتی دووڕوویی و بەرژەوەندی و دەمچەورکردنی وڵاتە زلهێزەکان دەدات..

تا ئەمڕۆش وڵاتە داگیرکەرەکانی کوردستان،کە خۆیان بە دادپەروەر و دیموکرات و ئازادیخواز دەزانن،ماف و ڕەوا بە دوو پێوەری جیاواز دەپێون. دێینە سەر بابەتی سەرباسەکەمان، مافەکانی منداڵ..بەداخەوە تا ئەمڕۆش بەشی هەرە زۆری منداڵانی کوردمان، بە هۆی کوێرەوەری و ژیانسەختی و سەرکوتکردنەوە، نازانن مافەکانیان چین..؟ بەڵکو زۆری باوک و دایکان و مامۆستاکانیش،ئەوانیش نازانن کە بەندەکانی جاڕنامەی مافەکانی منداڵ چین؟ یا ئەگەر بشیانزانن،لەوانەیە بە هەند و گرنگیان نەزانن. تا ئەمڕۆش حکومەتی کوردستان ئاوڕێکی پێویست و جدی لە منداڵەکانمان نەداوەتەوە، ڕۆڵی گرنگی کوردیلەکانمانیان لە داهاتووی کورد و کوردستاندا لە بەرچاو نەگرتووە .. تا ئێستاش بە هۆی گرانی و کەم دەستکورتی و نەبوونییەوە، منداڵێکی زۆرمان هەیە کە لە خوێندن دابڕاون، یان هەر نەنێراونەتە قوتابخانە، لەو تەمەنە ناسکەدا ڕۆژ تا ئێوارە لە شەقام و بازاڕەکاندا، بە نا چاری خەریکی شت فرۆشتن و کارکردنن، تا هاوکاری لە بژێوی خێزانەکانیاندا بکەن.. ئۆخەی لە تافی منداڵییان ناکەن، نە تامی خۆشی دەزانن ونە دەزانن مافەکانیان چین..
من ئەم لانەکردنەوە و بەدوادانەچوونەی حکومەت و ئاوڕنەدانەوەیان لەو منداڵ و خێزانە هەژارانە، بە نەنگییەکی گەورەی حکومەتی کوردستانی دەزانم.. زۆر قسە و ڕەخنەی تریشمان لە بارەی بەرجەستەنەکردنی مافەکانی منداڵەکانمانەوە هەیە، لە داهاتوودا باسیان لێدەکەین. ناشڵێین منداڵەکانمان بە جارێ پەراوێز کراون، بەڵام بەشی زۆری مافەکانیان نەهاتوونەتەدی.. هیوادارم کە بێنەدی.. چونکە ئەرکێکی پێویستی سەرشانی حکومەتە، کە پێویستییەکانی گەشەکردن و نەشونماکردنی لەش و بیر وهۆشوگۆش و هەست و سۆزی منداڵەکانمان دابین بکات و زەمینەیەکی لەباریان بۆ بڕەخسێنێ بۆ

بەشی یەکەم

زیاتر گەشەکردنی بەهرە و تواناکانیان و بۆ قۆستنەوە و سوود وەرگرتن لە حەز و ئارەزووەکانیان. لە ساڵی ۱۹۲٤دا، لەو بەیاننامەیەی کە لە شاری«جنێڤ - سویسرا» دەرکرا، جەخت لەسەر دابین کردنی ماف و پێویستییەکانی منداڵ و بایەخێکی تایبەتی بە پاراستنی منداڵ دەکات..

بەپێی بڕیاری" ٤٤ ۲۵"کە لە"۲۰ی نۆڤەمبەری ۱۹۸۹ لە لایەن ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکانەوە کە زۆربەی وڵاتانی جیهانی لەخۆگرتووە دەرچووە، لیستێکی زۆر دوورودرێژی دەربارەی مافەکانی منداڵ دەرکردووە، کە بریتیە لە "٥٤" مادده، هەندێک لە ماددەکان لە چەند بڕگەیەک پێکهاتوون..باسیش لە جێبەجێکردنی ئەو مافانە و پاراستنی منداڵ دەکات..بەپێی ماددەی" ٤٩" لە ۲ی سێپتەمبەری ۱۹۹۰دا ئەو مافانەی منداڵ کەوتە بواری جێبەجێکردنەوە.. سەرجەم "۱۹۱" وڵاتی ئەندام، ئەم گەڵاڵەنامە"ڕێکەوتننامە" یەیان مۆرکرد و، بەڵێنی پابەندبوونی خۆیان نیشاندا، بە ڕێزگرتن و پاراستن و جێبەجێکردنی مافەکانی منداڵ.. تەنها وڵاتی «سۆماڵ»و«وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا»نەبێت، کە تا ئەمڕۆش جاڕنامەی مافەکانی منداڵیان مۆر نەکردووە.. ئەگەر بە درێژی و تەواوی باس لە دەقی هەموو مادده و بڕگەکانی جاڕنامەی مافەکانی منداڵ بکەین زۆری دەوێ.. بۆیە لێرەدا زۆر بە کورتی و چڕی باسی بەشێک لە مافەکانی منداڵ دەکەین، هیوادارم لە دەرفەتێکدا،دەقی هەموو مادده و بڕگەکانی جاڕنامەکەی مافەکانی منداڵ بە کوردی لە نامیلکەیەکدا بڵاوبکەمەوە.

هەندێک لە مافەکانی منداڵ:

یەکەم: بە پێی جاڕنامەکەی مافەکانی منداڵ، منداڵ هەر مرۆڤێکە کە لە هەژدە ساڵ کەمتر بێت.

دووەم: هەموو منداڵێک بەبێ جیاوازی مافی ژیان و خواردن و خواردنەوەی ئاوی پاکی هەیە.

سێیەم: نابێت بە هۆی نەتەوە جیاوازی، ڕەنگی پێست، ڕەگەز، زمان، ئایین، کەم ئەندامی، باری کۆمەڵایەتی، سامان، یان بە هۆی بیروڕای سیاسی باوک و دایک و خێزان، یا بەخێوکەری یاساییەوە، جیاوازی لە نێوان منداڵاندا بکرێ.

چوارەم: منداڵ هەرکە لەدایک دەبێت، دەبێ ناوێکی بۆ دابنرێت و ناونووس بکرێت، مافی ئەوەشی هەیە کە ناسنامە"نەتەوەنامە" وەربگرێت..لە سایەی نازی دایک و باوکیدا بەخێوبکرێت.

پێنجەم: منداڵان مافی ئەوەیان هەیە، کە بە ئازادی و ئاشتی پێکەوە کۆببنەوە و کۆمەڵەی تایبەت بە خۆیان هەبێت.پێویستیشە ڕاگەیاندنەکان لە خزمەتیاندا بێت و هانی بەرهەمهێنان و چاپکردنی کتێبی منداڵانیش بدرێت.

شەشەم: پەروەردە و گەشەکردنی منداڵ، بە هاوبەشی لە ئەستۆی دایک وباوک، یان بەخێوکەری یاسایی دایە. پێویستیشە بەرژەوەندی منداڵەکەیان جێی بایەخی سەرەکییان بێت.

حەوتەم: پاراستنی منداڵ لە هەموو توندوتیژی و خراپە و زیانپێگەیاندنی گیانی و هۆش، ناشبێ پەراوێز بکرێت، یا بۆ بەرژەوەندی کەسی تەوزیف بکرێت.

هەشتەم: ئەو منداڵەی هەوڵی وەرگرتنی مافی پەنابەریتی دەدات،بەپێی یاسا و ڕێسای نێودەوڵەتی یا ناوخۆیی کارپێکراو، یان بە پەنابەر وەرگیراوە، ئەو منداڵە بە تەنها بێت یا لەگەڵ دایک و باوکی یان لەگەڵ هەر کەسێکدابێت کە گرتبێتیە خۆی، پێویستە بپارێزرێت و یارمەتی مرۆیی شیاوبدرێت.

نۆیەم: منداڵی کەم ئەندامی لەش یان هۆش(هەر وەکو منداڵێکی ئاسایی) مافی ژیانی هەیە. پێویستیشە بارودۆخێکی لەباری بۆ بڕەخسێنرێت و، زامنی ڕێز و شکۆداری و سەروەری بکرێت. ڕابهێنرێت کە پشت بە خۆی ببەستێت و، بشتوانێت بە ئاسانی و کردەوەیی تێکەڵی کۆمەڵ بێت.

دەیەم: پێویستە تەندروستی منداڵ بپارێزرێت،ئەگەر نەخۆش کەوت و پێویست بکات، ببرێت بۆ لای پزیشک یا بۆ نەخۆشخانە.مافی چارەسەرکردن و کوتان و داودەرمانی پێویستی هەیە.

یانزەیەم: هەموو منداڵێک مافی سوودوەرگرتنی لە مافی زامنی کۆمەڵایەتی هەیە.ئەگەر پێویست بوو، پێویستە مووچەی بدرێتێت،پێوستیشە باری ژیانی خێزانەکەی یا بەخێوکەرەکەی لەبەرچاوبگیرێت.

دوانزەیەم: هەموو منداڵێک مافی ئەوەی هەیە، کە گوزەرانی ژیانی لە ئاستێکی شیاودابێت بۆ ئەوەی لەشی و هۆشی و دەروونی و لە ڕووی مەعنەوی و کومەڵایەتیشەوە گەشەبکەن.

سیانزەیەم: هەموو منداڵێک مافی خوێندنی و چوونە قوتابخانەی هەیە..پێویستە خوێندن بە خۆڕایی بێ و خوێندنی بنەڕەتیش بە زۆربێت.. بواری خوێندنیش بۆ هەموو منداڵان بڕەخسێنن.. هەر منداڵێکش دەسکورتی دارایی بوو، پێویستە بە پارە یارمەتی بدرێت..هەوڵیش بدرێت دیاردەی وازهێنان و خۆدزینەوە لە قوتابخانە کەمتربێت.

چواردەیەم: پێویستە فێرکردن و پەروەردەکردنی منداڵ ئاراستەکراوبێت، بە ئاراستەی گەشەکردنی کەسایەتی منداڵ و بەهرە و توانا عەقلییەکانی تا ئەوپەڕی توانا، گەشەکردنی ڕێزگرتن لە مافەکانی مرۆڤ و ئازادییە بنەڕەتییەکان و بیروڕاکان.. دەبێت منداڵ بە جۆرێک ئامادەبکرێت، کە لە نێو کۆمەڵێکی ئازاد دا هەست بە ئەرکەکانی خۆی بکات.. بە هەستی لەیەکگەیشتن و ئاشتی و لێبووردن و یەکسانی لە نێوان هەرد و ڕەگەزدا و هاوڕێتی لە نێوان هەموو گەلاندا پەروەردە بکرێن، هەروەها فێربکرێن کە ڕێز لە ژینگەی سروشتی بگرن.

پانزەیەم: لەو وڵاتانەی کە فرەنەتەوەن،نابێت منداڵانی نەتەوەکانی تر لە نەتەوە سەرەکییەکەی ئەو وڵاتە جیابکرێنەوە و بێبەش بکرێن لە کولتوور،یان نەهێڵن ئایین و ڕێوڕەسمە ئاینی و کۆمەڵایەتییەکانیان بگێڕن، یا نەهێڵن کە بە زمانی خۆیان بدوێن.

شانزەیەم: هەموو منداڵێک مافی پشوودان و حەوانەوە و یاری کردن و پێکەنین وخەون و خەیاڵ و ئەو چالاکییانەی هەیە، کە لەگەڵ تەمەنیدا دەگونجێن.. بۆی هەیە بە ئەوپەڕی ئازادییەوە بەشداری لە ژیانی ڕۆشنبیری و هونەری بکات.

حەڤدەیەم: پێویستە منداڵ لە چەوسانەوە بپارێزرێ و لە پێناوی دەسکەوتی ئابووریدا بەزۆر نەیخنە بن باری ئیشکردنەوە،کە لەوانەیە مەترسیی بۆ هەبێت یا تەنگ بە خوێندنەکەی هەڵبچنێت، یاخۆ زیان بە تەندروستی و گەشەکردنی گیان و هۆش و دەروون وباری کومەڵایەتی بگەیەنێت.

هەژدەیەم: پاراستنی منداڵ لە بەرهەمهێنان و بەکارهێنان و بازرگانیکردنی نابەجێ بە مادده هۆشبەرەکان، یا هەر ماددەیەک کە کار لە منداڵ بکات.

نۆزدەیەم: پاراستنی منداڵ لە هەموو دەستدرێژییەکی سیکسی، یا بەکارهێنانیان لەو بوارەدا.

بیستەم: قەدەغەکردنی منداڵ ڕفاندن یا فرۆشتن یا بازرگانیکردن پێیانەوە، بە هەر شێوەیەک لەشێوەکان بێت یا بۆ هەر مەبەستێک بێت.

بیست و یەکەم: نابێت منداڵ ئەشکەنجە بدرێت یا ڕەفتاری نابەجێی دەرهەق بکرێت، یا سزای قورسی نامرۆیی و کارگرانی بەسەرا بسەپێنرێت، ناشبێ لە سێدارە بدرێت، یا بە بەندکردنی بە درێژایی ژیانی سزابدرێت، لەسەر ئەو تاوانانەی کە دەیکات.

سەرچاوە
Serchawe

بیست و دووەم: پاراستن و چاودێریی منداڵ لە کاتی شەڕ و ئاژاوەدا.

بیست و سێیەم: ئەو منداڵەی کە دەبێتە قوربانی هەر شێوەیەک لە شێوەکانی پشتگوێخستن و بەدڕەفتاری و ئازار و ئەشکەنجەدان یان هەر جۆرێکی تر لە جۆرەکانی دڵڕەقی و توندوتیژی،هانی کەیببوونەوە و ئاساییکردنەوەی بدرێت کە ڕێخۆشکەر دەبێت بۆ باشبوونەوەی تەندروستی و ئاساییبوونەوەی دەروونی و تا بە خۆشی و ڕێزیشەوە بگەڕێتەوە بۆ نێوماڵەکەیان و، دووبارەش تێکەڵ بە کومەڵەڵەکەی ببێتەوە.

بیست و چوارەم: هەموو منداڵێک مافی ئەوەی هەیە کە خۆشیان بوێت و بایەخی پێبدەن لە لایەن کەسوکار و خێزانەکەیەوە،یان کەسانێکی تر کە جێی ئەوان دەگرنەوە.

بیست پێنجەم: و هەموو منداڵێک مافی ئەوەی هەیە، کە بە ئەوپەڕی ئازادییەوە گوزارشت لە ڕاو بۆچوونی خۆی بکات و ڕێزی ڕایەکانیشی بگرن و لەو بڕیارانەش کە لە ماڵەوە یا لە قوتابخانە یا لە هەرشوێنێکی تردا دەدرێن و پەیوەندیان بە ئەمەوە هەیە، دەبێت منداڵ پەراوێزنەکرێت و بە شێک بێت لە بڕیاردان.

کێسی مافەکانی منداڵانی کوردمان، لە ئەمڕۆ و لە ڕابردووشدا، لە باکوور و ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوای کوردستاندا، لە ژێر سایەی ڕژێمە ڕەگەزپەرستە داگیرکەرەکانی کوردستاندا، لە تاوانی بەناهەق بەرانبەر بە منداڵانی کورد هیچ خاڵێکی باشی تێدا بەدیناکرێ. بۆیە بۆتە پەڵەیەکی ڤێزەوەنی ڕەشی شەرمەزاری بە تەوێڵی ئەو ڕژێمانەوە.. تا ئەمڕۆ نزیکەی پانزە هەزار منداڵی کوردمان لە بەندیخانەکانی تورکیادان، زیاتر لە سێ هەزاریش لە بەندیخانەکانی ئێران و، زیاتریش لەسەد و پەنجا منداڵ لە بەندیخانەکانی سوریادان، کە لە هەژدە ساڵ کەمترن، بەڵکو منداڵی تەمەن یانزەساڵیشیان تێدا هەیە..زۆر بەبێ ویژدانانە ئەشکەنجە وئازاری جەستەیی و دەروونی دەدرێنن، بەبێ ئەوەی کە هیچ بەڵگەیەکی توانیان بەدەستەوەبێ بۆ بەندکردنیان، تەنها ئەوەیە کە منداڵانی کوردن و تینووی ئازادی و مافە زەوتکراوەکانیانن.. ئەوەی بۆتە مایەی داخ و نیگەرانی بەلای ئێمەوە، ئەوەیە کە ڕێکخراوەکانی مافەکانی مرۆڤ و مافەکانی منداڵان، بە توندی سەرکۆنەی تورکیا و ئێران و سوریایان نەکردووە، دەرهەق بەو تاوان و پێشێلکارییانەی لە مافەکانی منداڵانی کورد کە ڕۆژانە دەکرێن..؟ بێدەنگیش لە ئاست تاوان وستەم.. تاوانە.

١ی ئۆکتۆبەری ٢٠١٠

سەرچاوە
Serchawe

ئەدەبی منداڵان.

ئەدەب هونەرێکە وەکو هەریەک لە هونەرەکانی تر. ئەدەبی منداڵانیش بە هونەرێکی ئەدەبی ئاسان دانانرێت، چونکە پێویستیی بە کۆمەڵێک مەرج و بنەمای سەرەکی هەیە. ئەدەبی منداڵانی کوردمان، لە سایەی ڕژێمە ڕەگەزپەرستەکانی داگیرکەرانی کوردستانمان، وەکو هەموو بوارە هونەرییەکانی تری گەلەکەمان، سەرکوتکراوە و دووچاری لە ناوبردن و جینۆساید کردن بۆتەوە.. تەنها لە باشووری کوردستاندا خەریکە هەناسەی بێتەوە بەر.. منداڵانی کوردمان ئۆخەیان لە تافی منداڵی خۆیان نەکردووە،دەبێ چاوەڕوانی چی لە تورکیا و ئێران و سوریا بکرێت؟ کە تا ئەمڕۆش دەستیان لە کوشتن و گرتن و چەوسانەوەی بە نارەوای گەلەکەمان و سوتاندن و وێرانکردنی کوردستان هەڵنەگرتووە.

تا ئەمڕۆ زیاتر لە(حەڤدە هەزار) منداڵی کوردمان لە ژێر تەمەنی هەژدە ساڵییەوە لە زیندانە ترسناکەکانی تورکیا و ئێران و سوریادا بەبێ گوناح ئەشکەنجە و ئازار دەدرێن و کەس و هیچ لایەنێک نیە کە بەڕاستی داکۆکییان لێبکات، بوونەتە قوربانیی بەرژەوەندی وڵاتە زلهێزەکان. هەریەکە لە تورکیا و ئێران و سوریا، بە تۆبزی و زۆر، زمان و ئەدەب و کولتووریکیان بەسەر منداڵانی کوردمان سەپاندووە، کە زۆر نامۆن و دوورن لە زمان و لە فەرهەنگ و لە خواستەکانی گەلەکەمانەوە،وکو ئەوە وایە کە حەزت لە خواردنێک نەبێ و پێتنەکەوێ و بە زۆر دەرخوادت بدەن..

لە سەردمی ڕەشی دیکتاتۆری گۆڕبەگۆڕی عێراقدا، لە هەموو قوتابخانەکانی عێراق و لە کوردستانیشدا، بەیانییان پێش ئەوەی دەست بە خوێندن کرێ لە کاتی ڕیزبوونی قوتابییاندا، بە زۆر دەبوایە ئەم درۆشمە ڕەگەز پەرستیانەیان بوتایەتەوە: «شعارنا: امة عربية واحدة - ذات رسالە خالدة » و«اهدافنا : وحدة - حرية - اشتراكية«و «قائدنا : صدام حسين »، لە هەر قوتابخانەیەکیشدا سیخوڕێک یا دووانیان دانابوو.. وای بۆ ئەو منداڵەی کە ئەو دروشمە سەپێنراوانەی نەوتایەتەوە..خۆی و خێزانەکەشیان، دەگرتن و نابینرانەوە.. من خۆم کە ماموستا بووم لە قوتابخانەیەکی

بەشی یەکەم

گەڕەکی ڕەحیماوای «هەموو کوردنشین»لە شاری کەرکوک، دووجار لە لایەن سەرپەرشتیاری پەروەردەییەوە"موشرف" ئاگادارکرامەوە، کە ڕاپۆرتیان لەسەرم نووسیبوو، لەسەر ئەوەی کە من «بە زمانی کوردی لەگەڵ قوتابییەکانماندا دەدوێم و ئەو دروشمانەی سەرەوەش بە قوتابییەکان ناڵێمەوە... »

بەڵام پێش ڕژێمی بەعس، لەتورکیادا، هەر لە کاتی ئەتاتورکەوە تا ئەمڕۆش، لە قوتابخانەکانی باکووری کوردستاندا، لە پۆلی یەکی بنەڕەتییەوە تا دووا پۆلی ئامادەیی، ڕۆژانە لە کاتی ڕیزبوونی بەیانییاندا، بە زۆر دەبێ منداڵانی کورد دەقی ئەم دوو دروشمە ڕەگەزپەرستییە بە زمانی تورکی بڵێنەوە: «من تورکم، دایکم تورکە، باوکم تورکە، نەنکم تورکە، باپیرەم تورکە، بنیادەم هەموو تورکن، بژی جەمهووریەت، بژی... بژی... بژی...» لەگەڵ ئەم دروشمەش: «شاد ئەو کەسەیە کە بڵێ تورکم» بەڵێ تۆرانییە کەمالیزم و شۆڤێنیزمەکان، دەیانەوێ بەم بیرە ڕەگەزپەرستی و بۆگەنانە منداڵانی کوردمان گۆش بکەن و دەماغیان بشۆرن و، هەست و سۆزی کورد و کوردستان پەروەرییان کاڵبکەنەوە.. بە زۆر دەیانەوێ لەسەر بیر و کولتوورێک ڕایانبهێنن کە هەرگیز نە قبوڵی دەکەن و نە پێیان هەرس دەکرێ. هەر منداڵێکی کورد ئەو دوو دروشمە نەڵێتەوە، خۆی و خانەوادەکەشی دەگرن و بە دژایەتی و ناپاکیکرن لە جەمهووریەت تاوانبار دەکرێن.. کەسیش نازانێت کە بە چ ڕۆژەڕەش و چارەنووسێکیان دەبەن..خۆ ژیان وتافی منداڵی و بارودۆخی منداڵانی کوردمان لە ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوای کوردستانیشدا لە سایەی ڕژێمی کۆماری لەسێدارەدان و ڕژێمی ئەفلەقیدا لە تورکیا باشتر نین.. ئەم ناهەقی و ستەملێکردنە لە کوردی بێتاوان تاکەی درێژەی دەبێت؟

ئەدەبی منداڵان لە ئەدەبی کوردیدا، هونەرێکی تازەیە و تازە پێی گرتووە، ئەگەرچی ڕەگی لە چیرۆک و داستان و ئەفسانە کوردییەکاندا هەیە.. سەرەتای دەستپێکرنی ئەدەبی منداڵانی دەگەڕێتەوە بۆ هەوڵی هەندێ لە شاعیرە ناودارکانی کوردمان، کە لەپاڵ شیعرنووسین بۆ گەورەکان، بە شیعری ئاسان و ناسکیش منداڵەکانمانیان دڵخۆش کردووە.. لەوانە: پیرەمێرد، زێوەر، موفتی پێنجوێنی، فایق بێ کەس، گۆران، قانع.. بەڵام لە ناوەڕاستی شەستەکان و لە سەرەتای حەفتاکاندا، نەوەیەکی نووسەری تازەی ئەدەبی منداڵان هاتنە کایەوە،کە ویستیان بە شێوەیەکی پسپۆری و تیۆری و پەروەردەیی و زانستی و بەپێی بنەماکانی ئەدەبی منداڵان، بناغەی ئەدەبی منداڵانی کوردی دابڕێژن.. چەند بەرهەمێکی باشیان بۆ منداڵان چاپکردووە لەوانە: کاکەی فەللاح، عەلی عەبدوڵڵا شەونم(ع.ع.شەونم)، فەرەیدوون عەلی ئەمین، جەزا عەلی ئەمین، سەبریە نوری قادر(دایکی سۆلاڤ)، عەزیزی مەلا ڕەش، سەبری بۆتانی، هۆشیار حوسێن،... هتد.

لە دوای ڕاپەڕینیشەوە بوارێکی باشتر و فراوانتر بۆ گەشەکردن و پێشکەوتنی ئەدەبی منداڵانی کوردمان ڕەخسا و تا دێش بەرهەمی باشتر و ڕەنگینتر پێشکەش بە منداڵانی کوردمان دەکرێن و، نووسەری ئەکادیمیش دێنە بوارەکەوە.. بەڵام هێشتا لە ئاستی خواست و لەبەرچاوگرتنی ڕۆڵی گرنگی منداڵنمان لە داهاتووی کوردستاندا نییە، چونکە کوردیلەکانی ئەمڕۆمان

بەشی یەکەم

نەوەی داهاتووی کوردستانن. چەند بایەخیان پێبدەین و جوانتر پەروەردە و ڕێنماییان بکەین، ئاکام و داهاتوومان باشتر وگەشتر دەبێت.. بەلای منەوە کەڵە نووسەری ئەم قۆناغەی ئەدەبی منداڵانی کوردمان، شاعیر و نووسەری گەورە و ناسراوی گەلەکەمان ـ لەتیف هەڵمەت ـ ە، هەڵمەت تا ڕادەیەکی باش توانیویێتی لە جیهانی وەنەوشەیی و خەونە سەوزەکانی منداڵانی کورد نزیک ببێتەوە و فێری زمانە سادە و شیرینەکەیان ببێت و بە زمانی ئەوانەوە شیعر و چیرۆکەکانی بنووسێت بۆیان.. بۆیە خۆی و شیعر و چیرۆکەکانیشی خۆشەویستن لای منداڵانی گەلەکەمان.. لەتیف هەڵمەت سەرەڕای ئەوەی بابەتەکانی لە ژیانی ڕۆژانەی منداڵان و سروشتی جوان و ئەفسووناوی کوردستان هەڵهێنجاندووە، توانیوشێتی سوود لە مێژووی پڕ لە شانازیمان و لە خەبات و قوربانیدانی سەرکردە نەمرەکانمان و،لە داستانە قارەمانییەتییەکان و لە ئەفسانە کوردییەکانمان وەربگرێت. لەتیف هەڵمەت تا ئێستا خاوەنی زۆرترین بەرهەمی چاپکراوە بۆ منداڵانی کوردمان، تا ئێستا (دوانزە) کتێبی شیعر و چیرۆکی بۆ منداڵان چاپکردووە.. بەزمانێکی زۆر شیرین و پاراو و پەتی کوردی، بە وشەی ناسک و ڕستەی ئاسانی بێ گرێوگۆڵ ، نووسینەکانی بۆ منداڵان دادەڕێژێ.. بۆیە بەشێکی زۆری شیعرەکانی کراون بە سروود و گۆرانی و بوونەتە وێردی سەر زمانی منداڵانی کوردمان.. هەروەها چەند شاعیر و نووسەرێکی ناسراوی ترمان هەیە کە لە بوارەکانی ئەدەبی منداڵاندا دەنووسن، لەوانە: کازم کۆیی، ساڵح محەمەد کلێسەیی، کەمال بورقای، نوری سەعید قادر، سیمین چایچی و... هتد. ئەمڕۆش لە باشووری کوردستان و لە هەندەراندا، چەندین گۆڤاری ڕەنگاوڕەنگ بە زمانی کوردی بۆ منداڵان دەردەکرێن، کە لە ڕووی بابەتی و هونەرییەوە بە سوود و سەرکەوتوون، لەوانە: پەپوولە، هەنگ، باوە گوڕگوڕ، کوردیلەکان«کۆمەڵەی منداڵانی کورد - لە نەرویج دەریدەکات»، کەڤر، دنیای منداڵان... هتد..

پێویستە ئێمە هانی منداڵانی کوردمان بدەین و بواریان بۆ بڕەخسێنین، کە خۆیان هەوڵی نووسین بدەن و ببنە نووسەر و بەڕێوەبەرانی ئەدەبی منداڵان.. بێگومان منداڵانی بەهرەمەند و بە توانا و بلیمەتی زۆریشمان هەیە. پێویستە حکومەتی کوردستان، ئاوڕێکی زیاتر لە منداڵانی گەلەکەمان بداتەوە، ڕۆڵی خانەی ڕوشنبیری منداڵان ـ سەر بە وەزارەتی ڕۆشنبیری و لاوان، چالاکتر بکات..بە پارە یارمەتی نووسەرانی ئەدەبی منداڵان بدات، تا بتوانن نووسینەکانیان چاپ بکەن.. پێویستیشە هەموو ساڵێک کتێبخانە گشتییەکانی شار و شاروچکەکان و کتێبخانەکانی قوتابخانە بنەڕەتییەکان بە هاوکاری لەگەڵ وەزارەتی پەروەردە دا، بە کتێبی هەمەجۆرەی بەسوود و ڕەنگین بۆ منداڵان دەوڵەمەندیان بکەن. ساڵانەش پێشبڕکێیەک بۆ ئەدەبی منداڵان (شیعر ـ چیرۆک ـ شانۆگەری ـ ڕۆمان) سازبکرێت و براوەکانیش خەڵات بکرێن.. پێویستە خەڵاتی ڕێزلێنان بدرێت بە ئەو نووسەرانەی کە لە بواری ئەدەبی منداڵاندا ڕۆڵێکی بەرچاویان هەبووە و خزمەتیان کردووە ..پێویستە لیژنەیەکی شارەزا لە زمانی کوردی و زمانەکانی بێگانە دابنرێ بۆ گۆڕینی کتێبی هەمەجۆری منداڵان بۆ سەر زمانی کوردیمان.

۱۳ی ئۆکتۆبەری ۲۰۱۰

سەرچاوە
Serchawe

ئاوڕێک لە ئەدەبی منداڵانی کورد بدەنەوە.

ئەمڕۆ هەموو گەلان و وڵاتانی دنیا، بایەخێکی گرنگ بە پەروەردەکردن و ئاراستەکردنی منداڵەکانیان دەدەن و، بۆ ئایندەیەکی گەشتر و شیاوتر ئامادەیان دەکەن.. چونکە منداڵان بەشێک لە ئەمڕۆ و.. هەموو ئایندەشن.

هەر ئەم منداڵانەی ئەمڕۆمانن، ئەم کوردیلە پاک و چاوگەشانەی ئێستان، گەورە دەبن و پێدەگەن، دەبنە ژنان و پیاوان و، ماڵ و خێزان پێکدەهێنن.. جڵەوی هەموو کاروبارێکی کوردستانی شیرینمان دەگرنەدەست.. دەبنە رابەر و نوێنەر و باڵیۆزی گەلەکەمان.. دەبنە سەرکردە و وەزیر و بەڕێوەبەر و فەرماندە و فەرمانبەر و پەرلەمانتار و بڕیاردەر و بەرپرس و... هتد. خەم و چارەنووسی کورد و کوردستانیان دەکەوێتە ئەستۆیان.

ئەگەر باو باپیرانمان، هەستیان بەو راستییە کردووبێت کە: «فێربوون لە منداڵیدا، وەکو نەخشی سەر بەرد وایە» .. ئەو زانست و زانیارییانەش کە ئەمڕۆ شانازییان پێوە دکەین، بەر و بەرهەمی ڕەنج و ماندووبوونی ئەوانە.

منداڵانی ئەمڕۆمان، لە منداڵانی دوێنێمان، جیاوازتر و بەختەوەرترن، ژیر و دانا و چاوکراوە و زۆرزانترن.. تەکنۆلۆژیای تازە و داهێنانی بابەتی سەیر و سەمەرە، بە هەزاران بابەتی گەشەکردن و خەیاڵ فراوانکردن و پێشکەوتنیان خستۆتە خزمەتی منداڵانەوە.. منداڵانی ئەمڕۆمان، نەوەی تەلەفزیۆن و سینەمای رەنگاوڕەنگ و ئینتەرنێت و پلەی ستێشن و... هتد.بە سەتان کتێبی هەمەجۆرەی وێنەداری رەنگاوڕەنگی بەرگ رازاوەی سەرنج راکێشیان لە بەردەست دایە، چەندین گۆڤاری مانگانەی قەشەنگ و بابەتخۆشیان بۆ دەردەچێت.. لە قوتابخانەکانیشدا مامۆستایانی زانا و دانا و شارەزا و پسپۆر، پەروەردەیان دەکەن و، فێری خوێندنەوە و زانست و زانیاری نوێیان دەکەن.. ئەو پەندە کوردییەمان لە شوێنی خۆی دایە: «جووچکەکەی ئەمساڵ، جووچکەکە پار فێرە جووکە جووک دەکات»

پێویستە بە ئەو پەڕی توانامانەوە، بوار و هەلومەرجی لەباری زیاتر و زیاتریش بۆ منداڵانی کورد بڕەخسێنین.. بە زانست و زنیاری و رۆشنبیری پڕچەکیان بکەین.. چونکە ئەمڕۆ، رۆشنبیری و زانست و دانایی و بلیمەتی، بوونەتە چەکی ستراتیژی جیهان.. زانست و زانیاری و هۆشیاری، رۆڵێکی گرنگیان لە جەنگی سیاسی و زانستی و کۆمەڵایەتی و، لە جەنگی بە دەستهێنان و لەدەس دان و، بردنەوە و دۆڕاندندا هەیە.. فێربوون و پەروەردەکردن و ئاراستەکردنی راست و دروستی منداڵانمان لە ئەمڕۆدا.. دەبنە سەرمایە و ژێرخانی گەشەکردن و پێشکەوتن و تازەگەری و داهێنان.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

جیهانی منداڵان، جیهانێکی پاک و بێگەردە، جیهانی راستگۆی و بێ فڕوفێڵە، بێ رق و کینە و بوغزە.. جیهانێکی سادە و ساکاری پڕ لە خۆشەویستی و رێزە، پڕ لە خەونی وەنەوشەیی و هیوای سەوزە.. منداڵان درۆ و رق و شەر نازانن.. هەموو ئەو شتە ناهەموارانەی کە فێریان دەبن، لە گەورەکانەوە فێریان دەبن.. کورد وتەنی: «گەورە ئاو دەڕێژێ و، منداڵ پێی تێ دەخشێنێ».. بۆ نموونە باوکێک، لە بەردەم منداڵەکەیدا مەی بخواتەوە و جگەرە بکێشی و، بە گژی ماڵ و منداڵەکانیدا بچێت و جوێنی ناشیرین بدا، ئەم باوکە بە چ روویەکەوە، بە منداڵەکەی دەڵێت، مەی خواردنەوە و جگەرەکێشان خراپ و زیانبەخشن، جوین دان ناشیرینە، شەڕ خراپە؟

پێویستە منداڵەکامان، لە سەر بنەمای خۆشەویستی و رێزگرتن و پێکەوە ژیان و سازان و یەکسانی و یەکتری قبووڵکردن و تەبایی و خوشک و برایەتی و راستگۆیی و رووحی یارمەتیدان و هاوکاری و چاکەخوازی و ئاشتیخوازی و رەواناسی و نیشتمانپەروەری و بەزەیی و مرۆڤایەتی و... هتد. پەروەردە و ئاراستە بکەین.. نەک وەکو ئەو پەروەردە سەقەت و زیانبەخشەی، کە رژێمەکانی تورکیا و ئێران و سوریا و عێراق پەیڕەوییان دەکرد و دەکەن.. کە بە بیری نەژادپەرستی و خۆبەزیاترزانین و تایفەگەری و، دان نەنان بە ناسنامە و کولتوور و مافی یەکسانی گەلانی تر، ئەوان بە رق و کینە و دوژمنایەتی و شەڕخوازی و دڵڕەقی و کوشتن و بڕین، منداڵەکانیان گۆشکردووە و دەکەن.. بەو هەزرە بۆگەنانە دڵی منداڵەکانیان کرمێ و بۆگەن دەکەن.. دەبینین کە چۆن ئەنجامی ئەو پەروەردە سەقەتە و ئاراستە چەوتە، لە ژیانی تاک و بە کۆمەڵی نەتەوەکانی ئەو وڵاتانەدا رەنگیان داوەتەوە.. ئەمڕۆ گەلی کورد و ئەو گەلانەش باجی ئەو پەروەردە و ئارستە سەقەتەیە دەیدەنەوە..تاوانی ئەو رژێمانەیە ئەم گەلانەی کردووە بە دوژمنی سەرسەختی یەکتری و، ئارامی و خۆشی و ژیانیان لێ تاڵ کردوون.

دەبا لە پێناوی بە دەستهێنانی ئازادی و مافە رەواکانمان و، لە پێناوی داهاتوویەکی گەشتر و شیاوتر بۆ کورد و کوردستان.. لە پێناوی کوردیلەکانی ئەمڕۆمان کە نەوەی داتووی کوردستانن.. هەریکە لە ئێمە ببینە مۆمێکی داگیرساوی گەش و رێی سەرکەوتن بۆ منداڵەکانمان رووناک بکەینەوە.. چونکە ئەمانن کە خواست و هیواکانمان دێننەدی.. دەبێ بە تەواوی و راستی و دروستی منداڵەکامان پەروەردە بکەین، کە بڕوایان بە خۆیان هەبێت و دەربەرن و لە ئاستی هێنانەدی ئەرکەکانیان و هێنانەدیی ئەو ئامانجانەدا بن.

نووسین بۆ منداڵان، بە هەموو لقەکانییەوە، هونەرە و پێویستی بە بەهرە و داهێنان هەیە.. نووسەریش هونەرمەندە، هونەرەکەشی پێوەری ئاستی توانای هونەرییەتی.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

نووسەری باش و بە توانای منداڵان، پێویستە کۆمەڵێک مەرجی سەرکەوتنی تێدابێ.. لەوانە: ڕۆشنبیرێکی دەوڵەمەند بێ لە بواری زانستی و زانیاری هەمەچەشنە و کۆمەڵایەتی و مرۆڤیەتیدا، شارەزای ڕێزمانی زمانی گەلەکەی بێت، توانای ئەوەی هەبێ کە نووسینەکانی بۆ منداڵان بە زمانێکی سادە و ساکار و بێ گرێ و گۆڵ دارێژێ.. ئەوەش بزانێ کە هەر قۆناخێکی منداڵی، وشە و زاراوە و زمانی گونجاوی خۆی هەیە.. نووسەری منداڵان پێویستە لە بواری پەروەردە و دەروونناسی منداڵ و حەز و ئارەزووی منداڵان نابەڵەد نەبێ.. ئەگەر هۆنراوەنووس بێ، پێویستە هۆنراوەکانی بۆ منداڵان بە شێوەیەکی ناسک و بە زمانێکی ڕەوانی پەتی و بێ گرێ و بێ گیربوون لەسەر زمان بهۆنێتەوە..کێش و سەروای هۆنراوەکانی لەنگ و لاواز نەبن و منداڵان چێژیان لێ وەربگرن.. بە ئاسانیش بکرێن بە سروود و گۆرانی.. نووسەری سەرکەوتووی منداڵان دەبێت هەوڵی داهێنان و نوێخوازی بدات، ئەو هۆنراوە، چیرۆک، ڕومان، ئۆپەرێت، شانۆگەری، پەخشانانەی دەینووسێت، پێویستە لەگەڵ ئەم سەردەمە و ئاست و هزر و خەیاڵی منداڵاندا بگونجێن.

ئەمڕۆ ئەدەبی منداڵان، ئەدەبێکی ڕێنمای و زانستی ڕووت و وشک نییە، کە تەنها مەبەست ئەوەبێت کۆمەڵێک ئامۆژگاری بپەستێنە مێشکی منداڵانەوە.. ئەدەبی ئەمڕۆ ئەدەبێکی بنیاتنان و پەروەردەیی و ئامادەکردنی منداڵانە بۆ داهاتوویەکی باشتر و ژیانێکی خۆشتر..لە پاڵیشیدا کۆمەڵێک ئامانج و خواستی تر دێنەدی..ئامانجی گەشەکردنی ڕۆشنبیری و دەروونی و کۆمەڵایەتی و هاودەمبوونی شارستانی و دەوڵەمەندبوونی فەرهەنگی زمان و بڕوابەخۆبوون و توانای گوزارشتکردن لە ڕا و هەست و سۆزیان... هتد. هەر نووسینێک کە بۆ منداڵان بنووسرێت، گەر هەست و سۆزی منداڵان نەجۆشێنێ، چێژی نابێت و زوو کاڵ دەبێتەوە.

ئایا ئەدەبی منداڵانی کورد، لە ئاستی پێویستی و خواستەکانی ئەم سەردەمەماندان؟

بێگومان نەخێر، زۆر لە دواوەوەین، بە جدی و پراکتیکی ئاوڕمان لێ نەداوەتەوە، بە تەواوی ڕۆڵی گرنگی منداڵانمان، لە دیاریکردنی چارەنووسی گەلەکەماندا لە بەرچاو نەگرتووە.. هێندەی بایەخ بە بنیاتنانی کۆشک و تەلاری ڕازاوە دەدەین.. زۆر کەمتر بایەخ بە پەروەردەکردن و ڕێنمایی و بنیاتنانی منداڵانی ئەمڕۆی نەوەی داهاتوومان دەدەین.. ئەو هەوڵانەش تا ئێستا بۆ گەشەکردن و پێشخستنی ئەدەبی منداڵانی کورد دراوە، بێ بەرنامە و کەم و لاوازن.. تینێتی حەز و ئارەزووەکانی منداڵانی کورد ناشکێنن.. من بەراوردی ئەدەبی منداڵانی کورد، لەگەڵ ئەدەبی منداڵانی گەلانی ئازادبووی خاوەن دەوڵەت و دەسەڵاتی خۆیان ناکەم.. چونکە تا ئەمڕۆش زۆربەی خاکی کوردستانی پیرۆز و شیرینمان، کۆلۆنییەی چەند دەوڵەتێکی ڕەگەزپەرست و ستەمکار و خوێنڕێژن و، دان بە ناسنامەی نەتەوەییماندا نانێن و هەوڵی قڕکردن و لە ناوبردنمان دەدەن.. بێگومان لە سایەی ڕژێمەکانی ئەم وڵاتە دڕندە نەژادپەرستانەدا، نەک تەنها ئەدەبی منداڵان، بەڵکو تیغ نراوەتە گەردنی

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

منداڵەکانمان و، سەرجەم رۆڵەکانی گەلی ئازادیخوازی کورد.

بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا، هەرگیز کۆڵمان نەداوە و کۆڵیش نادەین، تا ئەو کاتەی دوابستی کوردستان لە داگیرکەران رزگار دەکەین و ئازادی بەدەست دەهێنین.. بێوچان بە هەموو شێوەیەک خەبات دەکەین و گیانفیدای سەرسەختی ئەم رێباز و هیوا و ئامانجە پیرۆزەین.

ئەوەی لێرەدا مەبەستمانە، ئەدەبی منداڵانی کوردە لە باشووری کوردستاندا. لە دوای راپەڕینەکەی ساڵی (١٩٩١) کەوە، بە تایبەتیش لە دوای پرۆسەی رزگاربوونی عێراق لە دەسەڵات بەعس لە ساڵی (٢٠٠٣) دا وا حەوت ساڵ زیاترە.. کورد لە بەشێکی ئەم بەشەی کوردستاندا دەسەڵاتدارە و، بوودجەی دیاریکراوی خۆی هەیە.. دەبوایە زۆر بایەخیان بە منداڵانمان و ئەدەبی منداڵان و پەروەردەکرنی منداڵانی کورد بدایە، چونکە ئەو گۆڕانکارییانەی هیوای بۆ دەخوازین کە لە داهاتوودا بێنەدی، دەبێت لە شێوازی پەروەردەیەکی نوێ لە منداڵەکانمانەوە دەست پێ بکەین، بە تەنها گۆڕینی سستەم و پرۆگرامەکانی خوێندن و فێرکرن بەس نین، بەڵکو دەبێت منداڵان بە پەروەردەیەکی دروستی سەردەمییانە، بۆ داهاتوو رابهێنرێن و ئامادەبکرێن.. ئەم ئەرکە پێویست و پیرۆز و هەستیارەش، پێویستی بە نەخشەڕێگایەکی پەروەردەیی تۆکمەی دارێژراو هەیە ، کە دەبێت لە لایەن شارەزا و پسپۆرانی بواری پەروەردە و دەروونناسی منداڵان و زمانەوانی و نووسەران و مامۆستایان و حکومەتەوە، بە هاوکاری هەموو لایەک ئامادە بکرێت.. دەکرێش بۆ ئەم مەبەستە سوود لە ئەزموونی گەلانی پێشکەتوو وەربگرین، لەگەڵ پاراستنی تایبەتمەندی کولتوور و داب و نەریتە جوانەکانی گەلەکەمان.

راستە لە ماوەی حەوت ساڵی رابردوودا، کۆمەڵێک کتێبی کوردی ی بابەت هەمەجۆرەی رەنگاورەنگ بۆ منداڵان چاپکراون، چەند گۆڤارێکی رەنگین و قەشەنگی ئاست باشی مانگانە و وەرزیش بۆ منداڵان دەردەچن.. بەڵام ژمارەیان زۆر کەمن و، ئەوانەشی دەردەکرێن لەبەر کەمی ژمارەی چاپکردنیان یا لەبەر نرخ گرانییان، بە دەستی بەشێکی کەمی منداڵانی کورد دەگەن.

لە مانگی رابردوودا، سەردانی بەشی منداڵانم کرد، لە کتێبخانەی گشتی شاری کەرکوک و سلێمانی و هەولێر..لە هەرسێ کتێبخانەکەدا، بەشی منداڵانم زۆر بە هەژاری و بێ ناز هاتنە بەرچاو.. بە تایبەتیش بەشی منداڵان لە کتێبخانەی شاری کەرکوکی کوردستانیدا، کە سووچێکی تەسکی کتێبخانەکە، بەشی منداڵانیان لێناوە، ژمارەی کتێبە کوردییەکانی ئەم بەشە بۆ منداڵان، لە ژمارەی پەنجەکانی دەستمان کەمترن، هیچ سیمایەکی سەرنج راکێشیش بۆ منداڵان بەو بەشەوە بەرچاوناکەوێت.. بەڕێوەبەری کتێبخانەی گشتی شاری کەرکوک خاتوو (شادیە بەکر محەمەد) گلەیی لەوە بوو کە کتێبی

سەرچاوە Serchawe

بەشی یەکەم

منداڵانیان بۆ ناکرێن و، وەکو پێویست ئاوڕ لە کتێبخانەکەیان نەدراوەتەوە. بەشی منداڵان لە کتێبخانەی هەولێر و سلێمانی تا رادەیەک باشترن.. بە تایبەتیش بەشی منداڵان لە کتێبخانەی گشتی سلێمانیدا، کە لە هۆڵێکی گەورەی تایبەتیدایە، ئەگەرچی ژمارەی کتێبەکانیان کەمە، بەڵام زۆر جوان رازاندوویانەتەوە، کە جێی دەست و پەنجە و خۆماندووکردنی بەرپرسی ئەم بەشە خاتوو (گوڵستان سەعید محەممەد)ی پێوە دیارە، بەڕێزیشیان ئەوەی وت، هێشتا بەشەکەیان لە ئاستی تمووحاتی ئەواندا نییە، داواشی لە نووسەران و هەموو خەمخۆرانی منداڵانی کورد کرد، لە کوردستان بن یا لە دەرەوە، بە کتێبی هەمەجۆرەی منداڵان، بە کوردی یا هەر زمانێکی بیانی بێت، کتێب و گۆڤاری منداڵان پێشکەش بە بەشەکەیان بکەن.

دەبوایە لە ماوەی حەوت ساڵی رابردوودا، بە سەتان کتێبی بابەت هەمەڕەنگەی کوردی، بۆ هەموو قۆناخەکانی منداڵی چاپ بکردایە، لەم هەل و مەرجەدا کۆمەڵێکی بە توانا و بەرهەم رەنگینی نووسەری منداڵامان (هۆنراوە نووس، چیرۆکنووس، ئۆپەرێت و شاۆنووس، ڕۆماننوس، پەخشاننووس)مان لێ هەڵبکەوتایە و ببوونایەتە پسپۆڕی بواری ئەدەبی منداڵانی کورد.. هەندێکیش لە نووسەران، ئەگەر تواناشیان لە بارەی نووسین بۆ منداڵان هەبێت.. رەنگە لێکدانەوەیەکی هەڵەیان هەبێت ، گوایە بواری نووسین بۆ منداڵان، دەرکەوتن و ناوبانگیان پێ نابەخشێت.. بەڵام بۆ نموونە کەڵە نووسەری جیهانی (هانس ئەندەرسن کریستیان)ی دانمارکی، بە هۆی نووسینەکانی بۆ منداڵان ناوبانگی لە هەموو جیهاندا دەرکرد.. ئەو چیرۆکانەی کە (١٧٦) ساڵ بەر لە ئێستا لە ئەفسانەکانەوە بۆ منداڵان وەری گرتوون، بە زۆری کراون بە فیلم و فیلمی کارتون، گۆڕیویانن بۆ زۆربەی زمانەکانی جیهان و، بوونە بە مایەی رێز و شانازی بۆ هانس و بۆ دانمارک.

بۆ ئاوڕدانەوە و برەودان بە ئەدەبی منداڵانی کورد، سەرنج و را و پێشنیارەکانم لەم (دە) خاڵەدا چڕدەکەمەوە، هیوادارم لایەنە پەیوەندی دارەکان رەچاویان بکەن:

یەکەم: بە پارە یارمەتی نووسەری منداڵان بدرێت، بۆ چاپکردنی کتێبەکانیان.. چونکە کتێبی منداڵان پێویستی بە وێنە و تابلۆی ڕەنگاوڕەنگ و دیزایینی قەشەنگی بەرگی یەکەم هەیە، ئەمەش پارەی دەوێت.. دەبێت نرخی فرۆشتنی کتێبەکانیش گران نەبن.

دووەم: پێویستە حکومەت دەزگایەکی چاپکردنی تایبەتی بۆ کتێب و گۆڤارەکانی منداڵان دابنێت.. وەزارەتی رۆشنبیری کوردستان، خەمی دامەزرندنی ئەم دەزگایە بخوات.

سێیەم: چالاکردنی بەڕێوەبەرایەتی رۆشنبیری منداڵان، کە سەر بە وەزارەتی رۆشنبیری کوردستانە.. چونکە چالاکییەکانیان لە ئاستی پێویستییەکانی منداڵانی کوردستاندا نین.

سەرچاوە
Serchawe

چوارەم: دانانی لیژنەیەکی باڵای پسپۆڕ بە ئەدەبی منداڵان، ڕێ بە چاپکردنی ئەو کتێب و گۆڤارانە نەدەن، کە کاڵوکرچن و هەڵەی زمانەوانیان تێدایە و بیرۆکەکانیان زیانبەخشن.

پێنجەم: بەڕێوەبەرایەتی ڕۆشنبیری پارێزگاکانی کوردستان، بە کەرکوک و خانەقین و شوێنە داگیرکراوەکانی تریشمانەوە.. بودجەیەک بۆ کڕینی کتێبی منداڵان دابنێن و، ساڵانە کتێبی تازەی منداڵان بکرن و، بەسەر کتێبخانە گشتییەکانی شار و شاروچکەکان و، کتێبخانەکانی قوتابخانە بنەڕەتییەکاندا دابەشیان بکەن.

شەشەم: هاندانی نووسینی منداڵان خۆیان، ساڵانە چەندین منداڵی نووسەری بەهرەمەند لە لایەن بەڕێوەبەرایەتی چالاکی قوتابخانەکانەوە، خەڵاتی شایستەیان پێشکەش بکەن.

حەوتەم: ساڵانە، وەزارەتی ڕۆشنبیری کوردستان، چەند نووسەر و هونەرمەندێکی بواری ئەدەب و هونەری منداڵان و دەرهێنەری شانۆی منداڵان و ئامادەکەر و پێشکەشکەری بەرنامە و ماوەی منداڵان لە تەلەفزۆن و ڕادیۆکانی کوردستان، خەڵاتی شایستەیان پێ ببەخشن.. من بزانم، تا ئێستا (خەڵاتی ساڵانەی ئیبراهیم ئەحمەد) پێشکەش بە دوو کەڵەنووسەری بواری ئەدەبی منداڵانی کورد کراوە، ئەوانیش مامۆستا (ع ع شەونم ـ عەلی عەبدوڵڵا شەونم) و (لەتیف هەڵمەت)ە.. دەستخۆشی لە لیژنەی سەرپەرشتی ئەو خەڵاتە دەکەین.

هەشتەم: بایەخێکی زیاتر بە نووسینی ڕۆمان و شانۆگەری و ئۆپەرێتی منداڵان بدرێت.

نۆیەم: پێویستە کەناڵەکانی تەلەفزیۆنەکانی کوردستان، کۆمەڵێک فیلمی تازەی کارتۆن و فیلمی تازەی سینەمایی سوودبەخش بۆ منداڵان، بە کوردی دۆبلاجیان بکەن.

دەیەم: پێویستە لە لایەن لیژنەیەکی شارەزای زمانەوان و ئەدەبی منداڵان، سەر بە وەزارەتی ڕۆشنبیری کوردستان. ساڵانە کۆمەڵێک کتێبی چاپکراوی کوری بۆمنداڵان، بگۆڕن بۆ زمانەکانی گەلانی تر.. بە پێچەوانەشەوە کۆمەڵێک کتێبی منداڵان لە زمانەکانی گەلانی ترەوە بگۆڕن بۆ زمانی کوردی.

٢١ی نۆڤەمبەری ٢٠١٠

پێویستە مافەکانی منداڵەکانمان جێبەجێ بکرێن.

منداڵەکانمان خۆشەویستن و لەبەر دڵانن.. جگەرگۆشە و گلێنەی چاومانن.. منداڵەکانمان، پەپوولەن، گوڵن، چران، بۆ داهاتووی گەلەکەمان ئومێد و هیوان خەمڕەوێنن، مایەی خۆشی و شادیمانن.. کام ئاواز و گۆرانی و سەدا و ساز، وەکو تریقەی پێکەنین و گاڵوهۆڕ و زاق و زیقی منداڵان هێندە خۆش و بەچێژن؟ یان کام هەڵپەڕکێ و سەما و خۆبادان، وەکو دارەدارە و لەنجەولار و گۆزان گۆزانی منداڵان هەست و نەستمان دەبزوێنن و دەروونمان دێننە جۆش و خرۆش؟ ئەی کام ورک و نازونوز و قەستینەگریان بەقەی نازی منداڵان خۆش و شیرینن؟

منداڵان تۆی ژیانن کە شین دەبن و گەشەدەکەن و گەورەدەبن، تا زیاتر خزمەتی ئەم شەتڵ و دەوەنانە بکەین باشتر دەڕوێن و بەر و بەرهەم و سوودیشیان باشتر و زۆرتر دەبێت. کوردیلەکانی ئەمڕۆمان نەوەی داهاتووی کوردستانن..هەر ئەمانن کە سبەی دەبنە کەڵەپیاو و شێرەژن و شۆڕەسواری مەیدانی کوردایەتی و مەردایەتی..دەبنە سەرکردە و ڕابەر و کاربەدەست و حوکمڕانانی کوردستان..بە کۆشش و مەچەک و بازووی ئەمان ئامانج و هیوا و خەون و خۆزگەکانی ئەمڕۆمان دێنەدی.. هەر لە سایەی ڕەنج و تێکۆشانی ئەمان داهاتوویەکی گەشتر و ژیانێکی شیاوتر و خۆشتر بۆ کورد و کوردستان دێنەدی..هەر ئەمانن کە دەبنە کۆڵەکەی کوردستان و داکۆکیکەرانی سەرسەخت و، دوا بستی خاکی پیرۆزمان لە داگیرکەران ڕزگاردەکەن و جاڕی سەربەخۆیی و دەوڵەتی کوردستان دەدەن.

منداڵەکانمان گرنگترین و بەنرخترین سامان و سەرمایەی گەلەکەمانن،کە لە سامانی نەوت و زێڕیش گرنگتر و بەنرخترن..ئەگەر بە هیوای ژیانێکی خۆشتر و داهاتوویەکی گەشتر بین..ئەگەر ئاواتەخواز و نیازخوازی گۆڕانکاری و نوێخوازی و گەشەکردن و پێشکەوتن و شارستانییەتێکی شایستەتر و باڵاتر و لەبارتر بین..پێویستە بەڕاستی و دروستی دەست بە پەروەردەکردن و ڕێنمایی کوردیلە چاوگەشەکانی ئەمڕۆمان بکەین..هەر لە ئەمڕۆوە لە خەمی داهاتووماندا بین..لە ئەمڕۆوە بە خۆماندا بچینەوە و نەخشە و هەنگاوەکانمان بەرەو گۆڕانی ئایندەمان دەستنیشان و جێبەجێ بکەین..پێویستە پەیڕەو و پرۆگرامەکانی قۆناخەکانی پەروەردە و خوێندن لە سەرەوە دابڕێژین، تێرو تەسەلتر و دەوڵەمەنتر و ڕەنگینتریان بکەین، بە ڕادەیەک کە لە ئاستی هێنانەدی خواست و هیواکانمان بن..کەواتە گۆڕان و گۆڕانکاری.. لە پەروەردەکردنی کوردیلەکانی ئەمڕۆمانەوە دەست پێدەکات.تا زیاتر ئاوڕیان لێبدەینەوە، تا زیاتر خەمخۆریان بین، تا زیاتریش هۆیەکانی نەشونما و گەشەکردنیان بۆ دابین بکەین و هەل و مەرجی پێشکەوتنیان بۆ برەخسێنین..زیاتر دڵنیاو و گەشبینی ئایندەی گەلەکەمان دەبین.بێگومان گوڵزاری گوڵگەش و جوان لە سایەی خزمەتی بێ پەروا و ماندووبوونی

سەرچاوە
Serchawe

باخچەوانی دڵسۆزدا دێتە بەرهەم..بۆ ئەم مەبەستەش پێویستیمان بە دایک و باوک و خێزانی رۆشنبیر و وریا هەیە، پێویستیمان بە پێگەیاندن و ڕاهێنانی ماموستایانی لێهاتوو و شارەزای بواری پەروەردەی منداڵان هەیە..پێویستە ئەم ئەرکە پیرۆزەش بە کەسانێکی پسپۆر و شارەزای بواری پەروەردە و دەروونناسانی منداڵان بسپێرین..

بە داخەوە لە بەر هۆی کەمی ژمارەی مامۆستایان لە باشووری کوردستاندا، کۆمەڵێک فەرمانبەر، بە تایبەتیش لە ژناندا، خوولی ڕاهێنانی خێرای چەند هەفتەییەکیان بۆ کردوونەتەوە و کردوویانن بە مامۆستا، کە زۆربەیان زۆر نابەڵەدن و کۆڵەوارن لە بواری پەروەردە و دەروونناسیی منداڵان و ڕێباز و شێوە و هونەری فێرکردن و وانە وتنەوە، هەندێکیان تەنها بۆ تەمەڵی و ئیسراحەت بوونە بە مامۆستا، بە لای ئەوانەوە کە پەروەردە و فێرکردن کارێکی ئاسان و سادە و هەرەمەکییە..بێگومان زیانی ئاست نزمی و نە شارەزایی ئەم مامۆستایانە لە ئاستی پەروەردەکردن و فێرکردنی منداڵاندا رەنگیان داوەتەوە ، بە بەراورد لەگەڵ هاوڕێیانی هاوپۆلیاندا، بە زەقی ئاست نزمیان پێوە دیارە. خێزان وەکو یەکەمین بناغەی پێکهاتەی کۆمەڵایەتی، وەکو یەکەمین ژینگەی منداڵان ڕۆڵێکی گرنگ و کاریگەری هەیە لە پەروەردەکردن و لەسەر کەسایەتی و ژیان و هەڵسوکەوتی داهاتووی منداڵان ..ئەو خێزانانەی کە لە ماڵەوە ناتەبا و ناکۆکن و شەڕ و ئاژاوە و بشێوێنیان تێدایە،یان بە توند و تیژی وگرژی و لێدان و دڵڕەقییەوە مامەڵە لەگەڵ منداڵەکانیان دەکەن.. گوێ لە خواست و بیر و بۆچوونەکانیان ناگرن و، سەرکوتی حەز و ئارەزووەکانیان دەکەن.لە سۆز و خۆشەویستی و بەزەیی و ئاسوودەیی بێ بەشیان دەکەن.. یان جیاوازی لە نێوان کوڕ و کچەکانیاندا دەکەن..یان ناچاری ئەرک و کارێکیان دەکەن کە لە توانایاندا نییە یا حەزییان لێ نییە.

هەموو ئەمانە ڕەنگدانەوە و کاریگەرییەکی نەگەتیڤیان لە ژیانی ئایندەی منداڵ دەبێت، کەسایەتی و تاکێکی سەقەت و نادروستی کۆمەڵایەتییان لێ دروست دەبێت..دەبنە کەسانێکی شەڕانیگێز و جوێندەر وکەلەڕەق و توندڕە و لاسار و چەقاوەسوو و سەرپێچیکەر و زیاندەر..ڕاستکردنەوە و ئاسییکردنەوەیان زۆر ئاسان نابێت. قوتابخانەش وەکو ماڵی دووەم و ژینگەیەکی فراوانتر و، جیهانێکی بەرینتر و جیاوازتر لە ماڵەوە، تێکەڵبوون و ئاشنابوون لەگەڵ مامۆستایان و کۆمەڵێک منداڵانی جیاواز لەپەروردە و خو و ڕەوشت و هەڵسوکەوت..وەکو مەڵبەند و مەیدانێکی سەرەکی بۆ پەروەردەکردن و فێرکردن..وەکو شوێنێکی ڕەخساو بۆ گەشەکردن و بردەوان بە ئارەزوو و حەزەکانیان..بۆ هێنانەی خەونە سەوزەکانیان..بۆ دەربڕینی توانا و بەهرەکانیان..بۆ مەست بوونیان لە یاری و پێکەنین و خۆشی..بۆ هاوڕێ گرتن و بە کۆمەڵ یاری و کارکرن..بۆ..هتد. ڕۆڵی سەرەکیش لە زەمینە خۆشکردن بۆ هێنانەدیی ئەو ئامانجانە دەکەوێتە ئەستۆی مامۆستاکان. چونکە منداڵ مامۆستا بە نموونەیی و پێشڕەو دەزانێت.مامۆستای بلیمەت و داناش دەزانێت کە چۆن ئەرک و پەیامە پیرۆزەکەی جێبەجێ دەکات و،چۆن ڕەفتار لەگەڵ منداڵاندا دەکات ئەوەش دەزانێ کە ئەرکی مامۆستا تەنها فێرکردن نییە..بەڵکو

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

پەروردەکردن و ڕاهێنان و ئامادەکردنێتی بۆ ژیانێکی خۆشتر و ئایندەیەکی باشتر.. ئایندەش لە ئەمڕۆ با شتر دەبێت. پێویستیشە سانسۆر بخرێتە سەر ماوەی بەرنامەکانی منداڵان لە کەناڵە تەلفزیۆنییەکان و ئەو فلیم و سیدییانەی بۆ منداڵان پێشاندەدرێن یا لە بازاڕەکاندا کۆپی کراون و دەفرۆشرێن. چونکە بەشێکی زۆری ئەو فلیم و سیدییانە، لە ژێر پەردەی شادی و خۆشی بەخشین بە منداڵان،هەڵگری بیرو بیرۆکە و ئامانجێکی زیانبەخشن..چونکە منداڵان حەز بە لاسایی پاڵەوان و ئەکتەرەکانی ئەو فلیمانە دەکەنەوە..لێیانەوە فێری شەڕ و توند و تیژی و لە خۆبایی بوون و سەرکێشی و کار و خەیاڵی لە توانابەدەر و بیری پڕوپوچ دەبن..

من پێشنیاری ئەوە دەکەم کە حکومەتی کوردستان کەناڵێکی ئاسمانی تایبەتت بۆ منداڵانی کوردمان بکاتەوە، ئەم کەناڵەش لەژێر چاودێری و بەڕێوەبردنی لیژنەیەکی پسپۆر و شارەزا، لە بواری پەروەردەکردن و دەروونناسیی و دەرهێنان بۆ منداڵان بەڕێوەببرێت. ئەگەر ئەم پێشنیار و خەونەمان هاتەدی..هیوادارم ئەم کەناڵە ناوی« کوردیلەکان»ی لێبنرێت..خۆ ئەگەر نێت و ئارەزوو هەبێت، بڕیاردان و جێبەجێکردن زۆر گران نییە. داواش لەحکومەتی کوردستان دەکەین،کە ئەو ڕاستیانە لەبەرچاو بگرن و، ئاوڕێکی جدی لە منداڵەکانمان بدەنەوە و، چۆن لە منداڵەکانی خۆیان دەڕوانن، پێویستە هە بەو چاوەشەوە ئاوڕ لە منداڵانی خێزانە هەژار و ڕەش و ڕووتەکانی گەلەکەمان بدەنەوە، ئەمەش منەتی ناوی و خێرپێکردن نییە،چونکە ئەوانیش ڕۆڵەی کوردن و بەشیان لە خێر و بێرو سامانی کوردستاندا هەیە.. یەکێک لە بەندەکانی ڕێکەوتنامەی مافەکانی منداڵان ئەمەیە: »پێویستە لەسەر حکومەت هاوکاری مادی ئەو منداڵانە بکات کە ئاستی بژێوی خێزانەکانیان نزمە« کەواتە پێویستە لەسەرحکومەتی کوردستان، هەموو پێویستییەکانی منداڵەکانمان دابین بکا لە دایک بوونەوە تا دەگەنە سەرووی هەژدە ساڵان..پێویستیشە هەموو مافە ڕەواکانی منداڵە چاوگەشەکانمان بەرجەستە وجێبەجێ بکرێن.

هەروەها دەبێ حکومەت یارمەتی و هاوکاری منداڵپارێزی کوردستان و هەموو ئەو ڕێکخراوە مەدەنییانە بکات، کە داکۆکی لە مافەکانی منداڵان دەکەن و چاودێری جێبەجێکردنیان دەکەن. ئەوەی جێی نیگەرانی و داخە بە لای ئێمەوە ئەوەیە، کە تا ئێستاش بەشی هەرە زۆری منداڵانی کوردمان نازانن کە مافەکانیان چییە ؟ یا ئەگەر مافەکانیان پێشێل بکرێن نازانن کە چی بکەن و پەیوەندی بە کێوە و بە چ لایەنێکەوە بکەن ؟ بەچی ڕێگا و هۆیەکەوە پەیوەندی بکەن..؟ تا ئێستاش زۆربەیان ئاشنای منداڵپارێزی کوردستان نەبوونە، ناو و ئەدرێس و کاری ئەو ڕێکخراوە مەدەنییانەش نازانن کە داکۆکی لەمافەکانیان دەکەن..ئەم کەمتەرخەمییەش شانی هەموومان دەگرێتەوە، بە تایبەتیش کەرتی پەروەردە و دەزگاکانی ڕاگەیاندن و ئەو ڕێکخراوانەش کە بە زۆری بە ناو هەن و ناوکیان نییە..

بەشی یەکەم

دیمەنێکی ڕاستی پێشێلکردنی مافی منداڵان لە شاری کەرکوک زۆر سوێی خستە دڵمەوە.. ئەگەرچی من لە سەرتاوە گوێم لەو ڕوداوە نەبوو، بەڵام هەموو ئەوانەی کە سەیری بەرنامەی" زووم ئین" یان کردووبێ ئەو دیمەنە دڵتەزێنەیان بینیوە..ئەوەبوو لە ئێوارەی ڕۆژی پێنج شەممەی ڕابردوو«٢٣ - ٩ - ٢٠١٠» لە بەرنامەی«زووم ئین» لە »کوردستان تی ڤی» کوڕێکی منداڵی کوردی دایک مردووی تەمەن دوانزە ساڵان پێشان درا ،کە چۆن باوکە دڵڕەق و بێویژدانەکەی لەسەر ئەوەی داوای لێ کردبوو کە دەبێت بچێ کار بکات و منداڵەکەش وتبووی ناتوانم، باوکی بە زنجیرێکی ئەستووری قوفڵ لێدراو لە ژوورێکدا خراپتر لە ئاژەڵ ئاسایی بەستوویبیەوە و هەڕەشەی ئەوەشی لێکردبوو کە ئێوارە بگەڕێتەوە دەیکوژێت دراوسێکان بە دەنگی هاوارییەوە چووبوون و تێریان کردبوو و پۆلیسیان ئاگادار کردبۆوە. پۆلیس قوفڵەکەی کردەوە.. ئەگەر ئەم دیمەنە لە وڵاتێکی ڕۆژئاوادا ڕووی بدایە نەک هەر پۆلیس، بەڵکو بە دەیان ڕێکخراو و لایەن لەسەری دەهاتنە وەڵام و داکۆکییان لێدەکرد، دەبوو بە مانشێتی چەندەها ڕۆژنامە و گۆڤار ، باوکی ئەوهاش بە پێی یاسا سزادەدرا و منداڵەکەشی دەبوو بە منداڵی حکومەت.ئەوی لە کەرکوک ڕوویدا پێشێلکردنێکی زەقی مافی منداڵانە..

هەر وەکو لە بەندەکانی جاڕنامەی مافەکانی منداڵاندا هاتووە، کە لە ساڵی ١٩٨٩ دەرچووە دەڵێ: منداڵ مافی خۆشەویستی و ڕێزگرتنی هەیە،مافی چوونە قوتابخانەی هەیە، مافی مافی خواردن و خواردنەوەی ئاوی پاکی هەیە، مافی ئەوەی هەیە کە لە توندوتیژی بپارێزرێ،مافی ئەوەی هەیە کە زۆری لێنەکرێت کە ئیش بکات، بە پێی یاساش منداڵ لە خوار تەمەنی پانزە ساڵیەوە بۆی نییە کە ئیش بکات..

بەداخەوە ئەمڕۆ نزیکەی بیست و پێنج هەزار منداڵی کوردمان لە هەر چوار پارێزگاکانی باشووری کوردستاندا کاردەکەن.. لە بەشی دووەمی ئەم باسەماندا، زیاتر شرۆڤەی مافەکانی منداڵان دەکەین، لەگەڵ باسکردنی پێشێلکارییەکانی مافەکانی منداڵانی کوردمان لە بەشەکانی تری کوردستاندا.

٢٥ی سێپتەمبەری ٢٠١٠

سەرچاوە Serchawe

پێشێلکردنێکی زەقی مافەکانی منداڵان.

منداڵە روحسووک و جوانکیلەکانی ئەمڕۆمانن.. کە دەبنە نەوەی داهاتوومان.. بەپێی رادەی بە راستی و دروستی پەروەردەکردن و رێنمایی و ئاراستەکردنیان، چ وەکو تاک یا وەکو کۆمەڵ، رەنگدانەوە و کاریگەرییان لەسەر ئایندە و سەرجەم بوارەکانی ژیانی گەل و نیشتمانەکەمان دەبێت.. کەواتە پەروردەکردنی دروستی منداڵان ئەرکێکی پیرۆز و پێویستی ئەستۆی هەموو لایەکمانە، بە تایبەتیش خێزان و قوتابخانە و حکومەت.

منداڵان بەبێ جیاوای لە رەگەز و پێست و ئینتیمای نەتەوەیی و باری کۆمەڵایەتی و ئابووری.. لە هەر شوێنێکی دنیادابن، مافی ژیان و دابینکردنی خواردن و خواردنەوەی ئاوی پاک و جێی حەوانەوە و حەسانەوە و پشوودان و یاری و پێکەنین و خەونی خۆش و خەیاڵی شیرینیان هەیە.. مافی خوێندن و تەندروستی و چارەسەرکردن و پارستنیان لە توندوتیژی هەیە.. ناشبێت بە هیچ مەبەست و بیانوویەکەوە ، ئازاری جەستەیی و دەروونی منداڵان بدرێت و، بە شێوەیەکی نامرۆیانە رەفتاریان لەگەڵدا بکرێت.

پێویستە جیهانی بێگەرد و دڵە قنجە پاک و سادەکانیان نەشێوێنین و، رێ نەگرین لە نەشونوما و گەشەکردنی حەز و ئارەزووەکانیان.. لە لایەن خێزانەوە بێت یا حکومەت پێویستە پێویستییەکانی ژیان و خۆشی و شادییان بۆدابین بکرێت.. دەبێت زۆر بە وردی چاودێریان بکەین و نەیان دەینە دەستی قەزا و قەدەر و چارەنووسێکی نادیار.

ئەوەی ئێمە لێرەدا مەبەستمانە.. ئەو منداڵە رەشوڕووت و لاواز و رەنگ زەرد و کز و بێ نازانەن.. کە بە باوەشی ژنە سواڵکەرەکانەوەن..سواڵکردن لە هەموو وڵاتانی دنیادا بە شێوەی جۆراو جۆر هەیە.. ئەمڕۆش لە هەموو شار و شاروچکەکانی باشووری کوردستاندا، بە تابەتیش لە شاری کەرکوکی کوردستانیدا، ژنە سواڵکەرێکی یەکجار زۆر بڵاوبوونەتەوە، هەر سەت مەتر دەڕۆی رووبەرووی دەست پانکردنەوە و پاڕانەوەی ژنە سواڵکەرێک دەبییت.. زۆربەی ئەم ژنانە لە تەمەنێکی مام ناوەندین و لەش ساغن و توانای ئیش و کارکردنیان هەیە.. بەشێکی زۆری ئەم ژنە سواڵکەرانە عەرەبن و خەڵکی شارەکانی ناوەڕاست و باشووری عێراقن.. بەداخیشە کە هەندی لەم ژنە سواڵکەرە نامۆیانە دزیش دەکەن و بەشێکیشیان کاری ناشیرنیش دەکەن.. هەندێکیشیان سواڵکردنیان کردووە بە پیشە، مێردەکانیان لە ئوتێلەکاندا دەخەون و دەخۆن.. دووریش نییە هەندێ لایەنی تیرۆریست، بۆ مەبەستی گڵاوی خۆیان باری ناهەمواری ئەم ژنە سواڵکەرانە بقۆزنەوە و بیانکەن بە دەسکەلای تاوانەکانیان.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

ئەوەی کە جێی داخ و نیگەرانیی ئێمەیە.. زوڵمکردنە لەو منداڵانەی کە بە باوەشی ئەم ژنە سواڵکەرانەوەن .. کە زۆربەیان کۆرپە و ساوان.. بە ڕەشوڕووتی و چڵکنی لەسەر سۆشەی شەقامە سەرەکییە جەنجاڵەکاندا، لەسەر ئەو عەردە سارد و ڕەق و تەقەدا، یا لەبەردەم دەرگای مزگەوتەکاندا، بۆ ڕاکێشانی سۆز و بەزەیی خەڵکی ڕایان دەکێشن.. ئەو منداڵە بێ دەرەتان و بێ تاوان و بێ ناز و بەدبەختانە ، لە تاو ئازاری گیانیان و لە تاو برسێتیدا و، لە گوڕوهوڕی ئۆتۆمبیل و دەنگی خەڵکی و تۆزەدا، زۆر نارەحەتن و دەگرین و دەکڕووزێنەوە، لەڕ و لاوازن و ڕەنگ زەردی و نەخۆشییان پێوە دیارە.

بێگومان ئەمە پێشێلکردنێکی زەق و ناڕەوای مافەکانی منداڵانە.. پەڵەیەکی قێزەوەن و شەرمەزاریشە بە نێوچەوانی حکومەتی کوردستان و حکومەتی عێراقیشەوە..عێراق و کوردستانێک لەسەر دەریایەکی نەوت و گازدا بێت.. کەچی شارەکانی پڕن لە سواڵکەر.

ئەمەو کۆمەڵێکی منداڵی ناسک و جوانیش بە بەرچاوی کاربەدەستانەوە ڕۆژ تا ئێوارە، خەریکی درۆزنەکردنن.. تووشی گەلی قسەی ناخۆش و سووکایەتی پێکردن دەبن.. هەندێ لەم منداڵە سواڵکەرانە ، لەبەر نەبوونی و هەژاری و بە ناچاری وازیان لە قوتابخانە هێناوە و لە هەموو مافە سادە و سەرەتاییەکانی ژیان و خۆشی بێ بەشن.

سواڵکردن، دیاردەیەکی ناشارستانی و ناشیرینە ، ئۆباڵ و بەرپرسێتی سواڵکردنیش بە پلەی یەکەم لە ئەستۆی حکومەت دایە.. ئەوانیش ڕۆڵەی کوردستانن و بێ جیاوازی وەک هەرکەسێک بەشیان لە سامان و خێروبێری کوردستاندا هەیە..پێویستە حکومەت و پەرلەمانی کوردستان و لایەنە پەیوەندی دارەکان بە جدی بە دواداچوون بۆ ئەم دیاردە زەقە بکەن، چارەسەرێکی ڕەوا بۆ ئەم کێشەیە دابنێن . بەدابین کردنی بژێوی ژیان بۆ خێزانە هەژار و نەبووەنەکان.. بە بڕینەوەی مانگانەی پێویست بۆ ژیان و گوزەرانیان..

لە پەرلەمانی کوردستانیشدا بۆ (بنبڕکردنی سواڵکردن) پرۆژە یاسایەکی کۆمەڵایەتی بخرێتە بەر باس و لێکۆڵینەوە و بڕیاردان.. بواری ئەوەش نەدەن کە سواڵکردن بێتە پیشە.. ئەو سواڵکەرنەش کە خەڵکی شارەکانی کوردستان نین ، بیان نێرنەوە بۆ ئەو شوێنانەی کە لێوەی هاتوون.

وەکو وتمان تەنها بە قەدەغەکردنی سواڵکردن و گرتنی سواڵکەرەکان، چارەسەرکردنی ئەم کێشەیە ناکرێت.. بەڵکو بە بنبڕکردنی هۆی سواڵکردن.. بە نەهێشتنی هەژاری و دابینکردنی پێویستییەکانی ژیان بۆ هەژاران و بێ دەرەتانان چارەسەردەکرێت.. دەبا تیریش ئاگای لە برسی بێت.. جوانی و قەشەنگی کۆشک و تەلار لە چیدان، ئەگەر لە پاڵیاندا

بەشی یەکەم

کەسانێکی تر هەبن لە کەلاوەدا، بە برسێتی و لە گەرما و لە سەرما بە بێداری شەو بەسەر بەرن..چەند نارەوا و ناپەسەندە لەشەقامەکانی شارەکاندا تازەترین مۆدێلی ئۆتۆمبیل ببینی و لە هەمان شەقامیشدا، منداڵانی جل دڕاو و پێ پەتی و بێ ناز ببینیت.

هیواداریین کە حکومەتی کوردستان، بە زووترین کات چارەسەری سواڵکردن بکات.

ی نۆڤەمبەری ٢٠١١

یاری پێویستییەکی گرنگی منداڵانە.

دوای گەلاڵەکردنی جاڕنامەی مافەکانی منداڵ ، کە لە لایەن ڕێکخراوی کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکانەوە لە ڕۆژی «٢٠ی نۆڤەمبەری ١٩٥٩» دا، چووە بواری پابەندبوون و جێبەجێکردنەوە.. لە «بەندی حەوتەمی» ئەم جاڕنامەیەدا نووسراوە:

«پێویستە هەموو توانایەک بخرێتەکار، بۆ ئەوەی منداڵ یاری بکات و چۆست و چالاکیی نوێ بنوێنێت و.. بەرەو ئامانجێکی پەروەردەیی دیاریکراو ئاراستە بکرێت.. پێویستە کۆمەڵگە و حوکمەتیش بۆ ئەم مەبەستە کاربکەن».

جاکسۆن براون دەڵێ: «کاتی گەڕان و یاریکردن لەگەڵ منداڵەکاندا دوامەخە، ئەو کاتانە چۆن بۆ تۆ گرنگن، بۆ ئەوانیش ئەوها گرنگن».

یاری، هەموو ئەو چالاکییانە دەگرێتەوە، کە تام و چەژیان لێوەردەگیرێت وخۆشنوودی و دڵخۆشی و شادی بە یاریکەر دەبەخشن.

پێویستی و گرنگی یاری بۆ منداڵان.. لە پێویستی و بایەخی هەڵمژینی هەوای پاک و خواردن و خواردنەوە و خەو و جلوبەرگ کەمتر نییە.. بەڵکو یاری بەشێکە لە ژیانی منداڵاند.. ئەگەر منداڵ ڕێی یاریکردنی لێبگیرێت..نابێت بە مرۆڤێکی تەندروست و ئاسایی.

زانایەکی دەروونناسی منداڵان دەڵێت: «کە بە منداڵێک دەڵێیت هێندە مەبزوێ و بە ئارامی دابنیشە.. وەکو ئەوە وایە کە ماسییەک لە ناو ئاودا دەربهێنیت و بیخەیتە سەر زەوی و پێی بڵێیت بڕۆ..» بێگومان مەحاڵە کە ماسی لەسەر وشکانیدا بڕوات و.. مەحاڵێشە کە منداڵ لە شوێنێکدا ئۆقرەبگرێت و بێ چرکە و بێ چرپە دابنیشێت و نەبزوێت .. چونکە ئاسودەیی و ئارامی منداڵ لەوەدایە، کە ئەو زیادە وزەیەی لە لەشیدا پەنگی خواردووە دەریبڕێت.. ئەگینا دووچاری دڵتەنگی و ناڕەحەتی و گرژی و کێشەی دەروونی دەکات.

یاری غەریزەیەکی سروشتیە..نەک تەنها لە ئادەمیزاد دا،بەڵکو لە زۆربەی گیانەوەرەکانی تریشدا هەیە.. بۆ نموونە:

بڕواننە دوو تووتکە سەگ، یا دوو بەچکە ورچ، یا بەچکە مەیموون.. کە چۆن پێکەوە یاریدەکەن.. یەکتری ڕاودەنێن و یەکتری هەڵدەشەپێنن، بەبێ ئەوەی کە یەکتریش ئازاربدەن، قەپ لە گوێ و لەش و لە کلکی یەکتری دەگرن.. کەسیش فێری یاری نەکردوون.

بایەخ و سوودەکانی یاری بۆ منداڵان زۆر زۆرن.. ناتوانین لە کورتە نووسینێکی وادا بە تێروتوسەلی باس لە هەموویان بکەین.. زۆر بە کورتی و تەنها بۆ نموونە هێنانەوە سەرناوی هەندێک لە سوودەکانی یاری دێنین:

منداڵان لە ڕێی یارییەوە ساڵ لە دوای ساڵ بیر و هۆش و زەینیان زیاتر گەشەدەکەن و، لە کاتی یاریکردندا، ئەوپەڕی توانا و هێزی جەستەی و بیر و هۆشیان دەخەنە سەر یارییەکانیان.. لەشولار و ماسولکەکانیان بە شێوەیەکی تەندروست دەرسکێن و، ئاسۆی هزر و خەیاڵیان، تێبینی و سەرنجدانیان، بەهرە و خولیا و حەزەکانیان، توانای داهێنان و وەرگرتنی زانست و زانیاری نوێ و گۆڕانکاری و شارەزاییان.. زیاتر و فراوانتر دەبن.

یاری باشترین و ئاسانترین هۆیە بۆ پەروەردەکرن و فێرکردنی و ڕێنمایی کردنی منداڵان. ئەو بابەت و کەرستانەی منداڵان یاری پێدەکەن، ئەگەر ساکار و سادەش بن.. بەڵام سوود و بایەخیان لە بەکارهێنانی کتێب بۆ فێرکرنیان گرنگتر و کاریگەرترن.. لەوانەیە ئەوەی بە هۆی کتێبەوە فێری دەبن، دوای ماوەیەک بەشێکیان لەبیر بکەن، بەڵام ئەو زانست و زانیاریانەی کە لە ڕێی یارییەوە فێری دەبن، بڕوا ناکەم بە ئاسانی لەبیریان بچێتەوە.. من خۆم وەکو مامۆستایەکی قوتابخانەی بنەڕەتی لە شاری کەرکوکدا،لە وانەکانی کوردی و بیرکاری و جوگرافیا و مێژووشدا .. سوودێکی زۆر باشم لە یاری بینی ، وەکو هۆیەکی فێرکردن و پەروەردەکردنی منداڵان.. لەم سەردەمەشدا، بۆ چۆنییەتی بەکارهێنانی هەندێ کەرەستە و بابەتی نوێی یاری، کتێب یا بە نووسینێ سادەیان لەگەڵدایە، ئەمەیان شتێکی باشە و «بە بەردێک دوو چۆلەکە دەپێکن» چونکە منداڵان لەلایەکەوە ، ئەو کتێبە یا ئەو ڕێنماییانەی دەربارەی یارییەکان نووسراون دەخوێننەوە، لە هەمان کاتیشدا لە لایەکی ترەوە یاری بەو بابەتانە دەکەن.. هیوادارم دایکان و باوکان و مامۆستاکان سوود لەم ڕاستی و لەم بابەت و کەرەستە نوێیانەی ئەمڕۆ وەربگرن ، وەکو هۆیەکی ئاسانکاری بۆ پەروەردە و فێرکردنی و ڕێنمایی ڕاست و دروستی منداڵەکانیان.. پێویستە بەپێی تەمەنیان کەرەستە و بابەتەکانی یارییان بۆ دابین بکەن.. ئەو شەقشەقە ڕەنگینانەی کە دایکان بۆ خەڵافاندن دەیاندەنە دەستی ساواکانیان، یا ئەو زەنگوڵە و تەتکە و پەتکە و زەرتکە و، مووروانەی کە بە لانکەکانیاندا شۆڕیان دەکەنەوە، ئەو خڕخاڵانەی لە پێیان دەکەن، ئەو بازنگە جوانانەی لە دەستیان دەکەن، تا کۆرپەکانیان یارییان پێبکەن.. زۆر بەسوودن و ساواکانیان لە دەنگ و ڕەنگیان شارەزا دەبن.. بەهۆی زرینگانەوە و خڕوهۆڕیشیانەوە.. منداڵان زوتر خەویان لێدەکەوێت.

سەرچاوە
Serchawe

هەروەها لە ڕێی یارییەوە، منداڵ زمانی گەشەدەکات و پێشدەکەوێت، کۆمەڵێک وشە و ڕستە تازە یەک لە یەکترییەوە فێردەن.

ئەگەر منداڵان لە کاتی یاریکردندا هەڵەیان کرد.. نابێت سزای جەستەیی و دەروونی بدرێن و شەرمەزاریان بکەن، بەڵکو پیشاندانی ڕاستی.. هەڵەکانیان ڕاست بکەینەوە.

یوسف یوبێرت دەڵی: «منداڵان زیاتر پێویستیان بە نموونە هێنانەوە هەیە، لەوەی کە ڕەخنیان لێ بگرن»

یاری باشترین هۆیە بۆچارەسەرکردنی: بێزاری، دڵتەنگی، گۆشەگیری، خەمناکی، شەرمکردنی منداڵان.. لە ڕێی یاریشەوە ورک و گرژی و توڕەیی و هەڵچوونی منداڵان هێوردەبنەوە.. یاری ڕێیەکی گرنگە بۆ بنیاتنان و چەسپاندنی کەسایەتیەکی بروابەخۆی تەندروست.. لە ڕێی یارییەوە منداڵان فێری: سۆز و خۆشەویستی، برایەتی و هاوڕێتی، پێکەوەژیان و سازان و تەبایی، لێبووردن و قبووڵکردنی یەکتری، رووحی وەرزشی، گوێدێری و ڕێزگرتن لە یاسا، یارمەتی و هاوکاری، ئازایەتی و بوێری و خوڕاگرتن، هەوڵ و تێکۆشان و کۆڵنەدان، سەرکەوتن و بردنەوە و شسکتی و دۆڕاندن، ئارامی و ئاشتی، پێشبرکێ و ململانێی تەندروست و... هتد دەبن.. بەڵێ منداڵان لە ڕێی یارییەوە بە سەتان سوود و وانە و پەند وردەگرن.. لە داهاتووشدا هەر یەکەیان دەبنە تاکێک و بە هاوڵاتییەکی سوودبەخش و، گەل و نیشتمانپەروەر.

گەلێک لە شاعیرانی کوردمان، دەربارەی بایەخی یاری بۆ منداڵان.. شیعریان نووسیوە:

فایق بێکەس دەڵێت:

تۆپێن و کەوشەک و شەقێن
یارییەکی زۆر جوان و بەجێن
تەوژم و تین ئەدەن بە خوێن
یاریــکە، ڕاکە، پێکەنە
جــلی بێـــکاری داکـەنە

هەژار موکریانی دەڵێت:

وەرزش مرۆ ئازا دەکا

بەشی یەکەم

ئـازا وڵات ئـاوا دەکـا
من لە وەرزش پـاڵەوانم
ڕۆڵەی ئازای کوردستانم

دایکی سۆلاڤ «سەبریە نوری قادر» دەڵێت:

یــاری خۆشـە مــناڵـینە
هێز و توانا و خۆشی ژیـــنە

ڕەزا شوان یش دەڵێت:

زۆر حەزم لە یــارییە
لە هی کـــوردەوارییە
لە بـووکە بە بـــارانە
نەریتـێکی کـــوردانە
لە هەتەرێ و مەتەرێ
نـەورۆزە وەرنـە دەرێ
لە چاوشارکێ و لە ڕاونـان
یاریی گورگ و مەڕ و شـوان

زانایانی دەروونـناس، چەخت لەسەر ئەوە دەکەنەوە.. کە هۆیەکی بڵاوبوونەوەی تـاوان لـە نێـو لاواندا،دەگەڕێتەوە بـۆ قۆنـاغی منـداڵییان.. کـە ئۆخـەیان لـەتافی منـداڵییان نـەکردووە و بـە هـەوەس و کـامی دڵیـان یارییـان نـەکردووە و سەرکوتکراون.. ئەو یارییانەی کە ئەمڕۆ دەیکەن.. یاریکردنە بە ئـاگر.. وەکـو تۆڵەسەندنەوەیەک لـە لـە گەورەکان کـە لـە یاریکردندا نامرادیان کردن.. وەکو منداڵ ژیانیان بەسەر نەبردووە.. بـەڵکو بـە زەبـر و توندوتیژی و تێهەڵـدان ڕەفتاریـان لەگەڵـدا کـردوون و.. لەسـۆز و خۆشەویسـتیش بێبـەش بوونـە.. هـەر ئـەو ڕەفتـار و پـەروەردە سـەقەتە یـە، کـە لـە ژیـانی ئەمڕۆیاندا ڕەنگی داوەتـە و.. زیـانێکی زۆر بـە کۆمەڵگـە و نیشتمانەکەیان دەگەیـەنن و.. ڕاستکردنەوەشیان کـارێکی ئـاسان نییە.

زانایـەک ئـەوەی بـۆ دەرکـەوت کـە «هیتلـەر»: لـە منداڵیدا تێـر یـاری نـەبووە.. بـاوکی فەرمانبـەر بـووە لـە هێڵـی ئاسنی شەمەندەفەر.. دایکیشی لە ماڵاندا کاری دەکرد..هیتلەریان بە تەنها لە ماڵەوە بەجێدەهێشت..کەس نەبوو بیلاوێنی و یـاریی

لەگەڵدا بکات.. کە گەورە بوو ماڵی بە جێهێشت.. چووە ڕیزی سوپای ئەڵمانیا.. دوایش نوقمی سیاسەت بوو..ئەو هەموو دڵڕەقی و بێبەزەییەی، کە بەرزترین سیفەت بوو لە ژیان و لە ڕەوشتی هیتلەردا. تۆڵەسەندنەوە بوو لە پەراوێزکردنی وەکو منداڵێک.. هیتلەر بەرانبەر بە دایکانیش زۆر دڵڕەق بوو.. بە هەزاران کەسی بێ دایک کرد.. چونکە لە منداڵیدا دایکی دەستی بەسەریا نەهێناوە و وەکو پێویست نەی لاواندووە.. ئەوەبوو هیتلەر بووە هۆی هەڵگیرساندنی جەنگی جیهانی دووەم و بووە هۆی کوشتنی بە ملیۆنان کەس و کاولکردنی چەندین شار و وڵات و قاتوقڕی و گرانی و برسێتی.. کە تا ئەمڕۆش جیهان باجی ئەو شەڕە دەداتەوە.

دەتوانین بڵێین، بناغەی دەوڵەتێکی بەختەوەر و ئارام و سەقامگیر..لە ماڵەوە دەست پێدەکا بۆیە پێویستە خێزان (دایک، باوک، خوشک و برا) درک بەم ڕاستییە بکەن و، ئەرکی سەرشانیان بەرانبەر بە منداڵەکانیان بەجێبهێنن .. ڕێ لە منداڵەکانیان نەگرن و، با بە ئازادی و بە کامی دڵیان لەژێر چاودێرییاندا.. خۆیان مەستی یاری و وەرزش بکەن.

ئەگەر بە هیوای داهاتوویەکی گەشتر و خۆشتر و شیاوتر بین بۆ کورد و کوردستان، لە سایەی کوردیلەکانی ئەمڕۆماندا، کە نەوەی داهاتووی کوردستانن بحەسێینەوە.. پێویستە بە شێوەیکی ڕاست و دروست منداڵەکانمان پەروەردە و فێربکەین.. پێویستە چاکسازی و گۆڕانکاری لە وەزارەتی پەروەردە و فێرکردنەوە دەست پێبکەین . پێش هەموو شتێک، بە پەیڕەو پرۆگرامەکانی باخچەی ساوایان و قوتابخانەی بنەڕەتیدا بچینەوە.. بە شێوەیەک پروگرامەکان دابڕێژینەوە، کە لەگەڵ خواست و پێویستییەکانی ئەمرۆی گەلەکەماندا بگونجێت.. پێویستە بۆ ئەم مەبەستەش سوود لە تاقیکردنەوەکانی وڵاتانی پێشکەتوو لە بواری پەروەردە و فیرکردن وەربگرین.. تایبەتمەندی و پێویستی خۆشمان ڕەچاو بکەین.

نابێت دایکان و باوکان و مامۆستاکان، بە زۆرداری و، بە گوێرەی خواستی خۆیان یاری بەسەر منداڵاندا بسەپێنن و، چی ئەمان دەیانەوێت و بە ڕاستی دەزان، منداڵان پەیڕەوی بکەن و لانەدەن .. پێویستە حەز و خولیا و ئارەزووەکانی منداڵان فەرامۆش نەکەن.

کارین هۆرینی دەڵێت: «منداڵ هەمیشە ئارەزووەکانی خۆی بە ڕاست دەزانێت»

لێرەدا مەبەستم لەوە نییە کە پشت لە منداڵان بکەین و چاودێریان نەکەین و، چیدەکەن با بیکەن.. پێویستە منداڵان لەو یارییە مەترسیدارانە دوور بخەینەوە، کە زیان بە خۆیان یا کەسانێکی تر دەگەیەنن.. ئەو یارییانەی کە کاردانەوەیەکی خراپیان لەسەر ئایندەی منداڵان دەبێت و.. زیانێکی گەورەش بە گەل و نیشتمانەکەمان دەگەیەنن.. بۆ نموونە: یاریکردن

بەشی یەکەم

بە دەمانچە و تفەنگی تەرەقەدار، تیـر و کەوان، دارلاستیک ، قۆچەقانی، ئاگرواسکێ، یـاریکردن بـە کارەبـا، یـاریکردنی ڕووبەڕووبوونەوە بە چەقۆ و شمشیری باغە،... هتد. ناشبێت شتی تیژ و کەرەستەی ورد لە بەردەم منداڵی ساوادا دابنرێن، نەباکە خۆیانی پێ بریندار بکەن، یا ئـەو شتە وردانە قـووت بـدەن.. مەترسی هەندێ لـەو یارییانە لەوەدایە کە منداڵ فێری چەقاوەسوویی و لەخۆبایی بوون وسەرکێشی و شەڕانگێزی دەبـن.. تـا ئێستا چەنـدین منـداڵ بـە هۆی بەردەلاستیک و بەردەقۆچانی، یا تیری کەوانەوە، یا بە هـۆی تەرەقـەی دەمانچە و تفەنگەوە، چاویـان لەدەست داوە، یـا سـەر و دەست و قاچیان شکاوە و عەیبدار بوونە. بۆیە دایک و بـاوک و مامۆستاکان و هـەموو دڵسۆز و خەمخۆرێکی منداڵان مەترسیی ئـەو یاریانە لە بەرچاوبگرن و منداڵانیان لـێ دووربخەنـەوە.. پێویستە حوکمەتی کوردستانیش ڕێ بـە کۆگاکـانی بابەتی یـاری منـداڵان نـەدات، کـە لـەو جـۆرە بابـەتە یارییـە زیانبەخشـانە بفرۆشـن، پێویـستە قوتـابخانـە و میـدیاکانیش لـەم ڕووەوە منداڵانی کوردمان هۆشیاربکەنەوە.. بە تایبەتیش ماوەی بەرنامەکانی منداڵان لە تەلەفزیۆنە کوردییەکاندا.

بێگومـان منـداڵانی ئـەمڕۆمان، لـە منـداڵانی دوێنێمـان بەختـەوەرتر و چـاوکراوەتر و بـە توانـاتر و زۆرزانتـر و خـەیاڵ فراوانترن.. منداڵانی ئـەمڕۆ نـەوەی داتـە و ئینتـەرنێت و پلەیستێشن و جۆرەهـا بابـەتی سـەیر و سەمەرەن.. جا کـورد بـە هەڵەدا نەچووە کە دەڵـێ: «جوجگەکەی ئەمساڵ، جوجگەکەی پـار فێری جووکە جووک دەکـا».. ئـاخۆ دەبێت لـە سبەینێی پێشکەوتووتر لە ئەمڕۆ.. چ بابەتێکی یاریی سەیر و سەمەرەتر بۆ منداڵان بێنە کایـەوە..؟ بێگومـان پێشکـەوتن و داهێنـان هەرگیز ناوەستی و درێژەی دبێت.

منداڵ زۆر جار لە یارییەکانیدا، لاسایی گـەورەکان دەکاتـەوە، بـۆ نموونـە: ئەگـەر سـەرنجی ئـەو خونچەگوڵـە بـدەین کە بـە بووکە شووشەکەی یاری دەکـات و، جلوبـەرگی لەبـەر دەکـا و دەیخاتـە نـاو لانکە قنجەکەیـەوە و، دایدەپۆشـێ و، ئینجا تێـر لایلایەی بۆ دەکات.. تا خەوی لێبکەوێت، دواتر شاوشادی لێدەکات، ڕەنگە ئەم منداڵە هەموو ئـەم شتانەی بـە چـاوی خـۆی لە دایکی بینیبێت.

لە چەند نووسینێکی ترمدا دووبارە دەگەڕێمەوە سەر ئەم بابەت.. چونکە قسەلێکردنی زیاتر هەڵدەگرێت.

٢٠ی مای ٢٠١١

داگیرکەرانی کوردستان.. پێشێلی مافەکانی منداڵانی کورد دەکەن.

بەپێی جاڕنامەی مافەکانی منداڵ.. کە لە «٢٠ی نۆڤەمبەری ١٩٨٩» دا، لە لایەن ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکانەوە دەرچووە. کە بریتییە لە «٥٤» ماددە، لە ماددەی یەکەمدا بەم جۆرە ڕاڤەی منداڵ دەکات: «منداڵ هەر مرۆڤێکە کە لە هەژدە ساڵ کەمتربێت » «تێکڕاش ١٩١» دەوڵەتی ئەندامی ئەم ڕێکخراوە لەو ساڵەدا ئیمزایان کردووە و، بڕیاریانداوە، کە بەبێ جیاوازی ڕێز لە مافەکانی منداڵ بگرن و پێبەند ئەبن بە جێبەجێکردنی هەموو ماددە و بڕگەکانی ئەو جاڕنامەیە.. تەنها وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و وڵاتی سۆماڵ ڕەتیان کردەوە و تا ئەمڕۆش ئیمزای جاڕنامەکەیان نەکردووە.. لە نێوانی ئەو دەوڵەتانەش، کە جاڕنامەکەیان ئیمزاکردووە و بەڵێنی پێبەندبوونی خۆیان ڕاگەیاندووە.. دەوڵەتانی تورکیا و ئێران و عێراق و سوریای تێدان.

بەڵام بە داخەوە بەشێکی زۆری ئەو وڵاتانە، بە ڕەفتار و پراکتیزەکردن، پێبەندبوونی خۆیان بە جێبەجێکردنی مافەکانی منداڵ نەسەلماندووە، بە تایبەتیش هەریەکە لە تورکیا و ئێران و عێراق و سوریا.. زۆر بە زەقی و ئاشکرا پێشێلی مافەکانی منداڵانیان کردووە و تا ئەمڕۆش درێژە بە پێشێلکارییەکانیان ئەدەن.. بە پێچەوانەی ماددەکان و بڕگەکانی جاڕنامەکەی مافەکانی منداڵ ڕەفتار ئەکەن.. دژایەتییەکی نارەوای منداڵانی کوردمان ئەکەن .. دوور لە وێژدانی زیندوو و لە هەموو یاسا و ڕێسا و بەها مرۆڤایەتییەکان.. دووریش لە یەکسانیی کۆمەڵایەتی و دادپەروەری و جیاوازی نەکردن بە هۆی ئینتیمای نەتەوەییەوە.. بە ئەوپەڕی دڵڕەقی و زەبر و زەنگەوە، بە نارەوا ڕەفتار لەگەڵ منداڵانی کورد دا ئەکەن.. بە تۆمەتی هەڵبەستراوی بێ بەڵگە و بێ بنەمای دوور لە ڕاستییەوە، تۆمەتباریان ئەکەن و ئەیان گرن.. هەر ئەو گرتنەیە و ئیتر جارێکی تر نابینرێنەوە و، کەسوکاریشیان بۆیان نییە بپرسن منداڵەکانمان لە کوێن و چیتان لێکردوون؟ تا ئەمڕۆش لە زیندان و گرتووخانە ترسناکەکانی «باستیلەکان» ی تورکیا و ئێران و سوریا دا بە هەزاران منداڵانی بێتاوانی کوردمان بەندکراون.. کە منداڵی تەمەن دوانزە ساڵانیان تێدان.. تا ئەمڕۆش لە گرتووخانەکانی تورکیادا، زیاتر لە پانزە هەزار منداڵی کوردمان بەندکراون و لێیان ناپرسنەوە.. ڕۆژانەش پیسترین ئەشکەنجە و ئازای جەستەیی و دەروونی ئەدرێن.. لە کۆماری ئێرانی سێدارەشدا زیاتر لە سێ هەزار منداڵی کوردمان بە تۆمەتی کوردایەتی و لایەنگیری کردن لە شۆڕشی ڕزگاریخوازی گەلی کوردمان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا. گیراون.. سەردانی کردنیان قەدەغەیە و.. ڕێش بە تیمەکانی چاودێریکردنی مافەکانی منداڵان نادەن کە بیبیان بینن.. تا ئەمڕۆ بە دەیان منداڵی کوردی تەمەن ژێر هەژدە ساڵییان بەبێ تاوان لە ژێر ئاڵای «الله» دا لە سێدارەیان دان.. بە دەیان منداڵیشمان لە ژێر ئەشکەنجەدا شەهید بوون. پرۆفایلی سوریای ئەفلەقیش لە هی تورکیا و ئێران پاکتر نییە، چونکە هەرسێ لەم وڵاتانە تووشبووی ڤایرۆسی شۆڤینین..

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

لە سوریادا تا ئێستا زیاتر لە پێنج سەت منداڵی بێتاوانی کوردمانیان گرتووە، کە هەندێکیان سێ ساڵ زیاترە گیراون و، تا ئێستا دادگایی نەکراون.. بۆ نموونە لە تورکیای بە ناوە «ئازادی و دادپەروەری» دا، منداڵێکی کوردمان لە لایەن دادگایەکی تورکییەوە بۆ ماوەی حەوت ساڵ سزای زیندانی کردنیان دا، تەنها لەسەر ئەوەی دوو پەنجەی دەستی ڕاستی وەکو ژمارە حەوت یا پیتی ڤێی ئینگلیزی هەڵبڕی بوو. هەر لە باکووری کوردستاندا منداڵێکی تری کوردمان تەنها لەبەر ئەوەی هاواری کردبوو بژی کوردستان.. دە ساڵ حوکمی زیندانی کردنیان داوە .. بەڵێ ئەمەیە ئەو ئازادی و دادپەروەری، کە لە تورکیادا بەرانبەر بە کورد پەیڕەوی ئەکرێ.. بەندیخانەکانی وڵاتە داگیرکەرەکانی کوردستان (تورکیا و ئێران و سوریا) تا ئەمڕۆش بە هەزران منداڵی بێتاوانی کوردیان تێدایە.. ڕۆژانە زۆر بێبەزەییانە و دڕندانە ئەشکەنجە و ئازاریان ئەدەن.. نە لێیان ئەپرسنەوە و ، نە دادگاییان ئەکەن و، نە ڕێش بە پارێزەرانی خۆبەخش ئەدەن کە داکۆکییان لێبکەن، ڕێش بە تیمەکانی چاودێری کردنی مافەکانی مرۆڤ و ڕێکخراوە مەدەنییەکان نادەن کە سەردانی بەندیخانەکانیان بکەن و چاویان بەو منداڵانە بکەوێت و، تا بێتاوانییان ئاشکرابکەن و، ئەو پێشێلکارییانەش بخەنەڕوو، کە جەلادەکانی ئەو وڵاتە داگیرکەرانە، دەرهەق بە منداڵانی کوردمان ئەنجامی ئەدەن.. تا ئێستا بە بێتاوان بە دەیان منداڵی کوردمان، بە دەستی چەقاوەسووە دڕندەکانی سوپا و میت و پۆلیسی تورکیا و، سوپا و پاسدارانی کۆماری ئێرانی سێدارە و، بەعسییە ڕەگەزپەرستەکانی سوریای ئەفلەقی ، تیرۆرکراون.. بەعسییە سەدامیەکانیش، کە نازییەکانی عەرەبن، لە باشووری کوردستاندا لە ژێر ئایەتی«الانفال »ی قورئاندا - واتە ئێمەی کوردیان بە کافر لە قەڵەم دا - بە هەزاران منداڵی کوردمانیان زیندەبەچاڵ و کیمیاباران کرد.. کەچی تا ئەمڕۆش ئیمام و دەمراستەکاتی عەرەبە شۆڤێنییەکان، فەتوای ئەوە ئەدەن ئەگەر ئێمەی کورد داوای مافی چارەی خۆنووسین بکەین ئەوە - کافر - ین و بەبێ سێ و دوو کوشتنمانییان حەڵاڵ و ڕەوا کردووە.

بەداخیشەوە تا ئەمڕۆش، ڕێکخراوەکانی مافەکانی مرۆڤ و، ڕێکخراوەکانی چاودێری کردنی پێشێلکارییەکانی مافەکانی منداڵان و، هەموو ئەو ڕێکخراوانەش کە داکۆکی لە مافەکانی منداڵان ئەکەن، یا ئەو ڕێکخراوانەی کە دژی ڕەگەزپەرستی و جیاوازین، بە ڕادەیەکی پێویست بە دەنگ منداڵانی ستەملێکراوی کوردەوە نەهاتوون و، گوشارێکی ئەوتۆیان نەخستۆتە سەر وڵاتە داگیرکەرەکانی کوردستان، بۆ دەست هەڵگرتن لە تاوانەکانی کوشتن و گرتن و ئازا و ئەشکەنجەدان و لە سێدارەدانی منداڵانی بێتاوانی کوردمان.. یا داوای ئازادکردنیان لە بەندیخانە بکەن.. هەر ئەم بێدەنگییەیە زیاتر هانی ئەو دەوڵەتانە ئەدات بۆ پێشێلکردن و گوێنەدان و ڕێزنەگرتن لە مافەکانی منداڵان و زیاتر درێژەدان بە چەوسانەوەی منداڵان.. بە تایبەتیش منداڵانی کوردمان.. ئێمە لێرەوە داوا لە سەرجەم نووسەران و ڕۆشنبیران و ناپارێزی کوردستان و، لە هەموو ئەو ڕێکخراوانەش ئەکەین کە ئەرکییان داکۆکی کردنە لە مافەکانی منداڵانی کوردمان، داواش لە هەر هەموو دڵسۆز و خەمخۆرێکی «کوردیلەکانی ئەمڕۆمان .. کە نەوەی داهاتووی کوردستانن» ئەکەین.. چیتر بێدەنگ نەبن و با

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

پێکەوە کامپینێکی نارەزایی ڕابگەیەنین لە دژی پێشێلکردنی مافەکانی منداڵانی کوردمان لە لایەن، تورکیا و ئێران و سوریاوە، داوا لە ڕژێمە ڕەگەزپەرستەکانی هەریەکە لەو وڵاتە داگیرکەرانەی کوردستان بکەین.. بە زووترین کات هەموو منداڵە بەندکراوەکانمان ئازاد بکەن و.. دەست لە گرتن و ئەشکەنجەدانی منداڵە بێتاوانەکانمان هەڵبگرن.. ئەم داوایەشمان بە زمانی ئینگلیزی بنووسین و، بیکەین بە یاداشتێکی نارەزایی و تووڕیی و داواکاری و کۆپیی لێبنێرین بۆ هەریەکە لە، ڕێکخراوی مافەکانی مرۆڤ و، ڕێکخراوی مافەکانی منداڵان و، هەموو ئەو لایەنانەی کە چاودێری و داکۆکی لە مافەکانی منداڵان دەکەن. کۆپیشی لێبدرێت بە سەفارەتەکانی هەریەکە لە تورکیا و ئێران و سوریا لە وڵاتانی دەرەوەدا.. ئەم کامپینەش لە ژێر ناوی «داوای ئازادکردنی منداڵانی کوردمان ئەکەین» یا هەر سەرناوێکی تر.. کە نووسەرانی دڵسۆزی گەلەکەمان بە جوانی ئەزانن.. هیوادرم ئێوەی بەڕێزیش ڕا و بۆچوونی خۆتان دەرببڕن و.. چیش سەبارەت بەم بابەتە بە جوان و باش ئەزانن پێشنیاری بکەن.. چونکە چارەنووس و داهاتووی کورد و کوردستان، بەندە بە چارەنووسی ئەمڕۆی کوردیلەکانمانەوە.. خزمەتکردن و دابین کردنی ژیان و مافەکانی منداڵانمان و داکۆکیکردن لێیان، ئەرکێکی پێویست و پیرۆزە و لە ئەستۆی هەمووماندایە چ وەکو تاک یا کۆمەڵ و دامودەزگا حکومی و مەدەنییەکانیش.. بێدەنگیش بەزین و ترسنۆکی و سۆز و هەست لاوازیی کورد و کوردستانپەروەریی دەگەیەنێت.

١٠ی نۆڤەمبەری ٢٠١١

سەرچاوە
Serchawe

بەکارهێنانی منداڵان بۆ کاری تیرۆریستی گەورەترین تاوانە.

لە ڕۆژی دوو شەممەی ڕابردوو دا، لە ڕێکەوتی «٢٥ - ١ - ٢٠١١» دا، لە شاری «لاهوور» لە وڵاتی پاکستان دا، کە ئەم شارە گرنگترین مەڵبەندی ڕۆشنبیریی پاکستانە. منداڵێکی تەمەن سیانزە ساڵان، لە لایەن بزووتنەوەی توندڕەوی چەکداریی تاڵیبانەوە هەڵخەڵەتێنرابوو، بە پشتێنێکی داڕێژراو بە تەقەمەنییەوە، لە ناو ئاپوڕای ڕێوڕەسمێکی شیعەکان دا، بە بۆنەی ڕۆژی عاشوراوە، خۆی تەقاندەوە، بووە هۆی کوشتنی سیانزە کەسی بێ تاوان و بریندارکردنی پەنجا و دوو کەسیش.. کەچی بزووتنەوەی تاڵیبان زۆر بە شانازییەوە بەرپرسێتی خویان لەو کارەساتە خوێناوییە ڕاگەیاند.

ئەوەی ئێمە لێرەدا مەبەستمانە و بەلامانەوە گرنگە، تاوانی بەکارهێنانی منداڵانە لە کاری تیرۆریستی و هەرکارێکی تری ناشایستەدا.. تیرور هەر خوی تاوانێکی گەوەرەیە و پەتایەکی کوشندە و قێزەوەنی ئەم سەردەمەیە.. بەڵام قوستنەوەی دڵپاکی و بێوەیی و سادەیی و ڕاستگۆیی و خۆشبڕوای منداڵان، لە لایەن تیرۆریستانەوە بۆ بەکارهێنانیان بۆ ئەنجامدانی کاری تیرۆریستی، لە پێناوی هێنانەدیی ئامانج و مەبەستە گڵاوەکانیان. گەورەترین تاوانە،بەڵام کەی لە فەرهەنگی تیرۆریستان دا ڕەوشت و بەها و مرۆڤایەتی و سۆز و بەزەیی و هەق و ویژدان بوونی هەبووە و هەیە؟ ئەم تیرۆریستە تاوانبارانە، منداڵەکانیشیان بە ڕق و کینە و دوژمنکاری و کوشتن بڕین و زوڵم کردن و خوێنڕشتن و تاوان و دزی و جەردەیی گۆش و پەروەردە دەکەن.. بێگومان ئەمە پەروەردەیەکی هەڵە و سەقەت و زیانبەخشە و ڕەنگدانەوە و کاریگەرییەکی نێگەتیڤی لێ دەکەوێتەوە و زیانێکی زۆر بە ئایندە سەرجەمی مرۆڤایەتی دەگەیەنێت.

گیانی ناسکی منداڵان، بیر و هۆشی بێ گەردیان، دڵپاکی و ڕاستگۆییان، بێ وەی و بەرائەتیان مەشوێنن.. پێویستە منداڵان بە خۆشەویستی و هاوڕێتی و جیاوازی نەکردن و یەکسانی و یەکتری قبووڵ کردن و پێکەوەژیان و هاوکاری کردن و ئاشتی و ئازادی و ڕێزگرتن و دادپەروەری و سۆز و بەزەیی و باشە و خێرخوازیی و... گۆش و پەروەردە و ڕێنماییان بکەن، کورد وتەنی: «چی بچێنن ئەوە دەدوورنەوە».

تیرۆریستان تاوانی لەوەش نامرۆڤانەتر و بەدڕەوشتر و قێزەوەنتریان لە عێراق دا ئەنجام دا، ئەگەر گەردێک ئابڕوو و ویژدانیان ببوایە، تا ئەو ڕادەیە شۆڕنابوونەوە بۆ ناخی بێڕەوشتییان. ئەوەبوو چەند منداڵێکی کەم ئەندامی هۆش و لەشیان قۆزتەوە، بە تایبەتیش لە ناوچەی دیالەدا، بۆ کاری تیرۆریستی و خۆکوژی بەکاریان هێنان، بەبێ ئەوەی کە ئەو منداڵە بێ تاوان و بەسزمانە نەقوستانانە، بە خۆیان بزانن چیان لێ دێت یا تەقینەوە و خۆکوژی چییە، یا لە مەبەست

و مەرامی نەگریس و گڵاوی تیرۆریستانی بە ناوە «دەوڵەتی ئیسلامی لە عێراق» دا، بزانن چییە و چی نییە.. ئەمە چ تاوانێکە؟

هەر لەلایەن تیرۆریستان و چەند گرووپێکی مافیا و جەردەوە لە عێراق دا، چەندین منداڵ و ساوایان ڕفاند و لە حەشارگەکانییان دا وەکو بارمتە دەیان شاردنەوە، بە هۆی تەلەفۆن یا نامەوە داوای پارەیەکی خەیاڵییان لە خێزانەکانیان دەکرد تا ئازادیان بکەن، هەندێک لەو منداڵە ڕفێنراوانە، لەبەر ئەوەی کە خیزانەکانیان ئەو پارە زۆرەی لێیانیان داواکرابوو، نەیان بوو و بۆشیان پەیا نەکرا، تیرۆریست و ڕفێنەرەکان چەند منداڵێکیان کوشت و، تا ئەمڕۆش چارەنووسی هەندیکی تریان نەزانراوە.

ئەو تاوانانەی کە ناوم بردن، هەموویان دژی مافەکانی منداڵان و دژی هەموو یاسا و ڕێسایەکی نێو دەوڵەتین و،لە سۆز و لە ویژدانی مرۆڤایەتی بەدەرن.. ئەو جۆرە کارانە پیشەی بێ غیرەت و نامەردانە ، گەورەترین تاوانە لە بێ تاوانترین مرۆڤ دەکرێن کە منداڵانن.. تاوانێکن کە هەرگیز لێبووردنیان نییە.. پاراستن و چاودیریی منداڵان ئەرکێکی پێویستە تەنها لە ئەستۆی خێزان دا نییە،بەڵکو بە پلەی یەکەم لە ئەستۆی دەوڵەت دایە.

بۆ دابینکردنی ئایندەیەکی شیاوتر و کۆمەڵێکی تەندرووستر.. پێویستە بە ڕاستی و بە دروستی، پەروەردە و ڕێنمایی منداڵانە چاوگەشەکانمان بکەین.. ئۆباڵیان لە ئەستوی هەموو خەمخۆرێکی منداڵان و هەموو کورد و کوردستانپەروەرێکی دڵسۆزە.

لە ساڵی «١٩٨٧» دا، کە ئەو کاتە، ئامادەکەری بەرنامەی «جیهانی منداڵان» بووم لە تەلەفزیۆنی کەرکوک دا، بەڕێوەبەری تەلەفزیۆنی کەرکوک «محەمەد ڕەزا کازم» بوو، کە عەرەبێکی بەعسیی بەغدایی بوو، لەگەڵما دانیشت و پێی ڕاگەیاندم و وتی:

«پێویستە هەموو هەفتەیەک لە بەرنامەکە دا دوای" وتەی بەرنامە "کەت، بۆ ماوەی پێنج خولەک بەشێک لە(یور من المعرکە - چەند دیمەنێک لە جەنگەوە) پێشان بدەیت بۆ ئەم مەبەستەش دەرهێنەری بەرنامەکەت «لیبرۆن سیمۆن» م ئاگادارکردۆتەوە، کە پێشتر فلیمەکانت بۆ ئامادە بکات «منیش بەبێ ترس و بەبێ سێ و دوو پێیم وت : من» ئامادە نیم لە بەرنامەکەم دا، شەڕ و کوشتن و بڕین و خوێن و سوتاندن و کاولکردن و بۆردوومان کردن و ترس و تۆقین و شتی سامناک پێشانی منداڵانی کوردمان بدەم.. من ئەمە بە ڕاست نازانم، چونکە کاردانەوەیەکی زۆر خراپ لە بیر و دەروونی

بەشی یەکەم

منداڵان دا دروست دەکات، بۆ بیانکەین بە شەڕانگێز بۆ نەیانکەین بە ئاشتیخواز.. ئایا لە باتی شەر تۆی خۆشەویتی و تەبایی و ئاشتی بچێنین باشتر نییە..؟» بەڕێوەبەری تەلەفێۆن بەم وەڵامە و هەڵوێستەم، چارەی دا بەیەکا و یەکسەر وتی: «بەرنامەکەت بۆ ماوەی دوو مانگ ڕادەگرین..» دوای سێ مانگ خۆی تەلەفۆنی بۆم کردەوە، کە دووبارە دەست بە ئامادەکردنی بەرنامەکەم بکەم.. منیش یەکسەر وتم: « بە مەرجێک..مەرجم بۆ دانەنێن ».

٣٠ی جانیۆری ٢٠١١

بابەتەکانی ساڵی: ٢٠١٢ - ٢٠١٣

چۆن منداڵەکانمان هۆگری خوێندنەوەی پەرتووک دەکەین؟

خوێندنەوە زۆر گرنگ بۆ هەموو کەسێک، یەکێکە لە پێویسترین پێویستییەکانی ژیانی مرۆڤ لەم سەردەمەدا.. لە دوای هەڵمژینی هەوای پاک و خواردنەوە و خواردن و نووستن و کارکردن، ریزبەندی دێتە سەر خوێندنەوە.. وەکو چۆن پێویستیمان بە خواردن و ئاوخوادنەوە هەیە بۆ ئەوەی بژین.. هەروەهاش پێویستیشمان بە خوێندنەوەی بەردەوامی بابەت هەمەڕەنگە هەیە، چونکە خوێندنەوە خۆراکی مێشکە و، هۆی گەشەکرن و دەوڵەمەندکردنی هۆش و گۆش و زەین و زیرەکی و بلیمەتی و زانایی و دانایی و پێشکەوتن و داهێنانمانە.. بڕوا ناکەم تام و چێژی هیچ خۆشییەک بگاتە خۆشی و چێژی خوێندنەوە.

خوێندنەوە، لە بنەما هەرە سەرکییەکانی دروست کردنی کەسایەتییەکی تەواو و سەرکەوتووە.. هەر لە منداڵییەوە تا ئەو رۆژەی کە سەردەنێینەوە، پێویستیمان بە خوێندنەوەی پەرتووک و گۆڤار و رۆژنامەی بابەت هەمەرەنگە هەیە.. تا زیاتریش بخوێنینەوە و زیاتر وەربگرین.. هەست بەوە دەکەین، ئەوانەی خوێندوومانەتەوە و ئەوانەی وەرمان گرتوون و دەیانزانین.. دڵۆپێکن لە ئۆقیانووسێکدا.

پەرتووک باشترین هاوڕێیە.. پەرتووکخانەش جوانترین و قەشەنگترین باخچە و گوڵزاری پڕ گوڵ هەمەرەنگەیە.. پەرتووکخانە دەوڵەمەنترین باخ و بێستانی خۆشترین و بە تامترین میوەیە.. پەرتووکخانە باشترین شوێنی سوود وەرگرتن و خۆرۆشنبیرکردنە.

پەرتووک، باشترین مامۆستایە، کە بەبێ چاوسوورکردنەوە و هەڕەشە و بەبێ لێدان فێرمان دەکا.. لە بارەی بایەخی پەرتووک و پەرتووکخانەوە، لە گۆشەنیگای ناودارانەوە:

– تۆماس جیفەرسۆن: "من بە بێ پەرتووک، ناتوانم بژیم".

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

– مارکۆس سیکەرۆ: "ئەگەر باخچەیەک و پەرتووکخانەیەکت هەبێ، واتە لە هیچت کەم نییە".
– دیگۆن لایلی: "پەرتووکخانەکەت پڕ بێ لە پەرتووک، باشترە لەوەی کە جزدانەکەت پڕ بێ لە پارە".
– گاندی: "ئەوەی ڕۆژانە ڕۆژنامەیەک نەخوێنێتەوە، من بە نەزانی دادەنێم".
– فنست ستاریت: "کاتێ کە پەرتووک کۆدەکەینەوە، واتا بەختیاری کۆدەکەینەوە".
– ئۆلیڤەر گۆڵدسمیس: "کە بۆ یەکەمین جار پەرتووکێک دەخوێنمەوە، واتە هاوڕێیەکی تازەم گرتووە، بەڵام ئەگەر بە ڕێکەوت بۆ جارێکی تر هەمان پەرتووک بخوێنمەوە، واتە بۆ جاری دووەم چاوم بە هاوڕێیەکەم دەکەوێتەوە".
– ئەبراهام لینکۆڵن: "ئەو شتانەی کە من حەزدەکەم بیان زانم، لە پەرتووک دان. باشترین هاوڕێشم، ئەو کەسەیە کە پەرتووکێکم پێشکەش بکا، کە نەم خوێندۆتەوە".
– فریدریک نیتشە: "هەوڵدەن بخوێننەوە، وەک ڕاوچییەکی بە دەست و بردیش، بیر و بۆچوونی چاک ڕاوبکەن و، لە هزرە بۆگەن و کۆنەکانیش دوور بکەونەوە".
– ئۆمەر هانسینس: "تا پەرتووک زۆرتر بێت، زانست و زانیاریش زیاتر دەبێت".

ڕاستە کە ئینتەرنێت لە ڕۆڵی پەرتووک و گۆڤار و ڕۆژنامای کەمتر کردۆتەوە.. بەڵام بایەخ و چیژی خوێندنەوەی پەرتووک و گۆڤار و ڕۆژنامە هەرگیز کاڵ نابێتەوە.

منداڵان بە هۆی خوێندنەوەوە، حەز و ئارەزووەکانیان گەشەتر دەکا و، ئاسۆی زانست و زانیاری و ڕۆشنبیریی گشتییان فراوانتر دەبێ، فەرهەنگی وشە و ڕستە و زمانەوانیان دەوڵەمەنتر دەبێ، وەڵامی ئەو پرسیارانەشیان دەست دەکەوێ کە کە لەلایاندا بێ وەڵامن. هەندێ لەو گرێیانەش دەکەنەوە، کە ڕامانی کردوون.. هەر بە هۆی خوێندنەوەوە، منداڵان بنەما پێویستییەکانی کەسایەتییەکی دروست و ڕاست فێردەبن، وەکو: کۆشش کردن و تێکۆشان، خۆڕاگرتن و کۆڵنەدان، ڕاستی و ڕاستگۆیی، هاوکاری و یارمەتیدان، گەشبینی و هیواداری، یەکسانی و ئازادی، دادپەروەری و ڕەوانناسی، گەل و نیشتمانپەروەری، دڵسۆزی و خۆشەویستی، بڕوا بەخۆبوون، هەستی مرۆڤایەتی و ویژدان زیندوویی،... هتد.

لەم ڕوانگەیەوە، ئەمڕۆ لە وڵاتانی پێشکەوتوودا، لە شار و شارۆچکە و لە گەڕەک و دێهاتەکان و لە هەموو قوتابخانە و پۆلێکی خوێندندا، بەڵکو لە هەموو ماڵێک و هەموو ژوورێکی نووستنی منداڵانیشدا، پەرتووکخانەی گەورە و بچووکیان تیدا هەیە و، بە هەزاران پەرتووک و گۆڤار و سەرچاوەی هەمەڕەنگەیان بۆ هەموو قۆناخ و تەمەنێک تێدایە.. سەرەڕای ئەوەش چەندین پەرتووکخانەی گەڕۆکیان هەیە، کە دێهات و گەڕەک و شوێنانی تر بەسەر دەکەنەوە و.. تازەترین پەرتووک و گۆڤار دەخەنە بەردەستی شەیدایانی خوێندنەوە.. ئەمڕۆ ئەوەی ڕۆژانە نەخوێنێتەوە کەسێکی دابڕا و بێ ئاگایە و، ئەو ڕۆژە بە نرخانەشی بەفیڕۆ دەدات.. هەر ماڵێکیش پەرتووکخانەی تێدا نەبێت، وەک ئەوە وایە کە چێشتخانەی تێدا نییە.. با

سەرچاوە
Serchawe

پەرتووک و پەرتووکخانەشمان، تەنها بۆ دیکۆر و رازانەوەی ماڵ و قوتابخانەکانمان و پەرتووکخانە گشتییەکانمان نەبێت، شوورەیییە ئەگەر پەرتووکەکان نەکرابێتنەوە و تۆزیان لێ نیشتووبێ.

من هەر کاتێک ماوەم هەبێت زۆرترین کاتی پەرژان و پشووی خۆم لە پەرتووکخانەی گشتی (بێرگن) لە نەرویج - ئەو شارەی لێی دەژیم - بە خوێندنەوە بەسەردەبەم. ژمارەیەکی باشی پەرتووک و گۆڤاری کوردی لەم پەرتووکخانەیەدا لە بەشی کوردیدا هەیە، کە بەشێکیان بۆ منداڵانن.. پەرتووکی تازەشیان تێدایە. ساڵی پار لەگەڵ بەڕێوەبەری پەرتووکخانەکەدا قسەم کرد و گلەیی ئەوەم کرد، کە لە چاو ژمارەی کورد و بەشەکانی زمانەکانی تر، زۆر کەمتر پەرتووکی تازە بۆ بەشی کوردی دەکڕن.. بۆچی ؟ وەڵامی بەڕێوەبەری پەرتووکخانەی بێرگن ئەوە بوو.. وتی ئێمە بەپێی خوێنەران و خوازیارانی پەرتووکەکانی هەر بەشێک پەرتووکی تازە دەکڕین. لە راستیدا قسەکەشی راستن.. بە داخەوە وەکو وتم کەس بە قەی من هاتووچۆی ئەو پەرتووکخانەیە ناکات، مەگەر بە دەگمەن کوردێک، یا منداڵێکی کوردمان ببینم، کە پەرتووک بخوێنێتەوە یان پەرتووکێک بخوازێ و بیباتەوە بۆ ماڵەوە.. کەچی رۆژی بە سەتان منداڵ و لاو و ژن و پیاوانی نەتەوەکانی ترم بەرچاو دەکەون، مەگەر لەکاتی تەوابوونی دەوام بەجێی بهێڵن، کە بەجێشی دەهێڵن، هەر یەکە چەند پەرتووکێکی خوازراو دەباتەوە بۆ ماڵەوە.

تا ئێستا بە تەواوی نەزانراوە، لە کەیەوە منداڵ هۆگری پەرتووک و خوێندنەوە دەبێت.. ئەمانە هەندێ پرسیارن یارمەتی دایکان و باوکان دەدەن، بۆ ئەوەی کە بزانن و بۆیان ئاشکرا بێت، کە منداڵەکانیان حەزیان لە پەرتووک خوێندنەوە هەیە:

* ئایە تێبینی ئەوە دەکەی کە، مناڵەکەت حەز دەکا سەیری پەرتووک و گۆڤار بکا؟
* کە منداڵەکەت بە تەنها بێ، حەز دەکات جار و بار پەرتووک بە دەستەوە بگرێ؟
* کە پەرتووکی لە بەردەستدا بێ، لاپەڕەکانی هەڵدەداتەوە.. سەیری وێنەکانی دەکا؟
* هەندێ جار، وا خۆی دەردەخا، کە ئەو پەرتووکەی لە بەردستییە دەیخوێنێتەوە؟
* ئایە منداڵەکەت حەز بەوە دەکا، کە یاری وشەسازی (ریزبەندی وشە) بکا؟
* ئایا بایەخ و سەرنجی ئەو رستە نووسراوانە دەدا، ئەگەر پێشانیانی بدەیٰ؟
* هەندی لەو وشە و رستانەی کە لەو چیرۆکانەی بۆت خوێندۆتەوە، لەبەر خۆیەوە دووبارەیان دەکاتەوە؟
* مانای وشەکانت لێ دەپرسێ ؟
* کە خوشک و برای لە خوی گەورەتر، پەرتووکیان لە بەردەستدا بێ، دەچێت بە لایانەوە و، سەرنجیان دەدا؟

ئەگەر زۆربەی وەڵامەکانی ئەو پرسیارانە بە (بەڵێ) بێ.. واتە منداڵەکەت حەزی لە خوێندنەوە هەیە و،

بەشی یەکەم

پێویستە ئەم حەزە بقۆزیتەوە و، بەپێی تەمەنی پەرتووک و گۆڤارە کوردییەکانی بۆ بکڕیت.. لە سەرەتاوە پەرتووکی وێنەداری ڕەنگاوڕەنگی ئاسانی بۆ دابین بکە.. هەر پەرتووک و گۆڤارێکیشی خوێندەوە، ستایشی بکە و، خەلاتێکی پێشکەش بکە.. خەلاتەکەت هەرزان بەهاش بێ.. دڵخۆشی دەکا.

جا بۆ ئەوەی منداڵەکانتان، هۆگری خوێندنەوە بکەن و، بیان کەن بە هاوڕێی پەرتووک..

پێویستە ڕەچاوی کۆمەڵێک زانست و ڕێنمایی پێویست بکەن، وەک:

- پێویستە ئێوەی دایکان و باوکان، ببنە نموونە و لە بەرچاوی منداڵەکانتاندا پەرتووک و گۆڤار و ڕۆژنامە بخوێننەوە، تا منداڵەکانشیتان چاو لە ئێوە بکەن.

- بە دەنگێکی مامناوەندی و بە ڕەوانی و بە شێوەیەکی هونەری خۆش و سەرنج ڕاکێش.. پەرتووکی چیرۆک و هۆنراوە و سەرگوزشتە و سەرکیشی بۆ منداڵەکانتان بخوێننەوە..بە تایبەتیش ئێواران پێش نووستن.. کۆمەڵێک پرسیاریش بوروژێنن بۆ ئەوەی منداڵەکانت لە مەبەستی چیرۆک و هۆنراوەکان تێ بگەن.

- لە ماڵەکانتاندا ، ئەگەر کرا لە ژووری منداڵەکانتان پەرتووکخانە دابنێن و بە پەرتووک و گۆڤاری منداڵان بیان ڕازێننەوە.

- پێویستە پەرتووکخانەکانی قوتابخانەکان، بە پەرتووک و گۆڤاری هەمەڕەنگەی منداڵان دەوڵەمەند بکرێن و، پەرتووک بدرێت بە منداڵان بیبەنەوە و لە ماڵەوە بیان خوێننەوە.

- پێویستە مامۆستایانی زمانی کوردیمان ، ڕۆڵێکی کاریگەریان هەبێت لە هاندان و ڕێنمایی کردنی قوتابییان ، بۆ خوودانە خوێندنەوەی پەرتووک و گۆڤار.

* پێویستە مامۆستایانی زمانی کوردیمان، فێری منداڵان بکەن کە چۆن هاومانی ئەو وشانەی ماناکانیان نازانن ، لە فەرهەنگەکانی زمانی کوردی بیان دۆزنەوە.

- پێویستە منداڵان بە خوێندنەوەی بێ دەنگ ڕابهێنن.

- ئەو منداڵانەی شەرمنن، پێویستە ڕایان بهێنن و، لەبەردەم هاوڕێکانیاندا بە دەنگەوە پەرتووک یا هەر بابەتێکی تر بێت بخوێننەوە.. تا شەرمیان بشکێ.

- بێگومان خوێندنەوە، منداڵان زیرەکتر وبلیمەتر دەکات. هەندێ لە منداڵان حەزی خۆدەرخستنیان هەیە لە بەردەم هاوڕێکانیاندا.. نابێ سەرکوتیان بکەن و، ڕێیان لێ مەگرن.. با ئەوەی دەیانەوێت پەنگ نەخواتەوە و دەری ببڕن.

- منداڵەکانتان لەسەر خێرایی خوێندنەوە ڕابهێنن.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

- منداڵەکانتان رابهێنن، کە لە کاتی خوێندنەوەدا، رەچاوی خاڵبەندییەکانی رێزمان بکەن بۆ نموونە: کە گەیشتنە بۆر(،) کەمی بشوو یا هەناسەیەک بدەن، لە خاڵی کۆتایی رستەشدا (.)، پشوویەکی زیاتر یا هەڵوەستەیەکی لێ بکەن.

- ئەو منداڵانەی لە خوێندنەوەدا لاوازن، نابێت پەراوێز بکرێن.. پێویستە چارەسەر هۆی لاوازیان بکەن و، هۆیەکانی پێشکەوتنیان بۆ دابین بکەن.

- پێویستە رەچاوی ئەوەش بکەن، لە رووی توانا و بیر و زەین و بەهرە و زیرەکییەوە، جیاوازی لە نێوان منداڵاندا هەیە.

- منداڵان رابهێنن، لە مانا و مەبەستی ئەو بابەتانەی دەیان خوێننەوە تێ بگەن.

- پێویستە منداڵەکانتان بەرن، بۆ بەشی پەرتووک و گۆڤاری منداڵان لە پەرتووکخانەی گشتی شارەکانتان.. هیواداریشین بەشی منداڵان زیاتر گرنگی پێ بدەن و بە پەرتووک و گۆڤاری تازە دەوڵەمەندیان بکەن.

پێنج مانگ بەر لە ئێستا سەردانی پەرتووکخانەی گشتی شاری کەرکوکی خۆشەویستم کرد، داوام لە خاتوو (شادیە بەکر محەمەد) ی بەڕێوەبەری پەرتووکخانەکەی گشتی کەرکوک کرد کە بەشی منداڵانم پێشان بدات.. بەداخەوە بەشی منداڵانیان تەنها بە ناو بەشە.. لە سووچێکی هۆڵێکی بچووکی تاریکدا، لە سەر رەفتێکی بەرزدا، چەند پەرتووکێکی منداڵان دانرابوون، کە ژمارەیان لە ژمارەی پەنجەکانی دەستم کەمتر بوون.. ناویان لێ نابوون بەشی منداڵان.. بڕوا ناکەم لە مانگێکدا چوار منداڵی کوردمان روو لەم بەشە بکەن.. بێن چی بخوێننەوە ؟ نیگەران و دڵگران بووم.. خاتوو شادیە ش.. لە بەشی منداڵانیان رازی نەبوو.. گلەیی ئەوەی دەکرد کە وەکو پێویست ئاوڕ لە پەرتووکخانەکەیان نەدراوەتەوە و هاوکاری نەکراون.

داوا لە وەزارەتی رۆشنبیری کوردستان دەکەم، کە کۆمەڵێک پەرتووک و گۆڤاری کوردی بۆ منداڵان، پێشکەش بە پەرتووکخانەی گشتی شاری کەرکوک بکەن.

هیوادارم کە ببینە هاندەری باشی منداڵەکانمان، بۆ ئەوەی خوو بدەنە خوێندنەوە و ببنە ئاشنای پەرتووکخانە و ببنە هاوڕێی هەمیشەی پەرتووک. وەکو دەڵێن: "فێربوون بە منداڵی، وەک نەخشی سەر بەردە".

٢٧ی فێبریوێری ٢٠١٢

سەرچاوە
Serchawe

کاریگەریی ئینتەرنێت لەسەر منداڵان.

لە بەشی یەکەمدا باسمان لە کاریگەرییەکانی تەلەفزیۆن لەسەر منداڵان کرد. لەم بەشەدا، باس لە کاریگەرییە باش و خراپەکانی بەکارهێنانی ئینتەرنێت لە سەر منداڵان دەکەین. کە چ رەنگدانەوەیەکییان لەژیانی ئەمڕۆ لە داهاتوویاندا دەبێت.

ئەمڕۆ کۆمپیوتەر و ئینتەرنێت و دەزگاکانی یارییە هەمەجۆرە ئەلیکترۆنییەکان، بوونەتە دەزگاکانی ماڵان، حەز بکەین و حەز نەکەین، بوونەتە پێویستییەکانی خێزان.. ئاخۆ لە ساڵانی داهاتوودا، دەبێت چ دەزگایەکی سەیر و سەمەرەتر بێنە کایەوە.. بێگومان داهێنان ناوەستی و ئەو شت و دەزگایانەی ئەمڕۆ بەلای ئێمەوە تازە و پەسەند و سەیرن.. لە سبەینێدا دەبنە ئاسایی و باویان نامێنێت و، ئەوەی دوای ئیمە پێیان رازی نابن.. چونکە رۆژگار لە پێشبڕکێیەکی خێرادایە و، رۆژ لە دوای رۆژ گۆڕانکاری و تازەگەری و جۆرەها داهێنانی تازەتر و سەیرتر و جوانتر لە هەموو بوارەکاندا دەبینین.. مۆدێلی جوانتر و باشتر دروست دەکرێن.. مرۆڤیش بەپێ ئەو رۆژگارەی تێیدا دەژێت و رادێت و خۆی دەگونجێنێت.. ئەم داهێنان و گۆڕانکاری و تازەگەرییانەش هەر زادەی هزر و بیری مرۆڤ خۆین.. ئەگەر ئەم کێبڕکێ و ململانێیانەش نەبوونایە.. ئەگەر پێویستیمان بە پێویستی زیاتر و شتی باشاتر و تازەتر نەبوایە.. پێش نەدەکەوتین و داهێنان و تازەگەری و گۆڕانکاریش لە ژیانماندا روویان نەدەدا.. ئەم راستییەش دەزانین کە، پێچکەی رەورەوەی ژیان و پێشکەوتن ناوەستێ و.. هەردەم بۆ پێشەوە دەخولێتەوە.

لە ئەمڕۆدا، ئینتەرنێت بۆتە دەزگایەکی سەرەکی و پێویستییەکی هەموو ماڵان.. شوێنی خۆی لە ناو خێزاندا کردۆتەوە.. گەورە و منداڵ هۆگری بوونە و رۆژانە ماوەیەکی زۆر بە بەکارهێنانی ئینتەرنێت بەسەر دەبەن.. وای لێ هاتووە لە هەر ماڵێکدا هەر کەسەو ئینتەرنێتی تایبەتیی خۆی هەیە.. مۆدێلی هێندە بچووک و سووک و ئاسانیش دروستکراون، کە دەخرێنە ناو گیرفانەوە و بۆ هەر شوێنێک بڕۆین لەگەڵ خۆماندا دەیبەین و.. هەر کاتێکیش بمانەوێت، دەتوانین بەکاری بهێنین.. ئینتەرنێت یەکێکە لە دەزگا هەرە گرنگەکانی شۆڕشی پیشەسازیی نوێ.

هەموو ئەو رۆڵ و مەبەست و خەسڵەتانەی، کە لە دەزگاکانی رادیۆ و ڤیدیۆ و تەلەفزۆن و کامیرا و تۆمارکەر و تەلەفۆن و کتێب و گۆڤار و رۆژنامە و لە چەندین دەزگا و ئامێر و داهێنانەکانی تردا هەن.. ئینتەرنێت هەر هەموویانی لە لەخۆیدا کۆکردوونەتەوە.. بۆیە شایانی ئەوەیە کە ئینتەرنێت لەم سەردەمەدا بە شای داهێنانەکان و بە گرنگترین و بەسوودترین دەزگای پێویستی گەشەگردن و پێشکەوتنی بوارەکانی ژیانمانی بزانین.. بە هۆی ئینتەرنێتەوە بە ئاسانی و بە کەمترین

ئەرک و بەکورترین ماوە.. دەتوانین ئەنجام و مەرامێکی گەورە ئەنجام بدەین.. لە کورترین ماوەدا بە دەنگ و رەنگەوە پەیوەندی بە هاوڕێ و کەسوکار و کەسانی ترەوە بکەین.. دەتوانین بە خێراترین کات نامە بۆ یەکتری بنێرین و هەر بەو خێراییەش وەڵامەکانیان وەربگرینەوە.. ئینتەرنێت جیهانی بەرینی کردووە بە گوندێک و.. هەر کاتێک بمانەوێت.. بەبێ پاسپۆرت و بەبێ وەرگرتنی ڤیزە دەتوانین بەم جیهانە جەنجاڵەدا، بە ئازادی و بە ئارەزووی خۆمان گەشت و پەی بکەین و، سەردانی هەر شوێنێک بکەین کە ئارەزوومان لێی بێت. لە ئەمڕۆدا ئینتەرنێت بووە بە قوتابخانەی هەموو قۆناخەکان و، بە مامۆستای پسپۆری هەموو بابەت و بوارەکانی ژیان.. بەبێ چاوسوورکردنەوە و زلەلێدان زۆر زانست و زانیاریمان فێردەکات و پێمانی دەبەخشێت.. ئینتەرنێت دەریایەکی بێبنی زانیاری گشتیی هەمەرەنگەیە.. گرنگترین سەرچاوەی وەرگرتنی زانست و زانیاری و رۆشنبیرییە.. کە بە ئاسانی لە بەردەستی هەمووماندان.. سوودەکانی بە باشی بەکارهێنانی ئینتەرنێت هێندە زۆرن و هێندە هەمەجۆرە و هەمەڕەنگەن کە نایە ژماردن.. بۆیە لەم سەردەمەدا هیچ دەزگایەکی تر نییە خۆی لە شانی ئینتەرنێت بدا و ململانێی لەگەڵدا بکا.. رەنگە هەڵەش نەبین کە، دەشێ ئەم سەردەمە بە (سەردەمی ئینتەرنێت) ناوبەرین.

بێگومان هەر ئینتەرنێت بوو، تۆڕی (فەیسبووک) بوو، گەلانی ستەمدیدە و چەوساوە و ماف خوراوی عەربی ی خرۆشان و جۆشان.. بۆئەوەی یەکبگرن و راپەڕن و، مافە زەوتکراوەکانیان وەربگرنەوە.. هەر فەیسبووک بوو کە توانی چەند دیکتاتۆرێکی ستەمکار و ملهوڕی عەرەبی ملکەچ بکا و بیان رووخێنێ.

بەڵام ئایا دەریای قووڵ و بەرینی ئینتەرنێت، هێمنە و دوور لە مەترسی نییە..؟ هەر کەسێ بیەوێ، دەتوانێت بە ئاسانی و ئاسوودەیی پەی بەم دەریایەدا بکات؟

ئایا گەشت کردنی منداڵان بەم دەریا بێ بنەدا، تا چ رادەیەک مەترسیدارە و، نیگەرانمان دەکا و، جێی دڵنیاییمان نییە..؟

گەلێ راو سەرنج و لێکۆڵینەوە و تۆژینەوە و تاقیکردنەوەی پراکتیکی ی جیاواز هەن، دەربارەی کاریگەرییە پۆزەتیڤ و نێگەتیڤییەکانی بەکارهێنانی ئینتەرنێت لەلایەن منداڵانەوە.. کە بیر و هۆشی زۆربەی دایکان و باوکان و پەروەردەکاران و خەمخۆرانی منداڵانی دامان و رامان کردوون.

حەزدەکەم لە پێشا ئەوە بڵێم، کە ئینتەرنێت رووەکێک نییە بە سروشتی روو ا بێ، یا دەعبایەکی رووح لەبەر نییە لە دەعبایەکی تر زابێ.. ئینتەرنێت دەزگایەکی بێ گیانە و لەلایەن مرۆڤەوە داهێنراوە و دروستکراوە.. مرۆڤ خۆی چۆنی

بوێت، بە باشی یا خراپی، بەرنامەڕێژی دەکا.. ئینتەرنێت دەزگایەکی هەستیارە و مرۆڤ خۆی ئەو هەستەی پێ بەخشیوە.. چ بەرنامەیەکی بۆ داڕشتووبێ، یا بۆی دابرێژێت.. هەر ئەوەی لە ئەقڵ وبیر دایە.. لەوە زیاتری پێ نییە.. کە واتە رادەی سوودەکان و زیانەکانی ئینتەرنێت لە چۆنییەتی بەرنامەڕێژی ئەقڵەکەی و، لە چۆنیەتەتی بەکارهێنانی ئەو بەرنامەڕێژییە بۆ دانراوانەی دایە.. کە هەندێک کەس و لایەن، بۆ سوودی گشتی و پێشکەوتن و خزمەتی مرۆڤ و مرۆڤایەتی دایان دەڕێژن.. کەسان و لایەنی تریش هەن، بۆ سوودی کەسایەتی و مادی و نیاز و مەرامی تایبەتیی خۆیان و، زیان گەیاندن و، لە ڕێ دەرکردنی مرۆڤ دایان دەڕێژن.. دیسان مرۆڤ ئەوەش بە دەستی خویەتی کە ئاشنای کام بەرنامە و کام ماڵپەڕ و، چ جۆرە بابەتێک بێت.. دەبێت ئەو بزانێت کە کامیان لە خشتەی دەبەن و زیانی پێ دەگەیەنن.. کامانەشیان سوودی پێ دەبەخشن.

منداڵان زیاتر لە گەورەکان هۆگری ئینتەرنێت بوونە و، خۆشی و چێژ و سوودی لێ وەردەگرن.. منداڵان بە ئازادی رۆژانە بۆ ماویەکی زۆرتر لە ماوەی گەورەکان ئینتەرنێت بەکار دەهێنن و.. شتی باش و خراپی لێوە فێردەبن.. سەیری شتی نامۆ و سەیر دەکەن، کە لە کۆمەڵگاکەی خۆیاندا بەدییان نەکردوون و نایکەن.. ئەو شتانەش کە دەیان بینن.. کاریگەریی و رەنگدانەوەی باش و خراپیان لە سەر ژیانی ئەمڕۆ و.. لەسەر ژیان و رەفتاری داهاتووشیان دەبێت..

بەپێ قسە و بەدواداچوونی، هەندێ لایەن و لێکۆڵەوەران، تا ئێستا زیاتر لە سەد هەزار ماڵپەڕ و شوێنی ئاشکرای هەوەسبازیی ناشیرین و هەڵخەڵەتاندن هەیە.. رۆژانەش پێنج سەد ماڵپەڕی ناشیرینی هەوەسبازی تازە دێنە ئاراوە.

هەر بە تۆژینەوەش، ئەوە زانراوە کە منداڵان زیاتر لە گەورەکان خوویان بە بەکارهێنانی ئینتەرنێتەوە گرتووە.. خەریکە کۆنترۆڵ کردنیان ئاسان نەبێ.

ئەی چی بکەین باشە بۆ ئەوەی منداڵەکانمان، بە راستی و دروستی ئینتەرنێت بەکاربهێنن..؟ چۆن وایان لێ بکەین کە لە ماڵپەرە هەوسبازی و ناشیرینەکان..؟ خۆیان بپارێزن و خۆیان لابدەن..؟ بۆ هێنانەدیی ئەم مەبەستەش تا رادەیەک کلیلی کۆنترۆڵ کردنی منداڵان لە دەستی خێزان دایە.. لەسەر خێزانەکان پێویستە ئەرکی رێنمایی و چاودێری و ئامۆژگاریی کردنی منداڵەکانیان لە ئەستۆبگرن.

بەکورتی باسی سوودەکانی بەکارهێنانی ئینتەرنێتمان کرد، بە دڵنیاییشەوە هەریەکە لە ئێوەی خوێنەریش، هەموو ئەو سوودە زۆر و زەبەندانە دەزانن کە ئینتەرنێت پێمان دەبخشێ کە چین.. بەڵام وەکو وتمان بە خراپی بەکارهێنانی

ئینتەرنێت ژیانمان پێ دەگەیەنێت.. فێربوونی ئاگر کردنەوە گەورەترین شت بوو لە ژیانی مرۆڤدا.. تا ئەمڕۆ و داهاتووش ئاگر گەورەترین دەسکەوت و هۆیەکی زۆر گرنگی پێشکەوتنمانە .. بەڵام هەر ئەم نیعمەتە، ئەگەر هاتو بە خراپی بەکاری بهێنین.. دەمان سووتێنێ و دەمان کوژێت.

زۆر بە کورتی هەندێک لە کاریگەرییەکان و زیانەکانی خووگرتنی منداڵان لە بە خراپی و نادروستی بەکارهێنانی ئینتەرنێت باس دەکەین.. لەگەڵ هەندێ ڕێنمایی بەسوود بۆ سنووردارکردنی چۆنیەتی بەکارهێنانی ئینتەرنێت لە لایەن منداڵانەوە.

هیوادارین دایکان و باوکان و پەروەردەکاران سوودیان لێ وەربگرن:

* ئەمڕۆ زۆر کەس هەن ناوی ڕاستی خۆیان لە ئینتەرنێتدا نادەن و.. لەژێر ناوێکی خوازراودا پەیوەندی بە کاسانێکی ترەوە دەکەن وخۆیانیان پێ دەناسێنن.

لەوانەیە ئەم ناوە خوزراوانە گوزارشت لە ناخی ڕاستیی ئەو کەسانە نەکەن.. بۆ مەبەستێکی تایبەتی و شاراوە و لە خشتەبردن ئەم ناوە خوازراوانە بەکاربهێنن.

بۆیە پێویستە هۆشیاری بە منداڵان بدەین.. کە نابێت بەبێ پرسی دایک و باوکیان لەگەڵ کەسانێکی نەناسراودا پەیوەندی بکەن و خۆیانیان بۆ ئاشکرا بکەن.

* خووپێوەگرتنی ڕۆژانەی منداڵان بە بەکارهێنانی ئینتەرنێت، بۆ ماوەیەکی درێژ.. دەبێتە خوویەکی دەق گرتوو و ناتوانن وازی لێ بهێنن.. ئەمەش دەبێتە هۆی دواکەوتنیان لە خوێندندا.. تووشی لەشقورسی و سستی و گۆشەگیری دەبن. ئەوەش ڕاست نییە، کە بەکارهێنانی ئینتەرنێتان لێ قەدەغە بکەین و، بڤە بێت لایان.. چونکە لەوانەیە بە بیانوویەکی دروستکراوەوە لە ماڵ بچنە دەرەوە و لە شوێنێکی تری وەکو چایخانە و قاوەخانە و کتێبخانەی گشتی یا لە هەر شوێنێکی تردا بێت بەکاری بهێنن.. بۆیە باشتر وایە ڕێیان لێ نەگرین لە ماڵەوە بەکاری بهێنن، بەڵام بۆ ماوەیەکی سنوردار و لەژێر چاودێریدا بن.. بۆ ئەوەی ماڵپەڕی ناشیرین و زیانبەخش نەکەنەوە..، ئەو سایت و ماڵپەڕانە بەسەرکەنەوە و، ئەو بابەتانە بخوێننەوە و، گوێ لەو بابەتانە بگرن.. کە سوودیان پێ دەبەخشن و ئاسۆی زانست و زانیاری و ڕۆشنبیری گشتییان فراوانتر دەکەن و، بیر و هزریان بە بابەتی سوودبەخشی نوێ زاخاو دەدەن.

* پێویستە دایک و باوک یا خوشک و برای گەورە، لە چۆنییەتی بە کارهێنانی ئینتەرنێتدا نابەڵەد نەبن.. تا بتوانن کۆنترۆڵی سایت و ماڵپەڕە ناشیرینەکان بکەن یا فیلتەریان بۆ دابنێن و منداڵەکانیان نەتوانن پەیان پێ بەرن.. بە راشکاویش بە منداڵەکانیان بڵێن کە نابێت هێڵی سوور ببەزێنن.. با ئەو ترسەشیان لە دڵدا بێت کە لەژێر چاودێری دان و، کۆنترۆڵی ئەو بابەتانەیان دەکەن کە دەیان کەنەوە.

* پیویستە خێزان و قوتابخانە هەوڵی رۆشنبیری کردنی منداڵان بدەن.. رێنمایی و ئامۆژگاری پێویستیان بکەن.. فێری بە باشی و راستی و دروستی بەکارهێنانی ئینتەرنێتیان بکەن.. تا جێی دڵنیایی و متمانەیان بن و.. تا منداڵان خۆشیان هەست بە سوود و زیانەکانی بەکارهێنانی ئینتەرنێت بکەن و.. بەبێ چاودێری کردن خۆیان چاودێربن بەسەر خۆیانەوە.. خۆشیان خۆیان لە سایت و، لە سەیرکردنی شتە ناشیرین و زیان بەخشەکان لابدەن.

* هەندێ سایت و ماڵپەر و شوێن هەن کاریگەری خراپیان لەسەر رەوشتی منداڵان دەبێت.. بۆ نموونە کە سەیری یاری(قومارکرن) دەکەن، یان کارێکی گزی و دزی دەبینن.. دەشی لاسایی قومارکەرەکان یان گزیکەر و دزەکان بکەنەوە و، فێری ئەم کارە زیان بەخشانە ببن.. بۆیە پێویستە خێزانەکان ئەم راستییە بە هەن وەربگرن و، نەهێڵن منداڵەکانیان ئەو شوێنانە بکەنەوە.

* سەیرکردنی فیلم و درامای شەڕ و توند و تیژی و سەرکێشی و چەقاوەسوویی رەنگدانەوەیان لە ژیانی منداڵاندا دەبێت.. رەنگە لاسایی پاڵەوان و ئەکتەرەکانی ئەو فیلم و درامایانە بکەنەوە و.. ئەمیش چەقاوەسوو و شەڕانگێز و توندوتیژی لێ دەرچێت.. بۆیە نابێت بهێڵین سەیری ئەم جۆرە فیلم و ئەڵقە درامایانە بکەن.

* پێویستە خێزان پێویستییەکانی یاری کردن و وەرزش کردن بۆ منداڵەکانیان دابین بکەن و، هانیان بدەن کە بەهرە و گوڕوتین و تواناکانی خۆیان لە چالاکیی وەرزشییەکانیاندا دەربخەن.. چونکە بەسەربردنی ماوەیەکی زۆر بە بەکارهێنانی ئینتەرنێت.. منداڵان سڕ و وڕ و سست و گۆشەگیر دەبن.. پەیوەندییەکانی خێزانی و هاوڕێتی و کۆمەڵایەتییان بێ هێز دەبێت.

* سایتە هەوەسبازییە ناشیرینەکان، کاریگەریی خراپیان لەسەر رەوشتی منداڵان دەبێت.. حەز و ئارەزووی رەگەزییان زووتر دەخرووشێنن.. لەوانەیە تووشی کاری ناشیرین و هەڵە ببن.. بۆیە پێویستە چاودێری و ئامۆژگارییان بکەین، تا سەردانی ئەو ماڵپەڕ و شوێنانە نەکەن، کە رەفتاری ناشیرین و قێزەوەن و زیان بەخش پێشان دەدەن.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

* پسپۆران و شارەزایانی بواری تەندروستی.. ئاگادارمان دەکەنەوە، کە ڕێ بـە منـداڵان نـەدەین، ڕۆژانە بـۆ ماوەیـەکی زۆر ئینتـەرنێت بـەکاربهێنن و، ببێتە خوویـەکی دەق گرتوویـان.. ئەگـەر بێتـو کورسییەکانی دانیشـتنیان و مێزەکـانی داتاکانیـان گۆنجاو نەبن و نارەحەتیان بکەن، هێندەی تر ئـازار و زیان بەچەستەیان دەگەیـەنێنن.. بەتـایبەتیش تووشی پشت ئێشە و کووڕیان دەکەن.. مەترسی ئەوەشیان لێ دەکرێت، کـە تووشی گـۆجی و ئیفلیجی و سـەقەتی و سەرئێشە و کـورتبینین بـبن و شان وملیان ڕەق ببن.. بە هۆی نەجووڵانیشەوە تووشی قەڵەوی ببن.

ئەم شارەزایانە دەڵێن، لە بەریتانیادا ژمارەیـەکی زۆری منـداڵان بـە هـۆی نـارێکی و مـاوەی زۆر بـەکارهێنانی ئینتەرنێتـەوە. تووشی لەش شێواندن و گـۆج بوون بوونە و، ڕێژەی تووشبووانێش لە زیاد بووندایە و، وڵاتـانی تریشی گرتۆتەوە.. مەترسی ئەوەشیان هەیە، کە ببێت بە کێشەیەکی جیهانی.

بۆیـە پێویسـتە مـاوەی بـەکارهێنـانی ئینتـەرنێت بـۆ منـداڵان سـنووردار بکرێـت.. کورسـی و مێزەکانیشـیان گونجـا و ئیسراحەتبەخشبن.. بە تـایبەتیش لە خوێندگاکاندا دەبێت کورسی و مێزەکان لەگەڵ تەمەن و بـاڵای منداڵانی هـەر پۆلێکدا بگـونجێن.. بەداخـەوە تـا ئێسـتا خوێنـدنگاکان، ڕەچـاوی ئەمەیان نـەکردوون و، بـۆ گـەورە و منداڵان هـەر هـەمان کورسـی و مێزن.

* زۆربـەی دەوڵـەتان بـۆ پاراسـتنی بەکارهێنـەرانی ئینتـەرنێت، چـاودێری ماڵپـەڕ و سـایت و شـوێنە زیـان بەخشـەکانی ئینتەرنێت دەکەن و، فیلتەریان بۆ دادەنێن.. بەڵام ئـەوە ئەستەمیشە، کە بتـوانن سانسـۆر و کـۆنترۆڵی ئـەو هـەموو سـایت و شوێن و ماڵپەڕە ژمارە زۆرانە بکەن، کە نایەنە ژماردن.

۲۱ی ئەپریلی ۲۰۱۲

سەرچاوە
Serchawe

کاریگەریی تەلەفزیۆن لەسەر منداڵان.

لە ئەمڕۆدا، لە هەموو شوێنێکی ئەم جیهانە بەرینەدا. تەلەفزیۆن بۆتە دەزگایەکی سەرەکیی هەموو ماڵان.. کە تێکڕای ئەندامانی خێزانەکان ئالوودەی بوونە و، بە دەنگ و رەنگ و جووڵە، سەرنجی گەورەکان و منداڵانی بۆ لای خۆی راکێشاوە. زۆربەی داناکان تەلەفزیۆن بە شاکارترین داهێنانی مرۆڤ لەم سەردەمەدا دەزانن و، بە هۆیەکی زۆر گرنگی فێرکردن و وەرگرتنی زانست و زانیاری هەمەرەنگە و فراوانکردنی ئاسۆی روشنبیری گشتی و، دانەبڕان لە شارستانی و لە پێشکەوتن دادەنێن.. ئەوە زۆر ئەستەمە کە تەلەفزیۆن لە ماڵاندا نەبێ یا دووربخرێتەوە.. لە ماڵانی پارەدار و هەبوودا، سێ تا پێنج دەزگای تەلەفزیۆن هەیە.. لە هۆڵی میوان ، لە ژوورەکانی نووستندا، لە چێشتخانەدا، لە ژووری کتێبخانە و خوێندنەوەدا.

ئەگەرچی کۆمەڵێک دەزگا و داهێنانی تر هاتوونەتە کایەوە و، ململانێ لەگەڵ تەلەفزیۆندا دەکەن.. لەوانە ئینتەرنێت و، یارییە ئەلیکترۆنییەکانن.. بە تایبەتیش ئینتەرنێت، کە خەریکە پێشی تەلەفزیۆن بکەوێت.. ئینتەرنێت دنیایەکی بەرین و ئاسۆ فراوانی بێ بنی زانست و زانیاری هەموو بوارەکانی ژیانی لە خۆگرتووە. جیهانی مەزنی کردووە بە گوندێک و بەئاسانی دەتوانین تێیدا پەی بکەین و، ئارەزووشمان لەچی بێ لێی وەربگرین و، چیشمان بوێ پێی ببەخشین.. بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا، هێشتا تەلەفزیۆن بایەخ و کاریگەریی خۆی لەدەست نەداوە. رۆژانە کاتێکی زۆرمان بە سەیرکردنی بەرنامەکان و هەواڵەکان و بابەتە هەمەجۆرەکانی تری تەلەفزیۆن بەسەر دەبەین.

ئایا تەلەفزیۆن تا چ رادەیەک کاریگەریی لەسەر منداڵان هەیە ؟ لەسەر ژیان و رەفتار و هەڵسوکەوت و گەشەکردنی هۆش و گۆش و بیر و زەین و، تەندروستی و باری دەروونی و خوو و رەوشت و، ئاستی فێربوونی لە قوتابخانە و، پەیوەندی لەگەڵ خێزانەکەی و تێکەڵ بوونی بەکۆمەڵگاکەی دەبێ؟ ئەی چ رەنگدانەوەیەکی پۆزەتیڤ و نێگەتیڤی لە ژیانی ئەمڕۆ و لە داهاتوی منداڵاندا دەبێت.. ؟

پێش ئەوەی بێینە سەر وەڵامی ئەو پرسیارانە. پێویستە دان بەم راستییەدا بنێین، کە نە ئەمڕۆ دوێنێ یە و، نە منداڵانی ئەمڕۆش وەکو منداڵانی دوێنێن.. ناشکرێت لە هەموو لایەکەوە بەربەست لە بەردەم منداڵاندا دابنێین و، لە خۆشی و چێژی داهێنانە سەیر و سەمەرەکانی ئەمڕۆ بێ بەشیان بکەین.. منداڵانیش خاوەنی هەست و نەستن دەیانەوێت بزانن چی هەیە و چی نییە ؟ بێ ئەوەی کە گوێ بە ئەوە بدەن ئەم شتە - بڤە - یە، ئارەزووی تاقیکردنەوەی هەموو شتێکیان هەیە.

بەشی یەکەم

مەبەستیشم ئەوە نییە بەجاری بەرەڵایان بکەین و، ڕێنمایی و چاودێریان نەکین و بیان دەینە دەستی قەزا و قەدەر و، چارەنووسێکی نادیار.

ئەمڕۆ بەشێکی زۆری دایکان و باوکان داد و بێدادیانە لە تەلەفزیۆن. ڕاماون و نازانن چی بکەن.. چونکە خەریکە کۆنترۆڵی منداڵەکانیان لەدەست بدەن .. گلەیی ئەوەیان هەیە، کە منداڵەکانیان ڕۆژانە بۆ ماوەیەکی زۆر لە بەردەم تەلەفزیۆن یا کۆمپیوتەر و ئینتەرنێت و دەزگاکانی یارییە ئەلیکترۆنییەکاندا دادەنیشن.. تەنانەت بۆ نان و ئاوخواردنەوە و نووستنیش بە زۆر هەڵیان دەستێنن.. خولیای یاری کردن و وەرزش و چوست و چالاکییان کزبووە و، ئەرکەکانی قوتابخانەشان جێبەجێ ناکەن و لە خوێندنیشدا دواکەتوون و، پەیوەندی هاوڕێتی و پەیوەندی نێوان خێزانیشیان سارد و سڕبووە.. ترسی دایکان و باوکان لەجێی خۆیدایە.

لێکۆڵەرەوان و دەروونناسان و پزیشکانی منداڵان و پسپۆر و شارەزایانی بواری پەروەردەی منداڵان.. تا رادەیەکی زۆر هەموویان لە را و بیر و بۆچوونەکانیاندا دەربارەی سوودەکان و زیانەکانی سەیرکردنی تەلەفزیۆن و کاریگەری لەسەر منداڵاندا.. هاوڕان و لە یەکەوە نزیکن.. هەندێ لەم لێکۆڵەرەوانە بە مەیدانی و پراکتیکی، تۆژینەوە و لێکۆڵینەوەکانیان ئەنجام داون.. بە زمانی ژمارە دەدوێن.

بەشێک لە زاناکان پێیان وایە کە تەلەفزیۆن کاریگەرییەکی زۆر قووڵی باش و خراپی لەسەر منداڵاندا هەیە، هەر لە سەرەتای ژیانییەوە تا دەبێتە مرۆڤێکی هەستیار و هۆشیار.. ئەم کاریگەرییەش بەپێی قۆناغەکانی منداڵی، لە منداڵێکەوە بۆ منداڵێکی تر جیاوازە.

بەشێکی زۆری لێکۆڵینەوە مەیدانییەکان. جەخت لەسەر ئەوە دەکەنەوە، کە دانیشتنی ڕۆژانەی منداڵان لە بەردەم شاشەی تەلەفزیۆندا بۆ ماوەیەکی زۆر دووچاری سۆزکزی و هەست لاوازیان دەکات و، پەیوەندی خێزانییان سارد و سڕ دەکا و، گۆشەگیر دەبن و پەیوەندی هاوڕێتیشیان لاواز دەبێت.

لەم ڕووەوە پرۆفیسۆر (گلین سپارکس) پسپۆر لە زانستی پەیوەندییەکان لە زانکۆی (بروود) لە هەرێمی ئەندیانا لەئەمریکادا دەڵێت: "خووگرتنی خەڵکی بە سەیرکرنی تەلەفزیۆنەوە، زیان بە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان دەگەیەنێ.. بوار بۆ هاوڕێ گرتنی تازە ناهێڵێتەوە.. کە لە ژوورێکدا دادەنیشن و هەموو سەیری تەلەفزیۆن دەکەن.. زۆر کەم دەدوێن و، تەنانەت سەیری ڕووخساری یەکتریش ناکەن.. لە جیاتی ئەو ماوە درێژەی کە بە دیاری تەلەفزیۆنەوە شەوارە دەگرن.. لە ماڵ دەربچن و بەپێ پیاسە بکەن یا وەرزش بکەن.. یا پێکەوە دابنیشن و پلانی داهاتوویان دابنێن.. گەلێ لە فیلم و

ئەڵقە درامابییەکان ژەهراوین و، فاکتەرن بۆ لاوازکردنی پەیوەندیی خێزانی و کۆمەڵایەتییەکان.. گۆشەگیری دروست دەکەن و، سۆز و هەست و گوێدێری و ڕێزی منداڵان بۆ دایک و باوکیان لاواز دەکەن... "

بێجگە لەو زیانانەی کە پرۆفیسۆر سپارکس باسی لێ کردوون.. زۆر دانیشتنی منداڵان لە بەردەم تەلەفزیۆندا.. لەگەڵێ ڕووی ترەوە زیان بە منداڵان دەگەیەنێت.

لە ڕووی تەندوسستی یەوە (تووشی کورت بینین دەبێت، قەڵە و تەمەڵ و کەم جووڵە دەبێت، هەست بە ئازاری پشت و ملی دەکات، تووشی سەرئێشە دەبێت..) لە ڕووی دەروونی یەوە تووشی (گۆشەگیری دەبێت، تووڕە و جیکڵدانە تەنگ دەبێت، پەیوەندی خێزانی و هاوڕێتی و کۆمەڵایەتی کاڵ دەبێتەوە، توندڕەو و توندوتیژ و خۆپەرست دەبێت، لە خۆبایی و سەرکێش دەبێت، کەلەڕەق و لاسار و چەقاوەسوو و شەڕاگێز دەبێت، ئازاری هاوڕێکانی دەدات...) لە ڕووی ڕەوشتیشەوە دیمەنی فیلمەکان (زووتر چێژ و حەزی جینسیان دەخرۆشێنن، دوور نییە کە تووشی خۆشەویستییەکی کاڵی زوو وەخت ببن و، پەیوەندی نەشیاو و ڕەفتاری سەقەتیان لێ بووەشێتەوە...).

بەڵام لە ڕاستیدا سوودەکانی سەیرکردنی تەلەفزیۆن لەلایەن منداڵانەوە زیاترن لە زیانەکانی، بە مەرجێ ماوەی سنووری دیاری کراو نەبەزێنن و، لە ژێر چاودێری و ڕێنماییدا سەیری بەرنامە و بابەت و فیلمە پەروەردەیی و بنیاتنەرەکان بکەن. پزیشکانی منداڵانیش، بە تاقیکردنەوە ئەو ڕاستییەیان بۆ دەرکەوتووە.. کە لە کاتی پشکنینی منداڵاندا، بۆ نموونە وەکو خوێن وەرگرتن لێیان، ئەگەر لەم ساتەدا منداڵان سەیری تەلەفزیۆن بکەن، کەمتر هەست بە ئێش و ئازار دەکەن.
تیپێکی لێکۆڵەرەوان بە سەرۆکایەتی (ئالمی گوردان) لە مەڵبەندی(ئینیرک) لە هەرێمی (ڤیلادیلڤیا) لە ئەمریکادا.. تاقیکردنەوەیەکیان لەسەر (١٨٠) منداڵ ئەنجامدا، کە تەمەنیان لە نێوان (٦ - ١٣) ساڵان بوون.. زۆربەیان ڕۆژانە بۆ ماوەی (سێ کاژمێر) سەیری تەلەفزیۆن دەکەن.. کاتژمێرێکی زیاترە لەکاتی ڕێپێدراو.. پەیمانگای پزیشکی ئەمریکی بۆ منداڵان. تەنها دوو کاتژمێری دیاری کردووە بۆ منداڵان کە سەیرکردنی تەلەفزیۆن بکەن.

بۆ کەم کردنەوەی ماوەی سەیرکردنی تەلەفزیۆن لە لایەن منداڵانەوە.. هیوادارم دایکان و باوکان سوود لەم ڕێنماییانە وەربگرن:

- سنووردارکردنی ماوەیەی سەیرکردنی تەلەفزیۆن بۆ منداڵان.
- کە ئارەزووی سەیرکردنی تەلەفزیۆن نەبێت، پێویست ناکات هەڵبکرێت.
- نابێت دەزگای تەلەفزیۆن لە ژووری منداڵاندا دابنرێن.

بەشی یەکەم

- کورتکردنەوە و سنووردیاری کردنی سەیرکردنی تەلەفزیۆن، لە ماوەی ڕۆژانی خوێندندا.

- نابێت تەلەفزیۆن لە چێشخانەدا دابنرێت.. بۆ ئەوەی نانخواردن و سەیرکردنی تەلەفزیۆن نەبێت بە خوویەکی دەق گرتوو.

- پێویستە چەند دەزگا و کەرەستە و ئامێرێکی تر بۆ منداڵان لە ماڵاندا دابین بکرێن، تا منداڵان پێیانەوە بخافڵێن و.. لە تەلەفزیۆن دوور بکەونەوە.

- فێرکردنی منداڵان بۆ ئەوەی لە دوورەوە سەیری تەلەفزیۆن بکەن.. تا زیان بە چاوەکانیان نەگەیەنێت.

- نابێت ڕێ بە منداڵان بدرێت بە ئارەزووی خۆیان تەلەفزیۆن بکەنەوە و.. بە ئارەزووی خۆشیان سەیری ئەو بەرنامە و درامایانە بکەن کە بۆ ئەوان ناشێن.

- دایک یا باوک لەگەڵ منداڵەکانیاندا دابنیشن و، پێکەوە سەیری تەلەفزیۆن بکەن و، مەبەستەکانی بەرنامە و فیلمەکانیان بە جوانی بۆ شیبکەنەوە و، وەڵامی پرسیارەکانیان بدەنەوە.

- لە یەک دەزگای تەلەفزیۆن زیاتر لە ماڵدا دانەنرێت.

- پێویستە ماوەی بەرنامەکانی منداڵان لە تەلەفزیۆنە کوردییەکانماندا، لەژێر چاودێری کەسانێکی پسپۆڕ و شارەزایانی پەروەردەی منداڵاندا بن.. ئەو بابەت و بەرنامانە و فیلمانەی پێشانیان دەدرێن.. پەروەردەیی و سوودبەخش بن.

- پێویستە هانی منداڵان بدەین بۆ خوێندنەوەی کتێب و گۆڤاری منداڵان.. تا لە ماوەی سەیرکردنی تەلەفزیۆنیان کەمتر بکەینەوە.

- پێویستە هانی منداڵان بدەین کە خوو بدەنە وێنەکێشان، یا فێربوونی ئامێرێکی موزیک، تا لە ماوەی سەیرکردنی تەلەفزیۆنیان کەمتر بکەینەوە.

- هانیان بدەین بۆ یاری و وەرزش کردن و چۆست و چالاکی.. تا بۆ ماوەیەک لە تەلەفزیۆن دوور بکەونەوە.

- پێویستە، جێبەجێ کردنی ئەرکەکانی قوتابخانەیان، بکەین بە مەرجێک بۆ ماوەی سەیرکردنی تەلەفزیۆن.

- کە منداڵان پێبەندبوون بە ڕێنماییەکان و، ماوەی دیاری کراوی سەیرکرنی تەلەفزیۆن و، سەرپێچی نەکەن.. پێویستە خەڵات بکرێن و دیاریان پێشکەش بکەین، ئەمەش دەبێتە هاندەر بۆ زیاتر ڕێزگرتن لە ڕێنماییەکان.

شایانی باسیشە کە، تەلەفزیۆن و ڤیدیۆ و کۆمپیوتەر و ئینتەرنێت و دەزگاکانی یارییە ئەلیکترۆنییەکان و موبایل و... هتد، لەوە زیاتر نین کە، هەریەکەیان دەزگایەکی تەکنەلۆژیای دروستکراون و، دەستەمۆی ئادەمیزادن.. کۆنترۆڵەکانیان لە دەستی خودی مرۆڤ خویدایە، کەواتە سوودەکانیان یا زیانەکانیان لە چۆنییەتی بەکارهێنانیانیان دایە.

٦ی ئەپریلی ٢٠١٢

سەرچاوە
Serchawe

وشەی ناشیرین و ناشایستە بە منداڵەکانتان مەڵێن.

منداڵ چاوگەشەکانمان.. جگەرگۆشە ناسک و جوانکیلەکانمان.. ئەوەی ئەمڕۆ و هیوای داهاتووی کوردستانی شیرینمانن.. داهاتوویـەکی گەشتر و شیاوتر و خۆشتر.. ژیـانێکی لـەبارتر بـۆ کـورد و کوردسـتان.. لـە بایەخـدانمان بـە گۆشکردن و پەروەردەکردن و ڕێنمایی و ئاراستەکردنی ڕاست و دروستی مندالەکانی ئەمڕۆماندا دێنەدی.. گۆڕانی بنەڕەتی و چاکسازی و تازەگەری و چاندنی تۆی برایەتی و تەبایی و ئاشتی و ئاسوودەیی و.. ڕێزگرتن و پێکەوە ژیان و یەکتری قبووڵ کردن و.. بنبڕکردنی گەندەڵی و نادادپەروەریی کۆمەڵایەتی و... لە پەروەردەکردنێکی ڕاست و دروستی هاوچەرخی منداڵانەوە دەست پێ دەکا.

پەروەردەکردنی ڕاست و دروستی منداڵان، ئەرکێکی پێویست و پیرۆزی ئەستۆی هەموومانە.. بە تایبەتیش دایک ئەرک و ڕۆڵێکی باڵا و کاریگەری لە بە جوانی پەروەردەکردنی منداڵدا هەیە.. نکووڵی لەم ڕاستییەش ناکرێ، کە منداڵ بە منداڵی سۆز و خۆشەویستییەکی زیاتری بۆ دایکی هەیە.. لە ئامێزی پیرۆزی دایکیدا چاو هەڵدێنێ و ژیردەبێتەوە و ئارام دەگرێ و پێ دەکەنێ و خەو دەیباتەوە.. منداڵ بەر لە هەموو کەسێکیش ڕەنگ و دەنگی دایکی شیرین و میهرەبانی دەناسێ.. بە زۆریش قسەکانی دایکی لە گوێ دەگرێ.. بۆیە ڕۆڵی دایک لە پەروەردەکردندا لە ڕۆڵی باوک و مامۆستا گرنگترە.. دایک بە یەکەمین مامۆستای منداڵ دەزانرێ.

لەم پێودانگەوە، ئەوە دەزانین کە ئەرکی دایک ئەرکێکی قورس و زۆر هەستیار و کاریگەرە و.. ڕەنگدانەوەی لە ژیان و ڕەفتاری ئەمڕۆ و داهاتووی منداڵدا هەیە.. تا دایک زیاتر هەست بەم ئەرک و بەرپرسییەتە گرنگەی ئەستۆی خۆی بکات.. زیاتر بە تەنگ داهاتووی منداڵەکەیەوە دێ.. بە پێچەوانەشەوە هەست نەکردن و نابەڵەدی دایک لە بە باشی پەروەنەکردنی منداڵ و بە سەقەتی پێ گەیاندنی، زیانێکی زۆر بە ئەمڕۆ و داهاتووی تاک و کۆی گەلەکەمان دەگەیەنێت. لەم ئەنجامە نەخوازراوەشدا، دایکانی بێ ئاگا و بێ ئەزموون و نەشارەزایانی بواری پەروەدەکردن و دەروونناسی منداڵان، پشکی شێری زیانیان بەردەکەوێت.

پەروەردەکارێک دەڵێ: "پەروەردەکەرێکی سەرکەوتووم بدەنێ.. گەلێکی شارستانی و پێ گەیشتووتان دەدەمێ"

دایکانی دڵسۆز، داواتان لێ دەکەین کە ئەو ڕاستییانەی سەرەوە لە بەرچاو بگرن و ئەوە بزانن، کە ڕۆڵی ئێوەی دایک چەند گرنگ و هەستیار و کاریگەرە لەسەر منداڵەکانتان.. بەشێکی زۆری شانازییەکان بۆ ئێوە دەگەڕێنەوە.. لە پێگەیاندنی

نەوەیەکی تەندروستی سوودبەخش و خێردەرەوە.

دایکی خۆشەویست تکات لێ دەکەین.. وشە و رستەی ناشیرین و سووک و چرووک و ناشایستە بە منداڵەکەت مەڵێ.. ئەگەر بە گاڵتەشەوە بێ جوێنی پێ مەدە.. هیوادارم سوود لەم رێنماییانە وەربگری و، ئەم وشە و دەستەواژە و رستە زیان بەخشانە بە منداڵەکەت نەڵێی و هەستی نەڕووشێنی:

یەکەم: لە کاتی تووڕەبوونت لە منداڵەکەت.. نابێ پێی بڵێی تۆ (گەمژەی).. چەند جارێک دووبارەکردنەوەی ئەم وشەیە.. منداڵەکەت بڕوا دەکات کە ئەو بە راستی گەمژەیە و، لە بەردەم هاوڕێکانی و کەسوکاردا، هەست بە کەموکوڕی دەکات.

دووەم: (جوێندان و قسەی سووک) - ئەگەر بە سوعبەتیشەوە بێت - شتێکی ناشیرین و ناشارستانییە.. ناشبێ دایک و باوک جوێن و قسەی زەقی ناشیرین بە یەکتری بڵێن.. بە زۆری ئەو کەسانەی جوێندەرن، بە منداڵی ئەو جوێنانەیان لە ماڵەوە پێداون، یان لە هاوڕێ و خەڵکی ترەوە گوێی لەو جوێنە قێزەوەنانە بووە.

سێیەم: بە منداڵەکەت مەڵێ (تۆ دەبێ گوێدێری لە خۆت گەورەتر بیت) و نابێت بە قسەی گەورەکان نەکەیت، یا سەرپێچی بکەیت.. ئەگەر منداڵ وا رابهێنرێت کە هەمیشە کرنۆش بۆ لە خۆی گەورەتر ببات و.. بە قسە نەکردنیان بێ رێزی و هەڵە و تاوان بێت.. ئەو منداڵە دەبێتە نێچیرێکی ئاسان، بۆ ئەو کەسانەی کە لەو گەورەترن و ، دەیانەوێ لە خشتەی بەرن و بە ئاسانی هەڵێ بخەڵەتێنن.

چوارەم: بە منداڵەکەت مەڵێ (تۆ تەمەڵی).. ئەم رستەیە وا لە منداڵەکەت دەکا کە بڕوای بە خۆی نەبێ و، خۆی بخاتە باوەشی بێ ئومێدییەوە و.. هەوڵ نەدات.

پێنجەم: لە کاتی تووڕەبووندا بە منداڵەکەت مەڵی (بریا تۆم نەبووایە) یان (خۆزگە سەگێک بوویتایە) یا (خۆزگە بمردیتایە) یا ئەگەر کوڕ بێت (خۆزگە کچێک بوویتایە) یا (خۆزگە هەر وجاخم کوێر بووایە) یا وشەو و رستەی تری لەم بابەتانە.. ئەم جۆرە رستانە داخ دەخاتە دڵی منداڵەکەتەوە و.. رقی لە خۆی دەبێتەوە.. تا ئێستا گەلێ منداڵ و مێردمنداڵ لەئەنجامی پێ وتنی ئەم جۆرە قسە سووک و ناخۆشانەدا، هەوڵی خۆلەناوبردنیان داوە.

شەشەم: منەت بە سەر منداڵەکەتدا مەکە و پێی مەڵێ (من چیم بۆ نەکردووی) یا (من ژیانی خۆم لە پێناوی تۆدا دانا) یا

(ئەگەر تۆ نەبوویتایە ژیانی ئێمە خۆشتر دەبوو) یا (تۆ ژیانت لێ تاڵ کردووین) یا هـەر قسـەیەک لـەم جۆرە قسە زەق و ناشایستانە.. خۆ منداڵان داوای لە دایک بوونیان نەکردووە.. رووەکی سروشتیش نین کە لە زەویدا شین ببن.. بەخێوکردن و قوربـانی دانی دایـک و بـاوک ئـەرکێکی پیویستە و.. ئەم ئەرکەش لـە هـەموو گیانەوەرەکانـدا هەیـە.. کـە تـا ئـەو کاتـەی بێچووەکانیـان لـە خـەم دەرەخسـێنن و، پشـت بـە خۆیـان دەبەسـتن.. بـەخێوکردن و پـەروەردەکردنیان ئـەرکێکی پێویسـتی ئەستۆیانە.. چونکە بە ئارەزووی خۆیان ئـەم منـداڵ و بێچووانەیان هێناوەتـە ژیانـەوە.. کورد وتـەنیش: "دنیـا وا هـاتووە و وەهاش دەڕوات "

حەوتەم: نابێ لە وەڵامی ئـەو پرسیارانەی کـە منداڵەکەت لێت دەپرسێ، بـە زۆری وشـەی (نـا) یـا (نـەخێر) یـا (نـازانم) بەکاربهێنی.. ئەگەر وەڵامی پرسیارەکانیشت نەزانی خۆت بە نەزان دامەنێ و ، هەوڵ بدە بە شێوەیەکی تر قەناعەتی پێ بکەی بو نموونە: بە منداڵەکەت بڵێ (من بزانم ئاوهایە...) یا (بە بۆچوونی من....).. ئەم رستانە باشترە لەوەی کە بە (نازانم ، نەخێر، نا) وەڵامی بدەیتەوە.

هەشتەم: هیچ (جیاوازییەک لە نێوان کوڕەکەت و کچەکەتـدا مەکە).. بە چاوێکی یەکسـانییەوە لـە هـەردووکیان بڕوانە و، سۆز و خۆشەویستیشت بۆیان وەک و یەک بێ و.. لە دابینکردن و کڕینی پێویستییەکانیشیان بە هەمان شێوە.

نۆیەم: بە منداڵەکەت مەڵێ (درۆدەکەی) یا (تۆ درۆزنی) ئەگەر قسەکەشی درۆش بێ.. لە هۆی درۆکردنەکەی بکۆڵـەرەوە و، بە شێوەیەکی گونجا و بۆی راست بکەرەوە.. بۆ نموونە پێی بڵێ من بزانم وایە ئەی تۆ دەڵێی چی؟

دەشتوانی چیرۆکێکی لە بارەی زیانی درۆوە بۆ بگێڕیتەوە.. بۆ نموونە چیرۆکی (شوانێکی درۆزن و گورگێک) یا خۆت دەتـوانی چیرۆکێکی سادەی ئاسانی لەم رووەوە بۆ هەڵبەستی و بۆی بگێڕیتەوە.. تا بە راستگۆیی رای بهێنیت.

دەیەم: بە منداڵەکەت مەڵێ (خۆ کوێر نی) یا (کەڕ نی) یا (لاڵ نی) یا(خۆت کەرمەکە) یـا (خـۆت شێت مەکە) یـا (خـۆت ناشیرین مەکە) یا هەر دەستەواژە و رستەیەکی لەم جۆرە..

یانزەیەم: ناو و ناتورەی ناشیرین لە منداڵەکەت مەنێ و قبووڵیش مەکە کەس بە ناوێکی ناشیرین و سووکەوە نـاوی بـەرێ بۆ نموونە: (فلانە... کەر) یا (فلانە... شێت) یا (فلانە... شەل) یا (فلانە... سـەرپان).. چونکـە ئـەم جـۆرە نـاوانـە دەبنـە هۆی گرێی دەروونی و شەرمەزاری و تەریقی بۆ منداڵان.

سەرچاوە
Serchawe

دوانزەیەم: بە منداڵەکەت مەڵێ (دەتکوژم) یا (باوکت بێتەوە دەبێ بتکوژێت)، چەند جارێک ئەم هەڕەشەیە دووبارە بێتەوە.. دەزانێ ئەم قسەیەت سواوە و تۆ نایکوژی و.. قسەکەت بە درۆ وەردەگرێت.

سێنزەیەم: گوێ لە راز و قسەی منداڵەکەت بگرە و.. قسەکەی پێ مەبڕە و، پێی مەڵێ (بەسە... بیبڕەوە) یا (دەمت داخە).

چواردەیەم: بڕوا بە منداڵەکەت بکە و هێندە بە گومان مەبە لێی و.. مەڵێ (سوێندم بۆ بخۆ).. ناچاری مەکە بۆ ئەوەی وازی لێ بهێنی پەنا بۆ سوێندی درۆ بەرێ.

پانزەیەم: پێی مەڵێ (تۆ خوێڕیت) و (فلانە منداڵشت تیا نابێ) یا (خوا بتکات بە قوربانی فلانە منداڵ).. ئەم وشە و رستانە وای لێ دەکات کە ڕقی لەو منداڵانە ببێتەوە کە تۆ ناویان دەبەیت و، بە لەو باشتریان دەزانیت.

لە کۆتاییدا دەڵێین، منداڵ لە ماڵێکدا بە راستی و دروستی و باشی پێ دەگا و، دەبێتە مرۆڤێکی بەسوود و بەخشندەی داهاتوو.. کە باوک مێچی ماڵەکە بێت و دایکیش دڵ و کۆڵەگەی ماڵەکە بێت.

٢٦ی ئاگۆستی ٢٠١٢

سەرچاوە
Serchawe

منداڵی شەرمن و گۆشەگیر.

منداڵ یەکەمین خشتی بنیاتنانی مرۆڤی پێشکەوتووی داهاتووە.. هەر ئەم منداڵە روحسووک و دڵپاک و چاوگەشانەی ئەمڕۆمانن.. کە لە داهاتوودا دەبنە رابەر و بەڕێوەبەر و سەرکردەکانی گەلەکەمان.. ئەگەر بە شێوەیەکی راست و دروست پەروەردە و رێنمایی و ئاراستەیان بکەین.. ئەگەر پێداویستییەکانی پێشکەوتنیان بۆ دابین بکەین.. زەمینەیەکی لەبار بۆ گەشەکردنی بەهرە و توانا و ، بۆ حەز و ئارەزووەکانیان بڕەخسێنن.. ئەگەر پاڵپشت و هاندەریان بین.. ئەگەر دوور لە کولتووری زەبر و توندوتیژی و چاوسوورکردنەوە، بە هێمنی و بە زمانێکی نەرم و شیرین لەگەڵیاندا بدوێین و.. بە شێوەیەکی راست و دروستی پەروەردەیی و زانستی رەفتار و مامەڵەیان لەگەڵدا بکەین.. بێگومان نەوەیەکی بەهێز و دروستیان لێدێتە کایەوە.. کە متمانە و باوەڕیان بە خۆیان دەبێت و، لە ئاستی بەرپرسێتی و بەڕێوەبردن و سەرکردایەتیدا دەبن.. دەبنە نەوەیەکی هۆشیار و زرنگ و پێشکەوتووخواز.. کە توانای داهێنان و بەرهەمهێنان و، وەرگرتن و بەخشینیان دەبێت.

پسپۆرانی بواری پەروەردە، هەموو هاوڕان لە بارەی گرنگی و هەستیاریی قۆناخی منداڵی.. لە دروست کردنی کەسایەتی مرۆڤی داهاتوودا.

ئەگەر بە نابەڵەدی و نادروستی و سەقەتی، منداڵەکانمان گۆش و پەروەردە بکەین و، ئاوڕیان لێ نەدەینەوە و، بیان دەینە دەستی قەدەر و چارەنووسێکی نادیارەوە.. هەڵبەت ئەنجامێکی خراپ و، داهاتوویەکی تاریک و، کەسایەتی سەقەت و بێ کەڵک و بەدبەختیان لێ دێتە کایەوە.. رەنگدانەوەیەکی خراپیشیان لەسەر ژیانی تاک و گۆمەڵگای کوردیمان دەبێت.. ئۆباڵ و گوناحی ئەم ئاکامە خراپە نەخوازراوەش لە ئەستۆی هەموومان دایە.. چونکە کورد وتەنی: (چی بچێنین.. ئەوە دەدوورینەوە..) وتراویشە: (شانازیی باخچەی گوڵ گەش و جوان.. بۆ دڵسۆزی و ماندووبوونی باخچەوانەکەی دەگەڕێتەوە..)

بەشی یەکەم

ئەگەر ئێمەی باوکان و دایکان و مامۆستاکان.. نەبینە نموونەی باشی و دروستی و راستی بۆ منداڵەکانمان.. کەواتە نابێ چاوەڕێی ئەوەش لە منداڵەکانمان بکەین کە بە باشی و دروستی پەروەردە ببن.. چونکە منداڵان تا رادەیەک چاولێکەرین و لاسایی گەورەکان دەکەنەوە.. وەکو کورد دەڵێ: " گەورە ئاو دەڕێژێ و .. بچووکیش پێی تێ دەنێ .."

دێینە سەر سەرباسی بابەتی ئەمجارەمان.. منداڵی شەرمن و گۆشەگیر.

شەرم چییە..؟ بەپێی قسەکانی شارەزایان و توێژینەرانی شەرم کردنی مرۆڤ.. بەم شێوەیە راڤەی شەرم دەکەن: شەرم جورێکە لە راڕایی و ترس و دوودڵیی کۆمەڵایەتی، کە دەبێتە هۆی دروست بوونی هەستێکی نێگەتیڤانە لە نێوان دوو دڵی و پەشۆکاندا.. کەسی شەرمن خۆی تەنگ بە خۆی هەڵدەچنێ و تێکەڵ بە خەڵکی نابێ و گۆشەگیر دەبێ.

هەندێکی تر لە شارەزایان، شەرم بە نەخۆشییەکی کۆمەڵایەتی و دەروونی دەزانن، کە بەسەر کەسایەتی کەسێکدا زاڵ دەبێ و، کاریگەرییەکی خراپی لەسەر بیر و هۆش و توانای داهێنانی دەبێ.. ناشتوانێ بە باشی مامەڵە و رەفتار لەگەڵ خۆی و لەگەڵ ئەو کۆمەڵگایەی لێی دەژی بکا.

کەسانی زۆر شەرمن، کە بەجاری خۆیان پەراوێزدەکەن و تێکەڵ بە خەڵکی و کۆمەڵگا نابن.. بە تایبەتیش سڵ لە کەسانێکی نامۆ دەکەنەوە.. ئەم کەسانە بە (گۆشەگیر) ناودەبرێن.

کۆمەڵێکی تری توێژینەران، شەرم بە هەستێکی جیهانی دەزانن.. کە پێویستە هەموو مرۆڤێک، ئەگەر بۆ جارێکیش بێت.. لە هەڵوێستێکدا تاقی بکاتەوە.

زۆرترین شەرم و، مەترسیدارترین شەرم.. ئەو شەرمانەن کە تووشی منداڵان دەبن.. لەووش مەترسیدارتر ئەوەیە، کە دایکان و باوکان هەست بەم کێشەیە نەکەن، یا بە هەندی نەزانن و گوێی پێ نەدەن.

شەرمی منداڵان.

منداڵان لە قۆناخەکانی گەشەکردندا، بە تایبەتیش لە ساڵی یەکەمدا، بە سروشتی شەرم دەکەن، بە زۆریش لە کەسانێکی نامۆ.. لە ساڵەکانی دواتریشدا.. بە رێژەیەکی جیاواز شەرم دەکەن.. تا زیاتریش ئاشنای ژیانی کۆمەڵایەتی ببن.. زیاتر دەگونجێن و کەیی دەبنەوە و روویان دەکرێتەوە و شەرمیان نامێنێت.

بەشی یەکەم

هەندێ لە منداڵان بە سروشتی زۆر هەستیارن و پتر تووشی شەرم دەبن.. کەچی هەندێ لە منداڵانی تر هەر لە قۆناخی منداڵیدا، کراوەن و کۆمەڵایەتین.. دەتوانین بە ئاسانی ئەم جیاوازییە بەدی بکەین.. منداڵی کۆمەڵایەتی، کە کەسانێکی نامۆ دەبینێ زەردەخەنە دەکا و، رووی خۆی خۆش دەکا و، هەندێ جموجووڵی سەیر دەکا، بۆ ئەوەی سەرنجی ئەو کەسانە بە لای خۆیدا رابکێشێ.. کەچی منداڵی شەرمن، کە میوانێکی نەناسراو ، یا کەسانێکی نامۆ دەبینێ.. دەترسێ و رادەکا بۆ باوەشی دایکی و، لە سەر سنگی دایکیدا، دەموچاوی خۆی دەشارێتەوە، تا ئەو کەسانە نەبینن یا نەیان بینێ.

بێگومان منداڵی شەرمن، دەبێتە کێشە بۆ خۆی و، بۆ خێزانەکەی و بۆ کەسوکاریشی.. چونکە ناتوانێ بە باشی رەفتار بکا و، ناشتوانێ بە ئاسانی تێکەڵ بە هاورێ و کۆمەڵ ببێت.. لەوانەشە تووشی گۆشەگیری خەمۆکی ببێت .. گەلێ لە هەل و دەرفەتەکانی ژیانیشی لەدەست دەدا، کە دەکرێ بیان قۆزێتەوە.. لەوانەشە شەرم ببێتە کێشە و گرێیەکی دەروونی و، بە درێژایی ژیانی ئەو کەسە لێی نەبێتەوە.. دەبێ ئەوەش بزانین، کە شەرم کردن سیمایەکی کەسایەتییە و، خەوشێکی رەوشتی نییە.. ئەگەر چارەسەری پێویست بۆ هۆیەکانی بکەین.. نابێتە پاشکۆی هەمیشەی مرۆڤ و لێی دەبێتەوە.. چەندین منداڵ کە منداڵی شەرمن بوون.. بەڵام دوایی بەرەبەرە روویان کراوەتەوە و شەرمیان نەماوە.

نیشانەکانی شەرمی منداڵان.

نیشانەکانی شەرم زۆرن.. ئەمانە هەندێ لە نیشانەکانی شەرمی منداڵانن:

١- منداڵی شەرمن، کە رووبەرووی کەسانێکی نامۆ، یان مامۆستاکانی دەبێتەوە شەرم دەکا و دەشەڵەژێ و.. دەموچاوی سوور هەڵدەگەرێ.

٢- لەگەڵ کەسانی نامۆ و میوانی نەناسراودا تەوقە ناکا.. لەوانەیە لە رووشی نەیا بێت بەخێرهاتنیان بکا.. لە شەرما دەچێتە ژوورێکەوە و نایەتە دەرەوە.

٣- ئەو توانا و ئازایەتییەی نییە.. کە بە ئاسنی پەیوەندی لەگەڵ کەسانی تردا ببەستێ.. بە تایبەتیش لەگەڵ منداڵانی هاوتەمەنی خۆیدا.

٤- دوودڵە و دەترسێ.. هەست بە ئاسوودەیی و ئارامی و دڵنیایی ناکا.

٥- منداڵی شەرمن، کە قسە لەگەڵ یەکێکدا دەکات بە تایبەتیش لەگەڵ کەسێکی نامۆدا یان لەگەڵ مامۆستاکانیدا .. شەرم دەکا و بە باشی قسەکانی بۆ نایەن.. یا دەمی تێک دەئاڵێ و، لێدانی دڵی زیاد دەکا و، دەستەکانی دەلەرزن.. هەندێ جار ئارەقیش دەکا و، تفی خۆی قووت دەدا.. لە کاتی قسەکردنیشدا چاو نابرێتە چاوی بەرانبەرەکەی.

سەرچاوە
Serchawe

٦- حەز بە کۆگردی ناکا و.. لە ماڵ ناچێتە دەرەوە بۆ یاری کردن لەگەڵ منداڵانی تردا.. حەزی بە تەریکی و گۆشەگیرییە.

٧- هۆگری وەرزش و چالاکییە هەمەجورەکانی قوتابخانەکەی نییە و بەشداریش لە (تیپی سروود، شانۆ، تۆپێن، موزیک.. هتد) ناکا.. ئەگەر بەشداریش بکات خاوە و شەرم دەکا و، بە هەموو حەز و توانایەکییەوە بەشداری ناکا.

٨- لە قوتابخانەدا، لە کاتی پشووی نێوان وانەکاندا.. یا لە پۆلدا دەمێنێتەوە.. یا دەچێتە گۆشە و پەنایەکی قوتابخانەکەی و.. تێکەڵ بە قوتابییەکان نابێ.

٩ ـ لە تاقی کردنەوەکانی خوێندندا.. حەز دەکات بە نووسین تاقی کردنەوەکان بکات.. شەرم دەکا و دەترسێ لەوەی، کە راستەوخۆ و رووبەڕوو لەگەڵ مامۆستکانیدا دابنیشێ یا راوەستی و، وەڵامی پرسیارەکانیان بداتەوە.. بۆیە حەزی لە تاقی کردنەوەکانی زاری نییە.

١٠- ئەو ئازایەتییە ئەدەبییەشی نییە، کە ئەوانەی نایانزانێ.. لە پۆلدا لە مامۆستاکانی بپرسێ.. بە دەگمەنیش بەشداری لە دیالۆک و گفتوگۆکان دەکا.. حەزیش ناکا مامۆستا پرسیای لێ بکا.. یا بۆ سەر تەختەڕەش هەڵی بستێنێ.. یا لە بەردەم قوتابییەکانی پۆلەکەیدا رای بگرێ.

١١- زۆر جار کە میوانی نامۆیان دێ.. بە هەردوو دەستی چاوی خۆی دەگرێ.. یا گوێیەکانی دەگرێ.. بۆ ئەوەی نەیان بینی و گوێی لە دەنگیان نەبێ.. چونکە وا هەست دەکا کە سەرنجی دەدەن و رەخنەی لێ دەگرن.

١٢- کە یەکێک پرسیارێکی لێ بکا.. بە کورتی و بە دەنگێکی نزم وەڵامی دەداتەوە.. زۆر جار تەنها بە "بەڵێ" یان "نا" وەڵام دەداتەوە.. لەوە دەترسێ، کە بەهەڵە وەڵام بداتەوە و شەرمەزار بێ.

١٣- کە جلوبەرگێکی تازە لەبەر بکا.. یا سەری بتاشێ، قژی ببڕێ.. شەرم دەکا.. واهەست دەکا کە جلە تازەکەی لێ نایە، یا جوان تەراش نەکراوە و.. خەڵکی سەرنجی دەدەن و گاڵتەی پێ دەکەن.

١٤- بەشداری لە زۆربەی چالاکی و خۆشییە کۆمەڵایەتییەکان ناکا وەکو (شایی و هەڵپەڕکێ، چەپڵەلێدان، ئاهەنگی جەژنی لە دایک بوون، سروود و گۆرانی، و سەیرا ن و گەڕان، بەزم و رەزم و،...).

١٥- شێوازی بە هەڵە پەروەردەکردنی، لە لایەن دایک و باوکییەوە، کە زۆر وشەی (شوورەییە) لە رووی دەدەن، بۆ نموونە ئەگەر کیژۆڵەیەک لەگەڵ کوڕێکدا ببینن، کە پێکەوە قسە یا یاری دەکەن.. یەکسەر سەرزەنشتی دەکەن کە ئەمە (شوورەییە) و نابێ دووبارەی بکاتەوە و.. دەبێ لەگەڵ کچاندا یاری بکا.

١٦- دەتوانین لە میانەی ئەو وێنانەی کە دەیانکێشێ.. منداڵی شەرمن بناسین.. بۆ نموونە: ئەگەر وێنەی خانوویەک بکێشێ.. لە گۆشەیەکی لاپەڕەی دەفتەری وێنەکێشانەکەیدا بە بچووکی دەیکێشێ.. دەرگا و پەنجەرە بۆ خانووەکە ناکا.. رەنگاوڕەنگیشی ناکا، یا رەنگی کەم بە کار دەهێنێ.. ئەم نیشانەیەش هەموو منداڵێکی شەرمن ناگرێتەوە.. منداڵی واهەیە شەرمنە و وێنەکێشێکی باشە.

سەرچاوە
Serchawe

١٧- کە گوزارشت لە خۆشیش بکا.. زەدەخەنە دەکا و.. زۆر کەم پێ دەکەنێ.

هۆیەکانی شەرمی منداڵان.

زۆر بە کورتی و بە چڕی، لەم خاڵانەی لای خوارەوەدا، باس لە گرنگترین هۆیەکانی شەرمی منداڵان دەکەین:

١- شەرمی زکماکی، یەکێکە لە هۆیە سەرەکییەکانی شەرمی منداڵان، منداڵ هەر لەدایک دەبێت شەرمنە.. هۆیەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە دایکی یا باوکی یا هەردووکیان شەرمنن.. ئەم خەسڵەتەشیان دەگوازرێتەوە بۆ منداڵەکانیان.. پزیشکە دەروونناسییەکانیش بە شێوەیەکی زانستی و بە بەڵگە و بەراوردکردنەوە ئەم راستییە دەسەلمێنن.

٢- ئەو منداڵانەی بە هۆی کەم دەرامەتی خێزانییەوە، رووبەڕووی نەبوونی دەبنەوە.. وەکو منداڵانی هەبووەکان، پۆشتە و تێر و تەسەل و نازدار نازێن و.. وەکو ئەوان پێداویستییەکانیان بۆ دابین نەکراوە.. وەکو ئەوانیش دڵخۆش و.. بەختەوەر نین.. کە خۆیان بەراورد بەو منداڵانە دەکەن.. لە رووی جلوبەرگ و خۆراک و جێی نووستن و چارەسەری پزیشکی و، خەرجی و خەرجکردنیان..

دڵیان بە خۆیان دەسووتێ و، هەست بەوە دەکەن کە لەو هاوڕێیانەیان کەمترن.. شەرم دەکەن کە لێیان نێزگ ببنەوە و تێکەڵیان ببن.

٣- نابەڵەدیی دایکان و باوکان و، شێوازی نادروستییان لە پەروەردەکردنی منداڵەکانیاندا کە رێزێکی ئەوتۆ لە کەسایەتی منداڵەکانیان ناگرن.. دەیانەوێ بە توندوتیژی و، بە چاوسوورکردنەوە هەموو شتێک بەسەر منداڵەکانیاندا بسەپێنن.. بیر لەوە ناکەنەوە کە سەردەمی ئەمڕۆ ئەو سەردەمە نییە کە ئەوان تیا ژیاون.. بە قسەی زەق و رەق و ناشیرین و رەخنە و لۆمە رووشکێنیان دەکەن.. بێگومان ئەم قسە ناشایستانە کار لە منداڵان دەکەن.. بە تایبەتیش ئەگەر لە بەردەم هاوڕێکانیاندا پێیان بوترێ.

٤- پاراستن و چاودێری پتر لە پێویستی منداڵان لە لایەن دایک و باوکیانەوە، لە ترسی ئەوەی تووشی هاوڕێی خراپ نەبن و، گوێیان لە قسەی سوک و چرووک نەبێ و، خووی ناشیرین و قێزەوەن فێرنەبن.. راستە کە چاودێری و ئاگاداریی منداڵان پێویستە.. بەڵام زیادەڕۆیی.. وا لە منداڵان دەکا کە باوەڕیان بە خۆیان نەبێ و.. شەرم دەکەن و گۆشەگیر دەبن و، بە گومان و دوودڵییەوە لە منداڵانی تر دەڕوانن.. شوێنی دڵنیاییش بۆ ئەوان تەنها ماڵەوە و پەنای دایک و باوکیانە.

سەرچاوە
Serchawe

٥- بەناز بەخێوکردنی منداڵ و، نازپێدانی زیاد لە پێویست لە لایەن دایک و باوکییەوە.. بۆ نموونە هەموو شتێکی لێ دەکەن بە (بڤەیە).. نایەڵن خۆی ماندوو بکا و، ئەو کارانە بکا کە دەتوانێ بیان کا، یا خۆی تاقی بکاتەوە لە کردنیاندا.. هەموو داخوزییەکانیشی بۆ دابین دەکەن.. ئەم زیاد ناز پێدانە، وا لە منداڵ دەکا کە پشت بە خۆی نەبەستێ.. کاتێ کە هاوڕێکانی دەبینێ زۆر کاریان لە دەست دێ.. لە بەردەمیاندا رادەمێنێ و شەرم لە خۆی دەکا و تەریق دەبێتەوە کە ئەم دەستەوستانە و، تەنها سەیریان دەکا.

لە لایەکی کەشەوە، گوایە ئەم دایک و باوکانە منداڵەکانی خۆیان زۆر خۆش دەوێ، چاوپۆشی لە هەڵەکانیان دەکەن.. سەرزەنشتیان ناکەن و.. سزاشیان نادەن.. هەموو ئەم هەڵوێستانە بە زیانی ئەو منداڵە شەرمنانە دەشکێنەوە.

بۆ نموونە منداڵێکی بەناز بە خێوکراو.. ئەگەر لە شوێنێکی تردا، داوی شتێ بکا و بۆی نەکەن.. شەرم دەکا و تەریق دەبێتەوە.. چونکە هەموو شوێنێ ماڵێ خۆیان نییە و.. هەموو کەسێکیش وکو دایکی و باوکی نازی راناگرن.

٦- بایەخ نەدان و پشتگوێ خستنی منداڵ و لێ نەپرسینەوەی، کە ئەمەیان بە پێچەوانەی خاڵی پێنجەمەوەیە.. ئەم منداڵە وا هەست دەکا، بێ کەسە و کەس خۆشی ناوێ و، کەسیش بایەخی پێ نادا و شایانی رێزگرتن نییە.. ئەم هەست کردنەش وا لە منداڵ دەکا، بڕوا و متمانەی بە خۆی نەبێ و.. گۆشەگیر دەبێ و شەرم دەکا کە تێکەڵی منداڵانی تر ببێ.

٧- گاڵتە پێ کردن و توانج لێ گرتن و تەریق کردنەوە و شەرمەزارکردنی منداڵ. کە قسەیەک بکا و قسەکانی بە دڵی گەورەکان نەبێ.. لێی تووڕە دەبن و قسەکەی پێ دەبڕن و، گاڵتەشی پێ دەکەن و پێی پێ دەکەنن.. بۆ نموونە پێی دەڵێن:

(فلتەفلت مەکە، لەوچە لەوچ مەکە، چەنەبازی مەکە. یا دەمت داخە،...)

بەبێ ئەوەی ئەوە لەبەرچاوبگرن، کە منداڵە و، زمانێکی منداڵانەی هەیە..

راڵف بۆس دەڵێ: " تا تەمەنی سیانزە ساڵیم وام دەزانی کە ناوم دەمت داخەیە"

٨- ئەو منداڵانەی لە سۆز و خۆشەویستی دایک و باوکیان بێ بەشن (مردوون، یا لە یەکتری جیابوونەتەوە).. کزۆڵە و مات

و مەلوول و هەناسەساردن.. بە زۆری شەرمن و گۆشەگیرن.

٩- زیاد نازدان بە منداڵی تاقانە.. یا کوڕێک لە نێوان چەند خوشکێکدا.. یا خوشکێک لە نێوان چەند برایەکدا .. زیادەڕۆیی لە نازپێدان و خۆشەویستی.. منداڵ شەرمن و گۆشەگیر و خۆپەرست دەکات.

١٠- هەست نەکردنی منداڵ بە ئاسوودەیی و دڵنیایی.. وا لە منداڵ دەکا کە متمانەی بە خۆی نەبێ و، ئازایەتی ئەنجامدانی کاری سەرکێشی نەبێ.

١١- ڕێبازی سەقەتی سستەمی فێرکردن.. تا ئەمڕۆش لە زۆربەی قوتابخانەکانی کوردستاندا، پەیڕەویی سستەمی سەد ساڵ پێش ئێستا دەکەن.. بە تەڵقین کردن و تووتی فێرکردن منداڵان فێردەکەن.. وا لە منداڵان دەکەن تەنها گوێ بگرن و وەربگرن و، قسەکانی مامۆستاکانیان دووبارە بکەنەوە.. ڕێک دابنیشن و نەجووڵێنەوە.. ئەم سستەم و ڕێبازە کۆنە، زۆر لە ڕۆڵ و تواناکانی منداڵان کەم دەکاتەوە.. بە درێژایی وانەکان، هەر مامۆستاکانن تەوەرەی سەرکین و.. هیچ بوارێک بۆ گفتوگۆ و دەمەتەقێ و پرسیار و وەڵام و دیالۆگ ناهێڵنەوە.. منداڵان وەرست و بێزار دەبن.. بواریان بۆ نامێنێتەوە کە لە ڕێی گفتوگۆ و پرسیارکردن و وەڵامدانەوە گوزارشت لە توانا و بۆچوونەکانی خویان بکەن و.. ترس و شەرمی خۆیان بشکێنن.. زۆربەی مامۆستاکان گوێ بە ڕەچاوکردنی جیاوازی تاکیش لە رووی زیرەکی و زەین و هۆش و کەمئەندامیی جەستەییەوە نادەن.. وەک یەک لە ئاستی توانای منداڵان دەڕوانن.. بە داخەوە یارمەتییەکی ئەوتۆ بە منداڵی پێویست بە یارمەتی نادەن.

١٢- مامەڵە نەکردنی دروستی دەق گرتووی مامناوەندی لەگەڵ منداڵدا، لە لایەن دایک و باوکییەوە.. یا زۆر خۆشیان دەوێ و زۆر بە دەوریا دێن و، زیاد لە پێویست نازی پێ دەبەخشن و.. زۆر نەرم و رووخۆش دەبن لەگەڵیدا و.. ڕۆژی سەد جار بە ساقەی دەبن.. کەچی جاری واش هەیە بە پێچەوانەوە، زۆر بە توندوتیژی و بە ڕەقی و بە زەقی ڕەفتار و مامەڵەی لەگەڵدا دەکەن و ڕوویان لێی گرژدەکەن.. یا بە جارێ پشتگوێی دەخەن.. ئەم شیوازە مامەڵەکردنە ناگیرە.. منداڵ تووشی شۆک و دڵەڕاوکێ و بێ باوەڕی و شەرم دەکا.

١٣- لە ڕوودانی هەندێ دەستەواژەی زەقی نەگونجاو بە منداڵان.. بۆ نموونە:

(ژنت بۆ دەهێنم، دەتدەم بە شوو، ...) ئەو منداڵانەی کە ئەم جۆرە قسانەیان لە ڕوودەدرێ شەرم دەکەن و تەریق

دەبنەوە، لەوانەیە ئەو جێیە بەجێ بهێڵن.

١٤- کەمئەندامی، وەکو: (شەل و گۆجی، کەڕی، لاڵی، نابینایی، کورتەباڵایی، لاوازی و قەڵەوی، یا هەست کردنی بەوەی کە جوان نییە، لووتی ناشیرینە، یا چاوی یا گوێی یا لێوەکانی وان، یا گەنم ڕەنگە، ڕەش پێستە،... هتد (هەموو ئەو هەستانە ئەوەی لا دروست دەکەن.. کە ناتەوە و خۆیَ لە هاوڕێکانی بە کەمتر دەزانێ.. بۆیە شەرم دەکا و گۆشەگیر دەبێ.. هێندەش تێکەڵ بە منداڵان نابێ.. لەوە دەترسێ و شەرم دەکا، کە بە سووکەوە لێی بڕوانن و بە ناوی کەمئەندامییەکەیەوە ناوی بەرن.. بۆ نموونە: (فڵانە کوێر، فڵانە شەل، فڵانە درێژ، فڵانە لووتە، فڵانە ڕەش، فڵانە قەڵەو،... هتد)

١٥- ناکۆکی و شەڕی نێوان دایک و باوک و، ئاژاوەی خێزانی.. منداڵێک لە سایەی خێزانێکی ناتەبای وادا گەورەبێ.. هەست بە ژینگەیەکی ئاسوودە و بە ئارامی و شادی و بە بەختەوەری ناکا و.. دووچاری شەرم و ترس دەبێ و.. کاریگەری و ڕەنگدانەوەیەکی خراپی لە ژیانی ئەمڕۆ و داهاتووشیدا دەبێت.

١٦- زیادەڕۆیی لە چاودێری و تیشک خستنەسەر منداڵ، لەلایەن مامۆستاکان و گەورەکانەوە.. منداڵ تووشی شەرم و ترس و نا ئارامی و نا ئازادی دەکا.

١٧- شەرم کردن، منداڵ تووشی تەنگەژە و پاڵەپەستۆی دەروونی و، کێشەی فسیۆلۆژی دەکا.. وەکو: سەر ئێشە، سک ئێشە، هەناسە سواری، نەرمەکۆکە، دڵەخورپێ، بێزاری، کەم خواردن.

١٨- منداڵی شەرمن، هەر بە هۆی شەرمکردنەوە، ڕقی لە قوتابخانەیە، چونکە بۆ ئەو شوێنی ترس و نائارامی و شەرمەزارییە.

١٩- بەراوردکردنی منداڵ، لە لایەن دایک و باوکی و مامۆستاکانییەوە، بە منداڵانی لەو زیرەکتر و پشکەوتووتر و بەختەوەرتر هەڵەیە و.. کار دەکاتە سەر دەروونی منداڵ و، تووشی شەرم و خۆبەکەمترزانین لەو منداڵانە دەکا.

٢٠- زۆر ڕەخنە لێ گرتن و، زۆر لێپێچینەوە و، زۆر لۆمەکردن و، زۆر تەریق کردنەوە و، زۆر تووڕەبوون لێی بە تایبەتیش لە بەردەمی هاوڕێکانیدا.. منداڵ تووشی شەرم دەبێ و.. ئەو هەستەی لا دروست دەبێ کە ناتوانێت کارێکی ڕاست و باش بکا.. هەمیشە لەوە شەرم دەکا و دوودڵە، کە کارێکی هەڵە بکا و ڕەخنەی لێ بگرن، یا پێی پێ بکەنن و توانجی لێ بدەن

و شەرمەزاری بکەن.

٢١- ئەو مندالآنەی، کە زۆر شوێنی نیشتەجێ بوونیان دەگۆڕێ و.. تێکەڵ بە کۆمەڵێک منداڵی نامۆ و نەسراو و، ڕووبەڕووی مامۆستایانی تازە دەبنەوە.. شەرم دەکەن و دەترسن.. ڕەنگە ئەمەیان شەرمێکی کاتی بێ و نەمێنێ.

چارەسەرکردنی شەرمی منداڵان.

ئەو چارەسەر و پێویستییانە چین.. بۆ ئەوەی منداڵی شەرمن و گۆشەگیر بکەن بە منداڵێکی ئاسایی و کۆمەڵایەتی .. زۆر بە کورتی لەم خاڵانەدا باسی چۆنییەتی چارەسەرکردنی منداڵانی شەرمن دەکەین:

١- پێویستە جۆری ئەو شەرم کردنە بزانن کە توشی منداڵەکەتان بووە.. شەرمی تێکەڵبوونە لەگەڵ کەسانی نامۆدا، شەرمی بەشداری کردنە لە چالاکییەکانی پۆل و قوتابخانەکەیەیدا، شەرمی ترسی بەشداربوونە لە چالاکییە کۆمەڵایەتییەکاندا، شەرمی پۆشینی جلوبەرگی تازەیە، شەرمی ترسی قسە بە هەڵەکردنە بە تەلەفۆن، شەرمی خوێندنەوەیە لە پۆلدا، شەرمی خۆبەکەمزانینە،... هتد.

٢- بە هیچ کلۆجێک نابێت دایک و باوک و مامۆستاکان، بە منداڵی شەرمن بڵێن تۆ (شەرمن)ی، لای خەڵکیش باسی شەرمکردنی مەکەن.
توێژینەوەکانی توێژینەران، جەخت لەسەر ئەوە دەکەن.. خستنە پاڵی ئەم جۆرە وشانە: (شەرمنۆک، گەمژە، لاسار، بێ دەسەڵات، ترسنۆک، بێ کەڵک، تەمەڵ، دەمردوو، گەلحۆ، خوێڕی،... هتد) کاردانەوەیەکی خراپیان لەسەر هەست و دەروونی منداڵی شەرمن دەبێت و، شەرمنتر و گۆشەگیرتر دەبێت.

٣- پێویستە دایکان و باوکان و مامۆستایان، ببنە پێشەنگ و نموونەی باشی کۆمەڵایەتی و، خووجوانی و ڕەوشت بەرزی.. چونکە منداڵان چاولێکەر و لاساییکەرەوەن، لە ئەمانەوە گەلێ شت وەردەگرن و فێردەبن.. لەم ڕووەشەوە پسپۆڕانی پەروەدە، ئامۆژگاریی دایکان و باوکان دەکەن، کە پەیڕەوی و بەرجەستەی ئەو جۆرە ڕەوشتە کۆمەڵایەتییانە بکەن.. کە منداڵەکانیان بەرەو کرانەوەی کۆمەڵایەتی وشەرم نەکردن و تێکەڵبوون دەبەن.. بۆ نموونە: با لە ئێوەوە فێربن و چاوتان لێ بکەن، کە بە کەسانێک دەگەن، دەست پێشکەربن لە (ڕۆژتان باش) یا (ئەم کاتەتان باش) .. وا ڕابهێنرێن کە بە ڕوویەکی گەش و خۆشەوە، بە زمانێکی نەرم و شیرینەوە پێشوازی لە میوانان بکەن و بە گەرمی بەخێرهاتنیان بکەن.. بەشداری لە گفتوگۆ

سەرچاوە
Serchawe

بكەن و.. قسە بەكەس نەبڕن و، بە هێمنی و بە دروستی، داكۆكی لە را و لە بۆچوونەكانی خۆیان بكەن.. ئەم جۆرە هەنگاوانە باشانە.. گیانی بەشداری كردن و لەیەك نێزگبوونەوە و تێكەڵبوونی كۆمەڵایەتی، لە بیر وهەستی منداڵانی شەرمن و گۆشەگیردا دەڕوێنێ.

٤- پێویست دایك و باوك یارمەتیی منداڵەكەیان بدەن، بۆ ئەوەی بە باشی لە خۆی بڕوانێ و خۆی بەكەم نەزانێ، چونكە منداڵی شەرمن، متمانە و باوەڕی بە توانی خۆی نییە.. لەوە دەترسێ كە لە هەوڵە كۆمەڵایەتییەكانیدا شكستی بهێنێ و ڕەتی بكەنەوە.

ڕۆڵی دایك و باوك و مامۆستاكان لەم ڕووەوە، ئەوەیە كە جەخت لەسەر ئەوە بكەن، كە شكستهێنانی جارێ یا دوو جار، كۆتایی ژیان و جیهان نییە.. بەڵكو ڕێگەیەكە بۆ باوەڕ بەخۆبوون و درێژەدان بە تێكۆشان و سەركەوتن، پێویستە مرۆڤ لە هەڵە و لە شكستییەكانی خۆی وانە و پەند وەربگرێ و، ڕاستیان بكاتەوە.. دەتوانن نموونەی زیندووی مێژووی چەندین گەورە و كەڵەناودارنی جیهانیان بۆ بگێڕنەوە.. كە هەردەم بێ هیوا نەبوونە و، لە سایەی بڕوایەكی بەهێز و ئیرادەیەكی پۆڵایین و كۆڵنەداندا، دوای چەندین شكستی و.. لە دوای چەندین كەوتن و هەڵسانەوە.. توانیویانە سەركەوتن بەدەست بهێنن.

٥- نابێ دایك و باوك، لە بەردەم هاوڕێكانی و خەڵكی تردا، لە منداڵەكەیان گرژ و تووڕە ببن و، ڕەخنەی لێ بگرن و سەرزەنشت و لۆمەی بكەن و، قسەی زەق و ڕەقی پێ بڵێن و هەستی ئازاربدەن.. بەڵكو دەكرێ بە شێوەیەكی ڕاست و دروست وای لێ بكەن كەخۆی هەست بە هەڵەكانی بكا و، لێیان پەشیمان بێتەوە و داوای لێبووردن بكا و، ڕاستیان بكاتەوە.

٦- یارمەتیی منداڵەكەتان بدەن، بۆ ئەوەی جار لە دوای جار باشتر بە لای باشیدا بگۆڕێت.. فشاریش مخەنە سەری بۆ ئەوەی كارێك بكا، كە لە توانای ئەودا نییە، یا حەزی لەو كارە نییە و، نە توانین و ئەنجام نەدانی ئەو كارە، ببێتە هۆی شەرمەزاری و تەریق بوونەوەی.

لەگەڵیدا بەو هەنگاوانەش دەست پێ بكەن، كە كەمتر ڕامان و دامانی دەكەن.. بۆ نموونە: هانی بدەن بە زەردەخەنە و بە ڕووخۆشییەوە پێشوازی و بەخێرهاتنی میوانان بكا.. ئەگەر لە جاری یەكەمدا شەرم بكا و، ئارەزووی قسەكردن و، دانیشتنی لەگەڵیاندا نەبێ، زۆری لێ مەكەن.. بابمێنێت بۆ جاری دووەم و جاری سێیەم.. بەم شێوەیە هێدی هێدی شەرمی دەشكێ و ڕووی دەكرێتەوە و، تێكەڵ دەبێت و، لەگەڵ باری كۆمەڵایەتیدا ڕادێ و ئاسایی دەبێتەوە.

٧- منداڵەکەتان هان بدەن، بۆ ئەوەی گەشە بە بەهرە و توانا و بە حەز و بە ئارەزووەکانی بکا.. ئارەزووەکانی خۆتان مەسەپێنن بە سەریدا.. یارمەتیی ئەوەی بدەن ، کە بەسەر هەستی خۆبەکەمزانین و بێ دەسەڵاتیدا زاڵ بێت.

٨- منداڵەکەتان سەرپشک بکەن، با بە سەربەستی و ئازادی هاوڕێکانی خۆی هەڵبژێری.. با جۆر و رەنگی جلوبەرگەکانیشی بە دڵی خۆی بن.. نەک ئێوە چیتان بە دڵە دەبێ ئەوەی بوێ و ئەوە لەبەربکا.. ئەوش ناڵێم نابێ شارەزایی و را و تاقی کردنەوەکانی خۆتان بۆی باس نەکەن.

٩- منداڵەکەتان لەسەر وەرگرتن و بەخشین رابهێنن.. هانی بدەن کە پەیوەندی لەگەڵ منداڵانی تردا ببەستێ.. کۆمەڵایەتی بێ و رووحی یارمەتیدان و هاوکاری هەبێ.. بە کۆمەڵ ژیان و پێکەوە کارکردنی هەنگ و مێرووڵەی بە نموونە بۆ بهێننەوە.. هانی بدەن هەردەم گەشبین بێ و رەشبین نەبێ.. هەموو ئەم جۆرە بیرۆکانە، دەبنە هاندەرەی و، دەبنە هۆی متمانە و باوەڕبەخۆبوونی.

١٠- کە منداڵەکەتان کار و سەرکەوتنێکی باشی بە دەست هێنا.. ستایش و ئافەرین و دەستخۆشیی لێ بکەن و پێخۆشحاڵیی خۆتانی بۆ دەربڕن و.. خەڵاتی بکەن.. بەڵام خەڵاتەکەتان لە هەمان کاتدا بێ.. چونکە منداڵ لە کات تێ ناگا و ئارامی نییە و، ناتوانێت بۆ ماوەیەک چاوڕێ بکات.

١١- منداڵەکەتان هان بدەن، کە باوەڕی بە شەرم نەبێ.. با تێکەڵی کەسانێکی نامۆ ببێ.. تا کەسانی نامۆ بناسێ و بدوێنێ ترسی دەشکێ و شەرمی نامێنێت.

١٢- با دایک یا باوک، سەرگوزشتەی ژیانی خۆی بۆ منداڵەکەی باس بکا.. کە چون بە منداڵی شەرمی دەکرد و.. دواتر شەرمی شکاوە و، بووە بە کەسێکی ئاسایی و کۆمەڵایەتی.. بە هۆی بەشداری کردنیشی لە چالاکییە وەرزشی و هونەری و کۆمەڵایەتییەکانی قوتابخانەکەیان و لە دەرەوەدا.. چەندین دەسکەوت و سوودی لە سایەی کرانەوە و شەرم شکاندنەکەیدا بە دەست هێناون.

١٣- لەماڵەوە لەگەڵ منداڵەکەتاندا، شانۆگەریی (میوان و خانەخوێ) ساز بکەن.. با منداڵە شەرمنەکەتان، رۆڵی خاوەن ماڵ وەربگرێ.. ئێوەی دایک و باوکیشی رۆڵی میوانتان هەبێ.. با شەرمی بشکێ و فێری ئەوەبێ، کە بە زەردەخەنە و بە روویەکی گەش و خۆشەوە.. پێشوازی و بەخێرهاتنی میوانەکان بکا.. ئەگەر هەمان شانۆگەریتان دووبارە کردەوە.. رۆڵەکان

بگۆڕن.. با ئەم جارەیان منداڵەکەتان ڕۆڵی میوانێک بنوێنێت.. ئەمە ڕێگایەکی زۆر باش و ئاسانە بۆ کرانەوە و چارەسەرکردنی شەرم و ترس و گۆشەگیریی منداڵەکەتان.

١٤- هانی منداڵەکەتان بدەن، ئەو ئازاییەتە ئەدەبییەی هەبێ، کە بەبێ ترس و شەرم بە ڕاشکاوی گوزارشت لە هەست و نەست و، لە ڕا و بۆچوونەکانی خۆی بکا، توانای خۆشی بسەلمێنێ و.. ئەو هەلانەش لە دەستی خۆی نەدات کە بۆ پشکەوتنی بۆی ڕەخساون یا دەرەخسێن.. لەوەش دڵنیابێ کە دایک و باوکی و مامۆستاکانی.. گوێی لێ دەگرن و ڕێز لە ڕا و بۆچوونەکانی دەگرن.

١٥- منداڵەکەتان، بە شێوەیەکی خراپ لەگەڵ منداڵانی لەو باشتر و زیرەکتر و بە تواناتر و بەختەوەرتر بەراورد مەکەن.. بۆ نموونە لە ڕووی مەدەن کە:

(دیلان لە تۆ باشترە، جوان لە تۆ زیرەکترە، نمرەکانی شڤان لە نمرەکانی تو بەرزترن، تۆش چاو لە گەشبین ی خوشکت بکە،... هتد) ئەم بەراوردکردنانە دەبنە هۆی شەرمکردن و خۆبەکەمزانی و هەست کردنی کەمتوانیی منداڵەکەتان.

١٦- خۆشەویستی و سۆزبەخشین و ڕێزگرتن لە کەسایەتیی منداڵەکەتان.. زۆر گرنگ و بەسوودن.. ڕێخۆشکەرن بۆ زانینی هۆکارەکانی شەرم و گۆشەگیریی منداڵەکەتان و.. ڕێگاکانی چارەسەرکردنیشیان ئاسانتر و کورتر دەکەنەوە.

١٧- پێویستە دایک و باوک، لایەنە بەهێز و بێ هێزەکانی منداڵەکەیان بزانن.. پاڵپشت و هاندەری خاڵە بەهێزەکانی بن و بەردەوام بێ لێیان و زیاتریش گەشیان پێ بکا.. چارەسەری پێویست و دروستیش بۆ خاڵە لاوازەکانی بدۆزنەوە.

١٨- منداڵەکەتان هان بدەن، بۆ ئەوەی لە قوتابخانەکەی و، لە دەرەوەی قوتابخانەکەشیدا لە چالاکییە وەرزشی و هونەری و ئەدەبی و کۆمەڵایەتییەکاندا بەشداری بکات.. واش بکەن کە لە چالاکییە تەنیاییەکانی دووری بخەنەوە، وەکو دانیشت بۆ ماوەیەکی زۆر لە بەردەم تەلەفزیۆندا، یاری کردن بۆ ماوەیەکی درێژ بە ڤیدیۆ و ئەتاری و پلەیستێشن.. ئەگەر کرا لە ماڵەوە فێری هەڵپەڕکێ یا گۆرانی یا هەر چالاکییەکی ترێ کۆمەڵایەتی بکەن.. بە مەبەستی رووکرانەوە و شەرم شکاندن و، هاوکاری و ئەنجامدانی کاری بە کۆمەڵ.

١٩- هێندە لە پارێزی منداڵەکەتان مەبن و، زیادەڕۆیی لە وریابوونیدا مەکەن و هەموو کاتێکتان بە ئەووە بەسەر

مەبەن.. وریاش بن کە لە منداڵانی خەڵکی بە جیاوازتر و بە زیاتری مەزانن.. مەڵێن لە دڵمان نایەت و تاقانەیە و نابێ هیچ بکات.. ئەگینا لە دابین کردنی هەموو پێداویستییەکانیدا پشت بە ئێوە دەبەستێ..

پێویستە وا رای بهێنن کە ئەو کارانەی بۆی دەکرێ با بیکا.. بۆ نموونە خۆی جلوبەرگەکانی لەبەربکا و خۆی خۆی برازێنێتەوە و خۆی جلەکانی هەڵواسێ..

پارەی بدەنێ با بچێ لە فرۆشگاکەی نێزگ ماڵتان کیلۆیەک پەتاتە یا ترێ بکڕێ.. با خۆشی رەنگی جلوبەرگەکانی هەڵبژێرێ.. ئەم کارە بچووکانە، بڕوای بە توانای خۆی پێ دەبەخشن و.. سەربەست دەبێ لە بنیاتنانی کەسایەتی خۆیدا.

٢٠- پێویستە بە چاوی یەکسانییەوە، مامەڵە لەگەڵ کچەکەتان و کوڕەکەتاندا بکەن و.. جیاوازی مەکەن لە نێوانیاندا.. وشەی (شوورەیی)ش، مەکەن بە کۆسپ و بەربەست لە رێی خواست و ئارەزووەکانی کچەکەتان.. یا هەر لەبەر ئەوەی کە مێینەیە، هەموو شتێکی لێ بکەن بە نابێ و بە (بقە) یە.

٢١- بە تەنیای و بە پەنهانی، منداڵەکەتان لە هەڵەکانی ئاگادار بکەنەوە.. بە شێوەیەکی ئەوتۆ کە رووشکێنی مەکەن و، ئازاری هەست و دەروونی مەدەن.

٢٢- ناکۆکی و کێشەکانی نێوان دایک و باوک و، مشومڕ و هاواریان لە بەردەم منداڵەکەیاندا.. کاریگەرییەکی خراپی لەسەر دەروونی منداڵەکەیان دەبێت و لە ژیانی داهاتوویدا بە خراپی رەنگ دەداتەوە.

٢٣- هانی منداڵەکەتان بدەن کە بەشداری لە (ئاهەنگی جەژنی لە دایکبوون)ی هاوڕێکانیدا بکات و دیارییان پێشکەش بکات.. ساڵانەش لە یادی جەژنی ساڵرۆژی لە دایکبوونی خۆیدا.. ئاهەنگ سازبکات و بانگی هاوڕێکانی بکات..

بەشداری کردنی لەم بۆنانەدا زۆر بەسوودن و، دەبنە هۆی ترس رەوانەوە و کرانەوە ساڕێژکردنی شەرم وگۆشەگیریی و. تێکەڵ بوونی بە منداڵانی تر.

٢٤- کە دایک و باوک بۆ میوانی دەچن، پێویستە منداڵەکەشیان لەگەڵ خۆیاندا بەرن، بەبێ ئەوەی کە پێش وەخت هەڕەشەی لێ بکەن و، کۆمەڵێک مەرجی بۆ دابنێن.. وەکو (لە شوێنێک دابنیشە و هەڵمەستە، دەست بۆ هیچ مەبە، قسە

سەرچاوە
Serchawe

نەکەیت،...) لە جیاتیی ئەم هەڕەشانە.. با دایک و باوکی بە زەردەخەنەوە چەند ئامۆژگارییەکی بکەن، مەبەستیان لە سەردانەکەیان بۆ روون بکەنەوە.. ئەم سەردانانە شەرمی منداڵ دەشکێنێ و، تێکەڵ بە خزم و ئاشنا و هاوڕێکانی دایک و باوکی دەبێت و، تێکەڵی منداڵەکانیان دەبێت.

٢٥- پێویستە ژینگەی ماڵەوەی منداڵ، زەمینەیەکی پڕ لە سۆز و خۆشەویستی و خۆشی و ئاشتی و تەبایی و نەرم و نیانی و رێزگرتن و لێبووردەیی بێ لە نێوان ئەندامانی خێزانەکەیدا.. منداڵی شەرمن لە ماڵێکی وەهادا گەورە ببێ.. هەست بە دڵنیای و ئاسوودەیی دەکا و، شانازی بە خێزانەکەیانەوە دەکا.

٢٦- هانی منداڵەکەتان بدەن، لە ئاهەنگێکی قوتابخانەکەیدا، یا لە بۆنەیەکدا وتەیەک پێشکەش بکات، بۆ نموونە: لە رۆژی دایکدا، لە رۆژی مامۆستادا، بە بۆنەی جەژنی نەورۆزەوە، لە رۆژی جیهانی منداڵاندا، لە یادی ساڵرۆژی دامەزراندنی کۆماری کوردستان لە مەهاباد دا، یا لە هەر بۆنەیەکی تردا بێت..

دەستخۆشی و ئافەرینی لێ بکەن و.. دیارییەکشی پێشکەش بکەن.

٢٧- هانی منداڵەکەتان بدەن، لە کاتی قسەکردن لەگەڵ یەکێکدا، ئاسایی بێت و شەرم نەکات و، چاوی ببڕێتە چاوی.. بەم شێوەیە رووی دەکرێتەوە و ترس و شەرمی نامێنێ.

٢٨- کاتێ کە منداڵە شەرمنەکەتان، لەگەڵ خوشک و براکەیدا، گرژی دەکەوێتە نێوانیانەوە.. لێی گەڕێ و، بزانە خۆی چی دەکا و، چۆن چارەسەری دەکا.

٢٩- پێویستە دایک و باوکی منداڵی شەرمن و گۆشەگیر، پەیوەندییەکی باش و راگۆڕینەوەی بەردەوامیان لەگەڵ گەڵ پسپۆری دەروونی و لەگەڵ قوتابخانەکەی و مامۆستای رابەری پۆلەکەیدا هەبێت.. تا پێکەوە و بە هاوکاری لە هۆکارەکانی شەرم کردنی منداڵەکەیان بزانن و.. چارەسەری پێویستی بۆ دابنێن.

٣٠- بێگومان رۆڵی قوتابخانە و مامۆستاکان.. لە رۆڵی ماڵەوە و دایک و باوکی منداڵ کەمتر نین و، هەردووکیان تەواوکەری یەکترین.. پێویستە مامۆستاکان بەبێ جیاوازی کردن لە نێوان قوتابییەکاندا، بە دڵێکی گەورەوە و، بە هەست کردن بەو پەیام و ئەرکە گرنگ و پیرۆزەی لە ئەستۆیاندایە.. بە خۆشەویستی و سۆزێکی دایک و باوکانەوە بیان لاوێنن،

بەشی یەکەم

بە زەردەخەنەی ناسک و بە زمانێکی شیرین و بە روویەکی گەش و خۆشەوە، مامەڵە لەگەڵ قوتابییەکانیاندا بکەن.. بە منداڵی خۆیان، یا بە خوشک و برا بچووکی خۆیانیان بزانن.. ئەم منداڵانە ئامانەتن لە بەردەست مامۆستاکاندا.

پێویستە هەموو ساڵێک ڕۆژی یەکەمی دەست پێ کردنی خوێندن.. وەکو ڕۆژێکی جەژن بێت.. چەند چالاکییەکی هەمەڕەنگەی کۆمەلایەتیی خۆش پشکەش بکرێن.. منداڵە تازەکانی پۆلی یەکەمینیش، کە یەکەمین ڕۆژی هاتنیانە بۆ قوتابخانە.. یەک یەک خۆیان بناسێنن وچەپڵەیان بۆ لێ بدەن.. شیرینیشیان پێ بدەن.. تا ئەوەی قوتابییە تازانە، قوتابخانە بەشوێنی ترس و بێزاری نەزانن.

نابێ مامۆستاکان منداڵانی شەرمن پشتگوێ بخەن و پەراوێزیان بکەن.. بەڵکو پێویستە زیاتر لێیان نێزگ ببنەوە و زیاتر هانیان بدەن و یارمەتیان بدەن.. وایان لێبکەن کە ترس و شەرمیان نەمێنێ و.. بەشداری لە چالاکییە هەمەجۆرەکان و لە تیپ وگرووپەکانی پۆلەکەیان و قوتابخانەکەیان بکەن و.. ڕۆڵیان هەبێت.. تا ئەو هەستەیان لا دروست بێت کە مامۆستاکان خۆشیان دەوێ و بایەخیان پێ دەدەن.. گۆشەگیرییان نامێنێ و لەتیپ و گرووپەکان و لە ناو پۆلەکەشیاندا، ئازایەتی و حەزی خۆدەرخستن و خۆبردنەپێشەوەیان لادروست دەبێت، پەیوەندی هاوڕێتی دروست دەکەن و.. بناغەی ژیانی کۆمەڵایەتی بنیات دەنێن.

پێویستە ئاماژەی ئەوەش بکەین ، کە ئەو هەنگاوانەی سەرەوە.. تەنها چارەسەرن.. مەرج نییە هەموو منداڵێکی شەرمن، پێویستی بە هەموو ئەو چارەسەرانە هەبێت.. چونکە هەر منداڵێک تایبەتی مەندیی خۆی هەیە.. لەوانەیە شەرم کردن لە منداڵێکەوە بۆ منداڵێکی تر جیاوازی هەبێت.. بۆ نموونە لەوانەیە منداڵێک لە خوێندنەوەدا شەرم بکا.. بەڵام لە قسەکردن و لە گفتوگۆدا ئاسایی بێ و شەرم نەکا.. شەرم بکا هەڵپەڕێ.. بەڵام لە یاری دا شەرم نەکا.

باشییەکانی شەرمی منداڵان:

سەرەڕای لایەنە نێگەتیڤەکانی شەرمی منداڵان.. هەندێ لایەنی بەسوود و باشیشی هەیە:

١- منداڵی شەرمن، لە قوتابخانەدا، لە کاتی وتنەوەی وانەکانەکان لە پۆلدا.. گوێگرێکی باشە و بە وردی سەرنج دەدا و هۆش و بیری لای مامۆستاکەیەتی.

٢- منداڵی شەرمن، زۆر بە کەمی تووشی کێشە و گرفت و ئاریشە دەبێ.

٣- منداڵی شەرمن، لە لای گەورەکان خۆشەویستە.. چونکە مامەڵەکردن لە گەڵیدا ئاسانترە.

سەرچاوە
Serchawe

٤- منداڵی شەرمن، لەلای هاوڕێکانیشی خۆشەویستە.. چونکە بێ وەیە و شەڕانی نییە.

لە کۆتاییدا، دەمەوێ ئەوە دووپات بکەمەوە.. کە هاوکاری کردن لە نێوان ماڵ و قوتابخانەدا، لە نێوان دایکان و باوکان و مامۆستاکاندا زۆر گرنگە و پێویستە.. بۆ ئەوەی پێکەوە پلانێکی یەکگرتوو دابنێن و نەخشەڕێگایەکی باشی کارکردنیان هەبێ.. بۆ چارەسەرکردنی شەرم و گۆشەگیریی منداڵەکانیان.

٥ی نۆڤەمبەری ٢٠١٢

رۆشنبیریی منداڵان.

وشەی (رۆشنبیری) لە زمانی شیرینی کوردیماندا، هاومانای وشەی (کولتوور)ە لە زمانەکانی ئەوروپادا.

شارەزایانی بواری زمان دەڵێن: "رۆشنبیری، بریتییە لە زەینتیژی و، زیرەکی و، بلیمەتی و، زۆرزانی و، دانەمان".

وەکو زاراوەش، رۆشنبیری بریتییە لە شارەزایی گشتی لە زانست و زانیاری و، لە هونەر و، لە کەلەپوور و، لە شێوازی باوی ژیان و، لە چالاکییە کۆمەڵایەتییەکان و، لە چاکسازی و لە گۆڕانکارییەکانی سەردەم.

رۆشنبیری، بەرهەمی ساڵێک و دوو ساڵ نییە، بەڵکو بەرهەمی کۆشش و چالاکییە هەمیشەییە لێکدانەبڕاوەکانی مرۆڤە، کە بە درێژایی قۆناغەکانی مێژوو.. نەوە لە دوای نەوە بۆ یەکتریان گواستۆتەوە.. هەر نەوەیەکیش کومەڵێک دەستکاریان کردووە و کۆمەڵێک شتیان لە رۆشنبیریی نەوەی پێش خۆیان لابردووە و، کۆمەڵێک بابەتی تازەی پەسەند و پێویستی تریان خستۆتە سەری و.. بەرگێکی نوێیان لەبەرکردووە.

بنیاتنانی رۆشنبیری لە بنیاتنی قەڵایەکی بەرز دەچێت، کە هەر بەردێکی بۆ زیاد بکرێ قەڵاکە بەرزتر دەبێ و، هەر بەردێکیش لەو بەردانە، شوێنێکی گرنگیان لە قەڵاکەدا هەیە.. هەر بەم شێوەیەش قەڵای رۆشنبیری، بە چین لەسەر چینی رۆشنبیری، بەرز بۆتەوە، تا زانست و زانیاریی زیاتری بخەینە سەر بەرزتر و بەرزتر دەبێتەوە.. قەڵای رۆشنبیری، قەڵایەکی بەردین نییە، قەڵایەکی بنیاتنراوە لە زانست و زانیاری و، لە هونەر و، لە رۆشنبیریی گشتی، کە زادەی بیر و ئەندێشەی رۆشنبیرانە.

هەردەمیش رێز لەو راستییە دەگرین، کە ئەمڕۆمان لەسەر پەرگەمای دوێنێمان چنراوە.. سبەینێشمان درێژەدەری ئەمڕۆمان

سەرچاوە
Serchawe

دەبێت.. بەڵام نە ئەمڕۆمان وەکو دوێنێمانە و.. نە سبەینێشمان وەکو ئەمڕۆمان دەبێت.. چونکە مرۆڤ هەردەم چاوی بڕیوەتە بەرهەم و وەدەستهێنانی زیاتر و باشتر و تازەتر و مۆدێرتر.. گەر وا نەبوایە ژیان دەچەقی و گۆڕانکاری و داهێنان نە دەهاتنە کایەوە.. چەقین و وەستانیش مردن و کۆتاییە.

هەر ڕۆشنبیرییە، مرۆڤی لە ئاژەڵەکانی تر جیاکردۆتەوە.. ئاژەڵەکان لە بوونیانەوە لەسەر زەوی و لە ناو ئاودا، تا ئەمڕۆ گۆڕانکارییەکی ئەوتۆ لە ژیان و گوزەرانیاندا ڕوویان نەداوە، کە شایەنی باسکردن بن.. بەڵام مرۆڤ بە بیرکردنەوە و بە هەوڵ و کۆششی لە شۆڕشێکی پێشکەوتن و داهێنانی هەمیشەییدایە.. بۆ باشکردنی ژیانی و، خۆشترکردنی گوزەرانی، بۆ گۆڕانکاری و چاکسازی و ئاسانکاری لە شێواز و ڕێبازی ژیانیدا.. بۆیە مرۆڤ بە (گیانەوەرێکی ڕۆشنبیر) ناودەبرێت.

هەر کۆمەڵگەیەکیش، خاوەنی ڕۆشنبیریی خۆیەتی و، جیاوازە لەگەڵ ڕۆشنبیریی کۆمەڵگەیەکی تر. ئەم جیاوازییەش بۆ جیاوازی لە نێوان توخم و ڕەچەڵەکی نێوان مرۆڤەکانی کۆمەڵگەکە ناگەڕێتەوە، بەڵکو بۆ زیادی و کەمی لە چەند و چۆنییەتی ڕۆشنبیری دەگەڕێتەوە.. بۆ شێواز و گواستنەوەی ڕۆشنبیری لە هەر کۆمەڵگەیەکدا بۆ نەوەی دوای خۆی دەگەڕێتەوە.. بەڵام سەرەڕای ئەم جیاوازییانەش، لە ئەمڕۆدا بە هۆی جیهانگیری و، پەیوەندی و لە یەک نزیک بوونە.. کۆمەڵێک خاڵی هاوبەش و لە یەکچوونی ڕۆشنبیری لە نێو گەلاندا هەن.. جیاوازییەکانیش تا دێت کەمتر دەبنەوە.

ڕۆشنبیری بە گشتی، بریتییە لە فێربوون و، لە وەدەستهێنانی زانست و زانیاریی هەمەچەشنە و، شارەزایی مرۆڤ لە بارەی شێوەی ژیان و، لە بیر و باوەڕ و ، لە هەست و نەست و، لە ئاراستە و ئایدۆلۆژیی مرۆڤ، لە وەرگرتن و لە بەخشین.

کە دەڵێین: فڵانە کەس ڕۆشنبیرێکی شارەزا و بە توانا و باڵادەستە. واتا شارەزای بواری زانست و زانیاری و ئەدەب و هونەر و لایەنەکانی تری ژیانە.. ئاگای لە گۆڕان و تازەگەری و پێشکەوتن و داهێنان هەیە.. دەتوانێت بە جوانی و دروستی گوزارشت لە ڕا و بۆچوونەکانی خۆی بکات و، تاوتوێی بارودۆخەکان بکات و، تا ڕادەیەکیش توانای بۆچوون و پێشبینی کردنی لە گۆڕان و ڕووداوەکانی داهاتوودا هەبێت.. ئەمانە و کۆمەڵێک پێوەری ڕۆشنبیریی تر هەن، بۆ دانان بە ڕۆشنبیریی هەر کەسێکدا.

بابەتی ڕۆشنبیری گشتی، بابەتێکی فراوان و بەربڵاوە.. باسکردن و شیکردنەوەی، بە قووڵی و تەسەلی، کاری شارەزا و تۆژێنەر و پسپۆرانی ئەم بوارەیە.

بەشی یەکەم

من لە ڕێی ئەم کورتە پێشەکییەی سەرەوە.. ویستم بێمە سەر باسی ڕۆشنبیریی منداڵان.. کە بە کورتی و چڕی سەرنجی خۆم لەم بارەیەوە دەخەمەڕوو.

لەم ڕوانگەیەوە کە، (منداڵان بەشێکن لە ئەمڕۆ و.. هەموو ئایندەشن..).

قۆناغی منداڵی، گرنگترین و، ناسکترین و، هەستیارترین قۆناغە، لە دروستکردنی کەسایەتی منداڵدا.. زۆربەی تۆژێنەران و دەروونناسانی منداڵان، جەخت لەسەر ئەوە دەکەنەوە، کە پێنج ساڵی یەکەمی تەمەنی ژیانی منداڵ، بە پیترین و گرنگترین قۆناغی منداڵییە.. هەر لەم قۆناغەدا سیماکانی کەسایەتی منداڵ دەردەکەون و، پێشبینی چۆن کەسایەتییەکی داهاتووی لێدەکرێت.

شایانی باسیشە، لە ئەمڕۆدا پەروەردە بریتی نییە، لە تەنها فێرکردنی زانست و زانیاری.. بەڵکو ئەم سنوورەی تێپەڕاندووە و، هەموو ئەو لایەنانە دەگرێتەوە، کە پەیوەندیان بە ژیانی منداڵەوە هەیە.. بۆ ئەوەی ئەو ئامانجە بەرز بێتەدی کە پەروەردە خوازیارێتی..

لەم ڕووەوە، جۆن دێوی دەڵێ: "منداڵ ئەو خۆرەیە، کە هەموو دامودەزگا پەروەردەییەکان، بە دەوریدا دەسووڕێنەوە..". هەروەها سیمۆنز دەڵێ: "پەروەردەکردنی منداڵ، بیست ساڵ بەر لە دایکبوونی دەست پێدەکات.." مەبەستی سیمۆنز، لە پەروەردەکردنی دایک و باوکی منداڵە، کاتێ کە ئەوان منداڵ بوون و پەروەردە کران، ئێستاش نۆرەی ئەوانە کە منداڵەکانیان پەروەردە بکەن.

بەداخەوە، بە ڕادەی ئەو گرنگییەی قۆناغی منداڵی، وەکو پێویست ئاوڕێکی تەواو لە منداڵان نەدراوەتەوە.. تا ئەمڕۆش لە زۆربەی وڵاتانی جیهاندا، بەشێکی زۆری منداڵان لە مافەکانیان بێبەشن و پێداویستییەکانی گەشەکردن و پێشکەوتن و ژیانێکی ئاساییان بۆ دابین نەکردوون.. بە هەژاری و کوێرەوەری و هەناسەساردی دەژین.

ڕۆشنبیریی منداڵان، بەشێکی گرنگە لە ڕۆشنبیری گشتی.. بەڵام ڕۆشنبیریی منداڵان تایبەتمەندی خۆی هەیە، چونکە منداڵان لە ڕووی جەستەیی و بیر و هۆشەوە، توانا و ئاستێکی دیاریکراویان هەیە.. منداڵان خاوەنی فەرهەنگی زمانی ساکاری خۆیانن.. شێوازێکی تایبەتیی خۆیان هەیە لە گوزارشتکردن و دەربڕینی هەست و سۆزیان .. ڕێگای خۆیان هەیە بۆ وەدەستهێنانی پێداویستیەکانیان.. بە کورتی ئەوان خاوەنی جیهانی تایبەتیی خۆیانن، کە لەگەڵ جیهانی گەورەکاندا جیاوازی هەیە.

بەشی یەکەم

ڕۆشنبیریی منداڵان، بریتییە لە تێکەڵەیەک لەو شتانەی کە لە دایک و باوک و لە خێزانەکانیانەوە، یا لە باخچەی ساوایان و قوتابخانەکانیانەوە وەری دەگرن، لەو داب و نەریتەی پێیان دەگا و چاوی لێدەکەن، لەو زانست و زانیارییانەی وەری دەگرن، لە کارتێکردنی هونەر، لەو شتانەی کە باوەڕیان پێی هەیە، لە سەرنج و تێڕوانین و، لە تاقیکردنەوەکانی ژیانی خۆیان.

ڕۆشنبیریی منداڵان، گرنگترین شێواز و کۆڵەکەی پەروەردەییە، بۆ گەشەکردن و پێشخستنی بیر و ئەندێشەی منداڵان، بۆ وروژاندنی تواناکانی ناخی دەروونیان.

بەپێی قۆناغەکانی تەمەنی منداڵی، ڕۆشنبیریی منداڵان، لقی لێدەبێتەوە و، بێگومان ئاستی ڕۆشنبیریی منداڵێکی تەمەن پێنج و شەش ساڵان، وەکو ئاستی ڕۆشنبیریی منداڵێکی تەمەن نۆ و دە ساڵان نییە.. چونکە جیاوازییان لە تەمەن و جەستە و لە بیر ئەندێشە و، لە زمانـدا هەیە.. جیاوازیان لە توانای فێربوون و وەرگرتن و بەخشیندا هەیە.. جیاوازیان لە دەربڕین و گوزارشتکردندا هەیە.. کەواتە ئاستی ڕۆشنبیریشیان لەگەڵ تەمەنەکانیادا دەگونجێت.

ئەمڕۆ گەلە پێشکەوتووەکان و تازەگەشەکردووەکان، بایەخێکی زۆر بە ڕۆشنبیریی منداڵان دەدەن، چونکە لەو ڕاستییە دڵنیان، کە هیوا و ئامانج و خواستەکانیان و، دەستەبەرکردنی داهاتوویەکی شیاوتر، لە سایەی پەروەردەکردن و ڕۆشنبیریکردنی دروستی منداڵانی ئەمڕۆدا دێنە دی.. منداڵانی ئەمڕۆن دەبنە بەڕێوەبەری دەهاتوو.

بۆ دەستەبەرکردنی ئینتیمای منداڵان، بۆ بەهێزکردنی گیانی بەرپرسێتیان، بۆ ئەوەی بتوانن بە شێوەیەکی دروست و باش لەگەڵ ئەم سەردەمە جەنجاڵەدا، هەڵبکەن و دەربەرن، بۆ ئەوەی بۆ ئایندەیەکی گەشتر و باشتر ئامادەبکرێن.. پێویستە پێداویستییەکانی گەشەکردن و پێشکەوتنی توانا و بەهرە و ئارەزووەکانیان بۆ دابین بکەین.. بە چاوێکی پڕ لە ڕێزەوە لە هەوڵ و چالاکییەکانیان بڕوانین.. هەمیشە پاڵپشت وهاندەریان بین و، خۆشەویستیی خۆمانیان پێ ببەخشین.

دەبێ ئەوەش لەبەرچاوبگرین، کە منداڵانی ئەمڕۆ، منداڵانی سەدەی بیستەمی رابردوو نین.. منداڵانی ئەمڕۆ لە سایەی پێشکەوتن و داهێنانی سەیر و سەمەرەی تەکنۆلۆژیای تازەوە.. بە هۆی زۆربوونی میدیا و کتێبی ڕەنگاوڕەنگەوە.. بە هۆی ئینتەرنێتەوە.. ڕۆشنبیرتر، زۆرزانتر، چاوکراوەتر بوونە.. ئاسۆی بیر و ئەندێشەیان ڕووناکتر و فراوانتر بووە.. فەرهەنگی وشە و زمانیان دەوڵەمەنتر بووە.. پێداویستییەکانیان زیاتر بوونە.. خەون و هیواکانیان گەورەتر بوونە.. بۆیە پێویستە گۆڕانکاری لە شێواز و لە ڕێباز و لە هۆکانی پەروەردەکردن و ڕۆشنبیریکردنی منداڵان بکرێن.. منداڵان تا ڕۆشنبیرتربن،

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

زانیاری و زانستی زیاتر وەردەگرن و، باشتر گوزارشت لە هزر و لە ناخی خۆیان دەکەن و، زیاتریشمان پێ دەبەخشن.

ئەگەرچی چاودێریکردن و بایەخدان و هاندان و رۆشنبیریکردنی منداڵان، ئەرکێکی گشتییە و، لە ئەستۆی هەموو لایەنەکاندایە.. بەڵام چوارلایەن هەن کە گەورەترین لایەنی بەرپرسن و، زیاتر کاریگەرییان لە پەروەردەکردن و، لە رۆشنبیریکردنی منداڵاندا هەیە.. ئەم چوار لایەنەش: خێزان، قوتابخانە، میدیا و راگەیاندن، ژینگەی کۆمەڵایەتی.. چونکە منداڵان، قۆناغی منداڵییان لە سایەی ئەم لایەنانە بەسەردەبەن.. بۆیە هەریەکەش لەم لایەنانە شوێن پەنجەیان لە پەروەردەکردن و رۆشنبیریکردنی منداڵاندا دیارە و.. رەنگدانەوەی راستەوخۆیان لە رەوشت و رەفتار و هەڵسوکەوت و، لە بیرو بۆچوون و، لە رێڕەوی ژیانی ئەمڕۆ و، لە داهاتووی منداڵاندا هەیە.

وڵاتە پێشکەوتووەکان، بەر لە منداڵ بوون، زۆر بایەخ بە رۆشنبیریکردنی دایکان و باوکان دەدەن، تا بتوانن منداڵی رۆشنبیر و تەندروست پێبگەیەنن.. ئەلبێرت هۆبارد دەڵێ: "ئەگەر دەتەوێ منداڵی ژیر و زرنگت هەبێت، زانا و رۆشنبیربە.."

گرنگترین کۆڵەکەکانی رۆشنبیریی منداڵان:

یەکەم: خێزان، خێزان بناغەی پێکهێنانی کۆمەڵە.. خێزان، بە یەکەمین و گرنگترین کۆڵەکەی رۆشنبیریی منداڵان دادەنرێ.. خێزان بەرپرسیارێتییەکی گەورە و گرنگی لە ئەستۆدایە، ئەویش گۆشکردن و، بە دروستی پەروەردەکردن و، رێنماییکردن و، ئاراستەکردنی راستی منداڵانە.. ئەرکیانە کە بایەخ بە گەشەکردنی بەهرە و تواناکانی منداڵەکانیان بدەن، فێریان بکەن بۆ وەرگرتنی زانست و زانیاری.. مندااڵان بە زۆری لە خێزانەکانیانەوە فێری خوو و رەوشتی باش و بەرز دەبن.. بۆیە دەبێ دایکان و باوکان، ببن بە پێشەنگ و بە نموونەی باش بۆ منداڵەکانیان.

دووەم: کتێب کتێبخانە، خوێندنەوە بووە بە یەکێک، لە هەرە پێویستییەکانی مرۆڤی ئەم سەردەمە.. کە لە دوای هەڵمژینی هەوای پاک و خواردن و خواردنە و نووستن و یاری کردن، ریزبەندی دێتە سەر خوێندنەوە.. پێویستە هەر لە منداڵییەوە، منداڵەکانمان بۆ خوێندنەوەی کتێب و گۆڤاری هەمەجۆرە هان بدەین.. تا رابێن و خوو بە خوێندووەوە بگرن.. چونکە خوێندنەوە گرنگترین هۆی فێربوون و وەرگرتنە، یەکێکە لە کۆڵەکە گرنگەکانی رۆشنبیریی منداڵان.. ئەمڕۆ لە وڵاتە پێشکەوتووەکاندا، لە هەر شار و شارۆچکە و گوندێکدا، لە هەر گەڕەکێکدا، لە هەر ماڵێکدا، کتێبخانە هەیە و، پڕن لە کتێب و گۆڤاری هەمەڕەنگە بۆ منداڵان.. بەڵکو لە ژووری نووستنی منداڵەکانیشیاندا کتێبخانەی قنج هەیە و، ئەو

کتێبانەیان تێدایە کە بۆ قۆناغەکانی منداڵی دەشێن.. لەم ڕۆژانەدا (چنوور)ی کچم، کە لە وڵاتی نەرویجە، کچێکی هەیە کە ناوی(مریەم) ە، تازە تەمەنی بووە بە (دە مانگ).. بۆ کونترۆڵکردنی تەندروستیی ئاسایی، بردبووی بۆلای پزیشکی منداڵانی تایبەتی خۆی، پزیشکەکە پێی وتبوو، پێویستە لە ئەمڕۆوە، کۆمەڵێک کتێبی وێنەداری ئاژەڵ و گیانەوەری تری بۆ بکڕیت.. وێنەکانی پێشان بدە و، ناوی ئاژەڵەکانی پێ بڵێ و، لاسایی دەنگی ئەو ئاژەڵانەی بۆ بکەوە.. ڕۆژانە بۆی دووبارە بکەرەوە.. تا دەیناسێ و ناویان فێردەبێ.

سێیەم: میدیا و ڕاگەیاندن، بە تایبەتش (میدیای بینراو) وەکو تەلەفزیۆن و سینەمای منداڵان، میدیاکان ڕۆڵێکی گرنگیان هەیە لە دەوڵەمەندکردنی ڕۆشنبیریی منداڵاندا، بە مەرجێک ئەو بەرنامە و فیلمانەی پێشکەشیان دەکرێن، سوودبەخشبن و، لەژێر چاودێریی و بەڕێوەبردنی کەسانێکی شارەزا و پسپۆری بواری پەروەردە و ڕۆشنبیری و ئەدەبی منداڵاندا بن.

لە کۆتاییدا، داوە لە هەردوو وەزارەتی ڕۆشنبیری و، وەزارەتی پەروەردەی حکوومەتی باشووری کوردستان دەکەم، کە ئاوڕێکی جدی لە ڕۆشنبیریی منداڵانی کوردستان بدەنەوە، پێویستە کتێبخانە گشتییەکان و، کتێبخانەکانی قوتابخانەکان، بە کتێب و بە گۆڤاری هەمەچەشنە ی منداڵان دەوڵەمەند بکەن، ماوەی بەرنامەکانی منداڵان لە تەلەفزیۆنەکانی کوردستاندا، بە کەسانی شارەزای بواری ڕۆشنبیریی و دەروونناسی منداڵان بسپێرن.. ئەمەش ئەرکێکی پێویستی نیشتمانییە.

٧ی جوونی ٢٠١٣

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

نووسەری سەرکەوتووی ئەدەبی منداڵان.

منداڵانی ئەمڕۆ، هیوای دواڕۆژن.. گرنگترین و بەنرخترین سامان و سەرمایەی هەر گەل و وڵاتێکن.. چارەنووس و داهاتووی هەر گەلێک، بەندە بە رادەی گۆشکردن و پەروەردەکردن و ئاراستەکردنی راست و دروستی منداڵە چاوگەشەکانی ئەمڕۆیانەوە.

لە ئەمڕۆدا، رۆشنبیری و ئەدەبی منداڵان، ژمارەیەکی زۆری لە نووسەران و ئەدیبان و دەروونناسان و پسپۆرانی بواری پەروەردە و توێژێنەران و رەخنەگران و میدیاکان و گەلێ دامەزراوە و دامودەزگای جیهانیان بە خۆیانەوە سەرقاڵ کردوون.

نووسەری فەرەنسی (فەرەنسیس ڤیداڵ) دەڵێ: "نووسەرانی منداڵان ، دەتوانن تام و چێژی جیهان بگۆڕن.. بەڵکو دەتوانن جیهان خۆشی بگۆڕن..".

ئەدەبی منداڵان، بەر لە هەموو شتێ هۆنەر و ئەدەبە.. ئەدەبی منداڵان، بەشێکە لە ئەدەب و، گرنگترین کۆڵەکەیە لە کۆڵەکەکانی رۆشنبیریی منداڵان.. پڕلەئاوترین و بەخوڕترین زێیە لە زێیەکانی رووباری رۆشنبیریی منداڵان.

ئەدەبی منداڵان، شێوازێکە لە شێوازەکانی گوزارشتکردنی هونەری، کە دەستوور و بنەما و رێبازی تایبەتیی خۆی هەیە.. ئەدەبی منداڵان کاریگەرییەکی گرنگ و بەهێزی هەیە لە بنیاتنانی کەسایەتی دروستی منداڵان و، لە وروژاندن و لە گەشەکردنی بەهرە و توانا و حەز و ئارەزووە هەمەچەشنەکانیان.. چونکە ئەدەبی منداڵان، سەرەڕای تام و چێژە ئەدەبییەکەی، چەندین ئامانجی زانیاری و، پەروەردەیی و، رەوشت بەرزی و، دەروون دروستی و، نیشتمان پەروەری و، کۆمەڵایەتی دەهێنێتەدی.

بەشی یەکەم

لەم سەردەمەدا، ئەدەبی منداڵان تەنها هۆیەک نییە بۆ شادی و خۆشنوودیی منداڵان، بەڵکو هۆیەکیشە بۆ داهێنان و بۆ گەشەکردنی رۆشنبیری و، بۆ دەوڵەمەندکردنی فەرهەنگی زمانی منداڵان و، بۆ وەرگرتنی زانست و زانیاریی هەمەڕەنگەی نوێ.

لە ئەمڕۆدا، ئەدەبی منداڵان بۆتە پێویستییەکی نیشتمانی و نەتەوەیی.. بووە بە مژدەبەخشی گزنگدانی ئاسۆیەکی رووناکتر و، ئایندەیەکی گەشتر و شیاوتر.

ئەدەبی منداڵان، تەنها چیرۆک و هۆنراوە و سروود و لایلایە و گۆرانی و شانۆ و رۆمان و پەخشان نییە.. بەڵکو هەموو ئەو بابەتانە دەگرێتەوە، کە منداڵان دەیان خوێننەوە، دەیان بینن، دەیان بیستن، بەمەرجێک لە جیهانی پاک و سنوورداری منداڵییانەوە، نامۆ و دوور و بەدەر نەبن.

رەخنەگری ئەدەبی منداڵان (لینە گۆڵدبرگ) دەڵێ: "ئەدەبی منداڵان ، ئەو جۆرە ئەدەبەیە ـ پەخشان یا هۆنراوە ـ کە لە ناوەڕۆک و شێوازدا، لەگەڵ توانا و درک و هەستکردنی منداڵانی تا تەمەنی نزیکی سیانگزە ساڵاندا بگونجێت.. شێوازی ئەم ئەدەبەش دەبێ ئاسان و روون بێت، لە گرانی و پڕ لە گرفت دووربێت، بەپێی گەشەکردنیان بێت و، لە توانای تێگەیشتن وەرگرتنی منداڵان دوور نەبێت..".

لە بارەی بایەخی ئەدەبی منداڵانیشەوە، شاعیری بولگاری (ران بوسیلیک) دەڵێ: "ئەدەب بۆ منداڵان، وەکو شیری دایک و هەوای پاک وایە، کە پێویستە هەبن ..".

هەر لە بارەی پێویستی و گرنگیی ئەدەبی منداڵانەوە ، دکتۆر (ناسرەدین ئەلئەسەد) دەڵێ: "ئەدەبی منداڵان، وەکو ڤیتامینەکانە بۆ بیر و هۆش، کە هۆش و ئەندێشە، پێویستیان بە جۆرە جیاوازەکانی هەیە، هەر جۆرێکیش لایەنێکی بیر و هۆش و ئەندێشە مەست دەکات..".

(دۆن مورایە)ش دەڵێ: "ئەدەبی منداڵان، کاریگەرییەکی گرنگ و، بایەخێکی جیاوازی لە ژیانی ئەمڕۆ و داهاتوودا هەیە..".

مێژووی ئەدەبی منداڵان، دەگەڕێتەوە بۆ مێژووی بوونی مرۆڤ لەسەر زەویدا - ئەگەرچی ئەدەبێکی نەنووسراو بووە - بەڵام

سەرچاوە Serchawe

بەشی یەکەم

ئەدەبی منداڵان، بەم شێوە سەردەمییە و، لەم فۆرم و بەرگە تازەیەیەدا، دەگەڕێتەوە بو سەدەی حەڤدەیەمین.. لە نووسینی داهاتوومدا، مێژووی ئەدەبی منداڵان بەسەر دەکەمەوە.

گرنگترین بنچینە و ئەو مەرجە بنەڕەتییانەی، کە پێویستە نووسەری سەرکەوتووی ئەدەبی منداڵان بیانزانێ و، لەکاتی نووسینی هەر بابەتێکدا بۆ منداڵان لە بەرچاویان بگرێت،

بە کورتی لەم خاڵانەی خوارەوەدا، ریزبەندمان کردوون:

یەکەم: نووسەری ئەدەبی منداڵان، بەر لە هەموو شتێک ، دەبێ ئەوە بزانێت کە بۆ منداڵان دەنووسێت و، پەیامەکەی ئاراستەی ئەوان دەکات.. دەبێت لە خەسڵەتەکانی قۆناغەکانی گەورەبوون و، لە تایبەتمەندییەکانی جیهانی منداڵان لانەدات.

دووەم: نووسەری ئەدەبی منداڵان، پێویستە بایەخێکی زۆر بە لایەنی پەروەردەی سایکۆلۆژیای منداڵان بدات.. بەڵکو پێویستە نووسەری ئەدەبی منداڵان پەروەردەکار بێت و، شارەزاییەکی باشی لە پەروەردەی نوێدا هەبێت،

چونکە گرنگترین ئامانجی ئەدەبی منداڵان، پەروەردەکردنی دروستی منداڵانە.. وەکو دەڵێن:

"منداڵان خۆشەویستن.. بەڵام پەروەردەکردنیان خۆشەویسترە.."

سێیەم: نووسەری ئەدەبی منداڵان، پێویستە شارەزاییەکی باشی لە قۆناغەکانی گەورەبوون و گەشەکردنی منداڵان و لە نیشانەکانیان هەبێت.. ئەم شارەزاییەشی توانای ئەوەی پێ دەبەخشێت، کە بۆ هەر قۆناغێکی منداڵی، چ بیرۆکەیەک بکات بە هەوێنی بابەتەکانی، بە چ شێوازێک بابەتەکانی دابڕێژێت، چ جۆرە وشە و رستە و زمانێکی ساکار و گونجاو هەڵبژێرێت.. چونکە هەر قۆناغێک لە قۆناغەکان جیاوازن و، تایبەتمەندی و پێویستی و پێداویستیی خۆیان هەیە.. رادەی بڕکردنی بیر و هۆش و ئەندێشە و، رووبەری ئاسۆی بیرکردنەوە و، توانای رۆشنبیریی خۆیان هەیە.

چوارەم: کاری هونەری و کاری پەروەردەی دەروونی، دوو چمکی ئەدەبی منداڵانن، یا بڵێین هەردوو باڵی ئەدەبی منداڵانن.. ئەگەر باڵێکیان لە دەست بدات، دەکەوێ و ناتوانێت بفڕێت.. بۆیە پێویستە نووسەری ئەدەبی منداڵان، هاوسەنگییەک لە نێوان ناوەڕۆک و فۆرمدا دروست بکات.. هیچ لایەنێکیان فەرامۆش نەکات و، نەیکات بە قوربانی لایەنەکەی تریان.

سەرچاوە
Serchawe

پێنجەم: نووسەری ئەدەبی منداڵان، نابێت خۆی راداو و، باڵادەستی و فەنتازی خۆی لە نووسینەکانیدا دەربخات و، چی دەوێت و چۆنی دەوێت و، بە هەوەس و بە میزاجی خۆی بنووسێت، بەڵکو پێویستە بیر لەوە بکاتەوە، کە منداڵان چییان دەوێت و، چیان پێخۆشە و، خولیا و ئامەزرۆی چین و، تام و چێژ لە چ جۆرە بابەتێک وەردەگرن.

شەشەم: نووسەری ئەدەبی منداڵان، پێویستە نووسینەکانی، بە شێوازێکی ئاسان و، بە زمانێکی پەتی و، ناسک و شیرین و، روون و رەوان دابڕێژێت. وشەکانی سادە و ساکاربن و، رستەکانی کورت تەڕ و پاراوبن و، لە فەرهەنگی زمانی منداڵانەوە وەریان بگرێت.. بیرۆکەی نووسینەکانی بێ گرێ و گۆڵ بن و، وشک نەبن و، گرێ کوێرە و پێچ و پەنایان تێدا نەبن.. پێویستە لە ئاستی هۆش و گۆش و بیر و ئەندێشە و توانای منداڵاندا بن.. نووسینەکانی لە جیهانی پاک و سادە و ساکاری منداڵانەوە دوور نەبن.. کە جیهانی وەنەوشەیی پڕ لە خولیا و هیوا و خەونی سەوز و شیرینە، لەو بابەتانەبن کە سۆز و خۆشەویستی بخەنە دڵە قنجەکانیانەوە و، زاخاوی بیر و هۆشیان بدەن و، هیوای ژیانێکی خۆشتر و، ئایندەیەکی باشتر و گەشتر بخەنە دڵیانەوە.. ئەگەر نووسینەکانی وانەبن، منداڵان لێیان لووتەلا دەبن و بە ئەدەبی خۆیان نازانن.. بۆیە نووسەری ئەدەبی منداڵان، ئەگەر بیەوێت لە نووسینەکانیدا سەرکەوتووبێت.. پێویستە ئەو راستییانە لەبەرچاوبگرێت.

حەوتەم: نووسەری ئەدەبی منداڵان، پێویستە رەچاوی جیاوازییەکانی نێوان منداڵان بکات، چ لە رووی تەمەنەوە، لە ئاستی رۆشنبیری و وەرگرتنەوە، لە رووی شوێن و ژینگەوە. بۆ نموونە: ئاستی رۆشنبیری و توانای وەرگرتنی منداڵانی تەمەن حەوت و نۆ ساڵان، لەگەڵ توانا و ئاستی رۆشنبیریی منداڵانی تەمەن یانزە و، دوانزە ساڵاندا، وەکو یەک نین و جیاوازیان هەیە.. هەروەهاش ئاستی زانین و رۆشنبیریی منداڵانی گوندنشینی ژینگە کشتوکاڵی و کۆمەڵایەتی تەسک و سنووردار، ناگاتە ئاستی رۆشنبیریی منداڵانی شارنشینی پێشکەوتووی شارستانیی ژینگەبڵاو و بەختەوەرتر.

هەشتەم: سەرەڕای بوونی بەهرە و توانای باشی ئەدەبی، پێویستە نووسەری ئەدەبی منداڵان، شارەزایەکی باشی بواری دەروونزانی منداڵان بێت.. ئەوە بزانێت کە منداڵان هۆگری چین.. دەبێ نووسەری منداڵان، هیوا و خەون و خەیاڵ و ئارەزووەکانی منداڵان بقۆزێتەوە و، ببن بە ئیلهام بۆ بابەتی نووسینەکانی.

نۆیەم: هەر وەکو چۆن بەرد و برونز کەرستەی پەیکەرن، رەنگەکان کەرستەی وێنەن، دەنگەکان کەرەستەی موزیکن .. هەروەهاش زمان گرنگترین کەرەستەی دەربڕین و گوزارشتکردن و گەیاندن و نووسینە.. بەڵام زمان کەرەستەیەکی رەق و مردوو نییە کە نەتوانرێت دەستکاری بکرێت.. زمان لە داهێنانی خودی مرۆڤە، لەگەڵ پێشکەوتن و گەشەکردن و داهێنانی نوێدا.. زمانیش گەشە دەکات و پێش دەکەوێت و، وشەی تازە لەدایک دەبن.. پێویستە نووسەری ئەدەبی منداڵان، تا

سەرچاوە
Serchawe

رادەیەکی باش شارەزای زمان و رێزمانی زمانی گەلەکەی بێت.. بە تایبەتیش زمان و فەرهەنگی منداڵان.. شارەزای وشەسازی و جوانسازییەکانی زمانەکەی بێت.. چونکە بە هۆی شارەزایی و توانای زمان پاراوییەوە، نووسەری ئەدەبی منداڵان، دەتوانێت بە جوانترین شێوە و لە فۆرمێکی رازاوەدا، نووسینەکەی پێشکەش بە منداڵان بکات.. ناوەڕۆکێکی باش، لە فۆرمێکی خراپدا، نووسین بێ پێز و لاواز دەکات و دەمرێت.

لە رێی ئەدەبی منداڵانیشەوە، فەرهەنگی زمانی منداڵان رەنگینتر ودەوڵەمەنتر دەبێت. منداڵان بە هۆی زمان پاراویشەوە، دەتوانن باشتر و جوانتر گوزارشت لە بیر و هزر و ئەندشە و، لە سۆز و خۆشی و خۆشەویستیی خۆیان بکەن.

دەیەم: بەپێی پێوەرەکانی جوانسازی، بە جوانی دارشتن و، رازانەوەی بابەتی نووسینەکان - هۆنراوە بن یا چیرۆک و شانۆ و پەخشان - کاریگەرییان لەسەر هۆگربوون و وروژاندنی حەزی خوێندنەوە و گوێگرتن و سەیرکردنی منداڵان هەیە.. ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت کە، نووسەری ئەدەبێ منداڵان ناوەڕۆک بکات بە قوربانی فۆرم و تەکنیکی دارشتن و جوانسازی.. پێویستە هاوسەنگییەک لە نێوانیادا دروست بکات.. شاعیرێک دەڵێ: "تا ئەمرۆش نازانم، چۆن ئەدەب دەتوانێت لە خەمەکان شتی جوان دروست بکات..".

هەر ئەم نهێنییەشە، هەندێ چیرۆک و هۆنراوە هەن، کە چەندین ساڵ بەر لە ئێستا وتراون و نووسراون کەچی تا ئەمرۆش تام وچێژی خویان لە دەست نەداون و منداڵان لە گوێگرتن و لە خوێندنەوە ولە دووبارەکردنەوەیان بێزارنابن.

یانزەیەم: نووسەری ئەدەبی منداڵان، دەبێ ئەوە بزانێت کە منداڵانی ئەمرۆ منداڵانی دوێنێ و پێرێ نین.. منداڵانی ئەمرۆ زۆرزانتر و بلیمەتر و چاوکراوەترن.. منداڵانی سەردەمی داهێنانی شتی سەیر و سەمەرن، سەردەمی ئینتەرنێت و، گۆشکردووی پەروەردەی نوێن.. وەکو (کۆنفۆشیۆس) دەڵێ: "منداڵانمان، منداڵانی چاخی ئێمە نین.. منداڵانی چاخی خۆیانن.." .. ئەدەبی منداڵانیش نەچەقیوە و ریچکەی کۆنی شکاندووە و.. لە گۆڕانکاری و هاوچەرخی و پێشکەوتندایە.. بۆیە نووسەری ئەمرۆی ئەدەبی منداڵانیش، نابێت لاسایی شێوازی کۆن بکاتەوە، رێبازی تەڵقین ئاسایی بەسەرچوو، کە لە شێوەی فەرمان پێ کردن و ئامۆژگاریی وشکدا بیرۆکەی بابەتەکانی دادەرشت.. شوورەی درکەزێی بە دەوریاندا دەکێش.. پێویستە سەردەمییانە بیربکاتەوە و، نووسینەکانی لە ئاستی خواست و رۆشنبیری و پێویستییەکانی، منداڵانی ئەم سەردەمەدا بن.

ئەمەو پێویستە، نووسینەکانی دووربن، لە شەڕانگێزی و شەڕخوازی، لە توندوتیژی و زەبر و زەنگ و لە ترس و تۆقین،

سەرچاوە
Serchawe

لە ڕەشبینی و هیوابڕان و نائومێدی، لە فروفێڵ و تەڵەکەبازی، لە درۆ و دەلەسە و لەخشتەبردن، لە ڕق و کینە و بوغز، لە دژایەتی و دوژمنایەتی و تۆڵەسەندنەوە، لە ستەمکردن و زۆرداری و ئازاردان و بێ بەزەیی و چەوساندنەوە، لە چەقاوەسوویی و بێ ڕێزی و بەدڕەوشتی و،... هتد. بەڵکو بە پێچەوانەی ئەم خەسڵەتە نێگەتیڤانە.. پێویستە نووسەری ئەدەبی منداڵان، بە پرانسیپ و بەها جوانەکان و، بە ڕەفتاری باش و کاری خێرخوازی و، بە پاکی و ڕاستگۆیی و، بە باوەڕبەخۆبوون و گەشبینی و بە ژیری و هیواخوازی و تێکۆشان و کۆڵنەدان و، ئازادیخوازی و نیشتمان پەروەری و مرۆڤ دوستی و هاوڕێتی و یەکسانی و، بە دڵسۆزی خۆنەپەرستی و،... هتد. لە ڕێی نووسینەکانییەوە، منداڵانی ئەمڕۆمان گۆش و پەروەرە بکات.. بەزمانێکی نەرم و شیرینی لە گەزۆش شیرنتر، لەگەڵیاندا بدوێت.. تا ببنە تاکی سەرکەوتووی خێرەوەدەر و، کۆمەڵگایەی باش و دروست و بەختەوەریان لێ بێتە کایەوە.. پێویستە ئەدەبی منداڵان لە پێناوی هێنانەدیی ئەم ئامانجە پیرۆزەدا بێت.

دوانزەیەم: لایەنی نیشتمان پەروەریی و سۆزی نەتەوەیی و، دڵسۆزی و ئێنتیمابوون بۆنی(**مەکسیم گۆرگی**) دەڵێ:
"دەتوانین بە زمانێکی شیرین و گونجاوی.. دوور لە شێوازی ڕاپورتەزانیاری، بە ڕاشکاوی بۆ منداڵان بدوێین..".

شتمان و، ڕێزگرتن لە مرۆڤ و، دوستایەتی و پێکەوە ژیان و یەکتری قبوڵکردن و، ڕێزگردن لە سەروەریی یاساکان و، زانین ئەرک و مافەکان، داکۆکیکردن لە ڕاست و ڕەوا، لە ئامانجەکانی ئەدەبی منداڵانن.. پێویستە نووسەری ئەدەبی منداڵان، لە نووسینەکانیدا ئەو ئامانجانە فەرامۆش نەکات و.. نووسەر خۆشی ببێ بە پێشەنگ و، بە نموونەیەکی باش لەم ڕووەوە.

سیانزەیەم: نووسەری ئەدەبی منداڵان، پێویستە لە نووسینەکانیدا بێ لایەن بێت و، لەژێر کاریگەریی هیچ ئایدیایەکی مەبەستداری سیاسیدا نەبێت.. بۆ بەرژەوەندییەکی تەسکی سیاسی، منداڵانی ساویلکە و دڵپاک، چاوبەست بکات و لاڕێیان بکاتەوە.

چواردەیەم: نووسەری ئەدەبی منداڵان، پێویستە ڕۆشنبیرێکی گشتیی باش بێ و، خوێنەرێکی بابەت هەمەڕەنگەی هەمیشەش بێت.. بە تایبەتیش زیاتر ئەو بابەتانە بخوێنێتەوە، کە پەیوەندییان بە ڕۆشنبیری و ئەدەب و پەروەردەکردنی منداڵانەوە هەیە.. داهێنەر بێت و، بیر لە داهێنان بکاتەوە.. وێڵی دوای بابەتی تازە بێت.

پانزەیەم: پێویستە نووسەری ئەدەبی منداڵان، زۆر دڵنیابێت لە دروستی و ڕاستیی بیرۆکە و ناوەڕۆکی نووسینەکەی ..

سەرچاوە
Serchawe

دڵنیابێت لە راستیی هەر وشە و رستەیەک، کە دەینووسێت.. چونکە هەر هەڵە و ناراستییەکی زانیاری و پەروەردەیی و ئەدەبی و زمانەوانی، لە هۆش و بیر و ئەندێشەی منداڵاندا دەچەسپێن و، راستکردنەوەیان ئاسان نابێت.. ئەو هەڵانەش لەسەر نووسەری منداڵان زۆر دەکەون و، ئۆباڵی وەرگرتنی ئەو زانیارییانەش بە هەڵە، لە لایەن منداڵانەوە، لە ئۆباڵی نووسەری ئەدەبی منداڵاندایە و.. داوای لێبووردن و پاکانەکردنیشی بێ هوودەیە.

شانزەیەم: نابێت نووسەری ئەدەبی منداڵان، جیاوازی لە نێوان کچان و کوڕاندا بکات و، تەنها کوڕان یا کچان بکات، بە پاڵەوان و کەسایەتی و کارئەکتەرەکانی نووسینەکانی.. بەڵکو پێویستە هەست و گیانی یەکسانی و هاومافی و هاوئەرکی و هاوکاری و هاوڕێزی و خۆشەویستی و خوشک و برایی لە نێوانیاندا بسەپێنێت.

حەڤدەیەم: پێویستە نووسەری ئەدەبی منداڵان، بە دڵێکی فراوانەوە، ئەو رەخنە و سەرنج و تێبینییە ئەدەبییانە وەربگرێت، کە لە نووسینەکانی دەگرن.. گەشە بە لایەنە باشەکانی خۆی بدات و.. هەڵەکانیشی راست بکاتەوە و دووبارەیان نەکاتەوە.

هەژدەیەم: پێویستە نووسەری ئەدەبی منداڵان، لە رێی نووسینەکانییەوە، پردێکی خۆشەویستی لە نێوان خۆی و منداڵاندا دروست بکات.. تا بچێتە دڵی منداڵانەوە و، هۆگر و ئاشنای نووسینەکانی ببن.

نۆزدەیەم: پێویستە نووسەری ئەدەبی منداڵان، ئەوەش بزانێت، کە بە چ هۆیەکی گەیاندنەوە، نووسینەکانی بە منداڵان دەگەیەنێت.. لە رێی کتێب و گۆڤاری چاپکراوەوە، لە رێی راگەیاندنی بینراوەوە (تەلەفزیۆن).. لە رێی نواندن لەسەر تەختەی شانۆ، لە رێی سیدی و کاسێتەوە.. یا هەر هۆیەکی تر بێت، چۆنکە هەریەکە لەو هۆیانە، کومەڵێک مەرجی هونەری و پێویستیی تەکنیکیان هەیە.. مەرجەکانیش بە پێ جۆرەکانی نووسین بۆ منداڵان دەگونجێنرێن.. ئایا نووسینەکەی هۆنراوەیە، چیرۆکە، شانۆیە، زنجیرە درامایە.. یا هەر بابەتێکی تر بێت.

بیستەم: نووسەری ئەدەبی منداڵان، نابێت بیر لە دەسکەوتی مادی وسوودی تایبەتیی خۆی بکاتەوە، کە لە رێی نووسینی بابەتی ئەدەبی منداڵانەوە بەدەستی بهێنێت.

لە کلاورۆژنەی ئەو مەرج و پێوەر و بنەڕەتییانەی سەرەوە، کە پێویستە لە نووسەری سەرکەوتووی ئەدەبی منداڵاندا هەبن.. کەواتە بواری ئەدەبی منداڵان، بوارێکی هێندە ئاسان نییە، هەر پێنووس بەدەستێک رووی لێبکات و خۆی تاقی بکاتەوە،

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

بتوانێت بە ئاسانی سەرکەوتن بە دەست بهێنێت، رووبارێکی هێندە تەنک و ئارام نییە، هەر خۆبەمەلەوانزانێک خۆی بخاتە ناوی، دەتوانێت بە هێمنی و ئاسانی مەلەی تێدا بکات و لێی بپەڕێتەوە.

دەشێ نووسەرێکی سەرکەوتووی بواری ئەدەبی گەورەکان بێت.. بەڵام لە بواری ئەدەبی منداڵاندا سەرکەوتوو نەبێت .. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ نابەڵەدیی لە بواری پەروەردە و دەروونناسی و، تایبەتمەندییەکانی قۆناغەکانی پێ گەیشتنی منداڵان و، نەشارەزایی لە پرانسیپ و لە بنچینەکانی ئەدەبی منداڵان و، نابەڵەدیی لە خواست و خولیا و ئارەزوو و هیوا و خەونەکانی منداڵان. بە داخەوە ، لە ژێر ناوی (بۆ منداڵان) دا، نووسینێکی زۆری کالوکرچ و بێ تام و چێژ و لاواز، بڵاوکراونەتەوە یا بڵاودەکرێنەوە، بەڵام لە راستیدا بەشێکی زۆری ئەو نووسینانە، لە بیر و ناوەڕۆک و فۆرمدا، نە بۆ منداڵان دەشێن و، نە منداڵانیش بە نووسینی خۆیانیان دەزانن.

هەندێک پێیان وایە، پێویستە نووسەرانی ئەدەبی منداڵان، دابەزن بۆ ئاستی منداڵی و خۆیان بکەنەوە بە منداڵان .. من لەگەڵ ئەم بۆچوونەدا نیم.. چونکە ئەوان گەورەن و قۆناغی منداڵییان بەجێهێشتووە.. ناتوانن جارێکی کە، وەکو منداڵان ئاسایی رەفتار و گوزارشت بکەن.. ئەمە وەکو ئەوە وایە، کە گەورەیەک یارییەکی منداڵان بکات.. لە بەرچاوی منداڵاندا، دەبێتە مایەی گاڵتەجاڕی و پێکەنین.. چونکە نە یارییەکەی لێ دێت و، نە لاسایی کردنەوەکەشی لە رەفتاری سروشتیی منداڵان دەچێت.

دەربارەی ئەدەبی منداڵانی کورد، من تا ئێستا بە زمانی کوردی و بە عەرەبی، پێنج نووسینم لە گۆڤار و ماڵپەرەکاندا بڵاوکردۆتەوە.. بە نیازم لە دەرفەتێکی تردا، چەند سەرنج و رایەکی ترم، دەربارەی رەوتی ئەدەبی منداڵانی کورد بخەمەڕوو.

ا ی جوولای ٢٠١٣

مێژووی ئەدەبی منداڵان.

بەشی یەکەم

لەگەڵ بوونی مرۆڤ لەسەر زەویدا.. لەگەک پێکهێنانی شیرازەی خێزانی و، بنیاتنانی ماڵدا.. منداڵانیش بوونیان هەبووە و، لەو کاتەوە تا ئەمڕۆ، منداڵان زۆرینەی هەموو گەلان پێکدەهێنن.. بە ڕێژەی لە سەدا چلی هەموو دانیشتوانی جیهانن.

لەگەڵ داهێنانی زمان و، توانای دەربڕین و گوزارشتکردن لە زادەی بیر و هۆش و ئەندێشە و، لە سۆز و خرۆشی ناخی دەروون، بە وشە و بە رستە.. لەگەڵ لە یەکتری گەیشتن و پەیوەندی و پێکەوە ژیاندا.. لەگەڵ پێکهێنانی کۆمەڵگا و بنیاتنانی شارستانی و، داهێنان و پێشکەوتن و، گەشەکردن لە هەموو بوارەکانی ژیاندا.. ئەدەب و هونەریش سەریان هەڵدا و، چەندین لق و پۆپیان لێ بوونەوە.. لەوانەش ئەدەبی منداڵان هاتە کایەوە، ئەگەرچی ئەدەبی منداڵان، ئەدەبێکی - نەنووسراو و تۆمارنەکراوبووە ـ بەڵام نەوە لە دوای نەوە، دەماودەم (بە زاری) بۆ یەکتریان گێڕاونەتەوە، بە تایبەتیش لە شەوانی درێژی زستاندا، لە شەوارە و لە دانیشتنەکانی گوێی ئاگردانـدا .. لەگەڵ خواردنی شەوچەرەدا، باپیرە یا داپیرە گیان، بە تام و چێژەوە چیرۆک و مەتەڵ و ئەفسانە و داستانیان بۆ گوێگرەکانیان گێڕاونەتەوە.

دایکانی میهرەبان و دڵسۆزیش، لەگەڵ ڕاژەنینی لانک و بێشکدا، بۆ ژیرکردنەوە و خافڵاندن و خەوبردنەوەی جگەرگۆشەکانیان، بە دەنگی خۆش و ناسک بەسۆزیان، لای لایە و گورگانە شەوێ و گۆرانی و بەستەیان بۆ وتوون .. یا بەر لە نووستن، چیرۆکی خەیاڵئامێز و ئەفسانە و داستانیان بۆ منداڵە چاوگەشەکانیان گێڕاوەنەتەوە.. کە پاڵەوان و کارئەکتەرەکانی ئەم چیرۆکانە، بە زۆری (ئاژەڵ و باڵندە) یا (شتی بەرجەستەی گەردوون) یا شتی ئەفسانەیی بوو، وەکو: خێو و دێودرنج، ئەژدەنگ، سیمرخ، ئەژدیها، حەزیای حەوت سەر، ئەسپی باڵدار، پیرێژنی جادووکەر، بووکی دەریا، چەرخوفەلەکی ئەفسووناوی، پاڵەوانی بازیبەند لە قۆڵ، گۆڕنەتەڵە، چەتەوڵ، گەشتی حەوت ساڵەی مان و نەمان بۆ هێنانی ئاوی ژیان، پاڵەوانی سەرکێشی لە توانابەدەر، فریشتەی تەنگانە،... هتد. هەموو ئەم مەتەڵ و چیرۆکە

بەشی یەکەم

ئەفسانەییانە و ئەم داستانانە، بەشێکی رەسەنن لە کەلەپووری دێرینی گەلان و.. بەشێکی گرنگیشن لە ئەندەبی منداڵان و، لە ئەدەبی گەورەکانیشدا.

ئەدەبی منداڵان بەو شێوە سەرەتاییە دێرینە ناوبراوەی، رەگ و ریشە و بوونی لە فۆلکلۆر و لە کەلەپووری زۆربەی گەلانی جیهاندا هەیە.. چەندین بەڵگەی مێژوویی و پاشماوەی دێرینی بەجێماو، ئەم راستییە دەسەلمێنن.

لە راستیشدا، هەندێ سەرچاوە و کتێبی مێژوویی کۆن هەن، کە باسیان لە ئەدەبی منداڵان، لە سەردەمەکانی کۆندا کردووە، بەڵام بە شێوەیەکی ساکار ئاماژەیان بە هەندێ چیرۆک کردووە، کە لە ناو گەلاندا باوبووە.. هەموو ئەم چیرۆکانەش پشتیان بە داب و نەریت و بە بەهاکانی کۆمەڵ و بە ئایین پەروەری بەستووە.. پاڵەوانی زۆربەی چیرۆکەکانیش ئاژەڵ و باڵندەن یا شتی خەیاڵی و ئەفسانەیین، بە زۆریش گوزارشت لە هێز و ئازایەتی و بەرگری و سەرکەوتنی تاک دەکەن.

لە شارستانییەکانی کۆندا، لە میانەی ئەو نەقش و نیگار و وێنانەی، کە لەسەر دیواری ئەشکەوتەکان و، دیواری پەرستگاکان و، کۆشک و تەلارەکانی پاشاکاندا دۆزراونەتەوە، یا لەسەر تاشەبەرد دا هەڵکۆڵراون، یا لەسەر خشتی سوورەوەکراودا یا لەسەر گەڵای پانی رووەک نەخشێنراون.. لە ناو ئەو وێنەکاندا، وێنەی منداڵ و چیرۆکی منداڵانیشیان تێدایە.. ئەم بەڵگە بەجێماوانە ئەوە دەسەلمێنن، کە ئەو گەلانە منداڵ و ئەدەبی منداڵانیان فەرامۆش نەکردوون.. لەوانەش فەرعەونییەکان (میسرییە کۆنەکان)، سۆمەرییەکان، یۆنانییەکان، رۆمانییە کۆنەکان، چینییەکان، هیندییەکان، کوردەکان، فارسەکان، عەرەبەکان، ئینگلیزەکان، فەرەنسییەکان، ئەڵمانییەکان، روسییەکان، ئیتالییەکان، یابانییەکان، گەلانی ئیسکندناڤیا،... هتد. کە هەریەکە لەم گەلانە زۆر یا کەم، شوێن پەنجەیان لە ئەدەبی فۆلکلۆری و منداڵاندا دیارە.

لەو چیرۆکە ئەفسانەییانەی کە لە فەرعەونییەکان بەجێماون و تا ئەمڕۆش بایەخ و خۆشییان کاڵ نەبوونەتەوە و. منداڵانی ئەمڕۆش چێژیان لێ وەردەگرن، ئەفسانەی:

(دوورگەی مار) و (هەڵۆی جادوولێکراو) و (تاجی فەیروز) ن.

سۆمەرییەکانی نیشتەجێی میزەپۆتانیاش، یاسایەیەکی پێشکەوتووی پەروەردە و فێرکردنی منداڵانیان هەبوو، کە تا رادەیەک لە پەروەردەکردنی منداڵانی ئەمڕۆوە نزیک بوو.. هۆی ئەم پێشکەوتنەشیان، بۆ داهێنان و بڵاوبوونەوەی

بەشی یەکەم

(نووسینی سۆمەری) دەگەڕێتەوە.. کە شۆڕش و وەرچەرخانێکی زۆ گرنگ بوو لە مێژووی مرۆڤدا.. سۆمەرییەکان خاوەنی کۆنترین ئەدەبن لە جیهاندا، گرنگترین شاکاری ئەدەبیشیان (داستانی گەلگامیشە) ە.. منداڵ و ئەدەبی منداڵان، لە چەند شوێنێکی ئەم داستانەدا، بە زمانێکی ساکارتر ناویان هاتووە.. باس لە شتە تایبەتمەندییەکانی منداڵانی تێدا کراوە.

بەڵام ئەمە راستییەکە و ناپۆشرێت، کە لە کۆنەوە تا ئەمڕۆش، گرنگیدان و بایەخدان بە گۆشکردن و پەروەردەکردنی دروست و، ئاراستەکردنی پێویست و ئاوڕدانەوەیەکی جدی لە ژیانی منداڵان و، لە ئەدەبی منداڵانیش، بە رادەی پێویست نەدراوەتەوە.. وەکو پێویستیش ئەوە لەبەر چاو نەگیراوە، کە چارەنووسی داهاتوو دەکەوێتە دەستی منداڵانی ئەمڕۆوە، ئەم مرۆڤە بچکۆلانەی ئەمڕۆن.. کە سبەینێ جیهان بەڕێوەدەبەن.

ئەدەبی منداڵان لە چاو ئەدەبی گەورەکانەوە، تا ئەمڕۆش شانس و هەلی پێویستی گەشەکردنی بۆ نەرخساوە.. بەڵکو تا سێ سەدە لەمەوبەر، ئاوڕدانەوە و خوودانە ئەدەبی منداڵان، شەرمەزاری و پایەنزمی و دابەزین بووە.. تا سەردەمێکی نزیک و تا رادەیەکیش ئەمڕۆشی لەگەڵدا بێت، لە زۆر شوێنی جیهاندا، بە تایبەتیش لە سایەی رژێمە دیکتاتۆری و سەرکوتکەرەکاندا، منداڵان پەراوێز کراون و، بە ناڕەوایی دەچەوسێنرێنەوە و.. چێژی خۆشی منداڵێتی و ئازادی و ژیان نازانن و، لە سادەترین مافەکانیان و، لە سۆز و خۆشەویسی بێبەش کراون، کوێرەوەری و، نەبوونی و، برسێتی، ناچاریان کردوون کە کاری قورس و نەشیاو بکەن.. لە ئەمڕۆدا زیاتر لە دووسەد و پەنجا ملیۆن منداڵ لە جیهاندا، رۆژانە بەبێ نازی و برسێتی سەردەنێننەوە.

بۆیە کۆردڤالدهایم دەڵێ: "سەرلەبەری دنیا قەرزاری منداڵن" .. بەڵام بەداخەوە، کە تا ئەمڕۆش زۆربەی گەلان و وڵاتانی جیهان، ئەم قەرزەی منداڵانیان ئادا نەکردوون.

مێژووی ئەدەبی منداڵان، بە چەند قۆناغێکدا تێپەڕیوە، لە قۆناغە سەرەتاییە کۆنەکاندا، مەتەڵ، چیرۆکی ئەفسانەیی، تەلیسم و جادوویی، داستانی ئازایەتی، سەرکێشی، ئایینرەوی، ئامۆژگاریی تەڵقین ئاسایی، رێنمایی، رێز و گوێدێری، شاسواری، شمشێربازی و تیربازی، خەیاڵکاری، باڵیان بەسەر ئەدەبی منداڵاندا کێشابوو.. تا دەگاتە قۆناغەکانی ئەدەبی منداڵان لە سەردەمی نوێدا، کە لە سایەی گۆڕانکاری و داهێنان و پشکەوتنی تەکنۆلۆژیا و، پەروەردەیەکی نوێ و، پسپۆری و، مۆدێرن و، جیهانگیریدا، پێشکەوتنی بەخۆیەوە بینیوە.. زیاتر لە هەموو سەردەمێک، لەم سەردەمەدا پێویستیمان بە ئەدەبی منداڵان و بە گەشەکردنی هەیە، چونکە پەروەردەی نوێ و، رۆشنبیری و ئەدەبی منداڵان، بوونەتە دووانە و، بە تەواوکەری یەکتری.

بەشی یەکەم

ئەدەبی منداڵان، بەر لە هەموو شوێنێکی تری جیهاندا، لە وڵاتانی ئەوروپادا گەشەی کرد و پێشکەوت، بە تایبەتیش لە وڵاتانی فەرەنسا و ئینگلتەرادا.. ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە کۆمەڵێک نووسەری بە توانا، ئاوڕیان لە ئەدەبی منداڵان دایەوە و، چەندین بەرهەمی خۆش و بەسوودیان بۆ منداڵان نووسی و چاپیان کردن.. هۆیەکی گرنگی تریش، دەگەڕێتەوە بۆ داهێنانی ئامێری چاپکردن و، دامەزراندنی چاپخانە و، دەزگای بڵاوکردنەوەی و چاپکردنی کتێبی منداڵان و، کردنەوەی کتێبخانەی تایبەت بە منداڵان.. سەرەڕای ئەمانەش حەز و پەرۆشی خودی منداڵان، بۆ خوێندنەوەی کتێب و ئەو بابەتانەی تایبەت بوون بە ئەدەبی منداڵانەوە.

یەکەمین کتێب کە بۆ یەکەمین جار بۆ منداڵان چاپکرا کتێبێک بوو کە کۆمەڵێک چیرۆکی لەخۆ گرتبوو.. ناوی کتێبەکەش (ئەفسانەکانی ئیسوب) ە کە لە ساڵی (١٤٨٤) دا، لە لایەن (ولیام کاکستۆن: ١٤٢٢ - ١٤٩١) ەوە، چاپکرا.. ئەم کارەی کاکستۆن بە دەستپێشکەری و بەهەنگاوێکی گرنگی مێژوویی لە بواری ئەدەبی منداڵاندا دادەنرێت، ئەو (ئیسوب)ەش، کە ولیام کاکستۆن ئەم چیرۆکە ئەفسانەییانەی داونەتە پاڵ.. وەکو دەگێڕنەوە کە کۆیلەیەکی یۆنانی بووە، لە نێوان ساڵانی (٦٥٠ - ٦٢٠) ی پێش زایینی ژیاوە، لەبەر زیرەکی و بلیمەتی، گەورەکەی ئازادی دەکات.. ئیسوب زۆر حەزی بە گەڕان و گەشتکردن دەبێت، بە گەڕان و گەشکردن و، بە نووسنی چیرۆک بە ناوبانگ بووە.. دەتوانین بەوە داببنێین کە یەکەمین کەس بووە، کە چیرۆکی بۆ منداڵان نووسیوە.. ئەمەش یەکێکە لە چیرۆکەکانی ئیسوب (قەلەڕەش و گۆزە):

"لە دەشتێکی چۆڵدا، قەلەڕەشێک زۆر تینووی دەبێت، زۆر بە دوای ئاودا گەڕا.. تا گۆزەیەکی دۆزییەوە، کەمێک ئاو لە بنەکەیدا بوو.. بەڵام دەنووکی نەدەگەیشتە ئاوەکە.. قەلەڕەشەکە خەریک بوو لە تینیا بمرێت.. دەیروا نییە ئاوی ناو گۆزەکە.. لە دواییدا بیرۆکەیەکی باشی بۆ هات.. بە دەنووکی یەک لە دوای یەک چەوی هەڵدەگرت و دەیخستنە ناو گۆزە ئاوەکەوە.. ئاوەکە بەرەبەرە سەرکەوت.. تا گەیشتە لێواری گۆزەکە.. ئەوسا قەلەڕەشەکە، دەنووکی تێنا و تێر ئاوی خواردەوە.".

ئەو مەبەستانەی کە لەم چیرۆکەدان: هەوڵدان و کۆڵنەدان، بیرکردنەوە، سەرکەوتن بەسەر تەنگانەدا.

ئەگەرچی کاکستۆن، کتێبەکانی بەو نیازەوە نەنووسیبوون، کە ئاڕاستەی منداڵانیان بکات.. بەڵام سێ لە کتێبەکانی بە درێژایی ساڵان.. بوون بە بابەتی منداڵان.. ئەو چیرۆکانەی کە لەم سێ کتێبەیدا بوون و، بۆ منداڵان لەباربوون و، منداڵانیش بە کتێبی خۆیانیان دەزانین و، تام و چێژیان لە خوێندنەوەیان وەردەگرت.. ئەم سێ کتێبە بوون: (ڕێوی رینارد) و (ئەفسانەکانی ئیسوب) و (مردنی ئارسەر).

بەشی یەکەم

لە ساڵی (١٦٥٧) دا، پەروەردەکاری چیکۆسلۆڤاکی (جان ئامۆس کۆمینۆس) کتێبێکی گرنگ و بەسوودی بۆ منداڵان لەژێر ناوی (جیهانی وێنەدار) دا، چاپکرد. ئەم کتێبە کتێبێکی زانیاری بوو، وەک لەوەی کە کتێبێکی ئەدەبی بێت .. بەڵام لەو سەردەمەدا هەر بابەتێکی تازە بۆ منداڵان بنووسرایە، بایەخ و سوودی خۆی هەبوو.

(ئوریل ئۆفیک) گەشەکردنی ئەدەبی منداڵان، بەسەر پێنج سەردەمدا دابەش دەکا:

سەردەمی کۆن: دەقە ئەدەبییەکانی ئەم سەردەمە، منداڵانیان بە گیانی ئازایەتی و، سەرکێشی و، شاسواری و، ڕەوشت بەرزی و، شەڕ و ڕووبەڕووبوونە و، ئینتیما بۆ هۆز و گەورەکانیان پەروەردە دەکردن.. لەسەر دیواری تەلار و پەرستگاکان و، لەسەر گەڵای ڕووەکدا، نموونەی ئەدەبی منداڵانی ئەم سەردەمە دۆزراونەتەوە.

سەردەمی ناوەڕاست: لەم سەردەمەدا، قەشەکانی کەنیسەکان، لە شوێنە دوورەکاندا، دەستیان بە کۆکردنەوەی چیرۆکە کۆنەکان کرد و، بە جوانی و ڕێکی نووسییانەوە و، پاراستیانن.. بە هۆی ئەمانیشەوە، ئەو چیرۆکان لە زۆر شوێندا بڵاوبوونەوە.

سەردەمی چاپخانە: ئەم سەردەمە لە نیوەی سەدەی پانگزەمیندا دەستی پێ کرد، واتە لە دوای داهێنانی ئامێری چاپکردن، کە لە لایەن ئەندازیاری ئەڵمانی (گۆتەمبەرگ)ەوە داهێنرا.. دامەزراندنی چاپخانە و کتێب چاپکردن.. شۆڕشێکی ڕۆشنبیری و ئەدەبیی پەرپاکرد.. ئەوەبوو لە ساڵی (١٥٥٠) دا لە ئینگلتەردا کۆمەڵێک چیرۆک چاپکران.

سەردەمی زانیاری: ئەم سەردەمە، لە دەرچوونی کتێبی (ئیمیل) لە نووسینی مامۆستا و فەیلەسوفی فەرەنسی (جان جاک ڕۆسۆ) وە دەستی پێکرد.. ئەم کتێبەشی لە ساڵی (١٧٦٢) دا چاپکرد.

دوا بە دوای کتێبەکەی ڕۆسۆ، چەند کتێب و لێکۆڵینەوەیەک دەربارەی منداڵ و ئەدەبی منداڵان چاپکران، لەم سەردەمەدا ئەدەبی منداڵان، پشکەوتنێکی بەرچاوی بە خۆیەوە بینی. ڕابەری ئەم ئاراستەیەش (جۆن نیوبەری) بوو.

سەردەمی نوێ (سەردەمی زێڕین): ئەم سەردەمە لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەمینەوە دەستی پێکرد.. لەگەڵ دەرچوونی کتێبی (ئەلیس لە وڵاتی سەیر و سەمەرەدا) کە لە نووسینی (لویس کارول) ە .. بە دوای ئەم کتێبەشدا چەند کتێبێکی تریش چاپکران.

بەڵام دکتۆر (عەلی ئەلحەدیدی) لە کتێبەکەیدا (لە ئەدەبی منداڵان دا) مێژووی نوێی ئەدەبی منداڵان، بە سێ قۆناغی سەرەکی دەستنیشان دەکات:

قۆناغی یەکەم: لە ساڵی (١٦٩٧) ەوە دەست پێدەکا، بە دەرچوونی یەکەمین کتێبی ئەدەبی بۆ منداڵان، لەژێر ناوی (چیرۆکەکانی دایە قازم) لە نووسینی نووسەری فەرەنسی (چارلز پیرۆ).. چارلز، بوو بە دەستپێشکەر و ڕێچکەشکێن.. بە دوای ئەمدا چەند نووسەرێکی تر هاتنە بوارەکەوە و، دەستیان بە نووسین بۆ منداڵان کرد.. هەر لەم سەردەمەشدا، لە نێوان ساڵانی (١٧٠٤ - ١٧١٤) دا، ڕۆژهەڵاتناس و، نووسەر (ئینتیوان گالان) بۆ یەکەمین جار چیرۆکەکانی (هەزار و یەک شەو)ی گۆڕییە سەر زمانی فەرەنسی، کە چەند چیرۆکێکی شیاویان بۆ منداڵان تێدایە.

هەر لە فەرەنسادا لە ساڵی (١٧٤٧) دا، لە لایەن نووسەرێکی مەزنی منداڵدۆستەوە، یەکەمین ڕۆژنامە بۆ منداڵان لەژێر ناوی (هاوڕێی منداڵان) هاتە کایەوە.

بێجگە لە فەرەنسا، ڕەوتی ئەدەبی منداڵان لە ئینگلتەرا، ئەڵمانیا، ڕووسیا، ئەمریکا، لە وڵاتانی ئیسکندناڤیا و، میسر، سەری هەڵدا و بەرەو پێشەوە هەنگاوی نا.

قۆناغی دووەم: ئەدەبی منداڵان لە دوای (جەنگی جیهانی یەکەم) ەوە دەست پێکرد.. لە هەموو ئاستێکدا زیاتر بایەخ بە پەروەردەکردن و گەشەکردنی منداڵان درا و، بە شێوەیەکی نەخشەداڕێژراوی ئەکادیمیش بایەخ بە (زانیاری دەروونناسیی منداڵا ن) و بە سایکۆلۆژیای گەشەکردن درا.. وەکو مرۆڤێکی سەربەخۆش لە منداڵیان دەڕوانی.

قۆناغی سێیەم: لە دوای (جەنگی جیهانی دووەم) ەوە دەستی پێکرد.. تا دەگاتە قۆناغی ئێستای، کە بە (سەردەمی زێڕینی ئەدەبی منداڵان) ناودەبرێت.. گۆڕان و وەرچەرخانێکی نوێ هاتنە کایەوە و، بایەخدان بە منداڵان و بە ئەدەبی منداڵان، بوو بە پێویستییەکی گرنگی ئەم ڕۆژگارە.. بە تایبەتیش لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا، کە هەل و مەرجێکی باش بۆ گەشەکردن و پێشکەوتنی ئەدەبی منداڵان ڕەخسا و.. چەندین کتێبخانەی منداڵان و، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی منداڵان دامەزران، بە ملیۆنان ژمارەی کتێب و گۆڤاری منداڵان چاپکران و بڵاوکرانەوە.. دەستوور و بنەما و ئاراستەی ئەدەبی منداڵان دیاری کران.. چیرۆک بوو بە وانەیەکی تایبەتی و، وەکو وانەکانی تری خوێندن، لە قوتابخانەکانە بنەڕەتییەکانی ئەمریکادا دەخوێنرێ.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەكەم

لەم قۆناغەدا هەموو هەوڵەكان بەو ئاراستەیەدان، كە نەوەیەكی نوێ بۆ داهاتوویەكی باشتر پەروەردە بكرێن.. نەوەیەك كە ئاشتیخواز و مرۆڤ دۆست و چاكەخوازبن.. نەوەیەك تاكەكانی رێز لە یەكتری بگرن و، پێكەوە ژیان و خۆشەویستی لە هۆش و دڵیاندا بڕوێن.. نەوەیەكی باوەڕبەخۆبن.. داهێنانخواز و پێشكەوتووخوازبن..

بێگومان ئەدەبی منداڵان، لە چوارچێوە كلاسیكییەكەیدا نەماوەتەوە، رۆژ لە دوای رۆژ، زیاتر پێشكەوتن و داهێنان بە خۆیەوە دەبینێت.. تا لە گەڵ هیوا و خولیا و خەونە شیرینەكانی منداڵانی زۆرزانی ئەم سەردەمەدا بگونجێت.

(فیلیپ ئاریس) دەڵێ: "لە سەردەمەكانی پێش ئەم سەردەمەدا، بە چاوی ئێستاوە لە منداڵیان نەدەڕوانی.. منداڵێتی دیاردەیەكی تازەیە.. چونكە سەردەمەكانی كۆن، بەوە ناودەبرێن كە منداڵانیان پەراوێزكردبوون.. بایەخێكی ئەوتۆیان پێ نەداون.. بەڵكو دەشیان چەوساندنەوە..".

حەز دەكەین لێرەدا ئاماژەش بەوە بكەین گەلێ دەق و بابەتی ئەدەبی هەن، بە تایبەتی بۆ منداڵان نەنووسراون و، بۆ گەورەكان نووسراون. بەڵام دوای دەستكاری كردن و كورتكردنەوە و دووبارە داڕشتنەوەیان، بە زمانێكی ئاسانتر، وایان لێ كردوون كە بۆ منداڵان بگونجێن و، منداڵان بە ئەدەبی خۆیانیان بزانن، تا ئەمڕۆش منداڵان لە هەندێ لەو دەقە دەستكاری كراونە بێزار نەبوونە و تام وچێژیان لێ وەردەگرن، بە تایبەتیش دوای ئەوەی كە كراون بە فیلمی كارتۆن یا بە فیلمی سینەمایی.. بۆ نموونە: رۆمانی (رۆبنسن كروزۆ) لە نووسینی (دانیال دیڤۆ) و، رۆمانی (گەشتەكانی گۆلیڤەر) لە نووسینی (جۆناسان سویفت: ١٦٦٧ - ١٧٤٥).. كە نووسەر و سیاسەتمەدارێكی (ئینگلیزی ـ ئیرلەندی) بوو.. كە نووسەری ناسراوی ئینگلیزی (جۆن نیوبەری) ئەم دوو رۆمانەی دەستكاری كردوون و، كورتیانی كردوونەتەوە و، بە زمانێكی ئاسانتر و گونجاوتر بۆ منداڵان، دووبارە دایڕشتوونەتەوە و، چاپی كردوون.

داستان و ئەفسانە و مەتەڵ و چیرۆكە میللییەكانیش بەشی منداڵانیان تێدایە، یا هەندێ لە چیرۆكی گەورەكان دوای كورتكردنەوە و ئاسانتر داڕشتنەوەیان، بۆ منداڵان دەشێن.

من لەم رۆژانەدا، بەشێكی زۆری چیرۆك و شانۆگەرییەكانی (ولیام شكسپیر) م بینی كە بە زمانی نەرویجی، بەبێ شێواندنی ناوەڕۆك و بیر و مەبەستی چیرۆكەكان، كورتر كراونەتەوە و، بە زمانێكی ئاسانتر دووبارە بۆ منداڵان دایان رشتوونەتەوە.

پێویستە ئەوەش بڵێین كە (كتێبەكانی خوێندنەوە) بۆ پۆلەكانی قوتابخانە بنەڕەتییەكان.. زۆربەی دەق و بابەتەكانیان

سەرچاوە
Serchawe

بەشێکن لە ئەدەبی منداڵان و، کتێبەکانیش بە کتێبی منداڵان دادەنرێن.

چیرۆکەکانی کتێبی (کەلیلە و دیمنە) ش، کە لە بنەڕەتدا هیندین و، بە زمانی هیندی نووسراون.. (عەبدوڵڵا کوڕی موقەفەع) یش لە ساڵی (٦٥٩)ی زایینیدا لە زمانی فارسییەوە گۆڕیویەتە سەر زمانی عەرەبی.. چیرۆکەکانی ئەم کتێبە بە زمانی ئاژەڵەوە نووسراون.. بەشێکی زۆریان بۆ منداڵان دەشێن.. (کەلیلە) و (دیمنە) ناوی دوو چەقەڵی بران.. کە کراون بە سەر ناوی کتێبەکە.. چیرۆکەکانی ئەم کتێبە گەلی بەهای رەوشت بەرزی و، وانە و پەندی بەسوود و، گاڵتەئامێزی خۆشیان تێدایە. مێژووی چیرۆکەکانی ئەم کتێبە بۆ (١٠٠ تا ٥٠٠) ساڵ پێش زایینی دەگەڕێنەوە. فەیلەسووفی هیندی(بەیدەبا) چیرۆکەکانی بۆ شا (دبشەلیم)ی هیندستان گێڕاونەتەوە.. کتێبی (کەلیلە و دیمەنە) بە شاکارێکی نەمری جیهانی دادنرێ.. گۆڕیویانەتە سەر زۆربەی زمانەکانی جیهان.

شایانی باسیشە، ژمارەیەکی زۆریش لە نووسەرە گەورەکانی جیهان (شاعیران، رۆماننووس و چیرۆکنووسان) بەشێک لە نووسینەکانیان، بە زمانێکی ئاسانتر و شیرین، بۆمنداڵان نووسیون، وەکو: تۆڵستۆی، تشیخۆف، چارلز دیکنز، ڤیکتۆر هۆگۆ، ئۆسکار وایلد، بۆشکین، تاگوور، لە شاعیرە خوالێخۆشبووەکانی خۆشمان: پیرەمێرد، بێکەس، زێوەر، هەژار، گۆران، قانع،... هتد.

ئەدەبی منداڵان لە فەرەنسا دا:

لە (سەدەی سیانگزەمین و چواردەمین) دا، ناوەڕۆکی دەقەکانی ئەدەبی منداڵان بریتیبوون: لە رێنمایی و ئامۆژگاری و چاکەخوازی و رەوشت باشی و شاسواری و پاڵەوانبازی و ئایینپەروەی.

هەر لەو سەردەمەدا، کۆمەڵێک نووسەر دەستیان بە نووسینی (ئەدەبی گەڕۆک) کرد.. لە شوێنە گشتییەکاندا چیرۆک و هۆنراوە و نووسینەکانیان بۆ خەڵکی دەخوێندەوە.. بە هۆی دێوەرە و فرۆشیارە گەڕۆکەکانیشەوە، مەتەڵ و چیرۆک و هۆنراوەکانیان لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر بڵاودەبوونەوە.

بەڵام ئەدەبی منداڵان، وەکو (ئەدەبێکی سەربەخۆ) و، لە سەردەمێکی تازەدا، لە (سەدەی حەڤدەمین) دا بەر لە هەموو وڵاتانی جیهان، بە شێوەیەکی فەرمی لە وڵاتی فەرەنسادا دەرکەوت و، گەشەی کرد و، هەنگاوی باشی بەرەوپێشەوە نا.

سەرچاوە
Serchawe

لەو سەرەمەدا، نووسەرە بە توانا و بەناوبانگەکان، شەرمیان دەکرد کە بە ناوی راستیی خۆیانەوە بۆ منداڵان بنووسن، لەوە دەترسان کە لە ناوبانگ و پایەیان بێتە خوارەوە و، رووبەڕووی لۆمە و تانە و رەخنە ببنەوە.. تا شاعیری بەناوبانگی فەرەنسی (چارلز پیرۆ: ١٦٢٨ - ١٧٠٣)، لە ساڵی (١٦٧٩) دا، کتێبێکی بۆ منداڵان چاپکرد لە ژێر ناوی (چیرۆکەکانی دایە قازم).. کە کۆمەڵێک چیرۆکی خۆشی لەخۆگرتبوو، لەوانە: (ساندریلا) و (ریش شین) و (شۆخە نووستووەکە) و (جنۆکە) و (پشیلەی جزمە لەپێ).. بەڵام چارلز هێشتا ترسی نەشکابوو، ئەم کتێبەی بە ناوی خۆیەوە بڵاونەکردەوە، لە ترسی ناوبانگ و، پایە نزمبوونەوەی.. بۆیە بە ناوی کوڕە بچووکەکەیەوە بڵاوی کردەوە کە ناوی (بیروردار مانکور) بوو.

ئەم کتێبە ناوبانگی دەرکرد و، پایەی ئەدەبی منداڵانی بەرزکردەوە.. بە یەکەمین کتێبی ئەدەبیی تایبەت بە منداڵان دادەنرێ.. دەرچوونی ئەم کتێبە بە دەستپێکی قۆناغێکی نوێی رەوتی ئەدەبی منداڵان دادەنرێ. ناودەرکردنی ئەم کتێبە، بوو بە مایەی دڵخۆشی و بە هاندەر بۆ چارلز، بە دوای ئەم کتێبەدا، کتێبێکی تری چاپکرد، بە ناوی (مەتەڵ و چیرۆکەکانی سەردەمی رابردوو) بەڵام ئەم کتێبەی بە ناوی خۆیەوە بڵاوکردەوە.

نووسین بۆ منداڵان لە فەرەنسادا، تا (سەدەی هەژدەمین) هێشتا رەگ و ریشەی بە تەواوی دانەکوتابوو.. تا فەیلەسوف و مامۆستای فەرەنسی (جان جاک رۆسۆ) کە لە ساڵی (١٧١٢ - ١٧٧٨) ژیاوە.. رۆسۆی خاوەن (بیردۆزی پەروەردەی سروشتی) بیر و بۆچوونەکانی دەربارەی فێرکردنی منداڵ و پەروەردەکردنیان، لە کتێبێکدا چاپکرد بە ناوی (ئیمیل).. ئیمیل ناوی کوڕەکەی بوو. رۆسۆ جەختی لەسەر ئەوە دەکردووە.. کە نابێت رێ لە منداڵ بگیرێت، با بە ئازادی و سروشتی گەشە بکات و پەروەردە ببێت.. ناشبێ بە تۆبزی فێربکرێت، با فێرکردنی کەمێک دوابکەوێت.. با منداڵ خۆی تاقیبکاتەوە و، سوود و پەند و وانە لە تاقیکردنەوەکانی وەربگرێت، کتێبی (ئیمیل) لە شێوازی چیرۆکێکە بۆ منداڵان، چیرۆکەکەش لەگەڵ بوونی (ئیمیل)ی کوڕی دەست پێدەکا تا دەگاتە تەمەنی (٢٥ ساڵان) کە هاوسەرگیری دەکات.. رۆسۆ داوای لە ئمیل ی کوڕی کرد کە یەکەمین کتێب، کتێبی (رۆبنسون کروزۆ) بخوێنێتەوە.. چونکە بە رای ئەو، ئەم چیرۆکە باشترین تاقیکردنەوەی پەروەردەیی بە ئیمیل دەبەخشێت.. تا ماوەیەکی زۆر، کتێبی (رۆبنسون کروزۆ) تەنها کتێب بووە لە کتێبخانەکەی ئیمیل دا.

گەورەترین و بە ناوبانگترین نووسەری فەرەنسی، لە بواری نووسین بۆ منداڵان، شاعیری مەزن (لافۆنتین: ١٦٢١ - ١٦٩٥) بوو.. کە لە جیهاندا بە شای چیرۆکی ئەفسانەیی بۆ منداڵان ناسراوە.. شای شاعیرانی ئەدەبی عەرەبیش (ئەحمەد شەوقی) کە ـ بە رەگەزکوردە ـ هۆگر و سەرسامی شیعرەکانی لافۆنتین دەبێ و، کاریگەریی هەبووە لەسەر نووسیناکانی بۆ منداڵان.

لە ساڵانی (١٧٤٦ - ١٧٩١) دا، لە لایەن نووسەرێکی گەورەی تری فەرەنساوە، بۆ یەکەمین جار یەکەمین رۆژنامەی بۆ

بەشی یەکەم

منداڵان دەرکرد.. لە ژێر ناوی (هاوڕێی منداڵان) دا، کە لە نووسینی بابەتەکانیدا، زمانێکی شیرین و ناسک و ساکاری بەکاردەهێنا. سەرنووسەری ئەم رۆژنامەیە، لە جیاتی نووسینی ناوی راستیی خۆی، لەژێر نازناوی(هاوڕێی منداڵان) دا دەینووسی.. ئەم رۆژنامەیە سەرەڕای خۆشی و شادی خستنە دڵی منداڵانەوە.. سوود و خزمەتێکی زۆریشی پێ بەخشین.. لە هەمان کاتیشدا، تەوژمێکی باشیشی بە گەشەکردنی ئەدەبی منداڵانی فەرەنسا دا.

گۆڕینی چیرۆکەکانی (هەزار و یەک شەو) یش، کە لەلایەن رۆژهەڵاتناسی فەرەنسی (ئینتیوان گالان) ەوە، کە لە ساڵی (١٧٠٤) دا، گوڕییە سەر زمانی فەرەنسی.. خوێندنەوە و بڵاوبوونەوەی چیرۆکەکانی (هەزار و یەک شەو) بوونە مایەی ناوبانگ و دەستخۆشی لێکردنی لە فەرەنسادا، هەروەها بوون بە هاندەریش بۆ ئینتیوان گالان، سوودێکی زۆری لێیان بینی و، بوون بە ئیلهام بەخش، بۆ ئەو چەند چیرۆکەی کە بۆ منداڵانی نووسییانی. نووسینی چیرۆکەکانی (هەزار و یەک شەو) بەم شێوەیەی ئێستای، دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی (١٥٠٠)ی زاییینی.. بەڵام لە راستیدا تا ئێستا نەزانراوە، کە نووسەری راستیی چیرۆکەکانی (هەزا و یەک شەو) کێیە.. بەشێک لە چیرۆکەکانی ئەم کتێبیە بۆ منداڵانی هەراش دەشێن.. ئەووش ساغ بۆتەوە کە (چەند چیرۆکێکی کوردی) یش، لە ناو چیرۆکەکانی (هەزار و یەک شەو) دان.

ئەدەبی منداڵان لە ئینگلتەرا دا:

لە دوای فەرەنسا، ئەدەبی منداڵان لە ئینگلتەرادا بایەخیان پێدا و گەشەی کرد.. ئەو چیرۆکە کلاسیکییانەی پێشتر، بریتیبوون لە ئامۆژگاری و رێنوێنی و ئاییینرەوی، بێ ئەوەی گوێ بە ئاستی بیر و هۆشی منداڵان بدەن یا خولیا و حەز و ئارەزووەکانیان لەبەرچاوبگرن، نموونەی ئەم کتێبانەش، کتێبی (بۆ کوڕان و کچان) ە، کە لە نووسینی (جۆناسان بان یان) ە.

لە ساڵی (١٧١٩) دا لە نووسینی (دانێل دیڤۆ: ١٦٦٠ - ١٧٣١) رۆمانی (رۆبنسون کروزۆ) چاپکرا.. دانێل بە دەستپێکەری چیرۆکی هونەری لە ئینگلتەرادا دادەنرێ.. دانێل زۆر حەزی لە گەشت و گوزەر بوو، هەموو وڵاتانی ئەوروپا گەڕا.. رۆمانە بە ناوبانگەکەی (رۆبنسوون کروزۆ)، دەربارەی سەرگوزشتەی ژیان و سەرکێشییەکانی پاڵەوانی رۆمانەکەی (رۆبنسون کروزۆ)ی سەیر و سەرسوڕێنەرە.. ئەم چیرۆکە، لە چیرۆکێکی راستەقینەی بەسەرهاتی پیاوێک بە ناوی (ئەلیکسەندەر سلکێرک)ەوە وەرگرتووە، کە نزیکی (٣٠٠) ساڵ بەر لە ئێستا.. ئەو پیاوە وێڵ دەبێت و، دەکەوێتە دوورگەیەکی دووری دابڕاووە.. بۆ ماوەی چەند ساڵێک لەو دوورگەیەدا ژیان بەسەر دەبات.. بێ هیوا نابێ و کۆڵنادات و خۆی لەگەڵ ئەو بارووذۆخەدا دەگونجێنێت.. تا ئەو کاتەی هەلی گەڕانەوەی بۆ (ئوسکۆتلەندە)ی نیشتمانی بۆ دەرەخسێت.

سەرچاوە
Serchawe

دانیێل دیڤۆ، ئەم چیرۆکە راستییەی وەرگرتووە و، بە شێوەیەکی ئەدەبی و هونەری لە رۆمانی (رۆبنسۆن کروزۆ) دا دایڕشتووە.. ئەم رۆمانە بە شاکارێکی ئەدەبی دادەنرێ. گرنگترین ئەو مەبەستانەش کە لەم چیرۆکەدان: کۆڵنەدان، خۆڕاگری، بیرکردنەوە و گونجان، هیواخوازییە لە کاتی تەنگانەدا.. لە راستیدا رۆمانی (رۆبنسون کروزۆ) بۆ منداڵان نە نووسراوە.. بەڵام نووسەری بە ناوبانگی ئینگلیزی (جۆن نیوبەری) دەستکاریی کردووە و کورتی کردۆتەوە، دووبارە بە زمانێکی ئاسانتر و گونجاوتر بۆ منداڵانی دایڕشتۆتەوە.. (رۆبنسون کروزۆ کراوە بە فیلمی کارتۆن) و، بە زۆربەی زمانەکانی جیهان دۆبلاج کراوە.. هێندەی تر، منداڵان هۆگری بوونە و، لە دووبارە کردنەوەی بێزار نابن.

هەر لە ساڵی (١٧١٩) دا، (رۆبەرت سامبر) (چیرۆکەکانی دایە قازم)ی گۆڕییە سەر زمانی ئینگلیزی و چاپی کرد .. کە ئەم چیرۆکانەی بوون: (ساندرێلا) و (شۆخە نووستووەکە) و (ریش شین) .. بە مەبەستی خۆشی بەخشین بە منداڵانی ئینگلتەرا.

لە ساڵی (١٧٢٠) تیشدا، (جۆناسان سویفت) کتێبێکی بەناوبانگی چاپکرد، لەژێر ناوی (گەشتەکانی گۆلیڤەر).. کە لەوەدوا (جۆن نیوبەری) بە شێوەیەکی کورتر و ئاسانتر دووبارە بۆ منداڵانی داڕاشتەوە و.. چووە چوارچێوەی ئەدەبی منداڵانەوە.

(جۆن نیوبەری) لە بواری ئەدەبی منداڵاندا نووسەرێکی بە توانابوو، کتێبێکی زۆری بۆ منداڵان چاپکرد و بڵاوی کردنەوە.. رۆڵێکی گرنگی هەبوو لە پێشکەوتنی ئەدەبی منداڵان لە ئینگلتەرادا.. خاوەنی یەکەمین کتێبخانەی منداڵانیشە لە جیهاندا.. نیوبەری داوای لە نووسەران کرد، کە کتێبی گەورەکان کورت بکەنەوە و ئاسانتر بۆ منداڵان بیان نووسنەوە.. نیوبەری نزیکەی (٢٠٠) کتێبی بچووکی بۆ منداڵان چاپکرد.. کە بریتبوون لە مەتەڵ و چیرۆکی ئەفسانەیی و داستان و چیرۆکە میللییەکان.. لەوانەش: (رۆبنسون کرۆزۆ) و (گەشتەکانی گۆلیڤەر) یان تێدابوون .. بۆیە (جۆن نیوبەری) بە (باوکی راستیی ئەدەبی منداڵان) لە ئینگلتەرا ناودەبرێت.

لە ساڵی (١٨٦٥) ز لە ئینگلتەرادا، خۆشترین چیرۆکی ئەفسانەیی بۆ منداڵان بڵاوکرایەوە، لەژێر ناوی (ئەلیس لە وڵاتی سەیر و سەمەرەدا)، کە لە نووسینی نووسەری بەناوبانگ (لویس کارۆل: ١٨٣٢ - ١٨٩٨).. (لویس کارۆل) ناوێکی خوازراوە.. ناوی راستیی (چارلز لوتویدج دودسن) ە.

لویس کارۆل، چیرۆکنووسێکی بە توانا و زانایەکی ماتماتیک و وێنەگرێکی فۆتۆگرافی ئینگلیزیی ناسراوبوو.. چیرۆکی (ئەلیس لە وڵاتی سەیر و سەمەرە دا)ی نووسی، کە بە یەکێک لە شاکارە ئەدەبییەکانی منداڵان دادەنرێت .. ئەم چیرۆکە

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەكەم

ئەدەبی منداڵانی بردە قۆناغێكی زێڕینەوە.. بێجگە لەم چیرۆكە لویس كارۆل چەند چیرۆكێكی تریشی نووسی لەوانە: چیرۆكی (لە میانەی شووشەوە) و، چیرۆكی (چەنەبازی).

چیرۆكی (ئەلیس لە وڵاتی سەیر و سەمەرە دا) ناوبانگێكی جیهانی هەیە و گۆڕیویانە بۆ سەر زۆربەی زمانەكانی جیهان و، كراوە بە فیلمی كارتۆن.

ئەم چیرۆكە، چیرۆكی كچێك دەگێڕێتەوە، كە ناوی (ئەلیس)ە.. لەپڕێكدا دەكەوێتە كونێكەوە و خۆی لە جیهانێكی خەیاڵیدا دەبینێتەوە.. دەڕوا و دەگەڕێت و.. بە سەرسامییەوە دەڕوانێت.. چاوی بە (داوڵێك، شێرێك، پیاوێكی ئاسنین) دەكەوێت.. هەموویان پێكەوە دەچن بۆ لای جادووگەرێك، تا یارمەتیان بدات.. شێرەكە ئازایی دەویست، پیاوە ئاسنینەكە دڵی دەویست، داوڵەكەش هۆشی دەویست، بەڵام ئەلیس گەڕانەوەی بۆ ماڵەوە دەویست.. ئەم چیرۆكە بە چەندین سەركێشیدا تێ دەپەڕێت.

ناشبێ (چارلز جۆن لامب: ١٧٧٥ - ١٨٣٤) لەیاد بكەین.. كە كۆمەڵێك چیرۆكی خۆشی بۆ منداڵان نووسیوە.

لە بەشی دووەمدا، باسی مێژووی ئەدەبی منداڵان لە ئەمریكا و ئەڵمانیا و رووسیا و وڵاتانی ئیسكندناڤیا و عێراق لە هەندێ وڵاتی عەرەبی بە تایبەتیش لە میسردا دەكەین.

لە بەشی سێیەمیشدا، باسی مێژووی ئەدەبی منداڵانی كورد لە كوردستاندا دەكەین.

١٨ی جووڵای ٢٠١٣

بەشی یەکەم

مێژووی ئەدەبی منداڵان.

بەشی دووەم

لە بەشی یەکەمی ئەم باسەدا ، بە کورتی باسمان لە ئەدەبی منداڵان لە چاخەکانی کۆندا کرد.. دوایش باسمان لە گەشەکردن و پێشکەوتنی ڕەوتی ئەدەبی منداڵان، لە وڵاتانی فەرەنسا و ئینگلتەرادا کرد.. لەم بەشەدا (بەشی دووەم)، درێژە بە مێژووی ئەدەبی منداڵان لە هەریەکە لە وڵاتانی: (ئەڵمانیا، ڕوسیا، وڵاتانی ئیسکندناڤیا، ئەمەریکا، ئیتالیا، ئیسپانیا، هیندستان، بە کورتیش ئاماژە بە چەند وڵاتێکی تر دەکەین...).

ئەڵمانیا:

بەر لە هاتنی دوو برا (یاکوب و ولیەم کارڵ گریم)، لە ئەڵمانیادا چیرۆکی ئەفسانەیی تەنها بۆ گەورەکان دەنووسران.. بەڵام ئەم دوو برایە (یاکوب و ولیەم گریم) دەستیان کرد بە کۆکردنەوە و، بە نووسینی چیرۆکی ئەفسانەیی و ئەندێشەیی و فۆلکلۆریی ئەڵمانی بۆ منداڵان.. بۆ هێنانەدیی ئەم مەبەستەشیان بە درێژایی ژیانیان لە شارێکەوە بۆ شارێکی تری ئەڵمانیا دەچوون و، گوند و ماڵان دەگەڕان و، لە دەمی دایکان و بە تەمەنەکانەوە ، لە دەمی کاسبکار و، فرۆشیارە گەڕۆکەکانەوە، ئەو مەتەڵ و چیرۆک و ئەفسانە و داستانە کۆنانەیان لێ وەردەگرتن، کە شەوان لە گوێی ئاگرداندا، بۆ منداڵەکانیان دەگێڕانەوە.. ئەمان بە دەستکاریکردن و، بە زمانێکی ئاسان و شیرین و ڕەوان، دووبارە بۆ منداڵانیان داڕشتوونەتەوە.

(یاکوب گریم: ١٧٨٥ - ١٨٦٣) براکەشی (ولیەم گریم: ١٧٨٦ - ١٨٥٩)ی زایینی لە شاری (کاسل)ی ئەڵمانیا لەدایکبوونە و، هەرلەم شارەشدا ژیانیان بەسەربردووە.. پێکەوە لە ژوورێکدا دەنووستن و، پێکەوەش یارییان دەکرد و، لە قوتابخانەی بنەڕەتی و زانکۆش هەر پێکەوەبوون، پێکەوەش لە بارەی ئەدەب دەمەتەقێیان دەکرد.. هەموو چیرۆکەکانیشیان پێکەوە کۆکردوونەتەوە و، پێکەوەش نووسیویانن و بڵاویان کروونەتەوە.. تەنها مردن لێکی دابڕین.

ئەم دوو برایە بڕوانامەی (لیسانس) یان لە یاسادا وەرگرت.. ئەدەبی کۆن و ئەدەبی ئەڵمانییان لە سەدەی ناوەڕاستدا خوێند و، وەکو دوو مامۆستای بە توانای وانەبێژیش لە زانکۆدا وانەیان دەوتەوە.

سەرچاوە Serchawe

بەشی یەکەم

برایانی گریم زۆربەی چیرۆکە ئەفسانەییەکانیان، لە شاری (کاسل) دا کۆکردوونەتەوە.. لە ساڵی (١٨١٢) دا ((١٥٦) چیرۆکیان لە کتێبێکدا لەژێر ناوی (چیرۆک بۆ منداڵان و ماڵان) دا لە شاری (بەرلین) دا چاپیان کرد و بڵاویان کردەوە.. دەستپێکی هەموو چیرۆکەکانیشیان بە (هەبوو.. نەبوو..) دەستیان پێکردوون. تا برایانی گریم خۆیان لە ژیاندا بوون.. شەش جار ئەم کتێبە دووبارە چاپ کرایەوە.. هەرجارەش چەند چیرۆکێکی تازەی تریان دەخستنە سەری و، تیراژیان زیاتر دەکرد.. دیزاینی بەرگەکەیان جوانتر دەکرد.. تا ئەمڕۆش لە مۆزەخانەیەکی مێژوویی ئەدەبیدا لە شاری کاسل کە بەناوی (مۆزەخانەی برایانی گریم)ەوەیە.. دەقی ئەو چیرۆکانەیان بە دەستووسی خۆیان تێدایە، لەگەڵ ئەو کەرەستە و کەلوپەلانەی کە بەکاریان هێناون.. ساڵانە بە هەزاران گەشتیار سەردانی ئەم مۆزەخانەیە دەکەن.

لە دوای مردنیشیانەوە تا ئەمڕۆ، لە ژمارە نایات کە چەندین جاری تر ئەم کتێبەیان بە زمانی ئەڵمانی و زمانەکانی تری جیهان چاپکراوەتەوە و بڵاویان کردۆتەوە.. ئەم کتێبە گۆڕیویانەتە سەر زیاتر لە (١٧٠) زمانی جیاواز لە جیهاندا.. زۆربەی چیرۆکەکانیشیان کروان بە فیلمی کارتۆن و ئەنیمەیشن و، بە چەندین زمان جیهانی دۆبلاج کراون.

لە چیرۆکە خۆشەکانی برایانی گریم: (کۆڵوانە سوور)ە کە زۆربەی منداڵانی جیهان، بە منداڵانی کوردیشەوە، لە ڕێی فیلمی کارتۆنی دۆبلاج کراوەوە، ئەم چیرۆکە دەزانن و دیالۆژەکانی بوونەتە وێردی سەر زمانیان.. لە چیرۆکە بەناوبانگەکانی تری برایانی گریم (ساندریلا)، (پاشای چیای زێڕین)، (هۆڵ خانم)، (بووکە راستییەکە)، (ژنە جادووگەرەکە شەڕخوازەکە)، (رابونزل)، (کچەشازادەی نووستوو) یا (کچەپاشا و حەوت کورتەباڵا) یا (بەفرین): (بەفرین، کچەپاشایەکی زۆر سپی و جوان و ناسک دەبێت، دوای مردنی دایکی دەبێتە ژێرچەپۆکەی باوەژن، کە زۆر رقی لە بەفرین دەبێ و ئیرەیی بە جوانییەکەیدا دەبا و، هەوڵی لە ناوبردنی دەدا.. جارێکیان لە ژێر کاریگەریی جادووی باوەژنەکەیدا، بەفرێن بۆ ماوەیەکی دوور و درێژ خەو دەیباتەوە و بە خەبەر نایات.. تا بە رێکەوت کوڕەپاشایەکی لاو دەیبینێت و، زۆر سەرسامی جوانییەکەی دەبێت.. ماچێکی بەفرین دەکا و جادووەکە بەتاڵ دەبێ و بەفرین خەبەری دەبێتەوە و.. زۆر سوپاسی کوڕەپاشاکە دەکات و، دەبێت بە دەزگیرانی...).

برایانی گریم، خزمەتێکی مەزنیان بە ئەدەبی منداڵان بەخشی و، شایانی ئەوەن کە هەتا هەتایە بە نەمری بمێننەوە.. هەموو چیرۆکەکانیان تا ئەمڕۆش، زۆر خۆشن و خۆشی و شادیان خستوونەتە دڵی هەموو منداڵانی جیهانەوە.. بوونە بە بەشێکی گرنگ و نەمریش لە کەلەپووری ئەدەبیی ئەڵمانیادا.. بۆیە ئەمساڵ (٢٠١٣) لە ئەڵمانیادا بە (ساڵی برایانی گریم) ناو دەبرێ.. بە بۆنەی یادی (چاپی یەکەم)ی کتێبەکەی برایانی گریم (چیرۆک بۆ منداڵان و ماڵان) کە بۆ یەکەمین جار لە بەرواری (٢٠ی دیسەمبەری ١٨١٢) دا چاپکرا.

بەشی یەکەم

یاکوب و ولیەم گریم، نەک هەر لە بواری ئەدەبی منداڵاندا هەڵکەوتووبوون، بەڵکو خزمەتێکی گەورەی زمان و مێژوو و کەلەپووری ئەڵمانیاشیان کرد.. مەرگ بواری نەدانێ ، کە پرۆژەی ئەو فەرهەنگە زمانەوانییە ئەڵمانییەی، کە ماوەی چەند ساڵێک بە ئامادەکردنییەوە سەرقاڵ و ماندووبوون.. تەواوی بکەن.

لە ساڵی (١٨١٩) دا، زانکۆی (ماربۆرگ)ی ئەڵمانی، (بڕوانامەی دکتۆرای ڕێزلێنانی) بە (برایانی گریم) بەخشی. لە دوای (ڕووخاندنی دیواری بەرلین: ١٨٨٩) دا و، یەکگرتنەوەی هەردوو ئەڵمانیا.. لە ساڵی (١٩٩٠) دا، لەسەر بەنرخترین پارەی کاغەزی ئەڵمانی (١٠٠٠ مارک) (وێنەی برایانی گریم) دانرابوو.. تا ساڵی (٢٠٠٢) دا، کە پارەی ئەڵمانیا و هەموو وڵاتانی ئەندام لە یەکێتیی ئەورپادا، بوو بە (یۆرۆ).

ئەمەو تا ئێستا چەندین جار لەسەر (پوولی پۆست) دا. وێنەی برایانی گریم، یا پاڵەوانەکانی چیرۆکەکانیان دانراون.. هەروەها وەکو ڕێزلێنان و هەمیشە بەرزڕاگرتنی ناوی برایانی گریم.. چەند قوتابخانە و شەقامێکیش، چەندین کۆگای فرۆشیاری لە شارەکانی ئەڵمانیادا بە ناوی (برایانی گریم)ەوە ناونراون.

ئەمڕۆ لە ئەڵمانیادا، بزووتنەوەی ئەدەبی منداڵان لە گەشەکردن و پێشکەوتندایە، زیاتر لە سێ هەزار نووسەری ئەدەبی منداڵان هەیە.. پانگزە دەزگای چاپکردن و بڵاوکردنەوەی تایبەت بە کتێبی منداڵان هەیە.. بۆ نموونە: لە ساڵی (٢٠٠٥) دا، (١٨٠٠) کتێبی چیرۆک و هۆنراوە و، (٥٥٩) ڕۆمان، بۆ منداڵان لە زمانەکانی ترەوە گۆڕییانە سەر زمانی ئەڵمانی.

لەپاڵ نووسەرە کلاسیکییەکاندا، کە لە دەرەوەی ئەڵمانیاشدا ناوبانگیان هەیە.. کۆمەڵێک نووسەری بە توانای تریش هاتنە بواری نووسین بۆ منداڵان.. کە بە ژمارەی کتێبە فرۆشراوەکانیان، توانیان نومرەی تازەی باڵای جیهانی تۆماربکەن.. لە سەروی هەموویانەوە ، نووسەری بە ناوبانگ خاتوو (کۆرنیلیا فۆنکە) یە، کە نووسەرێکی بەتوانای بواری ئەدەبی منداڵانە، لە کتێبەکانی (ئەژدیهای شاسوار) و (مەرەکەبی دڵ) کە گۆڕیویانن بۆ سەر زمانی ئینگلیزی و، زۆرترین ژمارەیان لێ فرۆشراون.

هەروەها کەڵەنووسەری کۆچکردووی ئەڵمانی (ئۆتۆ گرید برۆیسلیر) کە لە ساڵی (١٩٢٣) لەدایک بووە، یەکێکە لە نووسەرە مەزنەکانی بواری ئەدەبی منداڵان لە جیهاندا.. (٣٢) کتێبی بۆ منداڵان چاپکردووە.. تا ئێستا گۆڕیویانن بۆ سەر (٥٥) زمانی جیهانی و (٥٥) ملیۆن دانەیان لێ فرۆشتوون.. گرنگترین کتێبی چاپکراویشی: (دزەکە تیسنبلوشە) و (پیاوە بچکۆلەی ئاو)ە.

بەشی یەكەم

برویسلیر دەڵێ: "هەندێ جار لێم دەپرسن: بەڕێز برویسلیر بۆ بۆ منداڵان دەنووسی؟ بە ساكارییەوە وەڵامیان دەدەمەوە: چونكە خۆشیی لێ دەبینم.. ئێوەش ئەی منداڵانی خۆشەویست، هیوادارم وەكو چۆن من لە نووسینەكانمدا بۆ ئێوە چێژیان لێ وەردەگرم.. هیوادارم ئێوە لە خوێندنەوەیاندا، چێژێكی زیاتریان لێ وەربگرن.."

روسیا:

یەكەمین كۆمەكە چیرۆك كە لە رووسیادا بۆ منداڵان چاپكرا و بڵاوكرایەوە، لەژێر ناوی (داستانەكانی روسیا) دا بوو.

چەندین چیرۆكنووس و رۆماننووس و شاعیری بەناوبانگی روسی، منداڵانیان فەرامۆش نەكردوون و بەشێك لە نووسینەكانیان بۆ منداڵان تەرخان كردووە.. وەكو:

(پۆشكین: ١٧٩٩ - ١٨٣٨) ز. رۆماننووس و شانۆنووس و، شای شاعیرانی روسیا بوو.. پۆشكین كۆمەڵێك هۆنراوەی شیرین و ناسكی بۆ منداڵان هۆنیوەتەوە. یەكێك لە هۆنراوەكانی (راوكەر و ماسی) یە.
(مەكسیم گۆركی: ١٨٦٨ - ١٩٣٦) رۆماننووسێكی بەناوبانگی جیهانییە و، خاوەنی رۆمانی بە ناوبانگ (دایك) ە .. مەكسیم گۆركی، رۆڵێكی گرنگی لە گەشەكردن ئەدەبی منداڵان لە رووسیادا هەبوو.. گۆركی دەڵێ: "منداڵ لە هەموو سەردەمێكدا هێمای بێتاوانی و پاكی و خێر و راستی و جوانییە.."

گۆركی، گەورەترین دەزگای چاپ و بڵاوكردنەوەی ئەدەبی منداڵا نی لە روسیادا دامەزراند.. ماڵەكەشی كردبووە ژوانگەی نووسەران.. زۆر جار لە ماڵەكەیاندا لەگەڵ نووسەرانی ئەدەبی منداڵاندا دادەنیشت و، گوێی لێیان دەگرت و، ئامۆژگاری و رێنمایی دەكردن.. چەند جارێكیش كێبڕكێی بۆ ئەدەبی منداڵان سازدا.. خەڵاتی رێزلێنانیشی بە نووسەرانی تێكستە سەركەوتووەكان دەبەخشی.

لە تێڕوانینی گۆركی یەوە، پێویستە ئەدەبی منداڵان هاوڕەوت بێ لەگەڵ پەروەردەی نوێدا، پەروەردەش پەروەردەیەكی كۆمەڵایەتی بێ، پەروەردەی كۆمەڵایەتیش بەلای گۆركی یەوە، ئەنجامدانی كاری شۆڕشگێڕانە و، رزگاركردنی مێشكی منداڵانە لە خەیاڵپووچی و لەداب و نەریتی سواو.. دەبێت منداڵان بە شێوەیەك گۆش و پەروەردە بكرێن، كە زیاتر لە داهاتوو بڕوانن، وەك لەوەی كە ئاوڕ لە رابردوو بدەنەوە.. مەبەستی گۆركی ئەوەش نییە كە هێڵی راست و چەپ بەسەر رابردوودا بهێنین و، لەبەرچاوی منداڵانی بخەین، یا لە رەگەوە بەها نەتەوەییەكانمان رەگكێش بكەین.. بەڵكو پێویستە بە

سەرچاوە Serchawe

شێوەیەکی راستگۆیانە و روون و بێ ئارایش، باسی رابردوویان بۆ بکەین.. لەم رووەوە گۆرگی دەڵێ: "پێویستە زانیاری لە خزمەتی ئەندێشەی منداڵاندا بێت.. منداڵانیش وا رابهێنین کە بیر لە داهاتوو بکەنەوە..".

گۆرگی جەخت لەسەر بایەخی چیرۆکە کۆنە میللییەکان دەکاتەوە، لە گەشەکرنی هۆش و هزری منداڵان و، لە هەست کردن بە داهێنان لە هونەر و ئەدەبدا و دەوڵەمەندکردنی زمان.. گۆرگی تەنها پێبەندی ئەم بیروباوەڕانە نەبوو، بەڵکو لەگەڵ منداڵان خۆشیاندا دادەنیشت و، لە را و بۆچوونەکانیانی دەپرسی، تا بزانێ کە چییان بۆ بنووسرێت.. گۆرگی پێشنیاری خۆی لە دوو وشەدا چڕ کردۆتەوە: "هەموو شتێ".

(تۆڵستۆی: ١٨٢٨ - ١٩١٠) ز . بیرمەند و چاکسازێکی کۆمەڵایەتی و داواکەرێکی سەرسەختی ئاشتی بوو، فەیلەسووفێکی بلیمەت و کەڵەڕۆمانووسێکی جیهانی بوو، یەکێک بو لە کۆڵەکەکانی ئەدەبی رووسی لە سەدەی نۆزدەمیندا، گرنگترین کاری ئەدەبی، دوو رۆمانی بەناوبانگن (شەڕ و ئاشتی: ١٨٦٩) و (ئانا کارنینا: ١٨٧٣) یە.. تۆڵستۆی نزیکەی نەوەت چیرۆکی خۆش و ئاسان و مەبەستداری بۆ منداڵان نووسیوە و چاپی کردوون، ئامانجی چیرۆکەکانیشی بەرجەستەکردنی خۆشەویستی و ئاشتی و دڵسۆزی و هیوایە لە دڵی منداڵاندا.. ئەمانەش ناوی هەندی لە چیرۆکەکانییێتی: (مراوی و مانگ)، (سێ هاوڕێ)، (دوو برا)، (بەردەکە)، (ئەسپە پیرەکە)، (سەگە پیرەکە)، (مریشک و جووجەڵەکانی)، (جووتیارەکە و خەیارەکانی)، (سەرەتایەکی زەحمەت)،... هتد.

(ئیڤان کریلۆف: ١٧٦٩ - ١٨٦٦)ز. شاعیرێکی ناسراوی روسییە، کۆمەڵێک چیرۆکی بە زمانی ئاژەڵەوە بۆ منداڵان نووسیوە.. کە گوزارشت لە باردۆخی روسیا لە سەردەمی فەرمانڕەوایی قەیسەرەکان دەکەن.

(مایکۆفسکی: ١٨٩٣ - ١٩٣٠) شانزە هۆنراوەی بۆ منداڵان نووسیوە.

ئەمڕۆش لە رووسیادا، بە سەدان کتێبخانەی تایبەت بە کتێبی منداڵان هەن، ساڵانەش بە سەدان کتێب و گۆڤار بۆ منداڵان چاپ دەکرێن و بە نرخێکی هەرزان دەیان فرۆشن.

وڵاتانی ئیسکندناڤیا (دانیمارک، سوێد، نەرویج):

زۆربەی چیرۆکنووسان و رۆماننووسان و شاعیران و شانۆنووسە ناسراوەکانی وڵاتانی ئیسکندناڤیا سوودیان لە کەلپوور و

بەشی یەکەم

فۆلکلۆر و لە داستان و مەتەڵ و ئەفسانە کۆنەکانی وڵاتەکانیان وەرگرتوون، لە نووسینەکانیاندا ڕەنگیان داوەتەوە.. بۆ نموونە خێو و دێودرنج، پەری، بووکی دەریا، پیرێژنی جادووگەر، جنۆکە، جانەوەر و دەعبا و، خەیاڵئامیزی پانتاییەکی زۆریان لە ئەدەبی منداڵاندا گرتۆتەوە.

ئەگەر چیرۆک و شانۆگەرییەکانی، کەڵە شانۆنووسی ناسراوی نەرویجی و جیهانی (هێنریک ئەبسن: ١٨٤٨ - ١٩٠٦) بخوێنیەوە، کاریگەری ئەفسانەییان پێوە دیارە.. بە تایبەتیش لە شانۆگەری (ماڵێک بۆ بووکەڵە) دا.

دانیمارک:

کەڵەنووسەری بەناوبانگی دانیمارکی و جیهانی، چیرۆکنووسی منداڵان، شانۆنووس، ڕۆماننووس، شاعیر (هانز کریستیان ئەندەرسن: ١٨٠٥ - ١٨٧٥) لە شاری ئۆدنیز لە دانیمارک لەدایک بووە، تاقانەی خێزانەکەی بوو.. منداڵێکی لەڕ و لاواز و هێمن بوو.. لە قوتابخانەدا، لە وانەی وەرزشدا، لە ترسی ئەوەی هانز نەکەوێتە بن دەست و پێی هاوڕێکانییەوە، مامۆستاکەی دەستی دەگرت و ئاگای لێ دەبوو.. بەڵام تا بڵێی منداڵێکی خەیاڵ بڵاو و بیرتیژ و سەرنج وورد بوو.. باوکی شەوانە چیرۆک و مەتەڵ و ئەفسانە کۆنەکانی بۆ دەگێڕایەوە.. لە دار شانۆیەکی بچووک و چەند بووکەڵەیەکیشی بۆ دروست کردبوو، کە بەنی پێوە بەستبوون و دەیبزواندن و دەیدواندن.

هانز کریستیان ئەندەرسن، تەمەنی سیانگزە ساڵان بوو کە باوکی مرد، بۆ یەکجاری دایکی و شارەکەیان بەجێ دەهێڵێ و ڕوو لە (کۆپنهاگن)ی پایتەختی دانیمارک دەکا.

بۆ مێردمنداڵێکی ڕەشوڕووتی گیرفان بەتاڵ، برسی و بێکار، بێ شوێنی حەوانەوە.. ژیان زۆر سەخت بوو.. بەڵام هانز ئەندەرسن، بڕوابەخۆ و، گەشبین و خۆڕاگر و کۆڵنەدەر بوو.. هەلی خوێندن و کارکردنی لە بواری شانۆدا بۆ ڕەخسا.. توانی بگات بە هیوا و ئامانجەکانی.. دەستی بە نووسینی چیرۆک کرد.. خۆی بە قەرزاری چیرۆک و ئەفسانە و داستانە کۆنەکان دەزانێت، ئەو چیرۆک و ئەفسانە کۆنانە، بوونە هەوێنی نووسینی چیرۆک و شانۆگەرییەکانی بۆ منداڵان.

لە ساڵی (١٨٣٥) دا، هانز ئەندەرسن یەکەمین کتێبی خۆی بە ناوی (چیرۆکە ئەفسانەییەکان بۆ منداڵان) چاپکرد و بڵاوی کردەوە.. ژمارەی ئەو چیرۆکانەی کە هانز بۆ منداڵانی نووسیون (١٥٠) چیرۆکن.. ژمارە هەموو کتێبە هەمەڕەنگە چاپکراوەکانیشی (١٦٨) کتێبن.. ئەم ژمارەیەش بۆ ئەو سەردەمە، ژمارەیەکی پێوانەیی باڵا بووە، لە چاپکردن و بڵاوکردنەوەی کتێبدا.

بەشی یەکەم

هانز کریستیان ئەندەرسن، بیرەوەرییەکانی ژیانی ڕۆژانەی خۆشی، پێش مردنی لە سێ بەرگدا لە ژێر ناوی (داستانی ژیانم) دا، چاپکرد کە تێکڕای ژمارەی لاپەڕەکانیان (٤٥٠٠) لاپەڕن.. ئەمانەش ناوی هەندی لە چیرۆکەکانی (هانز ئەندەرسن) ە بۆ منداڵان: (تۆمالیزا) یا (پەنجەباڵا)، (شازادەی بەفر)، (دەریاچەی قازەکان)، (کچە شوانەکە)، (گوڵەکانی ئیلدای بچکۆلە)، (بێچوە مراوییە لاسارەکە)، (قالۆنچە)، (کراسە تازەکەی ئیمبراتۆر)، (پەرییە بچکۆلەی دەریا)، (داری سەروو)، (ڕۆژنامەنووس)، (دوو خۆشەویستەکە)، (بولبولەکەی ئیمبراتۆر)، (پاککەرەوەی کوڵبێنە)، (پێڵاوی سوور)، (خێزانکی بەختەوەر)، (زەنگ)، (کچە شقارتەفرۆشەکە)، (سەربازی تەنکە)، (قازە کێوییەکان)، (سێبەر)، (چیرۆکی دایکێک)، (شازادە و دەنکە فاسولیا)،... هتد.

چیرۆکی (پێڵاوی سووور) لە ساڵی (١٩٨٥) دا وەکو شانۆگەرییەک بۆ منداڵان، لە تەلەفزیۆنی کەرکوک تۆمار کرا، کە هونەرمەندی بە توانا کاک (ڕزگار کەریم سەعید) کە ئیستا لە وڵاتی بەریتانیا دەژی، گۆڕیبووی بۆ سەر زمانی کوردی و، دەریهێنابوو، هونەرمەندی گەورەی گەلەکەشمان، خاتوو (گەزیزە عومەر) ڕۆڵی پێڵاوفرۆشەکەی تیدا دەبینی.. من لە هەمان ڕۆژی تۆمارکردنی پێڵاوی سووردا، لە تەلەفزیۆنی کەرکوک بووم و، بەرنامەی - جیهانی منداڵان - مان تۆماردەکرد، کە من ئامادەکەری ئەم بەرنامەیەم بووم.. لە بەرنامەکەماندا هەر ئەو ڕۆژە، چاوپێکەوتنمان لەگەڵ ئەو کوڕە منداڵەی کە ڕۆڵی تامەزرۆی پێڵاوی سووری دەبینی، سازکرد.. بۆ دڵنیابوون لە ساڵی تۆمارکردنی ئەو شانۆگەرییە، پەیوەندیم بە مامۆستا (گەزیزە) وە کرد، دیارە ئەویش ساڵی تۆمارکردنی لە تەلەفزیۆندا، لەیاد نییە کە بە تەواوی چ ساڵێک بوو.

چیرۆکەکانی هانز ئەندەرسن بۆ منداڵان، ئەگەر نەڵێم بۆ هەموو زمانەکانی جیهان، گۆڕیویانن بۆ سەر زۆربەی زمانەکان و، کراون بە فیلمی کارتۆن و ئەنیمەیشن و، بە چەندین زمانی جیهانی دۆبلاج کراون، چەند چیرۆکێکیان بە کوردیش دۆبلاج کراون، لەوانەش (تۆمالیزا ـ پەنجە باڵا).. منداڵان خۆشی و چێژێکی زۆریان لێ وەردەگرن.

لە ساڵی (١٨٣٨) دا، وەکو ڕێزلێنان و پێزانین بۆ ئەو خزمەتە پیرۆزەی پێشکەشی منداڵانی دەکرد، (خەڵاتی شاهانەی دانیمارک) بە (هانز کریستیان ئەندەرسن) یان بەخشی.. خەڵاتەکەشی ئەوەبوو، کە تا لە ژیاندایە، لەسەر ئەرکی حکومەتی دانیماک هەر کاتێک خۆی بییەوێت و، ئارەزووی سەردانی هەر وڵاتێکی لە ئەورووپادا بکات .. گەشتکردنەکەی کراوەیە و، هەموو خەرجییەکی دانیمارک بۆی دەدا.. هانز سەردانی زۆربەی وڵاتانی ئەورووپای کرد و، سوودیکی زۆری لەو گەشتانەی بینی و، چی جێی سەرنج ڕاکێشان و دڵخۆشیی بووایە، بە هۆنراوە و پەخشان و وێنەکێشان گوزارشتی لێکردوون و، لە (داستانی ژیانم) دا، تۆماری کردوون.

بەشی یەکەم

هانز ئەندەرسن لە (٤ی - ٨ی - ١٨٧٥) دا، لە کۆپنهاگن، کۆچی دوایی کرد.. دوای ئەوەی کە سامانێکی زۆر بەنرخی بە منداڵانی جیهان بەخشی.. دوای مردنیشی هەموو چیرۆکەکانی بۆ منداڵان لە کتێبێکدا لەژێر ناوی (چیرۆکەکان) دا چاپکرا.. شایانی خۆشێتی هەتا هەتایە دانیمارک شانازی بەم کەڵە نووسەرەیەوە بکات.. کە پێشەنگی هەموو نووسەرانی ئەوروپا بوو لە بواری ئەدەبی منداڵاندا.. هانز ئەدەرسن ئەوەشی شایانە کە بە (باوکی ئەدەبی منداڵان) ناویان دەبرد.

بۆ هەمیشە بەرزڕاگرتنی یادی هانز ئەندەرسن.. وڵاتی دانیمارک، هەر دوو ساڵ جارێک خەڵاتێک، بە ناوی (خەڵاتی هانز کریستیان ئەندەرسن)، یا بە خەڵاتی (نوبڵی بچوک) یش ناودەبرێت کە خەڵاتێکی جیهانییە و لە لایەن شاژنی دانیمارکەوە خاتوو (مارگرێت) لە ئاهەنگێکی فەرمیدا.. دەبەخشرێت بە نووسەرانی، (باشترین تێکست بۆ منداڵان) و.. بە (باشترین وێنەکێشی بواری کتێبی منداڵان) ش.

چەندین ساڵیش (وێنەی هانز ئەندەرسن لەسەر پوولی پۆست) دا دانراوە.. شەقامێکی سەرەکی لە کۆپنهاگن بە ناوی ئەمەوە ناونراوە و پەیکەرێکی شایستەشیان بۆ دروست کردووە.. ساڵی بە هەزاران کەسیش سەردانی ماڵەکەی دەکەن.

سوێد:

لە وڵاتی سوید دا، کەڵەنووسەری بەناوبانگی سویدی و جیهانی، ڕۆمانووسی ناسراو خاتوو (سەلمە لاگەرلۆف: ١٨٥٨ - ١٩٤٠) جێ پەنجەی لە ئەدەبی منداڵاندا دیارە.
سەلمە لاگەرلۆف، یەکەمین نووسەری ئافرەت بوو لە سوید دا، یەکەمین نووسەری سویدیشە کە (خەڵاتی نۆبڵ)ی وەرگرت، (یەکەمین ئافرەتیشە لە جیهان) دا، کە (خەڵاتی نۆبڵ)ی وەرگرت.

سەلمە لاگەرلۆف، لە شاری(موربکا) لە هەرێمی (ڤارملاند)ی سەر سنووری سوید و نەرویج لەدایک بووە و، لەوێدا ژیاوە.. بەشێکی زۆری ڕووداوەکانی چیرۆک و ڕۆمانەکانی، بۆ ئەم دەڤەرە دەگەڕێنەوە.

سەلمە لاگەرلۆف، ماوەی دە ساڵ مامۆستا بووە و وانەی دەوتەوە، دوایی وازی لە وانە وتنەوە هێناو و، خووی بە نووسین و چاپکردنی نووسینەکانی دا.

یەکەمین ڕۆمانی لە ساڵی (١٨٩١) دا لەژێر ناوی (داستانی گۆستابرلینگ)دا چاپکرد. بە ناوبانگترین نووسینەکانی سەلمە:

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

(گەشتەکانی نیلز)، (پەیوەندییە نهێنییەکان)، (ماڵە کۆنەکە)، (قودس)ە.

(گەشتەکانی نیلز)، یەکێکە لە ڕۆمانە نەمرەکانی سەلمە لاگەرلۆف، کە تا ئەمڕۆش منداڵان، بە کارە سەرکێشییەکانی نیلز سەسام و دڵخۆشن.. (نیلز)ی پاڵەوانی گەشتەکانی ئەم چیرۆکە، کوڕە منداڵێکی چەتوون و لاسارە، گێچەڵ و تەڵفیسی بە کورتە باڵایەک دەکا.. سزاکەی ئەوەیە ئەمیش دەبێت بە کوڕێکی (بستە باڵا) و، نایناسنەوە، نیلز زمانی ئاژەڵ و باڵندەکان فێردەبێت و، لەگەڵ پۆلێک قاز و مراویدا، کە لەوەپێش لە کێڵگەکەیاندا دەنیشتنەوە و، نیلز ئازاری دەدان.. دڵیان پێ دەسووتێ و سواری سەر پشتی یەکێک لە قازەکان دەبێت و، بۆ گەشتەکانیان هەڵدەفڕن.. تووشی گەلێ سەرکێشی و هەڵوێست و ڕووبەڕووبوونەوەی سامناک دەبن و دەربازیان دەبێت.. لە کۆتاییدا دەگەڕێنەوە و، نیلز دەبێتەوە بە کوڕە ئاساییەکە و بە نیشمانەکەی خۆێ شاد دەبێتەوە.. ئەم چیرۆکە کراوە بە فیلمی کارتۆن و، بە زۆربەی زمانەکانی جیهان دۆبلاج کراوە.

وەکو ڕێزلێنانێک بۆ خزمەتەکانی ئەم نووسەرە، حکومەتی سوید، وێنەی سەلمە لاگەرلۆف ی، لە سەر پارەی (٢٠ کرۆن)ی سویدی داناوە.

نووسەر و سیناریۆنووسی بەناوبانگ خاتوو (ئەسترید لیندگرین: ١٩٠٧ - ٢٠٠٢) ز یەکێکە لە نووسەرە ناسراوەکانی سویدی و جیهانی لە بواری ئەدەبی منداڵاندا.. خاتوو ئەسترید لیندگرین، لە ڕیزبەندی هەژدەمیندایە لە جیهاندا، لە ڕووی ژمارە زۆری گۆڕینی کتێبەکانی بۆ سەر زمانەکای جیهان.. نزیکەی (١٤٥) ملیۆن دانە کتێب لە کتێبەکانی بۆ منداڵان لە هەموو جیهاندا فرۆشراون.. خاتوو ئەسترید لیندگەرین بە زنجیرە کتێبی (پیپی ی گۆرەوی درێژ) بە ناوبانگە.. خاتوو ئەسترید چەندین خەڵاتی ڕێزلێنانی سویدی و جیهانیان پێ بەخشی.

نەرویج:

لە نەرویجدا، لە هاوشێوەی (برایانی گریم)ی ئەڵمانی، دوو نووسەری هاوڕێی دڵسۆزی یەکتری (پیتەر کریستن ئاسبیورنسن: ١٨١٢ - ١٨٨٢) و (یورگن موا: ١٨١٣ - ١٨٨٥) لە سەدەی نۆزدەمیندا دەستیان بە کۆکردنەوەی ئەفسانە و مەتەڵ و داستان و چیرۆکە میللییەکانی نەرویج کرد، بە شێوەیەکی هۆنەری و ئەدەبیی گۆنجا، دووبارە بۆ منداڵان دایان ڕشتوونەتەوە و، لە چەند بەرگێکدا چاپیان کردوون ، دەستپێکی چیرۆکەکانیش بە دەستەواژەی و بە (جارێک لە جاران...) دەستیان پێکردوون.. ئەوچیرۆکەکانیش هەربە ناوی ئەم دوو هاوڕێ یەوە بڵوکراونەتەوە، بە ناوی (چیرۆکەکانی

بەشی یەکەم

ئاسبیورنسن و موا) ناودەبرێن، کە بە بەشێک لە کەلەپووری ئەدەبیی نەرویج دەزانرێن..

چیرۆکەکانیان گۆڕیون بۆ سەر چەندین زمانی جیهانی.

(جۆنستاین گاردەر) لەدایکبووی ساڵی (١٩٥٢)ز، لە ژیاندایە، مامۆستایەکی فەلسەفە و مێژووە لە زانکۆدا.. لە بواری فێرکردن و ئەدەبدا، پێکەوە کاردەکات. نووسەرێکی بەناوبانگی نەرویجییە، لە بواری نووسینی چیرۆک بۆ منداڵان.

ئەمەریکا:

وەکو دەزانین، وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا، لە کۆتایی سەدەی پانگزەمیندا، لە ساڵی (١٤٩٨) دا، لە لایەن گەڕیدەی بەناوبانگی ئیتالی (کریستۆف کۆڵۆمبس) ەوە دۆزرایەوە.. بەڵام (هیندییە سوورەکان) زیاتر لە (دە هەزار ساڵ)ە لەوێدا دەژین و خەڵکی رەسەنی ئەو کێشوەرەن.. ئێمە لێرەدا مەبەستمان لەو نەتەوەوانەی ترە، کە لە دوای دۆزینەوەی ئەمەریکادا، لە وڵاتانی ترەوە کۆچیان بۆ کرد.. بۆیە دەتوانین بڵێین داب و نەریتی ئەدەبی لە ئەمەریکادا، لە چاو وڵاتانی ئەورووپا و ئاسیا و ئەفریقاوە.. رەگ و ریشە و، سیمایەکی تایبەتمەندی و مێژوویی ئەوتۆی نییە.. بەڵکو ئەمەریکا پشتی بە وڵاتانی تر دەبەست، کە لە هونەر و لە ئەدەبدا، زۆر پێشی کەوتبوون و، لەو پێشکەوتووتر بوون.

ئەدەب بە گشتی و، ئەدەبی منداڵان بە تایبەتی زۆر بە خێرایی و بە باشی لە ئەمەریکادا گەشیان کرد، ئێستا ئەمەریکا زۆر لە پێشی ئەو وڵاتانەوەیە کە پێشتر پێشی کەوتبوون.

نووسەر (سمۆئیل جۆد ریتش) رۆڵێکی باڵای هەبوو، لە پێشخستنی ئەدەبی منداڵان لە ئەمرکادا، ئەوەبوو (چیرۆکەکانی پیتەر بیلی)ی بڵاوکردەوە.

لە ساڵی (١٨٧٦) بەدواوە، گرنگییەکی زیاتر بە گەشەکردنی ئەدەبی منداڵان درا.. لە نووسەرە بەناوبانگەکانی ئەدەبی منداڵان لە ئەمەریکادا:

خاتوو (لویزا مەی ئالکۆت) و (فرانک تۆم) و (ئیلیانور پۆرتەر)، (جۆل هاریس)، (مارگرێت وایز براون)، (راندال بنیان)، (هاربێت بێتشەر ستاو) و، چەند نووسەرێکی تری ئەم بوارە.

(پۆل بنیان) کۆمەڵێک چیرۆک و مەتەڵی میللی بۆ منداڵان نووسیوە، زۆربەی چیرۆکەکانیشی گوزارشت لە پاڵەوانێتی و هێز و ئازایەتی دەکەن.. یەکێک لە چیرۆکە ناسراوەکانی (ئەمریکییەکی دارەوان)ە.

(جۆن هاریس) یش (سەرکێشییەکانی مامە ریمۆس)ی نووسیوە.

(هاربێت پیتشەر ستاو)، بەناوبانگترین نووسەری ئەدەبی منداڵانە لە ئەمەریکادا.

نووسەری ناسراوی ئەدەبی منداڵان خاتوو (سارا کۆن برنات) بوو (وانەی چیرۆک) یا (کاتژمێرێک بۆ چیرۆک)ی داهێنا.. وانەی چیرۆک بە فەرمی بوو بە بەشێک لە بەرنامەی پەروەردەیی لە قوتابخانەکانی ئەمەریکادا.. هەفتانە بۆ ماوەی کاتژمێرێک لە پۆلدا، یا لە ژوورە تەرخانکراوی کتێبخانە تایبەتییەکانی منداڵاندا.. منداڵان بە جۆش و پەرۆشەوە لە دەوری مامۆستاکەیان، یا لە دەوری چیرۆکخواندا دادەنیشن و، گوێ لە چیرۆکێکی تازە دەگرن.. دوایش دەمەتەقێی لەسەردەکەن و، هەریەکەشیان سەرنج و رای خۆی دەربارەی چیرۆکەکە دەردەبڕێت.. بە پراکتیکی ئەوەش ساغبۆتەوە، بەلای منداڵانەوە، چێژی گوێگرتن لە چیرۆک، لە چێژی خوێندنەوەی کەمتر نییە.

شایانی باسیشە لە ساڵی (١٩٦٤) ەوە، لە کۆنگریسی ئەمەریکادا، راوێژکارێک بە ناوی (راوێژکاری کتێبی منداڵان) ەوە دانرا.. یەکەمین راوێژکاریش، خاتوو (زیلا جاکۆیش) بوو.. کە بەڕێوەبەری بەشی منداڵان بوو لە کتێبخانەی گۆنگرێسی ئەمەریکادا.

ئەمڕۆ لە ئەمەریکادا، ساڵانە چەندین کتێب و گۆڤاری بابەت هەمەڕەنگە بۆ منداڵان دەردەکرێن و، بە ملیۆنان دانەیان لێ چاپ دەکرێن و بە نرخێکی هەرزان دەفرۆشرێن، بایەخێکی زۆریش بە رەنگ و دیزایین و لایەنی هونەرییان دەدەن.. بە سەدان دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی کتێب و گۆڤاری منداڵان لەم بوارەدا خزمەت دەکەن.. بەشێکی زۆری ئەم گۆڤار و رۆژنامانەی منداڵان، منداڵان خۆیان سەرپەرشتییان دەکەن و، دەریان دەهێنن.. ئەمەریکا بایەخێکی زۆریشی بە کتێبخانەی تایبەت بە منداڵان داوە، بە سەدان کتێبخانەی گشتیی منداڵان، لە ئەم پەڕ تا ئەوپەڕی ئەمەریکادا هەن.. بە زۆریش منداڵان خۆیان بەڕێوەیان دەبەن.

پێویستە ئامەژەش، بە کەڵە هونەرمەند و داهێنەری فیلمی کارتۆن و ئینیمەیشن، دەرهێنەری بلیمەت و فیلمساز واڵت دیزنی: ١٩٠١ - ١٩٦٦) بکەین.. کە رۆڵێکی باڵای لە پێشخستن و بە نەمری کردنی چیرۆک و رۆمان و ئەفسانە

بەشی یەکەم

نووسراوەکانی نووسەران هەبوو.. چەندین چیرۆکی ئەفسانەیی، بە فیلمی کارتۆن دەرهێناوە.

ئیتالیا:

بەشێکی زۆری نووسەرانی ئیتالیا ، لە نووسینی چیرۆکی ئەفسانەیی و داستان دوورکەوتنەوەوە.. بەڵام لە ئەمڕۆدا، چەند ئاراستەیەکی نوێ لە ئارادایە بۆ بوژاندنەوەی کەلەپووری ئیتالی.. پێشەنگی ئەم ئەم هەوڵەش ، نووسەری ناسراو (ئیتالۆ کالفینۆ) یە، کە لە هەموو دیالیکتە جیاوازەکانی ئیتالیاوە، چەندین چیرۆکی ئەفسانەیی و میللی وەرگرت و، لە فۆرمێکی تازەی ئەدەبی و هونەریدا، بە زمانی نوێی ئیتالی دایڕشتوونەتەوە.. ئیتالۆ ئەو راستییەی خستۆتە بەرچاو، کە ئادەمیزاد پێش ئەوەی ببنە نەتەوەی جیاواز و، سیما و تایبەتیی خۆیان هەبێ، لە کۆمەڵێک خەسڵەتی گشتیدا هاوبەشن.

ئەدەبی منداڵان لە ئیتالیادا، بەوە ناسراوە کە پەیوەندییەکی تەواوی بە راستییەکانی سەردەمەوە هەیە.. بە ناوبانگترین نووسەری بواری ئەدەبی منداڵان لە ئیتالیادا (جین روداری) یە. ئەم نووسەرە کتێبێکی بۆ منداڵان هەیە لەژێر ناوی (گیرفانێک لە ئامێری تەلەفزیۆن) دا.. کە کۆمەڵێک چیرۆکی خۆشی بۆ منداڵان لەخۆگرتووە.

نووسەرێکی کەی ئیتالی لە بواری ئەدەبی منداڵاندا (داڤیدی کالی) یە، خاوەنی کتێبی (مالینا بالینا) یا (نەهەنگی مالینا) یە، کە کتێبێکە بۆ منداڵان، بێجگە لەم کتێبە داڤیدی، چەند کتێبێکی تریشی بۆ منداڵان چاپکردووە.

یۆنان:

یۆنان، لانکی شارستانی و، وڵاتی فەیلەسووفان و بیرمەندە مەزنەکانی جیهانی.. لە ساڵی (١٤٨٤) دا، لە ژێر ناوی (ئەفسانەکانی ئێسوب) دا، کە بریتییە لە کۆمەڵێک چیرۆکی ئەفسانەیی و ئەندێشەیی.. لە لایەن (ولیام کاکستۆن) ەوە، چاپکرا و بڵاوی کردنەوە.. لە بەشی یەکەمی ئەم نووسینەدا ئاماژەمان بە ئێسوب بەم چیرۆکانە کرد.

یۆنانییەکان بەو ئاراستەیە منداڵیان پەروەردە دەکرد، کە لە ئاستی بەرپرسیارێتیدا بن و پشت بە خۆیان ببەستن و، ببنە دەربەری ئایندە.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

هیندستان:

هیندییەکان، بایەخێکی زۆریان بە منداڵان و بە ئەدەبی منداڵان دەدا.. (چیرۆکەکانی پەنجا کنتا) کۆمەڵێ چیرۆکی میللی بوون بۆ منداڵان.. پێشتر ئاماژەمان بە چیرۆکەکانی (کەلیلە و دیمنە) کرد، کە لە نووسینی فەیلەسووفی هیندی (بەیدەبا)ن.

ئێران:

لە کۆندا لە ئێران، لەسەر بنەمای ئەم سێ پرانسیپە منداڵانیان فێردەکردن و، رایان دەهێنان: (ئەسپ سواری، تیرهاویشتن، راستگۆیی).. دوایش وەکو جەنگاوەرێک دەخرانە ریزی جەنگاوەرانەوە و، لە تەمەنی پانگزە ساڵیشدا (پشتێنی پیاوانە) یان لە پشتی منداڵ دەکرد.. ناسراوترین و بە ناوبانگترین نووسەری بواری ئەدەبی منداڵان لە ئێراندا، چیرۆکنووسی منداڵان و شاعیر (سەمەدی بەهرەنگی: ١٩٣٩ - ١٩٦٣)یە کە لە شاری تەورێز لەدایک بووە، نووسەرێکی بە رەگەز ئەزەری یە.. یەکێک لە چیرۆکەکانی بۆ منداڵان (ماسییە رەشە بچکۆلەکە) یە، ئەم چیرۆکە گۆڕیویانەتە سەر زمانی کوردیش، سەمەدی بەهرەنگی چەند کتێبێکی تریشی نووسیوە، یەکێک لەو کتێبانەی (ئەفسانەکانی ئازربیجان)ە.

(هۆشەنگ مرادی کرمانی) نووسەرێکی ناسراوی ئێستای ئێرانە، لە (١٩٩٠) وە لە بواری نووسین بۆ منداڵاندا، دەستی بە نووسین کردووە.. چەند کتێبێکی بۆ منداڵان چاپ کردووە.. کتێبەکانی گۆڕیویانن بۆزیاتر لە (٢٠) زمانی جیهانی.

ژاپۆن:

ژاپۆنییەکانیش شوێن پەنجەیان لە گەشەکردنی ئەدەبی منداڵاندا دیارە.. گەلێ نووسەری باشیان لەم بوارەدا هەیە .. ناسراوترینیان، خاتوو (کیوکو ئیواسکی)یە، کە چەند کتێبێکی دەربارەی ئاژەڵ و باڵندە و گوڵ بۆ منداڵان چاپکردووە.. ئامانجی خاتوو کیوکو بایەخدانە بە سروشت.

ئیسپانیا:

نووسەرانی ئەدەبی منداڵان لە ئیسپانیادا، بۆ دابین کردنی بابەتی هەمەڕەنگەی ئەدەبیی پێویست بۆ منداڵانی

بەشی یەکەم

قوتابخانەکانە بنەڕەتییەکان و، بۆ دەرەوەی قوتابخانە، بە لێشاو دەیانووسی.. بۆ داهێنانی و گەشەکردنی ئەم جۆرە ئەدەبەش، چەند یانەیەکی ڕۆشنبیریی ئیسپانی ی بەتەنگەوەهاتووی منداڵان، هانی نووسەرانیان دەدا و خەڵاتیان بۆ باشترین تێکست بۆ منداڵان تەرخان کردبوو، لەوانەش: (خەڵاتی یانەی کریکۆ) کە (٩٣) کتێبخانە ئەندامی ئەم یانەیەن.. (خەڵاتی یانەی کاڵتۆ) بۆ داهێنانی ئەدەبی منداڵان..(خەڵاتی کۆمەڵەی ڕۆشنبیری)ی ناسراو بە (قەڵای دێرین).

نووسەری ئیسپانی (خستیە میرینۆ) خاوەنی ڕۆمانی (فرمێسکەکانی خۆر) چەندین نووسینی جوان و بەسوودی بۆ منداڵان نووسیوە.

هەریەکەش لە وڵاتانی (بولگاریا، چین، ڕۆمانیا) ڕۆڵیان لە گەشەکردنی ئەدەبی منداڵاندا هەبووە، بە تایبەتیش لە (بولگاریا) دا، ئەدەبی منداڵان پێشکەوتووە.

ی ئاگۆستی ٢٠١٣

مێژووی ئەدەبی منداڵان.

بەشی سێیەم

لەم بەشەدا، بە کورتی باس لەمێژووی ئەدەبی منداڵان لە چەند وڵاتێکی عەرەبی و، لە عێراقدا دەکەین.. بە کورتیش باس لە چەند نووسەرێکی ئەم بوارە، لەو وڵاتانەدا دەکەین، کە شوێن پەنجەیان لە گەشەکردنی ئەدەبی منداڵانی عەرەبدا دیارە.

نزیکەی هەزار و چوار سەد و پەنجا ساڵ بەر لە ئێستا، نیوچە دوورگەی عەرەبی نیشتیمانی ڕەسەنی عەرەبەکان بوو.. خێڵ و هۆزایەتی و پیاوسالاری و ئینتیما بۆ هۆز بۆ شیخ باڵی بەسەر کۆمەڵگای عەرەبییدا کێشابوو.. لەسەر لەوەڕ و پووش و پەلاش و ئاو و فراوانکردنی سنوور و دەسەلاتی خێڵایەتی، لە شەڕ و کوشتنی بەردەوامی یەکتریدا بوون.. منداڵەکانیشیان بە شمشێربازی و حوشترسواری و بە گوێدێری و دڵسۆزی بۆ شێخ و بۆ هۆز و لانەدان لە داب و نەریتی هۆزایەتی ڕایانیان دەهێنا ن و.. بە گیان و بە ڕووحیەتی چاونەترسی و شەڕخوازی و کوشتن و تۆڵەسەندنەوە و داگیرکردن و تالانی، گۆش و

سەرچاوە Serchawe

پەروەردەیانیان دەکردن.. بوونی منداڵی کچیشیان بە شوورەیی و بە شەرمەزاری دەزانی و، هەر بە زیندووی زیندەبەچاڵیانیان دەکردن.. ئەم تاوانە قێزەوەنەش تەنها لە نیو عەرەبدا هەبوو، لە نێو هیچ نەتەوەیەکی تری جیهاندا رووی نەداوە.

بە هاتنی ئایینی ئیسلامیش، عەرەبەکان لەژێر ناوی (جهاد) و (غنائم الحرب) دا. واتە حەڵاڵ کردنی (دەستکەوتەکانی جەنگ).. لە دوورگەی عەرەبییەوە، بە نیازی داگیرکردن و تاڵانی و کوشتنی خەڵکی، بەرەو چەند وڵاتێک ملیان نا و دەستیان لە هیچ کەسێک نەدەپاراست.. کورد و کوردستانی ئێمەش، لەوساوە و تا ئەمڕۆشی لەگەڵدا بێت، زیاتر لە هەر وڵات و نەتەوەیەکی تر، بە دەستی عەرەب و ئیسلامەوە تاوانمان لێکراوە .. بە هەزاران خەڵکی سڤیلی کوردیان کوشت و، سەروەت و ماڵی کوردیان بە تاڵانی برد و بە حەڵاڵیان دانان، کوردستانیشیان کاول کرد.. بەڵگە و ئاسەوارەکانی ئەم ستەم و ناهەقیانەش کاڵ نەبوونەتەوە و، هێشتاش دەستیان لەم تاوان و ناهەقیانە دەرهەق بە ئێمەی کوردی ئازادیخواز هەڵنەگرتووە و.. درێژەی پێ دەدەن.

هەر نەوەی ئەو رەچەڵەکەن، نەوەی هەڵگرانی (ژاث رسالە خالدە)ن لە عێراقدا، لەژێر هێرشەکانی (ئەنفال)ی بەدناودا.. پەلاماری باشووری کوردستانیان دا و.. ئەوەی نەکراوە و نەشیاوە، بە ئێمەی کوردی ئازادیخوازیان کرد .. تا ناقرگەیان بە خوێنی کورد سوورە.. بە درۆش بانگەشەی ئاشتی و یەکسانی و دادپەروەری و برایەتی دەکەن .. ئەمڕۆش لە رۆژئاوای کوردستاندا، جاشە ئیسلامییەکانی بەرەی نوسرە و ئیسلامییە ناپاک و بەکرێگیراوەکانی عێراق و وڵاتی شام و، عەرەبە شۆڤێنییەکان، ژینۆسایدکرنی کوردیان رەوا کردووە، داگیرکرنی ماڵ و سەروەت و سامان و ئافرەتی کوردیان حەڵاڵ کردووە.. مێزەر لەسەرەکانیان فتوای کورد کوشتن دەدەن و بەبێ شەرمانە هاواردەکەن: ئەوەی کورد بکوژێ و نامووسی کورد بەرێ، دەچێتە بەهەشتەوە.. دەبینیین بە بەرچاوی وڵاتانی ئیسلام و جیهانەوە، ئەم درِندانە لەژێر ئاڵای (الله ركبر) دا، بە ئەوپەڕی درِندایەتی و بێ رەوشتییەوە، پەلاماری منداڵ و ئافرەتی کورد دەدەن.. سەریان دەبڕن و، بە زیندووی دەیان سووتێنن.. ئەمەیە راستیی پەیامە پیرۆزەکەیان..! ئەمەیە بڕوا وئامانج و ناخی دڵی کرمێ و بۆگەنیان..! ئەم تاوانە قێزەوەنانەش نامۆ و تازەنین و، بەشێکن لە رەشت و لە داب و نەریت و، لە مێژووی رەشی پڕ لە تاوانی بۆ بەجێماویان.. کورد وتەنیش:

"خوویەکە گرتوویانە بە شیری، تەرکی ناکەن بە پیری.." .. تا زیاتر چوکڵ لە رابردوو و لە ئەمڕۆشیان وەربدەین.. زیاتر پیسی و بۆنی بۆگەنیان دەردەچێت.

بەشی یەکەم

دێمە سەر باسی بابەتەکەمان، مێژووی ئەدەبی منداڵانی عەرەب.. بە پێی تـوێژینەویەک کە دەربارەی ئەدەبی منداڵانی عەرەب کـراوە.. ئەوەی ئاشکرا کـردووە ، کە ژمـارەی نووسـەرانی پسـپۆری ئەدەبـی منـداڵانی عەرەب، لە (١٦٦) نووسـەر تێناپەڕێ.. ئەم ژمارەیەش بەرانبەر بە (بیست و دوو ملیۆن منداڵی عەرەب) ە.

میسر:

لە کۆن و لە ئێستاشدا، وڵاتی میسر لە بواری ئەدەبی منداڵاندا، پێشەنگی وڵاتـانی عەرەبە.. لە (بەشی یەکەم) دا، بـۆ نمـوونە ئاماژەمـان بە سـێ چیرۆکـی ئەفسانەیی سـەردەمی فەرعەونەکـان کـرد.. لەم باسـەدا بـۆ قۆنـاغێکی نـوێی میسر دەگەڕێینەوە.

لە سەردەمی فەرمانڕەوایی (محەمەد عەلـی پاشا: ١٧٦٩ - ١٨٦٩) ز ، کە بە: (عەزیـزی میسر) و بە (دامەزرێنەری میسری نوێ) ناودەبرێت.. شایانی باسیشە محەمەد عەلی پاشا کوردە و خەڵکی شاری ئامەد (دیاربەکر) ە . محەمەد عەلی پاشا لە ساڵی (١٨٠٥) ەوە تا (١٨٤٨) ز ، فەرمانڕەوای میسر بوو.. سەردەمەکەی بە سەردەمی زێڕینی میسر ناودەبرێت.. میسر لە هەموو بوارەکاندا پێشکەوت.

لە بواری ئەدەبی منداڵاندا، چەنـد نووسـەرێکی بـاش و بە توانـای میسری هەڵکەوتـن و، کۆمەڵێک چیرۆک و شیعریان بـۆ منداڵان نووسی، چەند چیرۆکێکیشیان لە زمانی فەرەنسی و ئینگلیزییەوە، گۆڕیـانە سـەر زمـانی عەرەبـی .. بێگومـان ئەدەبی منداڵانی فەرەنسی و ئینگلیزی، کاریگەرییەکی زۆریان لە سەر ئەم نووسەرانە هەبـوو.. ناسراوترین نووسـەرەکانیش: روفـاعە تەهتـاوی، محەمەد عوسمان جەلال، محەمەد سەعید عوریـان، محەمەد هەڕاوی، محمەد عەتیە ئەبراشی، عەلـی فکـری، ئەحمەد شەوقی، کامیل گەیلانی، عەبدولتەواب یوسف،... چەند نووسەرێکی ناسراوی تر.

(روفاعە تەهتاوی: ١٨٠١ - ١٨٧٣) زمانی فەرەنسیی بە باشی دەزانی، یەکەمین نووسەری میسری بـوو، کە بـابەتی منداڵانی لە زمانی فەرەنسییەوە گۆڕی بۆ سەر زمانی عەرەبی.. کۆمەڵێک لە چیرۆکەکانی (لافۆنتین)ی گۆڕی بۆ عەرەبی.

(ئەحمەد شەوقی: ١٨٦٨ - ١٩٣٢) ز لە شاری (قاهیرە)ی پایتەختی میسر لەدایک بووە.. شەوقی کە بە (شای شاعیران) ناوبراوە.. بە رەچەڵەک کوردە.. باوکی خەڵکی شاری سلێمانی لە باشووری کوردستاندا بوو، دایکیشی تـورک بـوو.. ئەحمەد شەوقی بە دەمی خۆی کوردێتی خۆی دەسەلمێنێ و دەڵێ: "سمعت برژنی من ربی وهو قائل: من الکورد رێلی.. جئت فی العرب

ناشئا) بە کوردییەکەی: "بە گوێی خۆم گوێم لە باوکم بوو کە وتی: ڕەسەنم کوردە و، هاتم و لە ناو عەرەبدا گەورەبووم.".

ئەحمەد شەوقی، دوای تەواوکردنی قوتابخانەی ئامادەیی لە میسر.. بۆ خوێندنی باڵا لەسەر ئەرکی (تۆفیق خدیوی) پاشا، دەنیررێت بۆ پاریس ی پایتەختی فەرەنسا.. بڕوانامەی لە یاسا و، لە زمانی فەرەنسیدا وەردەگرێت.. هەر لەوێشدا دەست بە خوێندنەوەی ئەدەبیاتی فەرەنسی دەکات.. بە تایبەتیش هۆگری چیرۆکەکانی (لافۆنتین) بۆ منداڵان دەبێت.. ئەم چیرۆکانە کاریگەریان لەسەر شەوقی هەبوو.. هەر لەسەر بیر و شێوازی چیرۆکەکانی لافۆنتین، ئەحمەد شەوقی، کۆمەڵێک چیرۆکەشیعر و سروود و گۆرانی بە زمانی عەرەبی بۆ منداڵان نووسیوە.. ئەو چیرۆکەشیعر و گۆرانییانەی شەوقی تا ئەمڕۆش بایەخیان کاڵ نەبوونەتەوە و، منداڵان تام و چێژیان لێوەردەگرن.

هەر لەو کاتەشەوە (ئەحمەد شەوقی بە پێشەنگی ئەدەبی منداڵانی عەرەب) ناوبراوە. ئەحمەد شەوقی، چیرۆکە شیعرەکانی بۆ منداڵان بە زمانی ئاژەڵ و باڵندەوە نووسیون، لە هەندێکیشیاندا ڕۆڵی مرۆڤیشیان تێدایە.. ئەگەرچی فۆرمی چیرۆکەکانی لە شێوەی نوکتە و پێکەنیندان.. بەڵام لە ناوەڕۆک مەبەستدا ڕەخنە و تانە و توانج و پەلارن.

ئەحمەد شەوقی، لە دیوانەکەیدا، بەشێکی تایبەتیی بۆ منداڵان تەرخان کردووە، بە ناوی (دیوانی منداڵان) کە زیاتر لە (٥٥) چیرۆکەشیعر و (٢٠) سروود و گۆرانیی بۆ منداڵان لەخۆگرتووە.. ئەمانە ناوی هەندێ لە چیرۆکەشیعر و هۆنراوەکانی شەوقین بۆ منداڵان: (ڕێوی و کەڵەشێر، ڕاوکەر و چۆلەکە، عەلەشیش، مریشکی خۆماڵی، پشیلەکەم، شێر و بۆق، ڕێویی ناو بەلەمەکە، نیشتمان، دایکم، نەنکم، کەشتی و ئاژەڵەکان، قوتابخانە، بەزەیی بە ئاژەڵ، کۆتر، خۆشەویستیی نیشتمان، ... هتد.) ئەحمەد شەوقی، چیرۆکەشیعری (ڕێوی و کەڵەشێر)ی لە لافۆنتین ەوە وەرگرتووە. شاعیری گەورەی کوردیشمان (پیرەمێرد)ی نەمر ئەم چیرۆکەشیعرەی گۆڕیوە بۆ سەر زمانی کوردی و زۆر بە جوانی و ناسکی بۆ منداڵانی کوردی هۆنیووەتەوە:

رۆژێ مام ڕێوی ئەهات
دەم بە ویرد و سەڵەوات
دوایی ئەیگوت بە ئاواز
لەعنەتی خوا لە فێڵباز

هتد ...

ئەحمەد شەوقی، لە پێشەکی دیوانەکەیدا (دیوانی شەوقیات) دا، دەڵێ: "لەسەر شێوازی لافۆنتین، بیری خۆم لە نووسینی چیرۆکەشیعرەکانمدا تاقیکردۆتەوە.. هەرکە دوو یا سێ دێڕم لێدەنووسین، دەچوومە لای کۆمەڵە منداڵێکی میسری و هەندێ لە نووسینەکانم بۆیان دەخوێندەوە.. یەکسەر لێیان تێدەگەیشتن و پێیان خۆش بوو.. زۆربەیان دەیهێنانە پێکەنین.. ئەمەش مژدەیەکی باش بوو بۆ من...".

ئەحمەد شەوقی، شاعیرێکی نیشتمانی بوو، لەگەڵ ئینگلیزەکاندا ناکۆک دەبێت.. لە کاتی جەنگی جیهانی یەکەمدا لە ساڵی (١٩١٤) دا، لە میسر دووری دەخەنەوە و، بۆ شاری (بەرشلۆنە)ی (ئیسپانیا)ی دەنێرن، بەڵام دووری زیاتر هەست و سۆزی نیشتمانی شەوقی دەخروشێنێ.. تا لە ساڵی (١٩٢٠) دا، دەیگەڕێننەوە بۆ میسر.

کەڵە شاعیر ئەحمەد شەوقی، لە (١٣ - ١٢ - ١٩٣٢) لە قاهیرەدا کۆچی دوایی کرد.

وەکو رێزلێنانێک بۆ پایەبەرزی ئەحمەد شەوقی، لەسەر بڕیاری حکومەتی ئیتالیا، لە ساڵی (١٩٦٢) دا، لە بەناوبانگترین باخچەی رۆمای پایتەختدا (فیلا بۆرگیزی) پەیکەرێکی شیاوی ئەحمەد شەوقیان داناوە.

ماڵەکەشی لە قاهیرەدا، کراوە بە مۆزەخانە (مۆزەخانەی ئەحمەد شەوقی) کە زیاتر لە (٧٥٠) دەسنووس و رەشنووسی خۆی تێدایە.. لەگەڵ هەموو کتێبەکانی و وێنە و تابلۆکانی.. ئەو خەڵات و میدالییانەی پێشکەشیان کردووە.. بڕوانامە رێزلێنراوەکانی.

(کامیل گەیلانی: ١٨٩٧ - ١٩٥٩) نووسەرێکی بەناوبانگی میسری بووە، پسپۆر بوو لە بواری نووسینی چیرۆک و پەخشان و شانۆگەری بۆ منداڵانی عەرەب، بە پێشەنگی چیرۆکنووسانی عەرەب لەم بوارەدا ناسراوە.. گەیلانی، بە باشی زمانی ئینگلیزی و فەرەنسی دەزانی.. بڕوانامەی (لیسانس)ی لە زمانی ئینگلیزیدا وەرگرت.

کامیل گەیلانی، لە ساڵی (١٩٢٧) ەوە، بایەخی بە هونەری ئەدەبی منداڵان دا، دەستی بە (نووسینی چیرۆک بۆ منداڵان) کرد.. هەر لەم ساڵەدا، یەکەمین چیرۆکی لەژێر ناوی (سیندبادی دەریایی) دا نووسی و چاپیکرد و بڵاویکردەوە.. لە چیرۆکە بڵاوبووەکانی تری: (چراکەی عەلائەددین، نوکتەکانی مەلا نەسرەددین، شەهرەزاد، هەزار و یەک شەو،... هتد.).. چیرۆکی (رۆبنسون کروزۆ) شی لە زمانی ئینگلیزییەوە گوریویتیە سەر زمانی عەرەبی.

بەشی یەکەم

کامیل گەیلانی، یەکەمن کەس بوو لە میسردا، کە کتێبخانەیەکی تایبەتیی بۆ منداڵان دامەزراند.. یەکەمین نووسەریش بوو، لە رادیۆی قاهیردا، بابەتی منداڵانی پێشکەش بە منداڵان دەکرد.

کامیل گەیلانی، شیوازی دارشتنی لە نووسینی چیرۆک بۆ منداڵاندا، ساکار و سووک و ئاسان بوو.. چیرۆکەکانی بە زۆری، بە ناوی ئاژەڵ و باڵندە و رووەک و شتی بێ گیانەوە دەنووسین.. ئامانجیشی لە چیرۆکەکانیدا، خۆشەویستکردنی خوێندنەوە و، بەهێزکردنی سۆز و، گەشەکردنی بیر و ئەندێشە و بەهرە و ئارەزووەکانی منداڵان بوو.. بێجگە لە چیرۆک، گەیلانی کۆمەڵێک هۆنراوەی ناسکیشی بۆ منداڵان نووسیوە.

کامیل گەیلانی، سەرجەم (٢٥٠) چیرۆک و شانۆگەریی بۆ منداڵان نووسیوە.. کە بەشێکیانی لە زمانی ئینگلیزی و فەرەنسییەوە گۆڕیون بۆ سەر زمان عەرەبی.. تێکراش (١٥٠) کتێبی بۆ منداڵان نووسیوە و چاپیکردوون.. بەشێکی زۆری چیرۆکەکانی گۆڕیویانن بۆ سەر زمانەکانی تری جیهان.

(عەبدولتەواب یوسف: ١٩٢٨)، نووسەرێکی بە توانا و ناسراوی میسرییە لە بواری ئەدەبی منداڵاندا.. لە ساڵی (١٩٧٥) ەوە تا ئەمڕۆش.. عەبدولتەواب یوسف هێشتا بەردەوامە لەم ئەرک و خزمەتە پیرۆز و هەستیارەدا.. هەروەهاش چەند بەرنامەیەکی لە رادیۆ و لە تەلەفزیۆنەکانی میسر بۆ منداڵان ئامادە دەکرد.

عەبدولتەواب یوسف، خاوەنی نومرەیەکی پێوانەییە، لە نووسینی کتێب بۆ منداڵان، تا ئەمڕۆ (٥٩٥) کتێبی بابەت هەمەڕەنگەی بۆ منداڵان نووسیوە و چاپی کردوون.. بێجگە لە بابەتی منداڵان (٤٠) کتێبیی بابەت هەمەڕەنگەشی بۆ گەورەکان نووسیوە.

سوریا:

(زەکەریا تامر: ١٩٣١) چیرۆکنووسێکی بەناوبانگ و رۆژنامەنووسێکی ناسراوی سورییە، هەڵکەوتوویەکی بواری ئەدەبی منداڵانە، تا ئەمڕۆ چەندین چیرۆکی کورت و درێژی بۆ منداڵان نووسیوە، ئەمانە ناوی هەندێ لە چیرۆکە چاپکراوەکانین، کە بۆ منداڵانی نووسیون: یەکەمین چیرۆکی (حیلەی ئەسپە سپییەکە - چەند چیرۆکێکە - لە ساڵی ١٩٦٠دا نووسیوێتی)، (گوڵەکە بە پەرەسێلکەکەی گوت - هەژدە چیرۆکن)، (سی و حەوت چیرۆک بۆ منداڵان)، (بۆ رووبارەکە بێ دەنگ بوو - پەنجا و سێ چیرۆکن)، (کوللە لە شارەکەدا - کۆمەڵە کورتە چیرۆکێکن بۆ منداڵان)، (هەورە تریشقە)، (ماڵ)، (وڵاتی

سەرچاوە Serchawe

کەرویشـکەکان)،... هـتد).. زەکەریـا تـامر تـا ئێسـتا سـەرجەم نـزیکەی (١٠٠) چیرۆکـی بـۆ منـداڵان نووسیوە.. بەشێک لە چیرۆکەکـانی گۆڕیویـانەتە سـەر زمانەکـانی: فەرەنسی، ئینگلیزی، ئەڵمـانی، ئیسپانی، رووسی، ئیتـالی، بولگـاری.. چەنـد چیرۆکێکیشی گووڕاونەتە سەر زمانی کوردیمان.. زەکەریا تـامر سەرنووسـەر و ئامـادەکەری دوو گۆڤـاری منـداڵان بـوو، گۆڤـاری (رافع) و (رسامە).. لە چەندین گۆڤار و رۆژنامەشدا لە سوریا و لە وڵاتـانی عەرەبـدا، ئامادەکەر و سەرنووسـەری لاپەڕەی منـداڵان بـووە.. زەکەریـا تـامر، کورتەچیرۆکنووسێکی بە توانـا گەورەکـانە.. رەخنەگرێکـی بـوێر بـوو، زۆربەی چیرۆکەکـانی رەخنە و توانج و پەلارن.

زەکەریا تامر، لە ساڵی (١٩٨١) ەوە، لە شاری (لەندەن) لە (بەریتانیا) دەژی .. تا ئێستا چەندین خەڵاتی رێزلێنانانیـان پێ بەخشیوە.

(ئەحمەد ئیسماعیل ئیسماعیل) لە ساڵی (١٩٦١) لە شاری (قامیشلو) لە رۆژئاوای کوردستان لە دایک بووە.. چیرۆکنـووس و شـانۆنووس و نووسـەرێکی بە توانـای بـابەت هەمەڕەنگەیە.. چەنـدین لێکۆڵینەوە و وتـار و بـاس و بـابەتی لە گۆڤار و لە رۆژنامە عەرەبییەکان و لە کوردییەکاندا، بە زمانی عەرەبی دەربارەی دۆزی کورد نووسیوە. ئەحمەد ئیسماعیل مامۆستایە و، لە بواری پەروەردەدا کاردەکات.

ئەحمەد ئیسماعیل ئیسماعیل، چیرۆکنووس و شانۆنووسێکی بەناوبانگە.. کورد و کوردستان پەروەرێکی ناسراوە.. نووسـەرێکی بەناوبانگە لە بواری ئەدەبی منداڵاندا، بە تایبەتیش لە نووسینی شانۆگەریدا.. تا ئێستا چەندین شانۆگەری بـۆ منداڵان، بە زمانە عەرەبی نووسیوە.. لە چەند کۆڕ و سیمینارێکی نێودەوڵەتیدا دەربارەی شانۆی منداڵان بەشداری کردووە و.. چەنـد خەڵاتێکـی رێزلێنـانی نێـودەوڵەتی وەرگرتـووە. ئەمـانە نـاوی چەنـد شـانۆگەرییەکین کە بـۆ منـداڵانی نووسیون: (کـێڵگە سەختەکە، قازی محەمەد، بەدلیسی، داوڵ، شـوورە، تـۆبەی رێوی، باڵنـدەیەکی دانـا، ئەو رێـوییەی فێڵـی لە خـۆی کرد،... هتد).

ئەمانەش ناوی چەند نووسەرێکی تری سوورین، کە لە بـواری ئەدەبـی منداڵانـدا (شیعر، چیـرۆک، شـانۆگەری) دا، بەرهەمـی چاپکراوی بەسوودیان هەیە بۆ منداڵان:

(سلێمان ئەلعیسا، نزار نەجارِ، عائیشە رەماش، د. عەلـی حەداد، لینـا گەیلانـی، حەنـان دەروێش، ماجـدۆلین ئەلروفـاعی، سەلیم بەرەکات، د.تـاریق ئەلبەکری، سەناء ئەلعەتار، رەزا سافی ، نەسرەت سەعید، عەبدولکەریم حەیدەری،... هتد).

بەشی یەكەم

لە كورتە باسێكی وادا، نـاتوانین بـاس لە ئەدەبی منـداڵان لە هەمـوو وڵاتـانی عەرەبـدا بكەیـن و.. بـاسی یەک بە یەكـی نووسەرە ناسراوەكانی ئەم بوارە بكەین.

عێـراق:

لە سەرەتادا پێویستە ئەوە بڵێم، ئەگەرچی ئەمڕۆ لە رووی سیاسییەوە، باشووری كوردستان بەشێكە لە حكومەتی عێراق.. بەڵام خاكی با شووری كوردستان بەشێک نییە لە عێراق، كورد و عەرەبیش دوو نەتەوەی جیـاوازن و.. هەریەكەیـان خـاوەنی مێژوو و داب و نەریت و خەسڵەتی تایبەتمەندیی خۆیـانن.. باشووری كوردستانیش بە زۆر و بە غەدرێكی مێژوویـی نـاڕەوا لكێنـراوە بە دەوڵەتـی عێـراقەوە.. بـۆیە مـن لێرەدا تەنهـا بـاس لە مێـژووی ئەدەبـی منـداڵانی عەرەب، لە باشـوور و لە ناوەڕاستی عێراقدا دەكەم.. كە بە زۆری عەرەبنشینن.. ئەگەرچیش زیـاتر لە ملیۆنک كوردی فەیلیمـان لە شاری بەغـدا و شارەكانی ناوەڕاست و خوارووی عێراقدا دەژین.

ئەدەبـی منـداڵان لە عێراقـدا، لە سـەرەتـای بیسـتەكانی سـەدەی رابـردوودا سـەری هەڵـدا.. كۆمەڵێـک لە شـاعیرە گەورە و بەناوبانگەكانی عێراق، سوودیان لە شیعرەكانی ئەحمەد شەوقی بۆ منداڵان وەرگرت.. لەو شاعیرە ناسـراوە عێراقییـانەش، كە بناغەی ئەدەبی منداڵانیان لە عێراقدا دانا و، شوێن پەنجەیان دیارە:

(مەعـروف رەسـافی، جەمیـل سـدقی زەهـاوی، مسـتەفا جەواد، محەمەد رەزا شـبیبی، عەبدولموحسـین كـازمی،... هتـد) .. مەعروف رەسافی و جەمیل زەهاوی كوردن.

راستییەكی چەسپاوە، كە پێشەنگی ئەدەبی منداڵان لە عێراقدا مەعروف رەسافی یە.

لە ساڵی (١٩٢٣ - ١٩٥٠) لە عێراقدا، چەنـد كۆڤـارێكی وەرزی بە زمـانی عەرەبـی بـۆ منـداڵان دەردەكران.. لەوانە گۆڤـاری: (قوتابی ی عێراقی: ١٩٢٣ز)، (دیدەوانی ی عێراقی)، (قوتابخانە)، (دنیای منــداڵان)، (نەوجــەوانان)، (نەوەی نــوێ)، (دایـک و منـداڵ).. بە زووری بـابەتی پەروەردەیـی و زانسـتیان لەخۆگرتبـوون. نووسـەرانی بیسـتەكان لە روانگەیەكـی نیشتمانییەوە لە منداڵانیان دەڕوانی و، ئەوەیان لە بەرچاو گرتبوو، كە منداڵانی ئەمڕۆ دەبنە نەوەی داهاتوو.

(د. جەمیل حەمداوی) دەڵێ: "لە راستیدا دیارە بەر لە شەستەكان، ئەدەبی منداڵان لە عێراقدا چالاک نەبوو، تـا لە

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

ساڵانی شەستەکاندا، گۆڤاری (مجلتی) و ڕۆژنامەی (المزمار) دەرکران، لەم کاتەوە ئەدەبی منداڵان لە عێراقدا، لە گەشەکردن و لە پێسکەوتندا بووە.. بەڵام بەپێی بارودۆخی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری، ئەدەبی منداڵان لە هەڵکشان و داکشاندا بووە..".

هەر د. جەمیل حەمداوی، ڕەوتی ئەدەبی منداڵان لە عێراقدا، لە ڕووی بابەتی و هونەری و جوانییەوە، بە چەند قۆناغێک دیاری دەکات، کە ئەم قۆناغانەن: قۆناغی گۆڕین - لە زمانەکانی ترەوە، قۆناغی وەرگرتن، قۆناغی نووسین و دانان، قۆناغی تاقیکردنەوە، قۆناغی داهێنان، قۆناغی ڕەسەنایەتی. قۆناغە مێژوویەکانیشی بە سێ قۆناغ دیاری کردووە: قۆناغی سەرهەڵدان، لە بیستەکانەوە تا کۆتایی شەستەکانی سەدەی ڕابردوو، قۆناغی پێشکەوتن و گەشەکردن لە حەفتاکانەوە تا نەوەتەکانی سەدەی ڕابردوو، قۆناغی پاشەکشێ و پیاچوونەوە، ئەم قۆناغەش لە سەرەتای سەدەی بیست و یەکەمینەوە دەستی پێکراوە.

پێویستە ئاماژەش بەوە بدەین، کە لە سەردەمی فەرمانڕەوایی بەعسییە شۆڤێنییەکاندا، منداڵانی عەرەبیان لە عێراقدا، بە ئایدیۆلۆژییەکی عەرەبیی دەمارگیری، پەروەردە دە و ڕێنماییان دەکردن.. دیارە هۆیەکی سەرەکیی نەهامەتییەکانی ئەمڕۆی عێراق.. ئەنجامی ڕەنگدانەوەی ئەو پەروەرە سەقەتەیە کە بەعسییەکان پەیڕەوییان دەکرد.

لە بەرواری (٢٤ - ١٢ - ١٩٦٩) دا، یەکەمی ژمارەی گۆڤاری (مجلتي - گۆڤارەکەم) بۆ منداڵان دەرکرا.. دوای ساڵێکیش لە مانگی دێسەمبەری (١٩٧٠) دا، یەکەمین ژمارەی ڕۆژنامەی (المزمار ـ زوڕنا) دەرکرا، کە دوایی بوو بە گۆڤارێکی هەفتانە. لە ساڵی (١٩٧٧) دا (خانەی ڕۆشنبیریی منداڵان) دامەزرا.. لە ساڵی (١٩٧٩) دا، کۆمەڵە چیرۆکێک بۆ منداڵان بە ناوی (چیرۆکەکانی مجلتي و مزمار) چاپکرا.

شایانی باسیشە کەڵەهونەرمەندی (وێنەکێش و کاریکاتێرکێش)ی بەناوبانگی کوردمان، هونەرمەند (عەلی مەندەلاوی: ١٩٥٨) بۆ ماوەیەک وێنەکێشی سەرەکیی گۆڤاری مجلتي و مزمار بووە.. هونەرمەند عەلی مەندەلاوی، وێنەکێشێکی پسپۆڕی بواری منداڵانە.. تا ئێستا لە کوردستان و لە عێراق و لە چەند وڵاتێکی تردا، وێنە و دیزایینی بەرگی بۆ چەندین گۆڤار و کتێب بۆ چەندین چیرۆک کێشاوە، هەروەهاش وێنەی کاریکاتێری چەندین کەسایەتیشی ناسراوی کێشاوە.. عەلی مەندەلاوی ئێستا لە شاری هەولێر دەژی.. هیوای تەندرووستی تەمەندرێژی بۆ دەخوازین.

(مەعروف ڕەسافی: ١٨٧٥ـ ١٩٤٥) کەڵەشاعیرێکی بەناوبانگ و پایەبەرزی عێراقییە.. ناوی تەواوی (مەعروف عەبدولغەنی مەحموود جەباری) یە.. کوردە و لە هۆزی جەباری یە، کە هۆزێکی کورستان پەروەی ناسراوی کوردمانە، لە پارێزگای

سەرچاوە
Serchawe

کەرکوکدا دەژین.. دایکی مەعروف رەسافی تورکمان بوو، لە تیرەی قەرەغولی یە، کە دەچنەوە سەر هۆزی (بەرخی رەش) بۆ ماوەیەک فەرمانڕەوایی عێراقیان کرە.

مەعروف رەسافی، لە شاری بەغدا لە دایک بووە، قۆناغەکانی خوێندنیشی هەر لەم شارەدا تەواوکرد.. مامۆستایەکی بە توانای زمانی عەرەبی بوو، وانەبێژ بووە لە قۆناغەکانی خوێندنی بنەڕەتی و ئامادەیی و خانەی مامۆستایاندا.

زانای مەزنی عێراقی (مەحمود شوکری ئالوسی) نازناوی (الریّافی) لە مەعروف عەبدولغەنی دەنێت، تا لە باشی و ناوبانگدا، هاوتای (معروف الکرخی) بێت.. لەو کاتەوە بە (معروف الریّافی) ناوبراوە و ناسراوە.

مەعروف رەسافی، دوو جار دەنێررێت بۆ ئەستەمبوڵ.. لە ساڵی (١٩٢٠) دا، بۆ ماوەی ساڵێک دەینێرن بۆ فەلەستین و لە خانەی مامۆستایان لە (قودس) دا، وانەی زمانی عەرەبی دەڵێتەوە.. لە ساڵی (١٩٢٣) دا، بە ئەندامی کارگێری (کۆڕی زانیاری زمانی عەرەبی . لە دیمەشق) هەڵی دەبژێرن.. ماوەیەکیش لە کۆلێجی شاهانەی عێراقدا، مامۆستای زمانی عەرەبی بووە.. رەسافی لە ساڵی (١٩٠٩) دا سەرنووسەری گۆڤاری (سبیل الرشاد) بووە.. دوایی خۆی گۆڤاری (الرمل)ی دەردەهێنا.. رەسافی چەندین پلە و پایەی پەروەردەیی لە عێرقادا بینیوە.. بۆ دواجار لە ساڵی (١٩٢٧) دا، مامۆستای زمانی عەرەبی بوو لە خانەی باڵای مامۆستایاندا.

تا ئێستا، چەندین کتێب و وتار و لێکۆڵینەوە، بە زمانی عەرەبی دەربارەی لێهاتووی مەعروف رەسافی و، تاوتوێکردن و شیکردنەوەی شیعرەکانی نووسراون.

مەبەستی ئێمەش لەو کورتە تیشکەباسەی سەرەوەدا، یادهێنانەوە و، ناسێنی ئەم شاعیرە مەزنەیە، بە شیعردۆستانی نەوەی ئەمڕۆمان.

مەعروف رەسافی، دەستپێشکەر و پێشەنگی شاعیرانی عێراقە، لە بواری نووسینی شیعر و سروود بۆ منداڵان.. دیوانێکی بۆ منداڵان لە ژێر ناوی (تەواکەری پەروەردە و فێرکردن) دا چاپکرد، کە لە دووتوێی ئەم کتێبەدا، کۆمەڵێک هونراوە و سروودی پەروەردەیی و نیشتمانی بۆ منداڵان تێدایە.. بۆ نموونە لەم هۆنراوەیەیدا دەڵێ:

تۆ سەیری ئەو دارەکە - جوانی ئەو لقانەی کە

بەشی یەکەم

کە چۆن لە تۆوێکەوە - ئەو دارەی لێکەوتەوە

هتد...

مەبەستی رەسافی لە هۆنراوەکانیدا بۆ منداڵان ، پەروەردەیی و زانستی و رەوشتی و نیشتمانییە.. خۆشی ماوەیەک لە قوتابخانەی بنەڕەتیدا مامۆستا بوو، لە زمان و لە خواست و ئارەزووەکانی منداڵان شارەزابوو.

مەعروف رەسافی، لە (١٦ - ٥ - ١٩٤٥) دا، لە شاری بەغدا، کۆچی دوایی کرد.. لە گۆڕستانی (خەیزەران) دا، بە خاک سپێردرا.

پەیکەرسازی ناسراوی عێراقی (ئیسماعیل فەتاح تورک: ١٩٣٤ - ٢٠٠٦) ز، پەیکەرێکی شایستەی بۆ شاعیری نەمر ئەحمەد شەوقی دروست کرد، کە لە شەقامی رەشید، لە (گۆڕەپانی ئەمین) لە نزیکی پردی شەهیدان لە بەغدا دانراوە.. ئێستاش هەر لەم شوێنەدایە.. ئەگەرچی ئەحمەد شەوقی بە زمانی عەرەبی شیعری هۆنیوەتەوە، بەڵام بە یەکێک لە ناودارانی گەلی کورد دادەنرێت.

١٨ی ئاگۆستی ٢٠١٣

میژووی ئەدەبی منداڵان.

بەشی چوارەم

لەم بەشەدا، زۆر بە کورتی باس لە (مێژووی ئەدەبی منداڵانی کورد) دەکەین.

داگیرکەرانی رەگەزپەرست، لە هەر چوار پارچەی کوردستاندا، لە داگیرکردنی کوردستانەوە تا ئەمڕۆ، لە قوتابخانەکاندا بە تۆبزی منداڵانی کوردمان فێری زمانەکانی تورکی و فارسی و عەرەبی دەکەن.. بۆیان نییە بە زمانی کوردیمان بخوێنن، تەنها لە باشووری کوردستاندا نەبێت.. داگیرکەرانی کوردستان هەوڵی ئەوە دەدەن کە منداڵانی کوردمان، زمانی شیرینی کوردیمان لەیاد بکەن، فریویان دەدەن بۆ ئەوەی پشت لە داب و لە نەریتە رەسەنەکانی گەلەکەمان بکەن.. بە هەڕەشە و بە چاولێسوورکردنەوە دەیانەوێ منداڵانی کوردمان هەڵگەڕێننەوە و، هەست و نەستی کوردایەتی و، سۆز و خۆشەویستیان بۆ

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

کوردستان کاڵ بکەنەوە.. دەیانەوێت منداڵانی کوردمان بە زمان و بە کولتوورێک ئاشنایان بکەن، کە بەلای منداڵانی کوردەوە نامۆن و دوورن لە کولتووری ڕەسەنی کوردیمانەوە.

بەڵام لەگەڵ ئەم هەموو هەوڵە گڵاوانەیاندا، نەیان توانیوە منداڵانی کوردمان لە خشتە بەرن.. نەیان توانیوە هەستی قووڵی کوردایەتی و، سۆز و پەرۆش و خۆشەویستی و ئینتیمابوون بۆ کوردستان لە دڵی منداڵانی کوردماندا دەربکەن.. نەیان توانیوە بەر لە خەبات و کۆڵنەدان و پێداگرتن و خۆڕاگریمان بگرن و، بێ هیوامان بکەن.
ئێمە لەژێر بۆردوومانی فڕۆکە و تۆپ و تانکدا، لە ناو ئەشکەوت و لە پەنای شاخە سەرکەشەکانی کوردستاندا، لەشۆڕشدا بووین و، بە دەستێکمان چەکمان هەڵگرتبوو، سەرسەختانە بەرگریمان لە کوردستان دەکرد و.. بە دەستەکەی کەشمان پێنووس و کتێبمان هەڵگرتبوو.. بە زمانی شیرینی کوردیمان، منداڵانی کوردمان فێری نووسین و خوێندنەوە و زانیاریی گشتی دەکرد.. بە کوردایەتی و کوردستان پەروەری گۆشیانمان کردوون.. ڕۆژانەش پێکەوە سروودی (ئەی ڕەقیب) مان دەچڕی.

لە شاخیشدا، بایەخمان بە ئەدەب و هونەری منداڵانی کورد دەدا.. گۆڤاری منداڵانمان دەردەکرد و، منداڵانی کوردمان شانۆگەرییان پێشکەش دەکرد.. ئەم قسانە پەیامێکە بۆ داگیرکەرانی کوردستان، تا ئەوە بزانن کە خەیاڵیان خاوە، کە بتوانن خولانەوەی بۆ پێشەوەچوونی ڕەوڕەوەی کوردایەتی و کوردستان پەروەریمان بوەستێنن.

دڵنیام و گەشبینم، کە لە سایەی تێکۆشان و بەرخودانیدا، زووبێت یا درەنگ مافە ڕەواکانمان وەردەگرین و، بڕیار لە چارەنووسی خۆمان دەدەین.. ئەمەش خەون و وڕێنە نییە و، خواست و هیوای هەموو کوردێکی کوردستان پەروەرە.

لەگەڵ ئەو هەموو نەهامەتییانەی کە بەسەر گەلی کورددماندا هاتوون، لەگەڵ ئەو بێ نازییەی منداڵانی کوردمانی تێدان.. دەتوانم ئەوە بڵێم کە لە ڕووی زیرەکی و بلیمەتی و دانایی و هزر و بەهرە و زەینتیژییەوە، منداڵانی کوردمان، لە منداڵانی گەلانی تری جیهان ئەگەر زیاتر نەبن ئەوا کەمتر نین.. ئێمە نابێت ئەدەبی منداڵانی کورد، لەگەڵ ئەدەبی منداڵانی ئەو گەلانەدا بەراورد بکەین کە چەندین ساڵە ئازادن و، خاوەنی بڕیار و دەسەڵات و دەوڵەتی خۆیانن.

مێژووی سەرهەڵدانی ئەدەبی منداڵانی کورد، دەگەڕێتەوە بۆ بوونی کورد لەسەر خاکی کوردستانی پیرۆزدا.. ڕەگ و ریشەی لە ئەفسانە و داستان و لە حیکایەت و چیرۆکە ئەندێشەیی و میللییەکاندا هەیە.. کورد خاوەنی بە سەدان ئەفسانە و داستان و چیرۆک و حیکایەت و مەتەڵ و، خاوەنی بە هەزاران بەیت و باڵۆرە و گۆرانیی فۆلکلۆرییە.. ئەم ئەفسانە و

سەرچاوە
Serchawe

داستان و چیرۆکانەش، دایکان و باپیران و داپیران، لە گوێی کوانگ و ئاگردانـدا، بە تـایبەتیش لە شەوارەکانی شەوانی درێژی زستاندا، بۆ جگەرگۆشەکانیان گێراونەتەوە.. ئەوە لە دوای ئەوەشمان دەماودەم بە زاری بـۆ یەکتریان گێڕاونەتەوە.. هەندێ لەو داستان و مەتەڵ و چیرۆکە ئەندێشەیی و ئەفسانەییانەمان، تـا ئەمڕۆش منداڵانی کوردمان، تـام و چێژێکی زۆریان لێ وەردەگرن.. بۆ نموونە:

(تیـتلە و بیبلە، مریشکە قونـدە و مام هۆمەر، دەنکەهەنـارە، ئەژدیهـا و کـوڕە ئـازاکە، قەڵای دمدم، دوانگزە سوارەی مەریوان، مشکە خان دەچێت بۆ شاری شووکردن، پیرێژنی جادووکەر و چەرخ و فەلەک، گۆڕنەتەڵە، سیمرخ، بەختیـار و بەدبەخـت، پـاڵەوانی بازیبەنـد لە قـوڵ،... هتـد). بە دەیـان چیرۆکـی ئەفسـانەیی و خەیاڵئامێزیشـمان هەن، کە پاڵەوانەکانیان، شتی خەیاڵین یا جەستەیی و سرووشتین، یا ئاژەڵ و باڵندەن.. وەکو: خێو، دێوودرنج، لۆژەند، ئەرژەنگ، سیمرخ، پیرێژنـی جـادوکەر، ئەسپی باڵـدار، ئەژدیهـا، حەزیـای حەوت سەر، بـووکی دەریـا، جنـۆکە، چەتەوڵ، شومقار، چەقەڵی دز، ڕێویی فێڵباز، فریشتەی خێران،... هتد. هەموو ئەو داستـان و مەتەڵ و چیرۆکە ئەفسانەیی و خەیاڵێیـانەش ، بەشێکی گرنگن لە کەلەپوور و لە کولتووری ڕەسەنی گەلەکەمان.

زۆربەی کەڵەنووسەرانی جیهانی لە ئەدەبی منداڵانـدا، وەکـو سەرچاوەیەکی گرنگ سوودیان لە ئەفسـانە و لە داستان و لە چیرۆکە خەیـاڵی و فۆلکلۆرییەکـانی گەلەکانیـان وەرگرتـوون و، ئیلهـامی پـێ بەخشیون و، کردوویـانن بە هەوێنـی چیـرۆک و شیعر و شـانۆگەرییەکانیان.. لەوانەش : هـانز ئەندەرسن کریسـتیان، برایـانی گـریم، لافـۆنتین، زەکەریـا تـامر، لەتیـف هەڵمەت... هتد.

لای لایە و گـۆرانیی دایکـان بـۆ کۆرپەکانیـان، بەشێکی گـرنگن لە ئەدەبـی منـداڵانی کـورد.. دایکـانی دڵسـۆز و میهرەبـانی کوردمان، لەگەڵ ڕاژەنینی لانکی سـاواکانیانـدا.. لەگەڵ زرەزرێ موتومووروو و پـۆیلە و زەرتکە و پەتکەی هەڵواسراوی قەد کەمەری لانک و بێشکەکانی سـاواکانیاندا.. لەگەڵ خروهـۆڕی بازنگەکـانی قـۆڵە ناسکەکانیاندا.. لەگەڵ زرینگەی پلپلەی خرخاڵی پێیە فنجەکانیاندا.. بە لای لایەی شیرین و بە گۆرانی خۆش بە لاواندنەوە ی پڕ لە سۆز، بە سەدا و سۆزێکی خۆشتر لە خۆشترین موزیک و ئاواز بەیتی کوردی و گۆرگانە شەوێیان بۆ دەڵێن.. گوزارشت لە سۆز و لە خۆشەویستییان بـۆ جگەرگۆشـەکانیان دەکەن.. هەر بە لای لایە ژێریـان دەکەنەوە و، بە خۆشییەوە دەیـانکەنە خەو.. بە هەمـوو شێوە زارەکـانی زمـانی کـوردی و، لە هەمـوو ناوچەکـانی کوردستـانی بەرینـدا، بە سەدان لای لایە و بەیت و کـۆپلە هـۆنراوەی فۆلکلـۆری و شیعری ناسکی تـازەشمان هەن.. کە بەسەر زاری دایکـانەوەن یـا دایکان خۆیـان دایـان دەنێن و بە ئـاوزەوە بـۆ منـداڵەکانیان دەیان لێن.. گەلی کوردمان، لە ڕیزبەندیی هەرە پێشەوەی گەلە دەوڵەمەندەکانی جیهاندایە لە بواری لای لایە و گۆرانی

بەشی یەکەم

بۆ منداڵان.. هەندێ لەم لای لایانەمان نیشتمانین، یا توانج و تانە و پەلاری سیاسین..

ئەم دێڕانە چەند نموونەیەکن، لە لای لایە و گورگانە شەوێی کوردیمان بۆ منداڵان:

لای لایــــە، ڕۆڵــــە لای لایــــە
شەوگــار درەنگە بۆ خــەوت نایــــە

لای لایــــە، ڕۆڵــــە لای لایــــە
هیـوای دواڕۆژم، لە دەست تۆدایـــــە
لای لایــەت بۆ ئەکەم لە ئێـــــوارەوە
سەبەبـــــکارت بــێ بە ســـــێدارەوە

لای لایــــە کۆرپــــەکەم بخــەفێ
خـەو خــێر وەبان دیـــدەی بکـــەفێ

گورگـــانە شـەوێ، گورگـــانە شـەوێ
بەرخە بچکۆلەم، خـەوی لێ بکەوێ
لوورەی تۆێ ناوێ، لای لایـەی ئەوێ
ئـەڵێ لە مـــاڵی ئێــــمە دوور کەوێ

چەنـدین گـۆرانیی فۆلکلۆریشـمان بـۆ منـداڵان هەن، کە منـداڵانی کوردمـان بە تـاک یـا بە کـۆمەڵ، لەگەڵ یـاری کردنـدا بە ئاوازەوە دەیان ڵێن..

ئەمانەش چەند نموونەیەکی ئەو گۆرانییە فۆلکلۆرییانەمانن:

هەیـــاران و مەیـــاران
یاخـوا داکـــاتە بــــاران
بۆ فەقیــر و هــــەژاران

هــە، وازی، وازی، وازی

سەرچاوە Serchawe

بەشی یەکەم

ئـەوەی نەیـــات بۆ وازی
خوشکی بـدەن بە قـــازی

هەللـور، بللـور تەکـــامە
زەرد و سـوور و شەمــامە
ئـاوە بـەرە، دەنـکە زەرە
مێخم کوتی، مێخ هەڵبەزی
تیکەی راستم، ئەمەی گەزی

بـــووکە بە بـــارانێ
سەعـــاتی جــــارانێ
ئـــاوی بن دەغــــڵانێ

لە شەوانی جەژنی نەورۆزیشدا، بە تایبەتیش لە رۆژهەڵاتی کوردستاندا، منداڵان بە کۆمەڵ دەگەڕێن و، لە دەرگای ماڵان دەدەن و، داوای نەورۆزانە و شیرینی دەکەن:

هەتــــەرێ و مەتــــەرێ
نــــەورۆزە وەرنــە دەرێ
نـــــــەورۆزانەمان دەرێ

هەلاتـــران و مەلاتـــران
دایـک و بـاوکی جنۆکـــان
دایکم ناردمی بۆ هێلکـــان

ئەمانە و بە دەیان دێر و کۆپلە هۆنراوە و گۆرانیی منداڵانمان هەن، کە بە ئـاوازەوە بـوونەتە وێردی سەر زمـانی منداڵانی کوردمان.. بە دڵنیاییشەوە، لە لای دایکانی کوردیشمان، بە دەیـان دێڕ و بەیتی لای لایە و، گورگـانە شەوێ و، کەمتیـاری سمپان و، چەنـدین گـۆرانیی رەسـەنی خۆشی کوردیمـان بـۆ منـداڵان هەن.. پێویسـتە کـۆبکرێنەوە و بخـرێنە بەر بـاس و شیکردنەوە و لێکۆڵینەوە.. پێش ئەوەی لە یاد بچنەوە، چونکە لای لایە بەشێکی گرنگە لە ئەدەبی منداڵان و لە فۆلکلۆر و لە کەلەپووری گەلەکەمان.

بەشی یەکەم

ئەدەبی منداڵانی کورد، لە قۆناغی نوێدا، لەم شێوە مۆدێرنەی ئێستادا، ئەدەبێکی تازەیە لە ئەدەبی کوردیماندا، لە قۆناغی تاقیکردنەوە و دەق گرتندایە، لە دەستپێکی ڕێگادایە و بەرەو پێشەوە هەنگاو دەنێت.. ئەگەرچی لە رووی چەندێتی و چۆنێتییەوە بێ بەرنامە و بێ پلانە و بە شێوەیەکی کارناسی نییە.. تا ئێستا رەخنەگرمان لە بواری ئەدەبی منداڵانی کورد دا نییە، گەر هەشبن زۆر کەمن و، رەخنەگرانێکی ئەکادیمی و پیشەیی و پسپۆر نین .. ئەو کتێب و کتێبۆکانەی کە وەکو لێکۆڵینەوە لە بارەی ئەدەبی منداڵانی کوردەوە چاپکراون.. لە پەنجەکانی دەستەکانمان تێ ناپەڕن، زۆریشیان تەنها گوزارشت لە را و بۆچوونی خودی نووسەر دەکەن.. ئەمڕۆ پێویستیمان بە نووسەرانی ئەکادیمی و رەخنەگرانی شارەزای بواری بەشەکانی ئەدەبی منداڵان هەیە.. پێویستە نووسینەکانیشمان بۆ منداڵانی کورد (هۆنراوە، چیرۆک، شانۆگەری، پەخشان،...) بەپێی پێوەر و بنەما و پرانسیپ و خواست و خولیای منداڵانی کورد و، ئینتیمابوون بۆ کوردستان و بۆ مرۆڤایەتی بن.. پێویستە لە ئەدەبی ئامۆژگاری تەقلیدی ئاسایی و لە پەروەردەی کلیشەدار و ڕێنمایی وشک و سنووردار داب و نەریتە نەشیاوەکانی سەردەمیانە و جیهانگیری لابدەین.. چونکە لە ئەمڕۆدا تەکنۆلۆژیای نوێ داهێنانی سەیر و سەمەرە هێناوەتە کایەوە.. هزر و بیر و هۆشی منداڵانیش گەشتر و فراوانتر بوونە.. بێگومان نە منداڵانی ئەمڕۆمان وەکو دوێنێن نە خواست و پێویستییەکانیشیان هەمان پێویستی و خواست و هیوای نەوەی پێش خۆیانن.. منداڵانی ئەمڕۆمان نەوەی تەلەفزیۆنی رەنگاوڕەنگ و ئینتەرنێتن، چاوکراوەتر و زۆرزاتر و هزر بڵاوترن و هیواخواسترن، بۆیە پێویستە ئاوڕێکی جیدی لە منداڵان بە گشتی و، بواری ئەدەبی ئەدەبی منداڵان بە تایبەتی بدەینەوە.. چونکە ئەوانەی تا ئێستا کراون و هەن، لە ئاستی گرنگی و هەستیاریی ڕۆڵی منداڵانماندا نین، ئەوە لەبەرچاو نەگیراوە، کە کوردیلەکانی ئەمڕۆمان نەوەی داهاتوون و، دەبنە دەسەڵاتدار و بڕیار لە چارەنووسی کورد وکوردستان دەدەن.. کەواتە پێویستە ئەم ئامانجە لەبەرچاو بگرین.. لە پێناوی ئایندەیەکی گەشتر و شیاوتر بۆ کورد و کوردستان.. لە رێی رۆشنبیری و ئەدەبی منداڵانەوە، کوردیلەکانمان بە راستی و درووستی گۆش و پەروەردە بکەین.

مێژووی نوێی ئەدەبی منداڵانی کورد، دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی بیستەمی رابردوو، بە تایبەتیش بۆ نیوەی دووەمی سەدەی رابردوو.. کۆمەڵێک لە شاعیرە ناسراوەکانی کوردمان، لە پاڵ نووسینی شیعر بۆ گەورەکان، منداڵانی کوردیشیان فەرامۆش نەکردوون و، بە شیعری ناسک و ئاسان، دڵی منداڵانیشیان خۆش کردووە.. بەڵام تا ئەمڕۆش هەندێ لە شاعیر و نووسەرانی ئێمە، وا بیر دەکەنەوە کە نووسین بۆ منداڵان، پایە و ناوبانگیان دێنێتە خوارەوە .. ئەمانە ناوی هەندێ لە شاعیرە نەمرەکانی کوردن، کە بە شیعرە ناسک و خۆشەکانیان بۆ منداڵان، خویان لای منداڵانی کوردمان شیرین کردوون: (پیرەمێرد، فایق بێ کەس، گۆران، هەژار موکریانی، زێوەر، موفتی پێنجوێنی، جگەرخوێن، قانیع، کامەران موکری، نەجمەدین مەلا، یونس دڵدار، نووری شێخ سالح، کامەران بەدرخان، عوسمان سەبری، دڵزار، تیریژ، قەدری جان... هتد).

لەبەر نەبوونی سەرچاوەی پێویست لەبەر دەستمدا لەم کاتەدا، بە باشم زانی پەلە نەکەم و، پۆلین کردنی قۆناغەکانی مێژووی ئەدەبی منداڵانی کورد بۆ دەرفەتێکی تر دوابخەم، تا زانیاری بە هەڵە بڵاونەکەمەوە.

کۆنترین کتێبی چاپکراو بۆ منداڵانی کورد، کتێبی (نووبەهارا بچووکان ـ نەوبەهاری بچووکان) ە، لە دانانی شاعیری نەمری کورد (ئەحمەدی خانی: ١٦٥٠ - ١٧٠٧) کە لە ساڵی (١٦٨٢) دا، چاپکراوە.. نەوبەهاری بچووکان بریتییە لە فەرهەنگۆکێکی شیعری، وشەی عەرەبی و ماناکەی بە کوردی (عەرەبی - کوردی) یە، کە ئەحمەدی خانی بە شیعرەوە دایناوە.. بۆ ئەو منداڵە کوردانەی کە ئارەزووی فێربوونی زمانی عەرەبییان هەبووە، کە زما ی ئایین بووە. هەر لەم شێوەیەش، ناوداری کوردمان (شێخ مارفی نۆدێ: ١٧٥٢ - ١٨٣٧)، لە سلێمانی فەرهەنگۆکێکی شیعری (کوردی ـ عەرەبی) بە ناوی (ئەحمەدی) یەوە، بۆ (کاک شێخ ئەحمەد ـ سلێمانی) ی کوڕی دادەنێت تا فێری زمانی عەرەبی ببێت.. ئەم کتێبە جاران فەقێکان لە مزگەوتەکاندا دەیان خوێند.. هەروەها شەهیدی نەمرمان مامۆستا (شاکیر فەتاح: ١٩١٤ - ١٩٨٨) فەرهەنگۆکە شیعرێکی بۆ مندانی کورد داناوە (ئینگلیزی - کوردی).. ئێستاش چەند فەرهەنگۆکێکی تری فێرکردن بۆ منداڵان دانراون و چاپکراون، کە وشەی کوردی و وشەی زمانەکانی تریان لەخۆ گرتووە.

(نەوبەهاری بچووکان) و (ئەحمەدی).. لە چەندین شاری کوردستان و دەرەوەدا، دووبارە و دەبارە جوانتر چاپکراونەتەوە.. دوو کتێبی شیعری فێرکردنن بۆ منداڵانی کورد.. بەشێکن لە ئەدەبی منداڵانی کورد و لە کەلەپووری گەلەکەمان. زوریش لە شاعیرانی کورد و جیهانی، لە کۆن و لە ئەمڕۆشدا.. شیعری زانیاری و فێرکردنیان بۆ منداڵان نووسیوە.

شەهید مامۆستا (شاکیر فەتاح)، هەشت چیرۆکی بۆ منداڵان، لە زمانی عەرەبییەوە گۆڕیون بۆ سەر زمانی کوردی و، لە ساڵی (١٩٣٥) دا، لە کتێبێکدا لە شاری بەغدا چاپی کردووە، چیرۆکەکانی بە کوردییەکی پەتی و ئاسان داڕشتوون. دیزاین و وێنەکانی ناوەوەی کتێبەکە ڕەنگاوڕەنگن.. هەندێک لەم چیرۆکانە کرابوون بە بابەتی کتێبی خوێندنەوەی کوردی، بۆ پۆلەکانی قوتابخانەی بنەڕەتی.. هەر مامۆستا شاکیر فەتاح، لە ساڵی (١٩٤٨) دا، کتێبی (هاوڕێ ی مناڵ)ی بە چاپ گەیاندووە. شایانی باسیشە مامۆستا شاکیر فەتاح، لە کۆتایی شەستەکان و سەرەتای حەفتاکاندا، پرۆژەی گۆڕینی (سەد کتێب بۆ منداڵان) بۆ سەر زمانی کوردی ئامادە کردبوو، کتێبەکانیش بابەت هەمەجۆرە بوون، چەند کتێبێکی لێ چاپ کردن.. بە داخەوە ڕژێمی بەعسی شۆڤێنی بواریان نەدا پرۆژەکەی تەواو بکات و، لەسەر ڕووبەڕووبوونەوە و هەڵویستی کوردایەتی و، ڕا دەربڕینی بە ڕاشکاوی و ئازایەتی شەهیدیان کرد.

مامۆستای کۆچکردوو (عەبدولواحید نووری)ش کتێبێکی بە ناوی (پیرۆزی منداڵ) لە ساڵی (١٩٤٠) دا، لە چاپخانەی

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

(ژین) لە سلێمانی چاپ کردووە.. بە کوردییەکی جوان دایڕشتووە.. بابەتی کتێبەکەش دەربارەی منداڵانە.

بزووتنەوەی ئەدەبی هاوچەرخی منداڵانی کورد لە باشووری کوردستاندا، لە ساڵانی شەستەکانی سەدەی بیستەمدا، بەرەو پێشەوە هەنگاوی نا و خۆی سەلماند.. هەر لە ساڵانی حەفتاکانی سەدەی رابردوودا، دەتوانین ئەوە بڵێین کە قۆناغی زێڕینی ئەدەبی نوێی منداڵانی کورد سەری هەڵدا و، کۆمەڵێک لە نووسەر و شاعیر و شانۆنووس و هۆنەرمەندی وێنەکێشی بە توانی بواری منداڵان، خویان بە نووسینی ئەدەبی منداڵان و وێنەی منداڵان و شانۆی منداڵانەوە سەرقاڵ کرد.. شوێن پەنجەیان، لە لەدایک بوونی ئەم بزووتنەوەیەدا دیارە.. لە دوای راپەڕینە مەزنەکەی ساڵی (١٩٩١) کەوە، تا ئەمڕۆ ، ئەدەبی منداڵانی کورد، وەکو بوارێکی ئەدەبی سەربەخۆ و گرنگ و هەستیار.. بایەخێکی زیاتری پێدرا و، نووسەرانی باشیش هاتوونەتە کایەوە.. چەندین کتێب و گۆڤاری منداڵان، دیزایین رەنگاوڕەنگی جوان چاپکران و چاپ دەکرێن.. ئەمەو دامەزراندنی بەڕێوەبەرێتی رۆشنبیری منداڵان ـ سەربە وەزارەتی رۆشنبیری و لاوان و، خانەی رۆشنبیریی منداڵان، ماوەی منداڵان لە هەندێ لە تەلەفزیۆنییە لۆکاڵییەکان و سەتەلایتەکانی کوردستاندا.. بوون بە هاندەر بۆ نووسەرانی ئەم بوارە.. ئەگەرچی هێشتا پشتگیری و هاندان و یارمەتیدانی نووسەرانی ئەدەبی منداڵان وەکو پێویست نین و، هاوکاری مادی ناکرێن بۆ چاپکردنی نووسینەکانیان.. بەڵام من گەشبینم کە ئەم بزووتنەوەیە هەر بەرەو پێشەوە هەنگاو دەنێت.. تابێت هەموو بەشەکانی رۆشنبیری و ئەدەبی منداڵانی کورد لە رووی چۆنی و چەندایەتییەوە زیاتر و زیاتر گەشەدەکات و رەسەنایەتی خۆی دەسەلمێنێت.

لێرەدا دەمەوێت ناوی ئەو شاعیر و نووسەرانەی باشووری کوردستان بهێنم، کە لە بواری ئەدەبی منداڵاندا، بەرهەمی چاپکراویان پێشکەش بە منداڵانی کوردمان کردوون (هۆنراوە، چیرۆک، شانۆنامە، ئۆپەرێت،... هتد)،

هەندێکیان کۆچی دواییان کردووە و، زۆربەشیان لە ژیاندان و بەردەوامن لە نووسین بۆ منداڵان.. ناوەکان:

(فەرەیدوون عەلی ئەمین، عەلی عەبدوڵڵا شەونم، عومەر عەبدولرەحیم، کاکەی فەلاح، رەمزی قەزاز، عومەر عەلی ئەمین، لەتیف هەڵمەت، دایکی سۆلاڤ، جەزا عەلی ئەمین، شکور مستەفا، عەتا قەزاز، محەمەد فەریق حەسەن، تاهیر ساڵح سەعید، روستەم باجەلان، رەزا ساڵح عەلی، کوردستان موکریانی، کازم کۆیی، هۆشیار حسەین، ئەحمەد ئیسماعیل ئیسماعیل، محەمەد رەشید فەتاح، کەماڵ بورقای، نوری سەعید قادر، ریواس ئەحمەد، فەهمی کاکەیی، عوسمان دەرویش شکور، یاسین قادر بەرزنجی، عەلی مەندەلاوی، محەمەد ساڵح کلێسەیی، رزگار کەریم سەعید، کەریم شارەزا، بورهان قەرەداغی، کاوەی ئەحمەد میرزا، ئیبراهیم ئەمین باڵدار، سمکۆ ناکام، عەزیز مەلا رەش، سەعدوڵلا شێخانی، گرفتار

کاکەیی، فازیل جاف، فازیل شەوڕۆ، عوسمان محەمەد هەورامی، عەلی حەمەرەشید بەرزنجی، عەزیز رەشید حەریری، بەدران ئەحمەد حەبیب، سەلام عەبدوڵڵا، کەریم مستەفا، ئیسماعیل رۆژبەیانی، نەجیبە ئەحمەد، سەبری بۆتانی،... هتد).

لە دوای باشووری کوردستان، کۆمەڵێک شاعیر و چیرۆکنووس و شانۆنووسی بەتوانا و ناسراوی بواری ئەدەبی منداڵانمان، لە رۆژهەڵاتی کوردستاندا بایەخیان بەم بوارە دا..

که هەندێکیان بە زمانی کوردی و فارسی بۆ منداڵان دەنووسن.. لەوانەش:

(سیمین چایچی، عەلیڕەزا محەمەدیان، کەلسووم عوسمان پوور، گوڵاڵە ستاوەند، سەحەر میهرەبانی، عەبدولڕەحمان فەهیمی، شیلان گەیلانی، سوغرا کەریمی، سەلاح نیساری، عەفیفە مەحموود زادە، سۆران حوسێنی، لەیلا ساڵحی، سەلام قادری، یونس رەزایی، عەلیڕەزا قاسمی، خاڵەند ئەحمەدی، ئەمین گەردیگلانی، سوارە فەتووحی، ئەحمەد بەهرامی، فایەق بەتاش، عەلی بیداخی، و... هتد).

ئەوەی جێی سەرنج راکێش و مایەی خۆشی و شادیمانە، لە نێو نووسەرانی ئەدەبی منداڵان لە رۆژهەڵاتی کوردستاندا، رێژەیەکی باش لە خوشکانی نووسەرمان هەن..

بۆ نموونە ئەم چیرۆکە شیعرە (ماسی خانم) لە نووسینی (عەلیڕەزا محەمەدیان)ە:

ماسی خـانم نـاو دەریـا
چارشـێوی دا بە سەریـا
کەفتە رێگە خرتە خرت
شـیرین شـیرین وردە ورد
ماسی خانم کەوشی نـەوو
ماڵەکەیـان حەوشی نـەوو
وەختی چوو بۆ سەر کووچی
چـاوی کەفتەو بە جی جی
جی جی زەردەواڵـە بوو
مـناڵ ئـەو بەرمـاڵە بوو

ماسی کەوشی لە پـاکەند
وتی ئـیمڕۆ بۆ تـۆم سەند
ئیـــتر بەســـە نەگیـری
با بێـژن چـەنێ ژیـری

بە پێویستم دەزانم کە زۆر بە کورتی، ئاماژە بە خزمەتی لەبەرچاوی هەندێ لە شاعیر و نووسەرانی ناسراوی گەلەکەمان، لە بواری ئەدەبی منداڵانی کوردیمان لە هەر چوار پارچەی کوردستانی شیرینمان بکەم:

* فەرەیدوون عەلی ئەمین: شاعیر و چیرۆکنووسێکی زۆر بە توانا و شارەزای ئەدەبی منداڵان و، جیهانی پاکی منداڵان بوو، تۆژەرێکی پەروەردەیی بوو.. شیعر و چیرۆکەکانی بۆ منداڵان زۆر ناسک و ئاسان و رەوانن، چەند کتێبێکی بۆ منداڵان بە چاپ گەیاند لەوانەش: (پیاوە بچکۆلەکە)، (باخچە)، (پاڵەوانی دوارۆژ - شیعر)ە، کتێبێکی چیرۆکی تری خۆشی هەبوو کە گۆڕیبووی بۆ سەر زمانی کوردی، بەداخەوە سەرناوی ئەم کتێبەیم لە یاد نەماوە.. کتێبێکیشی هەیە بە ناوی (دنیای مناڵ و ئەدەبی مناڵ)، لێکۆڵینەوەیە لە ئەددبی منداڵانی کورد، ئەم کتێبەیەم بۆ پەیدا نەکرا تا بزانم مامۆستا فەرەیدوون لەم رووە چی نووسیوە، مامۆستا فەرەیدوون عەلی زۆر زیاتری پێ مابوو، بەڵام مەرگ بواری نەدا، تا ئەوەی پێی مابوو پێشکەشی منداڵانی بکات.

* عومەر عەبدولڕەحیم: مامۆستا عومەر عەبدولڕەحیم، توانایەکی باڵای هەبوو لە نووسینی شیعر و چیرۆک و شانۆگەری و ئۆپەرێت بۆ منداڵان.. چەند شانۆگەرییەکی جوانی بۆ منداڵان نووسیوە، لە چاپکراوەکانی مامۆستا عومەر عەبدولڕەحیم: (پاڵەوانی دوارۆژ : ١٩٥٨) کۆمەڵە شیعرێکە بۆ منداڵان لەگەڵ مامۆستا فەرەیدوون عەلی ئەمین پێکەوە دایان ناوە .. (شانۆگەری منداڵ - حەوت تێکستی شانۆییە) - لە سلێمانی ـ ١٩٧٢ چاپکراوە.. کە بە یەکەمین کتێبی دەقی شانۆگەریی چاپکراو بۆ منداڵان دادەنرێت.. (کچ و قوتابخانە) لە ساڵی (١٩٥٦) لە سلێمانی چاپی کردووە.. چەندین شانۆگەریی تریشی بۆ منداڵان نووسیوە.

* عەلی عەبدوڵڵا شەونم (ع. ع . شەونم)، یەکێکە لەو مامۆستا دڵسۆزانەی، کە ماوەیەکی زۆرە سەرقاڵی نووسینی شیعرە بۆ منداڵان.. تا ئێستا چەند کتێبێکی شیعری بۆ منداڵان چاپ کردووە، شیعرەکانی بوونەتە ویردی سەر زمانی منداڵانی کورد.. بۆ نموونە شیعری (بەبە بەبە بچکۆلە - مەگری مەگری بەرخۆلە)، ع . ع . شەونم خاوەنی سروودی (جەژنە جەژنی کوردستانە، جەژنی نەورۆزە...) یە. مامۆستا شەونم (خەڵاتی ئیبراهیم ئەحمەد) یان پێ بەخشی.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

* **کاکەی فەلاح (حەمە حەمە ئەمین قادر: ١٩٢٨ - ١٩٩٠)** مامۆستا کـاکەی فەلاح نۆوسـەرێکی هەڵکەوتـووی بـواری ئەدەبـی منداڵان بـوو، چەنـدین شیعری ناسک و شیرینی بۆ منداڵانی کورد نووسیوە و، لە چەند بەرگێکدا چاپی کـردوون، چەنـد چیرۆکە شیعر و ئۆپەرێتێکی بۆ منداڵان نووسیوە، ئەمە ناوی هەندێ لە چاپکراوەکانین:

(جگەرگۆشەکان)، (چۆلەکەی پاساری ـ ١٩٨٣)، (سروود)، (ئۆپەرێتی قوتابخانە) و چەندین بەرهەمی تر.. مامۆستا کـاکەی فەلاح خاوەنی شیعری: (شەش پەپوولەکەی گۆشەی باخەکەم... هەر بۆ ئێوەیە ئـاخ و داخەکەم) کە هونەرمەنـدی کۆچکردوو خاتوو (مەرزییە فەریقی) کردوویە بە گۆرانی و، لە تەلەفزیۆندا تۆماری کردووە.

(نووسـەر ئەم بابەتە: من پەیوەنـدییەکی باشم لەگەڵ مامۆسـتا کـاکەی فەلاح دا هەبـوو.. کە شیعرێکی تـازەی بـۆ منـداڵان بنووسیایە، بۆ بەرنامەی ـ جیهانی منداڵان ـ ی دەنارد، لە تەلەفزیۆنی کەرکوک، کە من ئەم بەرنـامەیەم بـۆ مـاوەی دە سـاڵ ئامادە دەکرد.. چەندین جاریش لە چاپخانەکەیدا - چاپخانەی کاکەی فەلاح - لە سلێمانی، پێکەوە دانشتووین و باسی شیعری منداڵانی بو دەکردم، لە چلەی ماتەمینیشیدا ئامادە بووم).

* **مامۆستا رەمزی قەزاز:** شوێن پەنجەی لە بواری ئەدەب و راگەیاندنی منداڵانی کوردا دیارە و کاڵ نەبـۆتەوە، لە سـاڵانی کۆتایی پەنجاکان و سەرەتای شەستەکانی سەدەی رابـردوودا، لە بەشی کوردی ی رادیـۆی بەغدا دا، بەرنـامەی (بەهەشـتی منداڵان) ی ئامادە دەکرد و پێشکەشی دەکرد.. خوالێخۆشبوو دوو کتێبی چیرۆکی چاپکراویشی بۆ منداڵان هەیە:

(گۆڕنەتەڵە) و (راستی و ئازایی).

(نووسـەری ئەم بـابەتە: من خـۆم بە قەرزاربـاری مامۆسـتا رەمزی قەزاز دەزانم.. منـداڵ بـوو لە پـۆلی پێـنجەم و شەشەمی قوتابخانەی بنەڕەتیدا بووم لە شاری کەرکوک.. هەفتانە چاوەڕێی بەیـانیی رۆژی هەینیم دەکـرد، تـا گـوێ لە بەرنـامەکەی مامۆستا رەمزی قەزاز بگرم.. لە رێی ئەم بەرنامەیەوە بوو، هۆگری خزمەتکردنی جیهانی منداڵان بووم و ، بڕیـارم دا ئەگەر بتوانم لە داهاتوودا، خزمەتی بواری نووسین راگەیاندنی منداڵانی کورد دەکەم، بۆیە هەرگیز مامۆسـتا رەمزی قەزاز لەیـاد ناکەم..).

* **دایکـی سـۆلاڤ (سـەبریە نـووری قـادر):** یەکـێکە لەو ئـافرەتە شـاعیرە کـوردانەی، کە بە پەنجەکـانی دەسـتمان هەژمـاردەکرێن. دایکی سۆلاڤ رۆڵێکی بەرچاوی لە بـواری ئەدەبی منداڵانـدا هەیە و، تـا ئێسـتاش بەردەوامە لەم خزمەتە پیرۆزەیدا، ئێستا لە شاری (ئۆپسالە - سوێد) دەژی - نووسەر: زوو زوو بە تەلەفۆن قسە دەکەین و شیعرە تازەکـانی بـۆم

سەرچاوە
Serchawe

دەخوێنێتەوە ـ من پێشنیاری ئەوەدەکەم کە دایکی سۆلاڤ شایانی ئەوەیە (خەڵاتی ئیبراهیم ئەحمەدی) ساڵی (٢٠١٤)ی پێ ببەخشن.. دایکی سۆلاف تا ئێستا حەوت کتێبی شیعر و چیرۆکە شیعری بۆ منداڵانی کوردمان چاپکردووەن.. ئەمانەش ناوی شەش لە چاپکراوەکانین: (بەهەشتی منداڵان)، (سروودی خۆر)، (زەنگی ژیان)، (قاسپەی کەو)، (داپیرە و مام ڕێوی)، (چەپکێ وەنەوشە).

* عومەر عەلی ئەمین: خوالێخۆشبوو مامۆستا عومەر ناودارێکی تری کوردمانە، بە درێژایی تەمەنی لە بواری شانۆ و، بواری ئەدەبی منداڵانی کورد و، پەروەردەی منداڵاندا خزمەتێکی مەزنی کردووە.. چەند کتێبێکی چیرۆک و چەند شانۆنامەیەکی بۆ منداڵان چاپکردوە.. مامۆستا عومەر عەلی، باوکی هونەرمەندی گەورەی گەلەکەمان دەرهێنەر و نووسەر و شانۆکار مامۆستا (گەزیزە) خانە.. کە کاریگەریی باوکی لەسەری هەبوو.. ئەمانە ناوی هەندێ لە بەرهەمە چاپکراوەکانی مامۆستا عومەرە کە پێشکەشی منداڵانی کوردی کردوون: کتێبی (مام یارمەتی) چیرۆکێکە بۆ منداڵان، کتێبی (دیاری بۆ شانۆی منداڵان ـ سلێمانی ـ ٢٠٠٠) کتێبی (دیارییەکی تر بۆ شانۆی منداڵ - منداڵان - سلێمانی - ٢٠٠٦).

* لەتیف هەڵمەت: یەکێکە لە کەڵەشاعیر و لە نووسەرە گەورەکانی ئەم سەردەمە، لە بواری نووسینی شیعر و چیرۆک بۆ منداڵان، شیعر و چیرۆکەکانی زۆربەیان بە زمانی ناسک و ساکاری منداڵەوە نووسراون و، بە کوردیەکی پاک و ئاسان و ڕەوان داڕێژراون، بێ گرێ و گۆڵن، ترپە و سەرەوای شیعرەکانی هێندە ناسک و سووک و شیرینن، منداڵان بە ئاسانی لەبەریان دەکەن ، بۆیە زۆربەی شیعرەکانی کراون بە گۆرانی و ، بە دەنگی منداڵان دەوترێنەوە، من لەتیف هەڵمەت، لە (هانز کریستیان ئەندەرسن)ی دانیمارکی و (زەکەریا تامر)ی عەرەب و (کرالچیف)ی بولگاری و (لافۆنتین)ی فەرەنسی، بە کەمتر نازانم .. لەتیف هەڵمەت تا ئێستا دوانگزە کتێبی شیعر و چیرۆکی بۆ منداڵان چاپ کردوون. (خەڵاتی ئیبراهیم ئەحمەد) یان پێ بەخشی.. ناوی هەندێ لە کتێبەکانێتی بۆ منداڵان: (جوانترین دێ)، (هێلانەیەکی تر)، (پرسیار لە منداڵ)، (کاتژمێر)، (پشیلەیەک پاسکیل لێدەخوڕێ)، (مانگ لە نێوانی هەزار و یەک ئەستێرە دەنوێ ـ لە عەرەبییەوە گۆڕیویێتی بۆ کوردی).

* محەمەد ئەمین بوز ئەرسەلان: نووسەرێکی زۆر بە توانا و ناسراوی باکووری کوردستانە، ئێستا لە (ئوستۆکهۆڵم ـ سوێد) دەژی تا ئێستا نزیکەی سی کتێبی شیعر و چیرۆکی بە کوردی بۆ منداڵان نووسیوە، ئەم ژمارەیەش ، ژمارەیەکی پێوانەییە و، تا ئێستا هیچ نووسەرێکی تری کوردمان لە بواری ئەدەبی منداڵاندا، نەگەیشتوونەتە نیوەی ئەم ژمارەیە.. (نووسەر: زۆر هەوڵم دا تەلەفۆنی بزانم و پەیوەندیی لەگەڵدا بکەم و ناوی هەندێ لە کتێبەکانی لێ وەربگرم ژمارەی تەلەفۆنەکەیم دەست نەکەوت).

سەرچاوە
Serchawe

* سیمین چایچی: لە دایکبووی ڕۆژهەڵاتی کوردستانە، شاعیرێکی ناسراوی کوردە، خاتوو سیمین چایچی لە بواری ئەدەبی منداڵانیشدا شوێن پەنجەی دیارە، تا ئێستا چەند شانۆنامەیەکی شیعریی بۆ منداڵان نووسیوە، لەوانە (تیتل و بیبل)، کە چیرۆکێکی ئەندێشەیی فۆلکلۆریی کوردیمانە، خاتوو سمین بە شیعر دایرشتوتەوە.. دوو کتێبی شانۆنامەی چاپکراویشی بۆ منداڵان هەیە.. (شاری ئاشتی و خاڵخاڵۆکە)، دووەمیان (شای مشکان) لە (٢٠٠٧) لە سلێمانی چاپی کردوون.

* ئەحمەد ئیسماعیل ئیسماعیل: نووسەرێکی بە توانا و ناسراوی کوردمانە، لە ساڵی (١٩٦١) لە شاری (قامیشلو) ی پاڵەوان لە ڕۆژئاوای کوردستاندا لە دایک بووە.. بە زمانی عەرەبی دەنووسێ، چونکە ڕژێمی ڕەگەزپەرستی بەعس، جگە لە زمانی عەرەبی ڕێیان نەداوە منداڵانی گەلانی تر بە زمانی خۆیان بخوێنن و بنووسن، بە تایبەتیش منداڵانی کوردمان،.. مامۆستا (ئەحمەد ئسماعیل ئیسماعیل) یەکێکە لە قوربانیانی ئەو سیاسەتە شۆڤێنییە.. مامۆستا ئەحمەد لە بواری نووسینی شانۆی منداڵاندا، توانایەکی باڵای هەیە، تا ئێستا ئەم شانۆنامانەی بۆ منداڵان چاپکردوون:

(توبه الیعلب - تۆبەی ڕێوی - ٢٠٠٠) چوار دەقی شانۆییە، (حیکایە الرشقیاء الپلاپە ـ چیرۆکی سێ چەقاوەسووەکە ـ ٢٠٠٩) دوو شانۆگەرییە، (رحلاع الحمار الکسول - خەونەکانی گوێدرێژە تەمەڵەکە - ٢٠٠٠) شانۆگەرییەکە، (الگائر الحکیم ـ باڵندەیەکی دانا ـ ٢٠١٠)، (السور ـ شووره)، (الحقل المنیع - کێڵگەیەکی سەخت - ٢٠٠١)، (القاضی محمد - قازی محەمەد).. ئەحمەد ئیسماعیل، چەند خەڵاتێکی سوری و نێودەوڵەتی وەرگرتووە .. لە چەندین فیستیڤاڵی نێودەوڵەتی منداڵان بەشداری کردووە، لەوانەش لە وڵاتانی: شاریقە، فەلەستین، مەغریب، عێراق.

(هەورامان وریا قانیع) حەوت لە شانۆنامەکانی ئەحمەد ئیسماعیل ی لە عەرەبییەوە، گۆڕیون بۆ سەر زمانی کوردی بە ناوی (حەوت شانۆنامە بۆ منداڵان) لە ساڵی (٢٠٠٨) دا، لە سلێمانی چاپی کردووە.

ناوی ئەو گۆڤارە کوردییانەی کە بۆ منداڵان دەرکراون یا ئُستاش بەردەوام دەردەکرێن:

* **گۆڤاری (گڕوگاڵی منداڵانی کورد:** ١٩٤٦) یەکەمین گۆڤاری منداڵانی کوردە، لە مێژووی ئەدەبی منداڵانی کورد دا، بە زمانی شیرینی کوردیمان لە ساڵی (١٩٤٦) دا، لە سەردەمی (کۆماری کوردستان) لە مەهاباد دەردەچوو. گۆڤاری گڕوگاڵی منداڵانی کورد لە (چاپخانەی کوردستان) لە شاری مەهابادی شیرین چاپ دەکرا.. تەنها سێ ژمارەی لێ چاپ کرا.. ژمارەی (دووەم) و (سێیەم) لەلای مێژوونووسی کوردمان دکتۆر (کەماڵ مەزهەر) هەیە.. کۆپییەکانی هەر ئەم دوو ژمارەیە لە کتێبخانەی کۆڕی زانیاری کورد ـ لە بەغدا هەبوو.

بەشی یەکەم

* گۆڤاری (ئەستێرە: ١٩٧٢) ژمارەی یەکەمی ئەم گۆڤارە لە لە ساڵی (١٩٧٢) دا لە شاری بەغدا، لە لایەن بەڕێوەبەرێتی ڕۆشنبیری کوردییەوە دەرکرا، تەنها دوو ژمارەی لێ دەرکرا، ژمارەی یەکەم شەهید (ساڵح یوسفی - سەر نوسەر) ی بوو، بەڵام ژمارەی (دووەم) دکتۆر (ئیحسان فوئاد - سەرنووسەر)ی بوو، حکومەتی عێراق دەستی بەسەر ژمارەی دووەمدا گرت، لە بەر ئەوەی سەرنووسەرەکەی دکتۆر ئیحسان لە پێشەکییەکەیدا (کەرکووکی بە شارە جوانەکەی کوردستان) ناوبردووە.. هەروەها بەعسییەکان، نیگەران ببوون، لە بڵاوکردنەوەی چیرۆکێکی شاعیر و چیرۆکنووسی شەهیدمان (دڵشاد مەریوانی) کە لە ژمارەی دووەمی ئەستێرەدایە، دەقی چیرۆکەکەیم لە یاد نەماوە .. ئەوە دەزانم کە بابەتی چیرۆکەکەی ئەمە بوو (لە وڵاتانی دنیادا لە جەژن و بۆنەکاندا، فرۆکەکانیان، نوقڵ و شیرینی و بووکە شووشە و دیاری بۆ منداڵان هەڵدەدەنە خوارەوە.. کەچی فرۆکەکانی عێراق بۆمب و فیشەکی مەرگ بەسەر منداڵانی کورد دا دەبارێنن...).

دەمەوێت هەڵەیەکی کاک (بورهان قەرەداغی) ڕاست بکەمەوە، کە لە لاپەڕە (٦٩)ی کتێبەکەیدا (شانۆی مناڵ - چاپی یەکەم: ٢٠١١ - سلێمانی) نووسیویتی: (یەکەم گۆڤاری منداڵان کە لە سلێمانی دەرچوویێت، گۆڤاری ئەستێرە یە کە لە هاوینی ساڵی ١٩٧٢ دەرچووە، سەرۆکی نووسین - ساڵح یوسفی بووە) کاک بورهان قەرەداغی ئاماژەشی بەوە کردووە، کە ئەم زانیارییەی لە لاپەڕە (٣٧٨)ی (بەرگی سێیەم)ی کتێبی (سلێمانی شارە گەشاوەکەم - نووسینی: جەماڵ بابان، ئاسۆ بابان، ئومێد خالید) وەرگرتووە.. هەڵەکە لە کاک بورهانەوە بێت یا لە مامۆستا جەماڵ بابان.. بۆ دڵنیابوونیان لەوەی کە لە سلێمانی دەرنەچووە و لە بەغدا دەرچووە.. لە هەردوو ژمارەکەشدا نووسینی منی تێدایە، هاورێیەکی هونەرمەندی وێنەکێشیشم (حمید) کە ئێستا لە ئیتالیایە، قوتابی بوو لە زانکۆی بەغدا، وێنەی چەند بابەتێکی هەردوو ژمارەکەی کێشاوە، ئەمەو شەهید (ساڵح یوسفی)یش لە بەغدا دەژیا و لە سلێمانی نەبووە، من هەردوو ژمارەکەیم هەبوو، لە کۆڕەوەکەی ساڵی (١٩٩١) دا تیاچوون.

* ناوی چەند گۆڤارێک کە ئێستا لە کوردستان و لە دەرەوەی کوردستاندا دەردەچن:

(پەپوولە – منداڵپارێزی کوردستان دەری دەکات)، (منداڵانی باوە گوڕگوڕ – لە دەزگای ئاراس دەردەچێت)، (سمۆرە – خانەی سمۆرە دەریدەکات)، (گوڵەکان)، (هەنگ)، (جگەرگۆشەکان)، (نێرگز – ڕۆژهەڵاتی کوردستان)، (منداڵی سەردەم)، (دنیای منداڵان – منداڵپارێزی ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەری دەکات)، (سروە – ڕۆژهەڵاتی کوردستان)، (هێلانەی منداڵان)، (خەندە)، (گۆران)، (بەرخەکەم)، (کەڤر)، (کۆلارە)، (کوردیلەکان – کۆمەڵەی منداڵانی کورد – لە نەرویج – دەری دەکات)، (ڕووداوی منداڵان)، (دیلانا)، (کەناری)، (تۆم و جیری)، (شۆخ و شەنگ – لە ڕۆژ هەڵاتی کوردستان دەردەکرێ)، (مشکە – دەزگای ئاراس دەری دەکرد)، (تاو تاو)... هتد. زۆربەیان تا ئەمڕۆش دەردەچن، هەندێکیان ئێستا وەستاون.

بەشی یەکەم

* (یەکەمین کۆنفرانسی ئەدەبی منداڵانی کورد) ئەمساڵ لە (٦ - ٧ - ٢٠١٣) لە شاری (دهۆک) سازکرا، کە کۆمەڵێک لە چیرۆکنووسان و شاعیران و رۆشنبیرانی بواری ئەدەبی منداڵان، لە شارەکانی باشووری کوردستان و باکوور و رۆژهەڵاتی کوردستان بەشدارییان تیا کرد.. هیوادارین کونفرانسی دووەم لە لایەن وەزارەتی رۆشنبیری و لاوانی کوردستانەوە سازبکرێت و ئامادەکارییەکی باشتری بۆ بکرێت و نووسەران و شاعیران و رەخنەگران و شارەزایانی پسپۆری بواری ئەدەبی منداڵانی کورد، لە کوردستان و دەرەوەدا بانگ بکرێن و، پرۆگرامێکی تۆخمەتری بۆ دابنرێت و.. تەسەلتر تاوتوێی بنەماکانی پێشخستنی ئەدەبی منداڵانی کورد بکرێت.

لە کۆتاییدا، داوای لێبووردن لەو نووسەر و شاعیرانە دەکەم، کە ناوەکانیانم لە یاد نەماون، یا نووسەرانی تازە هەڵکەوتوون و، لەگەڵ ئەو ناوانەی سەرەوەدا، ناوم نەبردوون، بە هۆی ئەوەی حەڤدە ساڵە لە دەرەوەی کوردستانم و، هەموو بەرهەمە چاپکراوە تازەکانم نەدیون.. ئێوەی خوێنەرانی دڵسۆزیش دەربارەی ئەم نووسینەم.. هەچ رەخنە و پێشنیار و گلەیی و تێبینییەکتان هەیە بۆ ئیمایلەکەم - لە خوارەوە یە - بینێرن، بە ئەوپەڕی خۆشحاڵی و بە دڵفراوانی و سوپاسەوە لێتانی وەردەگرم و.. لە نووسینەکانی داهاتوومدا لەبەرچاویان دەگرم.. هیوای گەشەکردن و پێشکەوتنی رۆشنبیری و ئەدەبی منداڵانی کوردمان دەخوازم.

١٦ی سێپتەمبەری ٢٠١٣

سەرچاوە
Serchawe

شادیی منداڵەکانمان.. شادیی گەلەکەمانە.

بێگومان هەموو دایکان و باوکان، لە ناخی دڵیانەوە، هیواخوازی ئەوەن، کە جگەرگۆشەکانیان بە ئەوپەڕی شادی و کامەرانییەوە بژین.. ژیانیان پڕبێت لە خۆشی و لە خۆشەویستی.. لە هیوا و لە خەونی شیرین و سەوز، لە خەندە و لە پێکەنین.

دایکان و باوکان، بێ ئەوەی بیر لە ژیانی خۆیان بکەنەوە، بێ ئەوەی ژیانی سەختی رابردووی خۆیان بێننەوە بەرچاو.. بە ئەوپەڕی توانایانەوە هەوڵی ئەوە دەدەن، کە منداڵەکانیان بەختەوەر و شاد بکەن .. بە باشی و دروستی گەورەیان بکەن.. تا بتوانن ببن بە کەسانێکی ئاسایی و، لەگەڵ دەوروبەرەکانیاندا بسازێن و، بە باشی و دروستی و سەردەمیانە رەفتاربکەن.. بێ ئەوەی هیچ گرێ و گرفتێکی دەروونی و، رق و کینە و بوغز لە دڵە پاک و قنجەکانیاندا شوێنیان هەبێت.. دایکان و باوکان بۆ هێنانەدیی ئەم ئامانجە پیرۆزەیان.. ئامادەی ئەوەن، لە پێناوی شادی و کامەرانی و خۆشگوزەرانی منداڵەکانیان.. قوربانی بە خۆشی و بە ژیانی خۆشیان بدەن.

هەمووومان ئەوە دەزانین، کە منداڵ چاوگەشەکانی ئەمڕۆمانن، کە دەبنە تاک و بە کۆمەڵی کۆمەڵگای کوردیمان.. تا زیاتر بە دروستی و شیاوی رەفتاریان لەگەڵدا بکەین.. تا زیاتر پێویستی و پێداویستییەکانی گەشەکردنیان جێبەجێ بکەین.. تا زیاتر هۆکانی شادی و خۆشیان بۆ دابین بکەین.. تا زیاتر هاوکار و پاڵپشتی گەشەکردنی بەهرە و خولیاکانیان ببین.. تا زیاتر رێز لە بیروڕا و لە بۆچوونەکانیان بگرین.. تا زیاتریش ئازادی و سەرفرازیان پێببەخشین، زیاتر بە نەرم و نیانی و، رووخۆشی و بزە و پێکەنینەوە لە ئامێزیان بگرین.. ئەگەر سۆز و خۆشەویستیی زیاتریان پێ ببەخشین.. زەمینەیەکی ئەوتۆیان بۆ بڕەخسێنین، کە زیاتر بە هێمنی و ئاشتی و بە ئاسوودەیی و دڵنیاییەوە بژین.. تا زیاتر.. و.. زیاتر... هتد. منداڵەکانمان زیاتر بڕوا و متمانەمان پێدەکەن و.. زیاتریش دڵنیا دەبن لە دڵسۆزی و لە خۆشەویستیمان بۆیان.. ئێمەش دڵنیا دەبین، کە لە داهاتوودا، دەبنە تاک و کۆمەڵی کۆمەڵگایەکی کوردیی دروست و تەبا.. کەواتە چۆنییەتی گۆشکردن و پەروەردەکردن، چۆنییەتی رەفتارکردن لەگەڵ منداڵانی ئەمڕۆدا.. بە باشی و دروستی، یا بە خراپی و سەقەتی، کاریگەری و رەنگدانەوەیان لەسەر ئەمڕی منداڵەکانمان و.. لە داهاتووی گەل و نیشتمانەکەمان دەبێت.. لەم روانگەیەوە، چارەنووس و داهاتووی کورد و کوردستان.. بەندە بە رادەی چۆنییەتی پەروەردەکرن و رێنمایی و ئاراستەکردن و ئامادەکردنی منداڵە چاوگەشەکانی ئەمڕۆمانەوە.. کورد وتەنیش: " چی بچێنین.. ئەوە دەدوورینەوە.

تا زیاتریش دایکان و باوکان، وریا و شارەزابن، تا لەسەرخۆتر و دڵفراوانتربن.. بە خۆشەویستی و دروستییەوە، مامەڵە و

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

هەڵسوکەوت لەگەڵ هەڵەکانی منداڵەکانیاندا بکەن، تا زیاتر لە سروشت و لە سیماکانی قۆناغەکانی ژیانی منداڵێتی بگەن.. ئەوەش بزانن کە خواست و پێویستییەکانی منداڵانی ئەمڕۆ.. هەمان خواست و پێداویستییەکانی نەوەی پێشتریان نین.. یا بڵێین وەکو ئێمەی گەورە نین.. منداڵانی ئەمڕۆمان منداڵانی سەردەمی تەکنۆلۆژیای تازە و داهێنانی سەیر و سەمەرە و جیهانگیرین.. بۆیە خەون و خواست و پێویستییەکانیان لەگەڵ منداڵانی پێش خۆیاندا جیاوازن.. پێویستە دایکان و باوکانی ئەمڕۆمان ئەو راستییانە لەبەرچاوبگرن، نابێ کۆنەپەرست و رابردووخواز بن.. نابێت شێوازی پەروەردە و گۆشکردنی کلیشەداری رابردوو دووبارە بکەنەوە.

دایکانی میهرەبان و باوکانی دڵسۆز، وا تێ مەگەن کە شادی منداڵەکانتان، تەنها بە پارە و سامان و، بە جلوبەرگی ئاڵاوواڵای جوان و، بە خواردنی خۆش و، بە پاک و تەمیزی و، بە دابین کردنی بابەتی سەیر و سەمەرەی یاری کردن و، بە رازانەوەی ژووری جوان.. دێتە دی. شادی شتێکی ماددی نییە، کە وەکو دیارییەکی قەشەنگی جوان پێچراوە پێشکەشی منداڵەکانتانی بکەن.. شادی پێویستییەکی دەروونی و رووحی منداڵانە.. شادی کلیلی ژیانێکی خۆشە.. شادی بە پارە و بە هەموو زێڕ و زیوی دنیا نایەتە دی.. چونکە لە زێڕ و زیویش زۆر گرنگتر و بەنرخترە.. دەبێ ئەوەش بزانین کە شادی لە ئاسمانەوە نابارێت.. بەڵکو ئێمە لە زەویدا دەیڕوێنین و بەرهەمی دێنین.. (جیان پاول) دەڵێ: " شادی باڵەکانمانن.. ناخۆشیش شوێن پێیەکانمانن ..".

رووخۆشی و کرانەوە و زەردەخەنە و پێکەنینی منداڵان.. گرژی و گریان و تۆران و گۆشەگیریی منداڵان.. ئەم دیاردانە رەنگدانەوەی شتە شاراوەکانی ناخی دڵ و دەروونی منداڵانن.. دەشێ منداڵان بە زەردەخەنەی ناسکیان، بە رووخۆشیان، بە چاوەکانیان، بەچەپڵەلێدان.. بە هەڵبەزینەوەیان.. گوزارشت لە شادی و خۆشیی خۆیان بکەن.

چۆن دەتوانین منداڵەکانمان شاد بکەین؟

یەکەم: گرنگترین هۆی شادی کردنی منداڵەکانمان، ئەوەیە کە پێویستە ئەوپەڕی خۆشەویستییان پێ ببەخشین .. بە تایبەتیش خۆشەویستی لە لایەن دایکان و باوکانەوە.. هەر ئەوەش بەس نییە، کە لە ناخی دڵمانەوە خۆشیانمان بوێت.. بەڵکو پێویستە بە وشەی باش وجوان و، بە رستەی شیرین، بە لە ئامێزگرتنیان، بە ماچکردنیان، بە دەستهێنان بە سەریاندا.. خۆشەویستی و دڵسۆزی و سۆزی خۆمانیان بۆ دەربڕین و ئاشکرای بکەین .. دەربڕینی رووبەڕووی سۆز و خۆشەویستیمان، کاریگەرییەکی گرنگی لەسەر منداڵەکانمان هەیە.. منداڵەکانمان هەست بەوە دەکەن، کە بە راستی خۆشیانمان دەوێن و.. شیرینن لەدڵماندا.. ئەم گوزارشتکردنەمان، وا لە منداڵەکانمان دەکات خۆیان و کەسانی تریشیان

خۆشبویَ.. ئەم خۆشەویستییەش لەگەڵیدا گەورە دەبێت. (دیگۆن راسکن) دەڵێ: "گەر کەمێک خۆشەویستی بە منداڵەکەت ببەخشیت.. لە پاداشتی ئەم خۆشەویستییەت سوودێکی زۆرت پێدەگات..".

دووەم: هۆیەکی گرنگی تری شادی منداڵان.. تەبایی و پێکەوسازانی ئەندامانی خێزانە.. بە تایبەتیش خۆشەویستی و پەیوەندی باشی نێوان دایکان و باوکان.. خێزان بەردی بناغە و بچووکترین یەکەی کۆمەڵایەتییە.. ماڵیش یەکەمین ژینگە و یەکەمین قوتابخانەی منداڵانە.. بۆیە چۆنییەتی پەیوەندی و رەفتار و دوان و هەڵسوکەوتی نێوان ئەندامانی خێزان، بە باشی یا خراپی کاریگەریان لەسەر ژیانی ئەمڕۆ و، لە داهاتووی منداڵان دەبێت.. کاریگەرییان لەسەر شادی و ناشادییان دەبێت.. تا دایکان و باوکان زیاتر تەبابن و یەکتریان خۆشبویَ و، رێز لەیەکتری بگرن.. بە رووخۆشی و گەشی و زەدەخەنەوە پێشوازی لە یەکتری بکەن.. دوو هێندەش منداڵەکانیان هەست بە شادی و خۆشی و کامەرانی دەکەن، هەست بە ئارامی و دڵنیایی و ئاسوودەیی دەکەن.. هەست بەوە دەکەن، کە لە سایەی خۆشەویستی و نازی دایکان و باوکانێکی رێک و تەبادا بە شادی دەژین.. کەواتە دایکان و باوکان، پێویستە ئەم هۆیە گرنگە لە بەرچاو بگرن.

(نووسەری ئەم بابەتە: لە ساڵی - ١٩٨٥ - دا ، کە مامۆستا بووم، لە قوتابخانەی (عائیشە) ی تێکەڵاو، لە گەڕەکی رەحیماوە لە شاری کەرکوک ی کوردستان، وانەی بیرکاریم بە پۆلی شەشەم دەوتەوە و، ڕابەری ئەو پۆلەش بووم.. یەکێک لە کچە قوتابییەکانم کە ناوی (نیان) بوو، تا بڵێی کچێکی جوان و ژیر و سەلار و زیرەک و هێمن بوو، بەڵام هەمیشە کز و مات و مەلوول و گۆشەگیر بوو، لە دەموچاویدا، لە قووڵی هەناسەکانیدا، لە کەم دووییدا، بۆ ئەوە دەچووم کە نیان خەمێکی گەورە لە ناخی دڵیدا پەنگاوەتەوە و دەری نابڕێت.. رۆژێ لە پۆلدا پسوولەی قوتابخانە - البطاقة المدرسیة - ی قوتابییەکانی پۆلەکەم پڕ دەکردەوە کە ساڵانە، لە نزیک کۆتایی ساڵی خوێندندا پڕ دەکرایەوە، بێجگە لە کۆمەڵێک زانیاری و سەرنج و تێبینی مامۆستای رابەر دەربارەی هەر قوتابییەک، کە بە نهێنی پڕمان دەکردەوە، هەچ گۆڕانێکیش لە باری خێزانیدا لەو ساڵەدا گۆڕانیان بەسەر بهاتایە، بە ئاشکرایی لە قوتابییەکانمان دەپرسی و تۆمار دەکرد.. ئەوانەی کە - مامۆستان ـ دەزانن ئەو زانیاریان چی بوون لە (پسوولەی قوتابخانە)دا هەبوون، ئێستا نەماوە.. (نیان) لە سەرەتای ساڵەوە لە بەغداوە گەرابوونەوە بۆ کەرکوک، کە گەیشتمە سەر پڕکردنەوەی پسوولەکەی ئەو، لێم پرسی: باوکت لە ژیاندایە؟ نیان وەڵامی دامەوە: "باوکم مردووە" کە لەوە پێشتر نووسرابوو (زیندووە) منیش رەشم کردووە و نووسیم (مردووە) کە زەنگی کۆتایی وانە لێدرا و پۆلم بەجێهێشت، نیان بە دوامدا هات.. رەنگی زەرد ببوو.. پێی گوتم: "مامۆستا ئەگەر کاتت هەیە حەزدەکەم، دووبەدوو کەمێ قسەت بۆ بکەم".

پێکەوە چووین لە ژووری وێنەکێشان دانیشتین، نیان زۆر بەکوڵ دەستی بە گریان کرد و چاوە گەشەکانی لە فرمێسکدا نوقم

بوون.. لێتانی ناشارمەوە منیش بەبێ ئەوەی بزانم کە کێشەی نیان چییە، چاوەکانم پڕبوون لە فرمێسک، زانیم کە نیان کێشەیەکی گەورەی هەیە.. پێیم گوت نیان: " من بە برا گەورەی خۆت دانێ، تۆ هەر قوتابیم نیت، بە خوشکی خۆمت دەزانم.. کێشەکەت چییە ؟ بۆ دەگری..؟ بەڵێن بێ، بە ئەو پەڕی توانامەوە یارمەتیت دەدەم، نهێنییەکەشت دەپارێزم.. مەگری و قسەم بۆ بکە؟ " فرمێسکەکانی نیانم سڕی.. دوای ماوەیەکی گریان، بەدەم هەنیسک دانەوە.. نیان گوتی: "مامۆستا.. منیش نەک هەر مامۆستامی.. لە برایەک زیاتر خۆشتم دەوێی.. من درۆم کرد و، باوکم نەمردووە.. خۆزگە بمردایە.. باوکم پیاوێکی شەڕانی، دڵڕەق، بێ بەزەیی، گۆماناوی، ئیش نەکەر.. دڵپیس، جوێنپیس، ماڵمانی کردبوو بە دۆزەخ.. رۆژ نەبوو تێر و پڕ لە دایکم نەدات، هەر رۆژەی بیانوویەکی پێ دەگرت.. بڕوا ناکەم لە دنیادا ژنێک هەبێت.. هێندە دایکم دڵی گەورە بێت و، بەرگەی ئەو هەموو ناهەقی و ستەمە بگرێت... رۆژێک هاوڕێیەکی باوکم هات بۆ ماڵمان، بۆ لای باوکم هاتبوو، هاوڕێی خواردنەوەی بوو، لەوەپێشیش چەند جارێک، لەگەڵ باوکمدا هاتبوو بۆ ماڵمان، کورد بوو، دایکیشم فەرمووی لێکرد.. دانیشە لەوانەیە پاش کەمێکی تر بێتەوە.. کە باوکم هاتەوە و چاوی بە هاوڕێکەی کەوت.. دڵی لە دایکم پیس کرد.. هێندەی تر ماڵمان بوو بە ئاگر و دۆزەخ.. کەس وەکو دایکم و منی بەسەر نەیات.. زۆر جار بەبێ هۆ لەگەڵ دایکمدا تێر لە منیشی دەدا.. تا ساڵی پار باوکم هاوڕێکەی کوشت، دادگا بڕیاری بیست ساڵ بەندکردنی دا، ئێمەش هاتینەوە بۆ کەرکوک، من و دایکم لەگەڵ نەنکم لە ماڵی خاڵمدا دەژین.. جا مامۆستا، باوکێ وا بێت .. کەی باوکە.. بە شەرمەزارییەوە بە باوکم ناوی دەبەم؟ تاوانباری وا قەت بە باوکمی نازانم.. بۆیە بە تۆم گوت مردووە.. بیبوورە مامۆستا.. ئەگەر زیانی بۆم نییە.. هەر بنووسە مردووە.. " نیان دیسان دەستی بە گریان و فرمێسک رشتن کرد.. ئەگەرچی مانگێک مابوو بۆ کۆتایی ساڵی خوێندن.. بەڵام هەموو رۆژێک چاوم بە نیان دەکەوت و، زۆر دڵیم دەدایەوە و، قسەم بۆ دەکرد و ئامۆژگاریم دەکرد و.. تا ورەی بەرز بکەمەوە.. چەند چیرۆکێک و سەرگوزشتەی ژیانی منداڵێتی پڕ لە نا خۆشی و کوێرەوەری و و خۆڕاگرتن و کۆڵنەدان و هیوانەبڕان و تێکۆشانی، هەندێ لە کەڵە ناودارانی جیهانم بۆ کرد.. کە لە سایەی بڕوابەخۆبوون و تێکۆشاندا توانیان زاڵبن و ژیان دروست بکەن.. توانیم تا رادەیەکی باش هیوا و ئومید بخەمە دڵی نیانەوە.. لە هەفتەی کۆتایی ئەو مانگەدا، دایکی نیان هات بۆ لام و زۆر سوپاسی کردم و.. گوتی: " بە راستی نیانت لە خەم و لە بێ ئومید رزگارکرد، ئێستا ئەو دڵی من دەداتەوە " ئ نازانم ئێستا نیان کەوتۆتە کوێوە و، چی لێ هاتووە.. بەڵام هەرگیز ئەو رۆژە و دیمەنی نیان و گریان و فرمێسکەکانیم لە یاد ناچن.. (تێبینی: نیان ناوێکی خوازراوە بۆ ناوە راستییەکەی ئەو قوتابییەم) ئەمەی بۆم گێڕانەوە.. چیرۆکێکی هەڵبەستراو نییە، بەڵکو راستییەکە.. بۆ ئەوەش باسم کرد.. تا بزانن کە ئاژاوەی نێوان دایک و باوک، چ کاریگەرییەکی خراپی دەروونی و جەستەیی لەسەر ژیانی منداڵان هەیە.. پەندێکی کوردیشمان دەڵێ: " نە پێڵاوی تەنگ.. نە ماڵی بە جەنگ ".

سێیەم: رەخنە و سەرزەنشت و تەریقکردنەوە و لۆمەی زیاد لە پێویست و، بە شێوازێکی زەق و رەق و زمانێکی زبر .. وا لە

منداڵان دەکات متمانە و بڕوایان بە خۆیان نەبێت و، خۆیان بە کەسانێکی بێدەسەڵاتی شکستخواردوو بزانن.. لە جیاتی رەخنە و لۆمە.. پێویستە هەڵەکانیان بە شێوەیەک بۆ روون بکەینەوە، کە هەستیان بریندار نەکەین و، سەرکوێریان نەکەین.. لە شێوەی خۆشەویستی و رێزگرتن.. بۆ نموونە بە منداڵی هەڵەکردوو بڵێین: تۆ خۆشەویست و بەرێز و راستگۆی، ژیر و باش و دلۆڤانی.. لەو بڕوایەدا نەبووین، کە دووچاری ئەم هەڵەیە ببیت.. یا کارێکی وات بکردایە، هەموومان هەڵەدەکەین، بەڵام پێویستە هەڵەکانمان راست بکەینەوە.

چوارەم: پێویستە، کەشوهەوایەکی وا بێنینە کایەوە، کە منداڵەکانمان هەست بە ئاسوودەیی بکەن.. شێوازی مامەڵەکردنمان لە گەڵیاندا دووربێت لە زمانی هەڕەشە و گوڕەشە.. زۆر لە دایکان و باوکان، دەیانەوێ بە توند و تیژی و چاوسووركردنەوە و لێدان، منداڵەکانیان ناچاری فەرمایيشەکانیان بکەن، یا بە شێوازێکی هەڵە و نادروست ئازاری دەروونییان دەدەن.. بۆ نموونە: ئەگەر ئەوە بکەیت خۆشتم ناوێیت، ئەگەر بە قسەم نەکەیت.. قسەت لەگەڵ ناکەم.. بچیتە دەرەوە خوێڕی دەبیت، لەوە زیاتر چەنە بازی مەکە و دەمت داخە.. بۆیە (یۆنامات) دەڵێ: "تا تەمەنی سیازە ساڵیم، وامدەزانی کە ناوم - دەمت داخە - یە.. "ئەو قسە نەشیاوانە و شێوە هەڵانە، منداڵان تووشی رەشبینی دەکات.. فێری ترس و دڵەڕاوکێیان دەکات، فێری کەلەڕەقی و دڵڕەقی و یاخی بوون و لاساریان دەکات.. هەست بە خۆشی و خۆشەویستی و شادی ناکەن.

پێنجەم: ستایش و پیاهەڵدان و دەستخۆشی و ئافرین و سوپاس کردنیان لەو کارانەی کە ئەنجامیان دەدەن، هۆیەکی گرنگی تری شادی و خۆشیی منداڵانن.. دەستخۆشی لێکردنیان دەبێتە هاندەر بۆ درێژەدان و بەردەوامبوون لە کارە پوخت و جوانەکانیاندا. شەکسپیر دەڵێ: "هیچ شتێک هێندەی ستایش و پیاهەڵدان، کار لە منداڵان ناکات. "

شەشەم: پیویستە دایکان و باوکان کاتی گونجاویان هەبێت، کە لەگەڵ منداڵەکانیاندا بەسەری بەرن، کاتی یاری کردن، کاتی گەڕان و پیاسەکردن، چون بۆ باخچەیەک، چون بۆ شاری یاری، بۆ پارکێکی گشتی، بۆ سەیران لە سەیرانگایەکدا، بۆ ئاهەنگێک، بۆ - بەشی منداڵان - لە کتێبخانەیەکی گشتیدا... هتد. (جاکسۆن براون) دەڵێ: " کاتی گەڕان و یاری لەگەڵ منداڵەکانتدا دوامەخە.. ئەو کاتانە چۆن بۆ تۆ گرنگن، بۆ ئەوانیش ئەوها گرنگن.. ".

حەوتەم: پیویستە رێ بە منداڵەکانمان بدەین، کە بە ئازادی و راشکاوی گوزارشت لە را و بیر و بۆچوونی خۆیان بکەن.. یا بە دڵی خۆیان هەڵبژێرن.. چونکە ئەگەر بە تۆبزی و زۆر را و هەڵبژاردنی خۆمانیان بە سەریاندا بسەپێنین.. لە رووڕووماندا هەڵدەگەڕێنەوە و، سەرپێچی و رقەبەرایەتیمان لەگەڵدا دەکەن و، گوێ بە قسەکانمان نادەن، یا لە دانانی

نەخشە و پلان و پرۆژەکانیاندا، لە هەڵبژاردنی پێویستییەکانیاندا.. هاوڕێ و هاوکاریان بین، نەک خۆسەپێن و زۆرداریان بین.

هەشتەم: گێڕانەوەی چیرۆک و مەتەڵ و نوکتە و سوعبەتی خۆش بۆ منداڵەکانمان، بە تایبەتیش لە شەواندا، پێش نووستنیان، بە مەرجێ ئەو چیرۆک و مەتەڵانەیان بۆ بگێڕینەوە کە دوورن لە ترس باشتریش وایە ئەو چیرۆک و مەتەڵانە بن کە پێکەنین و هەڵویستی خۆش و قسەی شیرینیان تێدایە، دەکرێت کە لە کتێبێکی چیرۆکی وێنەداری ڕەنگاوڕەنگدا، بە شێوازێکی خۆش، چیرۆکێک یا چیرۆکەشیعرێکیان بۆ بخوێنینەوە.. باشتر وایە بە شادی و دڵخۆشییەوە منداڵەکانمان بکەینە خەو.. (رووبارد کبلنک) دەڵێ: "جوانترین دیمەن لەژێر ئاسماندا.. دیمەنی منداڵێکە کە پێدەکەنێ ..".

نۆیەم: ئەو منداڵانەی کە شاد و دڵخۆشن، دەتوانن گەشە بە بەهرە و تواناکانیان بدەن و، کەسایەتی خۆیان دەربخەن و، لە ئەنجامی ئەو تاقیکردنەوانەی دێنە ڕێیان و ئەنجامیان دەدەن، کەسایەتی خۆیان بنیات دەنێن.. دەشتوانن بە دروستی مامەڵە و هەڵسوکەوت لەگەڵ دەوروبەر و کۆمەڵگاکەیاندا بکەن.. خووگرتنیان بە ئەم ڕەفتار و ڕەوتە باشانەی ئەمڕۆیانەوە، لە گەورەییشیدا ڕەنگدانەوەی باش و دروستیان دەبێت.

دەیەم: ڕۆڵی تایبەتی دایک لە شادی و دڵخۆشی منداڵاندا.. منداڵ لە باوەشی دایکیدا چاو هەڵدێنێت و، بە شیری دایکی گۆش دەکرێت، بۆیە بەهێزترین خۆشەویستی، خۆشەویستی نێوان دایکان و جگەرگۆشەکانیانە.. هەر دایکانن قوربانی بە خۆشی و شادی و ژیانی خۆشیان دەدەن، لە پێناوی شادی و خۆشیی منداڵەکانیاندا.. دایکان یەکەمین و دڵسۆزترین مامۆستان.. دایکان بە سۆزترین و میهرەبانترین مرۆڤن.. دایکان بەرخودانترین کەسن. (تۆماس ئەدیسۆن) دەڵێ: "دایکم دروستی کردم".

(شەکسپیر) دەڵێ: "لە جیهاندا سەرینێک نییە.. کە لە باوەشی دایک نەرمتر بێت".

دایکانی دڵسۆز و پیرۆز، قسە زۆر زۆرن دەربارەی میهرەبانی و شکۆداری و سۆز و خۆشەویستیی بێ سنووری ئێوە.. بۆیە پێویستە ئەم ڕۆڵە گرنگەی خۆتان لە بەرچاو بێت.. چونکە هەموو کەڵەپیاو و ئافرەتە ناودار و هەڵکەوتووەکانی جیان قوتابی ی باوەشی تۆن و، دەرچووی قوتابخانەکەی تۆن.. (جان جاک ڕۆسۆ) دەڵێ: "ئەگەر جیهان لە چنگێکدا بێت و، دایکم لە چنگەکەی تریدا بێت، دایکم هەڵدەبژێرم".. دایکان، ئێوە زۆر زیاتر لەم وتە و قسە و پیاهەڵدانانەش، شایستەتر و مەزنترن.. ئەی هەر دایک نەبوو، کە بەستەڵەکی ڕق و کینەی دڵی (تەیمور لەنگ)ی دڵڕەق و خوێنرێژی توانەوە و، سەری پێ نەنواند.

یانزەیەم: ڕۆڵ و کاری حکومەت لە شادی و کامەرانی منداڵاندا، لەسەر حکومەت پێویستە، بەبێ جیاوازی و تایبەتمەندی، هۆ و پێداویستییەکانی گەشەکردنی بەهرە و ئارەزووەکانی منداڵان دابین بکەن، هاوکار و پاڵپشت و زەمینەخۆشکەری هێنانەدیی خەون و خولیا و حەز و خۆزگە و ئارەزووەکانیان بن.. پیوستە ئاوڕێکی جیدیش لە منداڵانی خێزانە هەژار و کەمدرامەتەکان بدەنەوە و مووچەیان بۆ ببڕنەوە.. بایەخێکی تایبەتیش بە - منداڵانی خاوەن پێداویستییە تایبەتییەکان - بدەن.. پێویستە حکومەتی کوردستان منداڵەکانمان هەر بە منداڵانی ئێمە نەزانن.. بەڵکو بە منداڵانی حکومەت و بە گرنگترین سامانی کوردستانیان بزانن.. پێویستە مافە ڕەواکانی منداڵانمان فەرامۆش نەکەن و لە پێشەوەی هەموو مافەکانی تری بزانن.. چی تریش توندوتیژی بەرانبەر منداڵان نەکرێن و، کاری قورس و مەترسیداریان پێ نەکەن.. تا تەواکردنی پۆلی دەی بنەڕەتیش ئەرێنی بێت خسێندن بە زۆر بێ.. جێ بەجێکردنی ئەم پێویستییانە، دەبنە مایەی شادی و خۆشی منداڵەکانمان و، بە دروستی گەورە دەبن و خێردەدەنەوە.

دوانزەیەم: نووسەران و هونەرمەندانیش ڕۆڵێکی گرنگیان هەیە، لە شادی و خۆشی منداڵاندا.. چ بە نووسینی شیعر و چیرۆک و شانۆنامە و ئۆپەرێتی خۆش و مەبەستدار بۆ منداڵان، کە لە کتێب و گۆڤاری ڕەنگاوڕەنگی جواندا پێشکەشیانی بکەن.. یا بە کردنەوەی پێشانگای وێنەی منداڵان.. یا پێشکەش کردنی شانۆگەری، کە ئەکتەرەکان منداڵان خۆیان بن.. هەموو ئەمانە هۆیەکی گرنگن بۆ شادی و خۆشنوودی منداڵان.

سیانزەیەم: ڕۆڵی یانە وەرزشییەکان لە شادی خستنە دڵی منداڵانەوە.. منداڵان بەبێ جیاوازی هەموویان حەز لە یاری دەکەن و، یاری پێویستییەکی زۆر گرنگی منداڵانە و بەشێکە لە ژیانیان، منداڵان لە ڕێی یاری کردنەوە توانا و حەزی خۆیان دەردەخەن و، گوزارشت لە شادی و لە خۆشی خۆیان دەکەن.. خۆزگە تیپە وەرزشییە فوتبۆڵەکانی ئێمەش لە کوردستاندا، لە کاتی یاریی کێبڕکێی نێوان دوو تیپی باڵادا.. وەکو تیپەکانی وڵاتە پێشکەوتووەکانی جیهان.. هەر یاریزانێک دەستی خونچە گوڵێک یا کاکەلەیەکی دەگرت و دەچوونە ناو گۆڕەپانی یارییەوە.

چواردەیەم: ڕۆڵی میدیا و تەلەفزیۆنە لۆکاڵی و سەتەلایتەکانی کوردستان، لە شادی و دڵخۆشکردنی منداڵەکانماندا، کە پێویستە بایەخێکی زیاتر بە ماوەی بەرنامەکانی منداڵانمان بدەن و، بابەتی گاڵتەجاڕی و پێکەنین و خۆشیش فەرامۆش نەکەن.. تا بتوانن پێکەنین و خەنە بخەنە سەر لێوی منداڵانی کوردمان.

پانزەیەم: جیابوونەوەی دایک و باوک لە یەکتری، کە بە زۆری منداڵان دەبنە قوربانی و، باجی ئەم جیابوونەوەیان دەدەن و.. لێیان دەشێوی و، دووچاری گرێ و ئازاری دەروونی و بێ نازی دەبن.. شادی وخۆشی و گەشی لە روخساریاندا بەدی

ناکرێن.. هەروەها مردنی دایک یا باوک، هۆیەکە بۆ بێ نازی و ناشادی منداڵان.

شانزەیەم: رۆڵی قوتابخانە و مامۆستاکان، پێویستە هەر قوتابخانەیەک ساڵانە چەند ئاهەنگ و چالاکییەکی خۆشی و هونەری سازبکەن، بۆ نموونە: ئاهەنگ گێران بە بۆنەی ساڵی خوێندنی تازەوە، ئاهەنگ گێڕان بە بۆنەی جەژنی جیهانی منداڵانەوە، سیمینارێک بۆ ئەدەبی منداڵان (شیعر - چیرۆک - پەخشان) کە لە لایەن منداڵانەوە پێشکەش بکرێن.. ساڵانە چەند شانۆگەرییەکی منداڵان پێشکەش بکەن.. سازدانی ئاهەنگێک بە بۆنەی یادی رۆژی هەڵکردنی ئاڵای کوردستان.. سازدانی ئاهەنگێک بە بۆنەی کۆتایی ساڵی خوێندن و دەرچوونی قوتابییان.. ئاهەنگ گێڕان بە بۆنەی رۆژی دایکانەوە.. چەندین بۆن و یاد و رۆژی تر هەن، کە قوتابخانەکان دەتوانن سوودیان لێ وەربگرن، ئاهەنگی شایستەی تیا بگێڕن و.. منداڵانیش توانا و بەهرەکانی خۆیان بنوێنن و، بە ئازادی گوزارشت لە خۆشی و شادی خۆیان بکەن.. لەرێی ئەم چۆست و چالاکییانەوە.. جگە لەوەی خۆشی و شادی دەخەنە دڵی منداڵەکانمانەوە و.. گیانی خۆشەویستی و رێز و کوردستان پەروەری و هاوکاری و قبوڵکردنی یەکتریش لە دڵە پاکەکانیاندا دەروێنین.. لە هەمان کاتیشدا گەلێ ئامانجی پەروەردەیی و دەروونی و زانیاری و رۆشنبیری و کۆمەڵایەتی و مرۆیی دێنە دی.

دڵنیام کە ئێوەی خوێنەری دڵسۆزیش، کۆمەڵێک را و بۆچوون و پێشنیار و سەرنج و تێبینی ترتان هەیە، بۆ شادی و خۆشی و کامەرانی و بەختەوەریی جگەرگۆشەکانمان.. پێویستە دریغی نەکەین و، بە ئەوپەڕی توانامانەوە هاوکاربین بۆ دابینکردنی شادی بۆ منداڵەکانمان.. ئەمەش بە ئەرکێکی پێویست و پیرۆزی ئەستۆمانی بزانین.

٢ی ئۆکتۆبەری ٢٠١٣

سەرچاوە
Serchawe

بابەتەکانی ساڵی: ٢٠١٤

ڕۆڵی دایک لە پەروەردەکردنی منداڵ دا.

جگەرگۆشەکان، وردیلە خوێن شیرین و چاوگەشەکانی ئەمڕۆ، کە نەوە و هیوای دواڕۆژی کوردستانن.. گرنگترین و بەنرخترین سامان و سەرمایەی گەلەکەمانن.. تۆی ژیانن و، درێژەدەری مانن.

منداڵەکانمان سپاردەیەکی زۆر گەورە و هەستیارن، لە ئەستۆ و لە بەردەستی دایکان و باوکاندان.. چارەنووس و دواڕۆژێکی گەشتر بۆ کورد و کوردستان، پەیوەستن بە رادەی بایەخدانمان بە ئامادەکردن و بە راهێنانی منداڵانی ئەمڕۆمانەوە.

هۆشی ناسکی منداڵ، زەوییەکی بەیارە، نەکێڵراوە و تۆو نەکراوە.. لاپەڕەیەکی سپییە و هێشتا هیچ پیت و رستەیەکی لەسەر نەنووسراوە.. هەویرێکی نەرم و شلە و هێشتا نەکراوە بە هیچ.. چۆن گۆش و پەروەردە و ئاراستەی بکەین، ئەوەی لێدێتە بەرهەم.. کورد وتەنی: "چی بچێنین، ئەوە دەدوورینەوە".

بێگومان گۆشکردنی راست و پەروەردەکردنی دروستی منداڵان، کارێکی هەڕەمەکی و ئاسان نین.. پەروەردەکردن و پێگەیاندنی منداڵان، تەنها دابینکردنی خۆراک و شوێن خەو و جلوبەرگ و بابەتی یاریکردن نییە.. بەڵکو پەروەردەکردنی دروست، بنیاتنانی کەسایەتیی منداڵانە، کە گەورەکانی دواڕۆژن.. ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت کە دابمێنین و نەتوانین بەسەر کۆسپ و ئاستەنگییەکانی رێی پەروەردەکرنی منداڵاندا سەربکەوین.. بە تێگەیشتن و بەڵەدبوون لە هەڵسوکەوت و، لە بنەماکانی

سەرچاوە Serchawe

بەشی یەکەم

نەشونما و گەشەکردن و پێشکەوتن و، بە شارەزاییمان لە قۆناغەکانی هەراشبوونی منداڵان و، پێویستییەکانی هەر قۆناغێک، دەتوانین هەل و دەرفەت برەخسێنین و کارئاسانی بکەین و، کۆسپ و کێشەکان لغاو بکەین و سەرکەوین بە سەریاندا.. بەر لە هەموو شتێ پێویستە دایکان و باوکان بۆ پێگەیاندنی نەوەیەکی تەندروست.. ڕۆشنبیر و شارەزابن، خۆیان بۆ ئەم ئەرکە پیرۆز و هەستیار و چارەنووسازە، ئامادەبکەن و رابهێنن.. چونکە دایک یەکەمین مامۆستای منداڵە و، ماڵیش (خێزان) یەکەمین قوتابخانە و ژینگەیەتی.

هەندێ لە دایکان و باوکان، هێمنی و بێدەنگی منداڵەکانیان، لە یەکەمین ساڵەکانی تەمەنیاندا، بە مایەی خۆشی و شادییان دەزانن، شانازی بە ئەوەوە دەکەن، کە هێمنی منداڵەکانیان بۆ پەروەردەکردنی راست و باشی ئەمان دەگەڕێتەوە.. بەڵام بەبێ ئەوەی دایکان و باوکان هەست بەم راستییە بکەن.. کە توێژەران و پزیشکە دەروونییەکان، جەختیان لەسەر ئەم راستییە سەلمێنراوە کردووە، کە هێمنی و بێدەنگی و گۆشەگیری و شەرمکردن، زۆر مەترسیدارترن، لە لاساری و لە کەلەرەقی و لە هاروهاجی.

مەبەستمان لە پەروەردەکردنی منداڵ، پەروەردەیە بە مانا زانستی و فراوانەکەی، هەندێ کەس پەروەردەکردن، بە ملەکەچ بوونی منداڵ بۆ فرمان پێکردن و، بۆ گوێدێری بۆ ئامۆژگارییەکانیان و، رێزگرتن لە گەورەکان و، بێ دەنگی و دەم داخستن دەزانن، ترسیان خستۆتە دڵی منداڵەوە و، هەموو شتێکیان لە کردووە بە "بڤەیە"!

یۆنامات دەڵێ: (تا تەمەنی سیانزە ساڵیم.. وامدەزانی ناوم "دەمت داخە"یە)!

مەبەست لە پەروەردەی دروست، ئامادەکردن و راهێنانی منداڵە بۆ ئەوەی لە هەموو لایەنێکەوە کەسایەتییەکی دروست و ئاسایی و سەرکەوتووی لێببێتە کایەوە، لایەنی جەستەیی، دەروونی، هۆشی، کۆمەڵایەتی.. پەروەردەکردنی راست و دروستی منداڵان، نەوەیەکی هۆشیار و، داهاتوویەکی باشتر و گەشتر و، ژیانێکی شیاوتر دێنێتە ئاراوە.

هەموو خێزانێک، حەزدەکات کە بە ئەوپەڕی باشی و دروستییەوە منداڵەکانیان گۆش و پەروەردە بکەن.. ئەوەی کە دەبێتە یارمەتیدەر بۆ پەروەردەکردن و پێگەیاندنی منداڵان، ئەوەیە کە پەروەداکار و ئامادەکەر، ئامانجەکانیان راستبن و شیاوی جێبەجێ کردن بن و، لەگەڵ پێویستییەکانی قۆناغەکانی گەشەکردنی منداڵاندا لوا و گونجاوبن، نەک هەر خەیاڵئامێز و قسە و باسبن.. پێویستە ئەوەش لەبەرچاوبگرن، کە لە رووی ئابووری و کۆمەڵایەتی و رۆشنبیری و زەین و بیر و هۆشەوە جیاوازی لە نێوان منداڵاندا هەیە.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

پێویستە منداڵانی ئەمڕۆمان وا پەروەردە بکەین و پێیان بگەیەنین.. کە شانازی بە ناسنامەی خۆیانەوە بکەن و، ئینتیما و دڵسۆزییان بۆ کورد و کوردستان هەبێت و، ڕێزیان بۆ کۆمەڵگاکانی تر و سەرجەم مرۆڤایەتی هەبێت و، بە سۆز و خۆشەویستی پێکەوە گرێ بدرێن و، یەکتری قبوڵ بکەن و، ڕێز لە را و بۆچونی جیاوازی یەکتری بگرن، خۆپەرست و خۆسەپێن نەبن و، دووربن لە دەمارگیریی ئایینی و ڕەگەزی و لە تایفەگەری و، لە خێڵ وعەشیرەتبازی، دووربن لە ڕکەبەرایەتی و توندوتیژی و لە رق و دووژمنایەتی و تۆڵە سەندنەوە.. هەردەم هیوا و گەشبینی و بڕوابەخۆبوون بخەینە دڵیانەوە، ئازادبن و تەگەر و کۆسپ نەخەینە بەردەم هیوا و خواست و ئارەزوو و خولیاکانیانەوە، لێیان بگەڕێین با خۆیان تاقی بکەنەوە.. با لە ئەزموونەکانیانی خۆیان فێربن و کەڵک وەربگرن.. با جیهانی وەنەوشەیی و پاکی منداڵان نەشێوێنین، خەیاڵ و خەونە سەوز و شیرینەکانیان لێ تێکنەدەین.. ڕێز لە کەسایەتی و راکانیان بگرین. ڕەفتارەکانمان و مامەڵەکردنمان لەگەڵ منداڵەکانماندا راست و دروستبن.. هەڵسوکەوت کردنی دروستمان، دەبنە زامنی بەرجەستەبوونی ئەو هەموو ئەو ئامانجانەی سەرەوە و ئامانجی زیاتریش.. ئەمانەش ئەرکێکی پیرۆز و پێویستی سەرشانی هەموو لایەکمانە، بەر لە هەموو کەس و لایەک ئەرکی دایکە، ئەرکی خێزانە، ئینجا قوتابخانە و کۆمەڵ و میدیا و راگەیاندنەکان، دەزگا و دامەزراوە پەیوەندیدارەکان کە خەمخۆری راهێنان و پەروەردەکردن و ئامادەکردنی منداڵانن.. هەموو لایەکیشمان لە سایەی ئەنجامدانی ئەم ئەرکە پیرۆزەماندا، ڕەنجبێوەر نابین و، سوودمەند و شاد دەبین.. راستیشیان وتووە: "باخچەی گوڵ گەش و جوان.. شانازی بۆ باخچەوانە دڵسۆزکەی دەگەڕێتەوە" دەبا ئێمەش پەروەردەکاری دڵسۆزی وردیلەکانمان بین و.. بۆ ئەوەی نەوەیەکی دروست و گەشبین پێبگەیەنین.. هاتنەدیی داوڕۆژێکی گەشتر لە سایەی پەروەردەکردنی دروستی نەوەی ئەمڕۆماندا.. شانازییە بۆ هەموو دڵسۆز و خەمخۆرێکی ئەم بوارە.

پەیوەندیی منداڵ لەگەڵ دایکیدا، پەیوەندییەکی سۆزدارییە زیاتر لەوەی کە پەیوەندییەکی پەروەردەیی بێت .. منداڵ لە هەناوی دایکیدا دروست دەبێ و، هەر لە باوەشی ئەویشدا چاوەکانی هەڵدێنێ و، منداڵ لە سایەی سۆز و خۆشەویستی دایکیدا گەورەدەبێت.

دایکان ئەرکێکی گەورەیان لە سەرشانە و، ڕۆڵێکی گرنگییان لە پەروەردەکردنی منداڵدا هەیە و، کە لە ڕۆڵی هەموو کەس و لایەنەکانی تر گرنگتر و کاریگەرترە .. ئەمەو کۆمەڵێک خەسڵەتی تایبەتی لە دایکاندا هەن، وەکو : سۆز و، خۆشەویستی و، بەزەیی و میهرەبانی و، ئارامی خۆڕاگرتن لە بەخێوکردن و پێگەیاندنی منداڵاندا.. هەموو ئەم خەسڵەتە جوانانە، پیرۆزی و شانازی و خۆشەویستی و ڕێزگرتن و پێزانینیان بە دایکان بەخشیون و، پلە و پایەیەکی بەرزیان لە دڵی هەمووواندا هەیە .. بەشێک لەو خەسڵەتە تایبەتییانە، لە دایکایەتی گیانەوەرەکانی کەشدا هەن.

ئەمە ئەوەش ناگەیەنێت کە باوکان ڕۆڵیان نییە و، ئەرک و بەرپرسیێتی پەروەردەکردنی منداڵانیان لە سەرشان نییە .. بەڵام نکووڵی لەوە ناکرێت، کە ڕۆڵی دایکان، لە گۆش کردن و پەروەردەکردنی منداڵاندا، لە ڕۆڵی باوکان گرنگتر و کاریگەرترن.

دایکانی ڕۆشنبیر و زانا و هۆشیاری کورد، سامان و سەرمایەیەکی گرنگی گەلەکەمانن، دەتوانن بە سەرکەوتوویی ماڵ بەڕێوەبەرن و، بە جوانی و بەدروستیش منداڵەکانیان گۆش و پەروردە بکەن.. (تۆماس ئەدیسۆن) دەڵێ: "دایکم دروستی کردم".

(ئەلبێرت هۆبارد) یش دەڵێ: "ئەگەر دەتەوێ منداڵی ژیر و زرنگت هەبێت.. زانا و ڕۆشنبیربە".. بەڵام دایکانی نابەڵەد و بێ ئاگا و نەزان، ڕۆڵێکی نێگەتیڤ و سەقەتیان لە پەروەردەکردنی منداڵان و، لە بەڕێوەبردنی کاروباری خێزاندا هەیە .. بۆیە وڵاتە پێشکەوتووەکان، بایەخ بە ڕاهێنان و ئامادەکردن و ڕۆشنبیریکردنی دایکان دەدەن.. شای شاعیرانی عەرەب مارف ڕەسافی کە (بە ڕەچەڵەک کوردە "جەباری"یە) دەڵێ: "دایک قوتابخانەیەکە ئەگەر ئامادەت کرد... گەلێکی ڕەسەنزادە دێنێتە کایەوە".

منداڵ گەلێ شت لە دایکیەوە وەردەگرێت و فێردەبێت.. چاو لە هەڵسوکەوتەکانی دایکی دەکات.. کەواتە ڕۆڵی دایک زۆر هەستیارە و، ڕەنگدانەوەی لە ژیانی ئەمڕۆ و، لە داهاتووی منداڵەکانیدا هەیە و دەبێت.. کورد دەڵێ: "دایک ببینە و.. کچە بخوازە".. ئەگەرچی لەم پەندەدا ئاماژە بە دایکی کچ کراوە، با هەمان پەندی کوردی بە دیوەکەی تردا وەربگێڕین و، بڵێین: "دایکی کوڕە ببینە و.. کچەی لێ مارە بکە".

هەر لەم ڕووەوە (جۆن ئادەمیز) دەڵێ: "شانازیی ئەو هەموو ناوبانگ و پایە بەرزییانەی پێیان گەیشتووم.. بۆ دایکم دەگەڕێنەوە".

دایکانی دڵسۆز و بە سۆز؛ زۆر بە کورتیی، کۆمەڵێک لە بنەما گرنگ و سەرەکییەکانی پەروەردەکردنی منداڵانم بۆ ڕیزبەند کردوون، هیوادارم سوودیان لێ وەربگرن:

یەکەم: چەخت لەسەر بنیاتنان و گەشەکردنی ویژدانی منداڵەکانتان بکەنەوە، لەڕێی مەستکردنیان بە پێویستییە سروشتییەکانیان وەکو: ئاساییش و سەقامگیری و دڵنیایی، کە لە ڕووی دەروونی و کۆمەڵایەتییەوە، ئارامی و ئاسوودەیی بە

منداڵان دەبەخشن .. توێژێنەرە دەروونییەکان ئەوەیان سەلماندووە، کە ئەو کەسانەی بە منداڵی لە سۆز و لە خۆشەویستی بی بەشبوونە، زۆر زەحمەتە کە کەسانێکی تریان خۆش بوێت، یـا بـڕوا بە کەسـانی تـر بکەن، کە ئەویـان خۆش دەوێت.. بۆیە پێویستە لە یەکەمین ڕۆژی لەدایکبوونی منداڵەوە، هەموو ئەندامانی خێزان (دایک و بـاوک، خوشک و بـرا، داپیـرە و بـاپیرە) مەلۆتکەکەیـان خـۆش بوێـت، ئەوەش سـەلمێنراوە، کە ئەو کـۆرپەلەیە گەرچـی هێشـتا لە گریـان زیـاتر، هـیچ قسەیەیەک نازانێت، بەڵام هەست بەو سۆز و خۆشەویستییە دەکـات.. دایکـانی دڵسـۆز و میهرەبـان: دەتـوانن لە ڕێـی ئەم ڕەفتارانەوە، گوزارشت لە سۆز و خۆشەویستی و دڵسۆزی خۆتان بۆ منداڵەکانتان بکەن:

* ماچکردنی منداڵەکانتان.
* سوعبەت و پێکەنین و یاری کردن لەگەڵ منداکانتاندا.
* بە نەرمی دەستهێنان بە سەری منداڵەکانتاندا.
* لە باوەشکردنی منداڵەکانتان.. بە ڕوویەکی خۆش و گەشەوە.

دووەم: لە قسـەکردن لەگەڵ منداڵەکانتانـدا، وشـەکانی منـداڵەکانتان و وشـەی منـداڵانە زۆر بەکـارمەهێنن.. لاسـایی دەنگیشیان دووبارە مەکەنەوە.. گەرچی منداڵەکانتان ناتوانن وەکو ئێوەی گەورە بدوێن.. بەڵام بـاش تێدەگەن.. بـۆ نموونە گەر بە منداڵەکەت بڵێی (ئەو کەوچکەم بدەرێ) ڕەنگە نەتوانێت ڕستەکەت دووبارە بکاتەوە.. بەڵام تێدەگات و دەچێت بـۆت دێنێت.. تۆش ماچی بکە یا سوپاسی بکە یا چەپڵەیەکی نەرمی بۆ لێبدە، تێدەگات کە کارێکی باشی ئەنجامداوە.. خۆشی و شادی پێ دەبەخشێ و دەبێتە مایەی هاندان بۆ ئەنجامدانی کارێکی تر.. هیچ شتێکیش نییە کە بە قەی هانـدان و ستاییش دڵی منداڵان خۆش بکات.

سـێیەم: لە بەردەم ئەنـدامانی خێـزانەکەت وکەسوکار و هاوڕێکانـدا.. هەر بە نـاوی خـۆیەوە نـاوی بەرە ، نەک (کـورە)، (کچێ).. بۆ یەکەمین جاریش بە ناو، خزمان و هاوڕێکانی خۆت و باوکی پێ بناسێنە.

چوارەم: چیرۆکی ژیانی منداڵەکەت خۆی، یا ژیانی منداڵیی خۆت، یا ژیانی منداڵیی باوکی بۆ بگێڕەرەوە.. چونکە منداڵان زۆر حەز بەم جۆرە چیروکانە دەکەن.. کە پاڵەوانی چیرۆکەکە خۆیەتی یـا دایکێتی یـا بـاوکێتی، نـامۆ نین و ناسراون بە لایەوە.. بۆ ئەم مەبەستەش، دەتوانی سوود لە وێنەکانی ناو ئەو ئەلبوومە وەربگرێ.. کە لە کـاتی منـداڵیی خـۆی یـا خـۆت یـا بـاوکی گیراون.

پێنجەم: زۆر جار کە تۆ بۆ منداڵەکەت دەدوێی، ئەو ئەو بیر و خەیاڵی لای تۆ نییە و، لە شوێنێکی ترە.. جا بۆ ئەوەی

سەرچاوە
Serchawe

وابکەیت گوێت لێ بگرێت، هەوڵبدە بە ساکاری و سادەیی و خێرایی و بێ گرێ و گۆڵ و، بە دەنگێکی ناسکی مامناوەندی بۆی بدوێی.

شەشەم: کە منداڵەکەت لە ژوورەوە لەسەر زەویدا دانیشتووە و وێنە دەکێشێ، یا ماڵە باجێنە دەکات.. تۆ بە پێوە لەگەڵیدا مەدوێ، لە گەڵیدا دابنیشە و بەشداریی لەگەڵ بکە و، سەرنجی بدە و بێدەنگ مەبە و، وا خۆت دەرمەخە کە نەزانیت، را و تێبینیەکانی خۆتی پێ بڵێ و، بە ئەنجامدانی کارەکەی، ئافەرین و دەستخۆشیشی لێبکە.

حەوتەم: هەوڵبدە پەیوەندییەکی باش و خۆش لەگەڵ منداڵەکەتدا بنیات بنێیت، رەفتار و هەڵسوکەوتت لەگەڵ منداڵەکەتدا باش و سەرکەوتووبێت، وەکو کەسێکی سەربەخۆ رێزی لێ بگرە و، هانی بدە کە خۆی بەبێ دەسەڵات نەزانێت و، پشت بە خۆی ببەستێت و، بڕوای بە توانای خۆی هەبێت.

هەشتەم: هەردەم رەخنە لە رەفتارەکانی منداڵەکەت مەگرە، بەڵکو بە نەرمی و بە دڵێکی فراوانەوە ئاراستەی بکە و، هەڵەکانیشی بە هەڵە راست مەکەرەوە.. با جارێک و دووجار و زیاتریش کارەکانی بێ ئەنجامیش بن.. هیوا و گەشبینی بخە دڵیەوە و، هانی بدە کە بەردەوامی بێت و کۆڵنەدات.. دەتوانیت چیرۆکێکی دەربارەی شکستی و کۆڵنەدانی بۆ بگێڕیتەوە.. (یوسف بۆبێرت) دەڵێ: "منداڵان زیاتر پێویستیان بە نموونە هێنانەوە هەیە، وەک لەوەی کە رەخنەیان لێبگرن".

نۆیەم: بە سەرکەوتن و ئەنجامدانی کارە باشەکانی منداڵەکەت، ستاییشی بکە و، پیرۆزبایی و دەستخۆشی لێ بکە.. جاروبار خەلاتیشی پێشکەش بکە.

دەیەم: زیاد لە پێویست ناز بە منداڵەکەت مەدە و ، واشی لێ مەکە تەنها پشت بە تۆ ببەسێت و، لێی گەڕێ با پشت بە خۆی ببەستێ و، کارەکانی خۆی ئەنجام بدات.

یانزەیەم: لە ژووری منداڵەکەتدا، یەک یا دوو تابلۆ هەڵبواسە، کە منداڵەکەت خۆی کێشاوین و بۆیەی کردوون.. هەست بەوە دەکا، کە تۆ دان بە کارە جوانەکەیدا دەنێیت.

دوانزەیەم: شەوان بەر لە خەوتن چیرۆکێکی کورت بۆ منداڵەکەت بگێڕەرەوە.. لەو چیرۆکانە نەبن ، کە ترس بخەنە

دڵیەوە.

سیانزەیەم: هەوڵبدە کە کتێبخانەیەکی قنج، لە ژووری منداڵەکەت دابنێیت، بە کۆمەڵێک کتێبی کوردی گۆنجاو بۆ منداڵا ن بیڕازێنەوە.. باشتر وایە ئەو گۆڤارانەشی بۆ بکڕێت کە مانگانە دەردەچن.. پێکەوە بابەتەکانی بخوێننەوە.

چواردەیەم: وەڵامی پرسیارەکانی منداڵەکەت بدەرەوە.. تەنانەت ئەگەر پرسیاری سەیر سەیریشی لێکردی.. بەڵام وریابە کە بە هەڵە وەڵامی هیچ پرسیارێکی نەدەیتەوە.. ئەو هەڵانە لە هۆش و بیری منداڵدا دەچەسپێن و، راستکردنەوەیان ئاسان نابێت.

پانزەیەم: لە مامەڵەکردن لەگەڵ منداڵەکدا، پەیڕەویی گرنگترین ئامۆژگاری و بنەماکانی پەروەردەکردنی دروستی منداڵان بکە.. ئەگەرچی ئەمە کارێکی ئاسان نییە و، پێویستی بە ماندووبوون و ئارامی و پشوودرێژی و دانایی هەیە.

شانزەیەم: لە منداڵەکەت گەڕێ با خوی ئەو جلانە هەڵبژێرێت، کە حەزدەکات لەبەریان بکات، بەمەش ئەوەی بۆ دەردەخەیت، کە رێز لە بڕیار و حەزەکەی دەگرێت.

حەڤدەیەم: لە (رۆژی جیهانیی منداڵان)دا، بە زەردەخەنە و ماچی منداڵەکەت بکە و، بە گەرمی پیرۆزبایی لە بکە و، بەم بۆنەیەوە دیارییەکی جوانیشی پێشکەش بکە.

هەژدەیەم: لە رۆژی جەژنی نەتەوەیی کورد دا (جەژنی نەورۆز) جلی کوردی لەبەرمنداڵەکەت بکە و، پێکەوە بەشداریی ئاهەنگی نەورۆز بکەن.

نۆزدەیەم: بە شێوازێکی ساکار و ئاسان.. باسی کیمیاباران و مەرگەساتی (شاری هەڵەبجەی شەهید) و، جینۆسایدی کورد (ئەنفال)ی بەدناوی بۆ بکە.

بیستەم: دایکانی دڵسۆز: (کوردایەتی) رێبازمانە و، (کوردستان پەروەری) یش پیرۆزترین ئامانجامانە.. زۆر گرنگ و پێویستە، کە وردیلەکانی ئەمڕۆمان، بە سۆز خۆشەویستیی بۆ (کورد و کوردستان) گۆش و پەروەرد بکەن.

٢٣ی فێبریوێری ٢٠١٤

منداڵەکـانی ئەمڕۆمان.. هیـوای داهاتوومانن.

منـداڵەکانی ئەمڕۆمـان .. نەوەی داهـاتووی کوردسـتانن .. هیـوا و ئومێـدی گەلەکەمـانن .. بەردی بنـاغە و کۆڵەکەکـانی کۆمەڵگای داهاتـووی کوردسـتانن.. منداڵەکــانمان گرنگترین سامـان و سەرمـایەی گەلی کوردمـانن .. کە لە سـامانی نەوت و زێڕیش زۆر بە نرختر و گرنگترن.

کوریـلەکانمان، تـۆوی ژیـان و مانمانن .. دەڕوێن و شین دەبـن .. ساڵ لە دوای ساڵ گەورەتـر دەبن .. دەبنە نەمامی تەڕ و ناسکی هـیوامان.. تـا زیـاتر بەیـاخ بەم شــلکە نەمامـانەی ئەمڕۆمـان بـدەین.. تـا زیـاتر خزمەتیـان بکەیـن.. جوانـتر دەڕسکێن.. باشــتر چـرۆ و گـەڵا دەکەن.. نایابتر بەر دەدەن.. دەبنە کەڵەداری بەهـێز و ڕەگ داکوتـراو.. دەتـوانن لەبەر لیـزمە و ڕەهـێڵە و ڕەشـەبا و زریـان و تۆفـانی ڕۆژگـارە سـەختەکاندا خۆیـان بگـرن و هەڵنەتەکـێن.. دەتـوانن لەگەڵ گۆڕانکارییە خێراکانی ئەم سەردەمە جەنجاڵە و، لەگەڵ داهاتووی جەنجـاڵتردا دەربەرن.. لە کـاروانی خێـراڕەوی شارستانی و پێشکەوتن دوانەکەون.. لەگەڵ داهێنانە سەیر و سەمەرەکانی ڕۆژانەی تەکنۆلۆژیـادا نابەڵەد نەبن.

لەم ڕوانـگەیەوە، دەستەبـەرکـردنی دوارۆژێـکی گەشــتر و شیـاوتر بـۆ کوردســتـان .. ژیـانێکی خۆشتر و شیرینتر بـۆ گەلی کوردمان .. هێنانەدی هیوا و خواست و خـەونەکای ئەمـڕۆمان .. دامەزرانـدنی دەوڵــەتی سەربەخـۆی کوردستـان، کە هیـوا و خـواستی هەمموومـانە .. هەمـوو ئەم هیـوا و ئـاواتانەمـان، لە سـایەی بیـر و هـۆشی گەش و، بە مەچـەک و بـازووی منداڵەکـانی ئەمڕۆمـان دێنە دی.

هەر ئەم منداڵە چاوگەشانەی ئەمڕۆمـانن، لە سبەینـێدا دەبنە شاسوار و شـۆڕەسواری مەیدانی کـوردایەتی و مەردایەتـی .. دەبنە کورد و کوردسـتـان پەروەری دڵـسۆز .. دەبنە شۆڕشگێڕی چاونەترس، بە پێشمەرگەی چەک و پێنووس و کوردستان لە داگیرکەرانـی ڕەگەزپەرست ڕزگــاردەکەن و سـەربەخۆیی کوردســتان ڕادەگـەیەنن .. ئـاڵای پیـرۆز و ڕەنگینـمان لە هەمـوو شوێنێکی کوردسـتـاندا هەڵدەکـەن .. ئەمانن شکۆداری نەتەوە و نیشتـمانەکەمان دەپارێزن .. هەرگیـز سـازش لەسەر مـافە ڕەواکانی گەلەکەمان ناکەن.

منداڵەکانی ئەمڕۆمانن، دەبنە پـاڵـێوز و بە نوێنەرانی کوردستان لە وڵاتـانی جیهانـدا .. دەبنە هەڵگری پەیـامی ئـازادی و، چڵە نێرگـزی ئاشتی، بە هەمـوو گـەلانی ئـازادی و ئاشتیخوازی دنیا پێشکەش دەکەن .. ئەم کاکەلە رووحسوکانەی

بەشی یەکەم

ئەمڕۆمانن .. دەبنە کەڵەپیاوی مێرخاس و پاڵەوان .. دەبنە باوکانی هۆشیار .. ئەم خونچە گەشانەی ئەمڕۆمانن، دەبنە شێرەژنی قارەمان و ناودار .. دەبنە دایکانی بە سۆز و میهرەبان.

منداڵەکانی ئەمڕۆمانن لە سبەینێدا، دەبنە دەسەڵاتدار و کارمەند و فەرمانڕەوا.. دەبنە رابەر و سەرکردە و پێشەوا.. دەبنە نووسەر و رۆشنبیر و سیاسەتمەدار و هونەرمەند.. دەبنە زانا و دانا و بیرمەند.. دەبنە پەرپاکەری شۆڕشێکی گۆڕانکاری و چاکسازی و نوێخوازی.. ناهەموارییەکان و گەندەڵی و جیاوازی و نادادپەروەری لەبن دێنن.

تا دروستر و پوختر و روختەتر منداڵەکانی ئەمڕۆمان پەروەردە بکەین .. تۆکمەتر فێریان بکەین .. راستر ئاراستەیان کەین .. باشتر رێنماییان بکەین .. گەشبینتر دەبین لەوەی کە رەنج بێوەر نابین .. دڵنیا دەبین لەوەی کە نەوەی ئەمڕۆمان ئایندەیەکی باشیان دەبێت و .. چارەنووس و داهاتووی کورد و کوردستانیش گەشتر دەبێت .. دڵنیا دەبین لەوەی، کە منداڵانی ئەمڕۆمان دەبنە تاکی بڕوابەخۆ و سوودبەخش .. دەبنە کاریتە و کۆڵەکە بەهێزەکانی کۆمەڵگایەکی خۆشبەخت و بەختەوەر و تەبای کوردیمان.

بۆ هێنانەدی ئەم هیوا و ئامانجانەشمان، پێویستە بە ئەوپەڕی دڵسۆزی و زانایییەوە، بە ئەوپەڕی بەرپرسێتی و دووربینی و دوورئەندێشەییەوە .. بایەخ بە پەروەردەکردن و بە رێنمایی و بە ئاراستەکردن و، بە راهێنان و، بە ئامادەکردنی منداڵەکانی ئەمڕۆمان بدەین .. پێویستە بە هەستی کوردایەتی و، بە سۆز و خۆشەویستی و ئینتیمابوون بۆ کوردستان گۆشیان بکەین .. ئەمانەش گرنگترین و، پیرۆزترین ئەرکی ئەستۆی هەموومانن .. پێویسترین ئەرکی نەتەوەیی و نیشتمانیمانن .. دەبێت ئەم راستییەش لەبەرچاو بگرین، کە نەوەی ئەمڕۆمان، لەگەڵ نەوەی سەدەی بیستەمدا جیاوازییەکی زۆریان هەیە .. نەوەی ئەمڕۆمان، ئاسۆی بیر و ئەندێشەیان فراوانتر و روونتاکترە .. هیوا و خەون و خواستەکانیشیان، هەمان خەون و خواستی نەوەی پێش خۆیان نین .. نەوەی ئەمڕۆمان، لە سایەی جیهانگیری و تازەگەری و پەروەردەی نوێ و، داهێنانە تازەکانی تەکنۆلۆژیادا .. بوونی بە هەزاران کتێب و گۆڤاری وێنەداری رەنگاوڕەنگی هەمەڕەنگەی منداڵانیش لە بەردەستیاندان .. بوونی ئینتەرنێت و چەندین ئامێری زەین تیژکردن و زیانیاری دەوڵەمەندکردن .. بوونی دایکان و باوکانی و خێزانانی رۆشنبیر و هۆشیار و بە تەنگەوەهاتووی ئایندەی کورد و کوردستان .. هەموو ئەمانە بوونەتە هۆی دروست بوونی نەوەیەکی چاوکراوەتر و رۆشنبیرتر و زۆرزانترن و بلیمەتتر لە نەوەی پێشتریان .. لە رووەشە هەریەکە لە خێزان و قوتابخانە و راگەیاندن و میدیاکان و هەموو ئەو رێخراوانەش کە چاودێری کردنی جێبەجێکردنی مافەکانی منداڵان دەکەن .. رووڵێکی زۆر گرنگ و کاریگەریان لە پەروەردەکردنی دروست و لە ئاراستەکردنی راستی منداڵەکانماندا هەیە.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

ئەگەر بە پێی بنەما راست و دروستەکانی پەروەردەی نوێ، منداڵەکانمان گۆش و پەروەردەیان بکەین .. بێگومان سەرکەوتوو دەبین و دوارۆژێکی باشتر و گەشتر بۆ کورد و کورستان مسۆگەردەکەین.

کەواتە دەبێت ئەوە بزانین، کە چ ئەرکێکی پیرۆز و هەستیار و چارەنووسازمان لە ئەستۆدایە .. هەر کەمتەرخەمی و ساردی و سرپییەک لە گۆش کردن و پەروەردەکردنی جگەرگۆشەکانی ئەمڕۆماندا بنوێنین .. بە زیانی چارەنووس و ئایندەی گەلەکەمان دەشکێنەوە .. کەسیشمان حەز بە ئاکامێکی نەخوازراوی وا ناکەین.

٢٨ی مارچی ٢٠١٤

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

مافەکانی منداڵان.. فەرامۆش مەکەن.

جاڕنامەی گەردوونی مافەکانی منداڵان، کە لە (٢٠ی نۆڤەمبەری ١٩٨٩) دا، لە لایەن ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکانەوە دەرچوو.. بریتییە لە (٥٤) مادە، هەندێ لە مادەکان لە چەند بڕگەیەک پێک هاتوون، لەو کاتەدا (١٩١) وڵاتی ئەندامی نەتەوە یەکگرتووەکان واژوویان لەسەر ئەم جاڕنامەیەیان کرد تەنها (ئەمەریکا) و (سۆماڵ) ڕەتیان کردەوە و، واژوویان نەکرد.

ئەم جاڕنامەیە لە (٢ی سێپتەمبەری ١٩٩٠)دا، چووە بواری جێبەجێ کردنەوە .. ئەو وڵاتانەی واژوویان کردبوو، بەڵێنیان دا، کە پابەندی ئەم ڕێکەوتننامەیە دەبن و، ڕێز لە هەموو منداڵانی جیهان دەگرن و، دەیان پارێزن و، مافەکانیان جێبەجێ دەکەن .. بەڵام بەداخەوە، هەندێ لە ئەندامانی ئەو وڵاتانە کە واژووی مافەکانی منداڵانیان کرد، نەک هەر پێ بەند نەبوونە بە بەڵێنەکانیان و بە جێبەجێکردنی مافەکانی منداڵان، بەڵکو زۆر بە زەقی و بە ئاشکرا و بە بێ شەرمانە، مافەکانی منداڵانیان پێشێل کردوون و، تا ئەمڕۆش پێشێلی دەکەن، ڕەفتار و کردارەکانیان بە تەواوی بە پێچەوانەی بەڵێنەکانیان و، بە پێچەوانەی گەڵاڵەنامەی مافەکانی منداڵانەوەن .. بە تایبەتی ڕەفتاری نامرۆیانەی هەریەکە لە تورکیا و ئێران و سۆریا و عێراق .. بە تایبەتیش پێشێل کردنی مافەکانی منداڵانی کوردمان، کە نەک هەر لە سادەترین ماف بێ بەشن بەڵکو بە شێوەیەکی زۆر دڕندانەی ڕەگەزپەرستییانەش، دەیان چەوسێننەوە .. دوور لە ڕەوشت و لە بەزەیی و ویژدان .. دوور لە هەموو یاسا و ڕێسایەکی نێودەوڵەتی و، لە داب و نەریتێک.

منداڵ کێیە؟ وەکو لە (مادەی یەکەم)ی جاڕنامەی مافەکانی منداڵان دا هاتووە.. وەکو پێوەر و ستاندەرێکی جیهانی بەم جۆرە پێناسەی منداڵ دەکات: (منداڵ ـ کچ و کوڕ ـ ئەو مرۆڤەیە کە تەمەنی لە هەژدە ساڵ تێ نەپەڕیبێت، مەگەر یاسا و

وڵاتەکەی تەمەنێکی کەی بۆ دیاری کردووبێت ..).

منداڵان، لە هەر شوێنێکی جیهاندابن هەر منداڵن .. لە هەر شوێنێکی جیهانیشدا بژین .. بە بێ جیاوازی هەموویان هەمان مافیان هەیە .. مافی ژیان و چاودێری و پارستنیان هەیە .. مافی خوێندن و چارەسەرکردن و یاری کردن و پێکەنین و، دابین کردنی پێداویستییەکانی گەشەکردن و نەشونماکردن و پێشکەوتنیان هەیە .. مافی... هتد.

لە ئەمڕۆدا زیاتر لە سێ ملیار منداڵ لە جیهاندا هەن، کە سێیەکی هەموو دانیشتوانی جیهان پێک دەهێنن .. بەڵام تا ئەمڕۆش بە ملیۆنان منداڵ لە جیهاندا بە برسێتی و ترس و بە هەناسەساری و بێ نازی سەردەنێنەوە .. بە ملیۆنان منداڵ توند و تیژیان دەرهەق دەکەن .. نە کەس گوێیان لێ دەگرن و نە خۆشیان دەوێن .. نە ڕێزیشیان لێ دەگرن .. ئێمە لە چەند نووسینێکی ترماندا، باسی مافەکانی منداڵان و، پێشێل کردنی مافەکانی منداڵانمان کردووە .. بەڵام بەداخەوە، کە لە ڕاستیدا تا ئەمڕۆش، بە هۆی سیاسەتی ڕەگەزپەرستیی داگیرکەرانی کوردستانەوە .. بە هۆی ستەم لێکردن و چەوسانەوە و ژیانی پڕ لە کوێرەوەری و کڵۆڵییەوە .. بەشێکی زۆری منداڵانی کوردمان نازانن کە مافەکانیان چین، بەڵکو بەشێکی زۆری دایکان و باوکان و تەنانەت مامۆستاکانیش نازانن مافەکانی منداڵان چین .. بۆیە بە پێویستمان زانی کە جارێکی کەش ئەم بابەتە گرنگە بەسەربکەینەوە .. باسکردن لە هەموو مادە و بڕگەکان و لە هەردوو پرۆتۆکۆلە زیادکراوەکەی جاڕنامەی گەردوونی مافەکانی منداڵان زۆری دەوێت .. بە کورتی باسی بەشێک لە مافە گرنگەکانی منداڵان دەکەین، بەو هیوایەی کە سوودیان لێ وەربگرن.

داواش لە وەزارەتی پەروەردە، لە حکومەتی باشووری کوردستان دەکەین، کە تێکڕای دەقی جاڕنامەی مافەکانی منداڵان، بە زمانێکی سادە و ساکار و شیرین وەریان بگێڕنە سەر زمانی کوردی و، لە پەرتووکێکی قەشەنگ و جواندا، بە وێنەی جۆراوجۆری منداڵانی کورد بیڕازێننەوە و، چاپی بکەن و، بە خۆڕایی دابەشی سەر قوتابیانی قۆناغی بنەڕەتی بکەن .. بەشێکیش لە دەقەکانی مادە گرنگەکانی ئەم جاڕنامەیە .. بکرێنە بابەتێک لە بابەتەکانی کتێبی (خوێندنەوەی کوردی) بۆ پۆلەکانی چوارەم و پێنجەم و شەشەمی بنەڕەتی .. تا منداڵانی کوردمان بزانن کە مافە ڕەواکانیان چین .. پێویستە ڕاگەیاندنەکان و میدیاکانی کوردستان و، ڕێکخراوەکانی منداڵانیش لەم ڕووەوە ڕۆڵێکی بەرچاویان هەبێت .. ئەمانەی دەیخوێننەوە بەشێکن لە جاڕنامەی مافەکانی منداڵان ..

حەزیشم کرد بە زمانی منداڵەوە خۆیانەوە بڵێم (مافی ئەوەم هەیە کە):

بەشی یەکەم

١- مافی وەرگرتنی ناسنامە: لەو ڕۆژەوە کە لە دایک بوومە، دەبێ ناو و نازناوێکم هەبێ و، لە تۆماری لە دایک بوون تۆمار کرابێتم .. دەبێ (شوناسنامە)ی کەسی و ڕەگەزنامەم هەبێ .. ئەمانە بۆ من زۆر پێویستن و گرنگن ، تا لە دواییدا بتوانم بچم بۆ قوتابخانە و، بایەخم پێ بدەن و، لە دژی نەخۆشییەکان بمکوتن و دەرزیم لێ بدەن .. تا گەورەش بووم بتوانم لە هەڵبژاردنەکاندا، مافی دەنگدان و خۆکاندیدکردنم هەبێت .. بە ڕێگای ئەم بەڵگانەوە، وڵاتێک هەیە کە لە سەریەتی پێشوازی و پارێزگاریم لێ بکات.

لە بۆلیڤیا، کە یەکێکە لە وڵاتەکانی ئەمەریکای باشوور، لە هەردوو منداڵ دا، منداڵێک لە دایکبوونی ئاشکرا ناکرێت .. کەواتە مافی چوونە قوتابخانە و، چارەسەری پزیشکی نییە و، کە گەورەش بوو، بە هۆی نەبوونی ناسنامەی کەسی و بەڵگەنامەوە، ناتوانێت لە هەڵبژاردنەکاندا دەنگ بدات یا خۆی کاندید بکات.

لە ڕۆژئاوای کوردستانی خۆشەویستیشماندا، لە سایەی سوریا داگیرکەرەوە، تا ئەمڕۆ بەشێکی زۆری منداڵان و گەورەکانی گەلەکەمان، ڕەگەزنامە و شوناسنامەیان نییە و، لە مافی خوێندن و، لە زۆربەی مافەکانی منداڵان و، لە مافەکانی مرۆڤدا، بێ بەش کراون .. هەر لەبەر ئەوەی کە بە ڕەگەز کوردن.

٢- مافی خۆشەویستی و ڕێزگرتن: وەک هەر منداڵێک مافی ژیانم هەیە .. کۆمەڵێک کەس (دایکم، باوکم، خێزانەکەم، کەسوکارم، یا ئەو کەسانەی کە هەندێ جار شوێنی ئەمانەم بۆ دەگرنەوە) منیان خۆش بوێ و .. بایەخم پێ بدەن و .. ڕێزم لێ بگرن.
تا ئەمڕۆش (١٥٠) ملیۆن منداڵ لە جیهاندا، بەبێ خێزان، لەسەر شەقامەکانی شارە گەورەکانی هیندستان و بەرازیل و ڕوسیادا دەژین .. ئەم منداڵانە بوونەتە نێچیر و گاڵتە و گێچەڵ پێ کردن و دەستدرێژی گەورەکان.

٣- مافی یەکسانی: (کوڕ یا کچ) بم .. خاوەنی پێداویستیی تایبەتی بم یا تەندروست و باش بم .. لەسەر هەر ئاینێک بم .. یا ڕەنگی پێستم هەرچییەک بێت .. یا بە ڕەگەز لە چ نەتەوەیەک بم و .. بە چ زمانێک بدوێم .. هەژاربم یا دەوڵەمەند بم .. دایک و باوکم یا بەخێوکەری یاساییم هەچ بیر و باوەڕ و ئایدۆلۆجیایەکی سیاسییان هەبێت .. نابێت جیاوازیم لەگەڵ دا بکەن .. منیش وەکو منداڵانی تر دەبێت هەمان مافم هەبێت.

لە گەلێ لە وڵاتانی ئەفریقا و ئاسیادا .. ئاسان نییە کچانیان بۆ قوتابخانە بچن .. لە ڕاستیدا زۆربەی خەڵکی ئەم وڵاتانە، ئەوەیان پێ باشترە کە تەنها کوڕان بخوێنن .. کچەکانیان لە ماڵەوەبن، ئیشوکاری ماڵەوە و کێڵگە پێ بکەن.

٤- مافی ژیان و تەندروستی: مافی ئەوەم هەیە کە خواردنی باش و ئاوی پاکم بۆ دابین بکەن .. جێی حەوانەوە و حەسانەوەم هەبێت .. گەر نەخۆش کەوتم ببەن بۆ لای دکتۆر، یا بۆ نەخۆشخانەم بەرن و چارەسەرم بکەن .. مافە ئەوەم هەیە، کە لە دژی نەخۆشییەکان بم کوتن و دەرمانی پێویستی بەرگریم بدەنێ.

تا ئەمڕۆش، ڕۆژانە لە جیهاندا، زیاتر لە (٣٥) هەزار منداڵ بە نەخۆشی دەمرن .. کە ئاسانە لێیان دووربکەونەوە یا چارەسەریان بکەن .. منداڵێک لە پێنج منداڵدا، لە دژی سوورێژە و سیل و گەزاز ناکوترێن، چونکە ئەو وڵاتانەی لێیان دەژین، هەژارن و پارەی کڕینی دەرمانیان نییە.

٥- مافی چوونە قوتابخانە: مافی ئەوەم هەیە کە بچم بۆ قوتابخانە و، فێری خوێندنەوە و نووسین و بیرکاری و زانیاری ببم.

لە جیهاندا، لە هەر شەش منداڵ، منداڵێک کاردەکات و، ناچێت بۆ قوتابخانە، ئەمەش سروشتی نییە، بەڵام گەر مرۆڤ فێری خوێندنەوە و نووسین بێت، ئاسانترە بۆی، کە گوزەرانی ژیانی دابین بکات، دەتوانێت فێری ئەو پیشەیەش بێت کە بەلایەوە گرنگە و حەزی لێ دەکات ، دەتوانێت لە ڕووداوەکانی دەوور و بەری خۆشی بگات.

لە وڵاتی مالی لە ئەفریقادا، لە هەر حەوت منداڵ دا، منداڵێک بەختی چوونە قوتابخانەی هەیە، بەڵام ئەو دوای نەزان و نابەڵدن، لە خوێندنەوە و نووسین و بیرکاری دا کلۆڵن، .. ناتوانن ڕۆژنامەیەک بخوێننەوە و بۆ ئشێک بگەڕێن کە حەزی لێ دەکەن.

٦- مافی خۆراک: وەکو هەموو منداڵانی تر، مافی ئەوەم هەیە بخۆم و برسی نەبم .. ئاوی خاوێن بخۆمەوە .. بۆ ئەوەی نەخۆش نەکەوم، پێویستە خواردنەکەم هەمەجۆرە و باش بێت، تا جەستە و هۆشم گەشە بکەن و گەورەبم.

لە ئەمڕۆدا، منداڵێکی زۆر لە ئەفریقا دا، بەدەست برسێتییەوە دەناڵێنن .. هەروەها لە فەرەنساشدا، هەندێ خێزان ناتوانن، ڕۆژی دوو جار منداڵەکانیان بەرن بۆ چێشتخانە، ژەمی نیوەڕۆیان بۆ ناکڕن، تەنها ژەمی ئێوارەیان بۆ دەکڕن.

٧- مافی ئازادی و ڕادەربڕین: ئەگەر هێشتا منداڵیش بم، دەبێت مافی ئەوەم هەبێت، کە لە ناو خێزانەکەم و لە پۆل و لە قوتابخانەکەم دا، بتوانم بە ئەوپەڕی ئازادییەوە گوزارشت لە ڕای خۆم بکەم و، لەو پرسە گرنگانەش، کە پەیوەندیان بە ژیان و بە چارەنووسی منەوە هەیە، پەراوێزم نەکەن و، گوێ بۆ خواستەکانم بگرن و، دەنگ و ڕا و بۆچوونی منیش بە هەند وەربگرن و، بەڵکو پێویستە لە بڕیارەکانیشدا بەشداربم.

(ئەو رۆژە نەبینم) ئەگەر دایک و باوکم لەیەک جیابوونەوە، پێش ئەوەی دادوەر بڕیاری خۆی بدات، پێویستە پرسم پێ بکات کە حەزدەکەم لە لای کامیان بمێنمەوە .. ئەگەرچی ئەو بۆی هەیە داواکەی من رەت بکاتەوە، بەڵام لەسەریەتی کە گوێم لێ بگرێت، چونکە ئەو بڕیارە پەیوەندیی راستەوخۆی بە ژیانی منەوە هەیە.

٨- مافی پاراستن لە توند و تیژی: کەس مافی ئەوەی نییە کە لێم بدات، یا بە خراپی رەفتارم لەگەڵدا بکەن، یا لۆمەم بکەن و گاڵتەم پێ بکەن .. لە کوێ دا بژیم مافی ئەوەم هەیە کە بە ئارامی و ئاشتی بژیم و .. دووربم لە توندوتیژی و لە شەڕ و لە ئاژاوە .. کەسیش ئەو مافەی نییە بمنێرێت بۆ بەرەی شەڕ .. مافی ئەوەم هەیە دایکم و باوکم و کەسوکارم لە شەڕ و ئاژاوە و لە زەبر و زەنگ و ئەشکەنجە بم پارێزن.

تا ئەمڕۆ، نزیکەی (٤٠٠) هەزار منداڵ، کراون بە سەرباز و چەکدار، خراونەتە بەرەکانی جەنگەوە .. پێویستە بە زووترین کات ئەم پێشێلکارییە رابگیرێت.

لە (میانمار) و (سودان) و (کۆنگۆ) و، لە چەند وڵاتێکی تردا، (مێردمنداڵان) ناچار دەکرێن، کە چەک هەڵبگرن و شەڕبکەن .. بە زۆری ئەمانە دەبنە پێشەنگی قوربانی.

٩- مافی ناچاری نەکردن: شوێنی من پۆل و قوتابخانەیە .. نەک کێڵگە و کارخانەیە .. شوێنی من یاریگا و شاری یارییە .. نەک قووڵی تونێلی کانی کانزاییە .. تەنانەت گەر باوکم و دایکم و خێزانەکەم زۆر هەژاریش بن، نە ئەوان و نە کەسانی تر، ناتوانن ناچارم بکەن دەبێت کاربکەم .. بە تایبەتیش گەر ئەو کارە قورس و مەترسیداربێت .. کە لە توانامدا نەبێت وزیانم پێ بگەیەنێت، کەی بوشم بە شانزە ساڵان، کە لەوانەیە لەو تەمەنەدا باشتر رابێم و زیاتر تێ بگەم و قاڵ ببمەوە .. ئەوسا مامۆستاکانم دەتوانن مامەڵەی یاساییم لەگەڵدا بکەن.

لە پاکستان دا، هەر لە تەمەنی هەشت ساڵانەوە، هەندێ لە منداڵان فێری تەون و قالی چنین دەکرێن .. کە زۆر لەم پیشەیەدا بە توانان، چونکە پەنجە ناسک و بچووکەکانیان بە ئاسانی بەنەکان بە نێوان رایەڵی قالییەکانەوە رەت دەکەن و خێراتر گرێیان دەدەن .. هەروەها لە شوێنانی تریشدا ئیشی تریان پێ دەکەن .. وەکو دروستکردنی (تۆپ)ی پێ و پێڵاوی وەرزشی.

١٠- مافی یاری و پێ کەنین و خەون: هەندێ لە گەورەکانمان، ئەوەیان لە یاد نییە، کە من هێشتا منداڵم و گەورە نیم،

سەرچاوە
Serchawe

وەکو هەموو منداڵانی تر مافی یاری و پێ کەنین و خەونی خۆشم هەیە، منداڵیم لـێ تێک مەدەن، چونکە من هێشتا زۆرم ماوە گەورە ببم.

پشوو، بۆ ئەوەیە کە گەشەی تیا بکەم لەزەتـی لـێ ببینم .. ئایا لەوە خۆشتر و باشتر هەیە، کە لە کـاتی پشـوودانمدا، هەوای پاک هەڵبمژم و، هاوڕێ ی تازە بگرم و، لە جەنجاڵی شار کەمێ دووربکەومەوە .. تا ئێستاش لە فەرەنسادا، لایەنی کەمەوە، لە سێ منداڵ دا، منداڵێک هەرگیز لە پشووەکاندا بۆ هیچ شوێنێک ناڕوات.

١١- مـافی پێکهێنـانی کـۆمەڵەی منـداڵان: مـافی ئەوەم هەیە کە لەگەڵ کۆمەڵێـک لە هاوڕێکانمـدا ڕێ بکەویـن و، کـۆمەڵەی تایبەت بە خۆمان دروست بکەین و، داوا و پێداویستییەکانمان بخەینە روو .. گۆڤاری منـداڵانمان هەبێت و، بۆشم هەیە لە چالاکییە رۆشنبیری و هونەرییەکاندا بەشداری بکەم و، توانای خۆم بسەلمێنم و، رۆڵم هەبێت.

١٢- لە سێدارەنەدان و بەند نەکردنی تا هەتایی: ئەگەر بە هەر بیانوویەک تـاوانبـار کرام، نابێت ئەشکەنجە و ئـازارم بـدەن و، رەفتـاری نـابەجێ دەرهەقم بکەن و، نـابێت سزای قورسم و نامرۆیـانەم بـدەن و، نابێت لە سێدارەم بـدەن و، ناشبێت بەندکرنی بە درێژایی ژیانم بە سەردا بسەپێنن ..ئەوەش بزانن کە من هەرگیـز حەز بە تـاوان و بە خراپـی و کـاری نـاڕەوا ناکەم.

لە ئەمڕۆدا، لە ئێراندا مانگ نییە، بە تۆمەتی هەڵبەستراوی بێ بنەما، بە شێوەیەکی زۆر دڕندانەی بێ وێنە لە جیهانـدا .. چەند مێردمنداڵێک لە سێدارە نەدەن .. پشکی شێری ئەم تـاوانە دڕندانەیەش، بەر مێردمنداڵانی کوردمان کەوتووە.

١٣- پاراستن لە دەستریژی: پێویستە لە دەستدرێژی سێکسی بمان پـارێزن و، زۆر بە تونـدی سـزای ئەو بـێ رەوشتـانە بـدەن، کە دەستدرێژی دەکەنە سەر منداڵان.

١٤- خاوەنی پێداویستییە تایبەتییەکان: گەر منـداڵێکی خـاوەن پێداویستییە تـایبەتییەکـان بـم، دەبـێ ئەوە بـزانن کە منیش وەکو منداڵێکی تەندروستی ئاسایی، مافی ژیانم هەیە و، پێویستە پێداویستییە تایبەتییەکـانی نەشونما و گەشەکردنم بـۆ دابین بکەن و، زامنی رێز و شکۆداری و سەرەوەریم بکەن و، پشتم لـێ مەکەن و پشتیوانیم لـێ بکەن، تـابتوانم بە ئـاسـانی تێکەڵ بە کۆمەڵگاکەمان ببم و، وەکو تـاکێکی ئـاسایی رۆڵی بەرچاوم هەبێت.

١٥- بیمەی کۆمەڵایەتی: مافی ئەوەم هەیە سوود لە زەمانی کۆمەڵاتی وەربگرم، ئەگەر خێزانەکەم هەژار و دەست کورتبێت، پێویستە مووچەیەکی مانگانەمان بدەنێ.

١٦- پاراستن لە مادە هۆشبەرەکان: پێویستە لەسەرتان لە مادە هۆشبەرەکان و، هەر مادەیەکی سڕکەر و بێ هۆشکەری تر، کە کەسانێکی نەفس نزم و لە ڕێ دەرچوو، دەیانەوێت دڵپاکی و ساوێلکەییمان بقۆزنەوە و، هەڵمان بخەڵەتێنن و، بۆ مەبەستی گلاوی خۆیان و بۆ بازرگانی کردن بەم مادانە، ئێمەی منداڵان تووش بکەن، یا بە کارمان بهێنن، پێویستە ئەو کەسانەی کە منداڵان تووش دەکەن، سزای قورس بدرێن.

١٧- مافی پەروەردەکردنی دروست: گرنگترین و سەرەکیترین ئەرکی ئەستۆی دایکم و باوکم و بە خێوکەرم، ئەوەیە کە پێکەوە هاوکاری بکەن و، بە دروستی پەروەردەم بکەن .. بایەخەم پێ بدەن و، ئەو ڕاستییە لە بەرچاوبگرن کە لە داهاتوودا من دەبمە تاکێکی کۆمەڵگاکەم .. هیوادارم تاکێکی تەندروست و سوودبەخش بم.

١٨- گۆشکردنم بە کوردایەتی و بە کوردستان پەروەری: ئەرکی دایکم و باوکم و خێزانەکەم و مامۆستاکانم و هەر دڵسۆزێکی دوارۆژێکی گەشترە، بۆ گەلەکەمان و، بۆ کوردستانەکەمان .. بە بیری کوردایەتی دوور لە دەمارگیری، بە سۆز و خۆشەویسی بۆ کوردستانی شیرینمان گۆشم بکەن و ڕام بهێنن .. ئەمەش ئەرکێکی پێویست و پیرۆزی نیشتمانی هەموو لایەکتانە، گەر ئەو ڕێبازەم گرت، دەبمە مایەی شانازی بۆ هەمووتان.

١٩- ئەرکەکانم و مافەکانم: پێویستە دایک و باوکم و مامۆستاکانم، یان لە ڕێی میدیاکان و ڕاگەیاندنەکانەوە، بزانم کە ئەرکەکانی ئەستۆم چین .. ئینجا مافەکانیشم چین بە جوانی بۆمی ڕوون بکەنەوە .. چونکە ئەو دوو شتە بۆ من و بۆ هەموو منداڵان و، بۆ هەموو چین و توێژێکی کۆمەڵگای کوردیمان، زۆر گرنگن کە بیزانین چین.

٢٠- فرۆشتن و رفاندن: دەزانم هەژاری و نەبوونی، وای کردووە کە هەندێ خێزانی بێ دەرتان منداڵەکانیان پێ بە خێونەکرێت، وەکو کەلوپەلێکی بازرگانی دەیانفرۆشن .. یا هەندێ گرووپی مافیا و دز منداڵان دەرفێنن و، بۆ کاری ناهەموار گەورەیان دەکەن؛ یا ئەندامەکانی لەشیان دەفرۆشن، یا بۆ ئازاد کردنیان داوای پارەیەکی زۆر لە خێزانانی منداڵە رفێنراوەکان دەکەن بەرانبەر بە ئازاد کردنیان، زۆر جاریش درۆدەکە و دەیان کوژن .. گروپە تیرۆریستییەکانیش منداڵان و هەرزەکارانی شێت و ناتەوا دەرفێنن و، بۆ کار و مەرامی تیرۆریستی و تاوان و خۆتەقاندنەوە بە کاریان دەهێنن .. هەموو ئەم کارە نامرۆییانە، هەڕەشەیەکی گەورەیە بۆ سەر ئێمەی منداڵان .. پێویستە لەم دز و گرووپە دڕندانە بمان

پارێزن و، بە بێ بەزەییش، قورسترین سزای یاساییان بدەن.

٢١- پاراستن لە دەمارگیری: لە هەموو شێوازێکی دەمارگیری ئاینی و نەتەوەیی بم پارێزن، بە هەستێکی پاک رام بهێنن، بە رووحێکی برایانە و خوشکانە پەروەردەم بکەن، تۆوی هاوڕێتی و ئاشتی و لێبووردەیی و زمانی گفتوگۆ و رێزگرتن و هاوکاری و هاوسۆزی و دڵسۆزی و چاکە و خێرخوازی و ئاشتیخوازی و ... لە دڵم دا بڕوێنن .. شین بوونی ئەم خەسڵەتە باشانە .. جیهانێکی ئاشتی و مرۆڤایەتی دۆستی دێننە کایەوە.

خوێنەرانی دڵسۆز: ئێوەی منداڵدۆستیش، کە ئەم بابەتەتان خوێندەوە .. دەبێ بە ئەوپەڕی تواناتانەوە، هاوکارمان بن و ببن بەشێک لە پەروەردەکردن و ئاراستەکردن و رێنمایی کردنی راست و دروستی منداڵانی کوردمان .. رێز لە مافەکانیان بگرن و، ببنە داکۆکیکەر و پاڵپشتیان .. چونکە کاردانەوەی هەموو پزیشک و تیشکێکی داهاتووی ئەم منداڵانەمان .. بە باش و خراپییانەوە .. هەموو لایەکمان دەگرێتەوە.

٢١ی ئەپریلی ٢٠١٤

سەرچاوە
Serchawe

زیرەکترین نۆ منداڵ لە جیهاندا.

زۆر دانـا و زانـا و بیرمەنـد و نووسـەر و هونەرمەنـد و وەرزشوان و ئاشتیخواز و تێکۆشـەر و داهێنەری زیـرەک و بلیمەت لە بـوارە جیاوازەکـانی ژیانـدا هەڵکەوتـن و، نـاو و ناوبـانگیـان دەرکرد و ناسران و، بە ئەوپەڕی ڕێزەوە ناویـان لە (تۆمـاری کەڵەناوادارانی جیهان)دا تۆمـارکران و لاپەڕە زێڕینەکـانی مێـژووی مرۆڤـایەتیش لە بـاوەشی گـرتن .. شـایانی ئەوەن کە تـا هەتایە بەنەمری بمێننەوە .. بوونە مایەی ڕێز و شانازیش بۆ گەل و وڵاتەکانیان.

ئـێمە ئەمجارەیـان باسـی کەڵە نـاودارانی گەورەکـانی (بە تەمەن گەورە)ی جیهـان نـاکەین .. بەڵکـو بە کـورتی باسـی (زیرەکترین و بەهرەمەندترین نۆ منداڵان لە جیهاندا) دەکەین، کە لە توانا بەدەرن و هەریەکەیـان لە بوارێکدا هەڵکەوت و دەرکەوت .. نۆ منداڵی بلیمەتی لە رادەبەدەر .. بێ گومان ئەم منداڵە بلیمەتـانە داهـاتوویەکی مەزن دەبێت .. یەکێک لەو زیرەکترین منداڵانەش خونچەگوڵێکی کوردە کە نـاوی (بەفرین کەریمی)یە، لە وڵاتی نەرویج دا دەژین .. ئەو نۆ منداڵانەش ئەمانەن:

١- **ئەلیتـا ئەنـدریا**: بە بچـوکترین کـچە هونەرمەنـدی شێوەکاری جیهـان دەزانرێـت، ئەلیتـا لە تەمەنـی دوو سـاڵیدا، چەنـد وێنەیەکی ڕەنگاوڕەنگی نایاب و جوانی کێشا .. تـابلۆکانیان خستە پێشـانگایەکی هونەریی بە ناوبـانگـاوە .. جێـی سـەرنج و سەرسوڕمانی بینەران بوون .. بۆیە ئەلیتا شایانی خۆیەتی کە وەکـو منـداڵێکی زیـرەک بەدەر نـاوی لەم (لیسـتی زیرەکتـرین منداڵان لە جیهان)دا تۆمار بکرێت.

٢- **جادلین سمیس**: کوڕی ئەکتەری سینەمایی بە ناوبـانگ (ویل سمیس)ە، ئەم کوڕە منداڵە لەگەڵ باوکیدا، لە فیلمی (گەڕان بە دوای شادی) دا، بەشداری کرد و ڕۆڵی پـاڵەوانێتی لەم فیلمەدا هەبـوو، بە هـۆی ڕۆڵـی سـەرکەوتووی (جـادلین) نەوە ..

سەرچاوە
Serchawe

ئەم فیلمە زۆرترین داهاتی بە دەست هێنا .. هەروەها جادلین پاڵەوانی فیلمی (کورە کاراتێکە) ش بوو کە لەلایەن ئەکتەری بە ناوبانگ جیبهانی (جاکی شان) ئەوە راهێنرابوو .. جادلین بەشێوەیەکی زۆر سەرسوڕێنەر رۆڵەکەی ئەنجام دەدا.

٣- ئیلینا سمیس: بچووکترین پێشکەشکەری بەرنامەی تەلەفزیۆنی یە لە جیهاندا .. کە لە تەمەنی حەوت ساڵیدا، بە شێوەیەکی جوان و بە زمانێکی شیرین و، بە روویەکی گەشەوە، بەرنامەیەکی راستەوخۆی (ئامۆژگاری و هۆشیارکردنەوە)ی هەفتانەی لە تەلەفزیۆندا پێشکەش دەکرد .. کە لە میانەی بەرنامەکەیەوە راستەوخۆ ئامۆژگاریی هەزاران بینەران و گوێگرەکانی دەکرد .. خەڵکییەکی زۆر هەفتانە چاوەڕێی پێشکەشکردنی ئەو بەرنامەیەیان دەکرد، کە ئیلینا پێشکەشی دەکرد.

٤- ئەکرێت جایسواڵ: ئەکرێت جایۆ کە بە (ئەکرێت جایسواڵ) ناسراوە .. بە (زیرەکترین منداڵی جیهان) ناودەبرێت .. ئەکرێت کوڕێکی هیندی یە، تێکڕای زیرەکی گەیشتە (١٤٦) پلە .. ئەکرێت لە تەمەنی (حەوت ساڵ)یدا، نەشتەرگەرییەکی گرنگ و گەورەی ئەنجامدا .. لە تەمەنی (یانزە ساڵ) یشدا، هێندەی نەمابوو کە چارەسەری شێرپەنجە بدۆزێتەوە.

٥- کیلۆپاترا ستران: بە بچووکترین ئەستێرەی هونەری گۆرانی لە جیهاندا ناسرا .. ئەم خونچە گوڵە لە تەمەنی (سێ ساڵ)یدا، یەکەمین ئەلبوومی گۆرانییەکانی خۆی تۆمار کرد و، لە گەلێ لە وڵاتانی جیهاندا بڵاوکرایەوە .. کیلۆپاترا بچووکترین هونەرمەندە لە جیهاندا، کە زیاترین پارەی لە فرۆشتنی سیدیی گۆرانییەکانی دەسکەوت، ژمارەیەکی پێوەری جیهانی لە ناوبانگ و لە دەسکەوتدا بەدەست هێنا .. هەروەها کیلۆپاترای سترانبێژ، بچوکترین هونەرمەندە لە جیهاندا، کە لە تەمەنی سێ ساڵیدا، بۆ ماوەی دوو کاتژمێر بەبێ وەستان و پشوودان.. لەسەر شانۆدا، بە ئامادەبوونی خەڵکییەکی یەکجار زۆر گۆرانی پێشکەش کرد .. بچوکترین گۆرانبێژیشە کە خەڵاتی (ئێم تی ڤی) یان پێ بەخشی، لە ریزبەندی هونەرمەندەکانی وڵاتەکەشیدا، بە یەکەمین هونەرمەند تۆمارکراوە.

٦- سیسیلیا کاسینی: خونچەگوڵ سیسیلیا، بچووکترین دیزاینسازی جلوبەرگی ژنانە لە جیهاندا، ئەم نەشمیلەیە لە تەمەنی (یانزە ساڵ)یدا، ناوی لە لیستی (بە ناوبانگترین منداڵانی جیهان) دا تۆمارکرا، لەم دواییەدا سیسیلیا کۆمەڵێک مۆدێل تازەی جلوبەرگی ژنانی لە نیویۆرک نمایش کران.

٧- کاتیا ترۆشیڤا: کچۆلەیەکی ئێسک سووکی روسی یە، ئەمساڵ تەمەنی سیانزە ساڵە و، لە پۆلی حەوتەمی قوتابخانەی

سەرچاوە
Serchawe

بنەڕەتیدایە .. کاتینا لە سەرەتای ئەمساڵدا (٢٠١٤)دا، نموونەی خێراترین کەشتی ئاسمانی دروست کرد و، ناوی لێناوە (ئەستێرەی زەوی)، کە جێی سەرسوڕمانی زانایانی بواری ئاسمانین .. بۆچوونی زانایان تا ئەمڕۆ ئەوە ئەوەیە، کە خێراترین رۆکێت و کەشتی ئاسمانی دەتوانێت بە (٥٠) هەزار ساڵ ئینجا بگاتە یەکێک لە ئەستێرە نزیکەکان لە زەوییەوە .. بەڵام ئەم کەشتییە داهێنانەی کاتیا دەتوانێت بە (٤٢) ساڵ بگاتە ئەستێرەیەکی نزیکی زەوی .. کاتیا ترۆشیڤا لە بارەی کەشتییەکەی خۆیەوە دەڵێ: "کەشتییەکەم خێراییەکی زۆر لە رادەبەدەری هەیە.. لە هەموو ئەو رۆکێت و کەشتییە ئاسمانییانەی تا ئێستا دروست کراون چەندین جار خێراتر و تیژترە.

٨- بەفرین کەریمی: خونچەگوڵ (بەفرین شادۆست کەریمی)، لە رۆژی (٢٦ - ٦ - ١٩٩٨) ز، لە شاری کەلار لە باشووری کوردستاندا، لە خێزانێکی کورد و کوردستان پەروەر لە دایک بووە . دایک و باوکی خەڵکی ناوچەی کرماشانن لە رۆژهەڵاتی کوردستان، ئێستا ئەم خێزانە کوردەمان لە شاری (ئۆسلۆ)ی پایتەختی نەرویج پەنابەرن .. تەمەنی بەفرین چوار ساڵان بوو هاتنە نەرویج . بەفرین بە ماوەیەکی زۆر کورت لە باخچەی ساوایاندا، بە قسەکردن و بە خوێندنەوە و نووسین پێرفێکت فێری زمانی نەرویجی بوو .. بەفرین لە تەمەنی (هەشت ساڵ)یدا چەند شانۆگەرییەکی بە زمانی نەرویجی نووسی و، لەسەر شانۆی قوتابخانەکەیاندا نمایش کران .. هەر لەم تەمەنەوە، تا ئەمڕۆ لە زۆربەی ئاهەنگ و بۆنە کوردییەکان و جەژنی نەورۆز و لە یادی هەڵەبجە و ئەنفالدا .. لە شاری ئۆسلۆدا، بە زمانی نەرویجی وتە و پەخشانی پێشکەش کردووە و، سەرنجی هەمووانی راکێشاوە .. بەفرین کورد و کوردستان پەروەرییی ناسراوە، شانازیش بۆ باوک و دایکی دڵسۆزیان دەگەڕێتەوە، کە بە کوردایەتی و خۆشەویستی بۆ کوردستان گۆشیان کردووە .. بەفرین کەریمی لە لە تەمەنی (دە ساڵ) یدا بە زمانی نەرویجی رۆمانێکی نووسی و، لە ساڵی (٢٠١٠)دا چاپی کرد، رۆمانەکەشی لەژێر ناوی (ماریا و زڕدایکەکەی) دایە، کە باس لە کێشەیەکی ئەمڕۆی ئەورووپی، بەڵکو کێشەیەکی جیهانیشە، کە دایک و باوک لە یەک جیادەبنەوە، منداڵەکانیان دەبنە قوربانی و باجی ناکۆکیی نێوان دایک و باوکیان دەدەنەوە، سەرگەردان و بێ دەرتان دەبن و، سۆزی دایک و باوکیشیان کاڵ دەبنەوە، لەوانەشە بکەونە ژێر دەستی زڕدایکەوە، دەبێت چارەنووسی و دوارۆژی ئەم منداڵانە بەچی بگەن .. بە چ لایەکدا بکەون ..؟ بەفرین رۆمانەکەی بە زمانێکی پاراو و پەتی و ناسکی نەرویجی و، بە شێوە و فۆرمێکی ئەدەبی زۆر رێک و جوان دارشتووە .. بۆتە مایەی سەرنج راکێشان و سەرسوڕمانی خوێنەرانی نەرویجی .. کە منداڵێکی کورد لە تەمەنی دە ساڵاندا رۆمانێکی وا جوان و، بە زمانی نەرویجی بنووسێت .. لە لایەن گەلێ کەس و لایەنی نەرویجی و کوردی ی ناسراوەوە، ئافەرینێکی زۆر و دەستخۆشیان لێ کرد .. بەفرین لە تەمەنی (پانزە ساڵ) یدا، رۆمانی دووەمیشی لە ژێر ناوی (خەونێکە و دێتە دی) هەر بە زمانی نەرویجی نووسیوە .. نیاز وابوو لە ساڵی (٢٠١١)دا، چاپ بکرێت .. بەڵام لەبەر کێشەی ئابووری چاپ نەکراوە.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

بەفرین کەریمی ئەندامی (کۆمەڵەی منداڵانی کورد - لە نەرویج)، ئەندامی دەستەی نووسەرانی گۆڤاری (کوردیلەکان)یشە، کە بە زمانی نەرویجی نووسینەکانی خۆی لەم گۆڤارەدا بڵاودەکاتەوە .. تا ئێستاش چەند چیرۆکێکی بە نەرویجی نووسیوە و بڵاوی کردوونەتەوە.

بەفرین ئێستا لە (پۆلی دە) دایە، نمرەکانی لە هەموو وانەکاندا لە لە شەشدا شەشن، واتا سەد لە سەدان، ساڵی داهاتووش دەچێتە، قۆناغی ئامادەییەوە .. من پێشبینی ئەوە لە نەشمیلەی رووخۆش و بلیمەت بەفرین کەریمی) دەکەم، کە دوارۆژێکی مەزن و، پلە و پایەیەکی گەورەی دەبێت و، دەبێتە مایەی رێز و شانازی بۆ کورد و کوردستان.

٩- نەوا رێنجەر: هۆی تۆمارکردنی ناوی نەوا رێنجەر لە (تۆماری زیرەکترین منداڵانی جیهان) دا هەر ئەوە نییە کە لە تەمەنی هەشت ساڵاندا وەکو ئەکتەرێکی بە توانای سینەمای رۆڵی سەرەکی لە فیلمی (لاست ئایەرێیندەر)دا هەبوو، بەڵام لەبەر ئەوەی لەو تەمەندا خەڵاتی (پشتێنی رەشی)ی لە هونەری کاراتێدا وەرگرت.

(پیاژە) لە بارەی زیرەکی منداڵانەوە دەڵێ: "منداڵ فەیلەسووفێکە، لە رێی تاقیکردنەوەوە جیهانی دەوروبەری دەناسێت".

١٢ی مای ٢٠١٤

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

ئەدەبی منداڵانی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان.

زۆر بە کورتی و بە چڕی باس لە (ئەدەبی منداڵانی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان) دەکەین. سەرەڕای ئەوەی داگیرکەری ئێرانی، بە زۆرداری زمانی فارسییان بەسەر گەلی کوردماندا سەپاندووە، خوێندن لە قوتابخانەکاندا تەنها بە زمانی فارسییە، خوێندن بە زمانی زگماکی کوردی قەدەغەیە.. ئەمەش بە پێچەوانەی مافەکانی مرۆڤەوەیە و، بەڵگەیەکی زەقیشە بۆ ڕەگەزپەرستی ڕژێمی ئێرانی.. بێگومان ئەم غەدرە ڕەنگدانەوەیەکی خراپی، لەسەر بیر و دەروون و هەست و چێژی منداڵانی کوردمان بەجێهێشتووە، چونکە بەزۆر بە زمان و بە کەلتوورێک ئاشنایان دەکەن.. کە نامۆن بە لای منداڵانی کوردەوە و، دوورن لە تام و چێژی زمانی کوردی و لە کەلتووری ڕەسەنی کوردیمان، بۆیە بەشێکی زۆر کەمی منداڵانی کوردمان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دا، بە زەحمەتی دەتوانن چیرۆک و شیعر و بابەتینووسراوی منداڵانبە زمانی کوردی بخوێننەوە .. زیاتر پشت بە دەزگاکانی بیستراو و بینراو دەبەستن .. وەک گوێگرتن لە ڕادیۆ و لە سیدی و لە تەلەفزیۆنە کوردییەکانمان.. بەمەش ناتوانن مەستی حەز و ئارەزووەکانیان ببن.. بەڵام سەرەڕای ئەم تاوان و ناهەقی و نادادپەروەرییەش.. ئێمەی کورد گەلێکی خۆڕاگر و چاوقایمین و، هەردەم داکۆکی لە مانەوە و لە سەلماندنی خۆمان دەکەین ..ئەوە مەحاڵە کە خۆمان بدەین بە دەستی داگیرکەرانەوە .. تا ئێستا کۆمەڵێک لە شاعیران و نووسەرانی ناسراو و دڵسۆزی کوردمان، لە ڕۆژهەڵاتی خۆڕاگری کوردستان دا، منداڵانیان فەرامۆش نەکردوون، بە چیرۆک و شیعر و شانۆ و پەخشانی جوان و شیرین باخچەی ئەدەبی منداڵانیانی کوردیانرازاندۆتەوە .. مژدەی سەرهەڵدانی بزووتنەوەی ئەدەبی منداڵانی کوردیان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا ڕاگەیاندووە .. ئەگەر وبوارێکی باشیان بۆ بڕەخسێت، دەتوانن زیاتر گەشە وتەکان بەم بزووتنەوەیە بدەن و پێشی بخەن .. ئەمە و کورد چ لە باکور یا لە باشوور یا لە ڕۆژهەڵات یا لە ڕۆژئاوای کوردستاندا بژین، کوردستان یەک کوردستانە و، هەمووشمان ڕۆڵەی گەلێکین و،هەر هەموومان یەک چارەنووس و یەک ئایندەمان هەیە .. گەشبینم کە ئایندەیەکی گەشمان دەبێت .. لە ڕاستیدا (ئەدەبی منداڵانی کورد لە ڕۆژهەڵاتی

سەرچاوە
Serchawe

کوردستان)دا، لە سەردەمی (کۆماری کوردستان)دا گزنگی دا، دەرچوونی (گۆڤاری گڕوگاڵی منداڵانی کورد)، بوو بە هەوێن و، بە بەردی بناغەی ئەم بزووتنەوەی ئەدەبی منداڵانی کورد.

(**گۆڤاری گڕوگاڵی منداڵانی کورد - ١٩٤٦**): گەرچی تەمەنی کۆماری کوردستان لە ساڵێک کەمتر بوو، بەڵام لەگەڵ ئەم تەمەنە کورتەشدا، سەرەڕای هەڕەشە و ئەو کۆسپ و تەگەرەکانەی کە لە لایەن رژێمی شای گۆڕ بە گۆڕی ئێرانەوە دەخرانە رێی گەشەکردن و پێشکەوتنی .. سەرەڕای سنوورداری توانای ئابووری، بەڵام کۆماری کوردستان لەو تەمەنە کورتەی دا، لە هەموو بوارەکاندا گەشە و پێشکەوتنێکیگەورە و بەرچاویبە خۆیەوە بینی .. یەکێک لەو بوارە گرنگانەش، بواری پەروەردەی منداڵان و خوێندن بە زمانی زگماکی کوردی و، بایەخدان بوو بە ئەدەب و رۆشنبیری و راگەیاندنی کوردی .. دیارە ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت، کە پێشەوای هەمیشە نەمر (قازی محەمەد) و کابینەی کۆماری کوردستان .. لە هەوڵی گۆشکردن و پەروەردەکردنی دروست و، ئاراستەکردنی راستی منداڵانی کورد دا بوونە .. چونکە ئەوەیان لە بەرچاو گرتووە، کە منداڵان نەوەی داهاتوون و رۆڵ و کاریگەرییان لە ئایندەی کورد و کوردستان دا دەبێت و، درێژەبە بزووتنەوەی رزگاریخوازی کورد دەدەن .. بۆیە بە هەستێکی کوردایەتی و مەردایەتی و، بە سۆز و خۆشەویستی بۆ کوردستانی شیرینمان، گۆش و پەروەردەیان دەکردن .. ئەو رەنجەشیان بێ بەر نەبوو، چەندین رۆڵەی تێکۆشەر و قارەمانی ناسراوی ئەمڕۆمان، چەندین سەرکردەی شەهیدی رێی رزگاری کوردستانمان، لە قوتابخانەی کوردایەتی کۆماری کوردستان دا، ئەلفوبێی کوردایەتی و کوردستان پەروەری و، خەبات و سیاسەت فێربوون .. هەر لەو کاتەدا بەڵێنیان دا و، سوێندیان خوارد کە درێژە بە رێبازە پیرۆزەکەی پێشەوای قارەمان و دڵسۆز(قازی محەمەد) بدەدەن.

گۆڤاری کڕوگاڵی منداڵانی کورد، یەکەمین گۆڤاری منداڵانی کوردە، کە بە زمانی شیرینی کوردیمان لە ساڵی (١٩٤٦)دا، لە شاری (مەهاباد)دەرکراو، لە (چاپخانەی کوردستان) دا چاپ کرا.. لەلایەن (قادر مودەرسی) یەوە سەرپەرشی دەکرا کە تەنها سێ ژمارەی لێ دەرچوو .. ژمارەکانی ئەم گۆڤارە گەلێ بابەتیهەمەڕەنگەی ئەدەبی و پەروەردەیی و رێنمایی و رۆشنبیری و زانیاریی بە سوودی بۆ منداڵانی کوردمان لەخۆگرتبوون .. لە (لاپەڕەی دووەم)ی (ژمارەی یەکەم)ی گۆڤاری گڕوگاڵ، دەقی ئەم نووسراوەمان بەرچاو دەکەوێت: " پێشکەش بە تاقە گوڵی هیوای کوردستان پێشڕەوی منداڵانی کورد بۆ رێی زانستی و هونەری ئاغای علی قازی رۆڵەیشیرینی حزرت پێشەوای بەرزی کوردستان" .. هەر لە (ژمارەی یەکەم)دا، لە (لاپەڕەی کۆتایی) ئەم گۆڤارەدا، دەربارەی ئامانج لە دەرکردنی گۆڤاری گڕوگاکاڵی منداڵانی کورد نووسراوە: " ئەو مەجەللەیە تەنیا بۆ رووناککردنی بیری خوێندەوارانو منداڵانی کوردە "وەکو لە بەشێک لە بابەتەکانی ژمارەکانی (گڕوگاڵی منداڵانی کورد) دا دەردەکەوێت، ئامانجی گڕوگاڵ منداڵانی کورد، قووڵکردنی هەستی کوردایەتی و کوردستان پەروەری و، زیاتر شیرین کردنی زمانی کوردیمان بووە، لە لای منداڵانی کوردمان .. گۆڤاری گڕوگاڵی منداڵانی

سەرچاوە Serchawe

بەشی یەکەم

کورد، بۆئەو سەردەمە بایەخ و گرنگییەکی زۆریهەبووە، بۆ گەشەکردن و زاخاودانی هۆش و بیر و سۆز و هەستی منداڵانی کوردمان.. ئەمڕۆ لە باشووری کوردستان دا، ژمارەیەکی زۆری گۆڤاری ڕەنگاوڕەنگی مانگانە بۆ منداڵانی کورد دەردەکرێن .. بەڵام هەردەم بە شانازیشەوە یادی دەرچوونی یەکەمین گۆڤاری کوردی بۆ منداکان (گۆڤاری گڕوگاڵی منداڵانی کورد) دەکەنەوە .. هیوادارینکە دەزگای ڕۆشنبیری منداڵان لە باشووری کوردستان دا، سەرلەنوێ هەرسێ ژمارەکەی دووبارە چاپ بکەنەوە و، لە ئەرشیفی مێژووی ئەدەبی منداڵانی کورد دا،وەکو بەڵگەیەکی مێژووییبمێنێتەوە.

کۆپی ژمارەی (١ ، ٢) لە ئەرشیفی کۆڕی زانیاری کورد لە بەغدا هەبوو .. کۆپی هەر ئەم دوو ژمارەیە لە لای مێژوونووسی کوردمان دکتۆر (کەماڵ مەزهەر) هەیە، کە ئێستا لە هەولێر دەژی.

ئێستاش چەند گۆڤارێک مانگانە و وەرزی بۆ منداڵانی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوەرددتان دەردەچن، لەوانە: (دنیای منداڵان - منداڵپارێزی ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەری دەکات)، (نێرگز)، (سروە)، (شۆخ و شەنگ).

ئەمانە ناوی هەندێ لەو شاعیر و چیرۆکنووس و نووسەرە دڵسۆزانەن، کە لەم بوارەدا بەپێی توانایان خزمەتی منداڵانی کوردیان کردووەو دەکەن،لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دا:

هەژار موکریانی، عەبدولڕەحمان فەهیمی.
عەلیڕەزا محەممەدیان.
- سیمین چایچی.
- سوغرا کەریمی.
- گوڵاڵە ستاوەند.
- ئەمین گەردیگلانی.
- شیلان گێلانی.
- سەلاح نیساری.
- کولسوم عوسمانپوور.
- ئەحمەدی بەهرامی.
- عەبدولقادر قادری.
- فایق باتەش.
- سەلام قادری.
- سەحەر میهرەبانی.
- عەفیفە مەحمودزادە.

سەرچاوە
Serchawe

- لەیلاساڵحی.
- خاڵەند ئەحمەدی.
- سۆران حوسێنی.
- یونس ڕەزایی.
- سوارە فەتوحی.
- یوسف فازلی.
- عەلیڕەزا قاسمی فەڕ.
- عەلی سەهامی.
- ڕەزا مەوزوونی.
- مەنوچێهر پۆردێل.
- سەلام پارسا.
- فەریبا کەڵهوڕ.

ئەمانە و چەندین نووسەری تری کوردمان لەم بوارەدا نووسینی هەمەڕەنگەیان هەیە..شایانیباسە و مایەی دڵخۆشییە، ڕێژەیەکی باشی ئەم نووسەرانە لە خۆشکانن .. زۆر بە کورتی نموونە لە نووسینی هەندێ لەو ناوانە دەخەینە بەرچاو:

هەژار موکریانی: ١٩٢٠ - ١٩٩١ ناوی (عەبدولڕەحمان شەرەفکەندی)یە، لە شاری مەهاباد لە دایک بووە و (هەژار) نازناوێتی.. مامۆستا هەژار موکریانی شاعیرێکی گەورە و ناوداری کوردمانە، زمانزانێکی بلیمەت و فەرهەنگسازێکی زیرەک ووەرگێڕێکی زۆر بە توانا بوو، کورد و کوردستان پەروەرێکی تێکۆشەر و ناسراو بوو، چەندین کتێبی لە هەموو بوارەکاندا نووسیوە و چاپی کردوون.. مامۆستا هەژار کۆمەڵێک شیعر و چیرۆکە شیعری جوانیشی بۆ منداڵانی کوردمان نووسیوە، کە بە شێوازێکی شیرین و ناسک، بە کوردییەکی پەتی و ئاسان و ڕەوان و پاراو، بۆیانیدارشتوون .. ئەمەش دوو نموونەن لە شیعرەکانی مامۆستا هەژار بۆ منداڵان:

بەهار:

زستان نەما، بەهار هات
خۆشی بۆ گوند و شار هات

بولبول گەیی بە مرادی

دەخوێنێ بە ئازادی

پەپولە لە چڵ بۆ چڵ
دەچن بۆ سەیرانی گوڵ

جوانە ئەم چیا و دەشتە
کوردستان وەک بەهەشتە.

یاری.

تۆپی یاریم زۆر خۆش دەوی یاریم لەبەر چاو ناکەوێ
پیاو بە وەرزش بە هێز دەبێ لای مەردەم خاوەن رێز دەبێ
وەرزش مرۆ ئازا دەکا ئازا وڵات ئاوا دەکا
من لە وەرزشپاڵەوانم رۆڵەی ئازای کوردستانم.

(ئەمین گەردیگلانی) لە دێی (گەردیگلان)ی سەر بە شاری (سەقز) لە رۆژهەڵاتی کوردستان لە دایک بووە، نووسەرێکی ناسراو و، وەرگێرێکی بە تواناشە، تا ئێستا چەندشاکارە رۆمانێکی لە زمانی بێگانەوە وەرگێڕاوەتە سەر زمانی کوردیمان .. ئەمانەش تەنها ناوی ئەو کتێبانەن کە کاک ئەمین گەردیگلانی بۆ منداڵان کورد وەری گێڕاونەتە سەر زمانی کوردی و چاپی کردوون: (دار و پەپوولە و رووبار، کەڵەشێری ورگن، تەپڵی ئاور). تا ئێستا کۆمەڵێک شیعری جوانی بۆ منداڵان داناون .. ئەمە یەکێکە لە شیعرەکانی کاک ئەمین گەریگلانی، بە ناوی (پشیلە)وە:

پشیلە:

پشیلەی جوانی خاڵ خاڵ
تووک نەرم و نۆڵی چاوکاڵ

گوێ کورت و سمێڵ قیتی
وریا و بەهۆش و زیتی

خۆشە میاوە میوات

بەشی یەکەم

جـوانە بریقەی چاوت
ـــ
بە رۆژ هـەتا ئێـواران
لەبـن دار و دیـواران
ـــ
خۆت مات دەدەی لە مشکان
لە جووجـەڵەی مریشکان
ـــ
دایـم خـەریکی راوی
سمـێڵ قیـتی فـێڵاوی.

(عەلیڕەزا محەممەدیان) بە شێوە زاری ئەردەلانی (سنەیی) دەنووسێ، نووسەرێکی ناسراوی بواری ئەدەبی منداڵانی کوردە، چیرۆکە شیعرە چاپکراوەکەی بۆ منداڵان بە ناوی (ماسی خانم)، چەند جارێک دووبارە چاپکراوەتەوە، زیـاتر لە (٨٠)هەزار دانە لەم کتێبەی فرۆشراوە .. ئەمەش بەشێکە لە چیرۆکەشیعری (ماسی خـانم)ی شاعیر عەلیڕەزا محەممەدیان:

ماسی خانم:

ماسی خـانم نـاو دەریا
چارشـێوی دا بە سەریا
ـــ
کەفتە رێـگا خرتە خرت
شـیرین شـیرین وردە ورد
* * *
ماسی خـانم کـەوشی نەوو
ماڵەکەیـان حـەوشی نەوو
وەختێ چوو بۆ سەر کووجی
چاوی کەفـتەو بە جی جی
ـــ
جی جی زەدەواڵـە بوو
منـاڵ ئەو بەرمـاڵە بوو

وتی قـەزاو لە گیانم
ڕێگەی هـەس و ئـەزانم

ماسی کـەوشی لە پا کـەند
وتی ئیمـڕۆ بۆ تـۆم سـەند

ئیتر بەسیە نەگـری
با بیـژن چـەنی ژیری.

(عەبدولڕەحمان فەهیمی: ١٩٥٥ - لە ژیاندایە کە بە نازناوی (دەرویش) سەقزی ناسراوە، لە شاری (سەقز) لە دایک بووە .. یەکێکە لە شاعیرە ناسراوەکانی بواری نووسینی چیرۆک و شیعر بۆ منداڵان .. تائێستا چەند کتێبێکی بۆ منداڵان چاپ کردووە، لەوانەش: (شادی بۆ منداڵان ـ١٩٩٦ ـ شیعرە، ئاشتی بۆ منداڵان ـ ١٩٩٨ـ شیعرە ، دنیای بێگەرد بۆ منداڵان ـ ٢٠٠٠ـ شیعرە، ئازار ـ چیرۆکە) ئەمەش نموونەیەکە لە شیعرەکانی کاک عەبدولڕەحمان فەهیمی بۆ منداڵان، لەژێر ناوی (دایە گەورە)دا، کە لە کتێبی (خـۆر و لاولاو)دا بڵاوی کردۆتەوە:

دایە گەورە:

دایـە گـەورەم زۆر جـوانە
قـژی دەکـەم بە شانە

پەلکەکـانی دەبەسـتم
لە یاریـدەی ناوەسـتم

چاویلـکەی بۆ دەسڕم
چی پێویست بێ بۆی دەکڕم
دەیشـێلم هێـدی و هێـمن
ئەویش هەڵـناکا بێ مـن

بۆم دەڵێ چیـرۆکی خۆش

بەشی یەکەم

خەمان دەکا فەرامۆش

بە لایلایەی خۆشی ئەو
شەو چاوم دەچێتە خەو.

(سیمین چایچی) لە شاری (سنە) لە رۆژهەڵاتی کوردستان لە دایک بووە .. خاتوو سیمین، نووسەر و شاعیرێکی نوێخواز وناسراوی کوردە ..لە بواری ئەدەبی منداڵان دا توانایەکی باڵای هەیە و، شوێن پەنجەی بە تۆخی لەم بوارەدا دیارە، تا ئێستا کۆمەڵێک شیعر و چیرۆکە شیعر و شانۆگەرییجوانی بە شیعرەوە بۆ منداڵاننووسیون .. خۆشی لە تەمەنی چواردە ساڵیدا وەکو ئەکتەرێکی منداڵ لەسەرشانۆدا لە شاری (سنە) دابەشداری لە نواندا کردووە .. سیمین چایچی وەک لە شانۆگەری (تیتیل وبیبیل) دا دەردەکەوێت، تا رادەیەک سوودی لە چیرۆکە فۆلکلۆرییە کوردییەکانمان وەرگرتووە ..سەرەڕای زمانی کوردیش، بە زمانی فارسیش شیعر دەنووسێ و بڵاوی دەکاتەوە ..

ئەمانە ئەو کتێبانەن کە خاتوو سیمین بۆ منداڵانی نووسیون و چاپی کردوون:

١- گۆرانییەکان . کۆمەڵە شیعریەکە بۆ منداڵان.

٢- (تیتیل و بیبیل) شانۆگەرییەکە . کە لە دەقە چیرۆکە ئەندێشەییە کوردییەکەوە(تیتلە و بیبلە) وەری گرتووە و، ئەم بە شیعر دووبارە دایڕشتۆتەوە .. لە لایەن منداڵانی شاری هەولێرەوە لەسەر شانۆدا پێشکەش کرا و، لە تەلەفزیۆندا چەند جارێک نیشان درا.

٣- (شاری ئاشتی و خاڵخاڵۆکە) و (شای مشکان) دوو شانۆنامەن بۆ منداڵان، لە سلێمانی لە ساڵی (٢٠٠٧) دا،چاپیکردووە .. کە (لە بڵاوکراوەکانی چاپ و پەخشی سەردەم) ە.

٤- چیرۆکی جووجەڵە زەرد.
خاتوو سیمین لە ساڵی (٢٠٠١) دا، ئامادەکەری یەکەمین (زنجیرە درامایەکی بووکەڵەیی) بوو، بە ناوی (خرتۆڵ و سەرچۆڵ) کە لە (تەلەفزیۆنیکوردستان) لە (سنە) پێشکەش دەکرا.

سەرچاوە Serchawe

بەشی یەکەم

دڵنیاین لەوەی کە خاتوو سیمین درێژە بەم خزمەتە پیرۆزەی دەدات، لە بواری ئەدەبی منداڵانی کوردمان ..چاوەڕوانی ئەوەی لێ دەکەین، کە بە بەرهەمی ڕەنگینتر دڵی منداڵانمان خۆش بکات.

٨ی ئاگۆستی ٢٠١٤

ئەدەبی منداڵانی کورد لە باکووری کوردستان.

لەو رۆژەوە کە کەمال ئەتاتورک بوو بە فەرمانڕەوای تورکیا، ئەمرۆشی لەگەڵدا بێت،کەمالییەکان و رژێمە یەک لە دوای یەکەکانی تورکیای داگیرکەری باکووری کوردستان، بە شێوەیەکی زۆر دڕندانە و نامرۆییانە، بە ئاگر و بە ئاسن پەلاماری کوردستانیان دا، مەرامی گڵاویان کوردقڕان بوو، لە چەندین شوێنی باکووری کوردستاندا، رەشەکوژی کوردیان کرد و، بە هەزاران رۆڵەی بێ تاوانی کوردیان بە ناڕەوا شەهید کرد، دەستیان لە منداڵ و لە ژن و لە پیریش نە پاراستووە، مەبەستیانسڕینەوەی ناسنامەی نەتەوەییمان بوو، هەموو رێگایەکیان لە کورد گرتبوو، هەموو دەرگایەکیان لەسەر داخستبوو، نووسین و خوێندنەوە و قسەکردنیان بە کوردی قەدەغەکردبوو، بەڵکو دانیان بە بوونی نەتەوەی کورددا نەدەنا .. ئەوان دەیانەویست جینۆسایدی کەلتوور و داب و نەریتی رەسەنی کوردیشمان بکەن، دەیانەویست زمانی شیرینی کوردیمان لە بەرچاوی منداڵانی کورد بخەن و،سۆز و خۆشەویستیو هابەستەبوونیان بۆ کورد و کوردستان کاڵ بکەنەوە، هەوڵی ئەوەیان دەدا، کە منداڵەکانمان لە گەلەکەمان هەڵبگەڕێننەوە، تەنانەت ئەوەشیان قەدەغەکردبوو، کە ناوی کوردی لە منداڵانی کورد بنێین، لە دایرەی لەدایکبوون و سەرژمێریدا ناوی کوردییان تۆمار نەدەکرد، بە زۆر و زۆرداری زمان و کەلتووری نەریتی تورکییان بەسەر گەلی کوردماندا سەپاندبوو، کە بە لای منداڵانی کوردمانەوە کەلتوورێکی نامۆیە .. هەر بەم تاوانانەشەوە نەوەستان .. تورکیا بۆ پشتگوێ خستنی باکووری کوردستان،سیاسەتێکی نامرۆییانەیان دەرهەق بە گەلی کوردمان پەیرەوی دەکرد، سیاسەتی برسی کردن و بێکاری و هەژاری و نەخوێندەواری و بێ خزمەتگوزاری و پەراوێزکردنی شار و شارۆچکە و گوندەکانی باکووری کوردستان .. کە تا ئەمڕۆش رەنگدانەوە و ژەنگی ئەم پەراوێزکردن و سیاسەتەناڕەوا و نایەکسانی نادادپەروەرییەی تورکیا،بە زەقی بە هەموو شار و شارۆچەکانی باکووری کوردستانەوە دیارن، کە دەستی خزمەتگوزاری وئاوەدانی و خۆشگوزەرانی وپێشکەوتنیان بۆ درێژ نەکردوون .. زۆریش بە زەحمەت لە گوندەکانی باکووری کوردستاندا قوتابخانەیان دەکردەوە .. بۆ ئەوەی منداڵانی کوردمان فێری خوێندن و نووسین نەبن و چاویان نەکرێتەوە .. تا ئەم زووانەش بە زۆرداری، لە کاتی ریزبوونی دەستپێکردنی خوێندنی رۆژانەدا،

دەبوایە منداڵانی کورد دەقی ئەم دروشمە رەگەزپەرستییەی تورکیایان، بە زمانی تورکی بوتایەتەوە:

(من تورکم.. دایکم تورکە.. باوکم تورکە.. داپیرەم تورکە.. باپیرەم تورکە.. بنیادەم تورکە .. کۆماری زۆر بژی.. بژی.. بژی.. بژی.. کۆماری زۆر بژی)..

ئەمەو هەر لە پۆلی یەکەمینی سەرەتاییەوە، دەبوایە منداڵانی کورد بە زمانی تورکی فێری ئەم رستەیە ببوونایە و،

سەرچاوە Serchawe

بەشی یەکەم

شانازییان بەوەوە بکردایە، کە تورکن و ڕۆژانە لە پۆلدا چەندین جار پێیان دووبارە دەکردنەوە: " شاد ئەوکەسەیە کە بڵێت من تورکم " مەبەستی کەمالیزم و شۆڤێنیزم و تورانیەت ئەوە بوو، کە منداڵانی کورد بە تورک بکەن و، هەستی کوردایەتی و سۆز و پەرۆش و خۆشەویستییان بۆ کوردستان، لە دڵی منداڵانی کورد کاڵبکەنەوە و، زمانی شیرینی کوردییان لەبەرچاو بخەن، لە کەلتوور و لە داب و نەریتی ڕەسەنی کوردیمانهەڵیان بگەڕێننەوە و،نکوڵی لە کورد و کوردستان بوونی خۆیان بکەن .. تورکیا چەندین مێردمنداڵ و لاوی کوردیان کوشت و لە سێدارەیان دان، تەنها لەبەر ئەوەی ئەو کە دروشمە ڕەگەزپەرستتەی سەرەوەیان نەدەوتەوە..بە سەدان لاوی کوردیشیان بە تۆمەتی هەڵبەستراوی (ناپاکی لە دەوڵەت)یا (تاوانی جوداخوازی) لە سێدارە دان، بە هەزاران لاو و منداڵ و هەرزەکاری کوردیان گرت و، لە زیندانییە سامناکەکانی تورکیادا، ڕۆژانە بە دڕندەترین شێوە، ئەشکەنجە و ئازاری جەستەیی و دەروونیان دەدان، تەنها لەبەر ئەوەی کە کوردن و، تامەزرۆی ئازادی و ئاشتی بوون .. تا ئەمڕۆش ئەمڕۆش، بەندیخانەکانی تورکیا پڕن لە منداڵ و مێردمنداڵی کورد، بەشێکی زۆریان تووشی نەخۆشی دەروونی و جەستەیی بوونە .. تورکیا تا ئێستا ڕێی بە تیمەکانی مافەکانی مرۆڤ نەداوە، کە سەردانی گرتووخانەکانیان بکەن، تا ئەو تیمانە ڕاستییەکان بۆ جیهان ئاشکرا بکەن.. تورکیا تۆقی لە منداڵانی کورد چووە، لەوەی کە گەورە ببن و ببنە کوردستان پەروەر و، ڕێی کوردایەتی بگرنەبەرە .. بۆ نموونە منداڵێکی کوردی تەمەن (١٢) ساڵانیان لەسەر ئەوە زیندانی کرد، تەنها لەبەر ئەوەی ئەو منداڵە کوردە، دوو پەنجەی دەستی ڕاستی لە شێوەی ژمارە (٧) دا بەرزکردبۆوە، وەکو تاوانبارێک سزای ئەم منداڵە دڵپاکەیان..؟!

بەڵام سەرەڕای ئەو هەموو تاوانانە، سەرەڕای هەڕەشەکانی تورکیا.. نەیان توانی چۆک بە گەلی کوردمان دادەن، نەیان توانی سوڕانەوەی ڕەورەوەی بۆ پێشەوەچوونی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد ڕابگرن، بەڵکوبە پێچەوانەی نیازگڵاوی ئەوانەوە، کورد سوورتر بوو لە خەبات و تێکۆشان و،لە خۆڕاگری و کۆڵنەدان،لە بەرگریکرن و بەرخودانی.. تا ئەو ڕۆژەی گەلی کوردمان دەگات بە مافە ڕەواکانی خۆی،وچان نادات و درێژە بە خەبات و شۆڕشی ڕزگاریخوازی دەدات .. بە دڵنیاییە هیچ گەلێک ڕەنجبیەوەر نابێت، ئەگەر تێ بکۆشن و قوربانی بدەن و، سووربن لەسەر هێنانەدی مافەکانیان .. ئەمڕۆبێت یا سبەی بەدەستی دەهێنێت .. گەشبینم و باوەڕم بە خۆمان هەیە، کە ئێمەی کورد ڕۆژ لە دوای ڕۆژ، زیاتر لە هێنانەدیی هیوا خواستەکانمان نزیک دەبینەوە .. سەرکەوتن بۆ کورد و کوردستان دەبێت .. ملکەچکردن و ڕسوابوونش بۆ داگیرکەرانی کوردستان دەبێت..

دەبێ تورکیا خۆی گێل نەکات و، ئەوە بزانێت کە کێشەی کورد، کێشەیەکی سیاسی و نەتەوەییە، کێشەی گەلی کوردی ماف زەوتکراو و،کێشەی داگیرکردنی نیشتمانەکەی کوردستانە .. تا دەست لە کوردستان هەڵنەگرن و، ئەو مافە زەوتکراوانە بۆ کورد نەگەڕێننەوە .. نە تورکیا و نە ئێران و نە سوریا و نە عێراق، ناتوانن بە ئارمی بژین .. بە چارەسەرکردنی ئەو

سەرچاوە
Serchawe

دووکێشەیە، هەموو کێشەکانی تریش چارەسەر دەبێت .. تورکیا گەیشتۆتە ئەو باوەڕەی کە هەرگیز ناتوانی لە رێی لەشکرتاری و بە کارهێنانیهیێزەوە، کۆڵ بەکورد بدات .. کێشەی کورد بە دیالۆک و، بە دانان بە مافەڕەواکانی، بە بەڕێوەبردنی کوردستان لە لایەن کوردە، بە رێزگرتن لە خواست و ئیرادە نزیکەی (٢٥) ملێۆن کورد لە باکووری کوردستاندا چارەسەر دەکرێت .. جواهیر لال نەهرۆ لە کتێبەکەیدا (چاوپێخشانێکبە مێژووی جیهاندا) ئامۆژگاری ئەتا تورکی کرد، کە گەلێکی وەکو گەلی کورد کە ئامادەی قوربانی دان بێت، ئەوە مەحاڵە بە زەبر و هێز لەناوببرێت .. گەلی کورد لە هەموو ڕوویەکەوە پیاوەتی و چاکەیەکیزۆری بەسەر گەلانی تورک و عەرەب و فارسەوە هەیە .. بەڵام زۆر بەداخەوە رژێمە رەگەزپەرست و دیکتاتۆرەکانی ئەم گەلانە، لە جیاتی پێزانین و سوپاسی گەلی کوردمان بکەن ..زۆر بە ناپیاوی و بە داگیرکردنی خاکی کوردستان و، بە چەوسانەوە، بە گرتن و بە کوشتن، بەبە تالآنی بردیسامانمان،بە راگواستنەوە، بە کاولکردنی کوردستان، بە کیمیاباران، بەئەنفال کردن، رەشەکوژی و کۆمەڵکوژی،بە ئاگر و ئاسن، بە هەموو شتێکی ناشیرین و ناڕەوا و قێزەوەن و نەشیاو .. پاداشتی پیاوەتی و چاکەکانمان دەدەنەوە .. ئەمەیە رەوشتی پێنەزان و سپڵەکان.

دێینە سەر مەبەستی نووسینەکەمان، کە چاوپێخشاندنێکە بە مێژووی ئەدەبی منداڵانی کوردمان لە باکووری کوردستاندا .. لە کۆن و لە ئەمڕۆدا، بە دەیان کەڵە شاعیر و نووسەر و چیرۆکنووس و رۆماننووس و رۆژنامەنووس و هونەرمەند و رۆشنبیری گەورە و بە ناوبانگ، بە دەیان کورد و کوردستان پەروەری ناودارمان، لە باکووری کوردستاندا هەڵکەوتوون، کە بەزمانی شیرینی کوردی بابەتەکانیان نووسیون، تەنها بەشێکی کەمیان نەبێت، کە بە زمانی تورکیدەنووسن، تەنانەت ئەم بەشەش بە هەستێکی کوردانەوەدەنووسن و، ناوەڕۆکی بابەتەکانیشیان دەربارەی کوردن .. هەندێ لەم شاعیر و نووسەرانەمان کۆچیان کردووە، بەڵام بەرهەمە نایابەکانیان نەمری و شانازی و رێزی پێ بەخشیون .. بەشێکی زۆریشیان لە ژیاندان و .. درێژە بە نووسین و بە داهێنانی ئەدەبی دەدەن،

ئەمانە ناوی بەشێکە لەو شاعیر و نووسەر و هونەرمەندانەی باکووری کوردستانی شیرینمان:

- فەقێ تەیران.
- ئەحمەدی خانی.
- مەلای جەزیری.
- مەلا مەحموودی بایەزیدی.
- مەلا ئەحمەد نامی.
- ئەمین عالی بەدرخان.

سەرچاوە
Serchawe

- جەلادەت بەدرخان.
- کامەران بەدرخان.
- رەوشەن بەدرخان.
- سەعید نەورەسی (بديع الزمان)،
- میقداد مەدحەت بەدرخان،
- قەدری جەمیل پاشا،
- ئوسمان سەبری،
- فورات چەلەبی،
- یەشار کەمال،
- سەبری بۆتانی،
- مەحموود باکسی،
- محەمەد ئوزون،
- محەمەد ئەمین بوزئەرسەلان،
- فورات جوری،
- سلێمان دەمیر،
- موسا عەنتەر،
- حوسین مەتی،
- یلْماز گۆنای،
- رەمەزان ئالان،
- رۆژن برناس،
- ئەسما ئوچاک،
- حامید ئامەدی

(یەکەمین خۆشنووسی جیهان)،یلْماز ئۆداباشی، ئەحمەد کایا، فلیت توتانی، ئەمینە ئێڤدال، ... ئەمانە و بە دەیان شاعیر و نووسەر و رۆشنبیر و هونەرمەند وناوداری ترمان لە باکووری کوردستاندا هەن).

هەر باسێک، کە دەربارەی رەوتی سیاسی و ئەدەبی و رۆشنبیری و رۆژنامەگەری و کوردایەتی و خەبات و تێکۆشان و شۆڕش لە پێناوی ئازادی و سەربەخۆیی کوردستاندا بکرێت .. پێویستە بە ئەوپەڕی شانازی و رێزەوە، باس لە رۆڵی گرنگ و،لە بەرخودانی (بنەماڵەی بەدرخانییەکان) بکرێت، لە راستیداهەموومان قەرزاری رۆڵی سیاسی و رۆشنبیری و تێکۆشانی رابەرانی تێکۆشەر و دڵسۆزی بەدرخانییەکانین .. ئەوان پێشڕەو و چراهەڵگریبزووتنەوەی رزگاریخوازی کورد بوون .. ئەوان

بناغەی رۆشنبیری و رۆژنامەگەری و راگەیاندنی کوردییان دانا، تا ئەمرۆش کارتێکردنی رۆڵی بەدرخانییەکان، لە بە بزووتنەوەی رۆشنبیری و رزگاریخوازی کورد دا دیارە .. ئەوەی ئەمڕۆمان شانازییان پێوە دەکەن و بە ئەوپەڕی رێزەوە رۆڵ و تێکۆشان و قوربانیدانی بنەماڵەی بەدرخانییەکان لە بەرچاو دەگرن و، هەردەم یادیان دەکەنەوە .. ئەوان شایانی زۆر لەوەش زیاترن.

– **میر بەدرخانی بۆتان:** (١٨٠٣ - ١٨٦٨)**یەکەمین دامەزرێنەری بنەماڵەی بەدرخانییەکانە** .. لەم بنەماڵە تێکۆشەری کوردمان، بە دەیان سەرکردە، شاعیر، نووسەر، رۆشنبیر، سیاسەتمەدار، رۆژنامەنووس، زمانەوانی، فەرهەنگساز، چالاکوانی ژنان، دیبلۆماسی، هونەرمەند، تێکۆشەر، شۆڕشگێڕ، مامۆستای بەرز و ئەکادیمی ناودار و پایە بەرزیان تیا هەڵکەوتوو، کە رۆڵێکی گرنگ و بەرچاویان لە هەموو بوارەکاندا هەبووە، خزمەتێکی زۆری دۆزی کوردیان کردووە..ئەگەر دڵسۆزی و بەتەنگەوەهاتنی بەدرخانییەکان نەبوایە، زمان و نووسین و کەلتووری کوردیمان بەرەو کاڵبوونەوە دەچوون .. بەدرخانییەکان رۆڵێکی گرنگیان لە پاراستنی زمانی کوردی و لە گەشەکردنی رۆشنبیری و راگەیاندنی کوردیدا هەبوو،

بۆ یەکەمین جار چەند گۆڤار و رۆژنامەیەکیان بە زمانی کوردی لە ئەستەمبوڵ و،لە دیمەشق دەردەکرد، لەوانە:

– **گۆڤاری کوردستان:** ١٩١٩ - ١٩٢٠).
– **رۆژنامەی رۆژا کورد:** (١٩٤٣ - ١٩٤٦).
– **رۆژنامەی ژین:** (١٩١٩).
- **گۆڤاری رووناهی:** (١٩٤٢ - ١٩٤٥).
– **گۆڤاری هاوار:** (١٩٣٢ - ١٩٤٣).
– **رۆژا نو:** (١٩٤٣ - ١٩٤٦).
– **رۆژنامەیستێر:** (١٩٤٣ - ١٩٤٥).

- گۆڤاری ئومێد ..(کۆمەڵەی رۆشنبیری کوردی) شیان، دامەزراند. بە دەستپێشخەری بەدرخانییەکان (کۆمەڵەی هیوا – لە ئەستەمبوڵ) دامەزرا، هەر لەسەر دەستی ئەمانیش بوو، بۆ یەکەمین جار، یەکەمین رۆژنامەی کوردی کە "رۆژنامەی کوردستان" بوو .. یەکەمین ژمارەی لە (٢٢ - ٤ - ١٨٩٨) لە شاری قاهیرەی پایتەختی میسردا لە لایەن رۆژنامەنووس میر (مەدحەت بەدرخان) ەوە دەرکرا.. رۆڵی بەدرخانەییەکان لە پێشخستنی بزووتنەوەی ئەدەبی و رۆشنبیری کوردیمانلەو سەردەمەدا،رۆڵێکی گرنگ و، پێویستییەکی پیرۆزی نەتەوەییمان بوو .. پێویستە لە لایەن کەسانێکی ئاکادیمی و شارەزاوە، بە وردی باس و لێکۆڵینەوە لە رۆڵی رۆشنبیری و راگەیاندن و زمانەوانی و پەرەپێدانی هەستی

سەرچاوە
Serchawe

کوردایەتی بەدرخانییەکان بکرێت و بنووسرێتەوە، ئەوەی تا ئەمڕۆ نووسراوە لە بارەی رۆڵی بەدرخانییەکانەوە، لە ئاستی گرنگی رۆڵ و قوربانیدانی بەدرخانییەکاندا نین .. دەبوایە تا ئیستا لە لایەن خوێندکارانی کوردمانەوە، چەند ماستەرنامە و دکتۆرانامە، لە بارەی رۆڵی بەدرخانەییەکان و، دەستپێشخەرییان لە سەرهەڵدان و، لە پێشخستنی رۆشنبیری و، رۆژنامەگەری کوردی و، لە بزووتنەوەی رزگاریخوازی کورد دا بیان نووسیبایە.

ئەمانە ناوی بەشێکن لەو تێکۆشەرە بەدرخانییانە، کە هەر یەکەیان لە بوارێک یا زیاتردا، رۆڵیان لە خەبات و، لە خزمەتەی گەلەکەماندا هەبووە، لە لاپەڕە زێڕینەکانی مێژووی پڕ لە شانازی و شکۆداری کورد و کوردستان دا ناویان تۆمارکراوان:

- ئەمین عالی بەدرخان،
- جودەت بەدرخان،
- کامەران بەدرخان،
- سورەیا بەدرخان،
- عەبدولڕەحمان بەدرخان،
- میقداد میدحەت بەدرخان،
- رەوشەن بەدرخان،
- عەبدولڕەزاق بەدرخان،
- یوسف کامیل بەدرخان،
- میقداد مەدحەت بەدرخان،
- لەیلا بەدرخان،
- عەلی بەدرخان،
- عەبدولوەهاب بەدرخان،
- حەمید بەدرخان، ... هتد)

تەنهاش بۆ بە بیرهێنانەوە ئاماژەمان بەو کورتە باسەکرد .. دێینە سەر ناوی ئەو شاعیر و چیرۆک نووسانەی، کە بابەتی شیعر و چیرۆکیان بۆ منداڵانی کوردمان نووسیوە و، بەردی بناغەی ئەدەبی منداڵانی کوردیانلە باکووری کوردستان داناوە.

- ئەحمەدی خانی: (١٦٥٠ - ١٧٠٧) کە خاوەنی شاکاری جیهانی، چیرۆکی(مەم و زین) ە، ناوی تەواوی (ئەحمەد ئەلیاس رۆستەم) ە، کەڵەشاعیر و دانا و بیرمەند و زمانزانێکی هەمیشە نەمری کوردە، خانی لە ساڵی (١٦٨٢) دا،

سەرچاوە
Serchawe

کتێبێکی بە ناوی (نوبارا بچووکان) واتا (نۆبەری بچووکان) کە لە زۆر سەرچاوەشدا، بە (نوبەهارا بچوکاڼ نەوبەهاری بچووکان) و بە (نوبهارا بچوکان) ناوی دەبەن، بەڵام نووسەری کوردمان (محەمەد ئەمین بوز ئەرسەلان) بە (نوبارا بچوکان) واتە (نۆبەرەی بچووکان) ناوی بردووە. هەریەکەش لە دکتۆر (کەماڵ فوئاد) و پرۆفیسۆر (عیزەدین مستەفا رەسول) یش، لەسەر ئەو رایەن کە (نوبارا)ە .. لە دەقی پێشەکییەکەی(نوبارا بچوکان) دا، کە ئەحمەدی خانی، خۆی (نوبارا بچوکان)ی نووسیوە .. مەبەست و واتاکەی ئاشکرا و روونە کە (نۆبەرەی بچووکان) ە، نەک (نوبهارا بچووکان).

(نوبارا بچوکان)ی ئەحمەدی خانی، بریتییە لە فەرهەنگەشیعرێکی فێرکردنی زمان، بۆ منداڵانی کورد، کە لە (٢١٦) دێڕە شیعر و، لە (١٣) پارچەدا پێکهاتوە، کە بریتییە لە (وشەی عەرەبی) و ماناکەی بە (وشەی کوردی)، لە نزیکەی (٩٠٠) وشەی عەرەبی و (٧٠٠) وشەی کوردی پێکهاتووە. خانی بۆیەش بە شیعر دایناوە، چونکە لەبەرکرنیان ئاسانتر و خۆشترە بۆ منداڵان، پێشەکی و کۆتاییەکەشی بە پەخشانی سەروادار داڕشتوون .. کتێبی (نوبارا بچوکان) یەکەمین فەرهەنگەشیعری عەرەبی و کوردییە بۆ منداڵان، رەنگە ئەحمەدی خانی لەو روانینەوە لە زمانی عەرەبی روانی بێت، کە زمانی قورئان و زمانی ئایینی ئیسلام بووە .. ئەحمەدی خانی شاعیرێکی نەتەوەی کوردە و، کورد و کوردستان پەروەرێکی ناسراو بوو، لەو سەردەمەدا، ئەو خوازیاری سەربەخۆیی کوردستان بووە، گەلی کوردی لە گەلانی تورک و عەرەب وفارس بە کەمتر نەزانیوە .. وەکو ئەوان دەبێ کوریش خاوەنی ماف و دەوڵەتی سەربەخۆی خۆی بێت .. هەر وەکو لە پێشەکی (نوبارا بچوکان) دا هاتووە، ئەحمەدی خانی ئەم کتێبەی بۆ ئەو منداڵە کوردانە داناوە، کە ئارەزووی فێربوونی زمانی عەرەبییان هەبوو، هەروەها بە خوێندنەوەی وشە کوردییە هاوماناکانی وشە عەرەبییەکان، زمانە کوردییەکەشیان بە هێزتر و دەوڵەمەنتر بووە، سامانی وشەکانیشییان زیاتر بووە، ئەم کتێبە پڕە لە ئامۆژگاری و لە رێنمایی بەسوود و لە رەوشت و لە ئاکاری جوان، بۆ ئاراستەکردنی باشیمنداڵانی کوردمان .. (نوبارابچوکان)بوو بە کتێبی خوێندنەوەیفەقێکان، لە مزگەوتەکان و لە قوتابخانە ئایینییەکانی کوردستاندا دەخوێندرا و بڵاودەبۆوە .. ئەحمەدی خانی خۆشی مەلا و مامۆستایەکی شارەزا و زانا و دانا بوو، لە مزگەوت و لە قوتابخانە ئایینییەکانی شاری (بایەزید) دا، وانەی کوری و عەرەبی بە فەقێکان و بە منداڵانی کورد دەوتەوە.

کتێبی (نوبارا بچوکان) بە دەستپێکردنی شیعری فێرکردنی نووسراوی ئەدەبی منداڵانی کورد دیاری کراوە .. بە یەکەمین کتێبی شیعری فێرکردن بۆ منداڵانی کورد دادەنرێت، (شیعری فێرکردن) یش بە بەشێک یا بڵێین بە لقێک لە لقەکانی شیعر بە گشتی و، شیعری منداڵان بە تایبەتی دادەنرێت .. بە بۆچوونی دکتۆرە (شوکریە رەسوڵ) یش، (نوبارا بچوکان): " کۆنترین شیعری فێرکردنە لەئەدەبی منداڵانی کورد دا".

سەرچاوە
Serchawe

کتێبی نۆبارا بچوکان، چەندین جار و لە چەندین شوێندا، دووبارە و چەند بارە، جار لە دوای جاریش باشتر و جوانتر چاپ کراوەتەوە .. ئەمانە ناوی هەندێ لەو شوێنانەن لەگەڵ ساڵی چاپکردنی کتێبی نوبارابچوکان: (ئەستەمبوڵ : ١٨٩٢)، (بەرلین : ١٩٠٣)، (دیمەشق : ١٩٤٥)، (بەغدا : ١٩٧٩) .. بۆ یەکەمین جاریش لە ساڵی (١٩٢٦) دا، لە باشووری کوردستاندا، لە چاپخانەی (ڕەواندوز) لە لایەن بەهەشتی (حوسێن حوزنی موکریانی) یەوە چاپ کرا، لە ساڵی (١٩٣٦) دا، لە لایەن شاعیر و فەیلەسوفی گەلەکەمان (پیرەمێرد) ی نەمرەوە، لە چاپخانەی (ژین)لە شاری (سلێمانی) دا چاپکرایەوە .. لە چەند شوێنی تریشدا چاپکراوەتەوە ..

ئێمە تەنها ئامژە بە سێ دێری پێشەکییەی نوبارا بچوکان دەدەین:

ژ پاش حەمد و صەلەواتانان
ئەم چەند کەلیمەتە ژ لوغاتان

ڤێک ئێخستن ئەحمەدی خانی
ناڤی نوبارا بچوکان لێ دانی

نە ژ بۆ صاحب (رواجان)
بەلکو بۆ بچوکێت کرمانجان.

ئەحمەدی خانی، هانی منداڵانی کورد دەداو داوایان لێ دەکات کە بخوێنن و هەوڵدەن، چونکە بەبێ کۆشش کردن و خۆماندوونەکردن، ناگەن بە مەرام و ناناسرێن و ناوبانگ دەرناکەن .. دەڵێت:

حەتتا تو دەور و دەرسان نەکەی تکرار و مصروف
د دنیایی تو نابی نە مەشهوور و نە مەعروف.

ئەگەر ئەم کتێبەی ئەحمەدی خانی (نوبارا بچوکان) بۆ منداڵان، بە سەرەتای سەرهەڵدانی ئەدەبی نووسراوی منداڵانی کوردمان لە کوردستاندا دابنێین، کەواتە ئێمەی کورد لە مێژووی ئەدەبی تازەی منداڵان لە جیهاندا، (ئەدەبی منداڵانی کورد) ئەوەندە لە (ئەدەبی منداڵانی وڵاتانی ئەوروپا) دوا نەکەوتووین، بەڵکو هاوسەردەمین لەگەڵ ئینگلتەرا، دانیمارک، بولگاریا، لەگەڵ میسریشدا، کە لەم وڵاتانەشدا، لە ساڵانی (١٨٠٠ تا ١٩٠٠) بە دواوە، ئەدەبی منداڵان،لێیاندا سەری

سەرچاوە
Serchawe

هەڵداوە.

ئەگەرچی نووسەری بە ناوبانگی فەرەنسی (چارلز پیرۆ: ١٦٢٨ - ١٧٠٣) لە ساڵی (١٦٧٩) دا، لەژێر ناوی (چیرۆکەکانی دایە قازم) دا، کتێبێکی بۆ منداڵان بڵاوکردەوە، کە بە یەکەمین کتێبی منداڵان دادەنرێت، ئەم کتێبە کۆمەڵە چیرۆکێکی خۆشی لە خۆگرتووە وەکو: (ساندرێلا، شۆخە نووستووەکە، ریش شین، پشیلەی چەکمەلەپێ، جنۆکە)، بەڵام چارلز پیرۆ، لە رووی نەهات کە بە ناوی راستی خۆیەوە بڵاوی بکاتەوە، لە ترسی ناوبانگ زڕان و، تانە و توانجی خەڵکی و، پایەنزم بوونەوەی ئەدەبی ـ کە تا ئەو کاتە، نووسین بۆ منداڵان پایە نزمی و شەرمەزاری و کات بە فیڕۆدان بووە ـ بۆیە بە ناوی (بیرودار مانکور) ی کوڕە بچووکەکەیەوە بڵاوی کردەوە ، ئەم کتێبە یەکەمین نۆبەری چاپکراوی چارلز پیرۆ بوو بۆ منداڵان، ئەم کتێبە نەک هەر لە فەرەنسادا بەڵکو لە زۆر لە وڵاتانی کەشدا، ناوبانگێکی زۆری دەرکرد و، پایەی ئەدەبی منداڵانی زۆر بەرزکردەوە، بۆیە چارلز پیرۆ دووەمین کتێبی بۆ منداڵان لە ژێر ناوی (مەتەڵ و چیرۆکەکانی رابردوو)ی بە ناوی تەواوی خۆیەوە بڵاوکردەوە . بەڵام شاعیری کوردستان (ئەحمەدی خانی) بە شانازییەوە کتێبەکەی (نوبارابچوکان)ی بە ناوی خۆیەوە بڵاوکردەوە، چونکە ئەحمەدی خانی، منداڵانی بە بەشێکی گرنگی گەلەکەی دەزانیێ، ئەو کتێبەی بە تایبەتی بۆ دانان .. هەریەکەش لە (شێخ مارفی نۆدێی: ١٧٥٢ - ١٨٣٧)، کە فەرهەنگەشیعری (ئەحمەدی) یبە زمانی (عەرەبی - کوردی) داناوە .. هەروەها نووسەری شەهیدیشمان مامۆستا (شاکیر فەتاح : ١٩١٤ - ١٩٨٨) فەرهەنگەشیعرێکی وشەی (ئینگلیزی ـ کوردی) بۆ منداڵان داناوە، هەردووکیان لە هاوشێوەی (نوبارا بچوکان)ی ئەحمەدی خانی دایان ناون.

– ئەمین عالی بەدرخان: (١٨٥١ - ١٩٢٦) **ناوی تەوای (محەممەد ئەمین عالی بەدرخان) ە، زیاتریش بە (ئەمین بەگ عالی بەدرخان) ناسراوە،** کوڕی (میر بەدرخان)ە، باوکی (سورەیا وجەلادەت و د. کامەران بەدرخان)ە. (مێجەر نۆئیل) کە دوستایەتی لەگەڵ ئەمین بەدرخان دا هەبووە، دەڵێت: "ئەمین عالی بەدرخان، لە پیاوە دیارەکانیماڵباتی بەدرخانەییەکانە و، پیاوێکی باڵابەرز و سوور و سپی بوو، دووربین بوو، کاریگەرییەکی زۆری لەسەر کوردەکان هەبوو، بە تایبەتیش کوردەکانی بۆتان" .. دکتۆرە (شوکریە رەسول) یش دەڵێت: "ئەمین عالی بەدرخان مامۆستای بیانی دەهێنایە ماڵەوە، تاوەکو منداڵەکانی فێری زمانی بێگانە بن و، لایەنی هزری و رۆشنبیرییانی فراوان دەکرد، چونکە خۆی زمانی بێگانەی دەزانی و حەزی لە کەلتوور و مێژوو و ئەدەبیات بوو، وەک دەڵێنجاروبار دەستی نووسینی لە شیعر داناندا هەبووە". ئەمین بەدرخان قوتابخانەی کردۆتەوە بۆ ئەوەی منداڵانی کورد فێری خوێندن ببن و، بە سۆز و هەستی نەتەوایەتی گۆش و پەروەردەیان بکەن .. هەر ئەمیش بوو کە (کۆمەڵەی هاوکاری و گەشەپێدانی کوردستان ـ جمعية تعاون و ترقي كوردستان) ی دامەزراند .. ئەمین عالی بەدرخان، شیعری بۆمنداڵان، نووسیوە، پارچە شیعرێکی هەیە بە ناوی **(دەلالیا زاروان: دەلالیا زارۆکان)واتا (نازی منداڵان)** کە لە حەوت کۆپلە پێک هاتووە، کەئەمین عالی بەدرخان، لە

بەشی یەکەم

ساڵی (١٩٠٦) دا لە (ئەسپارتە) ی یۆنـانی نووسیوێتەوە، چونکە بـاوکی لەسەر چـالاکی کـوردایەتی و کوردستان پەروەری دوورخرابۆوە بۆ یۆنان ..ئەم لاواندنەوە بە پیتی لاتینی نووسیوێتی .. بـۆ یەکەمین جار شیعری (دەلالیا زاروان) لە ژمارە (٦)ی (گۆڤـاری کوردسـتان) کە لە ڕۆژی (٢٢ - ٤ - ١٩١٩) دەرچـووە، بە نـاوی (زینـۆ) وە، بەڵام دەقـی هەمـان شیعر لە ژمـارە (٥)ی (گۆڤـاری هـــاوار) دا، کە لە ڕۆژی (٢٠ - ٧ - ١٩٣٢) دەرچـووە، هەر بە هەمـان ناونیشـان (دەلالیا زاروان) ئەمجارەیان بە نـاوی تەواوی (ئەمینعـالی بەدرخـان) ەوە بڵاوکـراوەتەوە، کەواتە (زینـۆ) نـاوێکی خوازراوی ئەمین عالی بەدرخان بووە، هەر لە ژمارە (٥)ی گۆڤاری هاواردا، پارچەپارچە شیعرێکی تـری ئەمین عـالی بەدرخان هەیە بە نـاوی (لۆریا بەدرخـان) واتە (لاوانەوەی بەدرخـان).. کە لە شێوەی لایەلایە و لاوانـدنەوەدایە .. دەشێ (ئەمـین عـالی بەدرخـان) ئەم پارچە شیعرەی، بۆ لاواندنـەوەی (کامەران بەدرخان)ی کوڕە بچووکی نووسیبێت.. (گۆڤـاری هـاوار) لە سـاڵی (١٩٣٢ - ١٩٤٣) لە شـاری (دیمەشق - سوریا) دەردەچـوو، خـاوەن و سەرنووسـەری هـاوار (جەلادەت بەدرخـان) بـوو .. (٥٧) ژمارەی لێ دەرچوو، ئەگەر (شیعری فێرکردن)ی لێ دەربکەیـن .. ئەم پـارچە شیعرەی(ئەمین عـالی بەدرخـان)، بە سـەرەتـای شیعری نووسراوی کوردی بۆ منداڵانی کورد دادەنرێت و .. بە سەرهەڵدانی بـزووتنەوەی ئەدەبـی منداڵانی کورد لە کوردستان دا دادەنرێـت .. دوابەدوای ئەم شیعرە، لە لایەن شـاعیران و نووسـەرانی تـری کـوردەوە، لە گۆڤـار و لە ڕۆژنامەکـانی ئەو سـەردەمە و، بە دواوە، چەنـدین شیعر و چیـرۆک بـۆ منـداڵان نووسـراون و بڵاوکـراونەتەوە .. بەڵکـو زۆربەی گۆڤـار و ڕۆژنامەکان، پانتاییەکی باشیان بۆ ئەدەبی منداڵان تەرخان کردبوو.

ئەمەش دوو کـۆپلەی یەکەم و دووەمـی ئەو حەوت کـۆپلە شـیعرەی (لۆریـا بەدرخـان)ە، لە دانـانی میـر (ئەمینعـالی بەدرخان)ە:

بنڤە خوشییا دل و دوو چـاڤان
دادێ ژ تە هەر روو نەگەهبان
وا زوو مـەزن ببی بـەدرخان
بنڤە کـەزیا من بنڤە لـۆ لـۆ

هشیار مەبە نهۆ نە قنجە
مەهدک ژ تەرا بـزانە گەنجە
بێخەو مەبە باشییا وێ رەنجە
بنڤە کـەزیا من بنڤە لـۆ لـۆ.

– میر جەلادەت بەدرخان: (١٨٩٣ - ١٩٥١) نووسەر و ڕۆژنامەنووس و زمانزان و دیبلۆماسی و شۆڕشگێڕ و کورد و

بەشی یەكەم

كوردستان پەروەرێكی ناسراوی گەلەكەمان بوو، بێجگە لە زمانی دایكی زمـانی كوردی، ئەم زمانانەشی بە باشی دەزانـی: تـوركی، ئینگلیـزی، عەرەبی، فارسی، فەرەنسی، رووسی، یۆنـانی .. سەرنووسـەر و بەڕیـوەبەری گۆڤـاری هـاوار بـوو كە لە سـاڵی (١٩٣٢ - ١٩٤٣) دەردەچـوو، تێكـڕا (٥٧) ژمـارەی لـێ دەرچـوو، بە پیتـی لاتینـی و ئـارامی كـوردی و عەرەبـی، بەشێوەزاری كرمانجی سەروو و خواروو و بە زمانی كوردی و عەرەبی دەردەكرا، گۆڤـاری هـاوار رۆڵێكی گەورەی رۆشـنبیری و ئەدەبی و سیاسی و نەتەوەیی هەبوو .. لە دوای گۆڤاری هاوار، میر جەلادەت عالی بەدرخان، سەرنووسەر و بەڕێوەبەری (گۆڤاری رووناهی: ١٩٤٢ - ١٩٤٥) بوو .. كە (٢٨) ژمارەی لێ دەرچوو .. هەر لە دیمەشق دەردەكرا.

گۆڤاری هاوار لە زۆربەی ژمارەكانیدا، پانتاییەكی باشی بۆ بابەتی منداڵان تەرخان كردبوو، چەندین بـابەتی هەمەجۆرەی بـۆ منـداڵان بڵاوكـردۆتەوە . لە هەمـوو ژمارەكـانی (گۆڤـاری هـاوار) دا، سـەرجەم (١٣) چیـرۆك و (١١) شیعری بـۆ منـداڵان بڵاوكردۆتەوە .. بە كورتی نـاوی ژمارەكـانی گۆڤـارەكە و نـاوی ئەو بابەتـانەی كە بـۆ منـداڵان (شیعر، چیـرۆك) لە(گۆڤـاری هاوار) دا، بڵاوكراونەتەوە..

لەگەڵ ناوی شاعیر و نووسەرەكانیاندا،كە ئەم ژمارانە و، ئەم شاعیر و نووسەرانەن:

- ژمـارە (١) لە (١٥ - ٥ - ١٩٣٢) دا دەچـووە، لە لاپەڕەی (٤)، (بوهـارا: بەهـارە) شیعرێكە بـۆ منـداڵان، لە نووسـینی (جەلادەت بەدرخان)ە.
- ژمـارە (٢) لە (١ - ٦ - ١٩٣٢) دا دەرچـووە، لە لاپەڕەی(٢)، (تـولا ولات: تـۆڵەی ولات)، شـیعرێكە بـۆ منـداڵان، لە نووسـینی (جەلادەت بەدرخـان) ە .. هەر لەم ژمـارەیەدا لە لاپەڕەی (٥) دا چیرۆكێكـی تـری بـۆ منـداڵان تێـدایە، بە ناونیشانی (دوو میرخاس: دوو پاڵەوان) لە نووسینی دكتۆر(كامەران بەدرخان: ١٨٩٥ - ١٩٧٨)ە.
- ژمـارە (٣) لە (١٥ - ٦ - ١٩٣٢) دا دەرچـووە، چیرۆكێكـی بـۆ منداڵان تێـدایە بە ناونیشـانی (شەڤـا وە خـۆش: شەوتان خۆش) لە نووسینی (كامەران بەدرخان)ە.
- ژمارە (٤) لە (٣ - ٧ - ١٩٣٢) دا، كۆمەڵێك وشەی كوردی تێدایە، بۆ منداڵان راڤە كراوە.
- ژمارە (٥) لە (٢٠ - ٧ - ١٩٣٢) دا دەرچووە، شیعری (دەلالیا زاروان: نازی منداڵان)، شیعرێكی (جەلادەت بەدرخـان) ە .. هەر لەم ژمـارەیەدا شیعرێكی تـر (لۆریـا بەدرخـان: لاوانـدنەوەی بەدرخـان) كە شیعرێكی (ئەمین عـالی بەدرخـان) ە بـڵاو كراوەتە.
- ژمـارە (٦) لە (٨ - ٨ - ١٩٣٢) دا دەرچـووە، چەنـد چیرۆكێكـی بـۆ منـداڵان بڵاوكـراوەتەوە، لەوانەش: (مـارو مـرۆڤ)، (كەڵەشێر و ڕێوی)، لە نووسینی (جەلادەت بەدرخـان) ە ، كە بە نـاوی (چیرۆكبێژ)ەوە بڵاوی كردۆتەوە .. شیعری (لوریا

بەشی یەکەم

بەدرخان) شیعرێکی شاعیری ناسراوی گەلەکەمان (قەدری جان: ١٩١١ - ١٩٧٢)ە، شیعرێکە بۆ منداڵان، ستایشی شیعرەکەی (ئەمین عالی بەدرخان)، (لوریا بەدرخان) دەکات.

- ژمارە (٩) لە (٣٠ - ٩ - ١٩٣٢) دا دەرچووە، چیرۆکێک بۆ منداڵان (میر و مار) لە نووسینی (جەلادەت بەدرخان) ە، کە لەژێر ناوی (کۆچەرێ بۆتان) دا بڵاوی کردۆتەوە.

- ژمارە (١٠) لە (٢٧ - ١١ - ١٠٣٢) دا دەچووە، چیرۆکێک بۆ منداڵان بە ناوی (میرو کوند: میر و کوندەپەپوو)، لە نووسینی (جەلادەت بەدرخان)ە، بڵاوکراوەتەوە.

- ژمارە (١٢) لە (٢٧ - ١٢ - ١٩٣٢) دا دەرچووە، چیرۆکێک بۆ منداڵان (کەو و کیتیک) لە نووسی (مستەفا ئەحمەد بۆتی) بڵاولراوەتەوە .. چیرۆکێکی تر (کەر و گورگ وریوی) ناوی خاوەنەکەی نەنووسراوە ، بە زۆری بەوە دەکات لە نووسینی جەلادەت بەدرخان بێت .. چیرۆکێکی تریش بە ناونیشانی (مانگ و ئەستێرە) لە نووسینی (کامەران بەدرخان)، بڵاوکراوەتەوە.

- ژمارە (١٥) لە (٢٣ - ١ - ١٩٣٣) دا دەرچووە، لە لاپەڕە (٤) دا، چیرۆکێک بۆ منداڵان بە ناونیشانی (کەروێشک و کیسەڵ) لە نووسینی (بەکری قوترەش)، بڵاوکراوەتەوە.

- ژمارە (١٨) لە (٢٣ - ١ - ١٩٣٣) دا دەرچووە، لە لاپەڕە (٤) دا، چیرۆکێک بۆ منداڵان بە ناونیشانی (شێر و گایەکی زەرد) لە نووسینی (مستەفا ئەحمەد بۆتی)، بڵاوکراوەتەوە.

- ژمارە (٢٤) لە (١ - ٤ - ١٩٣٤) دا دەرچووە، لە لاپەڕە (٨) دا، چیرۆکێک بۆ منداڵان بە ناونیشانی (چۆلەکە و فیل) لە نووسینی (مستەفا ئەحمەد بۆتی)، بکاوکراوەتە.

- ژمارە (٢٨) لە (١٥ - ٥ - ١٩٤١) دا دەرچووە، چیرۆکێک بۆ منداڵان بە ناویشانی (شوان و بەران) ، لە نووسینی (جەلادەت بەدرخان) بەڵام بە ناوی (چیای ئاگری) یەوە بڵاوی کردۆتەوە.

- ژمارە (٢٩) لە (١٠ - ٦ - ١٩٤١) دا دەرچووە، لە لاپەڕە (٨) دا، شیعرێکی بۆ منداڵان تێدایە، بە ناونیشانی (ڕێوییەکی پیر) لە نووسینی (ئوسمان سەبری)یە.

- ژمارە (٣١) لە (١ - ٨ - ١٩٤١) دا دەرچووە، لە لاپەڕە (٥) دا، شیعرێک بۆ منداڵان تێدایە بە ناونیشانی (کەڵەشێر و ڕێوی) لە نووسینی (ئوسمان سەبری)یە، بڵاوکراوەتەوە.

- ژمارە (٤٩) لە (١٥ - ٩ - ١٩٤٢) دا دەرچووە، سێ هۆنراوەی (ئوسمان سەبری) بۆ منداڵان تێدایە، ناونیشانیان: (دیبستان: قوتابخانە)، (بوهار)، (تەقدیرا مشکان: تەگبیری مشکان).

– ئوسمان سەبری: ١٩٠٥ - ١٩٩٤) لە دێی (نارنج)ی سەر بە شاری (مێردین) لە باکووری کوردستان لە دایک بووە .. ئوسمان سەبری شاعیر و نووسەرێکی شۆڕشگێڕ و ڕۆژنامەنووس و تێکۆشەرێکی دلێر و سیاسەتمەدارێکی قارەمانی

سەرچاوە Serchawe

کورد بوو، لە (شۆڕشی دیاربەکر - ١٩٢٥ - شێخسەعیدی پیران) بەشداری کرد، دوو جار لەسەر کوردایەتی و هەڵوێستی نیشتمانی بەند کرا، رژێمی تورکیا تەنگیان پێ هەڵچنی، ناچار خۆی و هەر شەش براکەی، لە ساڵی (١٩٢٨) دا، چوون بۆ سوریا و، لە شاری(دیمەشق) نیشتەجێ بوون .. هەر لەم دیمەشق کۆچی دوایی کرد .. شاعیر هاپۆ (ئوسمان سەبری) بێجگە لە دیوانی شیعرەکانی، چەن کتێبێکی کەشی چاپکرد .. یەکێک لە کتێبەکانی (ئەلفوبای) زمانی کوردییە، کە لە ساڵی (١٩٥٥) دا، چاپی کردووە..

ئەمەش شیعری (دبستان)ی هاپۆ (ئوسمان سەبری)یە، کە لە (گۆڤاری هاوار) دا، بڵاوکراوەتەوە:

دەستپێک ب ناڤی یەزدان
ئەڤە دچم دبستان
دڤێ ئیدی بخوێنم
بۆ راستیی ببینم
دا هەر تشتی بزانم
هەیا کوپێ بکانم
بەری ڤێ گەلێ من
نەزان ما بوون میر و ژن.

- ژمارە (٥١) لە (١٥ - ١٢ - ١٩٤٢) دا دەرچووە، لە لاپەڕەی (٢) دا، چیرۆکێکی بۆ منداڵان تێدایە، بە ناونیشانی (میر و نیچیرڤان: میر و راوچی) لە نووسینی (محەمەد ئەمین سلێمان) ە.

- ژمارە (٥٢) لە (٢٠ - ٢ - ١٩٤٣) دا دەرچووە، لە لاپەڕەی (١٠) شیعرێکی بۆ منداڵان تێدایە، بە ناونیشانی (رێوییەکی کەڕ) لە نووسینی (ئوسمان سەبری) یە.

دەشێ گۆڤار و رۆژنامە کوردییەکانی کەش لە باکووری و رۆژئاوای کوردستاند بابەتی شیعر و چیرۆکیان بۆ منداڵان بڵاوکردبێتەوە، بەڵام نەگەیشتوونەتە پایەی بابەتەکانی گۆڤاری هاوار.

– محەمەد ئەمین بوز ئەرسەلان: (١٩٣٤) شاعیر و نووسەرێکی بەتوانا و ناسراوی کوردمانە، بە تایبەتی لە بواری ئەدەبی منداڵاندا، کورد و کوردستان پەروەرێکی ناسراوە .. لە ساڵی (١٩٧٩) وە لە شاری (ئوستوکهۆڵم)ی پایتەختی (سوید)

سەرچاوە
Serchawe

دەژی .. تا ئێستا زیاتر لە (٣٠) کتێبی شیعر و چیرۆکی بە پیتی لاتینی کوردی بە شێوەی کرمانجی ژووروو بۆ منداڵانی کورد نووسیوە و چاپی کردوون، محەمەد ئەمین بوز ئەرسەلان بە هەردوو زمانی کوردی و تورکی دەنووسێت، بەڵام بابەتەکانی دەربارەی کوردن (نووسەر: ساڵی پار کە لە سوید بوو، بە مەبەستی زانیاری زیاتر هەوڵمدا پەیوەندی لەگەڵ بکەم، بەڵام ئەو بە سەردانی گەڕابۆوە بۆ باکووری کوردستان، وادیارە ژمارەی تەلەفۆنەکەشی گۆڕیوە).. (میر زۆرۆ) کە بریتییە لە کۆمەڵە چیرۆکێکی فۆلکلۆری کوردی بۆ منداڵان، یەکێکە لە بەرهەمە شیرینەکانی محەمەد ئەمین بوز ئەرسەلان بۆ منداڵان، ژمارەی چیرۆکەکانی ئەم کۆمەڵەیە (١١) چیرۆکن، (میر زۆرۆ) یەکێکە لە چیرۆکەکانی ئەو یانزە چیرۆکە، محەمەد ئەمین بوز ئەرسەلان، لە زمانی کوردەوە لە باکووری کوردستاندا وەری گرتوون .. بە زمانێکی ساکار و شیرینی ئەدەبی بۆ منداڵان، بە شێوەیەکی ساکار دووبارە دایڕشتوون و، لە ساڵی (١٩٨١)دا، لە سوید چاپی کردووە .. هاوشێوەی گێڕانەوەی زۆربەی چیرۆکە و مەتەڵ و ئەفسانە کوردییەکانمان بە پەرگرافی: (هەبوو نەبوو جارەک ژ جاران رەهمە ل دێ و باڤێن گوهداران) سەرەتای چیرۆکەکانی دەست پێ کردوون.. نووسەر کاک (سەگڤانیوسفی) دووبارە ئەو کۆمەڵە چیرۆکەی (محەمەد ئەمین بوز ئەرسەلان)، (میر زۆرۆ)ی بە ـ پیتی کوردیباشووری کوردستان - نووسیوەتەوە و لە ساڵی (١٩٨٧) لە بەغدا چاپی کردووە .. محەمەد ئەمین بوز ئەرسەلان نووسەرێکە، لە هەموو بورەکانی ئەدەب دا دەنووسێ و، شارەزاییەکی باشیشی لە زمانی کوردی دا هەیە .. زمانی سویدیش باشی دەزانێت .. دەژی و بەردەوامە لە نووسیندا.

– سەبری بۆتانی : ١٩٢٧ - ١٩٩٨) شاعیر و نووسەر و ڕۆژنامەنووس و تێکۆشەرێکی ناسراوی کوردە، لە دێی (شوش)ی سەر بە شاری (وان) لە باکووری کوردستاندا لە دایک بووە، هەر لە منداڵییەوە، هەستی کوردایەتی و سۆز و خۆشەویستیی بۆ کوردستان لە دڵیدا دەبزوێ.. هێشتا مێردمنداڵێک بوو، ڕژێمی تورکیا تەنگیان پێهەڵچنی، ناچار دێت بۆ باشووری کوردستان و، لە شاری (زاخۆ) دا نیشتەجێ دەبێت .. لەسەر شیعرە نیشتمانییەکانی ڕژێمی عێراقی دەیگرن و، لە شاری (موسڵ) بەندی دەکەن.. سەبری بۆتانی لە شۆڕشی مەزنی ئەیلوولی ساڵی (١٩٦١) دا، لە باشووری کوردستان بەشداری کرد. سەبری بۆتانی روو لە هەندەران دەکات، لە ساڵی (١٩٩١) دا، دەبێتە پەنابەر لە وڵاتی (نەرویج) و، لە شاری (ئۆسلۆ)ی پایتەختەکەیدا نیشتەجێ دەبێت.. تا لە ڕۆژی (٢٥ - ١٠ - ١٩٩٨) هەر لەم شارەدا ئەم شاعیرە کورد و کوردستان پەروەرەمان کۆچی دوایی دەکات .. سەبری بۆتانی بێجگە لە کوردی، زمانی عەرەبی و تورکی و نەرویجیشی دەزانی. وەکو نووسەر و ڕۆژنامەنووس و وەرگێڕێک بە زمانی عەرەبی و کوردی لە ڕۆژنامەی (التآخی) و لە ڕۆژنامەی (برایەتی) دا کاری کردووە .. لە بەرهەمە چاپکراوەکانی بە زمانی کوردی: (شینو شادی)، (دڵستان)، (دەنگی مەتین)، ڕۆمانێک و کۆمەڵە چیرۆکێکی بۆ بەجێهێشتووین کە تا ئێستا چاپ نەکراون .. سەبری بۆتانی (کۆمەڵێک شیعری ناسک و ساکار و شیرینی بۆ منداڵان) نووسیوە، کە زۆربەیان کراون بە گۆرانی،

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

شیعری (خاڵخاڵۆک) یەکێکە لە شیعرەکانی بۆ منداڵان:

شیرینێ خالخالۆکێ
رەنگینێ دەلالۆکێ
خالخالۆکێ بلەزینە
دەشت و چیا بهەژینە
ها بگرە ڤێ پسیارێ
ئەڤینا دلێ یارێ
هەرە مالا خالێ من
گازی کە هەڤالێ من
ژ مالێ بێتن دەرێ
خاترێ دلێ دلبەرێ
بێتن هان و هاوارێ
سەر کانیکا قەسارێ.

– فورات جوری: (١٩٥٩) شاعیر و نووسەرێکی ناسراوی کوردە.. لە باکوری کوردستان لەدایک بووە.. نیشتەجێی وڵاتی سویدە، (١٩)کتێبی هەمەجۆرەی چاپکراوی هەیە.. فورات جوری لە ساڵی (١٩٨٣)دا، لە ژێر ناوی (دایک) دا، کۆمەڵە شیعرێکی بۆ منداڵان چاپ کردووە.

باسی ئەدەبی منداڵانی کورد لە باکووری کوردستان، بە چاوپێخشاندن و بە کورتە باسێکی سەرپێی وادا، مافی خۆی نادرێتی و زۆر لەمە زیاتر هەڵدەگرێت .. پێویستی بە ئاوڕدانەوەیەکی زیاتر هەیە.

هیوادارم بەشێک لەو کتێبانەی کە بۆ منداڵانی کورد لە باشووری کوردستان دا، نووسراون و چاپ کراون .. دووبارە بە پیتی لاتینی کوردی و بە شێوەزاری کرمانجی ژووروو بنووسرێنەوە و چاپیان بکەنەوە، بۆ ئەوەی منداڵانی کوردمان لە باکووری کوردستانیشدا چێژ و سوودیان لێ وەربگرن. ئاواتەخوازی ئەوەشین، کە بە زوترین کات (گۆڤارێک بۆ منداڵانی کورد لە باکووری کوردستان) دا، بە زمانی شیرینی کوردیمان و بە پیتی لاتینی کوردی دەربکرێت.

٢١ی سێپتەمبەری ٢٠١٤

ئەدەبی منداڵانی كورد لە ڕۆژئاوای كوردستان.

ژیان و گوزەرانی گەلی كوردمان، لە ڕۆژئاوای كوردستاندا، لە سایەی داگیركەری شۆڤێنی عەرەبی لە سوریادا، ئەمڕۆشی لەگەڵدابێت، لە ژیان و گوزەرانی كورد لە باكوور و لە ڕۆژهەڵاتی كوردستان زۆر خراپترە .. ڕژێمە یەک لە دوای یەكەكانی سوریا، لە ئاستی گەلی كوردماندا،هەر هەموویان یەک لە یەكتری شۆڤێنیتر و ستەمكارتر و دیكتاتۆریتر بوونە، تا ئەمڕۆش حكومەتی سوریا،بە فەرمی دانی بەناسنامەی نەتەوەیی كوردا نەناوە، زۆربەیان ناسنامەی باری كەسییان نییە و، لە سادەترین مافی هاوڵاتی بوون بێ بەشكراون .. تا ئەمڕۆش شۆڤێنی عەرەبی و (چەتەدرندە و خوێنڕێژە بەكرێگیراوەكانی داعش)ی بێڕەوشت و، (بەرەی نوسرەی هاوشێوە و هاونیاز و هاوكردەوە گڵاویان، بە هاوپشتی و هاوكاری ئاشكراو و تەواوی ڕژێمی توركیای ڕەگەزپەرست، كە تا ناقرگەیان ناحەزی سەرسەختی گەلی كوردە، لە لایەكەوە، لەلایەكی تریشەوەرژێمی بەعسی دەسەڵاتداری سوریا و، دەستێكی ناوچەیی شۆڤێنیعەرەبی،كە هەر هەموویان هاوكارنلە پیلان گیران لە دژی گەلی كوردمان و هێنانەدی خواستەكانمان، بە پێی پیلانێكی گڵاوی نەخشەداڕێژراو، بە شێوەیەكی زۆر دڕندانە و نامەردانە و دوور لە بەزەیی و،لە ویژدان و، لە هەموو سۆزێكی مرۆیی، گەلەكۆمەیان لە كورد كردووە، بە چەكی قورس و بە چەكی كیمیای پەلاماری گەلی كوردمانیان لە ڕۆژئاوا و لە باشووری كوردستان داوە، هەر لەبەر ئەوەی، كە كوردین و گەلێكی ئازادی و ئاشتیخوازین.. پەلاماردانی دڕندانەی شاری كۆبانی قارەمان و پاڵەوان (هێمای بەرگری و بەرخودان).. بەشێكە لە جێبەجێكردنی پیلانەگڵاوەكانیان بۆ ڕەشەكوژی و جینۆسایدكردنی كورد .. بە هەزاران خێزانی كوردمان، لەبەر دڕندەیی و بێویژدانی ئەم چەتە بێڕەوشتانە، لە شەنگال و زەمار و كۆبانی و موسڵ و جەلولا و، چەند شوێنێكی تر، ماڵ و سامانی خۆیانیان بەجێشتوون و،دەربەدەر و ئاوارە بوونە.. لە باردۆخێكی زۆر سەخت و ناهەمواردا دەژین.. منداڵەكانیان لە خوێندن دابڕاون و، لە بارێكی سایكۆلۆژیای زۆر خراپ دان.. ئەم دڕندە شۆڤێنییانە، ئەم شەمشەكوێرە تاریكپەرستانە، تەنانەت دەست لە منداڵی ناو لانكیشمان ناپارێزن .. خۆیان بە خوای سەر زەوی دەزانن و، سەر و ماڵ و موڵك و ئافرەتی كوردیان حەڵاڵ كردووە.. ئەم چوار دەوڵەتە داگیركەرەی كوردستان، (توركیا، ئێران، عێراق، سوریا) هەرچواریان ڕەگەزپەرست و دڕندەن، بە ئەوپەڕی دڕندەیی و بێویژدانی و بێبەزەییانەوە، هێرشیان كردۆتە سەر كورد.. تا ئێستا لە چەندین ناوچەی كوردستاندا، چەندین جار دڵڕەقانە ڕەشەكوژی و كۆمەڵكوژیان لە كورد كردووە و.. سەروەت و سامانی كوردیان بە تاڵان بردوون، تەڕ و وشكیان سوتاندووین،هەرگیز دەستیان لە كوشتنی ئاژەڵ و، سوتاندنی دار و دەوەن و، پیسكردنی ژینگەی كوردستانیش نەپاراستووە.. ئەوان دژی هەموو شتێكی كوردن.. لە كاتێكدا كە گەلی كوردمانلە كۆن و لە ئەمڕۆشدا، لە هەموو بوارەكاندا چاكە و پیاوەتییەكی زۆری بەسەر ئەم نەتەوانەوە هەیە،بەڵام بە داخەوە هەر هەموویان سپڵە و پێنەزان دەرچوون ..لە

بەشی یەکەم

جیـاتی ئەوەی پاداشـتی چاکەکـانو پیاوەتیمـان بـدەنەوە، خـراپە و ناپیـاوی و نـامەردییەکی زۆریـان لەگەڵـدا کـردووین و دەیکەن.. ئەمەیە سیفەت و رەوشت و نـامەردی نـامەردان وداگیرکەرانـی دڕنـدە و سپڵە.. ئەوەی ئەم داگیـرکەرە رەگەزپەرست وخوێنرێژانە، بەسەر ئێمەی کوردیان هێناون، بەسەر هیچ نەتەوەیەکی تر، لە هیچ شوێنێکی جیهـان نەهـاتووە.. هەر چـوار داگیرکەرەکەی کوردستان، بەهەموو شێوەیەک هاوکار و هاوڕان، سیاسەتـی کـوردڤڕان و سـڕینەوەی ناسنامەی نەتەوەیی کورد و، گۆڕینی دیموگرافیای کوردستان،خاڵێکی هاوبەش و، نیازی سەرەکی گڵاوی هەموویـانە.. هەرچواریـان لە دژایەتـی کردنی کوردا، هـاوڕا و هـاونیـاز و هـاوپیلان گڵاون، کە دێنە دژایەتـی کردنی کـورد، هەمـوو ناکۆکییەکـانی نێوانیـان بەلاوە دەنێن و،موو بە نێوانیانەوە ناچێت.. پێکەوە گەلەکۆمە لە کورد دەکەن..بەڵکو ئامادەن دەست بخەنە ناو دەستی شەیتانیشەوە لە دژی کوردمان.

ڕۆژئـاوای کوردسـتان خـاکی عەرەب نییە، هەزاران هەزار ساڵە کـورد لەوێـدا دەژی و، شـوێنەوار و ئاسـەوار و بەڵـگە مێژووییەکان، بەڵگەن و گەواهی ئەم راستییەن، بەڵام داگیرکەرانی کوردستان، هەردەم هەوڵی ئەوەیان داوە و دەدەن، کە راستییەکان چەواشـەبکەن و، نکـوڵی لە میـژووی کـورد بکەن و، بەڵام "بەری تیشـکی خـۆر بە بێژنـگ ناگیرێـت"و، مەحاڵیشـە کە بتوانن پەردەپۆشی راسـتییە مێژووییەکـان بکەن و هێڵـی راست و چەپ بەسـەر میـژووی گەلـی کـوردا بهێنن.. بە قسەی مێژوونووسـان و نەتەوەناسـان، گەلـی کـورد ئەگەر دێرینتـرین گەلـی جیهـان نەبێـت، بێگومـان یەکێکە لە گەلە هەرە دێرینەکـانی جیهـان، ئەم قسەیەشـمان دوورە لە دەمـارگیرییەوە، بەڵکـو بە پێـی چەنـدین کەرەسـتە و بەڵـگەی جێمـاو و شوێنەواری دێـرین، کە گەواهـی هاشـاهەڵنەگری ئەم راسـتییانەن، ئەگەر ئەو کەسـانەی دەیانەوێـت بە ویـژدان و، دوور لە دەمـارگیری و چەواشـەکردن، مێـژووی کـورد و کوردسـتان بخـوێننەوە.. ئەو راسـتییەیان بـۆ روون دەبێـتەوە کە،کـوردیەکەمین نەتەوەیە، کە بەردی بنـاغەی یەکەمین شارسـتانی دانـاوە و کوردسـتانیش یەکەمین لانکـی کـۆنترین و رەسەنترین شارستانی و ئاوەدانی بووە لە هەموو جیهاندا، تـا ئەمڕۆش لە گەلێ شوێنی کوردستاندا، بەڵگەی ئەم راستییانە مـاونەتەوە و گەواهـی سەرکەشـی دەست بەسینگەون.. ئەگەرچـی داگیرکەرانـی کوردسـتان بەشـێکی زۆری بەڵـگە و کەرەسـتە دێـرینە بە جێماوەکـانی کوردسـتانیانیان، بە تـاڵ بـردوون،کە ئێسـتا لە مۆزەخانەکـانی وڵاتـانی داگیـرکەر و، لە چەنـد مۆزەخانەیەکی جیهانی دانراون و،کردوویانە بە موڵکی خۆیان.. ئەمە و زۆر شوێنەواری دێرینی کوردستانیشیان بە ئەنقەست وێران کرد.. بۆ ونکردنی بەڵگەکانی شارستانی و مێژووییەکانی کورد و کوردستان.

ژمارەی کورد لە رۆژئاوای کوردستاندا، نزیکەی چوار ملیۆن و نیو بۆ پێنج ملیۆن کوردن.. گرنگترین هەرێمەکانیان ئەم هەرێمانەن: جەزیرە (بۆتان)، عەفرین، چیای کوردان (جبل الکورد)، حەسەکە، حەلەب و... چەند شوێنێکی تر.. گرنگترین شارەکانی رۆژئاوای کوردستانیشاری (قامیشلو، سەری کانی، عامودا، کۆبانی، حەسەکە، دەرباسییە، عەفرین، دێرکا هەمکۆ، گێری سپی،ئەزاز،... چەند شار و شاروچکەی تر).

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

دەوڵەتی میتانی کوردی کە پایتەختەکەی (واشۆکانی) بوو، دەکەوێتە سەر رووباری فیشخابوور، لە سەدەی شانزەمین دا، لە دەوروبەری ساڵی (١٥٠٠ - ١٢٥٠) ی پێش زایینی، لە رۆژئاوای کوردستان دروست بوو، فەرمانڕەوایی بەشی هەرەزۆری خاکی کوردستانی دەکرد.. ئەم بەڵگانەش وەڵامێکە بۆ ئەو شۆڤێنییە عەرەبانەی کە دەڵێن، بوونی کورد لەم ناوچانەدا تازەیە و، بۆ سەردەمێکی کورت دەگەڕێتەوە.. قەڵا دێرینەکەی کوردان (قلعة الأكراد) کە دەکەوێتە ناوەندی شاری (حەلەب) ەوە، تا ئەمڕۆش بە سەرکەشی ماوەتەوە، یەکێکی ترە لە بەڵگەکانی بوون و، دەسەڵاتی کورد لە دێرِ زەمانەوە لێرەدا، هەروەها گۆڕەکەی پاڵەوانی کوردمان (سەلاحەدینی ئەیوبی) کە لە مزگەوتی ئەمەوی، لە شاری (دیمەشق) دایە، بەڵگەیەکی تری هاشاهەڵنەگرە، بۆ بوونی کورد و، بۆ دەم داخستنی شۆڤێنییەکان.

لە هەموو بوارەکاندا، چەندین سەرکردەی قارەمان و، کەسایەتی ناودار و تێکۆشەر و شۆڕشگێڕی سەرسەخت و شاعیر و نووسەر و رۆشنبیری ناسراو و زانا و دانای مەزن وسیاسەتمەداری ناودار و، هونەرمەندی لێهاتووی کوردیان لێ هەڵکەوتوون، کە خزمەتێکی گرنگ و بەرچاویان، لە داکۆکیکردن و لە خزمەتکردنی سوریادا هەبووە .. لە کاتی داگیرکردنی سوریا لە لایەن (فەرەنسا) وە .. گەلی کوردمان لە رۆژئاوای کوردستاندا، چەکیان هەڵگرت و، قارەمانانە بەرگریان لە سوریا کرد و، بۆیە فرۆکە جەنگییەکانی فەرەنسا لە ساڵی (١٩٣٧)دا، شاری (عامودا) ی رۆژئاوای کوردستانیان بۆردومان کرد.. سەرسەختانە بەرگریان کرد و، چەندین شەهیدیانلە پێناوی رزگاری و ئازادی سوریادا داوە، تا ئەمڕۆش ناو و داستانی قارەمانی کوردمان (ئیبراهیم هەنانۆ) لەسەر زاری هەموو سورییەکە.. کە سەرکردە و شۆڕشگێڕێکی جوامێر و دلێر و نەبەرد و قارەمانیکورد بوو، لە دژی فەرەنسای داگیرکەری رۆژئاوای کوردستان و سوریادا، قارەمانانە بەرگری دەکرد.. نا (ئیبراهیم هەنانۆ) بوو بە سونبلی بەرگری و قارەمانی، سورییەکان زۆر بە شانازی و رێزەوە ناوی دەبەن.. ئازایەتی و بەرگریی کەم وینەی، ئەم پاڵەوانە کوردەمان، بوو بە هەوێنی بەرگری و راپەین بۆ گەلی کورد و بۆ سورییەکان.

ئێمە لێرەدا کەمێک لە سەرناوی بابەتەکەمان لادەدەین و، زۆر بە کورتی ئاماژە بە چوار تاوانی رژێمە شۆڤێنییە یەک لە دوای یەکەکانی سوریای داگیرکەری رۆژئاوای کوردستان دەدەین، کە مشتێکن لە چەندین خەرواری تاوان و ستەمکاری و ناهەقیلە دژی گەلی کوردی بێ تاوانمان:

یەکەم: **تاوانی (ترازیدیای سووتاندنی منداڵانی کوردمان لە شاری – عامودا)ی جەرگسوتاو، لە رۆژئاوای کوردستاندا،** ئەم تاوانە بە بیری نەوەی ئەمرۆمان دێنینەوە.. تا بزانن هیچ داگیرکەرێک لە جیهاندا هەیە، رق وقینی خۆی بە منداڵانی دڵپاک و بێ تاوان، بە پەپوولە و خونچە دەربکات؟! لە رۆژی یەک شەممەی رێکەوتی (١٣ - ١١ - ١٩٦٠) لە (شاری عامودا: کە شارێکی خنجیلانەی رۆژئاوای کوردستانە،بەرانبەر بە شاری (قامیشلو) وە و، تەنها (٢٨) کیلۆمەتر لێوەی

سەرچاوە
Serchawe

دووره).. لەو ڕۆژەدا بۆ پشتگیرن و، کۆکردنەوەی پارە بۆ (شۆڕشی جەزائیر)، لە سینەما بچووکەکەی عامودا (سینەما شەهرەزاد) فیلمێک دەربارەی شۆڕشەکەی جەزائیر نمایش دەکرا، کە داهاتەکەی بۆ شۆڕشەکەی جەزائیر بوو.. سینەمای شەهرەزاد، بە ئاسن و بە دار و حەسیر سەری گیرابوو.. جێگای (٢٥٠) کەسی دەگرت.. بەڵام لەو ئێوارەیەدا (٥٠٠) منداڵیان تێ ئاخنی بوو، کە لە سەدا (٩٥) یان کورد بوون و، لە سەدا (٥) یان ئاشووری بوون، هەموو منداڵەکان قوتابیانی قوتابخانەی سەرەتایی بوون.. ئەو ئێوارەیە لە جیاتی فیلمەکەی شۆڕشی جەزائیر، فیلمێکتریان بە ناونیشانی (تاوانێک لە نیوەشەودا)نمایش کرد، کە (مەحموود ملیجی) ڕۆڵی پاڵەوانێتی دەبینی.. لە پڕێکدا ئاگر لە سینەماکە بەربوو، لەگەڵ ئاگرکەوتنەکەشدا، ئەنجامدەرانی پیلانەکە،دەرگای سینەماکەیانداخست، بە پێی کۆمەڵێک بەڵگە، ئەم تاوانە لە لایەن دایرەی ئەمنی سوریاوە داڕێژرابوو، هەر خۆشیان جێبەجێیان کرد، لەم تاوانەدا زیاتر لە (٢٨٥) منداڵی کوردمان، دووسەد و هەشتا وپێنج پەپوولەمان، لە چەند خوولەکێکدا، سووتان و خنکان و،بوون بە خەڵووز، ناناسرانەوە.. زیاتریش لە (١٠٠)منداڵی ترمان چەستەیان هەڵقرچان و بریندار بوون و شێواون، لەم دۆزەخەدا، کە ئەو ژمارەیەی منداڵانی کوردمانتێیدا شەهید بوون.. شیوەنی خستە هەموو ماڵێکی عاموداوە، دڵی هەموو دایک و باوکانی هەڵقرچان، خەڵکی شاری عامودا، جگە لەوەی کە کوردن، زۆربەشیان، خزم و کەسوکاری یەکترین، بۆیە ئەم تاوانە تراژیدیایە، بوو بە کارەساتی شارێک و، شیوەن و ماتەمینی و ڕەشپۆشی هەموو ماڵەکانیعامودای گرتەوە، تاوانی ((سینەمای شەهرەزاد) تاوانێکی کۆمەڵکوژییە، برینێکی هەمیشە بەسۆیە و، هەرگیز سارێژ نابێت.. لە هەمان کاتیشدا، پەڵەیەکی قێزەوەنی زەقە بە تەوێڵی ڕژێمی شۆڤێنی عەرەبی لە سوریادا.. تێکڕای خەڵکی عامودا لە ڕۆژی دوای ئەوڕۆژەدا، واتا لە (١٤ - ١١ - ١٩٦٠)دا، خۆپیشاندانێکی ناڕەزایی تووڕەیی زۆر گەورەییان سازکرد و، ڕژێمی سوریایانپڕۆتستۆ و تاوانبارکرد، بە ئەنجامدانی ئەو پیلانە گڵاوەیان دەرهەق بە منداڵانی پاک و بێ تاوانی کورد.. بۆ یەکەمین جاریش لەو خۆپیشاندانەدا، خۆپیشاندەرانی شاری عامودا، ئاڵای کوردستانیان بەرزکردەوە و بە هەموو شارەکەدا گێڕایان و، هاواریشیان دەکرد، بژی کورد.. بژی کوردستان.. عامودا شکۆمەندی و شانازی ئەوەی پێ بەخشێنرا، کە یەکەمین شاری ڕۆژئاوای کوردستانە، کە بۆ یەکەمین جار (ئاڵای کوردستان) ی لێ هەڵکرا. ئەگەر ئەو منداڵە چاوگەشانەی کوردمان بمانایە.. دەشیاچەندین کەسایەتی ناودار و تێکۆشەریان لێ هەڵبکەوتایە.. (دکتۆر جەمشید عەبدولکەریم) و (دکتۆر زنارشێخموس)دووانن لەو منداڵانەی کە لەو دۆزەخە ڕزگاریان بوو.. شاری عامودا نەوەیەکی پێشکەش بە شۆڕشی جەزائیر کرد.. بەڵام بەداخەوە کە جەزائیر پێی نەزانی و سپڵە و بێ ئەمەک دەرچوون، جەزائیر ڕۆڵێکی گڵاوی هەبوو لە (ڕێکەوتنامەی جەزائیری: ١٩٧٠)ی نێوان (سەدامی گۆڕبەگۆڕو شای ئێرانیرسوابوودا) ئەو ڕێکەوتنامەیە، باشتر وایە بڵێین ئەو پیلانە، پیلانێکی دوو قۆڵی گڵاوبوو، لە دژی گەلی کوردمان و، پیلانێک بوو، بۆ لە ناوبردنی(شۆڕشی ئەیلول)ی ساڵی(١٩٦١) لە باشووری کوردستاندا.. لە ئێستادا شوێنی(سینەماشەهرەزاد) کراوە بە پارکێک و، پەیکەرێکی لێ دانراوە، کە بریتییە لە کۆمەڵە منداڵێکی کورد لە قوربانیانی ئەو تاوانە، کە ئاڵای جەزائیریان هەڵگرتووە.. کە گوزارشتە لەوەی کە بوونە قوربانی شۆڕشەکەی جەزائیر.

سەرچاوە
Serchawe

دووەم: (**پشتێنەی عەرەبی**): بە (**پشتێنەی سەوز**) یش ناویان بردووە، کە پشتێنەیەکی شۆڤێنی عەرەبییە، کەحیزبی رەگەزپەرستی بەعس لە ساڵی (١٩٦٣) دا، بوو بە دەسەڵاتداری سووریا، بە پێی پلان و پیلانێکی دارێژراو، بە ئەوپەڕی درِندەیی و دڵڕەقییەوە، دەستیان بەگرتن و ئازاردان وئەشکەنجە و بە چەوسانەوە و توقاندن و تەنگپێهەڵچنینی گەلی کوردمان لە رۆژئاوای کوردستانداکرد و، لە هەموو مافێکدا،کوردیان بێبەش کرد .. رژێمی بەعسی شۆڤێنی لە سەرەتا دەستیان بە گۆڕینی دیموگرافیای ناوچە کوردییەکان کرد، بۆ دابڕینی رۆژئاوا و باکووری کوردستان لە یەکتری، دوای ئەوەی لە ناوچەی جەزیرەدا، کە هەموو دانیشتوانەکەی کوردن، نەوت و گاز دۆزرایەوە، لە ساڵی (١٩٦٥) دا، رژێمی بەعس دەستیان بە جێبەجێکردنی پرۆژەی (پشتێنەی عەرەبی) کرد، باشتر و راستر وایە کە بە (پشتێنەی شۆڤێنی) ناوی بەرین، رژێم دەستی بە دەرکردنی زیاتر (٢٥) هەزار خێزانی کورد لە زێدی رەسەنی باوباپیرانیانن لەم ناوچانە کرد، چی زەوی زارێکی کوردیش هەبوو داگیریان کردن، و، دابەشیان کردن بەسەر هۆز و خێڵە عەرەبە شۆڤێنییە هاوردەکاندا.. ئەم خێڵانەشیان چەکدار کردن، بۆ گێچەڵکردن و شەڕفرۆشتن و تەنگهەڵچن بە کورد و، تاڵانکردنی سامانی کورد.

درێژی پشتێنەی شۆڤێنی (٣٠٠)کیلۆمەترە و، پانییەکەشی (١٥) کیلۆمەترە، بە دەوری باکووری رۆژئاوای کوردستاندا،زیاتر لە (١٠) هەزار خێزانی شۆڤێنیی عەرەبیان لە شوێنی خێزانە کوردە بە زۆرەدەرکراوەکان نیشتەجێکردن کردنو.. زیاتریش لە (یەک ملیۆن) دۆنمی زەوی زاری کشتوکاڵی کوردیان بەسەر عەرەبە هاوردەکاندا، تاپۆکرد.. دێهات و کۆمەڵگایان بۆ ئەم خێزانە عەرەبە هاوردانە دروست کرد و، ئاو وکارەباشیان بۆ راکێشان.. هەموو خزمەتگوزارییەکیان بۆ دابین کردن، تا جێی نەهێڵن.. رژێمی سوریا ناسنامەی کەسیشیان لە (٢٥٠)هەزار هاوڵاتی کورد وەرگرتنەوە و، لە هەموو مافێکی مرۆیی بێبەشیان کردن و، بەمەش داهاتووی خێزان و منداڵاکانیان لە ناوبردن.. تا ئەمڕۆش ناسنامەکانیان بۆ نەگەڕاندوونەتەوە.. وەنەبێ بە ئاسانی ئەم پرۆژەیەیان جێبەجێکردووبێت.. بەڵکو بە هێزی سوپا و پۆلیس و ئەمنی سوریا، بە هێزێکی زۆرەوە هەڵیان کوتایە سەر ئەم ناوچانە و، بە ئەوپەڕی توندوتیژی و، بە ئازاردان و، بە گرتن و بە ئەشکەنجەدانی سەدان کورد جێبەجێیان کرد

.. لە بەندەکانی ئەم پرۆژە گڵاوە شۆڤێنییەدا، ئەم خاڵانەشی تێدایە:

– (**سیاسەتی نەخوێندەوارکردنی کورد**) واتە نابێت قوتابخانە و پەیمانگا لە ناوچە کوردییەکان بکرێنەوە.. تا بەشێکی زۆری منداڵانی کوردمان لە رۆژئاوای کوردستاندا، لە مافی فێربوون و خوێندن بێبەش، کە ئەمەش تاوانە و ناهەقییەکی گەورەیە و، پێشێلکردنی جاڕنامەی مافەکانی منداڵانە.. کە یەکێک لە بەندەکانی ئەوەیە کە بەبێ جیاوازی: (هەموو منداڵێک مافی چوونەقوتابخانە و خۆندنی هەیە).

بەشی یەکەم

- (گۆڕینی ناوی دێ و گەڕەک و شارەکانی رۆژئاوای کوردستان)، بە ناوی عەرەبییەوە، بۆ نموونە: ناوی (کۆبانی) یان گۆڕی بە ناوی (عین العرب)، (سەری کانی)، بە (رأس العين) ،(گیری سپی) بە (تل أبيض)، (گەڕەکی کوردان) کە یەکێکە لە گەڕەکە دێرینە کوردنشینەکانی شاری (دیمەشق) بە (ركن الدين)، ناوی گەلێ شوێنی کەشیان لە کوردییەوە کردووە بە عرەبی.

- (قەدەغەکردنی قسەکردن بە زمانی کوردی) و رێ نەدان بە گەشەکردنی رۆشنبیری کوردی و، رێگرتن لە چاپکردنی کتێب بە زمانی کوردی و، قەدەغەکردنی ئەو کتێبانەش کە بە زمانی عەرەبی، دەربارەی کورد نووسراون، یا دەنووسرێن.
* (وەرنەگرتنی کورد لە دایرەکان) دا و، دانەمەزراندنیان بە مووچە و، داخستنی دەرگاکانی کارکردن لە رووی کورد دا.. بە مەبەستی برسیکردن و هەژاریکردن و کوێرەوەریکردنی کورد.

- (نانەوەی دووبەرەکی و ئاژاوە لە نێوانکوردا) واتە کورد بە بەگژی کوردا بکەن.. سیاسەتی (پەرتکە و زاڵبە) .. بۆ جێبەجێکردنی ئەم مەبەستە گلاوەشیان، گەلی پیلانیان جێبەجێ دەکرد.

- (بێ سەر و شوێن کردن و کوشتنی کەسایەتی و چالاکوانان و تێکۆشەرانی کورد) بۆ نموونە کوشتنی زانا و تێکۆشەر و کەسایەتی ناودار و، کورد و کوردستان پەروەری کوردمان شەهید، دکتۆر (محەمەد مەعشوق خەزنەوی: ١٩٥٧ - ٢٠٠٥)، کە لەلایەن دەزگای ئەمنی سوریاوە بە ناهەق شەهید کرا، هەروەها بە دەیان چالاکوان و لاوی کوردمانیان گرت و بێسەر و شوێن کراون.

- (قەدەغەکردن و رێنەدان بە هیچ کار و چالاکییەکی سیاسی کوردی ..) تا ئێستا بە توومەتی کاری سیاسی نهێنی بە دەیان تێکۆشەر و رۆشنبیر و سیاسەتمەدار و خوێندکاری کوردیان گرت و، ئەشکەنجە و ئازارێکی زۆریان دەدان، کە تا ئەمڕۆش هەندێکیان لە بەندیخانەکانی سوریادان.

سێیەم: (کۆمەڵکوژییەکەی شاری قامیشلو) لە رۆژی (١٢ - ٣ - ٢٠٠٤) دا، لە یاریگای شاری قامیشلو دا، کە لە نێوان تیپی تۆپی پێی قامیشلو (الجهاد) و، تیپی تۆپی پێی دير الزوور (الفتوه) یاری کرا، کۆمەڵێک هاندەری عەرەبی بەعسی شۆڤێنی و توندڕەوی سوری و عێراقی، کە وێنەی دیکتاتۆری گۆڕبەگۆڕ (سەدام حوسێن) یان هەڵگرتبوو.. دەستیان کرد بە جوێندانی کورد و، بە سەرکردەکانی کورد.. دیاربوو کە خۆیان بۆ ئەم شەڕ پێفرۆشتنە بە هاندەرانی تیپی قامیشلو، ئامادەکردبوو، چونکە چەقۆ و دار و بەردیان لەگەڵ خۆیاندا، هەڵگرتبوو، هاندەرانی کوردیش، وەڵامی جوێنەکانیان

سەرچاوە
Serchawe

دایەوە.. پۆلیس و ئەمنی سوریش پاڵپشتی هاندەرانی تیپەکەی دیر الزور بوون و ئەوانیش تەقەیان لە کورد دەکرد.. ئەم تاوانە، پرۆتستۆکراو تووڕەیی و ناڕەزایی هەموو کوردی لێکەوتەوە و، لە هەمووشارەکانی رۆژئاوای کوردستان و، زۆربەی شارەکانی تری کوردستان، بۆ ماوەی شەش رۆژ خۆپیشاندانی ناڕەزایی و سەرکۆنەکردن سازکرا، لە رۆژی (١٣ - ٣ - ٢٠٠٤) دا، لە کاتی بردنی شەهیدەکانی قامیشلو کە هەموو خەڵکی شارەکە،بە تووڕەی و ماتەمینییەوە، بە رێوڕەسمێکی شایستە بەرەو گۆڕستان بردیانن، دووبارە ئەمنی سووری تەقەی لە خەڵکییەکە کرد و، ژمارەیەکی زۆر کوژراو و بریندار لێکەوتەوە.. لە قامیشلو و عەفرین و سەریکانی و عامودا و حەلەب زیاتر لە (٥٠) کورد شەهید کران و، بە سەدان کەسیش بریندار بوون، بە دەیان لاوی کوردیشیان گرت و، پیسترین ئازار و ئەشکەنجەیان دەدان، لە نێو بەندکراوەکاندا، ژمارەیەک منداڵی بێتاوانیش هەبوون، بۆ نموونە (ئەیوب شاکیر عۆسمان) منداڵێکی تەمەن (١٣) ساڵان بوو.

چوارەم: (**خوێناوی کردنی نەورۆزی ساڵی ٢٠٠٨**) لە کاتێکدا، کە رۆڵەکانی گەلێ کوردمان لە خۆشی و شادی و شایی و ئاهەنگێران و پیرۆزبایی کردنی جەژنی نەتەوەییمان (جەژنی نەورۆز) بوون، رژێمی دڵڕەق و شۆڤێنی سوریا، جەژن و خۆشیان لێ تاڵ و خوێناوی کردن، بە ئەنقەست دەستڕێژیان لە ئاهەنگ گێڕان کرد و، چەند کەسێک شەهید بوون و بە دەیان کوردیش بریندار بوون، ئەمەش تاوانێکی قێزەوەنیترە، لە تاوانەکانی رژێمی سوریا، دەرهەق بە گەلی کوردمان.

مەبەستمان لە باسکردنی ئەو تاوانانەی رژێمی شوڤێنی عەرەبی، لە رۆژئاوای کوردستاندا، ئەوەیە ئایا دەکرێت ئەدەبی منداڵانی کورد، لە سایەی رژێمێکی دیکتاتۆر و رەگەزپەرست و درندەی وادا، ئەدەبی منداڵانی کورد گەشەبکات و پێش بکەوێت.. ؟؟ بەلای رژێمی شۆڤێنیی سوریاوە قسەکردن بە زمانی کوردیمان، بە تاوان دادەنرا ..؟؟ بەڵام زۆر جار رووەک لەژێر بەردیشدا چەکەرە دەکات و رێی خۆی دەکاتەوە و لە تەنیشتەوە سەردەردەهێنێت و گەشەدەکا.. (ئەدەبی منداڵانی کورد لە رۆژئاوای کوردستان) دا، ئەگەرچی لە ئەمڕۆدا لە ئاستی خواست و پێویستدا نییە.. بەڵام زۆر یاکەم بوونی هەبووە و هەیە.

لە رۆژئاوای کوردستاندا، تا ئێستا بە دەیان شاعیر و نووسەر و رۆژنامەنووس و هونەرمەندی ناسراوی کوردمان، بە زمانی کوردی و عەرەبی نووسین و بەرهەمەکانیان، چاپ کردوون و، بڵاویان کردوونەتەوە،

ئەمانە ناوی کۆمەڵێک لەو ناسراوانەی کوردمانن لەو بوارانەدا:

(جگەرخوێن، د. نورەدین زازا، تیرێژ، قەدری جان، عوسمان سەبری، رەشید کورد، عومەر لەعلە، فەرهاد چەلەبی، سلێمان عوسمان (کونی رەش)، یوسف بەرازی (بێ بەهار)، سەیدایی گلش، سەلیم بەرەکات، رۆژ ئاوسی، مەشعەل تەمۆ، ئبراهیم مەحمود، باقی نازی، ئیبراهیم یوسف، لاوکی هاجی، ساڵح حەیدەر، مەحمود سەبری، دڵدار میدی، قادۆ

سەرچاوە Serchawe

بەشی یەکەم

شیرین، تەها خەلیل، ئەحمەد ئیسماعیل ئیسماعیل، خالید محەمەد، عەلی جەزیری، قەدری جەمیل پاشا، دیلان خەمگین، فەتحوڵڵا حوسێن، محەمەد شێخۆ، شاهین بەکر سورگولی، ماهین شێخانی، عەفدالی زینکی، جان دۆست، خەلیل ساسۆنی، دیا جوان، خاتوو دڵشاد یوسف، فەرهاد عەجمو، لۆرین تلداری، خاتوو بێوار ئیبراهیم، وەزنە خەلیل، ساڵح، عەلی جەزیری، دکتۆرمحەمەد بەکر،عەبدولڕەحمان ئالوجی، خالید جەمیل، دلبرین بابی خالید، پەیمان قاسم، باقی هۆزان، شیار عومەر لەعلە، جوان نەبی، باقی سۆلین، ئەحمەد سۆفی، فەواز عەبدی، دڵدار میدی، وەزنە حامید، دەرویش دەرویش، مونا واسیف، مەلەک سوکەر، نیهاد قەلعی،فەرید شەوقی، سلێمان حەلەبی، سوعاد حوسنی، عەبدولرەحمان کەواکیبی، ئەدیب شیشەکلی، خالید بەرازی، محۆ ئیبۆ شاشۆ، ئیبراهیم هەنانۆ، حوسنی زەعیم، خالید بەکتاش، نورەدین ئەتاسی، عەلی بۆزۆ، ئەحمەد مەلا، نەجاة سەغیرە، ئەحمەد باراقی، تنکزار ماردینی، عەبدولڕەحمان، خەیرەدین زەرکەلی، ئیبراهیم شێخانی..

ئەمانە و بە دەیان ناودار و ناسراوی تری کوردمان، لە رۆژئاوای کوردستاندا، کە رۆڵێکی گرنگیان لە هەموو بوارەکانی شارەستانیدا لە سوریادا هەبووە و، هەیە...)هەندێ لە ناودارانە، لە باکووری کوردستان لە دایک بوونە، رژێمی تورکیا تەنگی پێ هەڵچنیون و، روویان لە رۆژئاوای کوردستان کردووە و، لێرەدا ژیاون.. کوردستانی شیرینمان،

بە باکوور و باشوور و رۆژهەڵات و رۆئاوایەوە، یەک کوردستانە و، نیشتمانی شیرینی هەموو کوردانە.

مەهاباد و کەرکووک و دیاربەکەر و قامیشلوو
چوار گوڵن لە دڵی منداڵانی کورد، هەموو.

سەرەڕای ئەو هەموو گوشار و ستەم و ناهەقی و چەوسانەوە و بێویژدانییەی، دەرهەق بە گەلی کوردمان لە رۆژئاوای کوردستان دەکران، بەڵام داگیرکەران نەیانتوانی هەستی کوردایەتی و سۆز و خۆشەویستی بۆ کوردستان، لە دڵ و دەروونی کوردا کز و کاڵ بکەنەوە، نەیان توانی بەر لە خەبات و تێکۆشانی گەلەکەمان بگرن و، کۆڵیان پێ بدەن.. بەڵکو ئەو ستەم و زۆرداری و ناهەقییانە، زیاتر ئێمەی کوردی دەوروژاندوون و، زیاتر سووری کردووین، لە تێکۆشان، لە پێناوی گەیشتن بە ئامانج و بە مافە رەوا زەوتکراوەکانمان و، سوورین لە بەدەستهێنانی ئازادی و ئاشتی.

نزیکەی هەشتا ساڵ زیاتر بەر لە ئێستا لە رۆژئاوای کوردستاندا، لە سایەی کۆمەڵێک شاعیر و نووسەر و رۆشنبیر و سیاسەتمەداری تێکۆشەری کورد و کوردستان پەروەرمان، بزووتنەوەیەکی سیاسی و رۆشنبیری و ئەدەبی و رۆژنامەیی کوردی جوقەرەی داو، نەمری و دووبارە سەرهەڵدانی کوردایەتییان سەلماند.. پێویستە ئاماژەش بە رۆڵی گرنگ و بە کاریگەری و دڵسۆزی بنەماڵەی بەدرخانییەکان بکەین .. کە لە بواری رۆشنبیری ورۆژنامەگەریدا، دەست پێشکەربوون، نە ئەوسا و نە

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

ئیستاش، لە بەردەم هەستی کوردایەتی و کوردستان پەروەریدا، سنوورێک نییە کە کورد لە یەکتری دابڕێت و سنوور بخاتە نێوان کوردستانەوە، ئەمانە دەستکردی دەوڵەتە زلهێزەکان و، داگیرکەرانی کوردستانن، تاوان و غەدرێکی گەورەیەکە لە کوردیان کرد، کورد گەلێکە و کوردستانیش یەک کوردستانە.. با داگیرکەرانی کوردستان ئەمە باش بزانن، کە تا گەلی کوردمان ئازاد نەبێت و کوردستانمان رزگاری نەبێت.. گەلان و وڵاتانی داگیرکەری کوردستان، ناحەسێنەوە و ئارامی و سەقامگیری و ئاشتیش بەرقەرار نابن.. تا زووترش کوردستان رزگاری بێت و کورد ئازاد بێت.. لە بەرژەوەندی هەموو گەلانی ناوچەکەدایە و، زیان و قوربانییەکان کەمتر دەبن.

دەرچوونی چەند گۆڤار و رۆژنامەی، هەفتانە و مانگانە و وەرزی لە رۆژئاوای کوردستاندا، وەکو گۆڤاری:

- هاوار.
- رووناهی.
- روژا نو.
- ستێر.
- دەنگی کوردستان.
- پێشەنگ.
- گوڵستان.
- کل.
- گەلاوێژ.
- ئاگاهی و، چەندین گۆڤار و بڵاوکراوەی لۆکاڵی تر..

هەروەها دامەزراندنی (پارتیدیوکراتی کوردستان - ١٩٥٧) و (کۆمەڵەی خۆیبوون) لە رۆژئاوای کوردستاندا، بوونە مایەی گەشەکردن و پێشکەوتنی رەوتی ئەدەبی و رۆشنبیری و رۆژنامەگەری و چاپکردنی کتێب لە رۆژئاوای کوردستاندا.. چەندین شاعیر و نووسەر و رۆژنامەنووس و نیشتمان پەروەری کوردمان پێ گەیشتن و هاتنە کایەوە.

بە کورتی ناوی چەند نووسەر و شاعیرێکی کوردمان دەهێنین، کە بە شیعر و بە چیرۆک و بە شانۆگەری، بناغەی ئەدەبی منداڵانی کوردیان لە رۆژئاوای کوردستاندا دانان، لەوانەش:

- **جگەرخوێن: ١٩٠٣ - ١٩٨٤** ناوی تەواوی (شێخ موس حەسەن محەممەد)ە، بە **(جگەرخوێن)** ناسراوە، لە ساڵی (١٩٠٣) لە گوندی (هەسار) لە نزیکی شاریماردینلە باکووری کوردستان لە داک بووە، بە منداڵی شوانی و گاوانی کردووە،

بەشی یەکەم

ڕژێمی تورکیا تەنگی پێهەڵئەچنن، بۆیە لەساڵی (١٩١٤) دا، ڕوو لە ڕۆژئاوای کوردستان دەکات و، دەچێتە شاری عامودا، لە ساڵانی (١٩٣٧ - ١٩٣٨) دا (کۆمەڵەیەکی کوردی لە شاری عامودا) دادەمەزرێنێت بەڵام لە لایەن فەرەنسییەکانەوە داخرا.. لە ساڵی (١٩٤٦) دا، ڕوو لە شاری (قامیشلو) دەکات و لەوێ نیشتەجێ دەبێت، لە ساڵی (١٩٥٩ - ١٩٦٢) وەکو مامۆستایەکی زمانی کوردی، لە کۆلێجی ئاداب، بەشی کوردی لە زانکۆی بەغدا وانەبێژ بووە، لە ساڵی (١٩٦٨)دا، لە شاری قامیشلودا، بە نهێنی گۆڤارێکی کوەردی بە ناوی (گولستان) ەوە دەردەکات، لە ساڵی (١٩٧٣) دا دەچێت بۆ لوبنان، هۆنراوەی (کیمە ئەز؟) لەوێ دەنووسێت، کە هونەرمەندی گەورە (شڤان پەروەر) کردوویە بە گۆرانی.. جگەرخوێن لە ساڵی (١٩٧٩)دا، بە ناچاری ڕووی لە وڵاتی (سوید) دەکات و، لە شاری (ستۆکهۆڵم) وەک پەناهەندەیەکی کورد دەژی، تا لە ڕۆژی (٢٢ - ١٠ - ١٩٨٤) کۆچی دوایی دەکات و، لەسەر ڕاسپاردەی پێشتری خۆی، تەرمەکەیان بردەوە بۆ (قامیشلو) و، لە حەوشەی ماڵەکەیدا بە خاکیان سپارد، ڕۆژانە کوردێکی زۆر سەردانی گۆڕەکەی دەکەن و، بە شوێنێکی پیرۆزی دەزانن.. مردنی جگەرخوێن زیانێکی گەورەی بوو بۆ ئەدەبی کوردیمان.

جگەرخوێن، شاعیرێکی گەورە و تێکۆشەر و کوردستان پەروەرێکی گەورەی گەلەکەمانە، لە زمانی کوردی و عەرەبیدا زۆر بە توانا بوو، لە نێوانی ساڵانی (١٩٤٥ - ١٩٨٥) لە (٨) بەرگدا، دیوانی شیعرەکانی لە دیمەشق و لە ستۆکهۆڵم چاپ کردوون، شەش بەرگیان لە ژیاندا بوو چاپ کرا ، دوو بەرگیان لە دوای کۆچکردنی منداڵەکانی چاپیان کرد.. لە ساڵی (١٩٦١) دا، لە (بەغدا) کتێبێکی بە ناوی (دەستورا زمانی کوردی) چاپ کردووە.. مێژووی کوردستانی نووسیوە و، لە دوو بەرگدا چاپی کردووە.. لە ساڵی (١٩٦٢)دا، لە دووبەرگدا (فەرهەنگی جگەرخوێن) لە بەغدا چاپ کردووە.. چەند ڕۆمانێکیشی نووسیوە. ئەگەرچی جگەرخوێن شیعری تایبەتی بۆ منداڵان نەنووسیوە، بەڵام هەندێ لە شیعرەکانی منداڵانیش چێژی لێ وەردەگرن،

بۆ نموونە ئەم شیعرەی (شام شەکرە، وەڵات شیرینترە)ی، کراوە بە باتێکی (کتێبی خوێندنەوەی کوردی) لە قۆناغی سەرەتاییدا.. کە ئەمە دەقی ئەو شیعرەیەتی:

وەڵاتێ من تـووی بووکـا جیـهانی
هەمی باغ و بەهەشت و مێرگ و کانی
شەپاڵ و شەنگ و شۆخ و ناز و گەوری
گەلەک شیرین و ڕند و پڕ جوانی
سەرێ تاجا سەلاحـەدینی کوردی
ئـەنی ڕۆژە د بورجـا ئاسـمانی

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

دوو بورهـێن تە کەڤانی رۆستەمێ زال
دو زولفـێن تە ژ تیـرێن قەهرەمــانی
رووێ تە ئاگرێ زەردەشت و مـەزدەک
ژ تە هێســتر شــەرابا کامــــیرانی
دوو چاڤێن تە وەکی دەریـایێ هــورمز
کەپوو ئەلماسە کــاری مووش و وانی
دوو لێــڤێن تە کتــێبا حـاجی قـــادر
زمــانێ تە ژ بەنـدا شــێخێ خــانی
سەروپا زەنـد و بــازن تـەڤ بحنە
هەمی سۆرن ژ رەنـگێ ئەرخـەوانی
جگــەرخوێنە کورێ تە هــەر دنــالی
ژ بـەر ژانــا نــەزانی و خــەزانی.

شیعری(کیمە ئەز؟) یەکـێکە لە شیعرە نیشتمانییەکانی جگەرخـوێن و، سـەرناوی بەرگـی سـێیەمی دیـوانەکەیەتی..
هونەرمەند شڤان پەروەر کردوویە بە گۆرانی، هونەرمەند گوڵستانیش دەیڵێتەوە.

کیمە ئـەز؟

کـوردێ کوردســـتان
تەڤ شۆڕش و ڤولکان
تەڤ دینامێتم
ئاگـر و پێتم
سۆرم وەک ئێتوون
ئاگر گـها قەپسوون
گاڤــا بتەقــم
دنیـا دهــەژی
ئەڤ پیت و ئاگر
دوژمن دکوژی
کیمە ئـەز....؟

بەشی یەکەم

له شیعری (کوردستانم کا... !)دا، دەڵێت:

باغ و بستانم
ئاخ گولستانم کا
دوژمن تەڤ گرتن ئاخ
ئاغ کوردستان کا.

له شیعرێکی تریدا هەر بە ناوی (کوردستان)ەوە، کە هونەرمەند خاتوو (گوڵستان) کردوویە بە سروود، دەڵێت:

کوردستانێ کوردستان
بەخچێ گولا ، دەردێ دلا
ئیرۆ مایە بن دەستان
کوردستان بلندی
هەمی باژار و گوندی
هەچی کەس بخوازی دڤێ جانێ خۆ بتەدنی.

بەشێکی زۆری شیعرەکانی جگەرخوێن بە لای منداڵانی کوردمانەوە گرانن نین و لێیان تێدەگەن.. زۆریشیان لە لایەن هونەرمەندای ناسراوی کوردمانەوە، کران بە سروود و بە گۆرانی.

– دکتۆر نورەدین زازا: ١٩١٩ - ١٩٨٨): له قەزای (مەعدەن)کە دەکەوێتە نێوان شاری (ئامەد) و (عەزیز) ەوە، له خێزانێکی، کورد و کوردستان پەروەر لە دایک بووە، باوکی زانایەکی ئایینی بوو. له شۆڕشەکەی ساڵی (١٩٢٥) له باکووری کوردستاندا، باوکی و (دکتۆر نافیز) ی برای بەشداریان له شۆڕشەکەدا کرد، دوای سەرکوت کردنی شۆڕشەکە، روویان له رۆژئاوای کوردستان کرد و، له شاری (حەلەب) نیشتەجێ بوون، لەو کاتەدا تەمەنی نورەدین له (١١) ساڵ کەمتر بوو.

دکتۆر نورەدین زازا،(کۆلێجی پزیشکی) له لوبنان تەواوکرد و، له ساڵی (١٩٦٥) دا، بڕوانامەی (دکتۆرا)ی له (زانیارییەکانی پەروەردە) دا، له زانکۆی لۆزان له سویسرا وەرگرت، هەر کچێکی سویسریشبە ناوی (گیلیر ڤاڤۆ) کە دۆستێکی دڵسۆزی کورد بوو، بوو بە هاوسەری و تەنها کوڕێکیان هەیە بە ناوی (شەنگۆ ڤالیری)..نورەدین زازالە ساڵی (١٩٣٧) کۆمەڵەی (هیڤی) دامەزراند.. له ساڵی (١٩٣٩) دا، له قامیشلو (تیپی تۆپی پێی کوردستان)ی دامەزراند، کە له ساڵی (١٩٤٠) دا، بوون بە پاڵەوانی سوریا.. له ساڵی (١٩٤٦) بوو بە سەرۆکی (کۆمەڵەی خۆیبوون).. هەر لەو ساڵەشدا،

سەرچاوە
Serchawe

قوتابخانەیەکی ئێوارانی کردەوە، بۆ فێربوونی خوێندنەوە و نووسین بە زمانی کوردی.. لە ساڵی (١٩٤٩) دا، لەگەڵ چەند هاوڕێیەکی خوێندکاری کوردی، لە ئەوروپادا(یەکێتی قوتابیانی کورد) یان لە ئەوروپادامەزراند.. نوردەین بوو بە سەرۆکی ئەم یەکێتی یە.. گۆڤارێکیشی بە ناوی (دەنگی کوردستان) ەوە بە زمانی کوردی و ئینگلیزی و فەرەنسی دەردەکرد.. لە ساڵی (١٩٥٧) دا، لە گەڵ شاعیر (عوسمان سەبری) و، چەند سیاسییەکی تێکۆشەری تردا (پارتی دیموکراتی کوردستان) لە رۆژئاوای کوردستاندادامەزراند، بۆ ماوەیەک سەرۆکی ئەم پارتییە بوو.. لە ساڵی (١٩٤٤) دا، بە نهێنی هات بۆ باشووری کوردستان، تا چاوی بە تێکۆشەری نەمری گەلەکەمان (مستەفا بارزانی) بکەوێت.. بەڵام لە لایەن رژێمی عێراقەوە گیرا و، بۆ ماوەی ساڵێک لە موسڵ و چەند شوێنێکی تردا بەندیان کرد.. نورەدین لە ساڵی (١٩٦٠) دا، خۆی چەند هاوڕێیەکیلەسەر چالاکی سیاسی لە لایەن رژێمی سوریاوە گیرا، سزای لە سێدارە دانیانبۆ دەرکرد، بەڵام لە ئەنجامی نارەزایی و گوشاری چەندین دەوڵەت و، کەسایەتی ناسراوی جیهانی، رژێمی سوریایان ناچارکرد کە سزاکەیان گۆڕێ، بە ساڵ و نیوێکی زیندانی.. لە زینداندا، پیسترین ئەشکەنجە و ئازاریان داوە.

نورەدین زازا، تێکۆشەرێکی سەرسەخت و، سیاسیەکی ناسراو و، رۆشنبیرێکی گەورە و بلیمەت و، نووسەرێکی بە توانا بوو، بە دەیان وتار و نووسینی لە گۆڤاری (هاوار)و (روناهی) دا، بڵاوکردوونەتەوە، لە نووسینی کورتە چیرۆکی نوێشدا، دکتۆر نورەدین زازا، بە (تیشخۆفیکورد) ناسراوە.. دکتۆر نورەدین زازا، لە رۆژی (٧ - ١٠ - ١٩٨٨) دا، لە (نەخۆشخانەی لۆزان) لە(سویسرا) کۆچی دوایی کرد، هەر لەویش بە خاکیان سپارد.. بە مردنی ئەم تێکۆشەرە قارەمانەمان، زیانێکی گەورەلە بزووتنەوەی رزگاریخوازی کورد و، لە بزووتنەوەی ئەدەبی و رۆشنبیری کوردی کەوت.. بەڵام هەمیشە نەمرە لە دڵی کوردا و، بە شانازییەوە یادی دەکەینەوە.

نورەدین زازا، لە ژیاننامەکەی (ژیانی کوردەواریم) دا، کە چیرۆکی ژیانی خۆیمان بۆ دەگێڕێتەوە، باس لە چیرۆکی ئەو دەوڵەتە زلهێز و ئەو دەوڵەتانەی کوردستانیان داگیرکردووە دەکات، کە چ تاوانێکیان لە کورد کردووە و، چۆن کوردیان چەوساندۆتەوە و، ئەشکەنجەیان داون.

دکتۆر نورەدین زازا، لە ژمارە (٣٠)ی گۆڤاری (هاوار)دا، چیرۆکێکی بۆ منداڵان بڵاوکردۆتەوە بە ناونیشانی (کورد یەکەن) لەم چیرۆکەدا، هەستی رێز و خۆشەویستی و یەکبوونی کورد دەخاتە دڵی منداڵانی کوردەوە، چیرۆکەکە باس لە کوڕە منداڵێکی ئاوارەبووی کوردی باکووری کوردستان لە شاری (مووش) دەکات، روو لە جەزیرە (بۆتان) دەکات، دەچێتە قوتابخانەیەیەک، مامۆستا داوا لە قوتابییەکانی دەکات، کە وەکو نامۆیەک لێی نەڕوان، ئەویش وەکو ئێوە منداڵێکی کوردە و خەڵکی شاری (مووش) ە، لەسەر نەخشەش شوێنی شاری (مووش) یان، پیشان دەداتت،گەر بە چاوی ئەو سەردەمە لەم

بەشی یەکەم

چیرۆکەی نوردین زازا بۆ منداڵان بڕوانین، گرنگترین بنەمای چیرۆکی منداڵانی تێدایە، ئەویش ئەویە، کە منداڵان بە هەستێکی کوردانە و بە سۆز و خۆشەویستی بۆ کوردستان، بە گیانی برایەتی، منداڵانی کورد گۆش و پەروەردە دەکات.. چیرۆکی دووەم (شێری تەین ئەحمەدیخانی) کە لە ژمارە (٣٠)ی، گۆڤاری (هاوار) دا بڵاوکراوەتەوە، باس لە مەزنی کەڵەشاعیری گەلەکەمان (ئەحمەدی خانی) دەکات و، منداڵانی کورد خۆیان بە نەوەی ئەم شێرە بلیمەت و قارەمانە دەزانن.. هەردوو چیرۆکەکە بە ناوی (فورات جەوەری) یەوەیە، کە ناوێکی خوازراوی نوردین زازایە.. ئەم دوو چیرۆکە کە لە سەرەتای چلەکانی سەدەی رابردوودا، بڵاوکراونەتە، توانا و دووربینی دکتۆر نوردەین زازا دەردەخەن، کە پێویستە منداڵانی کوردمان بە هەستی کوردایەتی و سۆزی نیشتمانی گۆش و پەروەردە بکەین.. دەتوانین ئەوە بڵێین کە ئەو دوو چیرۆکە بەردی بناغەی قۆناغی تازەی ئەدەبی منداڵانی کوردن لە رۆژئاوای کوردستاندا.

– **کونی رەش:** ١٩٥٣)ناوی (**سلێمان عوسمان**)ە، لە گوندی (کونی رەش) ی سەر بەشاری قامیشلو، لە رۆژئاوای کوردستان لە خێزانێکی کوردستان پەروە و رۆشنبیر و ئەدەبدۆستی کورد دایک بووە،نازناوەکەشی لە ناوی گوندەکەیانەوە هاتووە، کونی رەش شاعیر و نووسەرێکی ناسراو و رۆژنامەنووسێکی چالاکی کوردمانە، لە زۆربەی گۆڤارە کوردییەکانی ناو کوردستان و، ئەو گۆڤارانەی لە هەندەراندا دەردەچن، کونی رەش بە کوردی و بە عەرەبی شیعر و نووسینەکانی بڵاوکردوونەتەوە.. کونی رەش ئاشقێکی سەرسەختی ئازادی و ئاشتی و نیشتمانییە..

تائێستا چەند کتێبێکی شیعری بە کوردی و عەرەبی چاپکردووە و بڵاوی کردۆتەوە، لەوانە:

– دەروازەی ژیان و خۆشەویستی . بە عەرەبی . ساڵی . ٢٠٠١. چاپی کردووە.
– کتێبێک دەربارەی شاری قامیشلو، لە ساڵی . ٢٠٠٣. دا، چاپی کردووە.
– رووداوەکانی شۆڕشی ئارارات . ١٩٣٠، لە ساڵی . ٢٠٠٠ . لە هەولێر چاپ کراوە.
– ئەی نیشتمان، لە ساڵی . ١٩٩٨ . چاپی کردووە.

کونی رەش، منداڵانی کوردیشی لە یاد نەکردوون.. ئاراستەی منداڵانی کوردماندەکات و، هانیان دەدات، بە تایبەتیش منداڵانی کورد لە رۆژئاوی کوردستاندا، کە فێری زمانی کوردی ببن، چونکە زمان ناسنامەیە و، یەکێکە لە کۆڵەکە گرنگەکانی نەتەوەیی.. کوردستانیشیان خۆش بوێت، چونکە نیشتمانمانە..

گەلێ هەڵبەست و چیرۆکەهەڵبەستی بۆ منداڵان نووسیوە و، چاپی کردوون، لەوانە:

سەرچاوە Serchawe

بەشی یەکەم

- کۆمەڵە شیعری یەکەمی بە ناوی (سیبان و جین) لە ساڵی (١٩٩٣) دا، چاپی کردووە.
- کۆمەڵەی شیعری دووەمی بە ناوی (شاگری بەدرخانم) لە ساڵی (١٩٩٦) دا، چاپی کردووە.
- لە ڕۆژنامە و گۆڤارە کوردییەکانیشدا.. گەلێ شیعری بۆ منداڵان بڵاوکردۆتەوە.

کونی رەش، لە لایەن حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە، لە ساڵی (٢٠٠٠) دا، لە یادی رۆژی رۆژنامەگەری کوردیدا،

لە لایەن وەزیری رۆشنبیری کوردستان خوالێخۆشبو (فەلەکەدین کاکەیی) یەوە، وەکو نووسەر و شاعیر و رۆژنامەنووسێکی چالاکوان، خەڵاتی رێزلێنانیان پێ بەخشی.

لەم کاتەدا شیعرەکانی (کونی رەش بۆ منداڵان) لە بەردەستماندا نییە، کە ئاماژەیان پێ بدەین.. بەڵام حەزمان کرد، کە ئەم کە ئەم شیعرە جوانەی، لە زمانی عەرەبییەوە وەرگێڕمە سەر زمانی کوردی،

وەکو نموونەیەک لە لە شیعرە نیشتیمانییەکانی کونی رەش، کە بۆ منداڵانیش گران نییە:

ئەی نیشتمان!
داهێنان بەبێ ئـــازادی
داهێنان نییە،
ئازادی بەبێ نیشتمان
ئـازادی نییە
بـــــڕوانە !
ئایا نیشتمان هــەیە
بەبـی خـــــــۆر؟!
ئایا ئاینــدە هـــەیە
بەبێ نیشتمان یا شوێن؟!
ئەی نیشتمان
تۆ داهێنان و ئازادیمی
بوونــم و نەبـوونمی...

- ئەحمەد ئیسماعیل ئیسماعیل: ١٩٦١)لە شاری (قامیشلو)لە رۆژئاوای کوردستان لە دایک بووە، مامۆستایەکی پەروەردەیە،

بەشی یەکەم

نووسەرێکی ناسراوی کوردمانە، بە تایبەتیش لە بواری نووسینی کورتە چیرۆک و شانۆگەری و لێکۆڵینەوەی شانۆییدا، ئەندامی کۆمەڵەی شانۆنووسانە لە یەکێتی نووسەرانی سوریا.. بە زمانی عەرەبی دەنووسێت، چونکە تا ئەمڕۆش ڕژێمی شۆڤێنی عەرەبی سوریای داگیرکەری ڕۆژئاوای کوردستان، دانی بە هیچ مافێکی نەتەوەی کورد و بە زمانی کوردیدا نەناوە، ڕێی بە منداڵانی کوردمان نەداوە، کە بە زمانی کوردی بخوێنن و بنووسن.. بۆیە ئەحمەد ئیسماعیل و بە دەیان نووسەر و ڕۆشنبیری کوردمان، لە ڕۆژئاوای کوردستاندا، قوربانیی ئەم تاوانەن.. بەشێکیان بە زمانی عەرەبی دەنووسن.. ئەحمەد ئیسماعیل، لە چەندین کۆڕ و سیمینارددا لە سوریا، شاریقە، فەلەستین، ئیمارات، مەغریب، عێراق، دوبەی، بەشداری کردووە و، دەربارەی ئەدەب و شانۆی منداڵان، لە سوریا و لە چەند وڵاتێکی تردا، وەکو بابەت پێشکەشکەر بەشداری کردووە، چیرۆک و شانۆگەرییەکانی لە گۆڤارە عەرەبی و کوردییەکاندا - کە بە عەرەبی دەردەچن ـ- بڵاوکردۆتەوە.. تا ئێستا چەندین خەڵاتیشایستە وچەند بڕوانامەیەکی ڕێزلێنانیانلە سوریا و لە وڵاتانی تردا پێ بەخشیوە.. بە زۆریش لەو شانۆگەرییانەی کە بۆ منداڵانی نووسیون.. ئەحمەد ئیسماعیل تا ئێستاش بەدەوامە لە نووسین و چاپکردن و بڵاوکردنەوەی بەرهەمی تازەیدا..

ئەمانە ناوی بەشێکن لە بەرهەمەچاپکراوەکانی کە بە زمانی عەرەبی نووسیونی:

١- لێکۆڵینەوەیەک دەربارەی شانۆی کوردی ـ ساڵی ٢٠٠٠.

٢- شانۆگەرییەکانی ساڵی ـ ١٩٩٩.

٣- شانۆگەری تۆبەی ڕێوی ـ چوار دەقی شانۆییە ـ بۆ منداڵان ـ ٢٠٠٠.

٤- سەمای عاشق ـ کۆمەڵە چیرۆکێکە ـ ساڵی ـ ٢٠٠١.

٥- بەدلیسی ـ شانۆگەرییەکە بۆ منداڵان.

٦- بارزانی نەمر ـ شانۆگەرییەکە ـ بۆ منداڵان ـ ٢٠٠٣.

٧- پێشەوا قازی محەمەد ـ شانۆگەرییەکە بۆ منداڵان.

٨- کێڵگەیەکی سەخت ـ شانۆگەرییەکە بۆ منداڵان ـ ٢٠٠١

٩- گوناهی ئەسپێک ـ شانۆگەرییەکە بۆ منداڵان ـ ٢٠٠٦.

١٠- کەسایەتی لە شانۆگەری منداڵان دا ـ لێکۆڵینەوەیە ـ ٢٠٠٦.

١١- کورد لە شانۆی سوریدا ـ لێکۆڵینەوەیە ـ ٢٠٠٦.

١٢- داوڵ ـ شانۆگەرییەکە بۆ منداڵان.

١٣- چیرۆکی سێ چەقاوە سوەکە ـ دووشانۆگەرییە بۆ منداڵان ـ ٢٠٠٩.

سەرچاوە
Serchawe

١٤- کەلەبەر . شانۆگەرییەکە بۆ مێردمنداڵان ٢٠٠٤.

١٥- خەونەکانی گوێدرێژە تەمەڵەکە . شانۆگەرییەکە بۆ منداڵان . ٢٠٠٠.

١٦- باڵندەیەکی دانا . شانۆگەرییەکەبۆ منداڵان ٢٠١٠.

١٧- شوورە . شانۆگەرییەکە.

١٨- بە پیرییەوەچوونی شانۆ لە لایەن منداڵاوە . لێکۆڵینەوەیەکە ٢٠٠٥.

١٩- ببورن مەم و زین . شانۆگەرییەکی رەخنەسازی تەوسە.

٢٠- بچووکەکە پێ دەکەنی چیرۆکێکە.

ئەوانە ناوی هەموو نووسین و بەرهەمەکانی ئەحمەد ئیسماعیل نین.. چەندین کورتە چیرۆک و شانۆنامە و لێکۆڵینەوە و رەخنەی ئەدەبی تری نووسیون و بڵاوی کردوونەتەوە.

- (هەورامان وریا قانیع) حەوت لە شانۆنامەکانی (ئەحمەد ئیسماعیل ئیسماعیل)ی، لە زمانی عەرەبییەوە، وەرگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی و، بە ناوی (حەوت شانۆنامە بۆ منداڵان)، لە ساڵی (٢٠٠٨) دا، لە سلێمانی چاپی کردووە.

(نووسەر: دووجار بە تەلەفۆن پەیوەندیم بە مامۆستا (ئەحمەد ئیسماعیل)ەوە کرد، کە ئێستا لەشاری (قامیشلو)دەژی، بە مەبەستی وەرگرتنی زانیاری زیاتر دەربارەی ژیان و نووسینەکانی، بەڵام بەداخەوە، تۆڕی پەیوەندییان تەواو نییە و، بە باش گوێمان لە دەنگی یەکتری نەدەبوو).

٣٠ی ئۆکتۆبەری ٢٠١٤

سەرچاوە
Serchawe

بابەتەکانی ساڵی: ٢٠١٥

ڕاگەیاندنی منداڵان. گۆڤارەکانی منداڵان.

بەشی یەکەم

مەبەست لە واتای گشتی راگەیاندن: (گەیاندنی هەواڵ و زانیارییە بۆ کەسانی تر، بە هۆی ...).

راگەیاندنی منداڵانیشن، بەشێکی گرنگە لە راگەیاندنی گشتی، لە رێی چەند هۆیەکەوە دەگەیەنرێتە منداڵان، هۆیەکانیش وەکو: (رۆژنامەی منداڵان، گۆڤاری منداڵان، گۆڤار و رۆژنامە و پەخشنامەی قوتابخانە، رادیۆ، تەلەفزیۆن، سینەمای منداڵان، ئینتەرنێت، شانۆی منداڵان) هەریەکەش لەم هۆیانە لقیان لێدەبێتەوە، هەریەکەشیان شێوازی تەکنیکی و هونەریی خۆیان هەیە بۆ گەیاندنیان بە منداڵان.

راگەیاندنی منداڵان بابەتێکی زۆر گرنگ و فراوانە.. بۆ ئەوەی بە تەسەلی لە جۆر و لە لق و،لە هۆیەکانی بدوێین پێویستی بە شارەزایی و بە لێکۆڵینەوە و توێژینەوەیەکی وردی زانستییانە هەیە.. پێویستە کەسانی پسپۆر و شارەزا خۆیان لەم دەریا قووڵ و بەرینە بدەن و، بە سەرکەوتووی لێی بپەڕنەوە.. تا ئێستا لە جیهاندا، بە زمانەکانی هەموو گەلان، بە سەدان کتێبی زل و لێکۆڵینەوە و ماستەرنامە و، دکتۆرانامە، دەربارەی راگەیاندنی منداڵان نووسراون و چاپکراون. ئێمە لەم چاوخشاندنەدا، زۆر بە کورتی باس لە چەند هۆیەک لە هۆیەکانی راگەیاندنی منداڵان دەکەین ..(رۆژنامەی منداڵان) زاراوەیەکی گشتییە.. مەبەستمان لەو رۆژنامە و لە گۆڤارە گشتییەکانەنکە تایبەتنبە منداڵانە.

سەرچاوە Serchawe

بەشی یەکەم

ڕۆژنامە چییە..؟ بە پێی وتەی (بۆرک) ی ئینگلیزی: (ڕۆژنامە دەسەڵاتی چوارەمە).. ڕۆژنامە ڕۆڵێکی سەرەکی و زۆر گرنگی هەیە لە چارەنووسی گەلان و، لە ڕۆشنبیری کردن و، لە وریاکردنەوەی تاکەکانی کۆمەڵ .. گەلان هەر لە کۆنەوە درکیان بە گرنگی ڕۆژنامە کردوە .. ڕۆژنامەی راستیئاوێنەیەکە بۆ گوزارشتە لە قسە و لە خواستەکانی گەل .. ڕۆژنامە بە خۆراکی ڕۆژانە دادەنرێت، کاریگەری ئەرێنی هەیە لە ڕۆشنکردنی هۆشی خەڵکی و، ئاگادارکردنەوەیان لە ڕوودا و لە هەواڵی زانیاری ولە باسوخواسی ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئەدەبی و هونەری.

ڕۆژنامەی ڕۆژانەی، کە ڕۆژانە دەربچێت و، بابەتەکانی تایبەتبن بە منداڵان، لە کوردستان و، لە زۆربەی وڵاتانی جیهانیشدا بوونی نییە .. تەنها لە وڵاتە زۆر پێشکەوتووەکاندا هەیە، کە خاوەنی دامودەزگایەکی زۆر و خێرای ڕاگەیاندن و چاپەمەنی و بڵاوکردنەوەن.. بە سەدان پسپۆران و نووسەران و هونەرمەندان و کادیرانی پێشکەوتووی بواری نووسین و پەروەردە و دەروونناسی منداڵان و،ڕۆشنبیران و هونەرمەندانی منداڵان کاریان تێدا دەکەن و، سەرپەرشتیی ڕۆژنامەکانی ڕۆژانەی منداڵان دەکەن .. بوودجەیەکی زەبەلاحیشیان لە بەردەستدایە، هەروەهاش منداڵەکانیان ڕۆژانە دەیان خوێننەوە و، ئاستی ڕۆشنبیری و تێگەیشتنیان بەرزە .. بە زۆریش بە خۆڕایی و بە خێرایی و بە ئاسانی ڕۆژنامەکانیان پێدەگەنن.. لە ئەمڕۆدا ئەو توانا و پێویستییانە، لە زۆربەی وڵاتاندا نین .. بەڵام هەندێک لەو ڕۆژنامە ڕۆژانەی کە بۆ گەورەکان دەردەکرێن، لاپەڕەیەک یا گۆشەیەکیان لە ڕۆژنامەکانیاندا بۆ بڵاوکردنەوەی بابەتی منداڵان تەرخان کردوون، یا هەندێ گۆڤار و ڕۆژنامەی گشتی پاشکۆیەکی ڕۆژانە یا هەفتانە، یا دوو هەفتانە یا مانگانە یا وەرزی بۆ منداڵان دەردەکەن، کە بابەتەکانیان لە لایەن گەورەکانەوە دەنووسرێن و ئامادە دەکرێن و دەردەهێنرێن.. لە ئەمڕۆژدا بە هۆی بڵاوبوونەوەی ئینتەرنێتەوە، چەندین سایت و ماڵپەڕی تایبەت بە منداڵان هەن، کە ڕۆژانە یا هەفتانەبابەتی هەمەڕەنگە بۆ منداڵان،لە ڕۆژنامەی ئەلیکترۆنیدا بڵاودەکەنەوە.

لەبەر ئەوەی کە ڕاگەیاندنی منداڵان، بەشێکی کارتێکەر و زۆر گرنگە لە ڕۆشنبیری و لە ئەدەبی منداڵاندا، زۆر بە کورتی باس لە چەند هۆیەکی ڕاگەیاندنی منداڵاندەکەین:

گۆڤارەکانی منداڵان:

گۆڤارەکانی منداڵان، ئەو گۆڤارە نووسراو و چاپکراوانەن، کە بە پێی قۆناغەکانی تەمەن و گەشەکردنی منداڵان، لە لایەن گەورەکانەوە، بابەتەکانییان بە تایبەتی بۆ منداڵان دەنووسرێن و ئامادەدەکرێن و دەردەهێنرێن و چاپ دەکرێن، دەشێ منداڵان خۆشیان لە هەندێ گۆشە وبابەتی سووک و کورت و ئاساندا بەشدارییان تێدا بکەن .. هەرچۆنێ بێت، گۆڤارەکانی

بەشی یەکەم

منداڵان لە لایەن گەورەکانەوە ئامادە دەکرێن و دەردەهێنرێن .. بە مەبەستی هێنانەنەدی ئامانجەکانی پەروەردە، و ئامادەکردن و ئاراستەکردنی منداڵە چاوگەشەکانی ئەمڕۆمان،بۆ ژیانێکی باشتر و خۆشتر و،بۆ دوارۆژێکی گەشترو شیواتر .. بۆ پێگەیاندنی نەوەیەکی بەختەوەرتر لە نەوەی ئەمڕۆمان.

گۆڤاری منداڵان، یەکێکە لە هۆیە گرنگەکانی راگەیاندنی منداڵان.. ناوەند و سەرچاوەیەکی گرنگە لە سەرچاوەکانی رۆشنبیری کردنی منداڵان.. کە بە زمانێکی ساکار و شیرین، بە شێوازێکی ئەدەبی و هونەری ناسک و جوان، بابەتەکانی ئامادەدەکرێن و دەڕازێنرێنەوە، ئەم تایبەتمەندییەش وای کردووە کە لەگەڵ سەرچاوەکانی تری رۆشنبیری منداڵاندا، جیاوازیان هەبێت، چونکە گۆڤارەکانی منداڵان بە ئاسانی دەتوانن سەرنجی منداڵان رابکێشن و، منداڵان چێژ لە خوێندنەوەی بابەتەکانیان وەربگرن وبە سەیرکردنی وێنە جوان و رەنگاورەنگەکانیاندیدەیان رۆشن بکەن، واش لە منداڵان بکەن، کە هۆگر و هاوڕێی هەمیشەی گۆڤارەکانی منداڵانبن و لایان شیرین ببنن.

(عەبدولفەتاح ئەبو ئەلمەعال) دەڵێت: " گۆڤارەکانی منداڵان، ئەو گۆڤارانەن کە تایبەتن بە ئەدەب و زانیاری و رۆشنبیری منداڵان .. کە لەلایەن کەرتی گشتی یا تایبەتییەوە سەرپەرشتییان دەکەن".

(عەبدولتەواب یوسف)یش لە بارەی گۆڤاری منداڵانەوە، دەڵێت: "ئەو گۆڤارانەن کە ئاراستەی منداڵ دەکرێن، لەلایەن گەورەکانەوە دەردەکرێن بۆ رۆشنبیری کردنی منداڵان، ئەمانە لەگۆڤارەکانی قوتابخانەکان زیاتر بڵاودەکرێنەوە".

گۆڤارەکانی منداڵان ناوەندێکی گرنگن بۆ پاراستن و بۆ گواستنەوەی رۆشنبیری و بەها و داب و نەریتە رەسەن و جوانەکانی کۆمەڵ بۆ نەوەی داهاتوو.. هۆیەکی زۆر گرنگیشن لە هۆیەکانی پەروەردەکردن و فێرکردن و ئاراستەکردنی ناڕاستەوخۆی منداڵان، - گۆڤارەکانی منداڵانی کورد - هۆ و هاندەرێکی گرنگیشن بۆ گۆشکردنی مندان بە هەستی کوردایەتی و بە کوردستان پەروەری و بە خۆشەویستی مرۆڤایەتی.. هۆیەکی گرنگن بۆ ئاشناکردنی منداڵان بە مێژووی پڕ لە سەروەری گەلەکەمان و بە جوگرافیا و بە سروشتی جوانی کوردستان.. هۆیەکن بۆ ناساندنی سەرکردە و کەڵە تێکۆشەران و ناودارە نەمرەکانی گەلەکەمان بە منداڵە چاوگەشەکانمان.. هۆیەکی زۆر گرنگیشن بۆ فێرکردنی منداڵانی کوردمان، بە خۆشەویستی و شانازی کردن بە بەرگریکردن و، بە پاڵەوانێتی و گیان فیدایی پێشمەرگە و گەریلا قارەمانەکانی کوردستان، کە بوونەتە هێما و سیمبولی ئازایەتی و پاڵەوانێتی لە هەموو جیهاندا.. گۆڤارەکانی منداڵان، گەشە بە بەهرە و حەز و ئارەزووەکانی منداڵان دەکەن و، ئاسۆی بیر و ئەندێشەیان فراوانتر و گەشتر دەکەن .. سامانی وشە و رستە و فەرهەنگی زمانەوانیشیان زەنگینتر و رەنگینتر دەکەن.

سەرچاوە Serchawe

بەشی یەکەم

لەبەر گرنگی و هەستیاری رۆڵی گۆڤارەکانی منداڵان، گۆڤارە جیهانییەکانی منداڵان لە لایەن کەسانی شارەزا و پسپۆر، لە بواری نووسین و ئەدەب و رۆشنبیری و پەروەردە و دەروونناسی و هونەری منداڵان و هونەری وێنەکێشانی بابەتەکانی منداڵانەوە، دەنووسرێن و ئامادەدەکرێن و سەرپەرشتی دەکرێن و دەردەهێنرین.. گەلێ مەرج و پێویستی هونەری و،شێوەی چاپکردن لە دەرهێنانی گۆڤارەکانی منداڵاندا رەچاودەکەن، وەکو: جۆری کاغەزەکان، قەوارەی لاپەڕەکان، دیزایینی بەرگ و، قەوارەی پیتەکان، گونجانی وێنە و رەنگان، تیراژ و نرخی گۆڤارەکان،... هتد.

پێویستە لە کوردستانی ئێمەشدا، ئەرکی نووسین و ئامادەکردن و سەرپەرشتی کردن و، چاودێریو زمانەوانی و، وێنەکێشانی بابەتەکان و، رازاندنەوە و،دەرهێنانی گۆڤارە کوردییەکانمان بۆ منداڵانی کورد، بە نووسەران و هونەرمەندان و رۆشنبیران و شارەزایانی زمانزانانی کوردی و، شارەزایانی قۆناغەکانی هەراشبوونی منداڵان بسپێردرێن، لەژێر چاودێری و ئامادەکردنی نووسەرانی شارەزای بواری ئەدەب و رۆشنبیری منداڵاندا بن.. بە داخەوەلە ئەمڕۆدا بەشێک لە گۆڤارە کوردییەکانمان بۆ منداڵان، کەسانێک بەڕێوەی دەبن و بابەتەکانیان ئامادە دەکەن، کەسانێکی نابەڵدن لە بواری ئەدەب و رۆشنبیری و قۆناغەکانی گەشەکردن و زمانینووسین بۆ منداڵان، رەنگە وابزان کە ئەمە کارێکی ئاسان و هەرەمەکییە، ئەمانە بوونەتە هۆی لاوازی و کالۆکرچی و ئاست نزمی بابەتەکانی گۆڤارەکانی منداڵانی کورد،لە راستیدا بەشێکیان لە ئاستی پێویست و ئارەزووەکانی منداڵاندا نین .. کورد وتەنی با - نان بە نانەوا و گۆشت بە قەساب - بسپێرین.

سوود و ئامانجەکانی گۆڤارەکانی منداڵان:

سەرەڕای ئەوەی کە گۆڤارەکانی منداڵان هۆیەکی سەرەکی و گرنگی رۆشنبیری منداڵانن .. هەموو منداڵێکیش لە ناخیدا، هەستێکی شاعیرانەی ناسکی هەیە، دەتوانێت بە جوانی وێنەی هەموو ئەو شتانە دەوروبەری،کە سەرنجی رادەکێشن .. لە ناخیدا بیان کێێشێت..

بە کورتی و بە چڕی لەم خاڵانەی خوارەوەدا، باس لە گرنگترین سوود و ئامانجەکانی گۆڤارەکانی منداڵان دەکەین:

١- گۆڤارەکانی منداڵان، هۆ و سەرچاوەیەکی گرنگن بۆ رۆشنبیری کردنی منداڵان، لە رێی ئەو بابەتە ئەدەبی و زانستی و زانیارییە هەمەڕەنگە ئاسانانەی بڵاویان دەکەنەوە.

٢- لە رێی ئەم گۆڤارانەوە، هەندێ لە کێشە و لە خووە ناپەسەندەکانی منداڵان، کە لە قۆناغەکانی ژیانیاندا فێریان بوونە چارەسەر دەبن، وەکو: لە خۆبایی بوون، خۆپەرستی، خۆهەڵکێشان،درۆ، بێزاری، کەللەڕەقی، لاساری،... هتد.

بەشی یەکەم

٣- ئەو منداڵانەی گۆڤارەکانی منداڵان دەخوێننەوە، رۆشنبیرتر و زیرەکتر و هۆشیارتر و زۆرزانتر و بەهرەدارتر دەبن .. ئاسۆی رۆشنبیرییان فراوانتر دەبێ، زانیاری و زانستی گشتییان زەنگینتر دەبێ.

٤- منداڵان لەسەر ئەوە رادێن، کە بوێرانە و بە راشکاوی، بەزاری و بە نووسین، بە دروستی را و بۆچوونەکانی خۆیان دەربڕن و، گوزارشت لە توانا و لە بەهرەکانیانو، لە هزری خۆیان بکەن.

٥- توانانی بیرکردنەوە و داهێنان و تازەگەریان گەشە دەکەن.

٦- منداڵان بە خوێندنەوە رادین و، تێدەگەن کە تەنها سەیرکردنی تەلەفزیۆن و سینەما بەس نییە.

٧- ئەو منداڵانەی کە گۆڤاری منداڵان دەخوێننەوە، توانای زمانەوەنیان و دەربڕینیان گەشەدەکەن .

٨- لە رێی خوێندنەوەی ئەو بابەتە بەسوودانەی کە حەزیان لێیانە، زیاتر زاخاوی بیر و هۆشیان دەدەن و، ئاسۆی ئەندێشە و سەرنجدانیان فراوانتر دەکەن .

٩- خولیا وبەهرە و ئارەزووەکانیان گەشەدەکەن، وەکو : وێنەکێشان، جواننوسین و نەخشەسازی.

١٠- نەریت و بەها جوانە کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگاکەیان لا دروست و شیرین دەبێت.

١١- ئاشنای داب و نەریت و بەها جوانەکانی گەلەکەیان دەبن و، دەیان پارێزن.

١٢- لە کێشە نەتەوایەتی و نیشتمانییەکان دەگەن و، چاویان دەکرێتەوە، کە گەورەشبن .. ئەم کێشانە دەبنە جێی بایەخدانیان.

١٣- سۆز و هاوبەستەبوونیان "ئینتیمابوونیان" بۆ نیشتمانەکەیان دەبێت، هەست بەوە دەکەن کە بەرگریکردن لە نیشتمانەکەیان و، لە بەها پیرۆزەکانی نەتەوەکەیان، ئەرکێکی پێویست و پیرۆزی ئەستۆیان دەبێت.

١٤- هیوا و گەشبینیان پێ دەبەخشن .. بۆ هێنانەدی هیوا و خۆزگە و خەونە شیرینەکانیان.. بۆ هێنانەدی ژیانێکی خۆشتر و .. داهاتوویەکی گەشتر.

١٥- منداڵان بە مافە رەواکانیان ئاشنا دەکەن.

١٦- گۆڤارەکانی منداڵان، هاندەرێکی باشن بۆ ئەوەی منداڵان خووبدەنە خوێندنەوە و لێی دانەبڕێن و خوی پێوەبگرن.

١٧- لە گۆڤارەکانی منداڵانەوە، منداڵان فێری ئەوە دەبن کە رێزگرتن لە سەروەری یاسا بگرن.

١٨- گۆڤارەکانی منداڵان، رەوشتی بەرز و جوان لە دڵی منداڵاندا دەروێنن، وەکو: برایەتی، یەکێتی، هاورێتی، ئازایەتی، بەرخودانی، بەرگری، خۆراگری، هاوکاری، هەرەوەزی، دڵسۆزی، سۆزداری، هێمنی، رێزگردن، راستگۆیی، ناپاکی نەکردن، خۆشەویستی، رێزگرتن لە یاسا، پاراستنی ژینگە، چاکەخوازی، دادپەروەری،جیاوازی نەکردنی رەگەزی، هەست و باوەڕی بەرزی مرۆڤایەتی، ئەمانەو گەلێ ئامانج و بەهای بەرز و پیرۆزی تر.

١٩- گۆڤارەکانی منداڵان، کاتی پەرژانی منداڵان پڕدەکەنەوە.

٢٠- گۆڤارەکانی منداڵان بزووتنەوەی نووسین بۆ منداڵان زیندوودەکەنە .. هەل بۆ نووسەرانی بواری ئەدەبی منداڵان

سەرچاوە
Serchawe

دەرەخسێنن، بۆ ئەوەی نووسینەکانیان بڵاوبکەنەوە و، لە ڕێی بابەتە جوانەکانیانەوە، خۆیان بە منداڵان ئاشنا بکەن.

٢١- گۆڤارەکانی منداڵان دەرگایەکی ئەفسووناوین، بە ڕووی جیهانی فراوانی خوێندنەوە و فێربووندا.. منداڵان سەربەستن و بە ئازادی و بە ئارەزووی خۆیان،گوڵبژێری بابەتەکانی گۆڤارەکاندەکەن و دەیان خوێننەوە .. لە خوێندنەوەداشدا پشت بە خۆیان دەبەستن.

٢٢- منداڵان لە ڕێی خوێندنەوەی گۆڤارەکانی منداڵانەوە، ئاگاداری هەواڵەکان و باسی گەلەکەیان و نیشتمانەکەیان و جیهان دەبن .. ئاگایان لە داهێنانە تازەکانی تەکنولۆژیای سەردەمەکەیان دەبێت.

٢٣- بە کەلەپوری ڕەسەن و، بە مێژوو و بە سەرورییەکانی گەلەکەیان، ئاشانا دەبن.

٢٤- منداڵان وا ئاراستە دەکەن، کە لاوانی داهاتوون و، دەبنە بڕبڕەپشی نیشتمانەکەیان و، ئەمانن لە داهاتوودا دەبنە دەسەڵاتدار و، کاروباری گەل و نیشتمانەکەیان بەڕێوەدەبەن.

٢٥- گۆڤارەکانی منداڵان، منداڵان ڕادەهێنن، کە ڕەخنە بگرن و، ڕەخنەش قبووڵ بکەن.

جۆرەکانی گۆڤارەکانی منداڵان:

گۆڤارەکانی منداڵان دەبنە چەند جۆرێکەوە، گرنگترینیان سێ جۆرن: (گۆڤاری گشتی) و (گۆڤاریتایبەتی) و (گۆڤاری کۆمیکس)، بە کورتی باسیان دەکەین:

١- **گۆڤاری گشتی**: ئەم جۆرە گۆڤارە، باوترین و بڵاوترین گۆڤاری منداڵانە لە هەموو جیهاندا، گۆڤاری گشتی منداڵان، بە بابەتی هەمەچەشنە و هەمەڕەنگەی ئەدەبی و زانیاری و هونەری و زانستی خۆش، بە زمانێکی ناسک و ئاسان و شیرین دەڕازێنرێتەوە.. وەکو چیرۆکی، زنجیرە چیرۆکی وێنەدار، چیرۆکی سەرکێشی، زانست و زانیاری گشتی، هۆنراوەی کورت و ناسک، وێنەی فۆتۆگرافی منداڵان،... هتد.. بێگومان وێنە کێشراوە ڕەنگاوڕەنگەکانیش بەشێکی سەرەکی و گرنگی گۆڤارەکانی منداڵانن.. گونجانی بابەتەکان و وێنەکان پێکەوە، و دەرهێنانی گۆڤارەکە بە شێوەیەکی جوان و سەرنج ڕاکێش، دەبێتە کارێکی ئەدەبی و هونەری بەسوود بۆ منداڵان.. دەبێتەگۆڤارێکی ڕازاوە و قەشەنگ و .. دەبێتەهاوڕێو بە خۆشەویستی منداڵان .. پێویستە لە گۆڤاری گشتیدا، ڕەچاوی قۆناغەکانی هەراشبوون و، فەرهەنگی زمانی منداڵان و، خواست و ئارەزووەکانی منداڵان لەبەرچاو بگیرێن و، بابەتەکانیش نامۆ نەبن و لە ژیان و ژینگەی منداڵانەوە دوور نەبن، پێویستە بابەتەکانی کورت و ئاسان بن .. تا منداڵان لە خوێندنەوەیان بێزار نەبن.

گۆڤاری گشتی منداڵان، بە پێی ماوەی دەرچوونیان، دەبنە: گۆڤاری مانگانە، گۆڤاری دوو هەفتانە، گۆڤاری وەرزی، هەندێ گۆڤاریش هەن ساڵی جارێک دەردەکرێن، وەکو ئەو گۆڤارە گشتییانەی کە لە قوتابخانەکاندا دەردەکرێن، کە لە

سەرچاوە
Serchawe

شێوەی کتێبێکی بابەت هەمەجۆرەدان.

هەندێ رۆژنامە و گۆڤاری مانگانە، کە بۆ گەورەکان دەردەچن، پاشکۆیەکی رۆژانە، یا هەفتانە، یا مانگانە بۆ منداڵان دەردەکەن و، بە بابەتی هەرەنگەی ئاسان و خۆش دەیان رازێننەوە.

لە ئەمڕۆدا ژمارەی ئەو گۆڤارە بابەت گشتییانەی، کە لە هەموو جیهاندا بۆ منداڵان دەردەچن، زیاتر لە (٥٥٠٠) گۆڤاری لۆکاڵی و جیهانین.. تەنها لە فەرەنسادا، مانگانە (١٠٥) گۆڤاری گشتی بۆ منداڵان دەردەکرێن و، بە هەزاران ژمارەیان لێ بڵاودەکەنەوە.

٢- **گۆڤاری تایبەتی**: گۆڤاری تایبەتی بابەتی ئەو گۆڤارانەن کە بابەتەکانیان هەمەرەنگە و گشتی نین، بەڵکو تایبەتن بە بوارێکی تایبەتی ئەدەب و رۆشنبیری یا هونەری یا وەرزشی بۆ منداڵان.. بۆ نموونە گۆڤاری منداڵان هەیە تایبەتە، بە هۆنەری (سینەما وفیلمی منداڵان)، یا (شانۆی منداڵان)، یا (گۆڤاری زانیاری بۆ منداڵان) .. (گۆڤاری وەرزشی بۆ منداڵان) .. (گۆڤاری کۆمیدی) ..(گۆڤاری ئاینی بۆ منداڵان)... هتد . ئەمەو لە زۆر لە وڵاتانی جیهاندا، گۆڤاری تایبەتی بۆ خاوەن پێداویستییە تایبەتییەکانیش دەردەکرێن بۆ (نابیناکان، لاڵەکان، کەرەکان).. لە وڵاتی (ژاپۆن) دا، گۆڤارێکی مانگانە بۆ تەمەنی منداڵانی دووساڵان دەردەکەن.

٣- **گۆڤاری کۆمیکس**: بەو گۆڤارانە دەڵێن کە بۆ منداڵان دەردەچن و، بابەتەکانی، چیرۆکەکانی، بە زنجیرە وێنەی کێشرا و، لە گەڵ سیناریۆی کورتدا بڵاودەکاتەوە، واتا سیناریۆ و وێنەکان پێکەوەن.. سەرهەڵدانی (گۆڤاری کۆمیکس) دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی (١٧٩٦) ز، کە هونەرمەندی وێنەکێش (هوگراس) لە گۆڤاری (کۆمبس) دا،کە سەرپەرشتی بابەتی لاپەرەکانی منداڵانی دەکرد، چیرۆکەکانی بە (سیناریۆی کورت و وێنە دەستکرد) دەکێشا و دەیڕازاندەوە .. لەوەدوا، بوو بە رێباز و چەندین گۆڤار بەم شێوەیە دەرکران و، لە ئەمڕۆشدا دەردەکرێن.

هەندێ لە توژێنەران دەڵێن، کە گۆڤاری کۆمیکس،لە سەدەی نۆزدەمیندا، لەسەر دەستی وێنەکێشە (وەتەری) یەکان سەری هەڵداوە.. لە ئەمڕۆشدا چەندین گۆڤاری کۆمیکس دەردەچن، بۆ نموونە گۆڤاری: (میکی ماوس)، (دوناڵدوک)، (تەرەزان)، (سۆپەرمان)(پیاوی ئاسنین)... هتد.

بێجگە لەو جۆرە گۆڤارانەی کە باسمان کردن، قوتابخانەکانیش گۆڤار و بڵاوکراوەی سەر دیوار دەردەکەن، بەڵام

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

بڵاوبوونەوەیان سنووردارن و، تا رادەیەک تایبەتین بەو قوتابخانانەی کە دەریان دەکەن.. پێویستە ئەو راستییەش فەرامۆش نەکەین، لە زۆربەی وڵاتادا، لە سەرەتادا گۆڤارەکانی منداڵان، لە لایەن دەستەی بەڕێوەبەر و مامۆستاکانی قوتابخانەکانەوە، بە هاوکاری قوتابییەکان گۆڤارەکان ئامادە دەکران و دەردەهێنران و بڵاودەکرانەوە .. بە زۆری بابەتەکانیان پەروەردیی و فێرکاری و زانیاری گشتی و رێنمایی ئامۆژگاری بوون بۆ قوتابیان.

چەند پێویستییەک لە گۆڤارەکانی منداڵاندا:

١- پێویستە باس و رووداو و بابەتەکانی گۆڤارەکانی منداڵان، لە چوارچێوەی شارەزایی و توانا و هۆشی منداڵاندا بن.

٢- پێویستە هەڵبژاردنی بابەتەکان، لەسەر بنامای پێویستییەکانی منداڵان و، لەبەرچاوگرتنی سیاکۆلۆژی و بایۆلۆژی منداڵاندا بن.

٣- لە ئامۆژگاری وشک و رێنمایی سواو و، ئاراستەی توندوتیژی و دەمارگیری بەدووربن.

٤- گوزارشت لە بیر و لە کێشەکانی منداڵان بکەن.

٥- بیرۆکەی بابەتەکانی تەواو و روون و ئاشکرابن.

٦- وشە و رستەکانی ئاسان و کورت و باوبن، بەلای منداڵانەوە بەکارهێنرابن و،لێیان تێبگەن.

٧- زمانی پەتی کوردی لە داڕشتنی بابەتەکانی گۆڤارەکانی منداڵاندا بەکاربهێنن.

٨- نابێت بابەتەکان درێژبن و، منداڵان بە خوێندنەوەیان وەرستبن و تەواویان نەکەن.

٩- پێویستە بایەخ و گرنگییەکی زۆر، بە رازانەوەی بەرگی یەکەم و دووەمی گۆڤارەکان بدرێن.

١٠- کێشانی وێنەی رەنگاوڕەنگی گونجاو لەگەڵ ناوەڕۆکی بابەتەکاندا، زیاتر بابەتەکان خۆشەویست و ئاسانتر و شیرین دەکەن لە لای منداڵان.

بایەخی وێنە لە گۆڤارەکانی منداڵاندا:

وێنە چ فۆتۆگرافی بێت یا وێنەی بەدەست کێشراوبێت لە لایەن وێنەکێشانەوە، بۆ رازا دنەوە و روونکرنەوەی بابەتە نووسراوەکانی گۆڤارەکانی منداڵان، زمانێکی هونەرییە وەکو زمانی قسەکردنە.. وێنە هۆیەکی گرنگی گوزارشت کردنە و، بنەمایەکی سەرەکی و گرنگی گۆڤارەکانی منداڵانە.. وێنە و نووسین تەواکەری یەکترین، بایەخی وێنەی جوان و رەنگاوڕەنگ، لە بایەخی وشەی ناسک و شیرین کەمتر نییە .. گرنگی چێژی وێنە و دیزایین و رەنگ و تابلۆکان لە کتێب و لە گۆڤارەکانی منداڵاندا، ئەوەندەی ناوەڕۆک و داڕشتن گرنگ و بایەخدار و کاریگەرن.. وێنەی قەشەنگ و جوان و رەنگاوڕەنگزۆر گرنگن و دەتوانن زۆر لە کەموکوڕی و لاوازییەکانی نووسینەکانو داڕشتنیاندا پۆشن.. کەواتە وێنە تەنها

بەشی یەکەم

بابەتێک نییە لە بابەتەکانی رازاندنەوە و،لە دەرهێنانی گۆڤارەکانی منداڵان، بەڵکو بابەتێکی بنەڕەتی و سەرەکییە لە گۆڤارەکانی منداڵان.. وێنە بایەخێکی رۆشنبیری و راگەیاندن و گەیاندنی گەورە و گرنگی هەیە.. هەندێ جار وێنەکان، زیاتر لە خودی نووسینەکان، ناوەڕۆکی بابەتەکان روون و ئاسان دەکەنەوە.. ئاسانتریش مەبەستەکان بەدەستەوە دەدەن.. زیاتر سەرنجی منداڵان رادەکێشن و.. تام و چێژێکی زیاتر بە خوێندنەوەش دەبەخشن و.. خۆشییەکی زیاتریش بە دیدە و دەروونی منداڵان دەگەیەنێنن .. منداڵان لە رێی وێنەی رەنگاوڕەنگی جوانەوە، چێژی هونەری و هەستی جوانیان لا دروست دەبن.. چونکە وێنەی رەنگاوڕەنگ کارتێکردنێکی گەورەی هەیە لە بنیاتنانی هۆش و، هەست و، چێژی منداڵاندا.

دەبینین لە بەشێکی زۆری گۆڤارەکانی منداڵاندا، بۆ راهێنانی دیدە و، بۆ زاخاودانی بیر و هۆشی منداڵان، بۆ تیژی سەرنجدانیان .. دوو وێنەی رەنگاوڕەنگی لەیەکچووی جیاواز، یا لە دوو وێنە زیاتر، بڵاودەکەنەوە .. منداڵان خۆشی و زۆر دەبینن لە دۆزینەوەی جیاوازییەکانی نێوان وێنەکان.

(ماری بارڵت) دەڵێت: " زۆربەی منداڵان، پێش چوونە قوتابخانە، لە تەمەنی دووساڵییەوە، شارەزاییان لە وێنە هەیە، لەوانەیە کتێبی وێنداری تایبەتییانهەبێت، لێوەی فێردەبن و، ئاماژە بە وێنەی شتە ناسراوەکان بە لایانەوە دەدەن، بۆ نموونە، وێنەی: منداڵ ، تۆپ ، پشیلە،...".

مێژووی داهێنانی گۆڤاەرکانی منداڵان:

گۆڤاری منداڵان هونەرێکی ئەدەبی تازە بابەتە، مێژووی سەرهەڵدانی لە زۆربەی وڵاتانی جیهاندا، بۆ قۆناغێکی نزیک دەگەڕێتەوە.. بۆ یەکەمین جار لە جیهاندا، لە سەدەی هەژدەمیندا، لە وڵاتی (فەرەنسا) لەدایکبوو ..یەکەمین گۆڤاری منداڵان، لە نێوان ساڵانی (١٧٤٧ - ١٧٩١) دا،لە (فەرەنسا) دا بە ناوی (هاوڕێ ی منداڵان) ەوە دەرچوو.. بەڕێوەبەری ئەم گۆڤارە، نووسەرێکی ئەدەبدۆستی منداڵان بوو، ناوی خۆی ئاشکرا نەکرد، بە ناوی خوازراوی (هاوڕێ ی منداڵان) ەوە گۆڤارەکەی دەرکرد.. کە بە زمانێکی ئاسان و شیرین و، بە شێوازێکی ناسک و رەوان بابەتەکانی دادەڕشتن . دەرکردنی ئەم گۆڤارە هەنگاوێکی دەستپێکی تازە بوو، لە بواری راگەیاندن و ئەدەبی منداڵاندا، هاندەرێکی باشیش بوو بۆ نووسەرانی ئەدەبی منداڵان.. ئەم گۆڤارە چەندین چیرۆکی منداڵانی لە وڵاتانی ترەوە وەرگرت و، وەری گێڕایە سەر زمانی فەرەنسی و، پێشکەشی بە منداڵانی فەرەنسا کرد.. (هاوڕێ ی منداڵان) توانی بۆشاییەکی گەورە لە حەز و ئارەزووەکانی منداڵان پڕبکاتەوە، چێژێکی زۆریانلە خوێندنەوەی بابەتە هەمەڕەنگ و خۆش و بەسوودەکانی وەردەگرت.. بەڵام لە سەرەتادا، بە زۆری منداڵانی رۆشنبیری چینی برجوازی توانای کڕین و خوێندنەوەی ئەم گۆڤارەیان هەبوو.. لەبەر گرانی نرخەکەی،

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

بەشێکی زۆری منداڵان کەم دەرامەتی فەرەنسا، توانای کڕینیان نەبوو، بێ بەش بوون لە خوێندنەوەی.

هەندێ لەو کەسانەی کە باس لە مێژووی سەرهەڵدانی گۆڤاری منداڵان دەکەن، دەڵێن یەکەمین گۆڤاری منداڵان لە جیهاندا، لە ساڵی (١٨٣٠) دا لە فەرەنسا دەرچووە.. بەڵام بەشێ هەرە زۆری سەرچاوەکان، زۆرتر چەخت لەسەر مێژووی نێوان ساڵانی (١٧٤٧ - ١٧٩١) دەکەنەوە.

لە (وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا) شدا، ڕۆژنامەنووس، (جۆزیف پولیتزەر) بەڕێوەبەر و سەرنووسەری ڕۆژنامەی (ورڵد: جیهان) لە ساڵی (١٨٩٨) دا، پاشکۆیەکی تایبەتی ئەم ڕۆژنامەیەی بۆ منداڵان دەردەکرد، لەم پاشکۆیەدا، بە زنجیرە وێنەیەکی کێشراوی جوان، کە وێنەکێشی بەناوبانگی ئەمریکی (ئۆتکوڵت) دەیکێشان، لەگەڵ سیناریۆدا، لە شێوەی چیرۆکدا، گەشتەکانی منداڵێکی سەرکێشی ئەمریکی، لە شەقامەکانی شاری (نیویۆرک) دەگێڕایەوە .. دەرچوونی ئەم پاشکۆیە، لەو سەردەمەدا، بە باتێکی تازەی ئەدەبی ناوزەندکرا.. دوا بە دوای ئەم پاشکۆیە لە ئەمریکادا، چەندین گۆڤاری گشتی و تایبەتی بابەت هەمەڕەنگە بۆ منداڵان دەرکران.

لە وڵاتی (ئینگلتەرا) شدا، خاتوو (پەری) لە ساڵی (١٩١٥) دا، یەکەمین گۆڤاری لە ئینگلتەرادا بۆ منداڵان دەرکرد، بە ناوی (باخچەی قوتابخانە)وە .. ئەو چێژ و خۆشی و سوودەی منداڵانی ئینگلتەرا لە خوێندنەوەی ئەم گۆڤارە وەریان دەگرت، لەکتێبە تەڵقین ئاسایی و وشکە ڕێنمایی و ئامۆژگارییەکانی قوتابخانەدا نەبوون.

لە (یەکێتی سۆڤیەتی)ی پێشوودا، گۆڤارەکانی منداڵان، بریتی بوون لەو گۆڤارانەی کە پارتی کومۆنیست دەری دەکردن، گرنگترینیان گۆڤاری (پێشڕەوان) بوو، کە بە بیری سۆشیالیستی و بە هزری کۆمۆنیستی منداڵانیان گۆش و ئاراستە دەکرد.. هیچ لایەنێکی تر، مافی ئەوی نەبوو کە گۆڤار بۆ منداڵان دەربکات.

لە (ئەفریقا) دا، یەکەمین گۆڤاری منداڵان، لە ساڵی (١٩٤٤) دا، لە وڵاتی (نەیجیریا) دەرچوو، کە پاشکۆیەکی مانگانەی ڕۆژنامەی (نەیجیریای تازە) بوو.

لە ئەمڕۆدا، ژمارەی ئەو گۆڤارە مانگانانەی کە لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا بۆ منداڵان دەردەچن، نزیکەی (٤٥٠) گۆڤاری مانگانەن، لە ئینگلتەراشدا، زیاتر لە (١٠٩) گۆڤار بۆ منداڵان دەردەچن، لە (ئەڵمانیا) شدا، (خانەی مزو بۆ چاپەمەنی) بە تەنها مانگانە (١٨) گۆڤار بۆ منداڵان دەردەکات.

گۆڤارەکانی منداڵان لە وڵاتانی عەرەبیدا:

لە (وڵاتانی عەرەبی) دا، بۆ یەکەمین جار، لە وڵاتی (میسر) دا، یەکەمین گۆڤار بۆ منداڵانی عەرەب، بە ناوی (روضة المدارس: باخچەی قوتابخانەکان) ەوە، لە نێوان ساڵانی (١٨٧٠ - ١٨٧٧) دا، مانگی دوو جار دەردەچوو، سەرنووسەری ئەم گۆڤارە (عەلی فەهمی) بوو، لە لایەن نووسەری ناسراوی میسری (روفاعە تەهتاوی) یەوە، سەرپەرشتی دەکرا.. ئەم گۆڤارە لە بەرهەمهێنانی قوتابیان بوو، بابەتی چیرۆک و شیعر و زانیاری لەخۆگرتبوو ..گۆڤاری (السندباد: ١٩٥٢) لەلایەن نووسەری بواری منداڵان (محەمەد سەعید ئەلعوریان) ەوە دامەزرا و بە ڕێوەی دەبرد.. لە ساڵی (١٨٩٣) دا، سەرکردەی نیشتمانی میسری (مستەفا کامیل) گۆڤارێکی بۆ منداڵان دەردەکرد بە ناوی (المدرسة : قوتابخانە) ەوە .. مستەفا کامیل بە بابەتی ئەدەبی و نیشتمانی و زانیاری دەیڕازاندەوە.. هەر لە میسر ئەم گۆڤارانەش بۆ منداڵان دەردەچوون، گۆڤاری (سەمیر: ١٨٩٧)، (ئەنیس: ١٨٩٨)، (المدرسة : قوتابخانە: ١٩٠٣)، (الاولاد - منداڵان: ١٩٢٣).

لە (سوریا)، لە (٩ - ٤ - ١٩١٣) دا، گۆڤاری (الناشئة: تازە پێگەیشتوو) لە (دیمەشق) دا بۆ منداڵان دەرچوو .. لە مانگی جۆزەردانی ساڵی (١٩٤٦) دا، گۆڤارێک منداڵان بە ناوی (الطفل: منداڵ) ەوە، لە شاری (حەلەب) دەردچوو.. کە بە یەکەمین گۆڤاری منداڵان لە سوریا ناودەبرێت، لە ساڵی (١٩٤٧) دا لە شاری (دیمەشق) دا گۆڤاری (العندلیب - بولبول) بۆ منداڵان دەرچوو .. لە (١ - ٢ - ١٩٦٩)دا گۆڤاری (ئوسامە) دەرچوو، کە سەرنووسەر و دەرهێنەرەکەی، شاعیر و چیرۆکنووسی ناسراوی بواری ئەدەبی منداڵان (زەکەریا تامر) بوو.

تا ئێستادا لە وڵاتانی عەربیدا نزیکەی (١٠٠) گۆڤاری بۆ منداڵان دەرچوونە و بڵاوکراونەتەوە، ئەمانەی خوارەوە ناوی هەندێ لەو گۆڤارانەن کە لە وڵاتانی عەرەبیدا دەرچوونە، یا دەردەچن:

لە میسر: (سمير : ١٨٩٧)، (أنيس الصغير: ١٨٩٨)، (مجلة المدرسة : ١٩٠٣)، (سندباد: ١٩٥٢)، (كروان: ١٩٦٤)، (ميكي: ١٩٥٦)، (صندوق الدنيا: ١٩٧٧)، (المسلم الصغير: ١٩٨٢)، (الفردوس: ١٩٩٠)، (علاءالدين: ١٩٩٤)، (البلبل: ١٩٩٨)، (خطوه)، (زمزم)، (سەمیری بچکووک: ١٩٥٦)... چەند گۆڤارێکی تریش).

لە سوریا: (الطفل: ١٩٤٦، العندليب: ١٩٤٧، أسامه: ١٩٦٩، الطليعي: ١٩٨٣، القمر الصغير، نيلوفر).

لە سعودیە: (الروضه، حسن، باسم: ١٩٨٧، الشبل، الرواد، سنان، فراس، أطفال اليمامه)

لە کوەیت: (العربي الصغير: ١٩٨٦، سعد: ١٩٦٩، براعم الايمان: ١٩٨٠، سدره، إفتح يا سمسم، سلام، شاهين، العصافير).

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

لە لوبنان: (سامر: ١٩٧٩، أحمد، بساط الريح، سندباد، توتە توتە: ٢٠٠٠، هزار، طرزان، أسامه، لولو، سوبرمان، الوطواط).

لە ئوردن: (فراس، سامر، وسام، براعم عمان).

لە قەتەر: (حەمەد و سحر: ١٩٨٧، مشاعل، زهرات و زهور، راشد و نوره).

لە تونس: (عرفان: ١٩٦٦، الشيماء، شهلول: ١٩٨٤، قوس قزح: ١٩٨٤).

لە مەغریب: (أزهار، براعم، مناهل الاطفال).

لە یەمەن: (الهدهد، أسامه، الطفوله).

لە جەزائیر: (جريدتي، أمقيدش).

لە سودان: (الصبيان : ١٩٤٦، مربود).

لە ئەبو زەبی: (ماجد: ١٩٧٩، فرسان).

لە دبەی: (خالد).

لە ئیمارات: (ماجد: ١٩٧٩).

لە لیبیا: (الامل).

لە عومان: (البراعم).

لە فەلەستین: (ينابيع).

لە دەرەوەی وڵاتانی عەرەبیشدا، ئەم گۆڤارانە بۆ منداڵان بە زمانی عەرەبی دەردەکرێن: (السنابل - لە ئەمریکا، مرحبا - لە ئیتالیا، ئەم گۆڤارانەش لە بەریتانیا لە لەندن دەردەچوون: باسم: ١٩٨٦، فراس: ١٩٩٦، الرواد: ١٩٩٦، بناة المستقبل، سامر، أحمد، سندباد، بساط الريح).

گۆڤارەکانی منداڵان لە عێراق:

مێژووی داهێنانی گۆڤاری منداڵان لە عێراقدا بۆ سەردەمێکی نزیک دەگەڕێتەوە، لێرەدا، مەبەستمان لە عێراق، ناوەڕاست و باشووری عێراقە، چونکە باشووری کوردستان بەشێک نەبووە لە عێراق و ، بە غەدر و بە زۆر و، بە پیلانێکی دەوڵەتە زلهێزەکان لکێنرا بە عێراقەوە.. ئەمانە ناوی ئەو گۆڤارانەن کە لە عێراق دەردەچوون، لەوانە گۆڤاری (مجلتي) و (المزمار) ئێستاش دەردەچن..

١- گۆڤاری (التلميذ العراقي: قوتابی عێراقی)، یەکەمین گۆڤاری منداڵانە، کە بە زمانی عەرەبی لەعێراقدا دەرچووە، یەکەمین ژمارەی لە مانگی ئوکتۆبەری ساڵی (١٩٢٣) دا دەرچووە، گۆڤارێکی قوتابخانەیی پەروەردەیی بوو هەفتانە بووە، خاوەنی ئیمتیاز (سەعید فەهیم) بووە، بەڕێوەبەرەکەشی (مستەفا عەلی ئەفەندی) بووە.

٢- گۆڤاری (الكشاف العراقي: دیدەوانی عێراق) لە (١٥ - ٦ - ١٩٢٤) دا، یەکەمین ژمارەی لێ دەرچووە، خاوەنەکەی (مەحمود نەدیم) بووە، گۆڤارێکی زانیاری و ئەدەبی و ڕێنمایی بووە، بە تایبەتیش زۆربەی بابەتەکانی پەیوە دییان بە دیدەوانییەوە هەبووە، مانگی دووجار دەردەچووە.

٣- گۆڤاری (المدرسه: قوتابخانە) یەکەمین ژمارەی لە (١٥ - ٥ - ١٩٢٦) دا دەرچووە، خاوەنەکەی (مەحمود نەدیم) بووە.

٤- ڕۆژنامەی (التلميذ : قوتابی) لە ساڵی (١٩٢٩) دا، یەکەمین ژمارەی لێ دەرچووە.

٥- گۆڤاری (الطلبه: قوتابی، خوێندکار) یەکەمین ژمارەی لە مانگی یانواری ساڵی (١٩٣٢) دا دەرچووە، خاوەنەکەی (عەباس فەزڵی خەماس) بووە .. گۆڤارێکی ڕۆشنبیری گشتی هەفتانە بووە.

٦- گۆڤاری (الفتوه: نەوجەوانان) لە ساڵی (١٩٣٤) دا دەردەچووە.

٧- گۆڤاری (دنيا الاطفال: دنیای منداڵان) یەکەمین ژمارەی لە مانگی جۆزەردانی (١٩٤٥) دا دەرچووە، لە لایەن زەکی حەسەنی (عەمو زەکی) و (حەمید ئەلمحەل) ەوە دەردەکرا.

٨- گۆڤاری (روضة الاطفال: باخچەی منداڵان) لە نێوان ساڵانی چلەکان بۆ پەنجاکان دەردەچووە.

٩- گۆڤاری (سند و هند) لە ساڵی (١٩٥٨) دا، یەکەمین ژمارەی دەرچووە.

١٠- گۆڤاری (صندوق الدنيا: سەنووقی دنیا) یەکەمین ژمارەی لە مانگی گوڵانی (١٩٥٩) دا دەرچووە، خاوەنەکەی (حەمید ئەلمحەل) بووە.

١١- گۆڤاری (جنة الاطفال: بەهەشتی منداڵان) یەکەمین ژمارەی لە ساڵی (١٩٦٠) دا دەرچووە، خاوەنی ئیمتیاز (سەلمە محەمەد ئەلنائیب) بووە، بەڕێوەبەر و دەرهێنەرەکەشیی، پارێزەر (ناسرکەمالەدین) بووە، لە لایەن (عەمو زەکی) یەوە، سەرپەرشتی دەکرا.

١٢- گۆڤاری (المدارس: قوتابخانەکان) یەکەمین ژمارەی، لە نیوەی یەکەمی ساڵی (١٩٦١) دا دەرچووە، گۆڤارێکی وەرزی بووە، لە لایەن (هاشم خەیات) ەوە دەردەهێنرا.

١٣- گۆڤاری (مجلتي: گۆڤارەکەم) یەکەمین ژمارەی ،لە مانگی گوڵانی (١٩٦٣) دا دەرچووە.. گۆڤارێکی مانگانەی گشتی بووە، لە لایەن کۆمپانیای نیشتمانی بۆ ڕۆژنامە، دەردەکرا.

١٤- گۆڤاری (ألف ليلە وليلە: هەزار و یەک شەو)، یەکەمین ژمارەی لە (مانگی یانواری) ساڵی (١٩٦٤) دا دەرچووە .. ڕێبیان پێدا، کە لە قوتابخانەکاندا بڵاوبکرێتەوە.

١٥- گۆڤاری (الظريف: زەریف) یەکەمین ژمارەی لە ساڵی (١٩٦٨) دا دەرچووە، گۆڤارێکی هەفتانە بووە، خاون و سەرنووسەر

سەرچاوە
Serchawe

و دەرهێنەرەکەی، خاتوو (رابیحە جومەیلی) بوو .. بەڕیوەبەرکەشی (ئیبراهیم شێخلی) بوو.

١٦- گۆڤاری (الجیل الجدید: نەوەی تازە) یەکەمین ژمارەی لە ساڵی (١٩٦٨) دا دەرچوو، لە لایەن (عەمو زەکی) یەوە، دەردە کرا.

١٧- گۆڤاری (مجلتی: گۆڤارەکەم) یەکەمین ژمارەی لە (٢٤ - ١٢ - ١٩٦٩) دا دەرچوو .. گۆڤارێکی هەمەڕەنگەی گشتی مانگانەیە، لە سەرەتادا لە هەر ژمارە (١٠٠٠٠) هەزاری لێ چاپ دەکرد.. لە دواییدا گەیشتە (٢٥٠٠٠٠) هەزار دانە لە هەر مانگێکدا.. کەچی لە ئێستادا، مانگانە (٧٠٠٠) دانەی لێ چاپ دەکەن.. دەرچوونی گۆڤاری (مجلتي) وەرچەرخانێک بوو لە بواری گۆڤاری منداڵان و گەشەکردنی رۆشنبیری و ئەدەبی منداڵان لە عێراقدا.

١٨- گۆڤاری (المزمار: زوڕنا) لە پێشا رۆژنامەیەکی رۆژانە بوو بۆ منداڵان، یەکەمین ژمارەی لە لە مانگی دێسەمبەری (١٩٧٠) دا دەرچوو .. لە دواییدا بوو بە (المزمار) بوو بە گۆڤارێکی هەفتانەی گشتی بۆ منداڵان، بۆ هەر ژمارەیەکی (١٠٠٠٠) هەزا دانەیان لێ چاپ دەکرد، تا گەیشتە (٢٥٠٠٠٠) بۆ هەر دانەیەک .. ئێستاش دەردەچێت، بەڵام مانگی (٧٥٠٠) دانەی لێ چاپ دەکەن. دکتۆر (جەمال ئەلعەتابی) سەربەرشت نووسین و دەرهێنانی ئەم گۆڤارەی دەکرد.

١٩- هەر یەکە لەم رۆژنامانە، لاپەڕەیەک، یا پاشکۆیەکی تایبەتییان بۆ منداڵان دەردەکرد لەوانەش: (رۆژنامەی الصباح: بەیانی)، (رۆژنامەی طریق الشعب: رێگای گەل).

لە ساڵی دەرچوونی هەندێ لە گۆڤارەکانی منداڵاندا، لە سەرچاوەیەکەوە بۆ سەرچاوەیەکی تر، کەمی جیاوازی هەیە.. بۆ نموونە، گۆڤاری (التلمیذ العراقي : قوتابی عێراقی) لە هەندێ سەرچاوەدا، نووسیوێتی لە ساڵی (١٩٢٢) دەرچووە، بەڵام بەشێکی تری سەرچاوەکان، لەوانەش، دکتۆر جەمیل حەمداوی، ساڵی (١٩٢٣) بە راست دەزانێت .. هەروەها لە گۆڤارە عەرەبییەکانی تردا بۆ منداڵان، کەمێک جیاوازی لە ساڵەکاندا هەیە.

گۆڤاری ئەلیکترۆنی بۆ منداڵان:

شۆڕشی تەکنۆلۆجیا و داهێنان و پێشکەوتن بەردەوامە و وەستانی نییە، رۆژ لە دوای رۆژ شتی تازەتر و سەیر و سەمەرەتر دادەهێنرێن و دەیان بینین و دەکەونە خزمەتی مرۆڤەوە.. تیشکی داهێنان و پێشکەوتن، بواری راگەیاندن و رۆژنامە و گۆڤاریشی گرتووە.. لە ئەمڕۆدا، لە جیهاندا، ژمارەیەکی زۆری رۆژنامە و گۆڤار و کتێبی ئەلیکترۆنی دەردەچەن و بڵاودەکرێنەوە.. لە ئەمڕۆدا گۆڤاری ئەلیکترۆنی و گۆڤاری کاغەز لە ململانێدا، دڵنیام سەرکەوتن بۆ گۆڤاری ئەلیکترۆنی دەبێت.. ئاخۆ دوای دە ساڵی تر دەبێت چ گۆڕانکاری وچ تازەگەرییەک لەم بوارە و، لە هەموو بوارەکانی تردا روودەن.. چونکە ئارەزووەکان و پێویستییەکانی مرۆڤ بۆ پێشکەوتن و داهێنان ناوەستێت؟

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

با لە باسەکەمان دوورنەکەوینەوە، شەپۆلی ئەلیکترۆنی نەمان باتە قووڵایی دەریای پان و بەرینی ئەلیکترۆنییەوە.. کە بۆ نابەڵەدێکی وەکو ئێمە، نەتوانین بە باشی و دروستی مەلەی تێدا بکەین.

گۆڤاری ئەلیکترۆنی منداڵان، ئەو گۆڤارانەن کە لەسەر تۆڕی ئینتەرنێتدا بڵاودەکرێنەوە، لە شێوەی گۆڤارێکی چاپکراودا، کە لەسەر پەردەی کۆمپیوتەری ئەلیکترۆنی، بە وێنە و دەنگ و رەنگ و وێنەی جۆڵاو بڵاودەبنەوە.. یاخود دەقی وێنە و کۆپی گۆڤارەچاپکراوەکانن.
تا ئێستا ژمارەیەکی زۆری سایت و ماڵپەڕی ئەلیکترۆنی کوردیمان هەیە، کە بە زمانی کوردی بابەتەکانیان بڵاودەکەنەوە.. بەڵام بە داخەوە، کە زۆربەیان، بابەتەکانی منداڵان پەراوێز دەکەن و، بە شایانی بایەخپێدان و بڵاوکردنەوە نازانن.. هەڵبەتە خاوەنی ئەم سایت و ماڵپەڕانە، ئەوە نازانن کە منداڵان هەموو شتێکن و، گرنگترین سامان و سەرمایەی گەلەکەمانن و، زۆر لە سامانی نەوت و زێڕیش بەنرختر و گرنگترن.. کوردیلەکانی ئەمڕۆمانن کە هیوای داهاتووی کورد و کوردستانن.. چارەنووس وداهاتووی گەلەکەمان، لە رادەی چۆنییەتی گۆشکردن و پەروەردەکردن و رێنمایی و ئاراستەکردنی ئەمڕۆی منداڵەکانماندا بەدی دەکرێن.. چی بچانین ئەوە دروێنە دەکەین.
گەلی جیاوازی لە نێوان گۆڤاری کاغەز و گۆڤاری ئەلیکترۆنیدا هەیە، بۆ نموونە تەنها باس لە دوو جیاوازی دەکەین، لە رووی داراییەوە، گۆڤاری کاغەز پارەیەکی باشی دەوێت بۆ درێژەدان و، پێشکەوتن و جوانتر رازانەوەی .. بەڵام گۆڤاری ئەلیکترۆنی هەر وەکو ئەوەیە کە بە خۆڕایی بێت .. نووسەر بە ئەوپەڕی ئازادییەوە و بەبێ سانسۆر، دەتوانێت لە گۆڤارە ئەلیکترۆنییەکاندادا، را و بۆچوون و نووسینەکانی خۆی بڵاوبکاتەوە، بەڵام ئەم ئازادییەی لە گۆڤاری کاغەزدا سنووردارە.

هیوادارم، ئەو دڵسۆزانەی توانا و شارەزاییان لە دامەزراندنی ماڵپەڕ و سایتی منداڵاندا هەیە و، دەتوانن سەرکەوتووبن لە بەڕێوەبردن و درێژەپێدانی، دڵسۆزی خۆیان بنوێنن و، خۆیان لای منداڵانی کوردمان و، لای نووسەرانی بواری رۆشنبیری و ئەدەبی منداڵان شیرین بکەن و، دەست پێشکەری بکەن بۆ کردنەوەی ماڵپەڕێکی ئەلیکترۆنی تایبەت بە منداڵانی کوردمان . پێشڕە و دەست پێشکەربن بۆ دەرهێنانی گۆڤارێکی کوردی ئەلیکترۆنی بۆ منداڵانی کوردمان.. دڵنیابن لەوەی، کە زۆر نووسەر و رۆشنبیری بواری ئەدەبی منداڵان، زۆر خەمخۆری منداڵان هەن، پێشوازی و دەستخۆشیتان لێدەکەن و، هاوکارتان دەبین و، بەشداری لە سەرکەوتن و لە پێشکەوتنی پرۆژەیەکی پێویستی وادا دەکەین.. سەرەتای هەمووکارێکیش بیرۆکە و قسەکردنە.. ئینجا نەخشەداناو جێبەجێکردنە.. دەڵێن (بڕینی ماوەی هەزار کیلۆمەتر.. بە هەنگاوێکی سەرەتا دەست پێدەکات).

٢٢ی فێبریوێری ٢٠١٥

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

ڕاگەیاندنی منداڵان. گۆڤارە کوردییەکانی منداڵان.

بەشی دووەم

سەرهەڵدانی گۆڤاری کوردی بۆ منداڵانی کوردمان، بۆ مێژوویەکی نزیک دەگەڕێتەوە، ئەوەبوو لە ساڵی (١٩٤٦) دا، یەکەمین ژمارەی، یەکەمین گۆڤاری کوردی، بە زمانی شیرینی کوردیمان بۆ منداڵانی کورد، بە ناوی (گڕوگاڵی منداڵانی کورد)ەوە، لە پایتەختی (کۆماری کوردستان)،لە شاری (مەهاباد) ی شیرین، لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا .. لایەن کەسانێکی دڵسۆز و خەمخۆریمنداڵانەوە دەرچوو .. کە تەنها (٣) ژمارەی لێ دەرچووە، لەگەڵ جوانەمەرگ کردنی کۆماری کوردستاندا، ئەستێرەی گڕوگاڵی منداڵانی کوردیش ئاوا بوو.

ئەگەر بەراوردێک لە نێوان مێژووی دەرچوونی یەکەمین گۆڤاری منداڵانی کورد لە کوردستاندابکەین،لەگەڵ مێژووی دەرچوونی یەکەمین گۆڤار بۆ منداڵان، لە بەشێکی زۆری وڵاتانی جیهاندا، دەبینین ئێمەی کورد لە کوردستاندا، زۆر لە دواوە نین، بەڵکو لە پێشەوەی چەندین وڵاتیش داین.. شانازیش بۆ کۆماری کوردستان دەگەڕێتەوە .. کە یەکەمین گۆڤاری کوردییان بۆ منداڵانی کوردمان دەرکرد.. بەڵام داگیرکەرانی کوردستان، کە دڕندەترین و ڕەگەزپەرسترین ئیمپریالیزمن، دژی هاتنەدی هەموو خواست و هیوایەکی گەلی کوردمانن.. نەیانهێشت (گڕوگاڵی منداڵانی کورد) بێتە قسە و، زمان بگرێت، بە ساوایی تاساندیان.. بەڵام نەیانتوانی و هەرگیز ناشتوان، هیوای و ئومێدی منداڵانی کوردمان بتاسێنن.. لە ئەمڕۆدا، بە دەیان گۆڤاری کوردی بۆ منداڵان کورد دەردەکرێن.. داوا لە (خانەی ڕۆشنبیری منداڵان) دەکەم، کە سەر بە (وەزارەتی ڕۆشنبیری کوردستان) ە،بۆ بەرزراگرتنی ناو و یادی گۆڤاری (گڕوگاڵی منداڵانی کورد) هەر بەمناوەوە، سەر لە نوێ درێژە بە دەرکردنی گۆڤاری (گڕوگاڵی منداڵانی کورد) بدەن.. یەکەمین ژمارەی تازەش (ژمارەی - ٤) بێت.. وەکو نیشاندانی بەڵگەیەک، بە درێژەدان بە ژمارەکانی گۆڤاری گڕوگاڵی منداڵانی کورد.. وەکو مژدە و گوزارشتێک، بۆ درێژەدان بە هێنانەدی هیوا و ئامانجەکانی کۆماری کوردستانلە بواری ڕۆشنبیری و ئەدەبی منداڵانی کورد دا.. کە حکومەتی باشووری کوردستان، وەکو میراتگر و ڕێبازگری کۆماری کوردستان،ئەمیش درێژە بە هێنانەدیی هیوا و ئامانج و خەونەکانیکۆماری کوردستان دەدات.. هەر سێ ژمارە دەرچووەکەی گۆڤاری (گڕوگاڵی منداڵانی کورد) یش، کە لە ساڵی (١٩٤٦) دا دەرچوونە، دووبارە بە جوانی چاپ بکرێنەوە و، لە ئەرشیفی گۆڤارەکانی منداڵانی کورد و، لە بەشی منداڵان - لە کتێبخانە گشتییەکانی شار و شارۆچکەکانی کوردستاندا دابنرێن و بپارێزرێن، تا ببن بە سەرچاوەیەک بۆ ئەو نووسەرانەی، کە لێکۆڵینەوە و توێژینەوە، لە بارەی سەرهەڵدانی گۆڤاری منداڵانی کوردمان دەکەن..هەروەهاش داوا لە (وەزارەتی پەروەردەی کوردستان) دەکەین، کە باخچەیەکی ساوایان، لە شاری هەولێری پایتەختی کوردستاندا بکەنەوە، بە ناوی

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

(باخچەی گڕوگاڵی منداڵانی کورد) بۆ بەرزڕاگرتن و، وەبیرهێنانەوەی منداڵانی ئەمڕۆمان، لە ناوی(یەکەمین گۆڤاری منداڵانی کورد) لە کوردستاندا.

لە دوای گۆڤاری گڕوگاڵی منداڵانەوە، تا ساڵی (١٩٧٢) لە هیچ شوێنێکی تری کوردستاندا، گۆڤاری تایبەت بە منداکانی کوردەوە، دەرنەکراون .. بەڵام لە دوای ڕێکەوتننامەکەی ڕۆژی (١١) ی ئاداری ساڵی (١٩٧٠) دا.. لە دوای دامەزراندنی (کارگێڕی ڕۆشنبیری کوردی) لە بەغدا، بواری باش ڕەخسا بۆ گەشەکردنی ڕۆشنبیری و ئەدەبی کوردی، کە تیشکی بواری ئەدەبی منداڵانیشی گرتەوە.. لە ساڵی (١٩٧٢)دا، یەکەمین ژمارەی گۆڤاری (ئەستێرە) بە کوردی بۆ منداڵانی کورد دەرچوو. بە کورتی ناوی ئەو گۆڤارە کوردییانە دێنین، کە لە کوردستاندا، بە زمانی کوردی بۆ منداڵانی کوردمان دەرکراون، کە هەندێکیان لە ئەمڕۆشدا دەردەچن .. هەندێکیشیان بە یەکجاریٚ وەستاون، وەستانی هەندێکیشیان کاتییە، وەستانەکەیان پەیوەندی بە بارای نائاسایی ئابووری کوردستانەوە هەیە.. ڕەنگە ئەمانە ناوی هەموو گۆڤارەکانیش نەبن کە دەرچوونە یا دەردەچن.. ئەمەو ئێمەی دوور لە کوردستان هەموو سەرچاوەیەکمان لە بەردەستدا نییە، تەنها ناوی ئەم گۆڤارانەمان لایە:

١- گۆڤاری(گڕوگاڵی منداڵانی کورد): یەکەمین گۆڤاری کوردییە لە هەموو کوردستاندا،کە تایبەت بوو بە منداڵانی کوردەوە، بە زمانی شیرینی کوردیمان دەرچوو، تەنها (سێ ژمارەی) لێدەرچوو، یەکەمین ژمارەی لە ڕۆژی یەک شەممە ڕێکەوتی (٢١ - ٤ - ١٩٤٦) دەرچوو، هەرسێ ژمارەکەی گڕوگاڵ لە ساڵی (١٩٤٦)دا،لە شاری(مەهاباد)ی پایتەختی (کۆماری کوردستان) دەرچوون، کە لە لایەن کارکەرانی (چاپخانەی کوردستان) ەوە دەرکران.. لە لاپەڕەی کۆتایی ژمارەی یەکەمینی (گڕوگاڵی منداڵانی کورد) دا،نووسراوە: (ئەو مەجەللەیە تەنیا بۆ ڕووناککردنی بیری خوێندەواران و منداڵانی کوردە).. لە ژمارەکانی (گڕوگاڵی منداڵانی کورد) دا، گەلێ بابەتی هەمەڕەنگەی ڕۆشنبیری و ئەدەبی و پەروەردەیی و ڕێنمایی و زانست و زانیاری گشتی بەسوودیان بۆ منداڵان لەخۆگرتووە.. ئامانجی ئەم گۆڤارە قووڵکردنی هەستی نەتەوەیی و سۆز و خۆشەویستی بۆ کوردستان و، زیاتر شیرین کردنی زمانی کوردیمان بووە.. دەرچوونی گۆڤارێکی وا بۆ منداڵانی کورد لەو سەردەمەدا، کاریگەری و بایەخێکی زۆر گرنگی هەبوو لە زاخاودانی بیر و هۆش و هەستی منداڵانی کوردمان .. کۆپی ژمارەی (یەکەم و دووەم)ی (گڕوگاڵی منداڵانی کورد)، لە کۆڕی زانیاری کوردی لە بەغدا هەبوون.. کۆپی هەر ئەم دوو ژمارەیەش لە لای مێژوونووسی کوردمان دکتۆر (کەمال مەزهەر) هەن، کە ئێستا لە شاری هەولێر دەژی.

لە ساڵی (١٩٧٩) دا، لە شاری (کرماشان) لە لایەن کاک (محسن شاسواری)یەوە گۆڤارێک بۆ منداڵان بە ناوی (گڕوگاڵ) ەوە دەرچوو، بەڵام تەنها دوو ژمارەی لێدەرچوو، ژمارەی یەکەمی بە کوردی و، ژمارەی دووەمی بە زمانی کوردی و زمانی فارسی یە.

سەرچاوە Serchawe

٢- گۆڤاری (ئەستێرە): پاشکۆی گۆڤاری (رۆژی کوردستان) بوو، یەکەمین گۆڤاری کوردییە کە بە زمانی کوردی بۆ منداڵانی کورد، لە باشووری کوردستان، لە شاری (سلێمانی) دا دەرچوو.(یەکەمین ژمارە) ی (ئەستێرە)، لە مانگی مایسی ساڵی (١٩٧٢) دا، بە هەوڵی کۆمەڵێک مامۆستای دڵسۆز و خۆبەخش، بەبێ یارمەتی دارایی و، بە خەرجکرن لە گیرفانی خۆیان، لە دایک بوو . بڵاوبوونەوەی یەکەمین ژمارەی ئەستێرە مژدەیەکی خۆش بە منداڵانی کوردمان بەخشی، لە خۆشیا هەر ئەوە نەبوو گەشکە بیان گرێت .. بە تامەزرۆیی و پەرۆشەوە، نووسانیانە سنگیانەوە.

پیرۆزبایی و دەستخۆشییەکی زۆریش لە دەستەی نووسەرانی کرا، کە دەست پێشکەریان لەم ئەرکە پیرۆزەدا کرد.. بە ئەوپەڕی رێز و شانازییەوە، ناویان لە مێژووی سەرهەڵدانی یەکەمین گۆڤاری منداڵان لە باشووری کوردستاندا تۆمارکران.. ئەستێرە هیوا و خەون و خۆزگەی منداڵانی کوردی هێنایەدی، ئەگەرچی بێ نازی و دەستکورتی پێوە دیار بوو.. بەڵام وەرچەرخانێکی گرنگ بوو لە بواری رۆشنبیری و ئەدەبی منداڵانی کورد، بوو بە سەرەتای بزووتنەوەی ئەدەبی منداڵانی کورد. یەکەمین ژمارەی ئەستێرە بەرگەکەی لە بەغدا چاپ کرا، بەڵام لاپەڕەکانی ناوەوەی لە چاپخانەکەی کاکەی فەللاح لە سلێمانی چاپ کراوە، ژمارەی لاپەڕەکانی (٢٦) لاپەڕەیە، نرخەکەشی (٨٥) فلسە.. بابەتەکانی هەمەڕەنگە و گشتی بوون،گۆڤارێکی مانگانە بوو. (نووسەر ئەم بابەتە: ژمارەییەکی ئەستێرەم،هەبوو لە کۆڕەوەکەی ساڵی (١٩٩١)دا، لەگەڵ سەرجەم کتێبەکانم لە کەرکوک، لە لایەن دڕندەکانی رژێمی بەعسی فاشستییەوە سوتێنرابوو)

(ژمارە دووی) گۆڤاری (ئەستێرە) لە مانگی سێپتەمبەری (١٩٧٢) دا دەرچوو، کە لە ژمارە یەک رەنگینتر و رازاوەترە بوو.. لە (چاپخانەی کامەرانی) لە سلێمانی چاپ کراوە، (٣٠) لاپەڕەیە، نرخەکەشی (٦٥) فلسە.

(ژمارە سێ)ی (ئەستێرە) کە دوا ژمارەی ئەستێرەیە، لە شاری سلێمانی دەرچوویێت، لە رۆژی (١٨ - ٣ - ١٩٧٤) دەرچووە،(٣٠) لاپەڕەیە، نرخەکەشی (٧٥) فلسە. سەرۆک و دەستەی نووسەران و دەرهێنەری هونەریی ئەستێرە، ئەم دڵسۆزانە بوون:

سەرۆکی نووسین (شەهید): ساڵح یوسفی.
دەستەی نووسەران: مامۆستایان (رزگار شەوقی، ئەحمەد عەلی بەرزنجی، عەبدولکەریم مەحمود شێخانی، سدیق مەحمود بەرزنجی) بوون.

دەرهێنانی هونەری: لالە عەبدە بوو.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

بە هۆی دەست کورتی دارایی و، بە هۆی ڕاگەیاندنی شەڕ لە دژی گەلی کوردمان، لە لایەن ڕژێمی بەعسی ڕەگەزپەرستەوە.. دەستەی نووسەرانی ئەستێرە، نەیانتوانی ژمارەی چوارەمی دەربکەن.

لە ساڵی (١٩٧٥) دا، دەستەیەکی دڵسۆز، لە نووسەرانی (کارگێڕی ڕۆشنبیری کوردی لە بەغدا) بە هاوکاری کۆمەڵێک وێنەکێشی خوێندکاری لاوی کوردمان لە بەغدا دووبارە دەستیان بە دەرکردنی گۆڤاری (ئەستێرە) کرد، وەکو پاشکۆیەکی گۆڤاری (ڕۆژی کوردستان) .(ژمارەی یەکەم) یان لە مانگی مایسی ساڵی (١٩٧٥) دا، لە بەرگ و ناوەڕۆکێکی زۆر ڕەنگینتر و هەمەڕەنگتر و قەشەنگتر و ڕازاوەتر لەو سێ ژمارە ئەستێرەیەی پێشوو کە لە شاری سلێمانی دەرچوون و بڵاوکرانەوە.. هاوڕێیەکم هەیە، کە ناوی (حەمید محەمەد) ە و، خەڵکی کەرکوکە، وێنەکێشێکی ناسراوە، ماویەکی زۆرە لە ئیتالیا دەژی.. ئەو کاتە خوێنداکاری کولێجی هونەرە جوانەکان بوو لە بەغدا.. بۆی گێڕامەوە، کە چەند خوێندکارێکی وێنەکێشی کورد بوون لە بەغدا، دوای دەوامی خۆیان، ئێواران خۆبەخشانە دەچوون لە گۆڤاری ئەستێرەدا،زۆر بە دڵسۆزی و بە دڵخۆشییەوە کاری هونەرییان دەکرد، هەر کاک حەمید بۆی گێڕامەوە و، گووتی: (هەندێ نووسەر و وێنەکێشی عەرەب، کە لە گۆڤاری مجلتي - کە بە زمانی عەرەبی بۆ منداڵان لە بەغدا دەردەچوو - کاریان دەکرد، پیان گوتین: "کاکە ئێوە بە ڕاستی زۆر زیرەکن بە دەرهێنانی یەک ژمارەی گۆڤاری ئەستێرە گەیشتنە حەوت ساڵی تاقیکردنەوە و شارەزایی ئێمە لە دەرهێنانی گۆڤاری مجلتي دا..").

(ژمارەی دووەمی) گۆڤاری (ئەستێرە) لە بەغدا، لە مانگی مایسی (١٩٧٥) دا، چاپ کرا، بەڵام بڵاوکردنەوەی قەدەغە کرا.. لەبەر دوو بابەت کە لەم ژمارەیەدا بڵاو کراونەتەوە، بەکرێگیراوەکانی بەعس، ئەم دوو بابەتەیان، بە دژی ڕژێم و، بە بەزاندنی هێڵی سوور دەزانی.. بابەتی یەکەمیانپێشەکییەکەی سەرۆکی نووسین، دکتۆر (ئیحسان فوئاد) بوو، دەقی نووسینەکەیم لە یاد نەماوە، بەڵام ئەوەی من بزانم نووسیبووی: "منداڵە جوانکیلەکانی کوردستان، کە نزیکی شارە جوانەکەی کوردستان، کەرکوک دەبنەوە، هەر لە دوورەوە چاوتان بە مەشخەڵە هەمیشەییەکەی باوەگوڕگوڕ دەکەوێت و ..) بابەتی دووەم لەسەر چیرۆکێکی شاعیر و چیرۆکنووسی شەهید (دڵشاد مەریوانی)بوو، کە بۆ منداڵانی نووسیوە، بە داخەوە دەقی چیرۆکەکەی ئەمیشم لە یاد نەماوە، بەڵام ئەوەندە دەزانم، کە لە چیرۆکەکیدا، تاوانج و پەلاری لە ڕژێمی بەعسی دڕندەی گرتووە. (کە فڕۆکەوانەکانی وڵاتانی جیهان، لە جەژن و بۆنە خۆشەکاندا، لە فڕۆکەکانیانەوە، نوقڵ و بووکە شووشە و دیاری جوان بۆ منداڵەکانیان دەخەنە خوارەوە.. بەڵام فڕۆکەکانی عێراق، بێ بەزەییانە بۆمب و موشەک و فیشەکی مەرگ بۆ منداڵانی کوردمان دەبارێنن...).. دوو بارەش داوای لێبووردن دەکەم، کە دەقی نووسینەکی دکتۆر ئیحسان فوئاد و، دەقی چیرۆکەکەی دڵشاد مەریوانیم لە یاد نەماوە.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

لە لایەن برای بەڕێزمان، نووسەر و ڕۆژنامەنووسکاک (جەمال خەزنەدار) ەوە، کە سکرتێری نووسینی ئەستێرە بوو لە بەغدا، سێ دانەی لە ژمارە دووی قەدەغەکراوی دامێ،(نووسەری ئەم بابەتە: لە ژمارەی دووەمی قەدەغەکراودا، چیرۆکیکی منی بۆ منداڵان تێدایە، بەناوی - تاجەکەم شایانی کێیە؟ - کە دەقی دەستخەتەکەی خۆم و، دەقی وێنەکانی چیرۆکەکەش،کە خوشکی هونەرمەندمان(سوعاد ساڵەیی) بۆی کێشاون.. لەم ژمارەیەدا بڵاوکراوەتەوە.. بەداخەوە هەر سێ دانەکەی ژمارەی دووەم، لە کۆڕەوەکەی - ١٩٩١ - دا، تیاچوون) سەرۆک و سکرتێری نووسینی ئەستێرە لە بەغدا:

سەرۆکی نووسین: دکتۆر ئیحسان فوئاد، سکرتێری نووسین: جەمال خەزنەدار.

من لەگەڵ ئەو گلەییەی دەستی نووسەرانی ژمارە (١، ٢، ٣)ی گۆڤاری ئەستێرەم، کە لە سلێمانی دەریان کردن.. دەبۆایە دەستەی نووسەرانی ئەستێرە لە بەغدا لە (١٩٧٥) دا، مادام هەر بە ناوی (ئەستێرە) وە، گۆڤارەکەیان دەرکرد، نەیان نووسیایە ژمارەی یەکەم و، ژمارەی دووەم.. بەڵکو وەکو درێژەدا بە ناوی گۆڤاری ئەستێرە، لە جیاتی ژمارەی یەکەم بیان نووسیایە (ژمارە چوارەم)، لە جیاتی ژمارەی دووەمیش، بیان نووسیایە (ژمارەی پێنجەم)، هەروەها دەبوایە لایەنی کەمەوە ئاماژەیان بە دەستپێشخەری و ماندووبوونی دەستەی نووسەرانی پێشووی ئەستێرە بکردایە، کە لە سلێمانی سێ ژمارەیان لێدەرکرد.

لە ساڵانی (١٩٨٢ - ١٩٨٣) لە سەردەمی شۆڕش لە شاخدا، هەر بە ناوی (ئەستێرە) وە، تەنیا یەک ژمارەی گۆڤاری ئەستێرە یان بۆ منداڵان دەرکرد، بە قەوارەیەکی بچووک و ساکار و سادە.

لە بەهاری ساڵی (١٩٩٦) یشدا، مامۆستای ئامادەیی هەڵکەوت (عەلی کەمال) لە شاری سلێمانی.. چەند چیرۆک و سیناریۆیەک و، لەگەڵ چەند بابەتێکی هەمەڕەنگەی ساکاریئامادەکردووە و، لە بەرگێدا هەر بە ناوی (ئەستێرە) وە بە ئۆفسێتی ڕەنگاوڕەنگ لە (سوید) بۆیان چاپ کردووە.

لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانیشدا، لە شاری (سنە)ی جواندا، گۆڤارێک بۆ منداڵان، بە زمانی کوردی هەر بە ناوی (ئەستێرە)وە (شەش ژمارە)ی لێ درچووە ، ژمارە (٦)ەمینی لە (٢٢ - ٥ - ١٩٧٩) دا دەرچووە.

لە دوای ڕاپەڕینە مەزنەکەی (٥ - ٣ - ١٩٩١) لە باشووری کوردستاندا، بارودۆخێکی گونجا و، هەلێکی زێڕین هاتنە کایەوە، شۆڕشێکی نوێ و پێشکەوتن و،وەرچەرخانێکی گرنگ و بەرچاو هەموو بوارەکانی ژیانی گرتەوە ..ئەم پێشکەوتنە

ڕەنگدانەوەی لەسەر هەموو شوێنێکی کوردستان هەبوو.. کاریگەریلەسەر هەموو تاکێکی کورد هەبوو.. ئەم شۆڕش و وەرچەرخانە مەزنە بواری ڕۆشنبیری و ئەدەبی منداڵانی کوردیشی گرتەوە.. هەلێکی باش بۆ شاعیران و نووسەران و هونەرمەندانی بواری ئەدەبی منداڵان ڕەخسا، بۆ بڕەودان بە توانکانیان.. بە دەیان نووسەری بەهرەمەند و بە توانا هاتنە بواری نووسین بۆ منداڵان.. بزووتنەوەیەکی پێشکەوتووی ڕۆشنبیری و ئەدەبی و هونەری منداڵان سەری هەڵدا و گەشەی کرد.. بە سەدان کتێبی شیعر و چیرۆک و بابەت هەمەجۆرەی تری نووسران و چاپ کران، بە دەیان کتێبی بابەت هەمەڕەنگەی منداڵان لە زمانەکانی بێگانەوە، وەریان گێڕاونەتەسەر زمانی کوردی و، بە ئۆفسێتی ڕەنگاوڕەنگ بۆ منداڵان چاپکران.. ژمارەیەکی زۆری گۆڤاری کوردی گشتیش بۆ منداڵان دەرچوون. بەشێکیان بە یەکجاری وەستان، بەشێکی تری گۆڤارەکانی منداڵان، بە هۆی قەیرانی دارایی کوردستانەوە، بە شێوەیەکی کاتی وەستاون.. بەشێکی کەشیان خۆڕاگرن و تا ئەمڕۆش بەردەوام دەردەچن، تیراژیان کەمتر کردوونەتەوە.. پێش ئەوەی بێینە سەر ناوی ئەو گۆڤارە کوردییانەی کە بۆ منداڵان دەدەچن، یا پێشتر دەردەچوون.. لەبەر ئەوەی ژمارەیەکی زۆر کەمی ئەو گۆڤارانە شکدەبم، ژمارە یەکەمی تەنها تەنها سێ گۆڤارم لابوو.. بۆ ئەم مەبەستە، بە پێی ئەو ئیمایلانەی کە لەسەر هەندێ لە گۆڤارەکانی منداڵاندا هەن، بە ناردنی نامە، داوام لە سەرنووسەر و بەڕێوەبەرانی زۆربەی گۆڤارە کوردییەکانی منداڵان کرد، بەڵام تەنها چوار سەرنووسەر وەڵامیان داومەتەوە.. کە ئەم چواربرا دڵسۆزەن: کاک (یاسین قادر زڕگوێزی) سەرنووسەری گۆڤاری (پەپولەکان) و، کاک (ئازا یوسف) سەرنووسەری گۆڤاری (جۆلانێ) و، کاک (ڕەهێل ڕەشید) سەرنووسەری گۆڤاری (ڕووداویمنداڵان) و، کاک (سەلام باڵایی) سەرنقیسکاری گۆڤاری (سڤۆرە) پڕ بە دڵ زۆر سوپاسی هەرچواریان دەکەم. ئەمانەش ناوی زۆربەی ئەو گۆڤارە کوردییانەن کە لە دوای ڕاپەڕینەکەی ساڵی (١٩٩١)ەوە، بە کوردی بۆ منداڵانی کورد دەرچوونە و، دەردەچن.. ئەگەر مێژووی دەرچوونی یەکەمین ژمارەی هەر گۆڤارێکمان بزانیبایە.. بە پێی مێژووی دەرچوونیان ڕیزبەندیانم دەکردن:

١- **گۆڤاری (پەپولە):** گۆڤارێکی مانگانەی ڕۆشنبیرییە بۆ منداڵان.. منداڵپارێزی کوردستان دەری دەکات.. یەکەمین ژمارەی لە بەهاری ساڵی (١٩٩٢) دا بلاوکراوەتەوە، گۆڤارێکی بابەت هەمەڕەنگەی گشتتییە. لە ئێستاشدا دەردەچی لە هەر ژمارەیەکی (٥٠٠٠) دانەی لێ چاپ دەکەن.

خاوەنی ئیمتیاز: هێرۆ ئیبراهیم ئەحمەد.

سەرنووسەر: یاسین قادر زڕگوێزی.

شوێنی دەرچوون: شاری سلێمانی.

تا نووسینی ئەم لێکۆڵینەوەیە.. دوا ژمارەی لە ساڵی (٢٠١٥) دا ژمارە (٢٠٧)ە.

سەرچاوە
Serchawe

٤- گۆڤاری (پەڕەسێلکە): گۆڤارێکی مانگانەی رۆشنبیری منداڵان بوو. ژمارەی یەکەمینی لە ساڵی (١٩٩٢) دا دەرچوو.
دەستەی نووسەرانی: (مولود ئیبراهیم، ئیدریس لاوە، هەڵگورد عەبدولوەهاب) بوون.
شوێنی دەرچوونی: شاری هەولێر.

٥- گۆڤاری (جگەرگۆشەکان): گۆڤارێکی پەروەردەیی مانگانەیە بۆ منداڵان. یەکەمین ژمارەی لە مانگی ئەوگوستی ساڵی (١٩٩٣) دا دەرچووە.
خاوەنی ئیمتیاز: حامد محەمەد عەلی.
سەرنووسەر: زیاد رەشاد قادر.
شوێنی دەرچوون: شاری سلێمانی.
دوا ژمارەی لە لای من (٢٢٤)ی ساڵی (٢٠١٤) یە.. ئاگام لە ژمارەی تازەی نییە.

٦- گۆڤاری (هەنگ): گۆڤارێکی مانگانەیە بۆ منداڵان. وەزارەتی رۆشنبیری هەرێمی کوردستان دەریدەکات. یەکەمین ژمارەی لە ساڵی (١٩٩٢) دا دەرچوو.
خاوەنی ئیمتیاز (خوالێخۆشبوو): سامی شۆڕش (کە وەزیری رۆشنبیری کوردستان بوو).
سەرنووسەر: حەمەساڵح فەرهادی.
شوێنی دەرچوونی: شاری هەولێر.

٧- گۆڤاری (هێلانەی منداڵان): گۆڤارێکی مانگانەی رۆشنبیریی پەروەردەیی منداڵانە. پاشکۆی رۆژنامەی (خەبات)ە.
خاوەنی ئیمتیاز: عەلی عەبدوڵلا.
سەرنووسەر: سەلام عەبدوڵلا.
شوێنی دەرچوون: شاری هەولێر.

٨- گۆڤاری (جریوە): گۆڤارێکی مانگانەی منداڵانە.. یەکەمین ژمارەی لە ساڵی (١٩٩٨) دا، دەرچوو، نۆ ژمارەی لێ دەرچووە و لە (١٩٩٩) ە وەستاوە.
خاوەنی ئیمتیاز: جەمال عەبدول.
سەرنووسەر: تاهیر ساڵح سەعید.
شوێنی دەرچوون: شاری سلێمانی.

سەرچاوە
Serchawe

٩- گۆڤاری (منداڵی سەردەم): گۆڤارێکی مانگانەی منداڵانە. دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم دەریدەکات.

خاوەنی ئیمتیاز (خوالێخۆشبوو): شێرکۆ بێکەس (یەکەمین وەزیری رۆشنبیری کوردستان بوو).

سەرنووسەر: هەڵکەوت عەبدوڵڵا.

شوێنی دەرچوون: شاری سلێمانی.

١٠- گۆڤاری (سمۆرە): گۆڤارێکی رۆشنبیری وپەروەردەیی منداڵانە. بەڕێوەبەرایەتی خانەی سمۆرە لە هەر وەرزێکدا ژمارەیەکی لێدەردەکات. یەکەمین ژمارەی لە ساڵی (٢٠١٠) دەدا دەرچووە.

خاوەنی ئیمتیاز: بەڕێوەبەرایەتی خانەی سمۆرە.

سەرنووسەر: تریفە محەمەد ئەحمەد.

شوێنی دەرچوون: شاری سلێمانی.

١١- گۆڤاری (منداڵانی باوە گوڕگوڕ): گۆڤارێکی مانگانەی منداڵانە. دەزگای شەفەقی رۆشنبیری لە کەرکووک دەریدەکات.

خاوەنی ئیمتیاز (خوالێخۆشبوو): فەلەکەدین کاکەیی (وەزیری رۆشنبیری کوردستان بوو).

سەرپەرشتیاری ئەنجومەنی کارگێڕی: بەدران ئەحمەد حەبیب.

سەرنووسەر: یوسف لەتیف.

بەڕێوەبەری نووسین: گرفتار کاکەیی.

دەستەی نووسەران: عەلی دەرویش.

بەڕێوەبەری هونەری: فەهد شوانی.

شوێنی دەرچوون: شاری کەرکوک.

پاش حەو ساڵ لە دەرچوونی باوەگوڕگوڕ، ناوەکەی گۆڕا بە (حاجیلە) و هەمان بەرنامە و رێبازی باوەگوڕگوڕی هەبوو، تا ئێستا حاجیلە بەردەوامە و دەردەچێت، یەکێکە لە گۆڤارە پێشکەوتووەکانی منداڵانی کورد.

١٢- گۆڤاری (مشکە): گۆڤارێکی مانگانەیە بۆ منداڵان. دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس دەری دەکات.

خاوەنی ئیمتیاز: بەدران ئەحمەد حەبیب.

سەرنووسەر: ئەمیر حاجی داود.

بەڕێوەبەری نووسین: رەهێل رەشید عەزیز.
شوێنی دەرچوون: شاری هەولێر.

١٣- گۆڤاری (گزنگی بچووکان): گۆڤاری (گزنگ - ئۆرگانی یەکێتی نووسەرانی کورد - لقی کەرکوک) تایبەت بوو منداڵان لە شاخدا دەریدەکرد.. یەکەم ژمارەی لە ئاداری ساڵی (١٩٨٥) دا، بە (٥٢) لاپەڕە بە زمانی کوردی دەرچوو، سێ ژمارەی لێ دەرچوو هەر لە هەمان ساڵدا بوو.

١٤- گۆڤاری (گوڵەکان): گۆڤارێکی پەروەردەیی و رۆشنبیری گشتی منداڵانە. سەنتەری گەشەپێدانی چالاکی لاوانی چەمچەماڵ دەری دەکات.

شوێنی دەرچوون: قەزای چەمچەماڵ.

١٥- گۆڤاری (پێشەنگی منداڵان): گۆڤارێکی مانگانەی منداڵانە. رێکخراوی پێشەنگی منداڵانی کوردستان دەریدەکات.

خاوەنی ئیمتیاز: تاریق خورشید.
سەرنووسەر: شێرزاد رەسووڵ فەقێ.
شوێنی دەرچوون: شاری هەولێر.

١٦- گۆڤاری (جۆلانێ): وەرزە گۆڤارێکی پەروەردەییە.. بەردەوامە لە دەرچوون. شاری یاریی راین مۆڵ دەری دەکات.
یەکەمین ژمارەی: لە بەهاری ساڵی (٢٠١٣) دا دەرچووە.
خاوەنی ئیمتیاز: محەمەد حوسێن باپیر.
سەرنووسەر: ئازا یوسف.
شوێنی دەرچوون: هەولێر.

١٧- گۆڤاری (رووداوی منداڵان): گۆڤارێکی مانگانەی منداڵانە. کۆمپانیای رووداو دەری دەکات. یەکەمین ژمارەی لە مانگی مای ساڵی (٢٠١٣) دەرچووە.
خاوەنی ئیمتیاز: کۆمپانیای رووداو.

سەرچاوە
Serchawe

سەرنووسەر: ڕەهێل ڕەشید عەزیز.

شوێنی دەرچوونی: شاری هەولێر.

١٨- گۆڤاری (ژینوار): گۆڤارێکی وەرزیی منداڵانە.

خاوەنی ئیمتیاز: شەرمین حەمەد ڕەشید.

سەرنووسەر: کاروان ڕەشید.

١٩- گۆڤاری (دنیای منداڵان): گۆڤارێکی مانگانەی منداڵانە. منداڵپارێزی ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەری دەکات. لە باشووری کوردستان دەردەچێت.

٢٠- گۆڤاری (سڤۆرە): گۆڤارێکی مانگانەی منداڵانە.. بەردەوامە لە دەرچوو دا. دەزگای خانی بۆ ڕۆشنبیری و ڕاگەیاندن دەری دەکات. یەکەمین ژمارەی لە (٢٢ - ٤ - ١٩٨٨) دەرچووە. لە (٦ - ١ - ٢٠١٥) دا، ژمارە (١٨٦)ی لێ دەچوو. مانگانە لە هەر ژمارەیەکدا (٣٥٠٠) دانەی لێ چاپ دەکرێت. یەکەمین گۆڤاری منداڵانە لە شاری دهۆک کە تا ئێستا بەردەوام دەچێت.

خاوەنی ئیمتیاز: دەزگای خانی.

سەرنڤیسکار: سەلام باڵایی.

سکرتێرا نڤیسینێ: ژیان عەبدولحەمید بەرواری.

شوێنی دەرچوون: شاری دهۆک.

٢١- گۆڤاری (نێرگز)، لە ساڵی (٢٠٠٥) لە ناحیەی (تەکیە)ی سەربە چەمچەماڵ دەردەچوو.

نازانین سەرنووسەر و دەستەی بەڕێوەبەری کێ بوون.

٢٢- گۆڤاری (پێلستانک): گۆڤارێکی مانگانەیە بۆ منداڵان. پێلستانک تیڤی دەریدەکات.

خاوەنی ئیمتیاز: پێلستانک تیڤی.

سەرنووسەر: مەعاف مەناف.

بێجگە لەو گۆڤارانەی سەرە ئەم گۆڤارە کوردییانەش بۆ منداڵان دەرکران، هەندێکیانلە ئێستاشدا دەردکرێن، بەڵام

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

زانیاری تەواومان لە سەریان نییە.. بۆیە تەنها ناوەکانیان دەنووسین:

(کاروانی منداڵان - ١٩٩٠، ئاوات و هیڤی - ١٩٩٦ - سلێمانی، پەریستان - ١٩٩٢ - سلێمانی ، هێڤی ١٩٩٥- سلێمانی - پاشکۆی رۆژنامەی کوردستانی نوێ بوو، پەلکەزێرینە - ١٩٩٩- سلێمانی، نێرگز: لە رۆژهەڵاتی کوردستان، سروە: لە رۆژهەڵاتی کوردستان، گۆڤار - ١٩٩٨ - سلێمانی، منداڵی کورد - ١٩٩٩ - سلێمانی، خەندە، دیلانا، کۆلارە، حاجیلە، گۆران، کەڤر: لە دهۆک دەردەچێت، کەناری، تاو تاو، شۆخ و شەنگ: لە رۆژهەڵاتی کوردستان، شلک و شا: پاشکۆی رۆژنامەی هەواڵە . لە کەرکوک دەردەچێت.

لە دەرەوەی کوردستاندا، تا ئێستا نە بیستوومانە و نەبینیومانە کە گۆڤارێک بۆ منداڵان دەرکرابێت یا دەربکرێت .. تەنها گۆڤار کە لە هەندەران بۆ منداڵانی کورد دەرکرابێت گۆڤاری (کوردیلەکان) ە.

٢٣- گۆڤاری (کوردیلەکان): وەرزە گۆڤارێکی رۆشنبیریی گشتی یە بۆ منداڵان. (کۆمەڵەی منداڵانی کورد - لە نەرویج) بە زمانی کوردی و نەرویجی دەری دەکات. یەکەمین ژمارەی کوردیلەکان لە (٢١ - ٣ - ٢٠٠٧) دا بڵاوکرایەوە.. تا ئێستا پێنج ژمارەی لێ دەرچووە.. بە هۆی نەبوونی کادری هونەرییەوە.. لە ئێستادا بە شێوەیەکی کاتی وەستاوە. (کوردیلەکان) یەکەمین گۆۆڤاری مناڵادنە، کە لە دەرەوەی کوردستاندا، بۆ منداڵانی کورد دەرچووبێت .. ژمارەی (٥) بەخۆڕای لە کوردستاندا بڵاو کرایەوە.

سەرنووسەر: رەزا شوان.

جێگری سەرنووسە و بەڕێوەبەری هونەری: کوردین کازم.

بەڕیوەبەری بەشی نەرویجی: بەفرین شادۆست کەریمی.

شوێنی دەرچوون: وڵاتی نەرویج . شاری بێرگن.

* ئەگەرچی گۆڤاری (منداڵی کورد) لە لایەن (کۆمەڵگەی کورد - لە لەندن) ئامادە دەکرا، تەنها دوو ژمارەی لێ دەرچوو، بەڵام هەردوو ژمارەکەی لە سلێمانی چاپکراون و بڵاوکراونەتەوە.

گۆڤاری (کوردیلەکان) یەکەمین گۆڤاری منداڵانە، کە لە دەرەوەی کوردستان بۆ منداڵانی کورد دەرچووبێت، تا ئێستا پێنج ژمارەی لێ دەرچووە.

سەرچاوە Serchawe

بەشی یەکەم

هونەرمەند عەلی مەندەلاوی:

لە بواری باسکردن لە گۆڤارەکانی منداڵان بە پێویستی دەزانین کە بە شانازی و بە ئەوپەڕی ڕێزەوە بە کورتی باسی هونەرمەندی وێنەکێشی بە ناوبانگی کوردستانی و جیهانی.. هونەرمەندی کوردمان (عەلی مەندەلاوی) بکەین .. کە خزمەتێکی زۆری هەیە لە بواری وێنەکانی گۆڤارەکانی منداڵان و، دیزایینی بەرگی کتێبی منداڵاندا.. هونەرمەند عەلی مەندەلاوی لە ساڵی (١٩٥٨)، لە شارە جوانەکەی (مەندەلی)ی کوردستانی، لە باشووری کوردستان لە دایک بووە.. هەر لە منداڵییەوە خولیا و هۆگری وێنەکێشان بووە.. بڕوانامەی بەکەلۆریۆسی لە ئەکەدیمیای هونەرە جوانەکانی بەغدا - پسپۆری لە نەخشەسازای گرافیک داوەرگرتووە . عەلی مەندەلاوی، نووسەر و، نەخشاز و، وێنەکێشێکی ئازایە، دیزاینسازی کتێب و گۆڤارەکانە، کاریکاتێرکێشێکی پۆرتۆرییە.. مەندەلاویلە ماوەی چل ساڵی ژیانی هونەرییدا، وێنەی بۆ دەیان گۆڤار و کتێبی منداڵان و گەورەکان کێشاوە.. لە چەندین شاری کوردستان و عێراق و وڵاتانی ئەورووپی و عەرەبیدا پێشانگای تایبەتی خۆی بۆ وێنەی منداڵان و کاریکاتێر کردۆتەوە و، جێی سەرنج راکیش و سەرسامی بینەران بوونە. عەلی مەندەلاوی دەڵێت : " هەر لە منداڵییەو، من جادوبەندی ئەم هونەرە بووم، بۆیە نووسام پێوەی و، بڕیارم دا بە شێوەیەکی ئەکادیمیانە بیخوێنم، چوومە پەیمانگای هونەرە جوانەکانەوە، لە ماوەی خوێندنمدا وەکو وێنەکێشێک لە گۆڤاری (مجلتي) دا کارم دەکرد.. ئا لێرەوە رووم لە نووسین کرد، کاتێک کە چەند چیرۆکێکی میللی کوردیم هەڵبژارد و، سیناریۆم بۆ نووسین و، لە شێوەی زنجیرە چیرۆکی وێنەدار (کۆمیکس)وێنەم بۆ کێشان، ئەوەبوو لە ساڵی (١٩٧٧) دا لە هۆڵی (کۆمەڵەی رۆشنبیری کوردی) لە بەغدا، پێشانگایەکم کردووە و، ئەو وێنانەم تێیدا نمایش کرد.. ئەوە یەکەمین پێشانگا بوو، لەسەر ئاستی کوردستان و عێراق، کە بۆ ئەم هونەرە - وێنەی منداڵان - بکرێتەوە.. بە گشتیشی ژیانی پیشەیی من، ژیانی وێنەکێش و هونەرمەندێکە زیاتر لەوەی ژیانی نووسەرێک بێت.." مەندەلاوی، دیزایینی بەرگی بۆ نزیکەی (٥٠) کتێبی عەرەبی و کوردی کێشاوە، کە بەشێکیان کتێبی منداڵانن.. وێنەشی بۆ بابەتە هەمەڕەنگەکانی چەندین گۆڤاری منداڵانی عەرەبی و کوردی کێشاوە.. لەوانەش گۆڤاری: (ئەستێرە) و (هەنگ)ی کوردستانی، (مجلتي) و (المزمار)ی عێراقی، (العربي الصغير)ی کوەیتی، (ماجد)ی ئەبو زەبی.. مەندەلاوی، لە کوردستان، بەغدا، هۆڵەندا، بەریتانیا، تونس ژیاوە.. لە ساڵی (٢٠٠٥ - ٢٠٠٦) راوێژکاری هونەری و، بەڕێوەبەری رۆشنبیری منداڵان بووە، لە وەزارەتی رۆشنبیری کوردستان.. مەندەلاوی ئازادانە و، بەبێ ترس و گوێدان بە رەخنە و بە گلەیی،چۆن خۆی ویستوویێتی.. وێنەی کاریکاتێری بۆ چەندین کەسەیاتی ناسراوی ئەدەبی و رۆشنبیری و سیاسی و سەرکردەکانی عێراقی و کوردستانی و جیهانی کێشاوە.. یەکەمین وێنەی کاریکاتێری پۆرتۆری، وێنەیەکی وەرزشکار و راهێنەری تۆپی پێی عێراقی، خوالێخۆشبوو (عەمو بابا) بوو.. وێنەی کاریکاتێریشی بۆ چەند نووسەر و شاعیر و کەسایەتییەکی کوردیشمان کێشاوە، لەوانەش وێنەیەکی چیرۆکنووسی ناسراوی کوردمان (حوسێن عارف)ە.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

لە ساڵی (٢٠١٤) دا، کتێبێکی عەلی مەندەلاوی بە ناوی (وجوه: دەموچاوەکان) ەوە دەرچوو، کە لە شاری (دهۆک) چاپکرا، ئەم کتێبە (١٨٠) وێنەی کاریکاتێری پۆرتۆری لە خۆ گرتووە.

(نووسەر: بۆ یەکەمین جار لە ساڵێ ١٩٧٣دا، لە کۆمەڵەی رۆشنبیری کوردی لە بەغدا، عەلی مەندەلاویم ناسی، کە ئەو کاتە خوێندکاری پەیمانگای هونەرە جوانەکان بوو ـ لە بەغدا).لە کورتە پێناسەیەکی وادا، ناتوانین بە تەسەلی باس لە هەموو کارەکانی ئە م هونەرمەندە بلیمەت و مەزنەی کوردمان بکەین.. کە بە یەکێک لە کاریکاتێرکێشە ناسراوەکانی جیهان دەناسرێت.. تەندروستی و تەمەنێکی درێژی بۆ مەندەلاوی دەخوازین.. هیواداریش خۆی یا لەرێی دەزگایەکی راگەیاندنەوە ژیان و کارە زەبەندەکانی هونەرمەند عەلی مەندەلاوی بە ئەرشیف بکرێن.

٣ی مارچی ٢٠١٥

راگەیاندنی منداڵان، رادیۆ.. تەلەفزیۆن.. ئینتەرنێت.

بەشی سێیەم

رادیۆ:

رادیۆ وەکو دەزگایەکی بیستن، رۆڵێکی گرنگی لە گەیاندی رۆشنبیری و زانستی و زانیاری گشتی و هەواڵی هەمەرەنگەدا هەبووە و، هەیە.. بەڵام لە ئەمرۆدا، کەلێ دەزگای راگەیاندنی گرنگتر و زۆر پێشکەوتووتر هاتوونەتە کایەوە.. کە بە دەنگ و رەنگ و جووڵەوە، بابەتەکان و هەواڵی رۆژانە دەگەیەنێن.. لە ساڵانی سییەکاندا تا حەفتاکانی سەدەی رابردوو، رادیۆ دەزگایەکی هەرە سەرەکی راگەیاندن بوو،لە هەموو ماڵێکدا رادیۆ هەبوو.. رۆڵیکی گرنگی هەبوو لە پێشکەوتنی رۆشنبیری و ئەدەبی وهونەری و زانستی و زانیاری هەمەرەنگەی گشتیدا.منداڵانیش پشکیانلە بەرنامەکانی رادیۆداهەبوو، بەرنامەی هەفتانەی تایبەتیان بۆ ئامادە دەکردن و پێشکەشیان دەکردن.. بە دەیان گۆرانی و سروودی منداڵان، لە رادیۆدا تۆمارکران و لێدەدران.

لە رۆژی (١ - ٧ - ١٩٣٦) دا، بۆ یەکەمین جار (ئیستگەی رادیۆی عێراق) لە (بەغدا) کرایەوە. لە ساڵی (١٩٣٧)

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

یشدا(بەشی کوردی لە رادیۆی عێراق) دا کرایەوە، دوایی بوو بە ئیزگەیەکی کوردی سەربەخۆ. لە ساڵی ١٩٥٨) دا لە بەشی عەرەبی لە ئیزگەی رادیۆی بەغدادا، بۆ یەکەمین جار بەرنامەیەکی هەفتانە بۆ منداڵانبە ناوی (مرحبا یا أطفال).. لە ئامادەکردن و پێشکەشکردنی (زەکی حەسەنی) بوو، کە بە (عەمو زەکی) ناسرابوو.

لە بەشی کوردی رادیوی بەغدا، لە ساڵی (١٩٥٨) ەوە، بۆ ماوەی نزیکەی بیست ساڵ، خوالێخۆش مامۆستا (رەمزی قەزاز) بە زمانی کوردی،بەرنامەی (باخچەی منداڵان) یبۆ منداڵان ئامادە و پێشکەش دەکرد، بەرنامەیەکی هەفتانە بوو، سەر لە بەیانیانی رۆژانی هەینی بۆ ماوەی نیو کاتژمێر پێشکەشی دەکرد. مامۆستا رەمزی بە زمانێکی کوردی پەتی و، بە شێوازێکی زۆر ناسک و شیرین و خۆش بابەتە هەمەرەنگەکەنی (باخچەی منداڵان)ی پێشکەش دەکرد.. هەر حەزت دەکرد گوێت لێبگرتایەو، کۆتایی بە بەرنامەکەی نەهێنایە (نووسەر: من ئەو کاتەمنداڵ بووم، بە جوانی گوێم لەم بەرنامەیە دەگرت و، چێژ و سوودێکی زۆرم لێوەرگرت، لە رێی ئەم بەرنامەیەوە، رووم لە نووسینی ئەدەبیاتی منداڵان کرد.. بۆیە هەردەم خۆم بە قەرزارباری مامۆستای بەهەشتی رەمزی قەزاز دەزانم).. دوای کۆچکردنی مامۆستا رەمزی قەزاز ..لە ساڵی (١٩٧٠) دا، مامۆستا (نەژاد شەوقی) درێژەی بە ئامادەکردن و پێشکەش کردنی بەرنامەی (باخچەی منداڵان) دا، ئەمیش زۆر بەجوانی دەیڕازاندەوە و پێشکەشی دەکرد. من بزانم دواتریش بەرنامەی تری منداڵان، لە ئیستگەی رادیۆی کوردی لە بەغدا پێشکەش دەکرا.

تەلەفزیۆن:

لە هەموو شوێنێکی، جیهاندا، تەلەفزیۆن بۆتە دەزگایەکی پێویست و سەرەکیی ماڵان، بە دەنگ و رەنگ و جووڵە، سەرنجی گەورە و منداڵانی بۆ لای خۆی راکێشاوە، زۆربەی داناکان تەلەفزیۆن بە شاکارترین داهێنانی مرۆڤ لەم سەردەمەدا دەزانن، تەلەفزیۆن شۆرش و وەرچەرخانێکی لە بواری فێرکردن و رۆشنبیری و زانستی و هونەری و کۆمەلایەتی و زانیاری گشتیدا پەرپاکرد.. منداڵان رۆژانە بۆ ماوەیەکی زۆر سەیری تەلەفزیۆن دەکەن، بە تایبەتیش ئەو کەناڵانەی کە تایبەتن بە منداڵانەوە.. توێژینەرەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە (٩٨٪) ئەو زانستییانەی وەری دەگرین، لە رێی چاو و گوێوە وەریان دەگرین.. وەرگرتنی هەر کەسێ لە رێی (وێنە و دەنگەوە) لە(٣٠٪) زیاتر دەبێت.. ماوەی ئەو زانیارییانەی کە وەرشیان دەگرین،لە (٥٥٪)لە یادمانەوەیانزیاتر دەبێت ..تەلەفزیۆن کاریگەرییەکیئەرێنی و قووڵی لەسەر ژیانی ئەمڕۆ و ژیانی داهاتووی منداڵاندا هەیە، زانایانی دەروونناسی دەڵێن: لە زانیاری پەروەردەی نوێدا، لە دوای رۆڵی دایک و باوکەوە رۆڵی تەلەفزیۆن دێت.. تەلەفزیۆن سوود و زیانیشی هەیە.. بەڵام سوودەکانی بۆ ژیان زیاترن لە زیانەکانی.. لە بارەی زیانی تەلەفزیۆنەوە، پرۆفیسۆر (گلین سپارکس) کە پسپۆرە لە زانستی پەیوەندییە کۆمەلایەتییەکاندا، مامۆستایە لە زانکۆی (

بەشی یەکەم

برود)ی ئەمریکی لە هەرێمی (ئەندیانا)دەڵێت: "خووگرتنی خەڵکی بە سەیرکردنی تەلەفزیۆنەوە.. زیان بە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان دەگەیەنێت.. بوار بۆ هاوڕێ گرتنی تازە ناهێڵێتەوە.. کە لە ژوورێکدا دادەنیشن و، هەموو سەیری تەلەفزیۆن دەکەن.. زۆر بە کەمییەکەوە دەدوێن.. تەنانەت سەیری رووخساری یەکتریش ناکەن .. لە جیاتی ئەو شەوارە درێژەی کە بە دیاری تەلەفزیۆنەوەبەسەری دەبەن.. باشتر وایە لە ماڵەوە دەربچن و.. بە پێ بڕۆن و پیاسە بکەن.. یا وەرزش بکەن.. یا پێکەوە دابنیشن و پلانی داهاتوویان دابنێن.. گەلێ لە فیلم و لە ئەڵقە دراممییەکانی تەلەفزیۆن ژەهراوین.. فاکتەرن بۆ لاوازی کردنی پەیوەندیە خێزانی و کۆمەڵایەتییەکان.. گۆشەگیری دروست دەکەن.. سۆز و هەست و گوێدێریو رێز بۆ دایکان و باوکان لای منداڵەکانیان لاواز دەکەن...".

لە زۆربەی وڵاتانی رۆژئاوادا، کە خێزانێک ببێت بە میوانی خێزانێکی تر، ماڵە خانەخوێکە، تەلەفزیۆنەکەیان دەکوژێننەوە، بۆ ئەوەی پێکەوە قسەی خۆش و سوعبەت و دەمەتەقێ بکەن و پێبکەنن.. باسی راز و نیازی خۆیان بکەن.. ئەمەش بووە بە بەشێک لە کەلتووریان.. بەڵام لە لای ئێمە بە پێچەوانەوە.. کە میوانمان بێت ..تەلەفزیۆن هەڵدەکەین و دەنگیزیاتر دەکەین.. کەمتر دەدوێن و.. کەمتر لە رووخساری یەکتر دەڕوانین.. باس لە نەهامەتییەکانمان دەکەین.

سەیرکردنی تەلەفزیۆن لە لایەن منداڵانەوە، پێویستە لەژێر رێنمایی و چاودێری خێزاندا بێت، ئەو بابەت و بەرنامە و فیلمانەی کە سەیریان دەکەن.. پێویستە پەروەردەی و سوودبەخشبن و، لە گەڵ حەز و نیاز و ئارەزووەکانی منداڵاندا بگونجێن.. باشە و چاکەخوازی لە هۆش و دڵیاندا بڕوێنن . چونکە زۆر فیلمی کارتۆن بازرگانی زیانبەخش هەن.. کە کاریگەری و رەنگدانەوەیەکی خراپ و نەرێنیان لەسەر ژیان و رەفتاری ئەمڕۆ و داهاتووی منداڵاندا هەیە و دەبێت.. لە رێ دەریان دەکەن و، لاسایی رۆڵی زیان بەخشی پاڵەوان و کارەکتەرەکانیان و کاری بەدەر دەکەنەوە.

تەلەفزیۆنی عێراق :تەلەفزیۆنی عێراق، رەش و سپی، بۆ یەکەمین جار لە رۆژی (٢ - ٥ - ١٩٥٦) دا، بە وتەیەکی مەلیکی عێراق (فەیسەڵی دووەم) کرایەوە و دەستی پێکرد.. ئەو رۆژە یادی (٢١)ی ساڵڕۆژی جەژنی لەدایکبوونی مەلیک فەیسەڵی دووەم بوو.

تەلەفزیۆنی کەرکوک:

تەلەفزیۆنی کەرکوک، کە لە رۆژی (١٨ - ١١ - ١٩٦٧) دا، کرایەوە.. تا رووخانی رژێمی بەعس لە (٢٠٠٣) دا، بە ناوی (ئیستگەیتەلەفزیۆنی تەئمیم)ەوە بوو، کە بۆ یەکەمین جار بە زمانی کوردی و عەرەبی و تورکمانی پەخشی دەکرد.. لە ساڵی (١٩٧٤) ەوە بەشە کوردییەکەی بوو بە کەناڵێکی سەبەخۆی کوردی، بەڵام لەژێر دەسەڵاتی بە عەسدا بوو، هەموو

سەرچاوە Serchawe

بەشی یەکەم

بەڕێوەبەرەکانیشی هەر عەرەب بوون.. تا ساڵی (٢٠٠٣) هەر بەو ناوەوە مایەوە.. بەڵام لە رۆژی (١ - ٩ - ٢٠٠٣) دا، ناوەکەی بوو بە (تەلەفزیۆنی کەرکوک) لەو رۆژەوە تا ئەمڕۆ.. لە لایەن (یەکێتی نیشتمانیکوردستان) ەوە سەرپەرشتی دەکرێت.. بە زمانی کوردی و تورکمانی و عەرەبی و سریانی.. رۆژانە پەخش دەکات. ناوی ئەو بەرنامانەی کە بە زمانی کوردی، لە (تەلەفزیۆنی کەرکوک) دا، بۆ منداڵانی کورد پێشکەش دەکران.. ئەم بەرنامانە بوون:

١- بەرنامەی (گۆڤاری منداڵان)، ئەگەر بە هەڵەدا نەچم خوشکێک بە ناوی (پەخشان کۆیی)یەوە ئامادە و پێشکەشی دەکرد .. بەڵام بۆ ماوەیەکی کەم بوو.

٢- بەرنامەی (کۆلکە زێڕینە) لە لایەن مامۆستا (نەجات کارسول) ەوە، ئامادە و پێشکەش دەکرا، کە بە زۆری لە قوتابخانە سەرەتاییەکانی شاری هەولێردا تۆمار دەکرا، گۆزارشت بوو لە چالاکییەکانی قوتابخانەکای شاری هەولێر.. بەرنامەیەکی سەرکەوتوو و تەمەندرێژ بوو.. مامۆستا نەجات بە جوانی و رێکی پێشکەشی دەکرد.. هەروەها کاک نەجات رەسول بۆ ماویەکی کەمیش بەرنامەیەکی کاری هونەری دەستی ئامادە و پێشکەش دەکرد.. ناوی بەرنامەیەی نایەتەوە یادم.

٣- بەرنامەی (جیهانی منداڵان: ١٩٨٤ - ١٩٩٤): بەرنامەیەکی هەفتانە بوو، رۆژانی هەینی بۆ ماوەینیو کاتژمێر پێشکەش دەکرا، (. نووسەر . رەزا ساڵحـئامادەکەری ئەم بەرنامەیە بووم). یەکەمین پێشکەشکەری ئەم بەرنامەیە کیژۆڵە (نازەنین حەمەلاو) بوو.. بۆ ماوەی دوو مانگیش (سەمیرە حەمەلاو) پێشکەشی کرد. بۆ ماوەی چوار ساڵیش کچەکەی خۆم (سۆزان رەزا ساڵح) کە تەمەنی هەشت ساڵ بوو،زۆر بە جوانی و بە زمانێکی ناسک و شیرین پێشکەشی دەکرد.. رۆژنامەی (هاوکاری) لە ژمارەیەکیدا خونچەگوڵ ـ سۆزان رەزا ـ ی بە بچووکترین پێشکەشکەری بەرنامەی کوردی بۆ منداڵان لە تەلەفزیۆندا ناوبردووە.. چیرۆکەکانی بەرنامەکەش،لە لایەن کاکەڵەی خوێن شیرین (هەڵۆ هاشم جەباری) یەوە، بە جوانی پێشکەشی دەکردن.. بۆ ماوەی دوو ساڵێکیش دوو قوتابیم، ناوەکانیان (شەهلە فارس و سوهیلە عەبدولعەزیز) زۆر بە سەرکەوتووی پێشکەشیان دەکرد.. بۆ ماوەی دوو ساڵیش کیژووڵەی روخسار شیرین(نویلە سدیق) زۆر بە جوانی و بە رووخۆشی و بە شیرینی پیشکەشی دەکرد.

تایتلی بەرنامەکەشمان بە موزیک و سروودی (ئێمە منداڵین جوانین) دەکرایەوە و پێشکەش دەکرا:

ئێمە منداڵین جوانین
ئاواتی نیشتمانین
کامەرانین شادمانین
کە نەوەی کوردستانین.

بەشی یەکەم

رۆڵــەی خــاکی پیــرۆزین
بۆیــە هێــندە بە ســۆزین
شــەو و رۆژ تێدەکۆشــین
بــۆ وڵات بە پــەرۆشــین.

من وەکو ئامادەکەری بەرنامەی (جیهانی منداڵان)، شانازی بەم بەرنامەیەوە دەکەم، چونکەبۆ ماوەی(دە ساڵ).. هەفتانە بە خۆشترین و شیرینترین و بەسوودترین بابەتی هەمەڕەنگە، دەم رازاندەوە .. ئەوەی لە دڵمدا بوو توانیم بەبێ ترس و چەکەرە،بیگەیەنمە منداڵانی کوردمان و، بە هەستێکی کوردایەتی و.. بە سۆز و خۆشەویستی و هاوبەستەبوون ـ ئینتیما بوون ـ بۆ کوردستان گۆش و پەروەردەیان بکەم .. هەر ئەمەش بوو، کوردێکی بەعسی خۆفرۆش و دۆڕاو، سیخوڕی لەسەر بەرنامەکەمان دەکرد و، دوو جار بۆ ماوەی دوو مانگ رایان گرت، بە بیانووی کوردایەتی بەرنامەکەوە.. بەرنامەی (جیهانی منداڵان) تەمەندرێژترین بەرنامەی منداڵان بوو لە تەلەفزیۆنی کەرکوکدا.. هۆی بە یەکجاری راگرتنیشی جیهانی منداڵان ئەوەبوو، داوایان لێکردم، کە ئەڵقەیەکی تایبەتی لەسەر رۆژی جەژنی لەدایکبوونی دیکتاتۆری گۆڕبەگۆڕ(سەدام حوسێن) ئامادەبکەم، بەڵام نەمکرد و،تا ماوەیەک خۆم شاردەوە، بە یەکجاریش بەرنامەکەیان راگرت.. هەڕەشەشیان لێکردم .. ئەگەر سەریشم تیا بچوایە ئامادە نەبووم بە شان و باڵی دیکتاتۆر سەدام دا هەڵبدەم.

هەروەها، دوو ئەڵقەی بەرنامەیەکی ترم بۆ منداڵان ئامادەکرد، بە ناوی (چرۆکان)ەوە، هەفتانە بۆ ماوەی نیو کاتژمێر، کە لە هەر ئەڵقەیەکدا منداڵێکی بەهرەمەندی کوردم دەردەکرد.. کە ئەم دوو منداڵە بوون، لە ئەڵقەی یەکەمدا (ئاسۆ عەبدولحەمید عەزیز. ئێستا دکتۆرە) لە ئەڵقەی دووەمیشدا (هێمن حوسین گەرمیانی - کە ئێستا موزیکژەن و گۆرانبێژ و ئاوازدانەرە) تەنها ئەم دوو ئەڵقەیەی (چرۆکان) پێشکەش کران.. کە لە ناوەڕۆکی بەرنامەکەیان کۆڵیبیەوە، بە بیانووی ئەوەی کامیرای وێنەگرتنمان کەمە.. بۆ تۆمارکردنی ئەڵقەی سێیەم کە چوومە سلێمانی و منداڵێکی بەهرەمەندی تری کوردمان بکەمە بەهرەمەندی ئەڵقەی سێیەم.. رۆژێکی تەواو پرۆڤەمان پێ کرد.. بەڵام سەرۆکی دەرهێنەران تەگەری خستە رێم، بۆ ئەوەی ناچارم بکەن، کە وازم لەم بەرنامەیە بهێنم.

بە رێزیشەوە ناوی برای دڵسۆزمان کاک (هاشم جەباری - بەرپرسی بەشی رێکخستنی بەرنامەکان لە تەلەفزیۆنی کەرکوک) دێنم و، زۆر سوپاسی دەکەم.. کە زۆر پشتی بەرنامەکەمانی دەگرت.

٤- بەرنامەی (جگەرگۆشەکان) بەرنامەیەکی هەفتانە بوو، نزیکەی کاتژمێرێکی دەخایاند.. لە لایەن مامۆستا (محەمەد رەحیم رەمەزان) ەوە، ئامادە دەکرا و پێشکەشی دەکرد.. وابزانم لە ساڵی (١٩٨٥) دا دەستی پێ کرد، بۆ ماوەی زیاتر لە

بەشی یەکەم

ساڵێک بەردەوام بوو.. چالاکییەکانی قوتابخانەکانی سلێمانی پێشکەش دەکرد.. بەرنامەیەکی رازاوە و رەنگاوڕەنگی زۆر سەرکەوتوو بوو.. وەکو زانیم زۆڵە کوردێکی گۆڕبەگۆڕی بەعسی، داوای لێ کردبوو، لە هەر ئەڵقەیەکی بەرنامەکەیدا، بۆ ماوەی پێنج خولەک بە شان و باڵی گۆڕبەگۆڕ سەدام حوسێن دا هەڵبدەن، بەڵام مامۆستا محەمەد رەحیم رەمەزان داواکەیانی رەتکردەوە.. بۆیە بە یەکجاری بەرنامەی جگەرگۆشەکانیان راگرت.

٥- بەرنامەی (چیرۆکی هەفتە)بەرنامەیەکی هەفتانە بوو.. لە ئامادەکردن و پێشکەشکردنی کاکە (هەڵۆ هاشم جەباری) بوو، کە تەمەنی لە نێوان دە و یانزە ساڵاندا بوو.. هەر هەفتەی چیرۆکێکی بە زمانی کوردیپێشکەشی بە منداڵان دەکرد.. لە دواییدا، ئەم بەرنامەیە خرایە پاڵ جیهانی منداڵان و، بوو بە بەشێک لە بەرنامەی جیهانی منداڵان.. چیرۆکەکانی بەرنامەکەشهەر لەلەن کاکە(هەڵۆ جەباری) یەوە .. بۆ ماوەی پێنج خولەک،چیرۆکێکیخۆشی پێشکەش بە منداڵان دەکرد.

دواتر تەلەفزیۆنی کەرکوک، کە بەڕێوبەرەکەی عەرەبێکی بەعسی بوو،(محەمەد رەزا کازم)بوو، بۆ پڕکردنەوەی شوێنی بەرنامەکوردییە راگرتووەکانی منداڵانی کورد (کۆلکەزێرینە. نەجات کارسول، جیهانی منداڵان - رەزا ساڵح، جگەرگۆشەکان - محەمەد رەحیم رەمەزان).. چەند بەرنامەیەکی نارەسەنی لاوازیان ئامادە و پێشکەش دەکرد، تەنانەت بۆ رقەبەرایەتی و دژایەتی کردن،هەر بە ناوی (جگەرگۆشەکان) وە، کەسێکی تری سەر بە ئەوان،بەرنامەیەکی ئامادە و پێشکەش دەکرد، بەڵام ئەم بەرنامە نارەسەن و لاوازانە، بەپێی ویست و رێنماییەکانی بەعس ئامادە دەکرانبۆیە هیچ تام و چێژ و خۆشییەکیانبۆ منداڵانی کوردمان تێیاندا نەبوون، بە شایانی ئەوەیان نازانم باسیان بکەم و، لەگەڵ بەرنامە رەسەنە کوردییەکانی منداڵانی کورد دا، ریزبەندییان بکەم.

لە ئێستاشدا، لە بەشێکی زۆری کەناڵە لۆکاڵی و ئاسمانییەکانی کوردستاندا، ماوەی منداڵان هەیە، هەروەها سێ کەناڵی تایبەتیش بۆ منداڵان هەن، کە ئەم کەناڵانەن: (پێلستانک، پەپوولە، زارۆکتیڤی) لە سەرەتادا کۆمەڵێک چالاکی باشیان تۆمارکرد، کە تا ئێستاش هەر پێشکەشیان دەکەن، تا رادەیەک بوونەتە دەنگ و رەنگی منداڵانی کورد.. چاوەنوارِ و هیواداری ئەوەبووم، مانگ لە دوای مانگ، بە چالاکیهەمەڕەنگەی تازەتر و خۆشتر کەناڵەکانیان برازێننەوە، تەنهاش هەر گۆرانی نەبن، بەڵکۆ بە شانۆ و ئۆپەرێت و بەبابەتی هەمەڕەنگەی تر و، بە دۆبلاجکردنی فیلمی کارتۆنی بەسوود بیان رازێننەوە.. هەر هەفتەی فیلمێکی منداڵانی جیهانیش پێشکەش بکەن و، چەند بەرنامەیەکی جیهانیش بە کوردی دۆبلاج بکەن، هەروەهاش چالاکییەکانی منداڵانی هەموو کوردستان پێشان بدەن، نەک تەنها چالاکییەکانی ناوچەیەک یا دوو ناوچەی باشووری کوردستان، پێویستە لە باشووری کوردستانیشدا، لە زاخۆ وە بۆ مەندەلی چالاکی منداڵان پێشکەش بکەن، چالاکییەکانی هەموو منداڵانی کوردستانیش فەرامۆش نەکەن.. بۆ ئەوەی لە لای منداڵانی کوردمان هەستێکی نەتەوەیی و

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

یەک کوردستانیان لا دروست بێت.. هەست بەوەش بکەن کە ئەو کەناڵە کوردییانە، کەناڵی هەموو منداڵانی کوردن.. لە باکوورە بۆ باشوور .. لە رۆژهەڵاتەوە بۆ رۆژئاوای کوردستان.. من وا هەست دەکەم کە ئەم کەناڵانە زۆر خاوبوونەتەوە و، بابەتەکانیشیانسواون، رۆژانە چەند جارێک دووبارە دەبنەوە.. هەر هەمان گۆرانی و فیلمی کارتۆن دووبارە و سەد بارەی دەکەنەوە.. ئەمەش بێزاری لای منداڵانی کوردمان درووست کردووە.. پێویستە ئەم کەناڵانە لە لایەن کەسانێکی نووسەر و هونەرمەند و شارەزایانی بواریئەدەب و هونەر ومۆزیکی کوردییەوە بەڕێوەببرێن و سەرپەرشتی بکرێن.. پێویستە حەز و ئارەزووەکانی منداڵانی کوردمان بهێننە دی.. لە ئێستادا هەست بەوە دەکەین، کە نابەڵەدی و نا پیشەیی بە کادرە هونەرییەکان و ئیدارییەکانی ئەم کەناڵانەوە دیارن.. پارەیەیەکی زۆر بە فیڕۆدەدەن و.. ماوەیەکی زۆریش بەسەردەبەن .. بینەرانی منداڵانیشلێیان بێزاربوونە و لە کەمبوونەوەدان. .هیواداریبەرپرسانی ئەم کەناڵانە دەست بەسەر خاڵە لاوزەکانیاندا بگرن و بە خۆیان و بە بەرنامەکانیاندا بچنەوە.. بانگهێشتی کادیرانی شارەزا و پسپۆری بواری رۆشنبیری و ئەدەب و هونەری منداڵان بکەن .. بەرنامەڕێژییەکی باشتر و تۆکمەتر و پێشکەوتووتر دابڕێژن.

شایانی باسیشە سێ و چوار ساڵ پێش ئێستا (ماوەی منداڵان - لە کەناڵی کوردسات) کە لایەنی هونەری و دەرهێنانی، لە لایەن هونەرمەند کاک (فوئاد مەولانای) یەوە بەڕێوەدەبرا و ئامادە دەکرا.. کۆمەڵێک چالاکی زۆر جوانیان تۆمارکردن و پێشکەشیان کردن .. بەڵام وا زیاتر لە دوو ساڵ تێدەپەڕێت.. کوردساتیش پشتی لە منداڵان کردووە و، چالاکییەکی تازەی ئەوتۆیان پێشکەش بە منداڵانی کوردمان نەکردوون، کە شایانی باس و ستاییش و دەستخۆشی بن.. بۆ؟

ئینتەرنێت:

ئینتەرنێت یەکێکە لە دەزگا هەرە گرنگەکانی شۆڕشی پیشەسازی نوێ .. سەیرترین و بەسوودترین داهێنانە، جیهانیبچووک کردۆتەوە و بە ئاسانی دەیهێنێتە بەرچاومان ..ئینتەرنێتجیهانێکی سەیر و سەمەرەی لەبنەهاتووی زانست و زانیاری هەمەڕەنگەیە .. دەتوانین بە ئارەزووی خۆمان و بەبێ سانسۆر لێی وەربگرین و پێی ببەخشین .. لە ئەمڕۆدا ئینتەرنێت بووە بە دەزگایەکی زۆر پێویستی هەموو کەسێک و، هەموو ماڵان و، شوێنی خۆی لە ناو خێزاندا کردۆتەوە، گەورە و بچووکمان رۆژانە و شەوانە بۆ ماوەیەکی زۆر بە کاری دەهێنین .. بووشە بە ئامرازێکیپێویست و سەرەکی هەموو دایرە و فەرمانگاکان و دەموودەزگا فەرمییەکان .. بەبێ کۆمپیوتەر و ئینتەرنێت ئیش و کار بەڕێوە ناچن و دەوەستێن.

ئینتەرنێت کاریگەری باش و خراپی لەسەر منداڵان هەیە، بە بیر و هۆشی زۆربەی دایکان و باوکان و پەروەردەکاران، ئینتەرنێت منداڵانی دامان و رامان کردوون .. بەڵام پێویستە ئەوەش بزانین، کە ئینتەرنێت رووەکێکی خۆڕسک نییە،کە بە

سەرچاوە Serchawe

بەشی یەکەم

سروشتی روابێت، یان گیانەوەرێکی رووح لەبەر نییە، کە لە گیانەوەرێکەوە لە دایک بووبێت .. ئینتەرنێت دەزگایەکی بێ گیانە، لە داهێنانی زادەی بیر و هۆشی مرۆڤە، راستە ئینتەرنێت دەزگایەکی هەستیارە، بەڵام مرۆڤ خۆی ئەو هەستەی پێ بەخشیوە .. مرۆڤ خۆی بە بابەتی جوان و بەسوود، یا بە بابەتی ناشیرین و زیانبەخش بەرنامەڕێژی کردووە و دەیکات،بۆ مەبەست و سوودی گشتی و خزمەتی مرۆڤایەتی، یا بۆ مەبەستی مادیو سوودی تایبەتی خۆی و، لە رێ دەرکردنی مرۆڤ .. چونکە مرۆڤ چ بەرنامەک بۆ ئینتەرنێت دابڕێژێت، هەرئەو زانیاری و بەرنامەیەیەلە هۆشی ئینتەرنێتدایە، ئەگینا ئینتەرنێت دەزگایەکی ئەفسووناوی نییە .. جڵەوی ئینتەرنێت بە دەستی مرۆڤەوەیە، هەر ئەمیشدەتوانێت لغاوی بکات .. هەرخوێنەر و بینەرێکیش لە دەستی خۆی دایە، سەردانی چ ماڵپەڕ و سایتێک و،چ شوێنێکی باش یا خراپ بکات .. کامانەیان سوودی پێ دەگەیەنن و .. کامانەشیان لە خشتەی دەبەن و، لەڕێ دەری دەکەن.

بە پێی بە دواداچوونی هەندێ لایەن، تا ئیستا زیاتر لە سەد هەزار، ماڵپەڕ و شوێنی ئاشکرای هەوسبازی و ناشیرین و لە خشتەبردن هەن.. رۆژانەش پێنج سەد ماڵپەڕی هەوسبازیی تازەدێنە ئاراوە .. جا بزانن ساڵ لە دوای ساڵ ژمارەی ئەم ماڵپەڕ و شوێنە زیانبەخشانە دەگەنە چەند..؟!

بە توێژینەوەی مەیدانیش، ئەوەدەرکەوتووە کە منداڵان زیاتر لە گەورەکان، خوویان بە بەکارهێنانی ئینتەرنێتەوە گرتووە .. خەریکە کۆنترۆڵکردنیان ئاسان نەبێت و، لەدەست دەربچن .. منداڵان چێژ و خۆشییەکی زۆر لە بابەتەکانی ئینتەرنێت وەردەگرن .. شتی باش و خراپیشی لێوە فێردەبن .. زۆر یا کەم،بە باشی و بە خراپیش، کاریگەرییان لەسەر رەفتار و ژیانی ئەمڕۆ و داهاتووشیان دەبێت.

ئەی چی بکەین بۆ ئەوەی منداڵەکانمان فێربن، بە دروستی ئینتەرنێت بەکاربهێنن ..؟ چۆن وایان لێبکەین لە ماڵپەڕ و سایت و شوێنە هەوەسبازی و ناشیرینەکان خۆیان بپارێزن و خۆیان لابدەن..؟

بۆ هێنانەدی ئەم مەبەستەش، تا رادەیەکی زۆر، کلیلی کۆنترۆڵکردنی منداڵان لە دەستی خێزان دایە ..پێویستە خێزان ئەرکی رێنمایی و چاودێری و ئامۆژگاریکردن و ئاراستەکردنی منداڵەکانیان لە ئەستۆ بگرن .. لە زۆر دەوڵەتاندا، بۆ پاراستنی بە باشی بەکارهێنانی ئینتەرنێت لە لایەن منداڵان و کەسانی گەورەشەوە .. بە ووردی چاودێری ئەو سایت و ماڵپەڕ و شوێنە زیانبەخشەکانی ئینتەرنێت دەکەن و، فیلتەریان بۆ داناون .. بەڵام ئەوە ئەستەمە کە بتوانن سانسۆر و کۆنترۆڵی ئەو هەموو سایت و ماڵپەڕ و شوێنە زۆرە زیانبەخشانە بکەن .. کە لە ژمارە نایەن .. رۆژ لە دوای رۆژیش ژمارەیان لە زیادبووندایە.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

سینەمای منداڵان:

سینەما منداڵان، هۆکارێکی گرنگی تری بواری ڕاگەیاندن و ڕۆشنبیریی منداڵانە .. لە وڵاتە پێشکەوتووەکاندا، بایەخێکی زۆر بە سینەمای منداڵان دەدەن و، ساڵانە چەند فیلمێکی سینەمایی تایبەت بە منداڵان بەرهەم دێنن و نمایشیشیان دەکەن .. فیلمەکانیش، فیلمی کارتۆن بن، یا فیلمی ئەنیمەیشن بن .. چەندین نووسەر و سیناریۆنووس و ئەکتەر و دەرهێنەر و سینەماکاری بە توانا و وێنەگر و کامیرامەندی شارەزای بواری حەز و ئارەزووەکانی منداڵان سەرقاڵی دەرهێنانی فیلمی سینەمایی منداڵان دەبن.

ئەم ڕاگەیاندن و هونەرە هێشتا لە کوردستان و بەشێکی زۆری وڵاتانیجیهاندا پێیان نەگرتووە.

تەنها فیلمی کوردی کە من بینیومە، فیلمی (بێکەس) بوو، کە دوو منداڵی برا ڕۆڵی پاڵەوانێتی لەم فیلمەدا دەبینن و، خەو بەوەوە دەبینن بگەنە ئەمریکا .. من ئەم فیلمەم لە سینەمایەکی شاری (ستۆکهۆڵم - لە سوید) بینی .. ئێستا ئەم فیلمە بە زمانی نەرویجیش دۆبلاج کراوە.

لە فیلمی (ساتێک بۆ مەستی ئەسپەکان)ی (بەهمەنی قوبادی) شدا، (ئەیوب و مەهدی و ڕێژە) کە سێ منداڵن و ڕۆڵی پاڵەوانێتی سەرەکیی فیلمەکەن دەبینن، ئەگەرچی منداڵان بەشێکی سەرەکین لە کێشەکاندا .. بەڵام فیلمەکە تایبەت نییە بە منداڵانەوە، هەروەهاش لە فیلمی (کیسەڵەکان دەفڕن)ی هەر (بەهمەنی قوبادی)دا، منداڵان ڕۆڵی سەرەکی و پاڵەوانێتی فیلمەکە دەبینن.. ئەوەی زیاتر سەرکەوتنی بەم دووفیلمەی دەرهێنەری سینەمایی، هونەرمەندی گەورەی کوردمان (بەهمەنی قوبادی)بەخشیوە .. ئەوەیە، کە قوبادی سوودی لە توانای منداڵانی خاوەن پێداویستیی تایبەتییەکان وەرگرتووە، وەکو منداڵانی ئاسایی هێناوینێتە کایەوە .. هیوایەکی دەروونی و جەستەیی زۆر دەخاتە دڵی منداڵانی خاوەن پێداویستییە تایبەتمەندییەکانەوە.. لە زۆربەی فیلمەکانی بەهمەنی قوبادی دا، منداڵان ڕۆڵیان هەیە.. ڕەنگە هونەرمەند قوبادی .. لەم ڕاستییەوە بایەخی بە ڕۆڵی منداڵان داوە کە .. منداڵان بەشێکن لە ئەمڕۆ و.. هەموو داهاتووش.

ئەم ئەزموونە سەرکەوتووانە، بە سەرەتایەکی باشی سەرهەڵدانی فیلمی منداڵانی کوردی دەزانم و، مژدەیەکی خۆشن و، بە هیوایەکی گەشی دەزانم بۆ سەرهەڵدانی (سینەمای منداڵانی کوردستان ..) بێگومان هەموو کارێکی گەورەش بە هەناوێکی بوێرانەی دەستپێکەوە دەست پێدەکات و، دێتەدی.

٢٣ی مارچی ٢٠١٥

سەرچاوە
Serchawe

مێژووی سەرهەڵدانی شانۆی منداڵان.

جوانترین وتە کە دەربارەی شانۆ وترابێت: "شانۆم بدەرێ.. گەلێکی مەزنت دەدەمێ" یان "نان و شانۆم بدەرێ.. گەلێکی رۆشنبیرت دەدەمێ.." (شەکسپیر) دەڵێت: "دنیا شانۆیەکیگەورەیە.. پیاوان و ژنان هەر ئەوەن کە ئەکتەرن لەسەر ئەم شانۆیەدا..".

شانۆ سیما و دیاردەیەکی شارستانییە و، پەیوەندی بە پێشکەوتن و پایەبەرزی نەتەوەکانەوە هەیە، شانۆ بە باوکی هونەرەکان ناوزەد دەکرێت .. شانۆ دەنگ و رەنگ و جوولانی هەست و خۆشییەکان و ناخۆشییەکانی هەموو ئادەمیزادێک دەخاتە روو.. لە پێناویسەرکەوتنی وشەی بەرزز و پیرۆزی مرۆڤایەتییدا. شانۆی هونەرێکی درامی نواندنە،بەر لە هەموو شوێنێک، بە پێی توێژینەوەکان، بەر لە زایینی لە وڵاتی (یۆنان) سەری هەڵداوە .. لە پێشا بۆ مەبەستی سەربازی بووە، بە پلەی یەکەمیش پێشکەش بە پاشاکان و فەرمانڕەواکان و دەوڵەمەندەکان دەکران. شانۆگەرییەکانیشبە نمایشێکی راستەوخۆ پێشکەش دەکران.. ئازایەتی و غیرەت و خۆڕاگرییاندەخستنە دڵی جەنگاوەرە یۆنانییەکانەوە، بابەتەکانی شانۆگەرییەکان، بیر و فەلسەفە و دۆزە کۆمەڵەیەتییەکانی کۆمەڵگاکەیان نمایش دەکردن.

(شانۆی منداڵان): (مارک تووەین) لە بارەی شانۆی منداڵانەوە دەڵێت: "بڕوام وایە کە شانۆی منداڵان، یەکێکە لە گەورەتین داهێنراوەکانی سەدەی بیستەم، کە بلیمەتی ئادەمیزاد رێی پێبرد.. بە هێزترین مامۆستای رەوشتە .. باشترین داکۆکیکەرە لە رەوشتی باش..".

شانۆی منداڵان، بەشێکی گرنگە لە ئەدەبی منداڵان .. شانۆی منداڵان ئەو شانۆیەیە کە لە خزمەتی منداڵاندایە، لە لایەن منداڵانەوە یا گەورەکانەوە سازبکرێت.. یەکێکە لە هۆکارە گرنگەکانی رۆشنبیری منداڵان، هۆکارێکی گرنگێشە لە

بەشی یەکەم

هۆکارەکانی پەروەردەی منداڵان و، گەشەکردنی کەسایەتی، چونکە منداڵ لە ساڵانی یەکەمی تەمەنییەوە، پەیوەندییەکی ماکیلەگەڵ نواندا هەیە.. زۆر جار ئەوەی لە ئەندێشە و خەیاڵیدایە، بە یاری و نواندن دەریدەبڕێت، بنچینەی درامای منداڵان یاری و گەمەیە، کە ئەمەش شانۆگەرییەکی خەیاڵئامێزە.. جیهانی منداڵان، جیهانێکی وەنەوشەیی سەیر و سەمەرەی مندڵن، پڕە لە خەون و خەیاڵ، لە خۆزگە و هیوا.. پڕە لە یاری و پێکەنین و لە خۆشی و شادی.. گوزارشت لە دڵپاکی و سادەیی و ساوێلکەییاندەکات..(ئاناتۆل فرانس) دەڵێت:" بە ئەندێشە و خەون نەبێت گەورە نابین".

پەروەردەکاری بە ناوبانگ (جان جاک رۆسۆ) فێرکردنی منداڵ لە رێی یاری خۆش و نواندنەوە، بە باشترین شێوازی فێرکردنی دەزانێ، ئەوەشی راگەیاند، کە شانۆی منداڵان، رێبازێکە بۆ فێرکردنی منداڵ .. هەریەکەش لە پەروەردەکارانی بە ناوبانگ (ماریا مینتسۆری، جۆن دیوی، دوکرۆلی،بستۆلۆزی، سۆزان ئیسحاق، کلاربارید، فۆشیە، جۆن لۆک، کرشتنر، پێتەر سلید)سوودیان لە بیر و بۆچوونی جان جاک رۆسۆ وەرگرتووە و، هەمان بۆچوون و رێبازی ئەویان لە پەروەردەکردنی منداڵاندا گرتەبەر ..هەروەها خاتوو (دی گیلنس) سوودی لە فەلسەفەی و رێبازی پەروەردەیی رۆسۆ وەرگرت و، ئەویش جەختی لەسەر گرنگی یاری و شانۆی منداڵان کرد، بەوەی دانان کە دوو دەرگای سەرەکین بۆ فێرکردن و،بۆ فێربوونی رەوشتی بەرز و جوان.

لە شارستانییە کۆنەکاندا، بەر لە زایینی، زۆربەی نەتەوەکان، بە رادە و بە شێوەیەکی دیارکراو، شانۆی منداڵانیان زانیوە، لە بناغەشدا پشتیان بە شانۆی بوکەڵە و سێبەری بوکەڵە بەستووە، بۆ نموونە، چینییەکان، یۆنانییەکان، سۆمەرییەکان، بابلییەکان، هیندییەکان، میسرییەکان، رۆمانییەکان، یابانییەکان، ئەڵمانییەکان، ئیتالییەکان، ئیسپانییەکان، بایەخیان بە منداڵێتیداوە، لە نێو گۆڕ و لە شوێنەواری پەرستگاکان و، لە کۆشکەکانی شاکاندا، چەندین بوکەڵەی لە بەرد تاشراو، لە دار دروستکراو، لە قوڕی سوورەوەکراو، دۆزراونەتە، کە بۆ شادی و خۆشنوودی منداڵان دروستیان کردوون، ئەمانە بەڵگەن بۆ ئەوەی کە لە کۆنەوە، ئاوڕییان لە منداڵان داونەتەوە، ئەگەرچی ئەو بوکەڵانە، بە زۆری بۆ منداڵانی شا و فەرمانڕەواکان و دەوڵەمەندەکان دروست دەکران.

شانۆی منداڵان لە چاو شانۆی گەورەکانەوە تازە پێگەیشتووە. دەربارەی سەرهەڵدان و پێشکەوتنی شانۆی منداڵان، لەم شێوازەی ئەمڕۆیدا.. بۆچوونی جیاواز هەن، بە کورتی ئاماژە بە سەرهەڵدانیشانۆی منداڵان لە چەند وڵاتێکی جیهان دەکەین و .. دواتر دێینە سەر شانۆی منداڵان لە کوردستان.

سەرچاوە Serchawe

بەشی یەکەم

ئینگلتەرا:

ئینگلتەرا یەکێکە لەو وڵاتانەی بایەخێکی بەرچاوی بە گەشسەکردنی شانۆی منداڵان و، بە ئامانجە پەروەردەییەکانی داوە.. یەکەمین (تیپی نواندنی منداڵان)لە ساڵی (١٥٣٧) دا لە وڵاتی ئینگلتەرا لە لایەن شازادە (ئەدواردی شەشەم) ەوە دامازرا، یەکێک لەو شانۆگەرییانەی،کە ئەم تیپە پێشکەشیان کرد، بە ناوی (یەعسوبی نامۆ) ەوە بوو.. لە ساڵی (١٥٦٦) دا شانۆگەریەک بە ناوی (بالیمۆن وارکیت)ەوە، بۆ منداڵان، لە لایەن قوتابیانی قوتابخانەکانەوە، بە ئامادەبوونی شاژن ئینگلتەرا (ئەلیزابێس) لە (هۆڵی کەنیسەی مەسیح) دا، نمایش کرا. لە ساڵی (١٩٥٩) دا (ڕێکخراوی منداڵی بەریتانیا) دامەزرا، لە دەستوورەکەیدا ئەو نووسراوە، بەرزترین ئامانجی ئەم ڕێکخراوە، پەروەردەکردنی منداڵە لە ڕێی دراما و شانۆوە، هەروەها هاندانی حەز و چێژوەرگرتن و ڕێزگرتنی منداڵانە لە هونەری شانۆ.

فەرەنسا:

هەندێک پێیان وایە، کە بۆ یەکەمین جار لە ساڵی (١٧٨٤) دا، لە پاریس لە فەرەنسادا، شانۆی منداڵان سەری هەڵداوە.. شانۆگەری (میوان ـ یا ـ گەشتیار) یان پێشکەش کرد . بەشێکی زۆری توێژینەران، ئەو نمایشە بە دەستپێکی شانۆی منداڵان ناودەبەن .. لە ساڵی (١٧٨٠) شدا، خاتوو (ستیڤانی دی گینلنز) کتێبێکی لە چوار بەرگدا، بە ناوی (شانۆی فێرکاری) دا، کە چەندین شانۆگەری لەخۆگرتبوو، کە هەندێ لە چیرۆکەکانی لە، لە چیرۆکەکانی لە کتێبی (ئەنجیل)ەوە وەرگرتبوون، بەشی زۆری شانۆگەرییەکانی لە باخچەیەکی قەشەنگ، لە نزیکی شاری پاریسدا نمایش کران، شازادەکان لە یەکەمین شانۆدا، بەشداریان لە شانۆگەرییەکەدا کرد .. کە بە یەکەمین نمایشی شانۆی منداڵان لە ئەوروپادا دادەنرێت و.. بە هەنگاوێکی گرنگی مێژووییش دەزانرێت.

دانیمارک:

لە سەدەی نۆزدەمیندا، کەڵەنووسەری دانیمارکی و جیهانی (هانز کریستیان ئەندەرسن)، کە بە رابەری راستەقینەی نووسەرانی شانۆی منداڵان دەزانرێت، چیرۆک و شانۆگەرییەکانی بۆ منداڵان، ناوبانگێکی جیهانییان دەرکرد، زۆربەشیان وەریان گێڕاونەتە سەر زۆربەی زمانەکانی جیهان.. لەوانەش: (پەرییە بچکۆلەکە، پەنجە باڵا ـ تۆما لیزە، جلوبەرەگە تازەکانی فەرالیچە - ئیمبراتۆر - ،پێڵاوی سوور) نووسەری ئەمریکی (هانز جۆزێف سمیس) چیرۆکی (پێڵاوی سوور)ی بۆ شانۆ ئامادەکرد و دەریهێنا. شانۆگەری (پێلاوی سوور) هونەرمەندیشانۆکار (رزگار کەریم سەعید) کە ئێستا لە لەندەن دەژی، وەری گێڕایە سەر زمانی کوردیو دەریهێنا، وابزانم لە ساڵی (١٩٨٦) دا بوو، لە تەلەفزیۆنی کەرکوکدا تۆماریان

سەرچاوە Serchawe

کرد.. هونەرمەند و نووسەری ناسراوی کوردمان خاتوو (گەزیزە) رۆڵی پێڵاوفرۆشی لە شانۆی (پێڵاوی سوور) دا، دەبینی (نووسەر ـ من ئەو رۆژە لە تەلەفزیۆنی کەرکوک بووم، ئاگام لە تۆمارکردنی پێڵاوی سوور ـ بوو بەڵام بە تەواوی ساڵەکەیم لە یاد نەماوە، پرسیارم لە مامۆستا گەزیزە ش کرد، ئەویش ساڵی تۆمارکردنەکەی لە یاد نەماوە).

روسیا:

نووسەران و هونەرمەندانی (یەکێتی سۆڤیەتی هەڵوەشاوە) گرنگییەکی زۆریان بە شانۆی منداڵان دەدا، شانۆی منداڵان لە روسیادا، دوای سەرکەوتنی شۆڕشی ئۆکتۆبەری ساڵی (١٩١٧) بەدواوە سەریهەڵدا.. بە دیاریکراویش لە ساڵی (١٩١٨) ەوە ..کە لەلایەن کۆمەڵێ نووسەرانی شارەزا لە بواری ئەدەبی منداڵان و پەروەدەی منداڵاندا، سەرپەرشتی بابەتەکانی منداڵانیان دەکرد.. ئەوەی شارەزای شانۆگەرییەکانی منداڵانی روسیا بێت، دەزانێت کە بە زۆری شانۆگەری ئایدۆلۆژی بوون، تەنها بەربەرەکانی سەرمایەدارییان دەکرد و، سۆشیالیستی مارکسیشیان بەرز دەنرخاند.. هەر وەکو (ئەلیکسەندەر پۆشکین) دەڵێت: "لە پێویستییەکانی ئەستۆماندا بوو، کە بە شێوەیەکی خۆش و شیرین چیرۆک بۆ منداڵەکانمان بگێڕینەوە، پێویستیشە ئەم چیرۆک و شانۆگەرییانەی پێشکەشیان دەکەین، قێزەوەنی سەرمایەداری بەرجەستە بکەن و، قورخەکەر رسوابکەن..".

ئەمریکا:

لە ساڵی (١٩٠٣) دا، لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا، لە لایەن (ئەلیس مینی هێرتس) ەوە، یەکەمین شانۆی تایبەت بە منداڵان لە شاری نیویۆرک بە ناوی (شانۆی فێرکاری منداڵان) ەوە، لە قوتابیانی ئەو شارە دامەزرا.. لە یەکەمین نمایشدا، ئەم شانۆگەرییانە نمایش کران: (شازادە وهەژار،کچە شازادە بچکۆلەی پایتەخت، گەرداو، لۆرد فۆنتلیری) ئەمە و لە ساڵی (١٩٢٥) یشدا، (شانۆی منداڵان) یان، لە بەشی زمانەکانلە زانکۆی (نورسویسرن) کردەوە.

هەروەها لە ساڵی (١٩٤٧) دا، هۆڵی (شانۆی جیهانی) شیان لە ئەمریکادا دامەزراندا.. لە ئەمڕۆداشانۆی منداڵان و شانۆی پەروەردەیی لە زۆربەی زانکۆکانی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا دەخوێنرێن و، بڕوانامەی بەرزیش بە خوێندکارانی دەدرێن.

لوبنان:

شانۆ بە گشتی و شانۆی منداڵان بە تایبەتی، ئەزموونێکی تازەیە لە وڵاتانی عەربیدا، عەرەبەکان لە دەیەکانی کۆتایی

بەشی یەکەم

سەدەی نۆزدەمینداهۆنەری شانۆیان زانی، بە شێوەیەکی گشتیش ئەم ئەزموونە، بە شانۆی قوتابخانەکان دەستی پێکرد.. یەکەمین کەسیش، کە شانۆی هێنایە نێو ئەدەب و هونەری عەرەبییەوە.. (مارون نەقاش: ١٨١٧ - ١٨٥٥) بوو، کە بە رابەری شانۆی عەرەبی دەزانرێت.. مارون نەقاش لە ساڵی (١٨٤٨) دا، یەکەمین تیپی شانۆیی لە (بیروت - لوبنان) دامەزراند.. یەکەمین شانۆگەریشکە ئەم تیپە پشکەشی کرد،بە ناوی (پیسکە) ووە بوو، کە لە نووسینی نووسەری فەرەنسی (مۆلێر)ە، مارون نەقاش وەری گێڕایە سەر زمانی عەرەبی و دەرهێنا و، لە (بەیروت) دا، نماییشی کرد.

میسر:

شانۆی قوتابخانە لە میسردا، دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی (١٩٢٧) کە لەسەر دەستی (عەبدوڵلا نەدیم) دەستی پێکرد .. لە ساڵی (١٩٤٣) شدا، وەزارتی زانیاری میسر، بڕیارێکی دەرکرد، کە دەبێت لە هەر قوتابخانەیەکی ئامادەیی لە (قاهیرە) دا، تیپێکی نواندن هەبێت.. لە لایەن ئارەزوومەندێکی قوتابخانەکەوە سەرپەرشتی بکرێت.. بەڵام دامەزراندنی شانۆی منداڵان لە میسر بە فەرمی، لە ساڵی (١٩٦٤)دا بوو، وەزارەتی ڕێنمایی نەتەوەیی میسر، دو هۆبەی بۆ شانۆی منداڵان دامەزراند یەکێکیان لەشاری (قاهیرە) و، ئەوی تریان لە شاری (ئەسکەندەرییە) دا بوو .. یەکەمین ئەزموونی شانۆییان، شانۆگەری (سەرەکێشی گەشتیارێک) بوو، کە لە ئەسکەندەرییە نمایش کرا.

عێراق:

توێژینەر (ئیڤۆن ڕۆزنگارین)، لە توێژینەوەیەکدا، لە ڕێی بەڵگە و هەندێ دیاردەی شانۆیی لە شارستانییەتی کۆنی عێراقدا، هەوڵی ئەوەیداوە، ئەوە بسەلمێنێت کە مێژووی شانۆ لە عێراقدا، دەگەڕێتەوە بۆ (٣٢٠٠) ساڵ پێش زایینی .. زانای ئەڵمانیش (زیتا) هەمان بۆچوونی هەیە.

سەرهەڵدانی شانۆ لە عێراقدا، دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی (١٨٨٠)، کە لەو سەردەمەدا نووسەر و هونەرمەند عێراقی (شەماس حەنا حەبەش) کە پیاوێکی ئایینی مەسیحی بوو، لە شاری موسڵ دەژیا، سێ شانۆی کۆمیدی نووسی و، لە قوتابخانەکانی شاری موسڵدا نمایشی کردن، بۆ نووسینی ئەم شانۆگەرییانە سوودی لە (ئینجیل) وەرگرتبوو.. شانۆگەرییەکانیش ئەمانە بوون: (ئادەم وحەوا، یوسف حەسەن، توبیا) بوون .. ئەم دەستپێشکەری و ئەزموونەی شەماس حەنا حەبەش بە سەرهەڵدانی (شانۆی قوتابخانە) لە عێراقدا دەزانرێت.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

نکووڵی لەوەش ناکرێت، هەر لە سەرەتاوە، قوتابخانەکانی عێراق، ڕۆڵێکی گرنگیان لە پێشکەوتنی شانۆدا بینیوە، بە تایبەتیش برایانی مەسیحی لە شاری موسڵدا، ڕۆڵێکی بەرچا و باڵایان لە سەرهەڵدانی شانۆی قوتابخانەدا بینی .. شایانی باسیشە لەو سەردەمەدا هونەرمەند (حەنا رەسام: ١٨٩٠ - ١٩٥٨) بە دەیان شانۆی نووسی و لە قوتابخانەکانی شاری موسڵ دا نمایش کران .. حەنارەسام سوودی لە چیرۆکە فۆلکلۆرییە میللییەکان وەرگرتبوو.

لە بەلگەنامەی عێراقیدا، ئەوە هاتووە، کە یەکەمین تیپی شانۆ لە عێراقدا، لە ساڵی (١٩٢٢)دا بە سەرۆکایەتی (ماهیر حەمدی) دامەزرا.. بەڵام (فازڵ عەباس بەهرام) دەڵێت، یەکەم تیپی شانۆ لە عێراقدا، لە ساڵی (١٩٢٠) دا دامەزرا.

لە راستیدا، هونەرمەند (حەقی شبلی) بە رابەری شانۆی عێراقی دەزانرێت، ئەوەبوو شبلی لە ساڵی (١٩٢٧) دا، تیپێکی نواندنی بە ناوی (تیپی نواندنی نیشتمانی)یەوە دامەزراند، حەقی شبلی دەڵێت: "لە ساڵی ١٩٢٧ تا ١٩٣٤، ئەم تیپە ١٢٠ - چیرۆکی جیاوزیان نمایش کرد، یەکەمین شانۆکەریش کە نمایشیان کرد (سزای سەربەرزی) بوو، دوای ئەوەش ئەم شانۆگەرییانەیان نماییش کرد: (لە پێناوی تاج دا، سەلاحەدینی ئەیوبی، یۆلیۆس قەیسەر، فرمێسکی بێ ئومێدی، ژن - یا - کچە تەنیاکە..".

لە نێوان ساڵانی (١٩٥٣ - ١٩٥٥) دا، هونەرمەند (عەبدولقادر رەحیم) بە سوود وەرگرتن لە چیرۆکەکانی (هەزار و یەک شەوە) و، لە چیرۆکە فۆلکلۆرییەکان، کۆمەڵێک شانۆی بۆ منداڵان نووسین و دەرهێنان .. ئەم ئەزموونەی عەبدولقادر رەحیم، بوو بە سەرەتایەکی باش بۆ شانۆی منداڵان لە عێراقدا،

ئەمانەش ناوی شانۆگەرییەکانین:

١- شای رەنگەکان ـ ١٩٥٣.
٢- ئەنجامی چاوچنۆکی ـ ١٩٥٤.
٣- ئەبو قاسمی تەنبوری ـ ١٩٥٤.
٤- خەلیفەیەک لە خەیاڵدا ـ ١٩٥٤ ـ (یەکێکە لە چیرۆکەکانی هەزار و یەک شەو).
٥- چۆلەکەیەک لە بابیل ـ ١٩٥٥.

لە هەندێ سەرچاوەشدا، سەرهەڵدانی شانۆی منداڵان لە عێراقدا، بۆ ساڵی (١٩٦٨) دەگەڕێننەوە، بە نماییش کردنی

سەرچاوە
Serchawe

شانۆگەری (عەلی خانی تەوریزی)، کە لە نوسینی نووسەری ناسراوی میسری (ئەلفرێد فەرەج) ە، هونەرمەند (فەوزی مەهدی) دەریهێناوە و، لە لایەن (تیپی نواندنی نەتەوەیی) ەوە، بۆ ماوەی (٢٤) ڕۆژ لە بەغدا نماییش کرا.. هەر ئەم شانۆگەرییە، دوای وەرگێڕانی بۆ سەر زمانی کوردی، وەکو دراما یەکی رادیۆیی، لە (٢ - ٨ - ١٩٧٩) دا، لە لایەن (تیپی نواندنی سلێمانی)، لە ستۆدیۆی لە دەرهێنانی هۆنەرمەندی ناسراوی کورد و جیهانی دکتۆر (فازیل جاف) ەوە بۆ بەشی (تیپی موزیکی سلێمانیٚ) کوردی لە رادیۆی بەغدا تۆمارکرا.

(دەزگای سینەما و شانۆی عێراقی) ڕۆڵێکی گەورەی هەبوو، لە گەشەکردن و پێشکەوتنی شانۆ و سینەما لە عێراقدا، لە نێوان ساڵانی (١٩٦٠ - ١٩٩٥) دا.. لە ڕووی چۆنێتی و چەندێتییەوە، بە سەردەمی زێڕینی شانۆی منداڵان لە عێراق دەزانرێت، لە نێوان ئەوو ساڵاندا، چەندین شانۆگەری تریان بۆ منداڵان نماییش کرد .. وەکو:

١- گەنجینەی سوور: ١٩٦٤، لە نووسینی (جیرالدین سکس)، دکتۆر (عەبدولجەبار موتەلیبی) وەرگێڕاوەتە سەر زمانی عەرەبی، دەرهێنانی شانۆیی هونەرمەند (سامی عەبدولحەمید)ە.
٢- عەلائەدین و چرا ئەفسووناوییەکەی: ١٩٦٨، لە نووسینی (جێمس نۆردین)ە .
٣- مەلی ئاوات: ١٩٧٠، نووسین و دەرهێنانی (قاسم محەمەد)ە، لە چیرۆکی (مەلی شین)ی کە لە نووسینی (مترلنگ)ە، وە وەری گێڕاوە بۆ سەر زمانی عەرەبی.. ئەم شانۆگەرییە، بۆ ماوەی (٢٧) ڕۆژ، لە (هۆڵی شانۆی نەتەوەیی) لە بەغدا نماییش کرا .. (ێنانی هونەرمەند (قاسم محەمەد) ە، بۆ ماوەی (٢٥) ڕۆژ لە بەغدا نماییش کرا.١١) هەزا، بینەر بینیان.
٤- منداڵە دارینەکە: ١٩٧٢ لە چیرۆکی (بینوکیۆ)ی نووسەری ئیتاڵی (کارلۆ کالودی) یەوە وەرگیراوە، دەرەوە.
٥- کچە جۆلا: ١٩٧٧، لە شانۆگەری (کورتە باڵا و کچە ئاشەوان)ی نووسینی (مار جوریئەفرەندن) ەوە وەرگیراوە .. کە ئەویش لە چیرۆکێکی (برایانی گریم) ەوە وەری گرتووە .. دەرهێنانی (بەهنام میخائیل)ە.
٦- کچەشازادە و نێرگز -: ١٩٧٨
٧- مانگی مانگەکان و پیتەکانی ڕووناکی: ١٩٨٧ لە نووسینی نووسەری میسری (ڕەووفمەسعەد)ە، دەرهێنانی (مونتەها محەمەد ڕەحیم)ە .
٨- ساندرێلا: ١٩٩٤.

لە ماوەی (٢٠) ساڵی ڕابرووودا، بە هۆی بارودۆخی نالەباری سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی، و ناسەقامگیری، شانۆی منداڵان لە عێراقد پێشکەوتنێکی ئەوتۆی بە خۆیەوە نەبینیوە.. بە قۆناغێکی سارد و سڕ و کەم بەرهەم و کاڵ وکرچیدا تێپەڕیوە.. لە عیراقی ئەمڕۆشدا، ئایدۆلۆژیای ئایینی و تایفەگەری بوونەتە هەوێنی شانۆی منداڵان، کە دوورە لە خواست و حەز و نیازپاکی منداڵانەوە.

بەشی یەکەم

ئامانجەکانی شانۆی منداڵان:

گرنگترین ئەو ئامانجانەی لە سایەی ئەدەبی شانۆی منداڵان دێنەدی، بە کورتی ئەمانەن:

١- توانای دەربڕین و گوزارشتکردنی منداڵان گەشە دەکات.

٢- خۆشی و شادییەکی زۆر بە منداڵان دەبخشێت.

٣- فەرهەنگی وشەی زمانەوانییان دەوڵەمەنتر و ڕەنگینتر دەبێت.

٤- بیر و هۆش و زەین و ئەندێشە و تێگەیشتن و، هەست و سۆزیان، گەشتر وفراوانتر دەبن.

٥- زیاتر بڕوایان بە توانای خۆیان دەبێت، بە تایبەتیش ئەو منداڵانەی بەشداری لە نواندندا دەکەن.

٦- گۆشکردن و، پەروەردەکردنی منداڵان، بە چەمکە کۆمەڵایەتی و مرۆڤایەتییەکانی، وەک:
(پیاوەتی و چاکە، یەکسانی، ڕێزگرتن، لێبووردن، تەبایی و پێکەوەژیان، دوورکەوتنە لە رق و دەمارگیری و ڕەگەزپەرستی، دوورکەوتنە لە خووی بەد ،لە ڕەفتاری ناشیرین و، لە شەڕخوازی).

٧- گەلێ گرێ و گوشار و کێشە دەروونییەکانی منداڵ چارەسەر دەکات، وەک: (گۆشەگیریی، شەرم، زمانگرتن، ترس، ڕاڕایی، دۆشدابردن، پەشێویی، خەمۆکییکی.. هتد).

٨- هۆیەکی گرنگە بۆ گەشەکردنی هۆش و دەروونی منداڵان و، وەرگرتنی زانیاری گشتی.

٩- ئایندەی ئەدەبی گەورەکان مسۆگەر دەکات.

١٠- منداڵانلەسەر بوێری و ئازایەتی ئەدەبی ڕادێن.

١١- تێبینی و هەستی ڕەخنەگرتنیان گەشەدەکەن.

١٢- چێژی هونەری و جوانناسییان گەشەدەکەن.

١٣- گەلێ داب و نەریتی پەسەندی کۆمەڵایەتی و، بەهای بەرزی ڕەوشتی فێردەبن.

١٤- هیوادار و گەشبین و بڕوابەخۆ دەبن و، ژیانیشیان لا شیرینتر دەبێت.

١٥- حەزی خۆدەرخستن و، دەربڕینی توانا و چالاکییەکانیان زیاتر دەبن.

١٦- رووحی کۆمەڵایەتی و پەیوەندی و سازانیان گەشەدەکات.

١٧- ئەزموونی تازەیان پێ دەبخشێت، کە لە ژیانی رۆژانەیان سوودیان لێوەردەگرن .

١٨- نەوەیەکی تەندروست و رۆشنبیر بەرهەمدێنێت و، دەیانکات بە هاوڕێ کتێب و کتێبخانە.

١٩- حەز و ئارەزووەکانیان گەشەدەکەن و، سوود لە کاتی پەرژان و پشوەکانیان وەردەگرن.

سەرچاوە Serchawe

بەشی یەکەم

پێکهاتەکانی درامی شانۆی منداڵان:

پێکهاتە سەرەکییەکانی بینای درامی شانۆی منداڵان، بریتین لە:

١- بیرۆکە: بیرکردنەوە سەرەتای هەموو کارێکە.. هەڵبژاردنی بیرۆکەی تێکستی شانۆی منداڵان، گرنگ و هەستیارە، پێوستە پەیوەندی بە گەشەکردن و پەروەردە و ئاراستەکردنی دروست و بە کێشەکانی منداڵانەوە هەبێت، لە گەڵ قۆناغەکانی گەشەی تەمەنیاندا بگونجێت، ئاسان و روون بێت، لە توانای تێگەیشتنی منداڵان بەدەر نەبێت.

٢- بابەت: پێویستە بابەتەکانی تێکستەکانی شانۆی منداڵان، پەروەدەیی بن و، خۆشەویستی و جوانی و رەوشت و بەهای

بەرز بەرجەستە بکەن، پەیوەندییان بە خواستەکانی منداڵانەوە هەبێت و، هیوا گەشبینی و بڕوا و سەرکەوتن، بخەنە دڵییانەوە، بابەتەکانیش بەپێی قۆناغەکانی منداڵی بن.

٣- تەکنیک (داڕشتن): واتە چنین و شیوازی داڕشتنی کارە ئەدەبی و هونەرییەیەکەیە، کە پێویستە رووداوەکانی نێو تێکستەکان، یەک لە دوای یەک بن، دەستپێک، سەرکەوتن، لووتکە، شیکردنەوە، چارەسەر، کۆتایی، لەگەڵ قۆناغەکانی تەمەنی منداڵیشدا بگونجێن .. بەهای رۆشنبیری و ئەدەبی لەدەست نەدەن، لە رووی زمانیشەوە، پێویستە وشەکان و رستەکان و دیالۆگەکان، لە توانای تێگەیشتنی منداڵاندا بن .. بواریش بۆ جوڵە و یاری و گۆرانی منداڵان برەخسێنت و، خۆشی و شادی و گەشیان پێببەخشن .. کۆتایەکانشیان بە سەرکەوتنی باشە بە سەر خراپەدا کۆتایی بێت.

٤- کەسێتییەکان: کەسێتیەکانی شانۆیمنداڵان، مرۆڤ بن (منداڵ، گەورە)، یا (ئاژەڵ، باڵندە، شتی تر) بن، یا هاوبەشبن، پێویستە کەسێتییەکان نموونەی باشبن، و رۆڵەکانیان لەگەڵ کەسێتییان و، ئاستی رۆشنبیرییاندا بگونجێن، منداڵان بە زۆری چاولێکەرین .. لەوانەیە بە رۆڵەکان سەرسام بن.

٥- ململانێ: ململانی و کێشمەکێش، توخم و پێکهاتەیەکی تری شانۆی منداڵانە، پێویستە ململانێکی گونجاوبێت لەگەڵ هۆش و ئاستی تێگەیشتن و تەمەنی منداڵاندا، پێویستە ململانێ دوور بێت لە توند و تیژی و هەست بریندار کردن .. بەڵکو لایەنی باشە لە خۆبگرێت و، سوودبەشبێت نەک زیان پەخش، پەروەردەیی و بنیاتنەربێت، نەک تێکدەر و روخێنەر .. کوتاییەکی خۆش و مەبەست ئەنجام بێت.

٦- دیالۆگ: دیالۆگ، پێکهاتەیەکی تری تێکستی شانۆی منداڵانە،هەست و هۆشی منداڵان دەوروژێنی و گرنگی و بایەخ و سەنگی خۆی هەیە .. پێویستە دیالۆگەکان پەیوەندییان بە بابەتەکانەوە هەبێت، زمانی دیالۆگ ساکار و سووک بێت و، لەگەڵ تەمەنی منداڵاندا بگونجێت، پێویستە دیالۆگەکان لەگەڵ ئاستی جیاوازی رۆشنبیری کەسێتیەکان بگونجێن.

نووسەرانی تێکستی شانۆی منداڵان، بۆ ئەوەی لە نووسینی دەقە شانۆییەکانیاندا سەرکەوتووبن، پێویستە رەچاوی ئەو هەموو پێویستییانە بکەن، کە لە سەرەوە ناویانمان بردن، لە بارەی گرێچنی تێکست و، قۆناغەکانی منداڵی و، زمانی گونجاوی منداڵان و، ئاسۆی تێگەیشتن و، گەشەکردنی سایکۆلۆژی منداڵان و، هیوا و حەز و ئارەزوکان و، خەیاڵ و خەونەکانی منداڵان.

(مارکس) دەڵێت: "ئەو هونەری کە زۆربەی خەڵک لێی تێناگەن، پێویستە نەمینێت".

بە شێوەیەکی گشتی ئەدەبی شانۆی منداڵان دەبێتە دوو بەشی سەرەکییەوە:

١- شانۆگەری زکماکی: ئەم شانۆیە بە مەگێزی (غەریزە) لەگەڵ بوونی منداڵاندا هەیە، کە نواندن و یاری و، قسەی راگوزاری و دەربڕینی کوتوپڕ و.. وەک: (یاری بوک و زاوا، ماڵە باجێنە، دونگە مەڕانێ، بووکە بە بارانە ، .... هتد) کە بەبێ تێکست و بەبێ راهێنان ودەرهێنان دەکرێن .. (پاپلۆ بیکاسۆ) دەڵێت: "هەموو منداڵێک هونەرمەندە .. کێشەکە لەودایە کە گەورە دەبێت چۆن بە هونەرمەندی بمێنێتەوە .. ".

٢- شانۆی فێرکاری: ئەو جۆرە شانۆییانەیە، کە قوتابیان بە سەرپەرشتی پەروەردەکار یا راهێنەر یا مامۆستای هونەر، بە بوونی تێکستی ئامادەکراوی لەوە پێشتر، کە قوتابخانە بڕیاری لەسەر داوە،شانۆگەری نمایش دەکەن .. بە زۆریش لە بۆنە نیشتیمانی و نەتەوەییەکان و، لە چالاکییەکانی ئاهەنگی کۆتایی ساڵی خوێندندا.

شانۆی قوتابخانە:

لە بارەی گرنگی و کاریگەری شانۆی قوتابخانە (سیلید) دەڵێت: "شانۆی قوتابخانە، فاکتەرێکیگرنگە بۆ بنیاتنانی تاکێکی شاد و هاوسەنگ" .. شانۆگەری قوتابخانە، بەشێکی گرنگی دانەبڕاوە لە شانۆی منداڵان، منداڵانی قۆناغی قوتابخانەی بنەڕەتی، منداڵانی تەمەن (٦ - ١٤) ساڵان.

شانۆگەری قوتابخانە، بریتییە لەو چالاکییە شانۆییانەی، کە لە لایەن قوتابیانی قوتابخانەکانەوە، یا بە هاوکاری لە گەڵ هەندێ لە مامۆستاکانیان، بە راهێنان و سەرپەرشتی مامۆستای شانۆکار و دەرهێنەر،یا گەر پدپۆریش نەبێت، شارەزای و توانای لەم بوارەدا هەبێت.. لە بۆنە نیشتیمانی و نەتەوەییەکان، یا لە کاتی کۆنفراسی دایکان و باوکان و مامۆستاکان، یا لە کۆتایی ساڵی خوێندندا، شانۆگەرییەکانی قوتابخانە نمایش دەکرێن.. شانۆی قوتابخانە گەلێ ئامانجی گرنگ وەدی دێنێت، لەوانەش: پەروەردەیی، دەروونی، کۆمەڵایەتی، رۆشنبیری، هونەری.. شانۆی قوتابخانە فاکتەرێکیگرنگ و پاڵپشتێکی بەهێزی پەروەردە و راهێنان و فێرکردن و ئاراستەکردنی دروستی منداڵانە، کانیاوێکە بۆ وەرگرتنی زانست و زانیاری هەمەڕەنگەی بەسوود، هۆیەکە بۆ دەرخستنی بەهرە و توانا و حەز و ئارەزووەکانی منداڵان و گەشەکردنیان، هۆیەکە بۆ پەروەردەکردنی هەست و سۆزیان، بۆ فراوانکردنی هۆش و هزر و ئەندێشەیان، بۆ بنیاتنانی کەسێتییەکی دروست و ئاسایی .. لە رووی دەرونییەوە، زۆربەی زاناکان هاوڕان، کە شانۆ و نواندن هۆیەکە بۆ چارەسەری تەگەژە و کێشە دەروونییەکانی منداڵان، وەک: شەرم، گۆشەگیری، ترس،ڕاڕایی، گرژی، دڵتەنگی، نا ئارامی، ئیرەیی... هتد. لە رووی کۆمەڵایەتییەوە، گەلێ شارەزایی کۆمەڵایەتی فێردەبن، فێری ئەوە دەبن، بە جوانی و رێکی گفتوگۆ بکەن و، وەڵامی دروست و راست بدەنەوە، فێری پێکەوە سازان و هاوکاری وکاری هەرەوزی دەبن، رێز لە داب و نەریت و لە بەها جوانە کۆمەڵایەتییەکان دەگرن، لە رووی هونەریشەوە، ئاستی حەز و چێژی هونەری و جوانناسیان گەشە دەکات.. لە رووی رۆشنبیرییەوە، شانۆی قوتابخانە، یەکێکە لە کەناڵەکانی رۆشنبیری منداڵان، لە بارەی فێرکردنیشەوە، شانۆی قوتابخانە، مامۆستایان سوودیکی باش لە شانۆ و نواندن وەردەگرن، بۆ فێرکردنی بابەتی وانەکان، ئەگەر ئەو بابەتانە بە شێوازێکی درامی دابرێژرێن و، لە پۆلدا یا لە هۆڵ و گۆڕەپانی قوتابخاندا، بە نواندنی شانۆیی پێشکەشیان بکرێن، زۆر بە ئاسانی و بە خۆشی وەریان دەگرنو فێریان دەبن و، زیاتر لە وتنەوەیەکی ئاسایی، چێژیان لێ وەردەگرن و، بۆ ماوەیەکی زیاتریش لە یادیان دەمێنێتەوە، کورد وتەنی: " دەتوانینبە بەردێک دوو چۆلەکە بپێکین".

(مارون نەقاش) دەڵێت: "شانۆ ئامانجێکی فێرکردنی هەیە، لەوانەش گواستنەوەی وانەیەکی رەوشتییە، لەمیانەی هەڵوێستێکی درامی دیاری کراودا..".

تایبەتمەندی شانۆی قوتابخانە لەوەدایە، کە بریتییە لە نمایش کردنی بابەتە پەروەردەییەکانی پرۆگرامەکانی خوێندن، کە لە ماوەی خوێندندا، هۆیەکی گرنگی یارمەتیدەر و ئاسانکارییە بۆ فێربوونی گەلێ لە بابەتەکانی خوێندن و، سوود و خۆشەیەکی زۆر بە قوتابیان دەبەخشێت .. رادەی سوود وەرگرتنیش لە شانۆی قوتابخانە، دەکەوێتە سەر توانای مامۆستای وانەبێژ.

بەشی یەکەم

گرنگترین جۆرەکانی شانۆی منداڵان ئەمانەن: (شانۆی ئاسایی، شانۆی قوتابخانە، شانۆی شانۆی فێرکاری، شانۆی پەروەردەیی، شانۆی بوکەڵە: سێبەری بوکەڵە - بوکەڵەی دەستکێش - بوکەڵەی دەزوودار۔ بوکەڵەی پەنجەوانە - بوکەڵەی دارینە - بوکەڵەی سەرشانۆ -، شانۆی کۆمیدی) .. بەڵامجۆرەکانی شانۆی پەروەردەیی ئەمانەن: (شانۆی کۆمیدی، شانۆیتراژیکۆمیدی، شانۆتراژیدی ۔ کارەسات ۔ شانۆی گۆرانی)بۆ باسکردن لە هەریەکە لەو چڵ و لقانەی شانۆی منداڵان، پێویستە با تەسەلی باسیان لێ بکرێت .. بەڵام ئێمە لێرەدا تەنها ئاماژەمان پێ کردن.

سەرهەڵدانی شانۆی منداڵانی کورد:

بەشێک لە نووسەران و هونەرمەندانی کوردمان، پێیان وایە، کە شاعیری گەورەیگەلەکەمان مامۆستا (گۆران: ١٩٠٥ - ١٩٦٢)ی نەمر، یەکەمین کەس بوو کە وشەی (شانۆ)ی لە بری وشەی (مسرح) و (تمپیل)ی عەرەبی و وشەی (تیاتر)ی ئینگلیزی بەکار هێناوە، لە هۆنراوەی (جلیوەی شانۆ .. بۆ پەری سەما) دا، لە دیوانی (فرمێسک و هونەر) دا، کە لە ساڵی (١٩٥٠) دا، لە چاپخانەی مەعاریف لە بەغدا چاپ کراوە.

لە زۆربەی وڵاتانی جیهاندا، ئەدەب و هونەری شانۆی منداڵان، هونەرێکی تازەپێگەیشتووە.

شانۆی منداڵان لە کوردستاندا، قۆناغێ ئەزموونی رەتداوە، تا رادەیەک مۆرک و ناسنامەی و رەسەنایەتی و رێبازی خۆی دیاری کردووە و، دەناسرێتەوە .. بەراود بە چەندین وڵاتانی ئاسیا و ئەفریقا، ئێمەی کورد لە بواری شانۆی منداڵاندە هێندە لە دواوەی ریزبەندیدا نین.

شانۆی سادە و ساکاری منداڵانی کورد، بۆ چەندین ساڵ لەمەوبەر دەگەرێتەوە، چەندین یاری و بەزمی منداڵانمان هەن، کە منداڵانی کورد بە جووڵە و بە یاری لە شێوەی شانۆی ئاساییدا، منداڵانی دەیانکردن و دەیان کەن .. بەڵام ئەوەی ئێمە مەبەستمانە و تەوەری باسەکەمانە، سەرهەڵدانی شانۆی هونەریی منداڵانی کوردە .. شایانی باسیشە، بزووتنەوەی شانۆی کوردی بە گشتی و، شانۆی منداڵانی کورد بە تایبەتی، لە شاری سلێمانی لە باشووری کوردستاندا سەریان هەڵدا و گەشەیان کرد .. چونکە شاری سلێمانی لە دروستبوونییەوە لە ساڵی (١٧٨٤) ەوە،تا ئەمڕۆلانکە و مەڵبەندی سەرهەڵدان و گەشەکردنی داهێنانی رەسەنترین رۆشنبیری و ئەدەبی و هونەری و سیاسی کوردستان بووە .. جا شایانی خۆیەتی کە سلێمانی کرا بە (پایتەختی رۆشنبیری کوردستان).

بەشی یەکەم

دەربارەی سەرهەڵدانی شانۆی منداڵانی کورد، مامۆستا (حەمەکریم هەورامی) لە بەرگی دووەمی کتێبەکەیدا (ئەدەبی منداڵانی کورد) نووسیوێتی: "سەرهەڵدانی ئەو ئەدەبە بۆ منداڵانی کورد، دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی بڵاوبوونەوەی ئەو یەک دوو هەوڵەی کە بەسەر دەستی (شاکر فەتاح) دا، لە ساڵی (١٩٤٨) دا بزووتن، ئەگەرچی سەرهەڵدانەکە لەژێر کاریگەری ئەدەب و هونەری عەرەبیدا بووە، لەگەڵ ئەوەشدا، ئەوهەوڵەی کردنەوەی پەنجەرەیەکی تر بوو، کە ئەدەب و هونەری پیایدا بەرەو ئاسۆیەکی تر چاوهەڵبڕێ " .. شەهیدی نەمرمان مامۆستا شاکیر فەتاح، لە ساڵی (١٩٤٨) دا، لە چاپخانەی مەعاریف لە بەغدا، (هاوڕێی منداڵ) و شانۆنامەی (مام ڕێوی)ی لە پێنج پەردەدا، بۆ منداڵانی کورد چاپ کرد.

بەڵام لە ڕاستیدا، سەرهەڵدانی شانۆی منداڵانی کورد، بۆ بەر لەو ساڵە دەگەڕێتەوە و، چەند شانۆگەرییەک بە زمانی کوردی لە لە لایەن قوتابیانی قوتابخانەکانی شاری سلێمانییەوە نمایش کراون.

ئەدەب و شانۆی منداڵانی عەرەبیش، بە قۆناغێکی لاسایی کردنەوە و پشت بەستن بە تێکستی بیگانەدا تێپەڕی، لە ژێر کاریگەری ئەدەب و شانۆی منداڵانی فەرەنسا و ئینگلتەرادا، سەریان هەڵدا.. نووسەرانی عەرەب، چەندین چیرۆک و تێکستی شانۆییان لە ئەدەب و شانۆی منداڵانی فەرەنسی و ئینگلیزییەوە وەرگرت و، وەریان گێڕایە سەر زمانی عەرەبی بۆ منداڵانی.. ئەوەش نەگی نییە کە ئێمەی کوردیش تا ڕادەیەک سوودمان لە ئەزموونی گەلانی تر وەربگرتوویێت،دەتوانین بە بەڵگەوە بیسەلمێنین کە گەلانی تریش زۆر و کەم، سوودیان لە ئەدەب و ڕۆشنبیری و هونەر و فۆلکلۆری گەلی کوردمان وەرگرتوون.

دکتۆر (فازیل جاف) نووسەر و دەرهێنەری پسپۆری کوردمان لە شانۆ دا، دەڵێت: "شانۆی منداڵ لە شاری سلێمانی لە حەفتاکاندا، ببوو بە مەشخەڵی شانۆی زارۆک نەک تەنیا لە کوردستاندا بگرە، مەشخەڵێک بۆ سەرانسەری شانۆی عێراقی..".

ئێمەیەکی پەنابەری دوورە کوردستان، نە سەرچاوە و نە بیبلۆگرافیای ئەو شانۆ کوردییانەمان لە بەردەستدایە، کە لە مێژووی سەرهەڵدانی شانۆی منداڵانەوە تا ئەمڕۆ نمایش کراون، تا بە پێی ساڵەکان پۆلێن و ڕیزبەندیان بکەین. تەنها سەرچاوە کە باس لەم بوارە بکات دوو کتێبم لایە کتێبی (ئەدەبی منداڵانی کورد) ی مامۆستا حەمە کریم هەورامی و، کتێبی (شانۆی منداڵان) لەنووسینی کاک (بورهان قەرەداغی) هەردوو کتێبەکە بە تایبەتیش (شانۆی منداڵان) تەنها باس لە سەرهەڵدانی شانۆی منداڵانی کورد لە پارێزگای سلێمانیدا دەکەن .. نە ئەوان و نە منیش تا ئەمڕۆ، بەرچاومان نەکەوتووە، کە کتێبی تر هەبن باس لە شانۆی منداڵانی کورد لە شارەکانی تری کوردستان بکەن .. ئەگەر هەبوایە یان هەبێت، بە دڵنیاییەوە کاک بورهان قەرەداغی و مامۆستا حەمەکریم هەورامی باسیان دەکردن .. جا دووبارە دەڵێین کە

بەشی یەکەم

شانۆی مندانی کورد بەر لە هەموو شارەکانی تری کوردستان لە شاری سلێمانییدا سەری هەڵداوە .. ئەوەش ناڵێین کە لە شارەکانی تری کوردستاندا، هیچ جۆرە شانۆییەک بۆ منداڵان پێشکەش نەکراوان، مەبەستمان لە ساڵانی پێش راپەڕینە .. شایانی باسیشە هەرچەن ساکاریش بن، چەند شانۆگەرییەک بۆ منداڵان لە سەردەمی خەبات وشۆڕشی شاخدا لە لایەن قوتابیانی قوتابخانەکانی لە دێیەکانی کوردستانەوە نمایش کراون.

بێگومان شانۆی منداڵانی کورد، لە قوتابخانەکاندا دەستی پێکرد و گەشەی کرد، یا بڵێین لە سەرەتاوە بە (شانۆی قوتابخانە) دەستی پێکرد و، ساڵ لە دوای ساڵ لە گەشەکردن وداهێناندا بووە.. لە لایەن قوتابخانەکانی کوڕان و کچان و باخچەی ساوایانی شاری سلێمانی چەندین شانۆی منداڵان نمایش کران .. بەرەبەرەش چالاکییەکان لە دەرەوەی قوتابخانەکان و، سەرەڕای ئەو کۆسپانەیا کە دەخرانە ڕێی گەشەکردنی لە لایەن دەسەڵاتدارانی ڕەگەزپەرستی عێراوەوە.. بەشدارییان لە فێستەڤاڵەکانی چالاکی قوتابخانە سەرەتاییەکانی عێراقدا کردووە، چوار ساڵ شانۆی منداڵانی کوردستان، پلەی یەکەمیان بەدەستهێناوە.. شایانی باس و ڕێزگرتنن، کە کۆمەڵێک نووسەری دڵسۆز و ناسراو، کۆمەڵێک دەرهێنەری مەزنی کورد و، کۆمەڵێک موزیک ژەن، ڕۆڵێکی گەورەیان لە سەرهەڵدان و پێشکەوتنی شانۆی منداڵانی کوردمان هەبوو .. **شایانی ئەوەن کە بە شانازییەوە ناویان بەرین:**

(شاکر فەتاح، عوسمان چێوار، سمکۆ ناکام، سمکۆ عەزیز، عومەر عەبدولڕەحیم، عومەر عەلی ئەمین، کاکەی فەللاح، ڕزگار کەریم سەعید، هیوا عەزیز، کاوەی ئەحمەد میرزا، دلێرئیبراهیم، حەسەن عەلی، موفەق عارف لهۆنی، فازیل عەلی جاف، شێخ سەلام، سیمین چایچی، جیهاد دڵپاک، خالید سەرکار، ئەنوەر قەرەداغی، فەرەنسیس داود یوسف، ڕەفیق چالاک، گۆران، شێرکۆ بێکەس، گوڵزار عومەر، گەزیزە، نەسرین نەجمەدین، ولیەم یوحەنا، تەها خەلیل، عەبدولقادر مستەفا، غازی بامەڕنی، محەمەد ڕەزا، ئەمین میرزا کەریم، مەحمود زامدار، وەزیرە عومەر سدیق، دڵشاد مەریوانی، فازیل قەساب، عەبدول حەمە جوان، حەمە فەریق حەسەن، حەسەن جەباری، فەرەیدون دارتاش، شەماڵ عەبدوڵڵا ڕەش، حەمەڕەشید هەرەس، بەدیعە دارتاش، سەلاح ڕەوف، بورهان مەسرەف، فوئاد حەمەئەمین ئاغا، بورهان قەرەداغی، تالیب بەرزنجی، کەماڵ سابیر، فاروق هۆمەر، محەمەد حوسێن، سالار عومەر، سەباح محەمەد ئەمین ، تەلار هیرانی، هیوا ئەحمەد، تارا عەلی، زاهیر غەریب، کامەران عەلی مەجوڵ، جەزا عەبدولڕەحمان فەتاح، وەفا عەبدوڵڵا، شەفیق محەمەد، عەبدوڵڵا میدیا، ساجید ئاوارە، جەبار محەمەد، شیرزاد شەوقی، عەباس عەبولڕەزاق، عوسمان هەورامی، فایەق نوری سەعید، ع.ع . شەونم، ئازاد جەلال، فەرید عیسا، عومەری کەریم ئاغا، قادرۆک، ئاراس محەمەد، کامەران ئەحمەد فەتاح، برایم مەولود، ئەحمەد باڵخی، تاهیر عەبدوڵڵا، ئومید ڕەباتی، سارا محەمەد، هیوا ڕەوف، ئەحمەد ئیسماعیل ئیسماعیل، گونا حەمە ساڵح، هیوا جاف، فاروق هۆمەر، ئاواز عەبدولڕەحمان، ستار ژیان، جەبار حەسەن، ئاڤان کاکە

سەرچاوە Serchawe

بەشی یەکەم

حەمە، شیرکۆ محەمەد سەعید، ڕۆشنا ڕەحیم،نەوزاد عەبدول ، فوئاد مەولانای ... کە هەریەکە لەو خوشک و برادڵسۆزانە وەکو، نووسەر، دەرهێنەر، موزیکژەن، وەرگێڕ، ئاوازدانەری سروود و گۆرانی، هەر یەکەیان بە پێی توانایان خزمەتی بواری شانۆی منداڵانی کوردیان کردووە .. داوی لێبووردنیش لەو خوشک و برایانە دەکەم کە لەم بوارەدا خزمەتیان کردووە و، ناویان نەزانم.

زۆربەی ناوەکانیشم لە کتێبی (شانۆی مناڵ) ی کاک بورهان قەرەداغی یەوە وەرگرتوون.

یەکەمین تیپی شانۆی منداڵانی کورد، لە ساڵی (١٩٩٠) دا، لە شاری سلێمانیدا دانرا بە ناوی (تیپی شانۆی منالان - سلێمانی)، لە ساڵی (١٩٩٤)دا، ناویان گۆڕی بە (تیپی هونەری منالان - سلێمانی)، لەساڵی (١٩٩٦) دا ناوەکەی بووە بە (کۆمەڵەی هونەری منالان).. ئەم تیپە لە دروست بوونییەوە تا ئێستا چەندین شانۆگەرییان بۆ م دالان لە سلێمانیدا نمایش کردووە.

لە دەدوەی کوردستانیش، لە وڵاتی سوید، د. فازیل جاف، دوو شانۆگەری بۆ منداڵان نووسیون و دەری هێناون، (گەلاویژو گورگ)و (نازە و ورچ)، ئەم دوو شانۆگەرییەکە جار و بار لە کەناڵە تەلەفزیۆنییە کوردییەکاندا پێشکەش دەکرێن، دوو شانۆگەری خۆشن بۆ منداڵان.

گروپی هونەری کوردی و بەشی هونەری منداڵان . لە نەرویج:

بۆ یەکەمین جار لە دەرەوەی کوردستاندا، لە ئەوروپادا، لە وڵاتی (نەرویج) دا، لە لایەن پێنج مامۆستای کوردەوە (گروپی هونەری کوردی و بەشی هونەری منداڵان) لە (١٥ - ١ - ٢٠٠٢) دا، لە شاری (بێرگن) کە دووەمین گەورەشاری(نەرویج)ە دامەزرا .. مامۆستایانیدامەزرێنەریش ئەمانە بوون: (- سدیق عەزیز - شانۆکار، کویستان جەمال ـ- وێنەکێشی شێوەکار، هیوا ئەحمەد - شانۆکار، تارا عەلی - شانۆکار، ڕەزا ساڵح - نووسەری بواری منداڵان).. بەڵام دوای مانگێک لە دامەزراندنی گروپەکە هەریەکە لە مامۆستا (سدیق عەزیز و کویستان جەمال) بە هۆی تایبەتی خۆیانەوە خۆیان کشانەوە.. گروپەکە مایەوە سەر ئەو سێ ناوەی تری .. منداڵە بەهرەمەندەکان، کە ئەندامی کارای هەمیشەی گروپەکەبوون ئەم کچ و کوڕانە بوون : (ماردین کازم، کەژۆست عاسی، شڤان ڕەزا ساڵح، لادێ عاسی، بازیان محێدین خێلانی، بەیار عاسی، ژیار ئەیوب،ئاکار ئەیوب، دنیا خەلیل شوانی، ئیڤان عومەر، کاشمە عومەر، شێنێ حەمەرەشید، ڕۆژە داود، دەریا داود، ئەڤین نەوزاد، کۆچەر نەوزاد، ژینۆ ئازاد کەلاری، میلانۆ هیوا) .. بێجگە لەم ناوانە لە هەندێ چالاکیدا، منداڵانی کەش لە

چالاکییەکاندا بەشداریان دەکرد.

گروپـی هـونەری کـوردی ـ بەشـی هـونەری منـداڵان - لە نێـوان سـاڵانی (٢٠٠٢ - تـا - ٢٠٠٦) چەنـدین چـالاکی شـانۆیی و هەڵپەڕکێی کوردی و چالاکی تریان پێشکەش کرد، کە سەرنج راکێشـانی ڕەوەنـدی کـورد و نەرویجییەکـان بـوون .. لە چەنـد گۆڤارێکی هونەری نەرویجیدا، وێنەی چالاکییەکانی منداڵانی ئەم گروپەیان بڵاوکردەوە و.دەستخۆشی و ستایشی کارەکانیـان کردن و، دیمانەیان لەگەڵ منداڵەکان و لە گەڵ نووسەر و دەرهێنەری شانۆکان و، ڕاهێنەری هەڵپەرکێکاندا سازکرد.

ئەمانەش ناوی هەندێ لە کار و چالاکییەکانی بەشی منداڵانی گوپی هونەری کوردییە لە نەرویج:

١- لە رۆژی (٦ - ٥ - ٢٠٠٣) دا.. لەسەر شانۆی (بێرگن ئینتەرناشیۆناڵ کولتوور سەنتەر) دا .. شـانۆگەری (تیـتلە و بیبلە) بە زمانێکی تێکەڵی (کوردی و نەرویجی) بۆ ماوەی پێنج رۆژ، رۆژی دوو جار (سەر لە بە بەیـانی و دوای نیـوەڕوان) نمـایش دەکەرا .. هەر رۆژی منداڵانی چەند باخچەیەکی ساوایانی شاری بێرگن بۆ سەیرکردنی نمایشی شانۆیەکە دەهاتن.. بە گـوێی خۆم گوێم لە مامۆستاکانیان دەبوو.. کە بە کارێکی جوان و گونجاو بۆ منداڵان باسیان دەکرد.. ئەم شانۆیە لە ئـامادەکردنی مامۆستا (هیوا ئەحمەد) بوو، کە لە چیرۆکی فۆلکلۆری کـوردی (تیـتلە و بیبلە)وە وەری گرتبـوو.. لە دەرهێنـان و ڕاهێنـانی مامۆستا (تـارا عەلـی) بوو.

٢- شـانۆی (گـورگ و ڕێـوی) شـانۆیەکی (بـوکەڵان) بـوو، لە سـاڵی (٢٠٠٣) دا نمـایش کـرا، کە لە چیرۆکێکـی فۆلکلـۆری نەرویجەوە وەرگیرابوو، وەرگێڕان و ئامادەکردنی مامۆستا (هیوا ئەحمەد) دەرهێنانی مامۆستا (تارا عەلی) بوو.

٣- ئۆپەرێتی (مەرگەساتی هەڵەبجە) ئامادەکردنی مامۆستا (هیوا ئەحمەد) و ڕاهێنـان و دەرهێنـانی مامۆسـتا (تـارا عەلـی) بوو.. لە رۆژی (٦ - ٣ - ٢٠٠٤) دا، لە هۆڵی کولتوور سەنتەردا لە شاری بێبێرگن نمایش کرا.

٤- لە رۆژی (١٧ - ٥ - ٢٠٠٤) کە رۆژی نەتەوایەتـی نەرویجە (ناشیۆنـاڵ داگ) .. مامۆستـاکان و منـداڵانی ئەم گـروپە، بە جلـی کـوردی بە بەرزکـرد ەوەی ئـاڵای کوردسـتان و، بە چەن هەڵپەرکێیەکـی کـوردی بەشـدارییان لەم ڕۆژەدا کـرد.. سەرنجی هەموو لایەکیان راکێشا و چەپڵەباران کران.

٥- ئۆپەریتی (ژوان) لە رۆژی (٢٠ - ٥ - ٢٠٠٤) دا لە سەر شاننۆی هۆڵی ئینتەرناشیۆناڵ کولتوور سەنتەر ـ لە بێرگن ـ

نمایش کرا.. نووسینی: مامۆستا هیوا ئەحمەد، دەرهێنانی مامۆستا تارا عەلی بوو.

٦- لە ساڵی (٢٠٠٥) دا کۆڕێکی (خوێندنەوەی چیرۆکی کوردی بۆ منداڵان).. کە لەلایەن مامۆستا (رەزا ساڵح) ەوە پێشکەش کرا.. کە چەند چیرۆکێکی خۆی بۆ منداڵان خوێندەوە.

٧- لە ساڵی (٢٠٠٥) دا.. منداڵانی ئەم گروپە بە جلی کوردی و ئاڵای کوردستانەوە.. لە رۆژی کولتووری (شاروچکەی ئاسکۆ)دا .. بە چەند هەڵپەڕکێیەکی کوردی بەشداریان کرد .. لە نێو چەندین گروپ و تیپی گەلانی تردا .. هەڵپەرکێکانی منداڵانی کورد بە باشترین چەلاکی باس کرا.

٨-شانۆی (دوایین دەنگەکان) لە (٢٠٠٦) دا لە هۆڵی کولتوور سەنتەردا لە شاری (بێرگن) دا نمایش کرا.. نووسین و دەرهێنانی مامۆستا هیوا ئەحمەد و راهێنانی مامۆستا تارا عەلی بوو.

٩- گفوپی هونەری کوردی (بەشی هونەری منداڵان) لە ساڵانی (٢٠٠٢ تا ٢٠٠٦) لە هەموو ئاهەنگەکانی جەژنی نەورۆز لە (شاری بێرگن - لە نەرویج) بە پێشکەشکردنی سروود و هەڵپەرکی کوردی و بەشداریان لە جەژنی نەورۆز کردووە.

١٠- (بەشی هونەری منداڵان) هەموو ساڵێک.. لە ساڵرۆژی یادەکانی (کیمیاباران هەڵەبجە) و لە یادی (ئەنفال) دا، بە چالاکی نیشتمانی بەشداریان کردووە.

بەڵام ئێستا ئەم منداڵانە زۆربەیان وا خەریکن خوێندنی زانکۆ لە نەرویجدا تەوابکەن.

شایانی باسیشە بەر لە دامەزراندنی (گروپی هونەری کوردی و بەشی هونەری منداڵان)، هەردوو هونەرمەند، مامۆستا (هیوا ئەحمەد) و مامۆستا (تارا عەلی) کە (هاوسەری یەکترین) .. بۆ یەکەمین جار لە وڵاتی نەرویجدا شانۆی کوردیان پێشکەش کرد .. لە ساڵی (١٩٩٩) دا، لە شاری بێرگن لە سەر شانۆی هۆڵی (گریک هاڵن) کە گەورەترین هۆڵە لەم شارەدا، شانۆی (پەپولەکانیپایز) یان نمایش کرد.. لە نووسین و دەرهێنانی مامۆستا (هیوا ئەحمەد) بوو .. هەروەها لە ساڵی (٢٠٠١) دا، شانۆی (سەمایەک لە پاش مەرگ) یان پێشکەش کرد.

شانۆ و ئۆپەرێتە تۆمارکراوەکان لە تەلەفزیۆنی کەرکوک تا راپەڕینی ١٩٩١.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

ئەمانە ناوی هەندێ لەو شانۆیانەن کە بە کوردی، لە (تەلەفزیونی کەرکوک) دا، بۆ منداڵان تۆمارکران و، پێشکەش دەکران:

١- شانۆی (بەیتی ریزانکێ): ١٩٧٦. (نووسینی: سمکۆ ناکام، دەرهێنانی: عوسمان چێوار، ئاوازی گۆرانییەکان: دلێر ئبراهیم) موزیک ژەنین و نواندنی، چوار چرۆ شەهیدەکانمان: (کارزان، فەرمان، ئازاد، ریبوار) بوون. شایانی باسیشە، ئەم شانۆیە بەشداری لە (فێستیڤاڵی ساڵانەی چالاکی قوتابخانە سەرەتاییەکانی عێراق) لە بەغدا کرد، خەڵاتی یەکەمی فیستیڤاڵەکەی بردەوە.. لە دوای نمایشەکەش، نەقیبی هونەرمەندانی عێراق ((حەقی شبلی) بە سەرسامی و لە بارەی شانۆی (بەیتی ریزانکێ) وە، گوتی:" ئەمە شانۆی منداڵانی راستەقینەی سەردەمی وڵاتەکەمانە".

مامۆستا سمکۆ ناکام نووسەری بەیتی ریزانکێ دەڵێت: " یەکەم بەرهەم من وەک نووسەر و چێوار ـ عوسمان چێوار ـ وەک کارگێر راستەوخۆ گەیاندمانە بینەران شانۆگەریی منداڵانی بەیتی ریزانکێ بوو (١٩٧٦) سەرکەوتنە شانۆگەرییەکە هەموو سنورێکی بەزاند و لە فێستیڤاڵی ساڵانەی قوتابخانەکانی سەرەتایی عێراقدا، پلەی یەکەمی بەدەست هێنا".

٢- ئۆپەرێتی (سەوزە): ١٩٨٤. نووسینی: فازیل قەساب، دەرهێنانی: کامەران ئەحمەد فەتاح، مۆزیک: تیپی موزیکی شنرویێ. نواندنی: تیپی شانۆی منداڵانی هەڵەبجە، (نووسەر: من کە ئامادەکەری بەرنامەی - جیهانی منداڵان بووم .. لە تەلەفزیۆنی کەرکوک ـ لە رۆژی تۆمارکردنی ئۆپەرێتی - سەوزە - دا، دیمانەیەکمان لەگەڵ خونچەگوڵ - فاتمە عەلی - دا کرد، کە رۆڵی سەوزەی هەبوو).

٣- شانۆی (پێڵاوی سوور): ١٩٨٥. نووسینی: هانز کریستیان ئەندەرسن، وەرگێرانی بۆ سەر زمانی کوردی:... دەرهێنانی: رزگار کەریم سەعید. رۆڵی پێڵاوفرۆش: گەزیزە عومەر عەلی ئەمین. هۆنراوەی گۆرانییەکان: خانم رەسوڵ. ئاوازی گۆرانییەکان: هاودەم محەمەد ساڵح جاف.

٤- شانۆی (بەلەمی ئەفسوناوی): ١٩٨٤. نووسینی: لاوشە، شیعرەکانی: حەمە فەریق حەسەن، دەرهێنانی: کامەران ئەحمەد فەتاح. ئاوازی: ولیەم یۆحەنا لە رۆڵی باپیرە کوردۆ: عومەری کەریم ئاغا. دەرهێنانی بۆ تەلەفزیۆن: سەباح رەشاد.

٥- شانۆی (هێلینا خۆ بەرنادەم): وابزانم لە ساڵانی دوایی هەشتاکاندا بوو، تۆمارکرا. پێشکەش کردنی: تیپی منداڵانی دهۆک بوو.. بەڵام ناوی نووسەر و دەرهێنەرەکەی نازانم ئەم شانۆیەش لە ساڵی ئامادەکردنیدا، لە فیستیڤاڵی ساڵانەی

سەرچاوە Serchawe

بەشی یەکەم

قوتابخانەکانی عێراقدا بەشداری کرد، خەڵاتی یەکەمی وەرگرت.. لە راستیدا بابەتی ئەم شانۆییە زۆر بەهێزە، مەبەستی نووسەرەکەی لە چیرۆکەکەیدا، پەلاماری دڕندا ەی داگیرکەرانە بۆ سەر کوردستان .. بەرگریکردنی کوردە،لە خاکی پیرۆزی کوردستانیکە نیشتمانی خۆشەویستمانە.

لە دوای راپەڕینی ساڵی (١٩٩١)دا، لە تەلەفزیۆنییە لۆکاڵی و سەتەلایتەکانی باشووری کوردستاندا، چەندین شانۆ و ئۆپەرێت و چالاکیی هەمەڕەنگەی منداڵان تۆمارکران.

٢٧ی مارچی ٢٠١٥

دەربارەی چیرۆکی منداڵان.

چیرۆک کۆنترین و گرنگترین لقە لە لقەکانی ئەدەب، لە هەموو جۆرەکانی تری ئەدەب، باوتر و بڵاوترە .. چیرۆک هونەرێکی جوان و بەچێژ و خۆشە و، سوودێکی زۆر بە مرۆڤ دەگەیەنێت. چیرۆک لە هەموو کارە ئەدەبی و هونەرییەکانی تر زیاتر ڕەنگدانەوە و کاریگەری لەسەر ژیانی مرۆ لە ئەمڕۆ و لە داهاتوودا هەیە .. چیرۆک هۆکارێکی گرنگە لە هۆکارەکانی بڵاوکردنەوەی ڕۆشنبیری و زانست و زانیاری و فەلسەفە و ڕووەکانی شارستانی و پێشکەوتن، زیاتر لە هەموو جۆرەکانی تری ئەدەبی، هەست و نەست و دەروون و ویژدان و ئەندێشەی مرۆڤ دەبزوێنێت.

مێژووی سەرهەڵدانی چیرۆک، بۆ مێژووی بوونی مرۆڤ لەسەر زەویدا دەگەڕێتەوە، بۆ ئەو سەردەمەی کە مرۆڤ خێزانی پێکهێنا و، لە ناو ئەشکەوت و لە پەنای کەندەڵان و شاخەکان و، لەسەر دارە ئەستوور و بەرزەکاندا دەژیان و، ڕۆژانەش تا ئێوارە خەریکی ڕاوکردنی نێچیر و کۆکردنەوەی بەری دار و گیاوگۆڵ بوونە، بژێوی ژیان و گوزەرانی خۆیان دابین کردوون، ڕۆژانە ڕووبەڕووی چەندین ئاژەڵی دڕندەی کێوی دەبوونە.. ڕووبەڕووی سروشتی سەخت دەبوونەوە .. بە داهێنانی وشە و زمانێکی ساکار و سەرەتایی و، بە جووڵە و بە ئاماژە و بە نواندن، لە یەکتری گەیشتوونە و، گوزارشتیان لە هەست و سۆزی خۆیان کردوون و، چیرۆکی چالاکی و بەسەرهاتی ڕۆژانەی خۆیان بۆ یەکتری گێڕاوەنەتەوە .. ئالێرەوە چیرۆک سەری هەڵدا . بە زاری ئەوە لە دوای ئەوە بۆ یەکترییان گێڕاونەتەوە .. تا ئەو سەردەمەی کە نووسینی وێنەیی و، هێڵکاری و مێخی و هیرۆگلۆفی داهێنران .. گەلێ چیرۆکی وێنەکێشراو، یا هەڵکۆڵراو و تاشراو، لەسەر دیوارەکانی ئەشکەوتەکان و پەرستگاکان و گۆڕەکان و، لەسەر تەختەقوڕی سووروەوەکراو و، گەڵای ڕووەکی بەردیدا، لە میزۆپۆتامیا و لە میسردا دۆزراونەتەوە، کە مێژوویان بۆ هەزاران ساڵ پێش زایینی دەگەڕێنەوە .. کە لە نێوانیاندا، چیرۆکی منداڵانیشیان تێدایە .. ئاخۆ دەبێت بن، کە زەوی داپۆشیون و نەدۆزراونەتەوە .. ئەم بەڵگانەش بە سەرەتای چیرۆک و، چیرۆکی منداڵان و، بایەخدان بە منداڵی دادەنرێن.

بەشی یەکەم

شانازی مێژووی سەرهەڵدانی چیرۆکی منداڵان، بۆ گەلێکی دیاریکراو ناگەڕێتەوە، هەموو گەلانی دنیا، لەڕێی ئەدەبی سەرزارییەوە، چیرۆکی منداڵانیان هەیە و، شانازی بە فۆلکلۆر و کەلەپووری رۆشنبیریی خۆیانەوە دەکەن .. گەرچی لە ئەمڕۆدا، گەلی چیرۆکی فۆلکلۆریی و داستان و ئەفسانە وحەقایەت هەن، رەسەنایەتی و شوێنی سەرهەڵدانیان دیارنین و،هەر گەلێکبە مۆڵکی خۆیانی دەزانن و، شانازی بەوەوە دەکەن، کە لە فۆلکلۆر و کەلەپووری و رۆشنبیری ئەوانەوە وەریان گرتوون، بەڵام لە ئەمڕۆدا بوونە بە کەلەپووریکی جیهانی و، ناسنامەیەکی نێونەتەوەیی جیهانیان هەیە .. هەر گەلێکیش زۆر یا کەم، پشکی شانازی لەم کەلەپوورە رۆشنبیرییە جیهانییەدا هەیە.

گەلێ لەو چیرۆکە فۆلکلۆرییانەیکە بۆ منداڵانیان دەیانگێڕنەوە، لە بنەڕەتا چیرۆکی گەورەکانن، بەڵام بە شێوە و شێوازێکی ئاسانتر و بە زمانێکی سووکتر و ساکارتری دەستکاری کراو، کە لەگەڵ توانای تێگەیشتنی منداڵاندا بگونجێن بۆ منداڵانیان گێڕاونەتەوە .. ئەوەی لێرەدا مەبەست و ئامانجی ئێمەیە چیرۆکی منداڵانە.

چیرۆکی منداڵان، گرنگترین لقە لە لقەکانی ئەدەبی منداڵان و بە پلەی یەکەم دێت، کە لە رێی وشەوە بە شێوەیەکی هونەری بەرجەستەدەکرێت .. چیرۆکی منداڵان، گرنگترین سەرچاوەی رۆشنبیری و، گەورەترین بەشیشە لەو بابەتە رۆشنبیرییانەی پێشکەش بە منداڵان دەکرێن.

لەم سەردەمەدا چیرۆک، گرنگترین هۆکاری پەروەردەیە، یارمەتییەکی زۆری پێگەیاندنی منداڵان دەدات و، ئاسۆیەکی رۆشنبیری و زانیاریی نوێیان بۆ واڵا دەکات ..

بە کورتی لەم خاڵانەدا، باس لە بایەخی چیرۆک بۆ منداڵان دەکەین:

١- هۆکارێکی گرنگە بۆ بۆ گەشەکردنی زەین و هۆش و، وشە و رستەی تازە و، دەوڵەمەندکردنی فەرهەنی زمانیان و، بۆ چێژی هەستجوانی و ویژدان بەرزی و، بۆ دروستبوونی کەسێتی منداڵ.
٢- منداڵ لەسەر سەرنجی وردو وریای و بیرکردنەوەی قووڵ و لێکدانەوە وشی کردنەوە رادێت.
٣- ئەندێشەی منداڵ گەشەدەکات و، ئاسۆی روانینی فراوانتر دەبێت و، ئارەزووی بە دواداچوون و مەیلی زانیاری زیاتر دەکات و، دەیەوێت راستییەکان بزانێت.
٤- چیرۆک یارمەتیدەر و شێوازێکە بۆ فێربوون، فێربوونی خوێندنەوە و نووسین لە قوتابخانەدا.
٥- شێوازێکە بۆ ئاراستەکردن و رێنمایی منداڵان بۆ هێنانەدی هیوا و ئامانجەکانی کۆمەڵ.

سەرچاوە
Serchawe

٦- چیرۆک یارمەتی منداڵ دەدات بۆ ئەوەی لە خۆی و لە جیهانەکەی بگات و کەسانی تر بناسێت و، لەگۆڕان و ڕووداوەکان و، لە سروشتی دەور و بەرەکەی بگات.

٧- چیرۆک دەرگاکانی ژیان لەسەر منداڵ دەکاتەوە، بە هەموو جوانییەکانییەوە.

٨- یارمەتی منداڵ دەدات بۆ ئەوەی بڕوای بە خۆی زیاتر بێت و، ڕووبەڕوی کێشەکانی ببێتەوە.

٩- هۆش و هەست و دەروون وبەهرە و خەون و خولیاکانی منداڵ دەبزوێنیت و، کۆمەڵێک پرسیار و ڕامانی لا درووست دەبن، چیرۆک دەبێتە پاڵنەری، بۆ گەڕان بە دوای وەڵامەکانیان دا.

١٠- چیرۆک منداڵ، بە مێژووی گەلەکەی و، بە کەڵەپیاوانی پاڵەوان و،بە باباپیرانی و، بە ئافرەتە ناودارەکانی گەلەکەی، ئاشنا دەکات، چیرۆک و چیرۆکنووسەکانی جیهانیشی پێدەناسێنێت.

١١- منداڵان لە ڕێی چیرۆکەوە، فێری کۆمەڵێک بەهای جوان و بەرز دەبن وەکو : ئازایەتی، هیواخوازی، پیاوەتی، چاکەخوازی، دادپەروەری، ڕاستگۆیی، ئارامی، نیشتمان پەروەری، دڵسۆزی، هاوڕێتی، خۆشەویستی، ڕێزگرتن، ناپاکی نەکردن، خۆنەپەرستی، هاوکاری، تێکۆشان، کۆڵنەدان، خۆبەختکردن، قبووڵکردنی ڕای جیاواز، ژینگەپارێزی، ئەزێتنەدانی ئاژەڵان، ...هتد.

١٢- مەیلی خوێندنەوە و گوێگرتنیان گەشە دەکات و، زیاتر خوی پێوەدەگرن.

جۆرکانی چیرۆکی منداڵان: بە شێوەیەکی گشتی چیرۆکی منداڵان دەبێتە دوو جۆری سەرەکییەوە:

١- چیرۆکەکانی منداڵان بچووک،لە (٣ - ١٢) ساڵان: ئەو چیرۆکانەن کە ئاڕاستەی منداڵانی بچووکی لە سەرەوەی سێ ساڵان دەکرێن، کە پێویستییەکانی ئەم قۆناغە دەهێننەدی، خۆشی و ئامۆژگاری پێکەوەن، پێویستە چیرۆکەکان ئاسان بن و بە شێوەیەکی ساکار دابڕێژرابن، وشە و ڕستەکانیان سادە و ئاسان و باوبن و، لە فەرهەنگی زمان و توانای ئەم قۆناغەوە هەڵهێنجرابن، بیرۆکەی چیرۆکەکان ڕوونبن .. بۆ ئەم تەمەن ئەو چیرۆکانە لەبارن، کە دەربارەی سروشتن، چیرۆکی سەرکێشی باڵندەکان، یا ئەو چیرۆکانەی باس لە هاوڕێتی ئاژەڵ لەگەڵ مرۆڤ دەکەن، بەشێکی زۆری ئەم چیرۆکانە بایەخ بە ئامۆژگاری و فێرکردن دەدەن، زۆربەشیان خەیاڵئامێزن .. پێویستە چیرۆکەکان لە خوو و ڕەوشتی بەد و ناپەسەند و زیانبەخش دووربن، وەک : چاوچنۆکی، لە خۆبایی، ترس، ناپاکی، کوشتن، شەڕانگێزی، ڕق و کینە، درۆ و ساختەکاری، هەڵخەڵەتاندن،گەلێ چیرۆکی فۆلکلۆری کوردیمان هەیە کە بۆ منداڵانی ئەم تەمەنە دەگونجێن، بۆ نموونە چیرۆکی (تیلە و بیبلە)، لە چیرۆکە جیهانییەکانیش (چیرۆکە ئەندێشەییەکانی ئیسوپ)... هتد.

٢- چیرۆکەکەکانی منداڵانی هەراش،لە تەمەنی (١٢) ساڵان و بەسەرەوە: چیرۆکەکانی ئەم قۆناغە هەمەجۆرەن و ناوەڕۆک

دەوڵەمەنترن، ئارەزووەکانی ویژدان و هۆش و سۆز منداڵانن دەهێننەدی، خەیاڵی منداڵان دەبزوێنن بۆ بیرکردنەوە و داهێنان، بۆ نموونە: چیرۆکی مێژوویی و نیشتمانی و پاڵەوانێتی، چیرۆکەکانی داهێنان و داهێنەران، گەشتە جوگرافییە سەرکێشییەکان، داستانە قارەمانێتیەکانی پێشمەرگەی کوردستان، گەلێ چیرۆکی جیهانیش هەن کە بۆ منداڵانی ئەم قۆناغە نووسراون، یا چیرۆکی گەورەکانن و، دەستکاری و ئاسانتر کراون و بۆ منداڵان دەگونجێن.

بنەماکانی چیرۆکی منداڵان.

١- بابەت یان (بیرۆکەی سەرەکی): هەڵبژاردنی بیرۆکەی چیرۆک، بە هەنگاوی یەکەمی چیرۆک دادەنرێت، پێویستە لە هەڵبژاردنی بیرۆکەی چیرۆکدا، تایبەتمەندییە دەروونییەکان و، سۆزداری و، ئاستی توانای وەرگرتن و، تێگەیشتن و گەشەکردنی قۆناغەکانی منداڵێتی لەبەرچاوبگرین.

٢- داڕشتن و گرێ: داڕشتن و بنیاتنان، بە بڕبڕەپشتی چیرۆکدادەنرێت، دەبینین لە زۆرچیرۆکدا بیرۆکەی چیرۆکەکە جوان و بەهێزە، بەڵام داڕشتنەکەی لاوازە. چیرۆکنووس بیرۆکەی چیرۆکەکەی بەسەر زنجیرەیەکی رووداو و بەسەرهاتدا دابەش دەکات، کە سەرجەم هەموو بەشەکانی بە شێوەیەکی لۆژیکی پێکەوەیان گرێدەدات و .. بەرەو لووتکەی کێشەکە هەنگاو دەنێت، ئینجا هەنگاو بە هەنگاویش کێشەکە بەرەو کۆتایی دیاری کراو دەبات و، گرێی چیرۆکەکە دەکاتەوە .. پێویستە ئەنجام و کۆتایی چیرۆکەکانی منداڵان، بە خۆشی و سەرکەوتن و رازیبوون و هیوابەخشین کۆتاییان پێبێت .. بەڵام هەندێ لە چیرۆکنووسەکان، هێندە بایەخ بە کۆتایی چیرۆکەکانیان نادەن، لەو رووەوە دەڕوانن، کە یاساکانی ژیان و کارەکان هەمیشە لە تازەبوونەوەدان، کۆتاییان نییە..

پێویستە چیرۆکی منداڵان، یەک کێشە، یا یەک گرێی تێدابێت، ژمارەی کەسایەتی یا پاڵەوانەکانی چیرۆکەکەش زۆرنەبن، چونکە منداڵ ئەو توانایەی نییە، کە لە کێشەیەک یا گرێیەک زتاتر لە چیرۆکێکدا بگات، یا بە ئاسانی لە بیرەوەری و لەو رووداو و بەسەرهاتانە بگات کە لە شوێنێکی نەزانراو، یا لە سەردەمێکیکۆندا روویان دابێت .. پێویستە چیرۆکنووس یا چیرۆکخوان وریای ئەم راستییانە بێت لە کاتی داڕشتن و، هەڵبژاردنی چیرۆک و گێڕانەوەیان یا خوێندنەوەیان بۆ منداڵان.

چەند خاڵێکی گرنگ و بەسوودیش هەن، کە پێویستە چیرۆکنووسانی منداڵان، لە کاتی داڕشتن و چاپکردن و بڵاوکردنەوەی چیرۆکەکانیدا، لەبەرچاویان بگرن:

١- پێویستە رووداوەکانی چیرۆکەکان، ئاسانبن، وێنەداربن، وێنەکانیش رەنگاوڕەنگ و گەورەبن.

سەرچاوە
Serchawe

٢- چیرۆکەکان لە زەبروزەنگ، لە توندوتیژی، لە ترس و تۆقین، لە کوشتن و بڕین، .. بە دووربن.

٣- بیرۆکەی چیرۆکەکە روون و زانراوبێت.

٤- وەڵامی ئەو رووداوانە لەخۆبگرن، کە لە دەوروبەری منداڵان روودەدەن.

٥- ناونیشانی چیرۆک زۆر گرنگە، پێویستە، کورت، ئاسان، خۆش، سەرنج راکێش بێت.. نابێت ناونیشانی چیرۆکەکان گوزارشت لە، ترس، بێ ئومێدی، کۆڵدان، بێزاری،... بکەن.

٦- هەنگاوەکان، پایە بە پایە سەرکەون، تا منداڵان توانای رێکخستن و ریزبەندیی رووداوەکانیان هەبێت و، تا کۆتایی چیرۆکەکەش لەگەڵیاندابن.

٧- بایەخدان بە دیالۆگلە نێوان کەسانی چیرۆکەکە گرنگە.

٨- لە چیرۆکی منداڵاندا، زۆر گرنگە، بایەخ بە لایەنی زانیاری بدرێت.

٩- ململانێ، بنەمایەکی گرنگ و هەمیشەییە لە چیرۆکدا، بەڵام پێویستە چەخت لەسەر سەرکەوتنی: چاک بەسەر خراپدا، ئاشتی بەسەر شەڕدا، خۆشەویستی بەسەر رقدا، ئازایی بەسەر ترسدا، یەکێتی بەسەر دووبەرەکیدا، دڵسۆزی بەسەر ناپاکیدا، ئازادی بەسەر دیلێتیدا،... هتد، بکرێت.

١٠- باشتتر وایە چیرۆکی منداڵان درێژ نەبێت، فەنتازی تێدا نەبێت و، بە کورتی و پوختی و ئاسانی دابرێژرێن، رەچاوی گەشەی زمانی منداڵان، لە قۆناغە جیاوازەکانی گەشەکردنیدا بکرێت.

٢- رووخسار (فۆرم): لێرەدا مەبەستمان لەو چیرۆکانەن، کە لە کتێبی چاپکراودا پێشکەش بە منداڵان دەکرێن، کە پێویستە لە چاپکردنی کتێبی چیرۆکی منداڵاندا، ئەم مەرجانە لەبەرچاو بگیرێن:

١- پێویستە بەرگی کتێبی چیرۆکی منداڵان ئەستووربێت، بە وێنەیەکی رەنگاوڕەنگ رازابێتەوە.. رەنگەکان گەش و جوانبن، چونکە بەرگی رەنگاوڕەنگ و جوان، سەرنجی منداڵان رادەکێشێت.

٢- جۆری کاغەزی لاپەڕەکان ئەستوور و باش بێت، بەرگەی ئەوە بگرن، کە منداڵان چەندین جار ئەو کتێبە بەکار دەهێنن و، لاپەڕەکانیشیزۆر هەڵدەدەنەوە.

٣- پێویستە پیتەکانی چاپی کتێبی منداڵان، گەورە و روون بن.

٤- پێویستە ناونیشانی کتێبەکە گونجاو و سەرنج راکێشبێت.

٥- پێویستە بەپێی ناوەڕۆکی چیرۆکەکە، بە وێنەی رەنگاوڕەنگی گونجاو لاپەڕەکانی برازێنرێتەوە.

٦- دەکرێت لە گەڵ کتێبی چیرۆکی چاپکراودا، سیدییەک هەبێت، کە بە دەنگێکی ناسک و بە شێوازێکی خۆش چیرۆکەکەی لەسەر تۆمارکرابێت، لە ئێستادا، لە وڵاتانی ئەورووپا و زۆربەی وڵاتانی پێشکەوتوودا، بەشێکی زۆری کتێبە تازەکانی چیرۆکی منداڵان، سیدیشیان لەگەڵدایە.

سەرچاوە
Serchawe

راستە لە ئەمڕۆدا لەبەر دەسکورتی چیرۆکنووسانی کوردمان لە بواری چیرۆکی منداڵاندا، ناتوانن بەشێکی زۆری ئەو مەرجە پێویستییانە جێبەجێ بکەن، چونکە هیچ لایەنێک بە پـارە یارمەتییـان نـادەن و خۆشیان ئەو توانایەیـان نییە، کە ئەو مەرجانە جێبەجێ بکەن، بەڵام منداڵان ئەمە نازانن.

جۆرەکانی چیرۆکی منداڵان:

١- **چیرۆکی فۆلکلۆری(میللی)**: ئەو چیرۆک و مەتەڵ و حەقایەتانەن، کە لە زەمانی خەڵکییەوە، دەماودەم باسکراون و تـا ئەمڕۆ و، لە ئایندەشدا باس دەکرێن، خـاوەنی ئەم چیرۆکـانە نادیـارن، بـوونە بە سامان و موڵکی میللەت .. کەسـایەتی و پاڵەوانی ئەم چیرۆکانە مرۆڤ و گیاندار و، رووەک و شتی تـرن لە سروشتدا .. ئەگەرچی ئەم چیرۆکـانە لە رووەدا سادە و ساکارن، بەڵام لە ناوەڕۆکدادەوڵەمەندن، بیرۆکەی جوانیان تێدایە، گەلێ مەبەست و ئامانجی بەرزیان پێکاوە، وەکو:

(ئــازایەتی، راســتگۆیی،چاکەخوازی، تێکۆشــان، کــۆڵنەدان، هاوکــاری، یارمەتیــدان، دڵســۆزی،... هتــد) ئەم چیــرۆکە فۆلکلۆرییانە بە (چیرۆکە میللییەکان) و (چیرۆکەکانی بەر ئاگردان) یش ناودەبرێن.

چونکە جاران، داپیرەکـان و باپیرەکـان یـا دایکـان لە شەوانی زستـانی سارد و درێژدا، لە گوێی کوانگ و ئاگردانـدا، ئەم چیرۆکە فۆلکلۆرییانەیان بۆ جگەرگۆشەکانیان دەگێڕانەوە و، دەیانکردنە خەو.

گەلی کوردمان، یەکێکە لە گەلە دەوڵەمەنـدەکانی جیهـان لە بـواری چیرۆکـی فۆلکلۆریـدا .. سـامانێکی لەبنەهـاتوی چیرۆکـی فۆلکلۆریمان هەیە، کە تـا ئێستا بەشێکی زۆر کەمیـان لـێ تۆمارکراون. نموونەی ئەم چیـرۆکە فۆلکلـۆرییە کوردییانەمـان بـۆ منـداڵان: (تیـتلە و بیبلە، مشکە خـان دەچێت بـۆ شاری شـووکردن، داپیرە و رێوی، مریشـکە قونـدە و مـام هـۆمەر، دەنکە هەناره،... هتد) لە ئەدەبی جیهانیشدا (چیرۆکەکانی برایانی گریم ـ ئەڵمانیا) کە لە دەمی خەڵکەوە وەریان گرتوون.

ئەم چیرۆکە فۆلکلۆرییە کوردییانەمـان بە پەرگرافی: (هەبـوو .. نەبـوو) یـا (جارێـک لە جـاران) دەست پـێ دەکەن و .. بە (چەپکی گوڵ و چەپکی نێرگز... مەرگتان نەبینم هەرگیزا و هەرگیز) یان (منیش هـاتمەوە و، کڵاشەکەم (کەوشەکەم)دڕا.. هیچیشم پێ نەبڕا) کۆتاییان دێت ..

ئەمەش نموونەیەکە لە چیرۆکی فۆلکلۆری کوردیمان بۆ منداڵان کە بە (هەبوو .. نەبوو) دەست پیدەکات:

بەشی یەکەم

هەبوو، نەبو،

کەس لە مرۆڤ سەرسەختتر نەبوو.

هەڵیانگرت، جێگای نەبوو.

دایاننا، ڕێگای نەبو،

خستیانە بنمیچ، دانی چوو بە ڕیچ.

خستیانە ناو تاق، چاوی چوو بە زاق.

خستیانە سەر کەڵەک، کەڵەک رووخا .وتیان : کەڵەک بۆ رووخای ؟وتی : ئەی بۆچی گیا لە بنمدا دەڕوێ؟

وتیان : گیا بۆچی لە بنیدا دەڕوێی؟

وتی: ئەی بۆچی بزن سەرقرتم دەکات؟

وتیان: بزن بۆچی سەرقرتی دەکەی ؟وتی : ئەی بۆچی گورگ چاوم لێ زەق دەکاتەوە ؟وتیان: گورگ بۆچی چاوی لێ زەق دەکەیتەوە؟

وتی: ئەی بۆچی شوان حەلەلەم لێ دەکات؟

وتیان: شوان بۆچی حەلەلەی لێ دەکەیت ؟وتی: ئەی بۆچی داپیرە ناهێڵێ بدۆشم؟

وتیان: داپیرە بۆچی ناهێڵی بدۆشێ ؟وتی : ئەی بۆچی مشک سەردۆڵەم دەخوات؟

وتیان: مشک بۆچی سەردۆڵەی دەخۆیت؟

وتی: ئەی بۆچی پشیلە چاوم لێ زەق دەکاتەوە؟

وتیان: پشیلە بۆچی چاوی لێ زەق دەکەیتەوە؟

پشیلە وتی: کەتنەکەی ئەلە بە ریشم

ئەگەر لێرە بنیشم.

دەچم بۆ شاری تاران،

جگەرەی قوت قوت دەکیشم.

٢- چیرۆکی جنۆکە و جادوو: ئەم چیرۆکانە خەیاڵی و پڕوپووچن، دەربارەی، جنۆکە، دێوودرنج، مەڕنەمووکە، رمووزن، ئەژدیها، لۆژەند، ئەرژەنگ، شەوە، سیمرخ، ئەسپی باڵدار، جادووباز، گۆڕنەتەڵە، چەتەوڵ، چەرخ وفەلەکی ئەفسووناوی، ماری حەوت سەر، شومقار، قەقنەس، دەعبای سەیری تر .. منداڵان بە زۆری خەیاڵبازن و زۆر حەز لەم جۆرە چیرۆکانە دەکەن، بۆ نموونە چیرۆکی (چەرخ و فەلەکی ئەفسووناوی) کە چیرۆکێکی فۆلکلۆری رەسەن و کۆنی کوردییە، لە چیرۆکە جیهانییەکانیش،سەرکێشییە خەیاڵییەکانی (دۆن کیشۆت)کە لە لایەن نووسەری ئیسپانی (میگویل سیرمانێس) ەوە نووسراوە، لەوانەش (ئاسیاوە هەوایییەکان).

٣- چیرۆکی گیانداران: کەسایەتی و پاڵەوانەکانی ئەم چیرۆکانە، بە زۆری ئاژەڵ و باڵندە و درەخت و گیانەوەری ترن،

بە تایبەتیش ئەو ئاژەڵ و باڵندە و جانەوەر و درەختانەی کە بە لای منداڵانەوە، بینراو و ناسراون و لە ژینگەیانەوە نزیکن، لەوانەیە ڕۆژانەش بیان بینن، وەکو پشیلە و سەگ و ئەسپ و مانگا و مەر و بزن و، مریشک و کەڵەشێر و چۆلەکە و کۆتر و قەلەڕەش و،... هتد.منداڵ حەزی لە لاسایی کردنەوەی دەنگی گیانەوەرانە .. لە کۆنیشەوە پەیوەندییەکی تەواو هەیە لە نێوان و مرۆڤ و بەشێک ئاژەڵان و باڵندەکان و گیانەوەرەکاندا، وەک : مەر و بزن و مانگا و مایین و گوێدرێژ و ئەسپ و مریشک و هەنگ وسەگ وپشیلە... هتد، هەردوولا سوودیان لە یەکتری وەرگرتووە. هەندێ لە ئاژەڵ و باڵندەکان لەبەر سیفەتی بەهێزی و ئازایەتی و سوودیان، بوونە بە دروشمی وڵاتان بۆ نموونە: دروشمی (لۆگۆی) حکومەتی کوردستان (هەڵۆیە)، دروشمی وڵاتی ئینگلتەرا (شێر و ئەسپ)ە، دروشمی ئوستراليا (کەنغەرە) .. نموونەی ئەم چیرۆکانەش، چ فۆلکلۆری و چ تازە زۆرن، لە ئەدەبی کورددیدا، بۆ نموونە چیرۆکی: مریشکە قوندە و ڕێوی، گورگ و بەرخۆلە، مارەکەی مام هۆمەر، ڕێوی و پیرێژن، ڕێوی و لەقلەق، ڕێوی گەرمیان و کوێستان، چەقەڵ و مریشک،چەقەڵ و قەلەڕەش، کەو و داو... هتد . لە ئەدەبی جیهانیشدا، چیرۆکەکانی (ئێسوپ)، چیرۆکەکانی (لاڤۆنتین)، چیرۆکەکانی (کلیلە و دیمنە).

٤- چیرۆکی پاڵەوانێتی نیشتمانی: ئەم چیرۆکانە هەست و سۆزی نیشتمان پەروەری لە دڵی منداڵاندا دەڕوێنن، لە نموونەی ئەم چیرۆکانە لە ئەدەبی کورددیدا : دوانزە سوارەی مەریوان، قارەمانێتی پێشمەرگە و گەریلا و شەڕڤانانی گەل.

٥- چیرۆکیمێژوویی (داستانی): ئەو چیرۆکانە دەگرێتەوە، کە دەربارەی ئەو پاڵەوان و تێکۆشەر و شۆڕشگێڕ و سەرکردانە و کەڵە ناودارانە، کە کاریگەرییان لەسەر مێژووداگەلەکەیان هەبووە، یا دەربارەی ڕووداوێکی مێژوویی دیاریکراون، نموونەی ئەم چیرۆکانەش :کاوەی ئاسنگەر، فەقی ئەحمەدی دارشمانە، قەڵای دمدم، خانزادی سۆران، سەلاحەدینی ئەیوبی، دوانزە سوارەی مەریوان ،قەدەمخێر، خولە پیزە، زێرینی ئامێدی، بە دەیان چیرۆکی مێژوویی تری تێکۆشەر و قارەمان و سەرکردەکانی کوردمان.

٦- چیرۆکی پاڵەوانێتی لە توانا بەدەر: ئەم چیرۆکانە باس لە پاڵەوانێتی ئەو کەسانە دەکەن، کە کاری لە توانا بەدەر و ڕووداوی سەیر ئەنجام دەدەن .. بۆ نموونە : چیرۆکی ڕۆستەمی زاڵ، هەرقل، تەڕەزان. پیاوی ئاسنین.

٧- چیرۆکی سەرەکێشی: ئەم چیرۆکانە سەرەکێشی و چاوقایمین، منداڵان حەز لەم چیرۆکانە دەکەن و، حەزی خۆدەرخستنیان دەبزوێنن، دەبنە پاڵنەر بۆ ئەوەی منداڵان بە دوای دۆزینەوەی هەموو شتێکی نامۆدا بچن، وەک: گەشتەکانی سندباد، گەشتەکانی ئۆلیڤەر، لە کوردیداشدا گەشتی کوڕەی بازیبەند لە قوڵ، هێنانی ئاوی ژیان، هێنانی سەری دێوەکە، کوڕە ئازاکە و ئەژدیهاکە،... هتد.

سەرچاوە Serchawe

٨- چیرۆکی ئەندێشەیی زانیاری: بەشێکە لە چیرۆکی ئەندێشەیی، کە سنووری ئەمڕۆ و کات دەبەزێنێت، پێشبینی تێدایە و بە خەیاڵ ئایندەیەکی نوێ دێنێتە بەرچاو، ڕەنگە هەندێ ڕەخنەگر بە وڕێنەی زانیاری بزانن، بەڵام هەر خەون و خەیاڵن دێنەدی، دەشێ خەونەکانی ئەمڕۆمان بێنەدی یا نەیەنەدی.. زانای ئینگلیزی (ڕۆجەر باکۆن) دووسەد ساڵ بەر لە ئێستا، کە هێشتا فرۆکە دروست نەکرابوو، گوتی لە ئایندەدا مرۆڤ دەتوانێت، ئامێرێک دروست بکات و پێی بفڕێت، کەچی گاڵتەیان پێکرد و بە وڕێنەکەر و شێت ناویان برد و بە هەڵگەڕانەوەش لە کەنیسە تاوانبار کرا، دەبزانە کە چۆن پێشبینییەکەی ڕۆجەر هاتەدی و چ جۆرە فرۆکە و کەشتێکی ئاسمانی دروستکران و، مرۆڤ چۆن پێی خستە سەر مانگ . هەندێ کەس لە ئەمڕۆدا گەیشتن بە ئەستێرەی مەریخ بە خەیاڵ پڵاو دەزانێت.. بەڵام ئەم خەونە و، هەموو خەونێک دێتەدی،ئەگەر مرۆڤ هەوڵی هێنانەدیان بدات.

٩- چیرۆکی جەفەنگ (گاڵتە ئامێز): ئەم چیرۆکانە لە شێوەی گاڵتەئامێز و پێکەنین دان، خۆشی دەخەنە دڵە قنجەکانی منداڵانەوە، مەبەستی ئەم چیرۆکانە خۆشی و شادی بەخشینە، هۆکارێکیشە بۆهێورکردنەوەی گرژی و ناڕەحەتی و خەمۆکی، بۆ چارەسەرکردنی گەلێ نەخۆشی و گرفتی دەروونی .. لە هەندێ وڵاتاندا، کەسانی گاڵتارجاڕ و سوعبەتباز و قۆشمەچی دەبەن بۆ نەخۆشخانەکانی جەستەیی و دەروونی، ئاهەنگی قسەی خۆش و چیرۆکی پڕ لە پێکەنین بۆ نەخۆشەکان سازدەکەن و دەگێڕنەوە .. ئەدەبی منداڵانیش بەبێ چیرۆکی گاڵتەئامێز ناتەواوە .. چونکە لە پاڵ خۆشی و پێکەنیندا، گەلێ مەبەست و ئامانج و بەهای بەرز دێنەدی وکو : خۆشەویستی، دڵنەرمی، دڵسۆزی، ڕووخۆشی، ڕاستگۆیی، هاوسۆزی ...هتد. بە مەرجێ ئەم چیرۆکانە، تانە وتەشەر و گاڵتەکردن بە کەسانێک نەبن و، هەستی هیچ کەسیش بریندار نەکەن.
لە نموونەی چیرۆکەکانی گاڵتەئامێز، لە ئەدەبی کوردیدا،چیرۆکە میللیەکانی پێنج بەرگی کتێبی ڕشتەی مرواری (عەلائەدین سجادی)، مەلا مەزوورە، لالە سەرحەد، خاڵەرەجەب، ئەحۆل، لە جیهانیشدا، چیرۆکەکانی چارلی چاپلن، میستەر بین،... هتد.

١٠- چیرۆکی ڕیالیزمی (ڕووداوی ڕاستی): ئەو چیرۆکانەن کە ڕووداو و بەسەرهاتەکانی منداڵان، دەبنە ئیلهام بۆ چیرۆکنووس و، دەبن بە هەوێنی چیرۆکەکانیان، بیرۆکەی چیرۆکەکان لە ژیان و لە ژینگەی منداڵانەوە وەردەگیرێن، لەوانەیە بەشێکیان بە ڕاستی ڕوویان دابن، چیرۆکنووسەکان تەنها لە فۆرمێکی هونەریدا دایان دەڕێژن .. ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت کە ئەندێشە و خەیاڵ، لەم جۆرە چیرۆکانەدا شوێنیان نەبێت، بەڵکو خەیاڵ هەوێنی هەموو بابەتە ئەدەبی و زانیارییەکانە .. هەر خەون و خەیاڵن دەبنە ڕاستی و بەرجەستە دەبن .. تۆلستۆی دەڵێت: " کاری هونەری دوو مەرجی سەرەکی هەیە: ڕاستی و، درۆ .. تۆ ڕووداوێک دەگێڕیتەوە وەک خۆی ڕووی نەداوە، گێڕانەوەکە هەستێکی هونەریی ڕاستە، درۆکەش خەیاڵەکەیە".

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

پێویستە چیرۆکی ریالیزمی، دووربێت لە شێوازی ئامۆژگاری وشک .. لە ئەدەبی نوێی منداڵانی کورد دا، گەلێ چیرۆکی ریالیزمی هەن .. بۆ نموونە، بەشێک لە چیرۆکەکانی مامۆستا جەزاعەلی ئەمین و، لەتیف هەڵمەت.

١١- چیرۆکی خۆشەویستی (دڵداری): ئەم چیرۆکانە بۆ دوا قۆناغی منداڵی دەشێن، قۆناغی باڵق بوون، بەڵام پێویستە زۆر بە وریای و هەستیارییەوە، مامەڵە لەگەڵ منداڵانی ئەم قۆناغەدا بکەین، کچان و کوڕان لەسەر هاوڕێتی و خۆشەویستییەکی پاک و بێ گەرد رایان بهێنین، تا بەرەو هەڵە و کاری نەشیاو و زیان بەخش نەخلیسکێن، لە هەر هەڵەیەک کە دەیکەن ئاگاداریان بکەینەوە و،راستییان بخەینە بەرچاو، تا بە دروستی و بە ئاسوودەیی ئەم قۆناغە هەستیارە تێپەڕێنن .. بۆ نموونە چیررۆککەکانی: مەم و زین، شیرین و فەرهاد، دەنکە هەنارە، خورشید و خاوەر،... هتد. ئەگەرچی بەشێکی زۆری ئەم چیبرۆکانە بە تراژیدیا کۆتاییان هاتووە.. بەڵام چەند چیرۆکێکی شەکسپیریش بۆ منداڵ کورت و ئاسان و سوکراونەتەوە .. کۆتاییەکانیان بە تاژیدیا دێن. وەکو: رۆمیۆ و جۆلیێت، ماکبێس.

١٢- چیرۆکە شیعر: ئەم چیرۆکانە بنەما سەرەکییەکانی چیرۆک و شیعریان تێدایە، وەکو چیرۆک: بریتییە لە پێشەکی، رووداو، رووخسار، ناوەڕۆک، گرێ، کۆتایی .. وەکو شیعریش : بریتییە لە جوانی زمان، کێش و قافییە، شێوازی ناسکی هۆنینەوە .. گەلی چیرۆک و داستانی کوردیمان لە شێوەی چیرۆکەشیعردا داڕێژراون.. بۆ نموونە مەم و زین، شیرین و فەرهاد، لاس و خەزال، ناسر و ماڵ، رۆستەم و زۆراب، خورشید و خاوەر، قەڵای دمدم،... هتد.

گەلێ لە شاعیرە کلاسێکی و شاعیرە نوێیەکانمان چیرۆکە شیعریان بۆ منداڵان نووسیوە، لەوانەش:

پیرەمێرد، فایق بێکەس، گۆران، عومەر عەبدولڕەحیم، عەلیرەزا محەمەدیان، لەتیف هەڵمەت، شێرکۆ بێکەس، کاکەی فەللاح، عەلی عەبدوڵڵا شەونم، قانیع ، دایکی سۆلاڤ،... هتد.

میری شاعیرانی ئەحمەد شەوقی - بە رەسەن کوردە - گەلێ لە چیرۆکەکانی چیرۆکنووسی فەرەنسی (لاڤۆنتین)ی بە چیرۆکەشیعرەوە وەریانی گێڕاونەتە سەر زمانی عەرەبی.. هەریەکەش لە شاعیرانی کوردمان پیرەمێرد و فایق بێکەسو هەژار موکریانی و چەند شاعیرێکی تری کوردمان، کۆمەڵێک لەو چیرۆکەشیعرانەیان لە زمانی عەرەبییەوە وەریان گێڕاونەتە سەر زمانی کوردی.. بەڵام بە شێوەیەکی هێندە جوان و ناسک دایان ڕشتوون، زۆر لە دەقە فەرەنسی و عەرەبییەکان خۆشتر و شیرینترن .. لەو چیرۆکەشیعرانەش: (پیرەمێرد: رێوی و کەڵەشێر، قەلەباچکە و باخەوان)،(فایق بێکەس: جووتێ کۆتر و بۆقێک، دوو پشیلە)، (هەژار: زەنگی مشکان).

١٣ی ئەپریلی ٢٠١٥

سەرچاوە Serchawe

دەربارەی شیعری منداڵان.

شیعر جوانترین و ناسکترین هونەرە، گرنگترین لقی ئەدەبە.. هەست و خۆشییەکی تایبەتی بە دڵ و دەروون و هۆشی مرۆڤ دەبەخشێت.. ئیمەی کورد بە سروشتی گەلێکی دڵپاک و هەست و نەست ناسکین و سۆزدارین، رووخۆش و گوفت ولوفت شیرینین.. هەر لە کۆنەوە ئالودەی خۆشی و شادی و، بەزم و گۆرانی و گۆڤەند و هەڵپەرکێ و زەماوەند بووینە.. لەگەڵ داهێنانی زماندا، لەگەڵ پێکەوەنانی رستەی شیرین و، ترپە و سەرواداا، چرینیان بە دەنگێکی ناسک و بە ئاوازێکی خۆش و پڕ لە خرۆش، گۆرانی و شیعر سەریان هەڵداون.. لەو کاتەوە تا ئەمڕۆ، ئیمەی کورد لە هەموو میللەتێکی تر زیاتر رمودە و هۆگری گۆرانی و شیعر و سروود بوینە .. جوانی و ئەفسووناوی سروشتی کوردستانی رەنگین و قەشەنگمان، زیاتر کاری لە هەست و سۆز و دەروونمان کردووە، رەنگدانەوەیان لە گۆرانی و شیعر و سروودی کوردیدا هەبووە و هەیە .. بە گۆرانی و بە شیعر گوزارشتمان لە خۆشییەکان و، لە ناخۆشییەکانی ژیانمان کردوون، ناخی دڵی خۆمان بە شیعر و گۆرانی و ئاوازی خۆش دەربڕیوە .. هەر لە کۆنەوە شیعر و گۆرانی بوونە بە بەشێک لە ژیانمان .. تێکەڵاوی خوێنمان بوونە، هەستیان بزواندووین، بوونەتە خۆراکی دەروونمان، بە ویردی سەر زمانمان، بە چەکی بەرگریمان، کاریگەرییان لە رووحی رەوانمان کردوون .. کەم گەل هەیە، بە قەی ئیمەی کورد، هێندە جوانی پەرست و شیعردۆست بن .. سەرەڕای ئەو هەموو کوێرەوەری و هەژاری و نەهامەتییانەی کە داگیرکەرانی کوردستان بە سەری ئیمەی کوردیان هێناون و دەهێنن، بۆ سڕینەوەی ناسنامەی نەتەوەییمان، بۆ کاڵکردنەوەی فۆلکلۆرمان، بۆ کوێرکردنەوەی کەلتوور و کەلەپووری رەسەنی کوردیمان .. بۆ قەدەغەکردنی جەژنی نەورۆزمان .. بەڵام شکستیان هێنا و، نەیانتوانی فۆلکلۆر و داب و نەریتی خۆڕاگری گەلەکەمان لە ناوبەرن، ئەگەرچی دزییەکی زۆریان لێکردووین و، بە دەیان گۆرانی فۆلکلۆری کوردییان کردوون بە موڵکی خۆیان، بەڵام بە زەقی رەسەنایەتی و مۆرکی کوردییان پێوە دیارن .. کورد یەکێکە لە گەلە هەرە دەوڵەمەندەکانی جیهان، لە سامانی گۆرانی و بەیتی فۆلکلۆریدا.. خاوەنی گەنجینەیەکی زەبەند و لەبنەهاتوی فۆلکلۆرین .. کە بۆتە مایەی شانازیمانە.

لە ئەمڕۆدا، تەکنۆلۆژیا و داهێنان و گۆڕان، خەریکە زۆر شت کاڵ بکەنەوە .. جا بۆ پاراستن ولە ناونەچوونی ئەم سامانە بەنرخەمان، کە بەشێکی گرنگە لە گەنجینەی سامانی فۆلکلۆری کوردیمان.. پێویستە کۆبکرێنەوە و، بە ئەرشیف بکرێن و، بپارێزرێن.

(شیعر) یا (هۆنراوە) یا (هەڵبەست) یا (هۆزان) چوار وشەی هاومانا و هاوەبەستن، لە ئەدەبی کوردیدا هەر چوار وشەکە بەکاردەهێنین.. بەڵام (شیعر) زیاتر دەقی گرتووە و زۆرترلە ئاخاوتن و لە نووسیندا بەکاری دەهێنین ..بێگومان بایەخی

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

شیعر لە بایەخی چیرۆک کەمتر نییە، شیعر ختووکەی هەست و نەست و سۆزمان دەدات .. چێژ و خۆشی و شادییەکی زۆر بە هۆش و دەروونمان پێ دەبەخشێت... شیعر ئەندێشە و خەیاڵمان گەشتر دەکات، ئاستی رۆشنبیری و زانستی و زانیاریی گشتیمان فراوانتر دەکات.. گەشبینتر و هیوادارترمان دەکات.

شیعری منداڵان، بەشێکی گرنگە لە ئەدەبی منداڵاندا، نزیکترین هونەرە لە دەروونیانەوە، گرنگترین کاریگەری هەیە، لەسەر ژیانی ئەمڕۆ و داهاتوویان .. هەر لە کۆنەوە دایکانی میهرەبان و بەسۆزی کوردمان، بە لای لایە و گۆرانی و لۆرین و لاواندنەوە، بە دەنگێکی ناسک و، بە ئاوازێکی بەسۆز و شیرین، کۆرپەکانیان لاواندوونەتەوە، بە دەم لای لایە و گورگانە شەوێ، لانکەکانیان راژەندوون و، کۆرپەکانیان ژێرکردوونەتەوە و، کردوویاننە خەو.

تێکڕای منداڵان حەزیان لە گۆرانی و شیعر و سروود هەیە، بە تایبەتیش ئەو شیعر و گۆرانییانەی کە خۆشی و شادییان پێ دەبەخشن، باسی ژیان و ژینگەیان دەکەن، باسی باڵندە و ئاژەڵ و یاری و شادی و، خۆشی و ئازادی و، ئازایی و سەرچڵییان بۆ دەکەن، باس لە هیوا و خواست و ئارەزوو و حەز و خەونەکانیان دەکەن، بە ئاسانی لێیان تێدەگەن و، ژیانی خەیاڵی خۆیانی تێیاندا دەبیننەوە.

ئەو ئامانجانەی کە شیعری ناسک و جوانی منداڵان دەیان هێننەدی، زۆر لەو ئامانجانە زیاترن کە تا ئەمڕۆ باسیان لێکردوون .. بایەخ و گرنگی شیعر لە سەر سۆز و دەروونی منداڵان، پێویستی بە توێژینەوەیەکی قووڵ و ورد هەیە .. ئێمە بە چڕیو بە کورتی باسی هەندێ لە ئامانجە گرنگەکانی شیعری منداڵان دەکەین، لەوانەش:

شیعری منداڵان کاریگەرییەکیباشی هەیە، لە فراوانکردنی ئاسۆی ئەندێشە و خەیاڵی منداڵاندا، لە گەشەکردنی زەین و هۆشیان، لە قووڵترکردنی بیریان، لە ختووکەدانی هەست و سۆزیان، چێژ و خۆشییەکی زۆریان پێدەبەخشێت، گەلێ گرێ و کێشەی دەروونی منداڵان چارەسەردەکات، بەشێک لە هەڵەکانیان راست دەکاتەوە، لە رێی شیعری جوانەوە گەلێ لە ئامانجەکانی پەروەردەیەکی دروست دێنەدی .. شیعری منداڵان هۆکارێکە بۆ فێرکردن و فێربوون، منداڵان بە تاک و بە کۆمەڵ، بە دەنگ و ئاواز وجووڵەوە، شیعر و سروود و گۆرانی دەڵێن، شەرمیان دەشکێ و، ئازایەتی ئەدەبییان دەبێت .. شیعر هۆکارێکی گرنگە بۆ بنیاتنانی کەسایەتییەکی دروست، بۆ رواندنی رەوشتی بەرز و خووی جوان و بەهای پیرۆز، بۆ فێربوونی نەریتی رەسەن و رەفتاری باش و هەڵسوکەوتی راست، بۆ زاخاودانی هۆش و هەست و دەروونی منداڵان، بۆ زیاتر خۆشەویستی و هاوبەستەبوون بۆ گەل و نیشتمان..ئەوە شیعرەوە، کوردیلە چاوگەشەکانمان بە کوردایەتی و کوردستان پەروەری گۆش و پەروەردە دەکات ..فێریان دەکات کە هەمیشە دڵسۆزی گەل و نیشتیمانەکەیان بن، پاک و راستگۆ و ئازا و

قارەمان بن، خێزان و کەسوکار و هاوڕێکانیان خۆشبوێ .. ئەوە شیعرە، فێری خەبات و تێکۆشان خۆڕاگری و بەرگری و کۆڵنەدانیان دەکات .. فێری ئازادیخوازی،ئاشتیخوازی، هاوڕێتی، چاکەخوازی، دادپەروەری و، مرۆڤایەتییان دەکات .. ئەوە شیعرە، فێری خۆشەویستی و پەیوەندی خوشک و برایی و، یەکێتی و تەبایی و، هاوکاری ویەکرێزی و سەرکەوتنیان دەکات .. ئەوەشیعرە، فێریان دەکات، زمانی شیرینی کوردیمان لایان شیرینتر بێت ، کوردستانیان لا پیرۆزتربێت، ئاڵای کوردستانیان لا جوانتربێت، پێشمەرگەیان لا خۆشەویستربێت، شەهیدەنەمرەکانی کوردستانیان لا شکۆدارتربێت، پاڵەوانێتی و رۆڵی سەرکردە و کەسایەتییە ناودارەکانمان و، کەڵە ئافرەتە قارەمانەکانمانیان لا بەرزتربێت .. بۆیە بە چاوێکی رێزەوە لە شاعیرانی منداڵان دەڕوانرێت .. چونکە شاعیرانی منداڵان دراوێکی گرانبەهای دەگمەنن.. ئەرکێکی زۆر پیرۆز و هەستیاریان لە ئەستۆ گرتووە، بەرپرسێتییەکی مەترسیداریانهەڵبژاردووە .. پێویستە زۆر بە دڵسۆزییەوە، بە ئەوپەڕی وریای و ئەمانەتەوە، ئەرکی سەرشانیان جێبەجی بکەن و، پەیامی پیرۆزی شیعری رەسەنی منداڵان بهێننەدی .. هەر هەڵە و کەموکورییەک لە شیعرەکانیاندا هەبن، کاریگەرییەکی خراپیان لەسەر ژیانی ئەمرۆ و داهاتووی منداڵان دەبێت .. دەبنە بەشێک لە رەفتار و ژیانیان، راستکردنەوە و رەگ هەڵکێشانیان ئاسان نابێت، باجێکی زۆری ئەو هەڵانە دەدەینەوە .. ئەم گوناه و زیانەش لە ئەستۆی شاعیری منداڵانی نابەڵەد و دوور نەبیندایە.

نووسینی شیعر بۆ منداڵان، کارێکی هەرەمەکی و ئاسان و ساکار نییە، لە نووسینی شیعر بۆ گەورەکان گەلێ گرانترە، چونکە شیعری منداڵان، هەر ئەوە نییە، کە شاعیر چەند دێرێکی کێش و سەروادار رێکبخات و ناوی لێبنێت (شیعر بۆ منداڵان)، شیعری منداڵان بنەما و تایبەتمەندی خۆی هەیە، کە پێویستە شاعیر لە نووسینی شیعرەکانیدا بۆ منداڵان رەچاویان بکات .. پێویستە شیعری منداڵان، وشەکانی ئاسان و رەوان و تەڕ و پاراو بن، وەک گوڵ جوان و گەش و بۆنخۆشبن، هیچ گرێ و گۆڵێک لە شیعرەکاندا نەبن، لە ئێستادا باوی کێشی عەروزی شیعر نەماوە .. پێویستە کێشی شیعرەکانخۆماڵیبن(پەنجەیی ـ برگەیی) و کورت بن . زۆربەی شاعیرانی منداڵان، شیعرەکانیان بە کێشی پەنجەییدادەڕێژن کێشی (٥ ، ٦، ٧، ٨، ١٠) برگەیی .(کێش) و (ترپە) و (موزیک) سێبنەمان لەبنەماکانی شیعر، پەیوەندییان بە یەکەوە هەیە و، تەواکەری یەکترین، یا بڵێن گیانێکن و لە سێ جەستدان .. گونجانی هەرسێکیان پێکەوە.. جوانی و شیرینی و چێژێکی خۆش بە شیعر دەبەخشن .. ریتم و تەکنیکیش پێویستە بە پێی پێوەرەکانی شیعری منداڵان بن .شاعیری منداڵان، کاتێ دەتوانێ شیعری بە سوود و کاریگەر بۆ منداڵان بنووسێت، کە شارەزاییەکی تەواوی لە قۆناغەکانی گەشەی منداڵ لە رووی دەروونی وکۆمەڵایەتی و ژیری و سۆزی و زمانی و بیردا هەبێت .. پێویستە شارەزابێت، لە زانستی دەروونناسی و جوانناسی و پەروەردەی نوێی منداڵدا، ئەوە بزانێت کە هەریەکە لە قۆناغەکانی گەشەکردن و هەراشبوونی منداڵ، ئاستی تێگەیشتن و توانای بیرکردنەوە و، ئاسۆی بڕکردنی خەیاڵ و، فەرهەنگی زمان و، حەز و ئارەزوو و پێویستی و پێداویستیی خۆیان هەیە. ئەوە بزانێت کە شیعری منداڵان،دەبێت وەکو منداڵان پاک و سادە بێت.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

شاعیرە کوردە رابەرەکانمان تا نزیکی ساڵانی حەفتاکان وەکو جۆرێکی سەرەکی لە ئەدەبی کوردیدا، مامەڵەیان لەگەڵ شیعری منداڵاندا کردوون، کەم و زۆر شیعر و چیرۆکەشیعری ناسک و جوانیان بۆ منداڵانی کورد نووسیون، کە بەشێکی زۆری ئەو شیعرانە، وەکو زێڕی خاوێن وان، تا ئەمڕۆش ئەو تام و چێژەی هەیان بوو، هەمان چێژیان هەیە و بوونەتە ویردی سەر زمانی منداڵان،کراون بە گۆرانی و سروود .. پێشتر ناوی بەشێک لەو شاعیرانەمان هێنا، لەگەڵ نموونەی شیعرەکانیان بۆ منداڵان، لەوانەش: (ئەحمەدی خانی، شێخ مارفی نۆدێی، ئەمین عالی بەدرخان، پیرەمێر، زێوەر، فایق بێکەس، موفتی پێنجوێنی، گۆران، قانیع، دڵزار، هەژار، کامەران موکری، ... هتد..). پۆلێن کردنی قۆناغ و ناوی شاعیرانی منداڵان، تێکهەڵکێشن، چونکە شاعیری وەهامان هەیە، لە چەند شیعرێک زیاتریان بۆ منداڵان نە نووسیون، هەشمانە بە دەیان شیعریان بۆ منداڵان نووسیوە، هەمانە لە ساڵانی شەستەکانەوە، تا ئەمڕۆ، کانیاوی شیعریان بڵقەدا و لێی دەڕوا و وشکی نەکردووە، هەشمانە تەنها بۆ ماوەیەکی دیاری کراو شیعریان بۆ منداڵان نووسیوە.

شیعر وەک هەر بابەتێکی تر، پێویستی بە داهێنان و گەشەکردن هەیە، پێویستی بە تەکنیکی تازە و بە ستایلی تازە و بە شێوە گوزارشتی تازە هەیە .. لە ئەمڕۆدا، گوڵزاری گوڵ هەمەڕەنگەی شیعری منداڵانی کورد، لە فراوانتر و رەنگینتردایە، چەندین شاعیری تازەی ناسراوی کوردمان، هاتوونەتە ئاراوە،، چەندین بەرهەمی شیعری هەمەڕەنگەی جوانیان بۆ منداڵانی کوردمان نووسیون و، لە کتێبی قەشەنگ و رەنگیندا، پێشکەشیان بە منداڵانی کورد کردوون ..لە ئەمڕۆدا چەندین گۆڤار بە زمانی کوردی بۆ منداڵان دەردەچن .. لە رووی چەندێتی و چۆنییەتییەوە،لە رووی ناوەڕۆک و فۆرم و تەکنیکەوە، پێشکەوتنێکی باش و هیوابەخش بەدی دەکرێت ..نووسین و بەرهەمهێنان بۆ منداڵانی کوردمان لە زۆربوون و پێشکەوتن و نوێخوازیدایە .. گومان لەودا نییە کە لە چۆنێتی و چەندێتیدا، کەموکوڕییەکی زۆرمان لە ئەدەبی منداڵان بە گشتیی و شیعری منداڵان بە تایبەتی هەیە، ئەم کەموکورتییانەش هۆی خۆیان هەیە، چ لە رووی مادییەوە، یا لە رووی هونەرییەوە، یا لە رووی نابەڵەدی خودی نووسەر و شاعیری منداڵانەوە، یا کەموکوڕیلە رازانەوە و چاپکردندا .. لە رووی چۆنییەتییەوە، ئێمە ـ کەم و پوخت ـ مان پێ باشترە لە ـ زۆربێ و بۆربێ ـلە رووی چەندێتیشەوە، کتێب و گۆڤارە چاپکراوەکان بۆ منداڵانی کورد .. لە ئاستی پێویستی ژمارەی منداڵانی کوردا نین، بۆ نموونە لە باشووری کوردستاندا، نزیکەی دوو ملیۆن منداڵم هەیە کە تەمەنیان لە نێوان (٨ - ١٥)ساڵاندان، کە دەتوانن کتێب و گۆڤارە کوردییەکانی منداڵان بخوێننەوە .. بەڵام تێکڕای تیراژی هەریەکە لە گۆڤارە کوردییەکان بۆ منداڵان لە ئێستادا مانگانە لە هەر گۆڤارێکدا لە (٢٠٠٠) وەوبۆ (٥٠٠٠)دانە زیاتریان لێ چاپ ناکرێت .. لە چاو ژمارەی منداڵانی کوردەوە زۆر کەمن .. سەرەڕای ئەوەش نرخەکانیان بۆ منداڵان گرانن، چونکە لە لایەن حکومەتەوە وەکو پێویست بە پارە یارمەتییان نادەن، بەشێکیش لە گۆڤارەکانی منداڵان تەنها لەو شارانەدا دەفرۆشرێن کە لێیان دەردەچن، ناگەنە دەستی منداڵان کوردمان لە شارەکانی تری کوردستاندا، هەموو کتێبخانە گشتییەکانی شارەکانی کوردستانیش،وەک پێویست هەموو ژمارکانی گۆڤارەکانی

سەرچاوە
Serchawe

منداڵاننـاکرێن، تا لە بەشی منداڵاندا هەبن و،، منداڵان بتوانن بیان خوێننەوەو، سوودیان لێیان وەربگرن.

هەر بەم شێوەیەش ئەو کتێبە چاپکراوانەی کە چیرۆک و شیعری منداڵانیان لەخۆگرتوون .. لە رووی چۆنێتی و هونەری و مەرجەکانی کتێبی منداڵان و،لە رووی چەندێتیدانین و، بێ مەرجی وکەم و کورتییەکی زۆریان پێوە دیارە .. تیراژی چاپکراوی هەر کتێبکی منداڵان لە (٥٠٠) وەوە بۆ (١٠٠٠) دانەیە .. لە چاو ژمارەی منداڵانەوە کەمە و نرخەکانیشیان گرانن .. بە بۆچوونی من هۆی هەرە سەرکی دەگەڕێتەوە بۆ دەستکورتی و یارمەتی نەدانی نووسەرانی ئەو کتێبانەیە.. تا ئەمڕۆش لە باشووری کوردستاندا، دەزگایەک یا کۆمپانیایەک نییە،کە تایبەت بێت بە چاپ کردن و بە بڵاوکردنەوەی کتێب و گۆڤارەکانی منداڵان.

شاعیرانی منداڵانی کوردمان، لە هەموو بابەتەکاندا شیعریان بۆ منداڵان نووسیوە، وەکو شیعری : نیشتمانی، کۆمەڵایەتی، فێرکاری، زانیاری، وەرزشی، کۆمیدی، دەربارەی ئاژەڵ و باڵندە و دار و درەخت و گوڵ و پەپوولە، دەربارەی پیاهەڵدان بە سروشتی جوان و رەنگینی کوردستان، شیعر بۆ خۆشەویستی دایک و باوک و مامۆستاکان، بۆ پێشمەرگەی دلێر و پاڵەوان کە بووونە بە سیمبولی بەرگری و قارەمانێتی لە جیهاندا، بۆ ئافرەتە قارەمانەکانمان، بۆ بەرگریو کۆڵنەدان، بۆ ئازادی و ئاشتی، بۆ ئاڵای رەنگینی کوردستان، بۆ قەد و باڵای شاخە سەرکەشەکانمان، بۆ زمانی شیرینی کوردیمان، بۆ ئازایی و، بۆ ناودارانی گەلەکەمان، بۆ پاک وخاوێنی،بۆ یاری و خۆشی،... هتد.

شایانی باسە زۆربەی ئەوانەی شیعر و سروود و گۆرانی بۆ منداڵان دەنووسن، مامۆستا بوون و یا مامۆستان، چونکە مامۆستایان زیاتر لە جیهانی وەنەوشەیی و لە هیوا و حەز و خەونە سەوزەکانی منداڵانەوە نزیکن، زیاتر لە راز و نیاز و ناخی دڵی پاکیان، لە ئارەزوو و لە هیواکانیان دەگەن، زیاتر گوێیان لە زمانی شیرینیان دەبێت، زیاتر گوێیان لە راز و نیازی پاکیان دەبێت، بۆ نموونە ئەم شاعیر و نووسەرانە کە شیعر و چیرۆکیان بۆ منداڵانی کورد نووسیون .. مامۆستا بوون، یا مامۆستان:

(فایق بێکەس، زێوەر، گۆران، عەلی عەبدوڵڵا شەونم، عومەر عەبدولڕەحیم، فەریدوون عەلی ئەمین، عوسمان محەمەد هەورامی، جەزا عەلی ئەمین، حەمە کەریم هەورامی، کەریم شارەزا، عومەر عەلی ئەمین، رەزا ساڵح، رۆستەم باجەلان، جگەرسۆز پێدرۆیی، ئیسماعیل رۆژبەیانی، کازم کۆیی، ئیبراهیم ئەحمەد شوان، عەلی حەمەڕەشید بەرزنجی، عەبدولڕەحمان فەهیمی، ئەحمەد ئسماعیل ئیسماعیل، رۆستەم باجەلان،... هتد).

سەرچاوە
Serchawe

بەڵام ئەمە مەرج نییە، چونکە کەڵە شاعیرانی منداڵانی وەکو: لەتیف هەڵمەت، کاکەی فەلاح، سەبریە نوری قادر (دایکی سۆلاڤ)، محەمەد بەرزی، ئەمانە مامۆستا نین، بە لام سۆزێکی هەستێکی مامۆستاییان هەیە، لە میانەی شیعرە ناسکەکانیانەوە بۆ منداڵان، وا هەست دەکەین کە چەندین ساڵ مامۆستا بوونە و، تەمەنیان لە ناو منداڵاندا بەسەر بردوونن.

پۆلێنکردنی شیعری منداڵان:

١- شیعری فۆلکلۆری: ئەو شیعرە میللییانەن، کە خاوەنەکانیان نەناسراون، گەل بە خاوەنی ئەو شیعرانە دەزانرێت، زۆربەیان کراون بە گۆرانی .. لە نێو گەنجینەی دەوڵەمەندی شیعری فولکلۆری کوردیدا، بە سەدان گۆرانی و شیعری فۆلکلۆری سادە و ناسکیان تێدایە، پشکی منداڵانیش کەم نین لەم سامانەدا، بە دەیان لای لایە و شیعری فۆلکلۆری و گۆرانیمان هەیە، کە بە تایبەتی بۆ منداڵان وتراون، هەندێکیان تایبەتن بە کچانەوە، هەندێکی تریان تایبەتن بە کوڕان، بە زۆریش هاوبەشن بۆ کچان بۆ کوڕان دەشێن، منداڵان بە گۆرانی و جووڵە و یارییەوە ئەم گۆرانییانە دەڵێننەوە.

٢- شیعری فێرکردن (فێرکاری): جۆرێکە لە شیعری منداڵان، بە مەبەستی فێرکردنی منداڵان نووسراون، لەوانەش (نوبارا بچوکان)ی ئەحمەدی خانی و، (ئەحمەدی)ی شێخ مارفی نۆدێی، فەرهەنگوکەکەی شەهید شاکر فەتاح، بە دەیان پارچە شیعری فێرکردنی تری شاعیران ترمان.

ئەم شیعرەی (زێوەر) بە ناوی (ژمارە) نموونەیەکە لە شیعری فێرکاری:

یەک و دوو .... داری سێو و داری توو
سێ و چوار .... هاتم بۆ مەکتەب بە غار
پێنج و شەش .... هەستامە سەر تەختەی ڕەش
حەوت و هەشت .... چووم بۆ هەورامان بە گەشت
نۆ و دە .... یارمەتی هاوڕێت بدە.

٣- شیعری نیشتمانی: پانتاییەکی زۆری لە شیعر و سروودی منداڵانی کوردا گرتۆتەوە.. گۆشکرنی منداڵانی کوردمان، بە هەستی کوردایەتی و بە کوردستانپەروەری .. گرنگترین ئامانجی شاعیرانی کوردمانە، چونکە بەشێکی زۆری کوردستان، تا ئەمڕۆش لە لایەن داگیرکەرانی ڕەگەزپەرستەوە داگیرکراوە، بۆیە بەر لە هەموو ئامانجێک شاعیرانی منداڵانی کوردمان،

بەشی یەکەم

تەنانەت ئەو شاعیرانەی بۆ گەورەکانیش دەنووسن. خۆشەویستی و شیرینترکردنی کوردستان لە دڵی منداڵانی کوردا بە پێویست و بە ئامانجێکی پیرۆز دەزانن .. شاعیرانی نیشتمانیمان، منداڵان هاندەدەن کە تێبکۆشن بۆ ئازادی کورد و بۆ رزگارکردنی کوردستان لە داگیرکەران، گەشبینی و هیوای سەرکەوتن دەخەنە دڵی منداڵانی کوردەوە .. شیعری بەرگری و ئەو شیعر و سروودانەش کە بۆ قارەمانێتی پێشمەرگەی کوردستان نووسراون، بەشێکی گرنگن لە شیعری نیشتمانی .. تا ئەمڕۆش شان بە شانی خەباتی سیاسی و رۆشنبیری، پیویستیشمان بە چەک هەیە .. بۆ پاراستنی خاکی کوردستان لە دوژمنان ..

ئەمە کۆپلە شیعرێکی نیشتمانی جوانە، ناوی نووسەرەکەی نازانم:

خەریتەی هەموو خاکیکوردستان
دایک بە دەرزی و دەزوو و درومان
بکێشێت لەسەر، سەربێشکەی مناڵ
هەر بە کوردستان بێتە گرۆگاڵ
لە بێشکەی وایا چاو هەڵ نەهێنێ
درۆیە هەستێ و تۆڵە بسێنێ.

ئەمەشە پارچە شیعرێکی (لەتیف هەڵمەت)ە لە ژێر ناوی (نیشتمان):

وەک چۆن باڵدار
لانەی هەیە لەسەر دار
وەک چۆن پەپوولەی جوان جوان
لانە دەکەن لە ناو گوڵان
وەک چۆن مانگی تابان
ماڵی هەیە لە ئاسمان
وەک چۆن ماسی و حەزیا
ماڵیان هەیە لە ناو دەریا
منیش نیشتمانم هەیە نیشتمان
نیشتمانم کوردستانە کوردستان.

کەڵە شاعیری گەورە و نەمری گەلەکەمان، خوالێخۆشبوو (شێرکۆ بێکەس) هەستی بەرگری بە چەک لە دڵی منداڵانی کوردا دەڕوێنێ .. کە گەورەبوون نەک هەر بە پێنووس و سیاسەت بەرگری لە خاکی کوردستان بکەن .. بەڵکو پێویستە ئامادەشبن

بەشی یەکەم

کە چەک هەڵبگرن و درێژە بە شۆڕش بدەن تا کوردستان لە داگیرکەران رزگاردەکەن ..ئەوەتا لە شیعری (وێنەیەک) دا، منداڵی کورد چەک دەکەنە شانی پیاوانی کورد، بۆبەرگری کردن لە خاکی پیرۆزی کوردستان:

چوار مناڵی تورک و فارس و عەرەب و کورد بە هەر چواریان وێنەی پیاوێکیان دروست کرد؛

یەکەم: سەری
دووەم: دەستی
سێیەم: لەشی و قاچەکانی
چوارەم: چەکی کردە شانی.

٤- **شیعری پەروەردەیی:** بەشێکی گرنگە لە شیعری منداڵان،وەکو: پەروەردەیی کۆمەڵایەتی، مرۆڤایەتی، ژینگەیی، وەرزشی، ئایینی، تەندروستی، دەروونی، بەزەیی بە ئاژەڵ و باڵندە ...هتد، لەسەر هەریەکە لەم جۆرانەش،بە دەیان نموونە شیعری پەروەردەیی جوان وخۆشی کوردیمان بۆ منداڵان هەیە.. ئەمەشنموونەیەکە، لە شیعری پەروەردەیی بە ناوی (درەخت)، لە نووسینی شاعیر و چیرۆکنووسی بە توانای بواری منداڵان،ئەندازیار (محەمەد بەرزی) کە تا ئێستا کۆمەڵێک شیعر و چیرۆکیخۆشی لە پێنج کتێبدا بۆ منداڵان چاپ کردوون:

درەختم زۆر خۆشدەوێ
بۆم دەگرێ سێو و هەرمێ
هەڵوژە و قۆخ و قەیسی
ئای چەند خۆشە گێلاسی
هەنار و گوێزی زۆرە
لانەیە بۆ سمۆرە
بۆ ریشۆڵە و پاساری
بەهەشتێکە پڕ یاری
بۆ ئێمەی بچکۆلانە
خۆی دەکات بە جۆلانە
مەرجە تاکو بمێنم
لق و پۆپینەشکێنم.

١٨ی ئەپریلی ٢٠١٥

سایکۆلۆژیای وێنەکانی منداڵان.

لەگەڵ بوونی مرۆڤ لەسەر زەویدا.. وێنە بوونی هەبووە.. مرۆڤی سەرەتایی بە هۆی هێلکاری و وێنەکێشانەوە، گوزارشتیان لە مەبەست و لە نیاز و راز و لە هیواکانیان و، لە توانا و لە پێویستییەکان و، لە کێشەکانی خۆیان کردوون و، بە کەسانی دەوروبەری خۆیان گەیاندوون. هەندێ لە زانایان، سەرهەڵدانی وێنەکیشان بۆ زیاتر لە پانزە هەزار ساڵ بەر لە زاینی دەگەڕێننەوە.. لە زۆر شوێنی جیهاندا لە سەر دیواری ئەشکەوتەکان و پەرستگاکان و تاتەبەردی هەڵکۆڵراودا .. بە سەدان وێنە و هێما و نەقشی بابەت و مەبەست جۆراوجۆریان دۆزیونەتەوە .. کە مێژووەکانیان بۆ چەند هەزار ساڵێک بەر لەم سەردەمە دەگەڕێنەوە .

پێش ئەوەی مرۆڤ وشە و رستە و زمان و نووسین دابهێنێت.. مرۆڤی سەرەتایی بە هۆی هێلکاری و وێنەکێشانەوە لە یەکتری گەیشتوون و خواست و مەبەستەکانیان گەیاندوون.. تا گەیشتوونەتە داهێنانی نووسینی مێخی و هیرۆگلیفی و داهێنانی پیت.

وێنە هۆیەکە لە هۆیەکانی دەربڕین و گەیاندن .. گوزارشت لە سۆز و هیواکان و، لە هەڵچوونەکانی ناخی مرۆڤ و، لە سەرنج و تێڕوانین و، لە زادەی بیر و هۆشی و، لە رەفتارەکانی و، لە ئاست و لە رێژەی توانا و زیرەکی مرۆڤ و، لە هاوسەنگیی دەکەن.

وێنە ئاوێنەی ژیانی مرۆڤە.

زانای مەزن و بلیمەت (سیگمۆند فرۆید) دەڵێت: "لە دوای خەون، هونەر و وێنە، رێگایەکی دانپێنراوە، بۆ چوونە قووڵایی ناخی زۆر ئاڵۆزی مرۆڤەوە ..".

لە ئەمڕۆدا، زاناکان لە رێی شیکردنەوەی هێلکاری، کە بە (زانیاری گرافۆلۆژی) ناو دەبرێت.. واتا لێکدانەوە و شیکردنەوەی شێوە و وێنە دەگرێتەوە.. لە زۆر رووەوە کەسێتی و، گەلێ لە مەبەست و هیوا و، لە نهێنییەکان و، لە گرفت و گرێ و کێشە و ململانییە دەروونییەکانی ناخی مرۆڤ شیدەکەنەوە .. نامانەوێت لە کرۆکی باسەکەمان زیاتر دوور بکەوینەوە.. کە (سایکۆلۆژیای وێنەی منداڵان)ە، کە بابەتێکی زۆر گرنگ و بەسوودە، بۆ دایکان و باوکان و بۆ مامۆستاکان.. تا کوێرانە و بە نابەڵەدی بڕیار لە مەبەستەکانی وێنەکانی منداڵان نەدەن .. بێگومان وێنە بەشێکی گرنگە

لە هونەرە شێوەکارییە جوانەکان. لە ئەمڕۆ و لە ئایندەدا کاریگەری راستەوخۆی لە سەر ژیان و رەفتاری مرۆڤدا هەیە.

جیهانی منداڵان، جیهانێکی ئاسۆ فراوانی سەیر و سەمەرەیە.. پڕە لە راز و لە نیازی پاک .. جیهانێکی وەنەوشەیی پڕ لە هیوای بەرز و، لە خەونی سەوز و شیرینە.. بۆ تێگەیشتن و چوونە ناو جیهانی منداڵان .. پێویستە ئەو زانیارییانە بزانین کە لە ڕێی ئەنجامدانی تاقیکردنەوەی مەیدانی و پراکتیکی و بینینەوە هەڵهێنجێنراون و بنیاتنراون.. یەکێک لەو زانیارییانەی کە لە رێگایەوە دەتوانین، لە جیهانی منداڵان و، لە راز و لە هیواکانیان و، لە گرێ و گرفت و کێشە دەروونییەکانیان تێ بگەین .. شێکردنەوەی ئەو هێلکاری و وێنەکێشراوانەی منداڵان کە بە راستی دەیانکێشن .. وێنەکانیان گوزارشتن لە نیازپاکی و لە دڵپاکی و لە رەفتارەکانیان .. کە زۆر بە سادەیی و ساوێلەیی و بەبێ شاردنەوە دەریان دەبڕن .. هەر وەکو چۆن قسەکردن هۆیەکە بۆ دەربڕین و گەیاندن، هەر ئاوهاش وێنە هۆیەکی گەیاندنە، پێویستە بە وردی لە وێنەکانی منداڵان بڕوانین بۆ ئەوەی بە شێوەیەکی راست هێماکان شیبکەینەوە و لە واتا و مەبەستەکانیان بگەین.

وێنەکانی منداڵان بریتین لە ئەو هێلکاری و شێوانەی دەیانکێشن.. کە زۆرجار بە هەڵە و بە تێ نەگەیشتن بە ئاڵۆز و باڵۆز و بە شتی تورەهات یا بە (هێلکاری شەڕە پشیلە) ناویان دەبەین.. وێنەی منداڵان ئەو وێنانەن کە منداڵان بە پێنووس و فرشە و رەنگ دەیانکێشن و دەیانڕازێننەوە، کە گوزارشت لە زادەی بیرو هۆشیان و لە ناخی دەروون و دڵەقنجەکانیان دەکەن.. وێنەکانی منداڵان هەر ئەوەنییە کە شتێکی جوانی رازاوەیان کێشابێت، بەڵکو زمانێکی گوزارشتکردنیشە.. پێویستە لە راستیی ناوەڕۆکی وێنەکانی منداڵان بگەین.. لە رووی چۆنێتییەوە لێیان بڕوانین.. پێویستە تەوەری بایەخدانمان ئەمە بێت (منداڵان چۆن وێنەکانیان دەکێشن..؟) نەک (چی دەکێشن..؟).

با هەست بەوەش بکەین، ئەو کەسایەتییە منداڵێتییانەی لەسەر لاپەڕەکاندان .. ئەمە سەرەتای دەستپێکی منداڵانن، بۆ ئەوەی وێنەی دوارۆژیان بکێشن .. نابێت ڕێگرییان لێ بکەین و کۆسپ بخەینە رێیان .. بە ڵکو یارمەتییان بدەین و هانیان بدەین بۆ ئەوەی بە ئەوپەڕی ئازادییەوە، گوزارشت لە وەی دەیانەوێت بکەن .. پێویستە پێنووس و تێنووس و بۆیەی پێویستیان بۆ ئامادە بکەین .. هانیان بدەین بۆ ئەوەی بە راشکاوی و بە جوانی گوزارشت لە راز و و نیاز و، لە کەف و کوڵی زادەی بیر و هۆشیان و، لە توانا و لە نهێنییە پەنگاوەکانی ناخی دەروونیان بکەن.

نابێت منداڵان بە کەم بزانین، چونکە هەست و نەستی منداڵان زیاترە، لە هەست و لە درکپێکردنی گەورەکان .. باشترین هۆش بۆ دەربڕینی هەست و سۆزیان بە شێوەیەکی راستەوخۆیێت یا ناراستەوخۆیێت .. وێنەکێشانە بە ئازادی و بە ئارەزووی خۆیان.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

وێنەکانی منداڵان گەلێ هێما و مەبەست و مەتەڵیان بۆ هەڵبێنین تێدایە، کە پەیوەندییان بە ژیانی خۆیانەوە هەیە .. چی لە قووڵایی هۆش و لە ناخی دەروونیاندا هەیە، بە راشکاوی لە وێنەکانیاندا رەنگیان داوەتەوە .. وێنەکێشان یارمەتیدەرە بۆ منداڵان بۆ دەرکردنی ئەو وزە زیادە ئەرێنی و نەرێنییانە کە لە دەروونیاندا هەن .. بە مەبەست و بە بیرۆکەی جوان و لە وێنەی جواندا بەرجەستەیان بکەن .. تا گەشە بە ئەرێنییەکان بکرێن و .. شتە نەرێنییەکانیشی چارەسەریان بۆ بدۆزرێنەوە و راست بکرێنەوە.

وێنەکانی منداڵان ئاوێنەی بێگەردی هۆش و خەیاڵ و دەروونی منداڵانن.. پەیوەندییان بە جیهانی پاک و، بە بیری سادە و، بە ساوێلکەیی و، بە شێواز و، بە رادەی توانای گوزارشتکردنیانەوە هەیە.. منداڵان لە میانەی کێشانی وێنەکانیانەوە، هەستەکانیان دەربارەی (خۆیان) دەخەنەڕوو، گوزارشت لە چۆنییەتی پەیوەندییەکانیان لەگەڵ ئەندامەکانی (خێزانەکانیان) و (کەسانی) دەوروبەریان دەکەن .

بە رای هەندێ کەس وێنەکانی منداڵان، کوتوپڕ و راگوزاری و یەکسەرین.. بەڵام من لەگەڵ ئەم بۆچوونەدا نیم .. منداڵان کە دەست بۆ پێنووس وفرشە دەبن، بۆ ئەوەی وێنە بکەن.. بیرۆکەی ئەو بابەتانەی کە وێنەیان دەکێشن، لە بیر و هۆشیاندان.. گەر لەو کاتەدا بۆی بێت یا پێشتر لە خەیاڵیدا بوو‌بێت.. ئەگینا بۆ وا وێنەکانیان دەکێشن و.. وا نایان کێشن.. تەنانەت ئەو هێڵکاری و وێنانەی کە بە شەرە پشیلەش ناویان بردوون.. شتی پڕ و پووچ و تورەهات نین و، پڕن لە واتا و مەبەست.. رەنگە ئێمە نەتوانین لە هەموو مانا و مەبەستەکانیان بگەین .. هەروەکو چۆن لە هەموو هەڵبەستێکی هێمادار ناگەین و دەڵێین (واتای هەڵبەستەکە.. لە دڵی هەڵبەستدانەرەکە دایە).. رەنگە بۆ هەندێ راز و مەبەستی نا روونوون لە وێنەکانی منداڵاندا، داوا لە خۆیان بکەین، تا ماناکان و مەبەسەکانی بیرۆکەی تابلۆکانیان بۆمان روون بکەنەوە.. بەڵام کەسانی پسپۆر و شارەزای ئەوتۆ هەن، کە دەتوانن بە ئاسانی دڵ و هۆش و دەروونی منداڵان بخوێننەوە و.. دەتوانن بەشێکی زۆر لە مەبەست و تاکانی وێنەکانی منداڵان بە جوانی شیبکەنەوە.. بەڵکو توێژینەر و شارەزا و دەروونناسی وا هەن.. هەر وەکو کتێبێکی کراوەی بەردەستیان بە ئاسانی بەشێکی زۆری مەبەست و وردەکارییەکانی وێنەکانی منداڵان دەخوێننەوە. بۆ زانین و پێوانەکردنی لایەنەکانی رەفتاری منداڵان، لە گەلێ رووە وە، تاقیکردنەوی منداڵان بە وێنەکێشان، هۆیەکی ئاسان و لە بارە.

وێنەکانی منداڵان، بە پێی تەمەن و قۆناغەکانی منداڵییەتی و گەشەکردن و پێشکەوتنیان جیاوازیان هەیە .. بۆ نموونە:

ئەو وێنانەی منداڵێکی تەمەن دوو ساڵان دەیانکێشێت، لەگەڵ وێنەکانی منداڵێکی تەمەن پێنج ساڵان یا زیاتر، جیاوازیان

هەیە.

سایکۆلۆژیای وێنەکانی منداڵان.

سایکۆلۆژیای وێنەکانی منداڵان، لقێکە گرنگە لە لقەکانی دەروونناسی، کە بە دوای دۆزینەوەی راستتە سایکۆلۆژییەکاندا دەگەڕێت، کە پەیوەندییان بە وێنەکانی منداڵانەوە هەیە .. لەگەڵ گەشەکردنی وێنەکانیان لە قۆناغە جیاکانی گەشەکردندا .. دەیانەوێت نهێنی ئەو ڕێگایانەش بزانن کە منداڵان بە وێنەکردن گوزارشتیان لێ دەکەن .. واتا زانیارییەکە لە هەموو ڕوویەکی دەروونی و هۆشی و هونەری منداڵان دەکۆڵێتەوە .. پەردەش لەسەر هۆکارەکان و پاڵنەرەکان لادەدات، کە لە وێنەکانی منداڵاندا ڕەنگیان داوەتەوە .. زانایانیش دەتوانن سوودێکی باشیان لێ وەربگرن بۆ چارەسەرکردنی کێشە و گرێ و نەخۆشییە سایکۆلۆژییەکانی منداڵان.

ئەم توێژینەوە و لێکۆڵینانەوە، بایەخێکی زۆریان بۆ پەروەردەکاران و بۆ شیکارانی دەروونی و بۆ نووسەرانی بواری ئەدەبی منداڵان هەیە.

– بۆ پەروەردەکاران: گرنگن تا بە نابەڵەدی و بە هەڵە وێنەکانی منداڵان هەڵنەسەنگێنن بشتوانن بە شێوەیەکی ڕاست و دروستی پەروەردەیی منداڵان ئاراستە بکەن.

– بۆ زانایانی شیکارانی دەروونی: گرنگن بۆ لێکدانەوەی کەسێتییەکانی منداڵان، بە تێگەیشتن و بە شیکردنەوەی ئەو وێنانەی کە منداڵان دەیانکێشن .. بە تایبەتیش پێش ئەوەی فێری قسەکردن و خوێندنەوە و نووسین ببن. وێنەکانی منداڵان گەنجینەیەکی تۆمارکراون بۆ زانینی مێژووی ژیانی ئەو منداڵە وێنەکێشانە .. پسپۆرانی شیکاری دەروونناسی دەتوانن لە میانەی هێلکاری و وێنەکانیانەوە، دەستنیشانی ململانێ و، نەخۆشییە دەروونییەکانیان بکەن، کە دووچاریان بوونە .. پێشنیاری چارەسەری گونجاویشیان بۆ دەکەن.

– زانیارییانە بەستن بۆ پێوانەکردنی ئاستی زیرەکی منداڵان و، بۆ زانستی جیاوازی تر لە نێوان منداڵاندا.. چونکە وێنەکانی منداڵان بۆ زانایانی دەروونناسی: زانیارییەکان دەربارەی وێنەکانی منداڵان، بۆ زانایانی دەروونیش بەسوودن .. دەتوانن پشت بەم ڕەنگدانەوەی کەسێتی منداڵانن .. بەڵگەی زیندوون بۆ زانینی باری دەروونی و، بۆ هۆش و بۆ توانەکانی ئەندامەکانی لەشی منداڵان.

- بۆ نووسەرانی ئەدەبی منداڵان: زانیارییەکان دەربارەی وێنەی منداڵان، سوودێکی باش بە نووسەرانی بواری ئەدەبی منداڵان دەبەخشن .. دەتوانن لە سروشت و لە بەهرە و لە گەشەکردنی منداڵان تێ بگەن .. تا یارمەتیدەر و هاندەریان بن بۆ ئەوەی بە جوانی گوزارشت لە توانا و لە هەست و سۆزی خۆیان بکەن .

هەر لەم لێکۆڵینەوەیەدا، ئەو راستییە گشتییانە ئاشکرا دەبن .. کە منداڵان خاوەنی هونەری تایبەتیی خۆیانن .. دەستوور و رێباز و نیشانە و ستایلی خۆیان هەیە .. پەیوەندییان بە بنەماکانی هونەری کۆن و تازەوە نییە .. منداڵان لە تابلۆکانیاندا، کۆن و نوێ و، رێبازی هەموو قوتابخانە هونەرییەکانی وێنەکێشان بەرجەستەدەکەن .. ئازادن چۆن خۆیان حەزبکەن و بیانەوێت، ئاوها تابلۆکانیان دەکێشن و بۆیەیان دەکەن .. بۆیە نادروست و نابەجێیە، گەر بە پێوەری ئەکادیمی پێوانەی وێنەکانی منداڵان بکرێن.

هەر لە میانەی وێنەکانیانەوە، دەتوانین منداڵانی بەهرەمەند بناسین، کە جیاوازیان لەگەڵ ئەوانی تردا هەیە .. ئەمە جیاوازییەش لە جوا ن نووسین و وێنەکێشان و گۆنجاندنی رەنگەکان و هەڵبژاردنی بابەتەکانی وێنەکان و لە بیرۆکە و لە فراوانی ئەندێشەیاندا دەردەکەون .. خەسڵەتە باش و سەرکەوتووەکانیان، جیاوازی کردوون لەگەڵ هاوارێکانیان.

بۆیە پێویستە منداڵانی بەهرەمەند و زیرەکمان، بە سامانێکی بەنرخ و بە دراوێکی گرانبەهای گەلەکەمان بزانین .. بێگومان لە ئایندەدا رۆڵییان دەبێت لە راپەرین و لە بزووتنەوەی پێشکەوتنی نیشتمانەکەماندا .. ئەم کوردیلە بەهرەمەندانەی ئەمڕۆمان دەبنە ئەندامانی سەرکوتووی کۆمەڵگای کوردیمان .. شایانی ئەوە دەبن کە ببنە سەرکردەی دانا و زانا و، بە رابەرانی تێکۆشەری گەلەکەمان.

لە ساڵی (١٨٨٢) دا، شاعیری ناسراوی ئیتاڵی (کارودو ریتشی) وێنەکانی منداڵان سەرنجی راکێشان .. دەستی بە لێکۆڵینەوە لە وێنەکانی منداڵان کرد.

راستییەکانی وێنەکانی منداڵان: گەلێ لەو توێژینەوە مەیدانییانەی کە دەربارەی هونەری منداڵان ئەنجام دراون .. چەند راستییەکی گشتی دەربارەی هونەری منداڵان گەلاڵە بوونە، کە پەیوەندییان بە دەربڕین و گوزارشتکردنی منداڵان هەیە و، لە وێنەکانیاندا رەنگیان داوەتەوە ..

بە کورتی ئەمانە هەندێ لەو راستییانەن:

بەشی یەکەم

١- وێنە بە لای منداڵانەوە زمانە، بۆ گوزارشت کردن لە هۆش و لە ناخی دەروونیان.

٢- منداڵان لە ساڵەکانی قۆناغی یەکەمی تەمەنی ژیانیاندا، وێنەی ئەو شتانە دەکێشن کە دەیان زانن، نەک ئەوانەی کە دەیان بینن.

٣- لە ساڵەکانی یەکەمی تەمەنیاندا، بە پێی هەڵچوونە جیاوازە دەروونییەکانیان، بەشەکانی وێنەکانیان دەکێشن.

٤- هەر لە ساڵەکانی یەکەمی تەمەنیاندا، بە شێوەیەکی رووکەشی، لە گوزارشت کردن لە ژیانی خۆیاندا، زیادە رۆیی دەکەن.

٥- ئاکامی تاقیکردنەوەکان دەربارەی وێنەکانی منداڵان، ئەویان سەلماندووە، کە لە نێوان وێنەکێشراوەکانی کوڕان و، وێنە کێشراوەکانی کچاندا جیاوازی هەن.

٦- تا نزیکی تەمەن دە ساڵان، منداڵان بە زۆری حەز بە وێنەکیشانی کەسان دەکەن.

٧- تاقیکردنەوەکان ئەوە دەگەیەنن وەکو لە وێنەکانی هەموو منداڵاندا بەدی دەکرێن .. سەرەڕای جیاوازی ژینگە .. پەیوەندییەکی گەورە هەیە لە نێوان ئاراستەکانی منداڵاندا.

٨- لە یەکچوونێک و نزیکییەک هەن، لە نێوان وێنەکانی منداڵانی ئەم سەردەمە و، وێنەکانی مرۆڤەکانی سەرەتای ژیان .. یان وێنەکان ئەو گەلانەی پێش زایینی دەژیان .

٩- پەیوەندی لە نێوان زیرەکی و لە نێوان پێشکەوتنی وێنەکانی منداڵان هەیە.

١٠- بە پێی تەمەنەکانی ژیانی منداڵان، جیاوازی لە نێوان وێنەکانی منداڵان هەیە.

وێنەکانی منداڵان لە قۆناغە جیاجیاکانی گەشەکردنیاندا.

ئەو زانا دەروونناسانەی کە لە بواری (پەروەردەی هونەری منداڵان) دا کاردەکەن، دیاردەکانی گەشەکردنی وێنەکانی منداڵانیان بە چەند قۆناغێک دابەشکردوون، کە هەریەکەش لە قۆناغەکان کۆمەڵێک خەسڵەتیان هەیە .. ئێمە تەنها ئاماژە بە ناوی ئەو قۆناغانە دەدەین .. هیوادارم لە دەرفەتێکدا بە درێژی باسی هەریەکە لە قۆناغەکان بکەم ..

ئەمانەش ناوی قۆناغەکانن:

١- قۆناغی پێش هێلکاری: لە تەمەنی (لە دایکبوونەوە - بۆ - دوو ساڵان).

٢- قۆناغی هێلکاری: لە تەمەنی (٢- ٥) ساڵان.

٣- قۆناغی ئامادەکردنی هەستکردنی شێوە: لە تەمەنی (٥- ٧) ساڵان.

بەشی یەکەم

٤- قۆناغی هەستکردنی شێوە: لە تەمەنی (٧- ٩)ساڵان.

٥- قۆناغی هەوڵدانی گوزارشتکردنی راستی: لە تەمەنی (٩ - ١٢) ساڵان.

٦- قۆناغی گوزارشتکردنی راستی: لە تەمەنی (١٢- ١٤) ساڵان.

٧- قۆناغی هەرزەکاری: لە تەمەنی (١٤ - ١٧ و ١٨) ساڵان.

سوود و ئامانجەکانی وێنەکانی منداڵان.

ئەو ئامانج و سوودانەی کە لە سایەی وێنەکێشاندا بۆ منداڵان دێنەدی، راستەوخۆبن یا ناراستەوخۆبن زۆر زۆرن .. بە کورتی و بە چڕی باسی چەند سوودێکیان دەکەین:

١- هونەرەکانی شێوەکاری، کە یەکێکیان وێنەیە، گەشە بە توانای داهێنـان دەدات لەو بـوارە جیـاوازانەی کە پەیونـدییان بە ژیانی رۆژانەی منداڵانەوە هەیە.

٢- لە میـانەی وێنەکـانی منـداڵانەوە، دەتـوانین جیاوازییەکـانی نیـوان منـداڵان بـزانین، لەگەڵ ئەو گرفـت و کێشـە دەروونییـانەی کە تووشـیان بـوونە .. لەگەڵ زانینـی ئـارەزوو و بەهـرە و توانـا هونەرییەکانیـان .. لەگەڵ پێویسـتی و پێداویستییەکانیان ... هتد.

٣- وێنە کاریگەرییەکی گەورە و ئەرێنی هەیە، لەسەر گۆڕینی رەفتارەکانی منداڵان و، ئامادەکردنیان بۆ رووبەڕووبوونەوەی، ئەو تەنگەژانەی لە ژیانیانی کارکردندا دێنە رێیان، چۆن زاڵبن بە سەریاندا، لەگەڵ جیهانی دەورووبەریاندا چۆن هەڵبکەن و، چۆن خۆشیان بۆ گۆڕانکارییەکان و تازەگەرییەکان داهـاتوو ئامادەبکەن .. رۆژ لە دوای رۆژ گۆڕانکـاری تـازە و باشتر لە بۆاری هونەری و ئابووری و کۆمەڵایەتی دێنە کایەوە.

٤- وێنە زانیاری هونەری و مێژوویی بە منداڵان دەبەخشێت دەربارەی هونەری کۆن و تازە لە جیهاندا.

٥- وێنە گرنگییەکی تـایبەتیی هەیە، لە بەدیهێنـانی هاوکـاری و خۆشەویستی و سـازان و راگـۆڕینەوە و، بتەوکردنی گیـانی یارمەتیدان لە نێوان منداڵاندا.

٦- لە رێی وێنەوە، لە میانەی گفتوگۆ و دیالۆگ و گوزارشت کردن لە را و سەرنجدا .. کەشوهەوایەکی دیموکراتی لە نێوان قوتابیـان و مامۆسـتاکانی هـونەردا دێـتەدی .. کە مەبەسـتی سـەرەکیش هانـدانە بـۆ گەشـەکردنی کـارە هونەرییەکانیـان و فێربوونی رەخنە.

سەرچاوە
Serchawe

شیکردنەوەکانی وێنەکانی منداڵان.

زانایانی پسپۆری دەروونناسی و توێژینەران و شیکارانی بواری وێنەکانی منداڵان دوای چەندین باس و لێکۆڵینەوە و توێژینەوە و تاقیکردنەوەی پراکتیکی و مەیدانی لە بواری وێنەکانی منداڵاندا .. توانیان تا رادەیەکی زۆر وێنەکانی منداڵان شیبکەنەوە و، واتا و مەبەستە ئەرێنی و نەرێنییەکانیان و، راز و نیازیان لە وێنەکانیاندا بزانن ..

بە کورتی باس لە هەندێ لە راز و نیاز و مەبەست و، لە واتاکانی وێنەکانی منداڵان دەکەین:

- **پیاو:** بۆچی منداڵان بە زۆری وێنەی (پیاو) دەکێشن؟ توێژینەوە پراکتیکییەکان ئەوەمان بۆ روون دەکەنەوە .. کێشانی وێنەی (پیاو) یان شێوە و رووخساری مرۆڤ بە شێوەیەکی گشتی .. زۆرترین وێنەی باو و بڵاون لە نێوان منداڵاندا .. منداڵان لە ماڵ و لە شەقام و لە بازاڕ لە تەلەفزیۆن و لە کار و لە گەلێ لە شوێنانی تردا، بە زۆری بە پیاوان دەگەن و لە بەرچاویانن، بۆیە پیاوان زیاتر لە شتەکانی تر لە وێنەکانی منداڵاندا رەنگیان داونەتەوە .. بەڵام کچان زیاتر مەیەیلی وێنەکێشانی کچان و ژنان دەکەن.

– **کێشانی وێنە بەگەورەیی:** کێشانی وێنەی کەسێک بە گەورەیی لە لایەن منداڵانەوە .. بە زۆری گوزارشتە لە دوژمنکاری و شەڕانگێزی .. یا لە دەسەڵات و زاڵبوون .. بۆ نموونە گەر وێنەی دایکی لە باوکی گەورەتر بکێشێت، مەبەستی لەوەیە لە ماڵدا دایکی زاڵە و قسەی دەڕوات .. یا مەبەستی لەوە بێت، کە دایکی زیاتر خۆشدەوێت .. یا گوزارشتە لە خۆبایی بوون و خۆبەزل زانین .. یا خۆشەویستی و رێزی ئەومنداڵەیە بۆ ئەو کەسە وێنە زلکێشراوە .. یا گوزارشتە لە توانا و لە چالاکییەکی جیاواز .. یا خۆی بە شایەنی زیاتر دەزانێت و .. چاوی بڕیوەتە پایە و داهاتوویەکی باش و گەشتر یا هێنانەدیی هیوای بەرزتر .. بەڵام ئەو منداڵانەی کە نارێک و ناهاوسەنگن، زیادەڕۆیی لە کێشانی وێنەکانیاندا دەکەن .. بۆ نموونە ئەگەر بەخۆیە بنازێت و شەڕانی بێت .. وێنەکەی خۆی زۆر گەورە دەکێشێت .. یا ملێکی درێژ بۆخۆی دەکێشێت .. هۆی ئەم هەڵەیەش بۆ خێزان دەگەڕێتەوە .. لەوانەیە ئەو منداڵە لە ماڵدا، رۆڵ و پێگە و دەسەڵاتێکی زیاتر لە پێویستی هەبێت .. وایا لێکردووبێت، کە تا رادەی زۆر لە خۆی بایی بێت و، شانازی بە خۆیەوە بکات .. پێویستە دایکان و باوکان بە ئاگابن و، نەهێڵن ئەم نەخۆشی و دیاردە نەرێنییە درێژە بکێشێت .. چارەسەری پێویستی بۆ بکەن .

– **کێشانی وێنە بە بچووکی:** کێشانی وێنەی کەسێک زۆر بە بچووکی و لاوازی و، دەموچاو کاڵ و نادیار لە لایەن منداڵانەوە . هەستکردنی منداڵان بە نەبوونی و بە کەموکوڕی .. یا بەبێ توانایی .. یا خۆ بەکەم زانین .. یا دڵەڕاوکێ ..

ترسنۆکی و شەرمکردن .. گۆشەگیری و دەرنەکەوتن .. بۆ نموونە ئەگەر وێنەی خۆی لە تابلۆکەیدا بکێشێت و دووچاری ئەو نەخۆشییە دەروونییانە هاتووبێت . وێنەکەی خۆی لە گۆشەی سەرەوەی لاپەڕەکەدا بە زۆر بچووکی و بە داماوی دەیکێشێت .. مەبەستی ئەوەیە کە شەرم دەکات و دەیەوێت گۆشەگیربێت، ڕەنگە مەبەستێشی لەوەش بێت، کە سۆزی نادرێتی و خۆشیان ناوێت و هیچ پێگە و ڕۆڵی لە ناو خێزانەکەیدانیە، یا لە ناو پۆل و قوتابخانە و هاوڕێکانیدا نییە و، پەراوێز کراوە .. هەروەها وێنەی بچووک گوزارشتە لە خەمۆکی .. لە پشت نەبەستن بەخۆ .. لە دەست نەڕۆیی و بێ دەسەڵاتی و لە بێ پێگەیی .. لە بێ بڕوایی و بێ متمانەبوون بەخۆ ... هتد .

* **کێشانی وێنە لە شوێنە جیاوازەکانی لاپەڕەکانی وێنەکێشاندا:**

١- لە چەپەوە بۆ لای ڕاست یا بە پێچەوانەوە: ئەگەر منداڵێک لە لای چەپەوە بۆ لای ڕاستی لاپەڕەکە، دەست بە کێشانی وێنەکانی بکات .. بە زۆری ئەوە دەگەیەنێت کە لەوانەیە ئەو منداڵە، نەخۆشی دەروونی هەبێت، یا پێویستی بە سۆز و خۆشەویستی و بە ئاوڕدانەوە و دەست بە سەرهێناندا هەبێت لە لایەن خێزانەکەی و مامۆستاکانییەوە .. مەبەستێکی کەش، ئەوەیە کە ئەو منداڵە پەیوەستە بە ڕابردووەوە.

٢- بەڵام بە پێچەوانەوە ئەگەر هات منداڵ لە لای ڕاستەوە بۆ لای چەپ: هێلکاری و وێنەکانی بکێشێت .. ئەوە گوزارشە لەوەی کە ئەو منداڵە، هەردەم لە داهاتوو دەڕوانێت .. هەروەها خۆشەویستی منداڵ بۆ باوکی دەگەیەنێت.

٣- کێشانی وێنە لە ئەوپەڕي سەرەوەی لاپەڕەکاندا: ئەوە دەگەیەنێت، کە ئەو منداڵە تا ڕادەیەک خەیاڵبازە و، بە خەیاڵ و بە وڕینە ئامانجەکانی دەهێنێتە دی.

٤- بەڵام ئەگەر منداڵێک لە ئەوپەڕی خوارەوەی لاپەڕەکاندا وێنەکانی بکێشێت: واتا ئەو منداڵە، هەست بە دڵنیایی و بە ئارامی ناکات.

٥- ئەگەر منداڵێک لە ناوەڕاستی لاپەڕەکاندا، وێنەکانی کێشا: ئەوە دەگەیەنێت، کە منداڵێکی زیرەک و بەهرەمەندە و، لە ئایندە دەڕوانێت.

– **وێنەی ئاژەڵ لە وێنەکانی منداڵاندا:** ئەو منداڵەی کە وێنەی ئاژەڵ دەکات .. واتا ئەم منداڵە حەز بە یارمەتیدانی

کەسانی تر دەکات .. گەر هات منداڵێک چەند جارێک وێنەی بێچووە ئاژەڵێک لە باوەشی دایکەکەیدا کێشا .. واتا ئەم منداڵە لە سۆزی دایکایەتی بێ بەشە و .. پێویستە دایکی لە ئامێزی بکات و، بیگوشێت بە خۆیەوە و، ماچی بکات و بایەخی پێ بدات و لە ئارەزووەکانی تێری بکات .. کە گەورە دەبێت ڕەنگدانەوەیەکی خراپی نەبێت. چونکە بێ سۆزی و خۆشنەویستن گەورەترین کاریگەریی خراپی هەیە.

بەڵام ئەو منداڵەی کە وێنەی ئاژەڵ و دەعبای دڕندە لە وێنەکانیاندا دووبارە دەکاتەوە .. منداڵێکە ترساوە و دەترسێت .. بەڵام بە پێچەوانەوە، ئەو منداڵەی کە وێنەی ماسی لە وێنەکانیاندا دووبارە دەکاتەوە، نیشانەی ئەوەیە کە ئەو منداڵە دڵخۆش و ئاسوودەیە .

– دایک و باوک لە وێنەکانی منداڵاندا: منداڵان لە وێنەکانیاندا، بایەخ و نرخێکی تایبەتی بە کێشانی وێنەی دایک و باوکیان دەدەن، ئەگەر هات و پەیوەندییان لە گەڵیاندا باش بێت.. بەڵام ئەگەر پەیوەندیان خراپ و ناکۆک و ململانێ و ئاژاوە بێت، لە گەڵ باوک یا دایک، یا لەگەڵ هەردووکیاندا.. ئەو منداڵانە وێنەکانی دایک و باوکیان، لە شوێنێکی لاوەکی و پەنای سەر لاپەڕەکاندا دایان دەیانکێشن.. لەوانەشە بە شێوەیەکی ناشیرین و ناشایستەش وێنەیان بکێشن.. یا لە شێوەی ئاژەڵێکی دڕندەدا بیانکێشن و گوزارشتیان لێبکەن . لەوانەیە ئەم رقە دەروونییەش هۆی هەبێت.. دەشێ لێی بدەن و ئازاری پێ بگەیەنن .. زۆر لێی تووڕەبن .. قسەی نەشیاوی پێ بڵێن و هەستی بریندار بکەن.. بە توند و تیژی مامەڵەی لەگەڵدا بکەن .. خۆشیان نەوێت .. لە گەڵ خوشک و براکانیدا بە هەمان چاو لێی نەڕوانن .. پیداویستییەکانی بۆ دابین نەکەن... هتد. ئەو منداڵانەی کە ئەم ڕەفتارە نەرێنییانەیان لە گەڵدا دەکەن.. پەنا بۆ وێنەکێشان دەبەن بۆ ئەوەی تۆڵەیان لێ بکەنە.. بە رووخسارێکی ناشیرینەوە وێنەکانیان دەکێشن.. بۆیە پێویستە دایکان و باوکان و مامۆستاکان، نەهێڵن بۆشایی و درز بکەوێتە نێوان خۆیان و منداڵەکانیان و قوتابییەکانیان.. لە سۆز و خۆشەویستی و میهرەبانی بێبەشیان نەکەن .. بەڵام بە پێچەوانەوە گەر خۆشەویستی و سۆز و ڕێز و خەندە و خۆشی باڵیان بەسەر خێزان کێشابن.. ئەم خۆشەویستی و ڕێزگرتن و شانازییە.. لە تابلۆکانی منداڵان ڕەنگ دەدەنەوە و، هەوڵ دەدەن بە ئەپەڕی جوانی و قەشەنگییەوە،

لە ناوەڕاستی لاپەڕەکاندا، وێنەی دایک و باوکیان، بە رووخسارێکی جوان و شیرینەوە و شایستەوە بڕازێننەوە.

– شەفافی (بێ پەردەیی) لە وێنەکانی منداڵاندا: ئارەزووی منداڵ بۆ گەیاندنی ئەو مەبەست و بیرۆکانەی کە دەیەوێت لە ڕێگای وێنەکانییەوە بیانگەیەنێت بە کەسانی تر، تایبەتمەندییەکی هونەری تریان هەیە، ئەویش شەفافییەتە، واتە بێ

پەردەپۆشی و نەشاردنەوویە.. دەبینین منداڵێک کە وێنەی رووبارێک یا دەریاچەیەک دەکێشێت.. هەموو ماسییەکانی ناو ئاوەکە دیارن.. یان کە وێنەی ئۆتۆبیسێک دەکێشێت، هەر هەموو سەرنشینەکانی دیارن، هەر وەکو ئەو ئۆتۆبیسە لە شووشە دروست کرابێت.

– **خۆشی لە وێنەکانی منداڵاندا:** کە منداڵێک دەیەوێت لە وێنەکانیدا، گوزارشت لە خۆشی و شادی بکات .. بۆ نموونە گەر وێنەی خانوویەک بکات بە بابەتی جوانکاری دەیڕازێنێتەوە، ئەو خۆشی و شایی و ئاهەنگەی کە لە ژوورەوەی خانووەکەشدا هەیە دەیانکێشێت، هەروەکو دیوارەکانی ئەو خانووە لە شووشە دروست کرابن.. چونکە ئەم دەیەوێت تابلۆکەی گوزارشت لەو خۆشی و شادی ناو خانووەکە بکات.

– **دووبارە کێشانەوەی وێنە:** زۆر جار منداڵ دووبارە و سێ بارە لە قۆناغەکانی ژیانیدا وێنەکان دەکێشێتەوە.. ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە منداڵ هەست بەوە دەکات، کە توانی ئەوەی هەیە، کە بە جوانی و جوانتر وێنەی هەندێ شت دووبارە بکاتەوە.. لە ئەنجامی مەشقکردن و دووبارەکردنەوە و بیرۆکەی باشترەوە دێت.

– **کە منداڵ وێنەی چەند شێوەیەکی ئەندازەیی (هەندەسی) دەکێشت:** گەلێ لێکدانەوەیان سایکۆلۆژیای هەیە، دۆخەکانی دەروونیی منداڵ دەردەخەن:

١- چوار گۆشە: گوزارشت لە رووبەرێکی هەڵکەوتن و توانای دیاری کراو دەکات لە، بەڵام سنووردار و بەندە .. واتە هەست بە نائارامی دەکات .. بە تایبەتیش ئەگەر، بە پێنووسەکەی بە تۆخی و دەست داگرتن چوارگۆشەکەی بکێشێت.

٢- بازنە: گەر منداڵێک لە وێنەکانیدا بازنە بکێشێت .. واتە ئەو منداڵە تا رادەیەکی زۆر هاوکارە و لێبووردەیە .. بەڵام ئەگەر تووڕەبێت، تۆڵەی خۆی دەکاتەوە .. ئەم منداڵە بە زۆری ئارەزووی رەنگی شین دەکات.

٣- سێ گۆشە: گوزارشتە لە منداڵێکی نموونەیی زیرەک و رێک .. ئەرک و کارەکانی بە جوانی رادەپەڕێنێت .. بەرپەرسیێتی لە ئەستۆ دەگرێت .. پشت بەخۆی دەبەستێت.

٤- ئەستێرە: گوزارشتە لە منداڵێکی هەڵەشە و پەلەکەر لە بڕیارەکانیدا.. زوو تووڕە دەبێت و هەڵدەچێت .. میزاجییە.. لە راکانیدا جێگیر نییە.. بە زۆری لە تابلۆکانیدا رەنگی سوور بەکاردەهێنێت .

– **تاریککردن (رەشکردنی وێنە):** ئەگەر منداڵێک کەسێکی کێشا و هەموو گیانی رەش کرد.. یا بە تۆخی وێنەکەی کێشا، ئەمە نیشانەی ئەوەیە کە ئەم منداڵە نائارامە و تووشی دڵەڕاوکێ بووە.. بەڵام ئەگەر بەشێکی دیاریکراوی لە وێنەکەدارەش کرد.. واتا دڵەڕاوکێیەکەی پەیوەندی بەم بەشەوە هەیە.

سەرچاوە
Serchawe

– **دەست داگرتن و دەست دانەگرتن لە پێنووس (تۆخ یا کاڵ کێشانی وێنەکان):** ئەگەر منداڵێک، زیاتر لە پێویست دەست لە پێنووس دابگرێت و هێڵەکانی وێنەکەکانی تۆخ بکێشێت.. ئەوە گوزارشتە لەوەی کە ئەم منداڵە .. زیاد لە پێویست سکیچ و ماسولکە گرژە و، نا ئارامیی لێ بەدی دەکرێت.. بەڵام دەست دانەگرتن لە پێنووس و کاڵ کێشانی وێنە.. گوزارشتە لەوەی، کە ئەم منداڵە توانای لەشی و هەستی دەروونی دابەزیوون و، نائارامی پێوە دیارە.. ئەم دوو دیاردەیەش لە وێنەکانی کوڕاندا زیاتر رەنگیان داوەتەوە .. بەڵام لە وێنەکانی کچاندا کەمتر بەدی دەکرێن.

بەڵام گەر هات منداڵ بەپێی پێویست و، بە دڵنیاییەوە وێنەکانی کاڵ یا توخ بکات.. ئەمە گوزارشتە لە هاوسەنگی و نەرمی و گونجان.

– **لابردن و زیادەڕۆیی:** لە وێنەکانی منداڵدا، بە تایبەتیش منداڵانی تەمەن هەشت بۆ نۆ ساڵان، دیاردەی لابردن و، زیادەڕۆیی بەدی دەکرێن.. کە لە منداڵێکی ئەم تەمەنە داوابکەیت، کە وێنەی وەرزشوانانی تیپێکی تۆپی پێ بکێشێت.. لەوانەیە دەستەکانی یاریزانەکان نەکێشیت.. بەڵام زیادەڕۆیی لە وێنەکێشانی پێیەکانیان دەکات، زیاد لە پێویست گەورە دەیانکێشێت.. ئەمەو لە وێنەکێشانی، دەستەکانی گۆڵچییەکەدا، زیاد لە پێویست گەورەرە دەیان کێشێت.. ئەمەش پەیوەندی ئەم منداڵە دەسەلمێنێت بە زانستی و زانیارییەکانی دەربارەی یاسا و ڕێساکانی تۆپی پێ.

– **گۆشەگیری:** چۆن بە پێی وێنەکان دەزانین، کە منداڵێک گۆشەگیری بووبێت.. شێوەکانی ناو وێنەکانی بە بچووکی دەیانکێشێت.. وێنەکەکان لە لایەکی لاپەڕەکانەوە دەکێشێت.. زۆر جاریش وێنەکانی تەواو ناکات.. ناڕێکی و نەگونجاوی لە وێنەکانیدا بەدی دەکرێن.. بە زۆریش چوارچێوە بۆ وێنەکانی دەکێشێت.

– **شەڕانگێزی:** چۆن بە پێی وێنەکان دەزانین کە خاوەنی ئەم وێنانە شەڕانگێزە ..

دەستەکانی کەسەکان درێژ و گەورە دەکێشێت .. دەمیان گەورە و ددانەکانیان گەورە دەکێشێت ..هێلی ڕاستی گۆشەتیژ دەکێشێت .. وێنەکانی لەسەر لاپەڕەکاندا ڕێک نین .. پێنووسەکەی قایم دەجوڵانی و، قایم و بەسەر لاپەڕەکاندا دەیهێنێت و دەیبات .. هەر وەکو لە شەڕ و هێرشدا بێت .

– **دوودڵی (دڵەڕاوکێ):** بە شیکردنەوەی وێنەکان چۆن بۆت دەردەکەوێت، ئەگەر منداڵیک دوودڵ بێت ..؟ وێنەکان چەوت دەکێشێت و تێکیان دەدات .. زیاد لە پێویست لێیان لا دەبات و، تۆخیان دەکات .. وێنەکێشراوەکانی ڕەق و بێ جووڵەن .. دەستەکانی مرۆڤ بو ئاسمان دەکێشێت .. یا بۆ خوارەوە شۆڕیان دەکاتەوە.

سەرچاوە
Serchawe

*** چەند ڕێگایەکی نا ئاسایی تر لە وێنەکانی منداڵاندا:**

١- شێوەی پێچ پێچ (مار ئاسایی): گوزارشە لە دڵنیا نەبوون و شاردنەوە و ترس.
٢- وێنەی لار: نەبوونی هاوسەنگی و .. نەبوونی دڵنیایی دەگەیەنێت.
٣- جادووکەر و دڕندە: گاڵتەجاڕی و تەوس و سووکایەتی کردنە بە کەسان.
٤- لابردن و سڕینەوە: گوزارشتە لەوەی.

ئەو کەسە بوونی نییە لە ژیانی ئەو منداڵەدا.

– بیرکۆڵ (کەم هۆش): بە شیکردنەوەی وێنەکان منداڵ کەم بیرکۆڵ دەزانرێت.. پەیوەندییەکی گونجاو لە نێوان شێوەکانی وێنەکانیدا نییە.. بۆ نموونە (دەستەکانی کەسەکانی واکێشاون کە لە سەریانەوە دەرچوون).. هاوڕێژەیی لە وێنەکانیدا نین.. دووبارەکردنەوەیان زۆر تێدان.. لە وێنەکانیدا روونکردنەوەی زۆریان تێدا نییە.

– منداڵ ستەملێکراو: گەر منداڵێک دووچاری ستەم و خراپە بووبێت.. وێنەی کەسانێکی ئەندام بڕاوە دەکات .. گونجان لە نێوان ئەندامانی لەشی کەسەکانی وێنەکانی نین.. کێشەی خۆی دەردەخات، کە توانای خۆپاراستنی لەو لەو ستەمکارییانە کە دەرهەقی دەکرێن نییە.. ڕەنگی سوور و ڕەش لە وێنەکانیدا دووبارە دەبنەوە .

بە شێوەیەکی گشتی و بە پێی خەسڵەت و ئەو وێنانەی دەیان کێشن، منداڵانی وێنەکێش:

١- منداڵی هاوسەنگ: هێڵکارییەکانی ڕێک و روونن .. ڕەنگەکانی تابلۆکانی گەش و گونجاون لە گەڵ وێنەکاندا .. لە چوار بۆ شەش ڕەنگ بەکاردێنێت.. لە ناوەڕاست لاپەڕەکاندا وێنەکانی دەکێشێت.
٢- منداڵی زۆر بزێو : لاپەڕەی زیاتری دەوێت.. هەموو وێنەکانیشی تەواو ناکات .. ڕەنگی زۆریش بەکار دەهێنێت.. بە تایبەتیش سوور و پرتەقاڵی و زەرد و سپی.
٣- منداڵی شەڕانی: بە زۆری وێنەکانی دەدڕێنێت و پارچە پارچەیان دەکات .. بەی زۆریش وێنەی ئەو کەسانە دەکێشێت کە (شەرانین، دزن، چەتەن) دەمیان گەورە دەکێشێت و دانەکانیان بە دەرەوەن .. ئەم منداڵانە بە زەحمەتی دەتوانن هێڵەکان بکێشن زۆر بە توندی و قایمی پێنووسەکانیان بەسەر لاپەڕەکاندا دەهێنن .. دەبێتە هۆی ئەوەی کە لاپەڕەکان کون ببن.

٤- منداڵی نەخۆش یا خاوەن پێداویستییە تایبەتییەکان: ئەم منداڵانە لە وێنەکانیاندا، ڕەنگی تۆخ و خەمناک بەکاردەهێنن.. بۆ نموونە گەر منداڵێکی کەڕ، لە تابلۆکانیدا وێنەی کەسانێک بکێشێت، بە زۆری گوێیەکانیان بۆ ناکێشێت .. یا گوێیەکانیان زۆر گەورە دەکێشێت.

– **زمانی شتە وێنەکێشراوکانی منداڵان:** هەر وەکو هێلەکان و ڕەنگەکان .. هەموو ئەو شتانەی کە منداڵان وێنەیان دەکێشن (دەدوێن) بۆ نموونە:

– **خانوو لە ناوەڕاستی لاپەڕەکاندا:** گەر ئەو خانووە پەنجەرەی هەبێت .. نیشانەی هاوسەنگی منداڵە وێنەکێشەکە دەگەیەنێت.. بەڵام گەر منداڵێک دوو خانوو لە هەمان لاپەڕەدا بکێشێت .. گوزارشتە لە جیابوونەوەی دایک و باوکی .. کە هەریەکەیان لە خانوویەک یا لە ماڵێکدا دەژین.. بەڵام منداڵی (بێ باوک و بێ دایک) وێنەی خانوویەک دەکێشێت بەبێ دەرگا یا بەبێ پەنجەرە و دەلاقە دەیکێشێت، کە گوزارشت لەوە دەکات، کێشەی ئەوەی هەیە، پەیوەندی کە لەگەڵ خەڵکی دەرەودا باش نییە.

– **خۆر:** بە زۆری باوک دەگەیەنێت.. کاتێ کە منداڵێک لە تابلۆکانیدا وێنەی خۆرێکی گەش و تیشکدار دەکێشێت .. ئەمە گوزارشتە لەوەی، کە پەیوەندی لەگەڵ باوکیدا باشە و خۆشیدەوێت.

– **ئاو:** ئاو لە وێنەی ئەو منداڵانەدا دووبارە دەبێتەوە، کە میز بە خۆیاندا دەکەن.
– **ئۆتۆمبیل:** گەر منداڵان وێنەی ئۆتۆمبیل و فرۆکەیان کێشا، گوزارشتە لەوەی کە حەزیان لە گەشتە و گەڕانە.
– **پەیژە:** پەیژە لە وێنەی منداڵاندا، گوزارشتە لە گەشبینی و بەرزڕوانین.
– **ڕەنگەکان و وێنەکانی منداڵان:** ڕەنگەکان بایەخێکی گەورەیان بە لای منداڵانەوە هەیە.. لەبەر ئەوەی کە ئێمە لە جیهانێکی ڕەنگاوڕەنگدا دەژین و، ڕەنگەکان تێکەڵی ژیانمان بوونە.. ئەوەش ئاساییە کە ڕەنگەکان کارتێکەربن لە وێنەکانی منداڵاندا.. ڕەنگەکان و فرەڕەنگی، کاریگەری و ڕەنگدانەوەیان لە ژیانی منداڵان و گەورەکانیشدا هەیە.. گەر ژیان یەک ڕەنگ بوایە.. سارد و سڕ دەبوو .. چێژێکی ئەوتۆی نابوو .

هەر لە دایانگەوە منداڵان ڕەنگەکان دەناسن و تاقییان دەکەنەوە، بێ ئەوەی ڕەنگێک لە ڕەنگێکی تر بە زیاتر بزانن.. لە پۆلی دووەمی بنەڕەتیدا منداڵان ڕەنگی دیاری کراو هەڵدەبژێرن.. لە چوار ڕەنگەوە بۆ شەش ڕەنگ هەڵدەبژێرن.. ڕوانینی منداڵان بۆ ڕەنگەکان جیاوازە لەگەڵ ڕوانینی گەورەکاندا.. منداڵان بە پێی لێکدانەوەی خۆیان ڕەنگەکان هەڵدەبژێرن..

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

منداڵان بە پێی خەسڵەتەکانی ڕەنگەکان، ڕەنگ هەڵدەبژێرن .. بۆ نموونە (ڕەنگی سوور) بە لای منداڵانەوە، گوزارشت لە جووڵە و هەڵچوون و خوێن ناکات، بەڵکو گوزارشتە لە گەشی و خۆشی و شادی.. زۆربەی منداڵان لە بۆیەکردنی وێنەکانیاندا ڕەنگی سوور لە هەموو ڕەنگەکانی تر زیاتر بە کاری دەهێنن.

منداڵان ئەو کەسانەی کە خۆشیان دەوێت، بە ڕەنگی گەش و جوان بۆیەیان دەکەن.. بەڵام ئەو کەسانەی کە خۆشیان ناوێت، بە ڕەنگی ناشیرین و تێکەڵ و پێکەڵ ڕەنگیان دەکەن.. ئەمەش لە ئەنجامی سۆز و خۆشەویستی و شادی، یا ڕق و بوغزی دایک و باوک و مامۆستاکانیان یا کەسانی خێزانەکانیان یا هاوڕێکانیان بەرجەستە بووە.. بە باشی یا خراپی هەستی خۆیان بەو ڕەنگانە بەرانبەریان دەردەبڕن.. واتە خۆشەویستی و سۆز یا ڕق و بوغز.. لە ڕەنگەکانی وێنەکانی منداڵاندا ڕەنگدانەوەیان هەیە.

– لایەنە ئەرێنییەکان (پۆزەتیڤەکان) لە وێنەکانی منداڵاندا: ئێمە لە سەرەوە بە زۆری باسمان لە لایەنە نەرێنییەکانی سایکۆلۆژیای وێنەکانی منداڵان کرد.. بەڵام بەرانبەر بەو لایەنە نەرێنییانە، منداڵانی هاوسەنگ لە وێنەکانیاندا گوزارشت لە گەلێ لایەنی ئەرێنی و پۆزەتیڤ و مژدەبەخش دەکەن.. گەلێ ڕاز و هیوای بەرز و خەونی شیرین و بەهرە و توانا لە تابلۆکانیاندا ڕەنگیان داوەتەوە.. بۆ نموونە: کە دەبینین منداڵێک کە لە وێنەکانیدا، وێنەی خۆی وەکو پزیشکێک یا ئەندازیارێک یا مامۆستایەک یا هونەرمەندێک یا... هتد. دەکێشێت.. یا کە منداڵێک کە دەیەوێت گوزارشت لە سۆز و دڵسۆزی و لە خۆشەویستی خۆی بۆ نیشتمانەکەی و، نیشتمان پەروەری و خۆی بکات.. بۆ نموونە منداڵێکی کورد: کە گوزارشت لە کوردستان پەروەری خۆی بکات، وێنەی ئاڵای کوردستان و، پێشمەرگەی قارەمانی کوردستان و سەرکەوتنەکانیان، وێنەی چەند پێشمەرگەیەکی کورد لەسەر دەبابەن یا لە پشت تۆپەوەن، یا لوولەی تفەنگەکان و تۆپەکانیان ئاراستەی نەیاران کردوون و، دوژمنانی کوردستان بە شکستی و تێکشاوی و سەرشۆری و بەزین وێنەدەکێشێت.. یا سروشت و دیمەنە جوانەکانی کوردستان و، ئاهەنگێڕانی ڕۆژی جەژنی نەورۆز و.. دەکێشێت ئەمانە ڕەنگدانەویان لە وێنەکانیاندا هەبێت.. ئەمەشیان دەکەوێتە سەر دایکان و باوکان و سەر مامۆستایانی وانەی پەروەردەی هونەری.. کە پێویستە بە سۆز و خۆشەویستی و هاوبەستەبوون بۆ کورد و کوردستان کوردیلەکان گۆش و پەروەردە بکەن.. تا پەروەردە دروستیان لە وێنەکانیاندا ڕەنگ بدەنەوە و گوزارشت لە کوردستان پەروەریی خۆیان بکەن.

شیکردنەوەی ئەندامانی لەش لە وێنەکانی منداڵاندا:

منداڵان بە پێی بارودۆخی دەروونیان، لە خۆشی و شادی و لەخۆشەویستیدابن .. یا لە ناخۆشی و خەمۆکی و ئازار و گرفتی

سەرچاوە
Serchawe

دەروونیدا دابنێ .. لە ڕێی وێنەکێشانی ئەندامانی لەشی کەسێتییەکانی وێنەکانیانەوە، گوزارشت لە ناخی دەروون و لە هۆشیان و لە بیر و باوەڕ و بیرۆکەکانیان دەکەن و .. مەبەست و پەیامەکانیان بە ئێمە دەگەیەنن..

کورتی دێینە سەر شیکردنەوەی وێنەکانی ئەندامانی لەشی کەسانی وێنەکانی منداڵان:

١- **سەر:** وێنەکێشانی سەری گەورە، گوزارشتە لە خۆپەرستی و لە خۆ بە زلزانین .. گوزارشتە لە هەستکردن بە خۆکەمزانین و، بە بێتوانایی جەستەیی.. بەڵام لە وێنەکانی منداڵانی زیرەکدا، وێنەیکێشانی سەری گەورە، گوزارشتە لە بیرۆکەی گەورە.. وێنەی سەری بچووکێش، گوزارشتە لە شەرم کردن، لە نکوولی کردن، لە بیرۆکەی بە ئازار. لە وێنەکانی منداڵانی هاوسەنگدا، وێنەی سەر لە گەڵ ئەندامەکانی لەشدا گونجاوە.

٢- **چاوەکان:** ئەو منداڵانەی کە وێنەی چاوەکانی کەسێتییەکان بە گەورەیی و، بە گوماناوییەوە دەیانکێشن .. گوزارشتە لە نا ئارامییان و، وا هەست دەکەن کە هەمیشە لەژێر چاودێریدان.. بەڵام ئەگەر چاوەکانیان بە نووقاوی بیانکێشن، یا چاویلەکەی ڕەشیان لە چاو بکەن، ئەمە گوزارشتە لە حەزکردن بە گۆشەگیری و دوورکەوتنەوە لە دیمەنەکان یا نیشاندانی ئازار و بێزاری.. بەڵام ئەگەر چاو بۆ کەسەکانی وێنەکانیان نەکێشن، نیشانەی ئەوەیە کە حەز بە تێکەڵبوونی خەڵکی ناکەن .. ئەو منداڵانەش کە لە شێوەی بازنەی بچووکدا چاوەکان دەکێشن، گوزارشتە لە هەڵچوون و پشت بەست بە کەسانی تر و بێ بڕوابەخۆبوونیان.

٣- **لووت:** منداڵانی هاوسەنگ، لووت وکونەلووتەکانی کەسێتییەکانی وێنەکانیان بە ئاسایی دەکێش .. بەڵام وێنەکێشانی لووتی گەورە، گوزارشتە لە دوژمنایەتی.

٤- **دەم و ددان:** دەمی زل و کراوە، گوزارشتە لە زۆر بلێی و چەنەبازی .. یا کێشەی زمان و قسەکردنی هەیە .. یا پشت بەستن بە کەسانی تر .. بەڵام دەمی گەورە و ددانی گەورە، گوزارشتە لە شەڕانگیزی و گێچەڵ .. هەر وەکو وا خۆی دەربخات کە ئامادەی پەلاماردان و گازکردن و بچڕینە.

٥- **مل:** ئەو منداڵانەی ملی کەسێتییەکانی وێنەکانیان زیاد لە پێویست درێژیان دەکێشن .. گوزارشتە لەوەی تەگەرە لە ڕێیاندایە، بۆ گەیشتن و مەستبوونیان لە ئارەزووەکانیان .. ئەو منداڵانەی کە ئازاری دەروونی دەچێژن .. لە وێنەکانیاندا مل بۆ کەسەکان ناکەن و سەریان دەنووسێنن بە سنگیانەوە.

سەرچاوە
Serchawe

٦- دەستەکان: دەستەکان لە وێنەکانی منداڵاندا، بەپێی کێشانیان گوزارشت لە زۆر شت دەکەن .. (دەستی گەورە) گوزارشتە لە دزیکردنی ئەو منداڵانەی کە دەیانکێشن .. (دەستی درێژ بۆ دەرەوە)، ئارەزووی منداڵان دەگەیەنێت بۆ پەیوەندی کردن بە کەسانی ترەوە، یا ئارەزووی یارمەتیدانی و تێکەڵ بوونیان هەیە.. (دەستی گەورە و بەهێز) گوزارشتە لە تەماح و ئارەزووی زاڵبوون و دەسەڵات.. هەندێ جاریش شەڕانگێزی دەنوێنێت.. (دەستی کورت) گوزارشتە لە دڵەڕاوکێ و نائارامی.. ئەگەر دەستەکان (درێژ و لاوازبن) گوزارشتە لەوەی کە پێویستییان بە لایەنگرتن و پاڵپشتی و، بە یارمەتیدانی دەوروبەرەکەیان هەیە.. ئەگەر دەستەکانیان کورت وێنەکێشابن، واتە هەوڵنادەن و، هەست بە کەم توانایی دەکەن.. ئەگەر بێتو (دەستەکان بۆ سەرەوە) یا (بۆ ناوەوە) کێشرابن .. گوزاشتن لە دڵەڕاوکێ .. بەڵام گەر منداڵێک بە بەردەوامی لە وێنەکانیدا (دەستەکان و قاچەکانی کەسانی وێنەکانی لە بیربکات و نەیانکێشێت) ئەمە گۆزارشتە لە گۆشەگیری و بێزاری ئەو منداڵە، نازانێت چۆن لە ژیانیدا رەفتار بکات.

٧- دەموچاو: ئەگەر منداڵێک لە وێنەکانیدا (دەموچاوەکانی کەسەکانێ وێنەکانی ناشیرین بکێشێت) گوزارشتە لە رق و ناکۆکییەکانی ناو ئەوخێزانەی لەگەڵیاندا دەژیت.. (دەموچاوی ترش و خەمگین) یش، گوزارشتە لە هەستی ئەو منداڵە لەو کاتەدا.

وانەی (پەروەردەی هونەری) لە قوتابخانەکاندا:

وانەی (پەروەردەی هونەری) کە یەکێکە لە وانەکانی پرۆگرامی خوێندن، لە قوتابخانەکانی قۆناغی بنەڕەتی و ئامادەیی.. بەڵام بەداخەوە، تا ئەمڕۆش لە زۆربەی قوتابخانەکانی کوردستاندا، وەکو پێویست گرنگی و بایەخ بەم وانەیە نەدراوە.. تا رادەیەک پشتگوێ خراوە و، وەکو وانەیەکی سەرکی لێی ناڕوانن، بەڵکو بە وانەیەکی لاوەکی دادەنێن. یا هەندێ لەو مامۆستایانەی کە وتنەوەی ئەم وانەیەیان پێ سپاردوون زۆر نابەڵەدن لە ئاستی (ئامانجەکانی پەروەردەی هونەری) و لە هونەری وێەکێشان و لە هەڵسەنگاندن و شیکردنەوەی سایکۆلۆژیای وێنەکانی قوتابییەکانیان.. تەنانەت ئەو مامۆستایانەی کە پسپۆر و شێوەکارن، لە (دەرچووانی پەیمانگا یا کولێژی هونەرەجوانەکانن - بەشی شێوەکاری)، تەنها بایەخ بە قوتابیانی بەهرەمەند دەدەن و، ئەوودوای قوتابییەکانیان پشتگوێ دەخەن.. یا بە نابەڵەدی و تێنەگەیشتن لە مەبەستی وێنەکانیان (نمرەیەکی نزم) بۆ قوتابییەکان دادەنین، کە کارتێکردنێکی خراپی دەبێت لە لەسەر دەروونی ئەو منداڵانە.. ئەمەش هۆیەکە لە هۆیەکانی دواکەوتنی پەروەردەی هونەری و، تۆرانی بەشێک لە منداڵان لەم وانەی پەروەردەی هونەری.. بۆیە پێویستە جەخت لەسەر گرنگی و بایەخ پێدان بە وانەی پەروەردەی هونەری بکرێت.. ئەمەو بە سەرپەرشی کەسانی پسپۆر و شارەزا لە (سایکۆلۆژیای وێنەکانی منداڵان) ساڵانە لە لایەن (بەڕێوەبەرێتی چالاکییەکانی قوتابخانەکان) وەو کە سەر بە بەڕیوەبەرێتی شارەکانن بۆ مامۆستایانی وانەی پەروەردەی هونەری (کۆرسی راهێنانی پەروەردەی هونەری)

بەشی یەکەم

بکرێتەوە.. بە تازەترین زانیاری و شارەزایی و داهێنان و تاقیکردنەوەکان لە بواری پەروەردەی هونەری منداڵاندا رایان بهێنن.. ئەو مامۆستایەنەش کە ئەم وانەیە دەڵێنەوە پێویستە ئامانجەکانی پەروەردەی هونەری لەبەرچاوبگرن، پێویستیشە بەگراوندێکی رۆشنبیری هونەرییان هەبێت، بۆ ئەم مەبەستەش سەرچاوەی پێویست بخوێننەوە کە پەیوەندییان بەم بوارەوە هەیە.. تا نابەڵەد نەبن لە بارەی قۆناغەکانی گەشەکردنی منداڵان و، لە بارەی شیکردنەوەی سایکۆلۆژیای وێنەکانی منداڵان.

ئەم بابەتە باس و لێکۆڵینەوەی زیاتر هەڵدەگرێت.. چونکە منداڵان هیوای داهاتوون.

٢٦ی جوونی ٢٠١٥

زۆر نازپێدان بە منداڵ.. لە ڕێی دەردەکا.

منداڵان زۆر خۆشەویستن.. منداڵان تۆی ژیانن.. هیوای داهاتووی گەلانن.. منـداڵان گرنگترین سـامان و سـەرمایەن .. کە لە نەوت زێڕیش بەنرخترن.

تا دروستر کوردیلە چاوگەشەکانی ئەمڕۆمان گۆش و پەروەردە بکەیـن.. تـا باشـتر ئاراستەیان بکەیـن.. جـوانتر ڕێنمـایی و ئامۆژگاریان بکەین.. زیاتر دڵنیا دەبین لە هێنانەدی ژیان و ئایندەیەکی خوازراوی خۆشتر و شیاوتر بـۆ کورد و کوردستان. کوردیلەکانمـان دەبـن بە کەسـایەتی و بە تـاکی دروست و سوودبەخشی بـڕوا و متمـانەبەخۆی کۆمەڵگـای کوردیمـان.. سـۆز و خۆشەویسـتی و هاوبەسـتەبوونیان بـۆ کوردسـتانی شـیرینمان دەبێـت.. دەتـوانن بەرگەی بەرهەڵسـت و کێشـە و تەنـگەژە و گۆڕانکاری و کارەساتەکانی ژیان بگرن .. بە ئەوپەڕی ئازایی و بە بڕوا و متمانەوە، بوێرانە ڕووبەڕوویان ببنەوە.

منداڵان ئەو شوولکە تەڕ و ناسکە نەمامانەن، کە پێویسـتە بە جوانی پیـان بگەیەنین، تـا ببنە کەڵەداری قەد ئەسـتوور و ڕەگ داکوتراوی بە ناخاچوو، خۆڕاگربن و بـێ بـاکبن و، بە هەڵکردنی ڕەشەبا و زریـان و تسـۆنامی ڕوودا و کارەسـەتاکانی ژیان هەڵنەتەکێن.

ڕاسـتە سـۆز و میهرەبـانی و خۆشەویسـتی دایکـان و باوکـان بـۆ جگەرگۆشـەکانیان، لە ڕادەبەدەر و بـێ سـنوورن .. بەڵام پەروەردەکردنیان بە دروستیی شیرینتر و لە پێشترە.

(ئەرستۆ) دەڵێت: "ڕەگی پەروەردە تـاڵە.. بەڵام بەرەکەی شیرینە".

(لۆدڤیج ڤان بتهۆڤن) دەڵێت: "ئامۆژگاری باش فێری منـداڵەکانتان بـکەن .. ئەمە ئەو شتەیە کە بەختەوەریان دەکـات نەک زێڕە".

خێزان یەکەمین دەزگای پەروەردەییە .. بنەمایەکی سەرکییە لە پێگەیانـدنی و پێکهێنـانی کەسـایەتی منداڵـدا .. منـداڵ لە باوەشی خێزاندا چاوهەڵدێنێ و، دەژیت و، وەردەگرێت و، فێردەبێت .. تـا گەورە دەبێت و دەتوانێت پشت بە تواناکانی خـۆی ببەستێت .. لە دوای مـاڵ و خێزان، منداڵ مـاوەیەکی زۆریش لە دەزگـای دووەمدا کە قوتـابخانەیە و تەواکەری مـاڵەوەیە،

بەشی یەکەم

بەسەردەبات .. بەڵام زۆربەی خەسڵەتەکانی ڕەوشتی و ڕەفتارەکانی و ئەو شتانەی منداڵ فێریان بووە .. لە پێنج ساڵەی یەکەمی تەمەنیدا، لە ماڵەوە لە ئەندامانی خێزانەکەیەوە، لە دایک و باوک و خوشک و برا و کەسوکارییەوە وەری گرتوون .. یا لە دایەن و پەروەردەکارەکەی و دادەکانی باخچەی ساوایانەوە وەری گرتوون .. لێکۆڵینەوە و توێژینەوەکان هەموویان جەخت لەسەر ئەم ڕاستییە دەکەن کە ئەم قۆناغە گرنگترین و، ناسکترین و، هەستیارترین و، مەترسدارترین قۆناغە، لە ژیان منداڵدا.

(فرۆید) دەڵێت: "بەشی زۆری کەسایەتی هەر تاکێک لە تەمەنی منداڵیدا دروست دەبێت .. بە تایبەتیش تا شەش ساڵان".

(ماریا مەنتسۆری) هەر لە بارەی ئەم قۆناغەوە دەڵێت: "گرنگترین قۆناغ لە ژیانی مرۆڤدا، قۆناغی خوێندنی باڵای زانکۆ نییە، بەڵکو یەکەمین قۆناغی ژیانە، کە لە دایکبوونەوە تا تەمەنی شەش ساڵانە".

زۆربەی خەسڵەت و بنەماکانی ژیان و کەسایەتی مرۆڤ، لەم پێنج ساڵەدا دەق دەگرن و دەچەسپێن .. دروستبن یا نادروست، کارتێکردن و ڕەنگدانەوەیان لە ژیانی ئەمڕۆ و داهاتووی منداڵدا دەبێت .. بە سەرنجدان و خوێندنەوەی خەسڵەت و هەڵس و کەوت و ڕەفتارەکانی ئەمڕۆی منداڵ لەم قۆناغەدا .. دەتوانین پێشبینی ئەو بکەین و ئەوە بزانین کە ئەم منداڵە لە داهاتوودا چ کەسایەتییەکی لێ دێتە کایەوە .. تا خێزان ڕێک وپێک و تەبا و ڕۆشنبیر و وریابن .. تا زیاتر شارەزای قۆناغەکانی گەشەکردنی منداڵ بن .. تا زیاتر کەش و هەوای خێزانی و ڕەفتارەکانیان لەبار و دروست بن .. منداڵەکانیان مەستی پێویستییە بایۆلۆژی سایکۆلۆژیاکانیان ببن .. منداڵەکانیان بە دروستی و بە سروشتی گەشە دەکەن و، تاک و کەسایەتی هاوسەنگ و کۆمەڵایەتییان لێ دێنە کایەوە.

بێگومان دایکان و باوکان لە هەموو کەسێ سۆزدارتر و، بە بەزەییتر و، دڵسۆزترن بۆ منداڵەکانیان، میهرەبانی و خۆشەویستیان لە ڕادەبەدەر و بێ هاوتا و بێ سنوورە .. ئەم سۆز و خۆشەویستییەش ماکییە (غەریزییە) تەنها لە مرۆڤدا نییە، بەڵکو لە زۆربەی گیانەوەرەکانی تریشدا هەیە.

پێویستە دایکان و باوکان ئەم زۆر خۆشەویستییەیان بۆ منداڵەکانیان، لە دڵی خۆیاندا بهێڵنەوە .. چونکە ئاشکراکردنی ئەو هەموو سۆز و خۆشەویستیەی دایک و، زۆر نازدان بە منداڵەکانی و، زیادەڕۆیی لە ئاگاداری و چاودێری و پاراستن و پیاهەڵدانیان، زیانێکی زۆر بە منداڵەکانی دەگەیەنن و، کاریگەری و ڕەنگدانەوەی نەرێنی و خراپیان لەسەر ژیانی ئەمڕۆ و داهاتوویان دەبێت .. ئێمە ئەوە ناڵێین کە دایکان و باوکان سۆز و بەزەییان بۆ جگەرگۆشەکانیان نەبێت .. بە

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یەکەم

پێچەوانەوە سۆز و خۆشەویست و بەزەیی پێوستن بۆ منداڵان و، ئاسوودەیی و شادی بە دەروونیان دەبەخشێت .. بەڵام پێویستە بە شێوەیەکی هاوسەنگی بێت و، زیادەڕۆیی لە گوزارشت کردن لە سۆز و خۆشەویستییان بۆ منداڵەکانیان نەکەن .. کورد وتەنی: "هەموو شتێ بە خوێ، خوێش بە مانا " واتا هەموو شتێک پێوەر و ئەندازەی خۆی هەیە، کە لەو ئەندازەیە تێپەڕی خراپ دەبێت .. وەکو دەڵێن (باشترین ئەوەیە کە مامناوەندی بێت) .. هەندێ لە دایکان و باوکان شانازی بەوەوە دەکەن کە منداڵەکانیان بە ناز بەخێودەکەن، بێ ئەوەی کە بزانن ئەو بە نازبەخێوکردنە، چ ئاکامێکی خراپ بە ژیانی منداڵەکانیان دەگەیەنێت.

منداڵی نازپێدراو و، زۆر هەڵنراو، ئەو منداڵەیە کە کۆمەڵێک ڕەفتار و خووی خراپ و ناپەسەندی هەیە .. منجڕ و بێزارکەرە، نێرگزی و خۆپەرستە، لاسار و ملهوڕە، چاونەزێر و داگیرکەر و شەڕانگێزە .. بە کورتی دیکتاتۆرێکە .. ئەم کێشەیەش لەگەڵ گەشەکردن و گەورەبوونیدا، گەشەدەکات و، تابێت خراپتر دەبێت و، کۆنترۆڵ ناکرێت .. چونکە ئەو ڕەوشت و ڕەفتارە ناپەسەندانە، دەبنە خوویەکی هەمیشەیی لە ژیانی ئەو منداڵانەدا، وەک کورد دەڵێت: "خوویەکی گرت بە شیری، وازی لێناهێنێت بە پیری".

بۆیە پسپۆرانی بواری پەروەردە و دەروونناسان و پزیشکانی منداڵان، ئاگادارمان دەکەنەوە و داوامان لێدەکەن، کە زۆر ناز بە منداڵەکانمان نەدەین و زیاد لە ئەندازە نەیان لاوێنینەوە .. تا خوو بە ڕەوشت و ڕەفتاری نادروستەوە نەگرن و، نەبنە تاک و هاوڵاتی سەقەت و ناهاوسەنگ .. چەخت لەسەر ئەوە دەکەنەوە .. کە زۆر بێزارکردن باشترە لە زۆر نازپێدان و زیاد ئاگاداری و پاراستن و لامێژی.

دایکان و باوکان واتێدەگەن، کە نازپێدان شتێکی ئاسایی و ئاسان و ساکار و کاتییە .. بەڵام ئەوە نازانن کە ڕەنگدانەوە و ئەنجامەکانی زۆر خراپ و زیانبەخش بۆ ئەومنداڵە نازپێدراوانە و بۆ هەموو ئەوانەی دەوروبەریان، لە پێش هەمووشیانەوە دایکان و باوکان گیرووده و مەفتەلا دەبن، باجی ئەم زۆر نازپێدانە بە منداڵەکانیان دەدەنەوە .. بە تایبەتیش لە قۆناغی هەرزەکاریدا .. ئەم منداڵانە سەقەت پێگەیشتووانە، زوو هەڵدەچن و یاخی و بەلەسە و سەرەڕۆ دەبن .. زوو هەڵدەخەڵەتێن و دەبنە نێچیر بۆ ئەو منداڵانی کە لە ڕێ دەرچوونە و ڕەوشت بەد و بەرەڵا و چەقاوەسوون .. فێری جگەرەکێشان و مەی خواردنەوەیان دەکەن و، لەوانەشە تووشی مادە هۆشبەرەکانیشیان بکەن.

بە کورتی نابێت زیادەڕۆیی لە نازپێدانی منداڵ بکەین و .. ناشبێت پەراوێز و پشتگوێان بخەین .. باشترین ڕێگا مامەڵەکردنی مامناوەندی و هاوسەنگییە لە گەڵیاندا.

سەرچاوە Serchawe

زیانەکانی زیادەڕۆیی لە نازپێدان.

خەسڵەتەکان و، زیانەکانی زیادەڕۆیی لە نازپێدان و ملکەچکردن بۆ هێنانەدی هەموو فرمان و داواکانی منداڵ زۆرن ..
بە باس لە هەندێ لەو خەسڵەت و زیانانە دەکەین:

١- منداڵی نازپێدراو، ناتوانێت بەرپرسێتی لە ئەستۆ بگرێت و، ڕووبەڕووی کێشە و تەنگەژەکانی ژیان ببێتەوە، چونکە بە تاقیکردنەوەی پێویستدا تێ نەپەڕیوە، بۆ ئەوەی فێرببێت و، دەربەرێت و بتوانێت بە سەرکەوتووی لەگەڵ کێشەکاندا مامەڵە بکات.

٢- ناتوانێت بەرگەی شکستی و نوشستییەکانی ژیانی بگرێت و، زوو خۆی بەدەستەوە دەدات .. چونکە ئەو وا ڕاهاتووە کە بەبێ هەوڵدان هەموو داواکانی بۆ دابین بکرێن.

٣- نازپێدراو لامێژە و پشت بە خۆی نابەستێت، پشت بە کەسانی تر دەبەستێت، وەک دایک و باوکی .. تەنانەت لە قوتابخانەشدا، ئەو ئازایەتییەی نییە کە بەبێ پرس و ڕای دایک و باوکی بڕیاربدات .. بۆ جێبەجێکردنی ئەرکەکانی قوتابخانەش هەر پشت بە کەسانی تر دەبەستێت .. بۆیە زۆر جار پەنا بۆ درۆ و گزی دەبات و کێشەی لەگەڵ مامۆستاکانیدا دەبێت.

٤- نازپێدراوی مەست، لە داوکاری و دیاری و شتە سەیرە زۆرەکانی، لە ناو کۆمەڵدا توشی شۆک و شکستی دەکات .. چونکە کەس ئامادە نییە کە نازی هەڵبگرێت و، چی بخوازی و داوابکات، بۆ دابین بکەن.

٥- نازپێدراو دەبێتە کەسایەتییەکی نێرگزی و خۆپەرست و کەس نەویست .. لە خۆی زیاتر کەسێکی تر بە هاوتای خۆی نازانێت .. کەلەڕەقە و سوورە لەسەر سەپاندنی ڕاکانی خۆی .. بەرگەی ڕەخنە و لۆمەکردن ناگرێت و، گوێ لە ئامۆژگاریش ناگرێت .. خەڵکی بە لەخۆبایی و ڕەوشت بەدەری دەزانن .. نازپێدراو وا هەست دەکات کە جیهان لە بەرچاویدا تەسک بۆتەوە و نایگرێتە خۆی، دەبێتە کەسایەتییەکی شەڕانگێز ملهوڕ.

٦- نازپێدراو، گۆشەگیر و تەنیاخوڕە و دوورەپەرێزە و، کۆمەڵایەتی نییە و، تێکەڵ بە کۆمەڵ نابێت .. بە کەمیش لە بۆنە کۆمەڵایەتییەکان و یاری بە کۆمەڵ بەشداری دەکات.

٧- فێری چاوەڕوانی و ئارامی و ئۆقرەگرتن نییە .. دەیەوێت لە هەموو شتێکدا ئەو یەکەمین کەس و لە پێشتر بێت و.. هیچ یاسا و ڕێسا و دەستووریکیش ڕێی پێ نەگرن.

٨- لە ماڵەوە ئازادی و دەسەڵاتێکی ڕەهای هەبووە و لێپێچینەوەیان لەگەڵ نەکردووە، قسەی سواربووە و، داواکانیان ڕەتنەکردوونەتەوە .. بەڵام لە ناو کۆمەڵدا ئەو ئازادییە ڕەهایە نییە.. یاسا سەروەرە و دەستوور جێبەجێ دەکرێت و سنوور و لێپێچینەوە هەیە .. بۆیە دەبێتە دوژمنی یاسا و دەستوور و، یەکسانی و دادپەروەری.

سەرچاوە
Serchawe

٩- نرخی شتەکانی نازانێت، چونکە بۆ دابینکردنیان هیچ ئەرک و ماندووبووونێکی نەکێشاوە .. چاکەی ئەو کەسانەشی لەبەرچاو نییە کە بۆیان دابین کردوون.

١٠- زۆر جار گریان دەکات بە چەکێکی سەرکەوتوو، بۆ فشار خستنەسەر دایک و باوکی بۆ جێبەجێکردنی داواکانی .. ورک دەگرێت و، مان لە نان خواردن دەگرێت و، خۆی بە زەویدا دەدات و دەگرێت و نوزەنوز دەکات .. بۆ خۆشکردنی ئەم هەڵوێستەشی هەندێ فرمێسک دەڕێژێ و، دەست بە کۆکینی دروستکراو دەکات.

١١- زۆر جار غیرە لە خوشک و براکانی دەکات .. واهەست دەکات کە ئەوان لە ئەم خۆشەویسترن .. ئەم دەیەوێت دەسەڵاتی بە سەریاندا هەبێت و، ملکەچی فرمانەکانی بن .. ئەم هەستە هەڵەیە وای لێدەکات، کە لە داهاتوودا تۆڵە لە گەورەکان بکاتەوە.

١٢- گوی بە وشەی (نا) نادات .. بۆ نموونە کە پێی دەڵێت نابێت نابێت شەڕ لەگەڵ کەسدا بکەیت .. نابێت لە رووی مامۆستاکاندا هەڵبگەڕێیتەوە .. نابێت هاوڕێتی منداڵی خراپ بکەیت .. نابێت ... هتد . بەڵام ئەم وادەزانێت بایەکە و بە لای گوێیدا تێپەڕێ.

١٣- ورک و پەڵپی زۆر دەگرێ و، داواکارییەکانی سنووریان نییە .. حەز بە داگیرکردن و زەوتکردن و خاوەنداریتی دەکات .. ئیرەی دەبات و، حەز ناکات منداڵێکی تر، شتی جوانتر و باشتری لە شتەکانی ئەو هەبێت.

١٤- رەخنە لەە هەموو شتێ دەگرێت و، لە کەسیش رازی نییە و، رێز لە رای کەسیش ناگرێت .. کەلەڕەقە و هەمیشە دەیەوێت رای خۆی بسەپێنێت.

١٥- جیاوازی لە نیوان پێویستییەکانی و ئارەزووەکانی ناکات.

١٦- هەمیشە هەست بە بێزاری دەکات.

١٧- لە قوتابخانە لەگەڵ قوتابییەکانی تر و مامۆستااکانیدا هەڵناکات و ناسازێت .. شەڕانی و جوێندەرە .. خۆپەرست و لاسار و چەتوونە .. لەبەر ئەم رەفتارە بەدانەی، خۆشیان ناوێت و لێی دووردەکەونەوە.

١٨- زۆر نازپێدراوەکان، رووبەڕوی باردۆخێکی کتوپڕی چاوەنوارنەکراو دەبن، کە ئەوان لەسەری رانەهاتوون، ئەمەش ئاساییە، چونکە کۆمەڵگا زامنی ئەوەیان بۆ ناکات کە خواستەکانیان بۆ دابین بکات و چاودێری تایبەتییان بکات، تەنها ئەو کەسانە نەبێت کە شایانی هاوکاری و یارمەتیدانن .. بۆیە دەبنە دوژمنی کۆمەڵ و لە هیچ شتێک رازی نابن و .. تووشی جۆرە بێ ئومێدی و دڵڕاوکی دەروونی دەبن .. بڕواشیان بە خۆیان نامێنێت .. ورەیان دەڕووخی و دەچنە قۆناغی شکتییەوە.

١٩- نازپێدراو، ئاژاوەچییە و، گوێ بە هیچ ئامۆژگاری و رێنماییەک نادات و .. گوێ بە دەستتوور و بە بنەماکانی رەوشت بەرزی و داب و نەریتە کۆمەڵایەتییەکان نادات.

سەرچاوە
Serchawe

٢٠- بەڵام (لە سەدا سەد) مەرج نییە ئەو خەسڵەت و کاردانەوە نێگەتیڤانە لە ئەنجامی زۆر نازپێدانەوە بەرجەستە بوونن .. دەشێ بە پێچەوانەوە، لە ئەنجامی پەروایزکردن و خۆشنەویستن و لۆمەکردن و توند و تیژی و نەبوونی و .. یا بەهۆی تروەوە دووچاری منداڵی ناهاوسەنگ و رەفتار ناپەسەند بوونن.

دایکان چی بکەن پێش ئەوەی کار لە کار بترازێت و کۆنترۆڵ لە دەەست بدەن؟

بۆیە دەڵێین دایکان چی بکەن .. چونکە لە ماڵەوەدا دایک زیاترین کات لەگەڵ منداڵەکانیدا بەسەردەبات و، خۆشەویستیشی بۆیان بێ ئەندازەیە .. بۆیە ئەم رێنمایی و خاڵانە دەخەینە بەرچاوی دایکانی بەرێز .. بۆ ئەوەی دور لەسۆز و لە بەزەیی و لە خۆشەویستی، بە شێوەیەکی دروست و سەرکەوتوو، هەڵس و کەوت بکەن و، **رێ لە رەفتارە ناشیرین و ناپەسەندکانی منداڵەکانیان بگرن.**

١- دایکی بە سۆز و دڵسوز، سوود لە هەندێ ئیشوکاری ناوماڵ وەربگرە و، منداڵەکانت بەشداربکە و، فێری یارمەتیدان و هاوکاری بکە .. ئەوەش مەڵێ ناسکن و دڵم نایات ئیشیان پێ بکەم .. شینبوونی رووحی هاوکاری و یارمەتیدان لە دڵی منداڵەکانتدا، بە درێژایی ژیانت شاد ودڵخۆشت دەکات .. منداڵەکانت فێری ئیش و بەرپرسێتی و پشت بە خۆبەستن دەبن . بەری رەنج و ماندووبوون دەزانن .. رێز لە تۆ و کەسانی تر دەگرن.
٢- کە کارێکی باش ئەنجام دەدەن بە روویەکی خۆشەوە (سوپاس)یان بکە .. ئەم سوپاس کردنە، بە دڵنیایی و رێز و رازیبوون و پێزانینی دەزانن .. نەک بە قسە، بەڵکو بە کردار تۆ خۆت نموونە بە لە سوپاس کرندا، بۆ نموونە گەر لە چێشخانەیەکی دەرەوەی ماڵ، کە شاگردەکە خوردنەکانتان بۆ دادەنێت - سوپاس - ی بکە .. فێری منداڵەکەت بکە کە بە نووسین سوپاسنامە بۆ هاورێکانی بنێرێت، کە بە بۆنەی جەژنی لەدایکبوونییەوە، پیرۆزباییان لێکرد و دیارییان پێشکەش کرد.. تا ئەم وشە جوانە ببێت بە مایەی پێزانین و درێژەپێدان.
٣- کە منداڵەکەت سنووری کۆمەڵایەتی دەبەزێنێت، پێویستە چاوپۆشی لێ نەکەیت و رایبگریت و لێپێچینەوەی لەگەڵدا بکەیت.. تێیبگەیەنە کە پێویستە بە دروستی رەفتار بکات، تا ببێتە کەسێکی کۆمەڵایەتیی دروست و هاوسەنگ رەفتار.. تەمێکردن و لێپرسینەوە و ئامۆژگاری و رێنمایی.. منداڵەکەت لە ناز و زیادەڕۆیی دەپارێزێت.
٤- منداڵەکەت لەسەر کاری باش و رەفتاری جوان و سۆز و بەزەیی و سازان و رێز و یارمەتیدان و هاوکاری خێرخوازی و مرۆڤایەتی و لێبووردن رابهێنە .. فێری بکە کە چۆن بە سەرکەوتوویی لە گەڵ کەسانی تردا هەڵس و کەوت بکات .. چۆن دەستی یارمەتی بۆ داماو و لێقەوماو درێژبکات .. فێری بکە ئەو بابەت و کەرەستانەی یارییەکانی کە لێیان بێزاربووە، بێ بەخشێت بەو منداڵانەی کە پێویستییان پێیان هەیە.

سەرچاوە
Serchawe

٥- زیادەڕۆیی مەکە لە هەڵنان و پیاهەڵدان و ستایشی منداڵەکەت، کە شایستەی ئەو هەڵنانە نەبێت .. بۆ نموونە ئەگەر منداڵەکەت، لە کێبڕکێیەکی وەرزشیدا، کە خۆی حەزی لێبووە کە بەشداری بکات، ئەگەر سەرکەوتنی بەدەست نەهێنا .. نە خەلاتی بدەریَ و نە پیرۆزبایی و لێبکە .. بە شان و باڵیشیدا هەڵمەدە .. بەڵکو ئەوەی پێ بڵێ تۆ بە رووحێکی وەرزشییەوە بە شداریت لە کێبڕکێکەدا کرد، ئەو رەفتارەشت زۆر جوانە کە پیرۆزباییت لە هاوڕێ سەرکەوتووەکانت کرد .. نابێت ئەم شکستییە کۆڵت پێ بدات .. راهێنانی زیاتر بکە، بۆ ئەوەی لەجارەکانی داهاتوودا، سەربکەویت و ئەنجامێکی باش بە دەست بهێنیت .. دەبێت ئەوەش بزانین کە لە ژیاندا شکستی و سەرکەوتن هەیە.

٦- بۆ پاراستنی هەستی دەروونی و غیرەنەکردنی منداڵەکەت ... نابێت منداڵەکەت بە منداااڵانی تر بەراورد بکەیت .. بۆ نموونە فلانە منداڵ لە تەمەنی تۆدایە، بڕوانە چەند زیرەک و وریایە .. کچەکەی فلان لە هەموو وانەکاندا نمرەکانی دەیە... هتد.

٧- چەخت لەسەر ئەوە بکە، کە منداڵەکەت فێری نەریتە جوانە کۆمەڵایەتییەکانمان بێت .. بۆ نموونە (بەیانیتان باش، رۆژتان باش، ئێوارەتان باش، بەخێرهاتنی میوان، دوای نان خواردن وتێربوونی دەستخۆشی و سۆپاست بکات.

٨- فێری منداڵەکەت بکە کە نرخی پارە بزانێت .. فێری پاشەکەوت کردنیشی بکە.

٩- منداڵەکەت وەکو چەکێک و چەشنێک لە ناز، ئەگەر پێشتر سەری گرتووبێت، مان لە نان خواردن دەگرێت و، دەست بە گریان و نوزەنوز دەکات، بۆ ئەوەی بتخاتتە داوەوە و، سۆز و بەزەییت رابکێشیت و، ناچارت بکات بۆ ئەوەی داواکەی بۆ دابین بکەیت .. ئەو ئەوە لە مێشکیدا جێگیربووە، کە مانگرتن لە خواردن و گریان، رێگایەکی باش و سەرکەوتووە بۆ قایلکردن و سۆز و دڵنەرمی و بەزەیی هاتنەوەی دایک و باوکی، بۆ جێبەجێکردنی خواستەکانی .. زۆر جاریش لە بەردەم میواندا ئەم مانگرتنە دەگرێت، بۆ ئەوەی دایک و باوکی لە رووداميێنن.

چیرۆکی منداڵێکی مانگرتوو لە خواردنتان بۆ دەگێڕمەوە .. (رۆژێ ماڵێک میوانیان دێت، ماڵەکە کوڕێکی شەش ساڵانیان دەبێت .. کە خواردن لە سەر خوانی نانخواردن دادەنێن، منداڵەکەیان کاتە بە هەل دەزانێت، داوای کڕینی شتێکی لە دایکی کرد .. دایکی وتی بۆت ناکڕم .. منداڵەکەی مانی لە نانخواردن گرت و، دەستی بە گریان کرد .. دایکی یەکجار پێی وت وەرە نانەکەت بخۆ، لێی دووبارە نەکردەوە، منداڵەکە وتی نان ناخۆم .. درێژەی بە گریان دا، جار و باریش سەری هەڵدەبڕی، تا بزانێت بە دەنگییەوە دێن و بەڵێنی پێ دەدەن کە بۆی بکڕن .. بەڵام کەس لێی نەپرسییەوە.. نان خورا و هیچ خواردنێکیان بۆ منداڵەکە نەهێشتەوە، لە چێشتخانەکەشیاندا، چی بۆ خواردن دەشیا لێیان شاردەوە.. دوای ئێوارە هەریەکە چوون بە لایەکدا.. منداڵە دەگریا.. لە برسا سکی دەهوڵ زوڕنای لێدەدا.. بە ماتەمات چووە چێشتخانەکەوە.. هیچی نەدۆزییەوە کە بیخوات.. لە (ساردکەرەوە) کەشیاندا، تەنها ئاوی سارد و خاوێن هەبوو.. چوو بە دایکی وت: "برسیمە.." دایکی پێی وت: "هیچ خواردنێک نەماوەتەوە .." ناچاربوو بەرەو نووستن مل بنێت.. بەڵام برسێتی زۆری بۆ هێنا

و خەوی لێ ناکەوت.. ئەمجارەیان بە کوڵ دەگریا .. نەک بۆ ئەو شتەی داوای کرد، بەڵکو لە تاو برسێتی.. بەڵام دایکی بە لایدا نەچوو).

ئەو دایکە زیرەک و دووربین بوو، سۆز و بەزەیی و خۆشەویستیی بۆ منداڵەکەی بە لاوەنا.. ژەمێکی خواردنی لە منداڵەکەی بڕی.. بەڵام وانەیەکی ئەوتۆی فێرکرد کە هەرگیز ئەو منداڵە ئەو ڕەفتارە دووبارە نەکاتەوە و مان لە خواردن نەگرێت.. ئەوەی فێری منداڵەکەی کرد، کە وڕگرتن و مانگرتن لە خواردن و گریان و پاڕانەوە هۆیەکی پەسەن نین بۆ هێنانەدی داواکانی.. ئەم دایکە ژیرانە مامەڵەی لەگەڵ ئەم بابەتەدا کرد.. گەر بهاتایە تەنها بە سۆز و بەزەیی و خۆشەویستیی بێ سنووری مامەڵەی لەگەڵ بکردایە.. منداڵەکەی دەبوو بە منداڵێکی نازپێدراو.. مانگرتن لە نان خواردن دەبوو بەخوویەکی . کە گەورەش بێت ڕێز لە فرمانەکانی دایکی ناگرێت.. بەدڵی بە بڕینی تەنها ژەمە خواردنێک.. نەیهێشت ئەو ڕەفتارەی منداڵەکەی ببێت بە خوویەکی هەمیشەی و لە ژیانی ئەمڕۆ و داهاتوویدا ڕەنگ بداتەوە.. وەکو دەشڵێن هەمیشە: خۆپاراستن .. باشترە لە چارەسەرکردن.

١٠- دایک و باوک نابێت، جیاوازی لە نێوان منداڵەکانیاندا بکەن .. بە شێوەیەکی یەکسانی لێیان بڕوانن .. کەسیان لەوەی تریان بە زیاتر نەزانن.. نابێت لە نێوان کوڕ و کچدا جیاوازی بکەن.. یا بەراوردکردنیان لە ڕووی زیرەکی و جوانی.. یا ئەمەیان دوا بۆڵە و لە هەموویان خۆشەویستر و شیرینترە.. چونکە جیاوازی کردن، هەستی غیرەکردن و ڕق لێبوونە، لە دەروونی منداڵاندا دەچێنێت.

١١- منداڵەکەت مەکەرە ژێر دیارییەوە.. یا بە کراسی جوان و جلوبەرگی گرانبەها و یاریی ئەلیکترۆنی و شتی سەیر و سەمەرە ئیغرای بکەیت و، هەموو نازەکانی هەڵبگریت.. چی بوێت بۆ دابین بکەیت.. ئەم مامەڵەکردنە هەڵەیە.. چونکە بوار بۆ منداڵەکەت ناهێڵنەوە، کە تاقیکردنەوە بکات و وانە و پەندی ژیان فێربێت و، ئەوەش بزانێت کە پارەی ئەو شتانە چۆن پەیدا دەکرێن.. یا چۆن پاشەکەوت دەکرێت.

١٢- پێویستە منداڵەکەت فێری چاوەڕوانی و ئارامگرتن و خۆڕاگرتن بکەیت.

١٣- ئازادی و دەسەڵاتێکی ڕەهای مەدەرێ، ئەمە وای لی دەکات زیاتر خۆپەرست بێت.

١٤- ئەگەر خۆت و هاوسەرەکەت کاردەکەن یا فەرمانبەرن.. ئێوارە کە دەگەڕێنەوە بۆ ماڵەوە، خۆتان بە گوناهبار مەزانن، کە لە بەیانییەوە منداڵەکەتان بە جێ هێشتووە.. هەوڵی ئەوەش مەدەن کە تۆڵەی ئەو لێدابڕانەی بۆ بکەنەوە و.. نازبارانی بکەن و، هەموو داواییەکی بۆ جێبەجێ بکەن.

١٥- دایکی بەڕێز، ئەگەر منداڵەکەت (تاقانە) نەشبێت زیاد لە پێویست نازی مەدەری .. زیادەڕۆییش لە ئاگاداری و چاودێری و پاراستنی مەکە و، هێندەش ترست لێ نەبێت.

١٦- کاتێ کە لەگەڵ یەکێکدا دەدوێ.. رێ بە منداڵەکەت مەدە کە قسەکەتان پێ ببڕێت .. ئەگەر چاوەڕێی نەکرد تا تەوادەبەن.. چاوێکی لێداگرە .. ئەگەر چاوداگرتنەکەشت سوودی نەبوو.. دوایی هەرخۆت بیبەرە ژوورێکەوە و بە هێمنی و زانایی لۆمەی بکە و، لێپێچینەوەی لەگەڵدا بکە.. تا دان بە هەڵەکەیدا دەنێت و، بەڵێن ئەووت دەداتێ کە ئەم رەفتارە ناپەسەندەی دووبارەی نەکاتەوە.

١٧- دەکرێت لە هەندێ پرسدا، رای منداڵەکەت وەربگریت .. وەکو: حەزت لە چ جۆرە خواردنێکە.. حەزت لە خوێندنەوەی چ جۆرە کتێبێکە.. حەزت لە چ یارییەکە.. حەزت لە کام رەنگە.. حەزت لە چ جۆرە جلوبەرگێکە.

ئەوەی پێ بڵێ کە ئازادە لە هەڵبژاردنی ئەو شتانەی کە لەگەڵ دەستوور و، رەوشتی دیاریکرادا دژەباو نین .. بواری هەڵبژاردنی تێدایە.

١٨- ئەگەر زانیێت منداڵەکەت هاوڕێتی منداڵێکی لە رێ دەرچووی بەدڕەوشت دەکات و رەفتارەکانی هاوڕێکەیت بە دڵ نییە.. منداڵەکەتی لێ دووربخەرەوە.. بە راشکاویش پێی بڵێ کە هاوڕێکەت بەدڕەفتارە و نابێ هاوڕێتی بکەیت .. تا داکۆکی لێ نەکات.

١٩- لە هەموو شتێکدا داوای لێبووردن لە منداڵەکەت مەکە.. با نەبێتە خوویەکی جێگیر و دەفگرتوو .. لە هەموو شتێکدا داوای لێبووردن بکات.

٢٠- پێویستە دایکان و باوکان جار و بار داواکانی منداڵەکەیان بە (نا) یا (نەخێر) رەتبکەنەوە .. ئەوەش بخەنە پێش چاویان کە منداڵەکەیان بە (نا) تورە دەبێت.. بەڵام ئەم تورەبوونەی ماوە کورتە، پێویستە جدیش بن لەم هەڵوێستەیان چونکە منداڵ دایک و باوکی تاقی دەکاتەوە .. ئەگەر نا یەکەیان نەبردەسەر.. دەبێتە قسەیەکی بێ کردەوە.

٢١- رێ بە مندالەکەت مەدە پێچ و پەنا بدات و.. لە ماڵەوە کۆمەڵێک دەستووری بۆ دابنێ کە پێویستە پابەندیان بێت.. تا لە ئایندەدا رێز لە یاساکان و دەستوورەکان بگرێت و، سەرپێچی نەکات.

٢٢- پێویستە منداڵەکانتان رێزتان لێ بگرن و، ئەوەیان تێ بگەیەنن کە چۆن ئەوان مافیان بەسەر ئێوەوە هەیە .. ئێوەش مافتان بەسەر ئەوانەوە هەیە.. ناشبێت دایک و باوک مامەڵەکردنتان لەگەڵ منداڵەکانیان، دوو شێوەی جیاوازی دژ بە یەکتربن..

بۆ نموونە: دایک نەرم بێت و باوک رەق بێت.. ئەوەی دایک بنیاتی دەنێت.. باوک بیرووخێنێت.. یا بە پێچەوانەوە.. پێویستە یەکدەنگ و هاوڕا و هاومامەڵەبن، لە بڕیارەکانتان بەرانبەر بە منداڵەکانتان.

٧ی جووڵای ٢٠١٥

سەرچاوە
Serchawe

چۆن دەزانی کە منداڵەکەت بەهرەمەندە؟

ئەگەر زەوی خاکی بە پیت و زێڕ و ئەڵماس و نەوت و کانزای بەنرخی هەبێت .. ئەگەر دەریا گەوهەر و مەرجان و دوڕ و مرواری گرانبەهای هەبێت .. ئەگەر ئاسمان خۆری گەش و مانگی تابان و ئەستێرەی جوان و ورشەداری هەبێت .. ئەوا ئادەمیزادیش رۆڵەی بەهرمەند و زیرەک و بلیمەت و داهێنەری هەیە .. کە بە سامان و سەرمایەی راستی نەتەوە دادەنرێن .. بەها و گرنگیان لە زێڕ و نەوت و لە هەموو سامانێکی تر بەنرخترن .. نەتەوەکان هەر رەگەز و رەنگ و زمانێکیان هەبێت .. قەرزاری زادەی هۆش و بیر و داهێنانی بلیمەتەکان و بەهرەمەندەکانن، زیندووبن یا مردووبن .. بەبێ ئەنجامدانی داهێنانەکانی ئەم داهێنەرە هەڵکەوتووانە، نە شارستانی و نە پێشکەوتن و نە داهێنان و نە تازەگەری دەهاتنە کایەوە .. بەراورد بە ئەمڕۆ، کە ژیان و گوزەرانی مرۆڤ ئاسان و خۆشە .. بەڵام لە دوێنێدا ژیان و گوزەرانی مرۆڤ زۆر سەخت و پڕ لە کوێرەوەری بوو .. ئەم شارستانی و پێشکەوتنەی ئەمڕۆمان، لە هەموو بوارەکاندا، بەرهەمی زادەی بیری قووڵ و گەشی زانایان و بەهرەمەندان و داهێنەرانە .. بۆیە ئەم داهێنەر و بلیمەتە هەڵکەوتووانە، زەخیرەی نیشتمانین و، سەرچاوەی بەختەوەری و شادین .. دێینە سەر کرۆکی باسەکەمان کە دەربارەی منداڵانی بەهرەمەندە .

لە زمانی کوردیدا، چەند وشەیەکی ترمان هەیە، کە هاومانا و هاومەبەستن، یا نزیکن لە وشەی (بەهرەمەند) ووە وک (هەڵکەوتوو، زیرەک، بلیمەت، دانەمێن، بیرتیژ، زەینتیژ، سەرکەوتوو، زۆرزان، هۆشمەند) ئێمە لە نێوان (هەڵکەوتوو) و (زیرەک) و (بەهرەمەند) دا، وشەی (بەهرەمەند) مان هەڵبژارد.. گومان لەوەدا نییە، کە هەموو خێزانێک، هەموو دایک و باوکێک پڕ بە دڵ حەزدەکەن کە منداڵەکانیان لە داهێنان و جیاوازیدا، لە بە دەستهێنانی پلەی ئەکادیمی دا، بەهرەمەند و، بلیمەت و، داهێنەر بن و، جیاواز و باڵاتربن لە منداڵانی تر.. تا ببنە مایەی شانازی بۆیان.. بەڵام حەز و خۆزگە شتێکە و، توانا و بەهرە و زیرەکی و ژیری شتێکی ترن.

تا ئێستا لە لایەن پسپۆران و توێژەران و، کۆمەڵە و دەزگاکانی پەروەردەییەوە، گەلی پێناسەی جیاواز هەن، دەربارە راڤەکردن و مەبەست لە (منداڵی بەهرەمەند).. هەندێ لەم پێناسانە، جەختیان لەسەر هۆشمەندی (توانای ئەقڵی) کردۆتەوە، هەندێکی تریان لەسەر بەدەستهێنانی ئاستی ئەکادیمی بەرز کردۆتەوە، هەروەها هەندێکی کەشیان، بواری داهێنانان و، مۆرک و تایبەتمەندییەکان و دیاردە کەسێتی و ئەقڵییەکانیان کردوون بە پێوەر و بە سەنگی مەحەک بۆ ناساندنی منداڵی بەهرەمەند.

بەڵام پێناسە کلاسیکییەکان کە (سیکۆتۆرییەکان) ناو دەبرێن پێداگرییان لەسەر ئەوە کردووە، کە توانای هۆشی، تەنها پێوەرە بۆ پێناسەکردنی منداڵی بەهرمەند، کە زیرەکی گوزارشتی لێدەکات، ئەمەش پێناسەی هەریەکە لە (هۆلنج وِرس و تیرمان: ١٩٥٢) ە ، کە پێداگرییان لەسەر توانای ئەقڵی گشتی کردووە.. کە (تاقیکردنەوەکانی زیرەکی) دەی پێوێت.. ئاست و رێژەی زیرەکیشیان بە (١٤٠) داناوە، ئەمە ئاستی دیاریکراوی نیوان منداڵی بەهرەمەند و منداڵی ئاساییە.. هەر یەکەش لە (دیهان و هافگەرست) لە ساڵی (١٩٥٧) دا، هەمان ئاراستەیان گرتەبەر بۆ پێناسەکردنی منداڵی بەهرەمەند، ئەمان توانای دواندن و توانای خەیاڵی و توانای میکانیکی و موزیکی و،.. هتد، بە پێوەریان زانی.. لە ساڵانی پەنجاکان و شەستەکانی سەدەی رابردوودا، گەلی پێناسەی تریش هاتنە ئاراوە کە جەختیان لەسەر (توانای ئەقڵی) کردۆتەوە.. بەڵام بۆ پێناسەی منداڵی بەهرەمەند، هەندێ بەهرە و توانای زیاتریان بۆ تواناکان زیادکردوون، لەوانەش توانای ئەنجامدانی کاری جیاواز، بە تایبەتیش لە بەهرەی موزیکی و هونەری و لە نووسین و لە وێنەکێشان و میکانیکی و، لە سەرکردەکردنی کۆمەڵایەتیدا.

بەڵام لە ساڵەکانی حەفتاکانی سەدەی رابردوودا، رەخنەیەکی زۆر ئاراستەی پێناسە کلاسیکییەکان کران.. چەندین پێناسەی تازە بۆ پێناسەکردنی منداڵی بەهرەمەند دانران.. پێناسە تازەکان، بۆ پێناسەی منداڵی بەهرەمەند، پشتیان تەنها بە توانای ئەقڵی بەرز نەبەست، وەکو تەنها پێوەرێک بێت، بۆ پێناسەکردنی منداڵی بەهرەمەند، بەڵکو هەندی شتی تریان لە بەرچاوگرتوون، لە بە دەستهێنانی ئەکادیمی و، بیرکردنەوە و، بەهرە تایبەتییەکان و خەسڵەتەکانی کەسێتی، وەکو پێوەرێکی سەرەکی بۆ پێناسەکردنی منداڵی بەهرەمەند..

(مارنلەد) ئەوە دەڵێت: "منداڵی بەهرەمەند، ئەوە کەسەیە، کە لە بە دەستهێنای ئەکادیمیدا هەوڵێکی جیاواز دەنوێنێ، لە هەموو ئەم لایەنانەشدا، توانایەکی گشتی ئەقڵی هەیە لە، ئامادەیی ئەکادیمی پسپۆری، بیرکردنەوە بۆ دۆزینەوە و داهێنان، توانای پێشڕەوی و سەرکردەیی، بەهرە هونەرییەکانی، بەهرە جموجووڵییەکانی"

بە کورتی چۆن پێناسەی منداڵی بەهرمەند دەکرێت: منداڵی بەهرمەند، ئەو منداڵەیە کە بە تەواوی جیاوازە لەگەڵ ئەو منداڵانەی کە لە تەمەنی ئەودان.. ئەم جیوازییەش لە کۆمەڵێک نیشانە و دیاردە و تایبەتمەندیدا خۆی دەنوێنێت.. ئاسانیش نییە کە بتوانین لە لیستێکی دیاری کراودا، هەموو تایبەتمەندیەکان و دیاردە و نیشانەکانی منداڵی بەهرمەند دیاری بکەین.. بەڵام دەتوانین بگەینە دیاردە گشتییەکان، کە لە منداڵانی بەهرەمەندا هەن.

بەهرە: لە توانایەکی دیاری کراوی جیاواز پێکهاتووە، یا ئامادەییەکی خۆڕسکییە و، لە ئاستی ئاسایی زیاترە لە کەسێکدا، دەشێ بەهرە (بۆماوە) بێت یا (وەرگیراو) بێت.. توانایەکی ئەقڵی بێت یا جەستەیی بێت.. وەکو: بەهرەی

وێنەکێشان، بەهرەی جوان نووسین، بەهرەی لەبەرکردنی ژمارە،... هتد.

داهێنان: مەبەست لە داهێنان، هێنانەکایەی تازە و، پێویستییەکانی تازەیە، کە پێشتر باو نەبوونە.. منداڵی بەهرەمەند، منـداڵێکی زیـرەک و بیرقـووڵە، توانـای دەرخستنی بەهرەکـانی هەیە لە هەر بـوارێکی ژیانـدا بێـت، بەر لەوەی بچێـتە قوتابخـانە یـا لە سـاڵانی یەکەمی خوێندنـدا، بە شێوەیەکی بەردەوامی جیـاوازە لە هاوڕێکـانی.. وێڵـی داهێنـانە. وشـەی هەڵکەوتـوو و زیـرەک و بەهرەمەنـد زۆر جـار لە جیـاتی یەکتـری بەکـاردەهێنرێن، بـۆ سـتایش و باسـی ئەو منـداڵانەی کە خـاوەنی توانـایەکی بەرز و بەدەرن و، جیـاوازی دەنـوێنن و، خیـرا پـێش دەکەون و، زورتـر و زیـاتریش لە چـاو منـداڵانی ئاساییییەوە فێردەبن، لە هەر بوارێکدا بێت.

زانایـانی بەریتـانی لە زانکـۆی (کەمبریج) و زانایـانی ئەڵمـانی لە زانکـۆی(دوسلدۆرف)، کە پسپۆرن لە بـواری ناسین و پێـوانەی زیرەکیـدا، بە بەکارهێنـانی ئـامێر و دەزگـای زۆر پێشکەوتوو بـۆ زانـین و دیـاری کـردن و پێـوانەکردنی زیرەکـی، گەیشتنە دیاری کردنی ناوچەیەکی دیاری لە مێشکی مرۆڤدا، کە ئەم نـاوچەیە بەرپرسە لە زیرەکـی مرۆڤدا.. تـوێژینەوەکە کە لە گۆڤـارێکی زانیاریـدا بڵاوکراوەتەوە، دەڵێت: زاناکـان بەشێکیان لە مێشکـی مـرۆڤ دۆزیـیەوە، کە تەنهـا نـاوچەیە لە مێشکدا، کە زیـاتر پـاڵ بە خـوێنەوە دەنێت، ئەم ئەنجـامەش لە کـاتی ئەو تـاقیکردنەوانە دەرکەوت کە دەربـارەی پـلەی زیرەکی ئەنجامیان دان.

دکتـۆرە **(دیبـوارا رۆف)** کە پسپـۆری زیرەکـی و بنەماکـانی فێرکـردنە، ئـامـاژە بەوە دەکـات، کە پێـنج ئـاستی جیـاوازی بەهرەمەندی هەیە، لە نێوان (١ - بۆ - ٥) کە (٥) لە پلەی یەکەم دایە.. ئەم پلانەش بە پێی دابەشکردن، لەسەر بنەمـای ئەو فـاکتەرانەی کە پەیوەندییان بە زیرەکـی و، چـاونەزێری(تەمـاح) و، سیما کەسێتییەکان و، رادەی تێکـڕای زیـرەکییەوە هەیە، کە منداڵ بە دەستی هێناون.

بایەخی ئەوە چییە، کە بزانیت منداڵەکەت بەهرمەندە یا بەهرەمەند نییە؟

کۆمەڵەی یەکگرتووی بەریتانی بۆ منداڵانی بەهرەمەند، ئاماژە بەوە دەکەن، کە منداڵانی بەهرەمەند، زۆر تینـووی زانیـارین .. گرنگ ئەوەیە کە درک بە ئەوە بکەیـن، کە لە تەمەنێکی زووی منداڵیـدا پێویستییان بـۆ زا نستی و فێربـوون هەیە. بـۆ ئەوەی دایکان و باوکان هەلێکی زۆر بۆ منداڵە بەهرەمەندەکانیان بڕەخسێنن تـا بەهرەکانیان گەشەبکەن. بۆ نموونە: بـاوکی مـوزیکژەنی ناسـراوی جیهـانی (مـۆزارت)، بـۆی دەرکەوت کە کـوڕەکەی بلیمەتە، وازی لە ئیشـەکەی هێنـا و دوای کـوڕەکەی

کەوت، ئەگەرچی ئەو منداڵە دەکرا ببوایە بە بەهرەمەندێک، بەڵام گەر لە لایەن باوکییەوە بە راستی و بە دروستی ئاراستە نەکرایە، لەوانە بوو کە بڕوای بە خۆی نەمایە، یا هەستی بە بێزاری بکردایە و وازی لە بەهرەکەی بهێنایە و، نەبوایە بەو مۆزارتە بە ناوبانگە.

(تۆماس ئەدیسۆن)ی داهێنەری وزەی کارەبا و، گرامافۆن و، بروسکە و، بە دەیان داهێنانی تر.. هەر ئەم منداڵە بوو، کە لە قوتابخانەدا، مامۆستاکەی بە نابەڵەدی و بە نارەوا، ئەدیسۆنی بە بیرکۆڵ و گەمژە و گێل ناو برد و، لە قوتابخانەش دەریان کرد.. ئەگەر هاوکاری و پاڵپشتی و هاندانی دیاکی دڵسۆزی نەبوایە.. رەنگە ئەدیسۆن نەبوایە بەو کەڵە زانایەی کە تا هەتایە مرۆڤ قەرزاری ئەون.

سێ فاکتەری کارتێکەر هەن، لە بەرزبوونەوەی ئەقڵی منداڵدا:

١- **ژینگە ماڵ و قوتابخانە:** کە هانی منداڵان دەدەن بۆ فێربوون و خۆشی وەرگرتن .

٢- **دایک و باوک و ئەو کەسانەی کە لە دەوروبەرین:** کە خویان نموونەیەک بوون لە بایەخ پێدان و پەیوەستبوون .. منداڵانیش چاو لەوان دەکەن.

٣- **راهێنانی خێزان:** راهێنانی زووی منداڵ لە لایەن خێزانەوە، کارتێکەرە بۆ ئەوەی ئارەزوو و بەهرەکانی منداڵ گەشەبکەن و، پێشبکەون و بەرهەمیان هەبێت .

ئەگەر ئەو سێ فاکتەرە لە منداڵێکدا کۆببنەوە، کە توانا بایۆلۆژییەکانی بۆ فێربوون، مامناوەندی بن یا لە سەروی مامناوەندییەوە بن، ئەو منداڵە لە ئەقڵ بەرزی و زیرەکیدا سەرکەوتوو دەبێت.

ئەوەی لەسەر دایک و باوک پێویستە:

پێویستە ئەوە بزانن، کە بایەخدان بە منداڵ.. بایەخدانە بە ئایندە.. منداڵەکەتان بریتییە لە کاغەزێکی سپی و خاوێن.. چیتان بوێ دەتوانن لەسەری بنووسن.. منداڵەکەتان بریتییە لە زەوییەکی بە پیت.. دەتووان هەموو بەها جوانەکانی لێ تۆوبکەن، کە دەبنە هاندانێکی باش و پاڵنەر بۆ سەرکەوتن و پێشکەوتن و داهێنان لە تەمەنی منداڵییەوە.

وەکو دەڵێن، لە دوای هەموو منداڵێکی بەهرەمەندەوە.. باوک و دایکێکی وریا و بەڵەد هەیە، کە یارمەتی و پشتگیری و هانی منداڵەکەیان دەدەن بۆ گەشەکردنی بەهرە و تواناکانی.. ئەم درکردن و پشتگیری کردن و هاندانانەی ئێوەی دایک و باوک، هۆیەکی سەرەکی و کاریگەرە، بۆ سەرهەڵدان و گەشەکردن و پێشکەوتنی توانا و بەهرەکانی جگەرگۆشەکەتان..

بەشی یەکەم

دەبێت ئەوەش بزانن کە لە هەموو منداڵێکدا زۆر یا کەم توانا و بەهرە هەیە، بەڵام جیاوازیش لە توان و بەهرەکاندا هەیە.. بە سەرنجدان و لێزانین و شارەزاییتان دەتوانن هەست بە ئەم بەهرانە بکەن.. بەهرەی منداڵان، وەکو شوولکە نەمامێکی تەڕ و ناسک وایە.. ئەگەر خزمەتی نەکەین و پێویستی گەشەکردنی بۆ دابین نەکەین (ئاو نەدرێ و پەین نەکرێت) وشک دەبێتەوە و، دەمرێت.. ئەوەش دەزانین کە پەروەردەکرنی منداڵی بەهرەمەند و جیاواز، زیاتر لە منداڵێکی ئاسایی دایک و باوک پێوەی ماندوو دەبن، چونکە گەشەکردن و پێویستییەکانی منداڵی بەهرەمەند جیاوزن.. بەڵام داهاتووی گەش دەبێت و، دوور نییە کە ببێتە.. ناودارێکی مەزن و ناسراو، ببێتە زانا و دانا و بلیمەتێک.. پشکی شێری شانازیش بۆ ئێوەی دایک و باوک دەگەڕێتەوە.

منداڵانی زیرەک و بەهرەمەند، خاوەنی پێداویستییە تایبەتییەکانن و، لەگەڵ منداڵانی ئاساییدا، لە رووی زیرەکی و بەهرەمەندی و کۆمەڵێک خەسڵەت و دیاردەی تر کە باسیان لێدەکەین، جیاوازیان هەیە.. پێویستییان بە بەخێوکردن و پەروەردەکردن و ئاراستە کردن و، بە قوتابخانەی تایبەتی و، بە مامۆستایانی راهێنراو و، بە پەیڕە و پرۆگرامێکی فێرکردن و خوێندنی تایبەتی و، بە چاودێری و ئاگادارییەکی زیاتر هەیە.. تا زیاتر بەهرەکانیان گەشە بکەن و پێشبکەون و لە ئایندەدا بەرێکی زۆر بدەن.

(جیفەرسۆن) کە سەرۆکێکی پێشووی ئەمریکا بوو، ئیلهامی لە بیرۆکەی (ئەفلاتوون) وەرگرت، پێشنیاری ئەوەی کرد، کە بەبێ جیاوازی هەموو منداڵە زیرەک و بلیمەتەکانی هەژاران و دەوڵەمەندەکان لە هەرێمی (فەرجینیا)، لە قوتابخانەیەکی تایبەتیدا کۆبکرێنەوە.. بۆ ئەوەی بایەخێکی زیاتر و، وانە و بابەتی تایبەتییان فێربکەن، کە لە ئاستی زیرەکی و بلیمەتی و چاونەزێرییان دابن.

شەش پێشنیاری بەسوود.. ئەگەر منداڵەکەتان بەهرەمەندە:

١- هەوڵ بدەن بە ئەوپەڕی تواناتانەوە، بخوێننەوە و هەموو ئەوانە تیۆرییانە بزانن کە دەربارەی بەهرە و تایبەتمەندییەکان و جیاوازییەکانی منداڵانی بەهرەمەند نووسراون.. بۆ ئەوەی سوودیان لێ وەربگرن و، شارەزایی و زانیاریتان هەبێت، تا پێویستییەکانی منداڵە بەهرەمەندەکەتان بزانن و بۆیان دابین بکەن.

٢- بە دوای ئەو گروپ و کۆمەڵانەدا بگەڕێن، کە لە پێناوی یارمەتیدان و هاوکاری خێزانەکانی منداڵانی بەهرەمەندا دامەزراون.. دەشێ یارمەتی پێویستیتان بدەن.

٣- بڕوا و هیوا بخەنە دڵی منداڵەکەتانەوە.. دڵنیای بکەن، کە ئەوە نەنگی و شوورەیی و شتێکی خراپ نییە، کە لە هاوڕێکانیان جیاوزن و، لەوان بە تواناتر و زۆرزانترین.

سەرچاوە
Serchawe

٤- مامۆستاکانی ئاگادار و دڵنیا بکەنەوە.. تا بزانن کە منداڵەکەتان لە بەهرەمەندانە.. تا بتوانن ئەوپەڕی یارمەتی بدەن.. مافی خۆشتانە کە چەخت لە سەر ئەوە بکەنەوە کە پێویستە مامۆستاکان یارمەتی تەواوی بدەن.
٥- پانتایەی باشی خۆشەویستی و پاڵپشتی بە منداڵەکەتان ببەخشن، کە پێویستیی پێیان هەیە.. ئەوەشتان لە بیربێت کە هێشتا منداڵە.. وەک هەر منداڵێکی ئاسایی پێویستی بە خۆشەویستی و یاری و بە دابین کردنی پێویستییەکانی گەشەکردن و پێشکەوتن هەیە.
٦- فشار مەخەنە سەری و داوای لێ مەکەن کە ئەنجامێکی لە توانای بەدەر بهێنێتەدی، بەرنامەیەکی چڕوپڕیش مەسپێنن بە سەریدا، یا بە هەڵبژاردن و ئارەزووی ئێوە، دەبێ کۆرسی موزیکی یا وەرزشی یا وانەی زیاتر، یا داوای تری لەم شێوەیەی لێ بکەن، ئەگەر منداڵەکەتان خۆی نەیەوێت، یا خۆی ئارەزووی لێیان نەبێت، وازی لێبێنن.

چەند نیشانەیەک هەیە کە وەک کلیلێک وان، بۆ ئەوەی دایک و باوک، پێش تەمەنی قوتابخانە، ئەوە بزانن کە منداڵەکەیان زیرەک و بەهرەمەند و جیاوازە.. ئەمانەن:

ئایە منداڵەکەتان لە قۆناغی پێش خوێندن، بە وردی و بە ئاسانی دەخوێنێتەوە ..؟ ئایا لە چاو تەمەنەکەیەوە، پێگەیشتووە ..؟ ئایا بە رادەیەکی گەورە زمان بەکاردەهێنێت و (زمان پاراوە) و قسەکانی زلن و بە گوێرەی خۆی نین..؟ ئایا بە شێوەیەکی ئاسایی دەتوانێت بە وشە و رستەی تەواو گوزارشت بکات و، دەیەوێت سەربەست بێت لە خوێندنەوەدا..؟ ئایا ئەوە تاقی دەکاتەوە، کە گرفت و ئەو کێشەکانەی کە دێنەڕێی چارەسەریان بکات..؟ ئا زیاتر حەزی بەوەیە لەگەڵ منداڵی لە خۆی گەورەتر یاری بکات..؟ ئایا هەست دەکەن کە هەستیارە..؟ ئەی مەیل و حەزی ئەوەی هەیە کە بیرۆکان بزانێت و شییان بکاتەوە..؟ ئایا سۆزداری دەنوێنێ بەرانبەر بە خەڵکی و بە ئاژەڵان..؟ ئایا حەزی لە هەڵهێنانی مەتەڵ و شتی خۆش و نوکتە و ژمارە هەیە..؟ ئایە رەخنە دەگرێت و ناڕازی دەبێت..؟ ئایا بە خێرایی بێزار دەبێت..؟ ئایە زۆر دەپرسێت و پرسیاری سەیر و ناباوتان لێ دەکات..؟ ئایا خێرا وەڵام دەداتەوە...؟؟ ئەمانە و بە دەیان هاوشێوەی ئەم پرسیارانە، کە پەیوەندیان بە درکردن و نیشانەکان و ناسینی (منداڵی بەهرەمەند) ەوە هەیە.

رۆڵی مامۆستا لە درکردن و ناسینی بەهرەمەندان:

مامۆستای راهێنراو، وەکو سەرکردە و دینەمۆی فێرکردن و پەروەردەکردنی منداڵان و ئاراستەکردنیان بە دروستی، تا رادەیەکی زۆر دەتوانێت دانایی و تواناکانی داهێنان و توانای فێربوونی قوتابیی بەهرەمەند بزانێت..

لە میانەی ئەم خاڵانەوە:

بەشی یەکەم

١- لە میانەی ئەو بەرهەمانەی کە قوتابی بە دەستیان دەهێنێت.

٢- لە میانەی ئەو نمرە بەرزانەی کە لە وانەکاندا وەریان دەگرێت.

٣- چاودێری و زانینی ڕەوشتی قوتابی.. باشتر وایە تێبینییەکانی تۆمار بکات.

٤- وەرگرتنی رای خێزان و کەسوکار و هاوڕێکانی منداڵ.

٥- دیمانەی تایبەتی لەگەڵ قوتابی دا.

٦- ئەو مامۆستایەی کە هانی قوتابییەکانی دەدات بۆ داهێنان و بۆ دۆزینەوەی تازە.. بوار و هەلێکی لە باریان، بۆ بیرکردنەوە و داهێنان بۆیان دەڕەخێنێت.

گرنگترین تایبەتمەندی و نیشانەکانی منداڵانی بەهرەمەند:

هەر وەکو لە لێکۆڵینەوەکەی (کۆکس: ١٩٢٦) و، توێژینەوەکەی (ماکینۆن) دا دەردەکەوێت.. کە منداڵانی بەهرەمەند، کۆمەڵێک خەسڵەت و تایبەتمەندییان هەیە. خاتوو (ماریان شیڤل: ١٩٥٣) لیستێکی پێشکەش کرد.. کە کۆمەڵێک لە نیشانە و تایبەتمەندییەکانی منداڵانی بەهرەمەندی لە خۆ گرتوون.

بە کورتی گرنگترین تایبەتمەندییەکانی منداڵانی هەڵکەوتوو و بەهرەمەند ئەمانەن:

تایبەتمەندییە جەستەییەکان:

جاران وا باوبوو، کە بەهرەمەندەکان و بلیمەتەکان و، بیرمەندەکان، لەڕ و لاوازن.. بەڵام راکانی ئێستا بە پێچەوانەی ئەو رایەوەن.. لەرووی جەستەییەوە:

* ئاستی گەشەکردنی لەشی و، تەندروستی گشتیی بەهرەمەند، لە ئاستی ئاسایی باشترە.. منداڵی بەهرەمەند لە تەمەنێکی زوودا دەتوانێت پێ بگرێت و، زووتر فێری قسەکردن ببێت، زووتر و زیاتریش لە منداڵانی ئاسایی هاوتەمەنی دەزانێت و دەناسێت.

* بەهرەمەند تا رادەیەک کێشی لەشی زیاترە و باڵاشی بەرزترە.

* تا رادەیەک دەمارگرژ و هەڵچوو نییە.

* باش خواردن دەخوات.

* ئێسکەکانی کەمی زووتر لە هاوتەمەنەکانی گەشە دەکەن.

* لەشی لە چاو تەمەنەکەیەوە زووتر پێ دەگات.

سەرچاوە Serchawe

بەشی یەکەم

تایبەتمەندییە هۆشییەکان (ئەقڵییەکان):

* تەمەنی ئەقڵیی (ژیریی).. لە تەمەنی ماوەیی (لە دایکبوونییەوە) زیاترە.
* بیری تیژە و، حەز بە زانینی شتی زیاتر دەکات.
* وریایە و توانایەکی زۆر و وردی تێبینی و سەرنجدانی هەیە.
* داناملێنێت و بە خێرایی وەڵام دەداتەوە.
* هەر لە منداڵییەوە توانایەکی زۆری هەیە لە درکردن بە پەیوەندییە هۆیەکانەوە.
* حەز بە یارییەکانی هەڵوەشاندنەوە و پێکەوەنان دەکات.. حەزیش دەکات لە بابەتە کۆنەکانی یارییەکانی سوود وەربگرێت و، شتی تازەیان لێ دروست بکات.
* بە جوانی بیر دەکاتەوە و، بە باشی لە واتا و مەبەستەکان دەگات.
* توانایەکی باشی بۆ لێکدانەوە و شیکردنەوە و هەڵسەنگاندن هەیە.
* هەڵەشە نییە و، لیهاتووە و توانای چارەسەرکردنی کێشەکان و ئاڵۆزییەکانی هەیە.
* حەز و ئارەزوو و هیواکانی زیاترن، لە منداڵانی ئاسایی.
* حەز بە سەربەخۆیی دەکات لە ئەنجامدانی کارەکانیدا، دەیەوێت پشت بە بیرکردنەوە و لێکدانەوەی خۆی ببەستێت و، ئەقڵی خۆی لە داهێنان و دانان دا، بەکاربهێنێت.
* دەتوانێت چەند ڕێگایەک و، چەند چارەسەرێک.. بۆ کێشەکان بە کاربهێنێت.
* بڕوا بە خۆیە و، دەتوانێت پشت بە خۆی ببەستێت و، بەرپرسیێتی هەڵبگرێت.
* پرسیاری زۆر دەکات و زۆریش لێکدەداتەوە.
* خۆشی لە چالاکییە زەینییەکاندا دەبینێت.

تایبەتمەندییە زانستییەکان:

* خەیاڵی فراوانە و توانای داهێنانی هەیە.
* وردبینە لە تێبینی کردن و سەرنجدا.
* خۆهەڵقورتێنە و، دەیەوێت هەموو شتێک بزانێت.
* زۆر گرنگی بە زانیارییەکان دەدات.
* سەرنجی دەوروبەری دەدات.

سەرچاوە Serchawe

* توانایەکی بەرزی هەیە، لە بیرکردنەوە و سەلماندن دا.
* بە ئاسانی و خێرا دەتوانێ بیرۆکەکان و ڕووداوەکان و هۆکارەکان پێکەوە ببەستێت.
* حەز لە خوێندنەوەی ئەو گۆڤار و کتێبانە دەکات، کە بۆ تەمەنێکی گەورەتر لە تەمەنی ئەو دانراون.. حەزی بەو بەرنامە تەلەفزیۆنییانەش دەکات، کە دەربارەی گەردوون و، نەژادی مرۆڤ و، ئەستێرەناسی و، داهێنان و دۆزینەوەن.
* حەزی لە یاری قورس و گران هەیە.. ئەو یارییانەی یاسا و دەستووریان هەیە.
* حەزی لەو چالاکییانەیە کە بیرکردنەوەیان دەوێت. خۆشیش لە شتی تازە دەبینێت.

تایبەتمەندییە ویژدانی و کۆمەڵایەتییەکان:

* لە تەمەنێکی بچووکدا، بایەخ بە دەمەتەقێ و باسی فەلسەفە و کۆمەڵایەتی دەدات.
* زاڵە بەسەر ئەو دەمەتەقێ و گفتوگۆیانەی دەیان کات.
* زۆر هەستیار و سۆزدارە.. زۆر رقیشی لە رۆتینە.
* حەز بە گۆشەگیری دەکات.
* بە ستەم و بە بێ ویژدانی و زۆرداری و نادادپەروەری.. زۆر نیگەران دەبێت.
* حەز بەوە دەکات، کە کار بە تەواوی ئەنجام بدرێت و بە ناتەواوی بەجێنەهێڵرێت.
* توانایەکی زۆری لە جووڵەکردن و قسەکردن دا هەیە.
* پەیوەندی باشە لەگەڵ دایک و باوک و مامۆستاکانی و گەورەکاندا، بە گشتی.
* بەوە ناسراوە، بە گومانە و، ڕەخنە دەگرێت و ڕووداو و شتەکان تاوتوێ دەکات.
* ڕووحێ خۆدەرخستن و سەرکردەکردەیی و پێشڕەویی کۆمەڵایەتی جیاوازی هەیە.
* حەزی لە گەشت کردنە و، ئامادەییەکی باشی هەیە بۆ ڕێکخستنی گەشتەکان.
* ڕێز لە هەست و لە مافەکانی کەسانی تر دەگرێت.
* بەشداری لە ململانێ و دەمەتەقێ دەکات و، بە بیر و ڕاکانی دەوڵەمەندی دەکات.
* دژەباوە و سنووری یاسا و ڕێسا و دەستوور و ئاگادارییەکان دەبەزێنێت.
* ڕووخۆشە و، حەز بە سوعبەت و بە نوکتە و خۆشی و پێکەنین دەکات.
* گەشبین و، هیواخواز و، کۆڵنەدەرە.
* خۆپەرست نییە و ڕووحی یارمەتیدانی هەیە.

بەشی یەکەم

تایبەتمەندییە زمانییەکان:

* زمان پاراوە و، سەرمایە و سامانێکی زمانیی دەوڵەمەندی هەیە.
* لە تەمەنێکی بچووکدا، فێری خوێندنەوە دەبێت.
* لە تەمەنێکی بچووکدا رستەی درێژ و گران بەکار دەهێنێت.
* بە خێرایی و بە شێوەیەکی نا ئاسایی دەخوێنێتەوە و دەدوێت.
* بە جوانی دەتوانێت گوزارشت لە بیر و هەست و، لە را و بۆچوونەکانی بکات.
* پرسیاری نا ئاسایی و دژەباو دەپرسێت.. وەک: ئەگەر هاتو ؟ ئەمە چۆن؟
*زمانی شیرینە و، شێوازێکی دیبلۆماسی و پێشکەوتوو بەکاردەهێنێت، بۆ باوەڕپێهێنان و قاییل کردنی بەرانبەرەکەی.

تایبەتمەندییە رەوشتییەکان (ئاکارییەکان):

* ناتوانێت بۆ ماوەیەکی زۆر لە شوێنێکدا دابنیشێت و ئۆقرەبگرێت.. ئەگەر بۆ ئەنجامدانی چالاکییەک رانەسپێردرابێت، کە پێویستی بە توانایەکی زۆر هەبێت.
* زوو لە کارێکدا بێزار دەبێت، کە بە دڵی نەبێت و حەز و تواناکانی نەبزوێنێت.

ماوە ئەوەش بڵێین، کە زەحمەتە ئەو هەموو تایبەتمەندی و خەسڵەتانە لە منداڵێکی بەهرەمەندا کۆببنەوە.. بەڵام بڕواتان بەوە هەبێت، کە بەهرە بۆ ئەوەی دەرکەوێت و بەرچاو بکەوێت ماندووبوون و هەوڵێکی زۆر و ئەوتۆی ناوێت.. گرنگ ئەوەیە کە لە لە منداڵەکانمان بگەڕێین، با گوزارشت لە هەست و نەست و لە تواناکانی خۆیان بکەن.. با بە ئارەزووی خۆشیان تێر و تەسل بە خۆشی گەمە و یاری بکەن، ئەوەش مافی رەوای خۆیانە.. ئەوە جیهانی ئەوانە.. ئەوەی لەسەر ئێمەش پێویستە ئەوەیە، کە چاودێریان بکەین و، بە دروستی ئاراستەیان بکەین و، هەڵەکانیان راست بکەینەوە.

١٢ی جووڵای ٢٠١٥

کۆکردنەوە و ئامادەکردنی: ڕەحمان نەقشی

جۆزەردانی ٢٧٢٥ی کوردی = جوونی ٢٠٢٥ی زایینی

نۆژەنکردنەوە: جۆزەردانی ٢٧٢٥ی کوردی = جوونی ٢٠٢٥ی زایینی

سەرچاوە Serchawe

سپاس و پێزانین

بۆ بەڕێز ڕەزا شوان بۆ نووسین و ئامادەکردنی ئەم بابەتە بەنرخە.

دەستتان خۆش و هەروا قەڵەم ڕەنگین بن بۆ گەل و نیشتمان.

ڕەحمان نەقشی